

Aleksandra Grubalska

Udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim procesie karnym

Rozprawa doktorska przygotowana
w Katedrze Postępowania Karnego i Kryminalistyki
pod kierunkiem Prof. UŁ dr. hab. Dariusza Świeckiego
w dyscyplinie nauki prawne

Łódź 2025

Spis treści

Wykaz skrótów	7
1. Akty prawne	7
2. Czasopisma i inne.....	9
Wstęp	11
Rozdział 1. Historia udziału czynnika społecznego w orzekaniu na ziemiach polskich ..	19
1.1. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w dawnej Polsce	19
1.1.1. Udział czynnika społecznego w średniowieczu i epoce nowożytnej do XVI wieku .	19
1.1.2. Udział czynnika społecznego w okresie przedrozbiorowym (XVI-XVIII w.)	23
1.2. Udział czynnika społecznego w okresie zaborów	28
1.2.1. Udział czynnika społecznego w Księstwie Warszawskim.....	29
1.2.2. Udział czynnika społecznego w Królestwie Polskim	31
1.2.3. Udział czynnika społecznego w zaborze pruskim.....	35
1.2.4. Udział czynnika społecznego w zaborze austriackim	37
1.3. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w dwudziestoleciu międzywojennym.....	44
1.3.1. Założenia Komisji Kodyfikacyjnej	45
1.3.2. Formy udziału czynnika społecznego	48
1.3.3. Krytyka sądów przysięgłych	54
1.3.4. Udział czynnika społecznego po 1935 roku.....	57
1.4. Udział czynnika społecznego w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	60
1.4.1. Udział czynnika społecznego podczas reformy z lat 1944-1950	60
1.4.2. Udział czynnika społecznego do czasu wejścia w życie Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku	67
1.4.3. Udział czynnika społecznego po wejściu w życie Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku.....	72
1.4.4. Ocena udziału czynnika społecznego w procesie karnym w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	77
1.5. Udział czynnika społecznego w czasach Trzeciej Rzeczypospolitej	80
1.5.1. Początki zmian po 1989 r.	81
1.5.2. Regulacje konstytucyjne	82
1.5.3. Udział czynnika społecznego po wejściu w życie Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku.....	83
1.5.4. Udział czynnika społecznego w ustawie z Prawo o ustroju sądów powszechnych z 2001 roku.....	85
1.5.5. Ograniczenie udziału czynnika społecznego po nowelizacji z dnia 15 marca 2007 roku.....	86
1.5.6. Przyczyny ograniczania partycypacji ławników w sądach rejonowych	88
1.6. Podsumowanie	92
Rozdział 2. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w ujęciu prawnoporównawczym	96
2.1.1. Udział czynnika społecznego w prawie Anglii i Walii	97
2.1.1.1. Sędziowie pokoju	98
2.1.1.1.1. Aspekty historyczne	98
2.1.1.1.2. Kompetencje orzecznicze sędziów pokoju	99
2.1.1.2. Ława przysięgłych.....	106
2.1.1.2.1. Aspekty historyczne	106
2.1.1.2.2. Przebieg procesu przed Sądem Koronnym i kompetencje orzecznicze przysięgłych	108

2.1.1.2.3. Tryb konsensualny (<i>plea bargaining</i>) jako alternatywa dla procesów z udziałem ławy przysięgłych.....	114
2.1.1.2.4. Procesy przed ławą przysięgłych podczas pandemii COVID-19.....	115
2.1.1.3. Ocena instytucji sędziów pokoju i ławy przysięgłych	117
2.1.2. Udział czynnika społecznego w prawie Szkocji	124
2.1.3. Udział czynnika społecznego w prawie Irlandii Północnej	126
2.2. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki	127
2.2.1. Udział urzędników pełniących samodzielne funkcje orzecznicze	127
2.2.1.1. Sędziowie pokoju	129
2.2.1.1.1. Aspekty historyczne	129
2.2.1.1.2. Kompetencje orzecznicze.....	131
2.2.1.1.2.1. Stan Massachusetts.....	133
2.2.1.1.2.2. Stan Montana.....	133
2.2.1.1.2.3. Stan Nowy Jork	134
2.2.1.1.2.4. Stan Texas	136
2.2.1.1.3. Problemy wokół konstytucyjności instytucji	137
2.1.1.2. Inne formy partycypacji obywateli w procesie karnym	144
2.2.1.3. Ocena instytucji.....	146
2.2.2. Ława przysięgłych.....	151
2.2.2.1. Aspekty historyczne i podstawa konstytucyjna	151
2.2.2.2. Wymogi bycia sędzią przysięgłym	154
2.2.2.3. Kompetencje orzecznicze wielkiej ławy przysięgłych.....	154
2.2.2.4. Kompetencje orzecznicze małej ławy przysięgłych.....	161
2.2.2.5. Procesy przed ławą przysięgłych podczas pandemii COVID-19.....	170
2.2.2.6. Tryb konsensualny (<i>plea bargaining</i>).....	171
2.2.2.7. Ocena instytucji.....	173
2.3. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie Republiki Francuskiej	178
2.3.1. Sądy przysięgłych	179
2.3.1.1. Aspekty historyczne	179
2.3.1.2. Kompetencje orzecznicze i przebieg postępowania.....	182
2.3.2. Inne formy partycypacji obywateli w procesie karnym	193
2.3.3. Ocena instytucji.....	195
2.4. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie Republiki Federalnej Niemiec	198
2.4.1. Udział ławników w orzekaniu.....	198
2.4.1.1. Aspekty historyczne	199
2.4.1.2. Kompetencje orzecznicze ławników i sposób ich powołania	201
2.4.1.3. Przebieg postępowania sądowego z udziałem ławników.....	209
2.4.2. Ocena instytucji.....	215
2.5. Podsumowanie	221
Rozdział 3. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie polskim	226
3.1. Udział czynnika społecznego w ujęciu konstytucyjnym.....	226
3.1.1. Podstawa prawna w art. 182 Konstytucji RP	227
3.1.2. Udział czynnika społecznego, a zasada demokratycznego państwa prawnego	230
3.1.3. Podstawa konstytucyjna odnosząca się do sądów i trybunałów	236
3.1.4. Inne podstawy konstytucyjne udziału czynnika społecznego w orzekaniu	238
3.1.5. Konstytucyjność regulacji wyboru ławników	241
3.1.6. Kwestia konstytucyjności składów sądujących w sprawach cywilnych bez udziału ławników	244

3.2. Udział czynnika społecznego w ujęciu ustrojowoprawnym	246
3.2.1. Podstawa w treści art 4 § 1 i 2 p.u.s.p.	247
3.2.2. Warunki wyboru ławników	248
3.2.3. Sposób powoływania ławników	255
3.2.4. Zakończenie kadencji ławnika i zawieszenie w jego prawach.....	260
3.2.5. Prawa i obowiązki ławników	270
3.2.6. Samorząd ławniczy - rada ławnicza	278
3.3. Udział ławników w składach orzekających Sądu Najwyższego	280
3.3.1. Kompetencje orzecznicze ławników Sądu Najwyższego	282
3.3.2. Warunki wyboru ławników Sądu Najwyższego	285
3.3.3. Sposób powoływania ławników Sądu Najwyższego	288
3.3.4. Zakończenie kadencji ławnika Sądu Najwyższego i zawieszenie w jego prawach.	291
3.3.5. Prawa i obowiązki ławników Sądu Najwyższego.....	295
3.3.6. Samorząd ławniczy - rada ławnicza Sądu Najwyższego	299
3.3.7. Problemy w zakresie instytucji ławników Sądu Najwyższego oraz jej ocena.....	300
3.4. Udział czynnika społecznego w świetle ustawy Kodeks postępowania karnego	306
3.4.1. Zasada udziału czynnika społecznego wyrażona w treści art. 3 k.p.k.	306
3.4.2. Składy orzekające z udziałem czynnika społecznego	310
3.4.3. Fora orzekania z udziałem czynnika społecznego	323
3.4.3.1. Zagadnienia ogólne	323
3.4.3.2. Składy orzekające z ławnikami na posiedzeniu	324
3.4.3.3. Udział czynnika społecznego w rozprawie głównej	334
3.4.3.3.1. Udział czynnika społecznego w rozpoczęciu rozprawy głównej.....	335
3.4.3.3.2. Udział czynnika społecznego w toku przewodu sądowego	339
3.4.3.3.3. Udział czynnika społecznego w głosach końcowych	345
3.4.3.3.4. Udział czynnika społecznego w wyrokowaniu	345
3.4.3.3.5. Narada i głosowanie	346
3.4.3.3.6. Sporządzenie na piśmie i podpisanie wyroku	363
3.4.3.3.7. Zdanie odrębne ławnika jako członka składu orzekającego	367
3.4.3.3.7.1. Wymogi złożenia zdania odrębnego przez ławnika	374
3.4.3.3.8. Prawdopodobność powołania na urząd sędziego jako przedmiot narady i głosowania	377
3.4.3.3.9. Udział czynnika społecznego w promulgacji wyroku.....	381
3.4.3.3.10. Udział czynnika społecznego w sporządzaniu uzasadnienia wyroku na piśmie	386
3.4.4. Możliwość zmiany składu orzekającego.....	391
3.4.5. Niezmiennność składów orzekających na gruncie art. 34 k.p.k.....	395
3.4.6. Udział ławników w wydaniu wyroku częściowego	397
3.4.7. Wyłączenie ławnika	401
3.4.7.1. Podstawy wyłączenia ławnika z mocy prawa	405
3.4.7.2. Podstawy wyłączenia ławnika na wniosek.....	414
3.4.7.3. Tryb wyłączenia ławnika	421
3.4.7.3.1. Wyłączenie na żądanie ławnika	422
3.4.7.3.2. Wyłączenie ławnika z urzędu.....	425
3.4.7.3.3. Wyłączenie ławnika na wniosek	428
3.4.7.4. Przekazanie sprawy innemu sądowi w sytuacji wyłączenia wszystkich ławników z danego sądu	431
3.4.7.5. Wyłączenie ławnika dodatkowego.....	433
3.4.7.6. Konsekwencje procesowe naruszenia przepisów o wyłączeniu ławnika.....	434
3.5. Podsumowanie	435

Rozdział 4. Instytucja sędziego pokoju w projektach ustawowych.....	440
4.1. Projekty instytucji sędziego pokoju	440
4.1.1. Projekt poselski ustawy o sądach pokoju oraz o zmianie niektórych innych ustaw - Druk nr 1762	440
4.1.2. Projekt poselski ustawy o sądach pokoju - Druk nr 1763	445
4.1.3. Projekt prezydencki ustawy o sądach pokoju - Druk nr 1760.....	450
4.1.4. Projekt prezydencki ustawy Przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju. - Druk nr 1761.....	456
4.1.5. Projekt ustawy ugrupowania Kukiz'15 - Biała księga	459
4.2. Uwagi Stowarzyszenia „Iustitia” do prezydenckich projektów - ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju	466
4.3. Podsumowanie	467
Rozdział 5. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w ujęciu empirycznym.....	470
5.1. Potrzeba wyboru wskazanej metody badawczej i specyfika przeprowadzonych badań	470
5.2. Wyniki badań przeprowadzonych wśród sędziów	472
5.3. Wyniki badań przeprowadzonych wśród ławników	487
5.4. Zestawienie wyników ankiet przeprowadzonych pośród obu przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości	503
5.5. Zmiany w wymiarze sprawiedliwości przez pryzmat badań z lat 60-70 i 90 XX wieku	507
5.6. Podsumowanie badań empirycznych	511
Rozdział 6. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w ujęciu modelowym	513
6.1. Zmniejszenie liczby spraw z udziałem ławników	513
6.2. Zwiększenie liczby spraw z udziałem ławników	515
6.3. Szkolenie i profesjonalizacja ławników	518
6.4. Zwiększenie wynagrodzenia ławników	521
6.5. Zmiana zasad i kryteriów wyboru ławników	523
6.6. Większa rola ławników w innych rodzajach spraw	527
6.7. Reforma funkcjonowania ławników w składach orzekających	528
6.8. Wprowadzenie sędziów pokoju jako alternatywa	528
6.9. Wprowadzenie systemu przysięgłych jako alternatywa.....	531
6.10. Dopuszczenie studentów do pełnienia funkcji orzeczniczych	536
6.11. Propozycje przyjęcia niektórych rozwiązań obowiązujących w innych państwach	538
6.12.Podsumowanie	541
Zakończenie	545
Bibliografia	554

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

CPP	Francuski Kodeks postępowania karnego z 31 grudnia 1957 r.
DRiG	Niemiecka ustawa o statusie sędziów z 19 kwietnia 1972 r. (Deutsches Richtergesetz)
EKPCz	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
FRCP	Federal Rules of Criminal Procedure
FRE	Federal Rules of Evidence
GVG	Niemiecka ustawa o ustroju sądów powszechnych z 9 maja 1975 r. (Gerichtsverfassungsgesetz)
k.c.	Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.)
k.p.a.	Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 572)
k.p.c.	Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.)
k.p.k.	Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 46 z późn. zm.)
k.p.k. z 1928 r.	Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 33, poz. 313)
k.p.k. z 1969 r.	Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96)
Konstytucja kwietniowa	Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. Nr 30, poz. 227).
Konstytucja marcowa	Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1921 nr 44 poz. 267)
Konstytucja PRL	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (t.j. Dz. U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 z późn. zm.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

p.p.	Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. - Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 236 z późn. zm.).
p.u.s.p.	Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.)
p.u.s.p. z 1928 r.	Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 1928 nr 12 poz. 93)
p.u.s.p. z 1985 r.	Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 1994 r. Nr 7, poz. 25 z późn. zm.)
Regulamin Senatu	Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r. Regulamin Senatu (t.j. M. P. z 2024 r. poz. 10 z późn. zm.)
Regulamin SN	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 lipca 2022 r. - Regulamin Sądu Najwyższego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 806)
Regulamin urzędowania	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 867 z późn. zm.).
Rozporządzenie Prezydenta RP odnośnie do Rady Ławniczej	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 lipca 2022 r. w sprawie sposobu wyboru, składu, struktury organizacyjnej, trybu działania oraz szczegółowych zadań Rady Ławniczej Sądu Najwyższego (Dz. U. poz. 1490)
StPO	Niemiecki Kodeks postępowania karnego z dnia 1 lutego 1877 r. (Strafprozessordnung)
U.S.C.	United States Code
Ustawa karnoprosowa z 1873 roku	Ustawa z dnia 23 maja 1873 roku o postępowaniu karnym
Ustawa o IPN	Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 102)
Ustawa o ławnikach ludowych	Ustawa z dnia 2 grudnia 1960 r. o ławnikach ludowych w sądach powszechnych (Dz. U. Nr 54, poz. 309 z późn. zm.)
Ustawa o SN	Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 622)

Ustawa z dnia 15 marca 2007 roku	Ustawa z dnia 15 marca 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 112, poz. 766)
u.o.i.n.	Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 632 z późn. zm.).
Zmiana ustawy o KRS	Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2018 r. poz. 3)

2. Czasopisma i inne

BSP	Białostockie Studia Prawnicze
Dz. U.	Dziennik Ustaw
ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
FI UW	Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis
GSW	Gazeta Sądowa Warszawska
IN	Ius Novum
Komisja	Komisja Praw Człowieka, Praworządności i Petycji
KPP	Kortowski Przegląd Prawniczy
KRK	Krajowy Rejestr Karny
KRS	Krajowa Rada Sądownictwa
Ławnicy SN	ławnicy Sądu Najwyższego
Np.	na przykład
Nr	numer
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
Pal.	Palestra
PiP	Państwo i Prawo
PKWN	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
poz.	Pozycja
Prezes IPN	Prezes Instytutu Pamięć Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
PS	Przegląd Sądowy

RAiP	Roczniki Administracji i Prawa
Rada Ławnicza SN	Rada Ławnicza Sądu Najwyższego
RPES	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny, Społeczny
RPiE	Ruch Prawniczy i Ekonomiczny
RPO	Rzecznik Praw Obywatelskich, powoływany również jako Rzecznik
SA	Sąd Apelacyjny
SI	Studia Iuridica
SIL	Studia Iuridica Lublinensia
SLPS	Systemu Losowego Przydziału Spraw
SN	Sąd Najwyższy
SP UWM	Studia Prawnoustrojowe UWM
Stowarzyszenie „Iustitia”	Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia”
TK	Trybunał Konstytucyjny
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny
ze zm.	ze zmianami
zob.	zobacz

Wstęp

Udział czynnika społecznego w polskim procesie karnym oznacza partycypację obywateli – sędziów niezawodowych w rozpoznawaniu spraw karnych. Ich obecność i rola w procesie różni się od innych przejawów realizacji zasady udziału czynnika społecznego w rozprawie głównej, czego przykładem jest przedstawiciel społeczny czy udział publiczności. W fazie orzekania (podczas rozprawy oraz narady i głosowania) uczestniczą jedynie ławnicy.

Podstawa prawna udziału czynnika społecznego znajduje się w Konstytucji Rzeczypospolitej polskiej, ustawie Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz Kodeksie postępowania karnego. Z uwagi na ogólną podstawę konstytucyjną z art. 182 Konstytucji RP (normę blankietową), możliwa jest partycypacja obywateli w formie mieszanej (ławniczej) oraz w formie przysięgłych. Niedopuszczalne jest jednak sprawowanie wymiaru sprawiedliwości samodzielnie przez sędziów pokoju, bowiem Konstytucja RP stanowi o „udziale”, a zatem o orzekaniu z kimś. Nie określa ona jednak minimalnych standardów udziału czynnika społecznego w procesie, przez co możliwe było jego ograniczanie w sprawach tak karnych jak i cywilnych.

Zagadnienia dotyczące udziału czynnika społecznego w orzekaniu w procesie karnym pojawiają się w nauce polskiej od lat, czego przejawem może być dyskusja w zakresie rezygnacji z obecności ławników w sadach rejonowych oraz postulaty uregulowania instytucji sędziów pokoju. Obserwując przemiany obecne na przestrzeni lat w prawie polskim należy zauważyć, że społeczeństwo uczestniczyło w wydawaniu wyroków na przestępcach już od wczesnych lat średniowiecza, kiedy istniały już struktury państwowe. W związku z powyższym, można dostrzec, że udział obywateli w orzekaniu jest czynnikiem niezbędnym, aby wydawane przez sąd wyroki miały legitymację społeczną. Udział czynnika społecznego w procesie karnym jest również niezbędny z uwagi na powszechną krytykę orzeczeń wydawanych przez sędziowskie składy zawodowe.

Udział czynnika społecznego był istotnym elementem wymiaru sprawiedliwości już od najwcześniejszych lat istnienia państwa polskiego, jak również jest on traktowany jako czynnik niezbędny w innych krajach – m.in. w Stanach Zjednoczonych Ameryki, czy w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Za sprawą partycypacji obywateli w rozpoznawaniu spraw karnych wzrasta świadomość prawna obywateli oraz społeczna akceptowalność wydawanych wyroków, co można zauważyć również na gruncie praktyki zagranicznej.

Przyczyną wyboru tematu jest okoliczność, że w prawie polskim zagadnienia z zakresu udziału czynnika społecznego w procesie karnym stanowią niewielki odsetek badań naukowych. Często są one poruszane w podręcznikach i komentarzach, w których są analizowane jedynie w ograniczonym zakresie - w obrębie danego przepisu. W nauce polskiej obecne są opracowania, poświęcone instytucji ławnika¹, czy też udziałowi społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości na przestrzeni lat², jednakże poruszana problematyka nie obejmuje badań dotyczących konieczności udziału społeczeństwa w procesie karnym, ani nie porusza zagadnienia w sposób kompleksowy, nie obejmuje bowiem kwestii dotyczących udziału społeczeństwa w procesie karnym poczynając od Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przez ustawę Prawo o ustroju sądów powszechnych, a na Kodeksie postępowania karnego kończąc.

Także zagadnienia dotyczące prawa porównawczego, obecne w nauce polskiej, nie obejmują swoim zakresem wielu istotnych problemów dotyczących udziału czynnika społecznego w procesie karnym³. W nauce zagranicznej obecne publikacje traktują udział czynnika społecznego jako jedno z wielu zagadnień, poświęcając mu zakres kilku - kilkunastu stron w opracowaniach o charakterze podręczników lub artykułów⁴.

Celem badań jest kompleksowe ujęcie udziału czynnika społecznego w polskim procesie karnym i ukazanie jego niezbędności w orzekaniu. Na początku badań postawiono hipotezę badawczą, zgodnie z którą: udział czynnika społecznego jest czynnikiem niezbędnym do prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, aby wydawane przez sąd wyroki miały legitymację społeczną. Zwieńczenie badań stanowiło opracowanie udziału czynnika społecznego w ujęciu modelowym.

Dążąc do wypracowania modelu udziału czynnika społecznego w orzekaniu w procesie karnym, a przez to i optymalizacji partycypacji obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oraz potwierdzenia postawionej hipotezy, niezbędne wydało się udzielenie odpowiedzi na pytanie, które miało kluczowe znaczenie z perspektywy prowadzonych badań: Czy udział czynnika społecznego w polskim procesie karnym w orzekaniu w obecnym kształcie (składy ławnicze jedynie w sądach okręgowych w sprawach o zbrodnie) jest wystarczający?

Kluczowy charakter (również z perspektywy powyższego pytania) miało udzielenie odpowiedzi na następujące pytania pomocnicze:

¹ Np. A. Rycak (red.), *Metodyka pracy ławnika*, Warszawa 2011.

² J. Maziarz, *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017.

³ Np. C. Kulesza, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, BSP, z 21, 2016.

⁴ G. A. Bermann, E. Picard, *Introduction to French Law*, 2008.

1. Jakie czynniki spowodowały przyjęcie rozwiązania o odstąpieniu od udziału społeczeństwa w sądach rejonowych w sprawach karnych?
2. Czy istnieje potrzeba rozszerzenia udziału społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w polskim procesie karnym?
3. W jaki sposób można zwiększyć obecny udział czynnika społecznego w Polsce?
4. Czy w zakresie udziału czynnika społecznego w procesie karnym można przyjąć konstrukcje z prawa obcego (np. *common law*), które sprawdziłyby się w prawie polskim? I w jakich płaszczyznach orzeczniczych można by je wprowadzić (w I instancji, w II instancji)?
5. Jakie konstrukcje z prawa obcego sprawdziłyby się w prawie polskim w zakresie udziału czynnika społecznego?

Odpowiedzi na postawione powyżej pytania umożliwiły także ukazanie, w jaki sposób można zwiększyć świadomość prawną obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości, wzmocnić legitymację społeczną wydawanych wyroków, a także zmienić postrzeganie społeczeństwa wykonującego funkcje orzecznicze przez sędziów.

Przyczyną wybrania tematu jest obecna w wielu państwach kontestacja ze strony prawników praktyków i teoretyków idei uczestnictwa społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Prawnicy, co do zasady, stoją na stanowisku sprzeciwiającemu się udziałowi czynnika społecznego w procesie karnym. Udział społeczeństwa w orzekaniu może przynieść wartość pozytywną, wobec czego może podjęte rozważania byłyby dobrym materiałem do dyskusji nad rozszerzeniem udziału czynnika społecznego w procesie karnym (poprzez chociażby powrót ławników do sądów rejonowych), co mogłoby też mieć pozytywny wpływ na poprawę wizerunku sądów w Polsce.

Warto zauważyć, że dalsze ograniczenie udziału czynnika społecznego w orzekaniu w sądach karnych lub całkowita rezygnacja z partycypacji obywateli w procesie stanowiłaby naruszenie konstytucyjnej zasady udziału czynnika społecznego w procesie karnym. Tendencja ograniczająca partycypację społeczeństwa sprzyjałaby również niechęci obywateli wobec sędziów, prawników praktyków, czy samego wymiaru sprawiedliwości, a także wspierała upowszechnianie programów telewizyjnych poruszających zagadnienia związane z wadliwymi rozstrzygnięciami wydawanymi przez przedstawicieli judykatury. Na poprawę wizerunku sądów w Polsce może wpłynąć wzrost legitymacji społecznej wydawanych wyroków, bowiem rozstrzygnięcie będzie nie tylko decyzją sędziego - prawnika, lecz efektem deliberacji ze społeczeństwem.

Założeniem pracy doktorskiej jest wieloaspektowe ukazanie udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu karnym. Wynikające

z niej wnioski mogą posłużyć do zmiany obecnego stanu prawnego w zakresie rozszerzenia udziału przedstawicieli społeczeństwa w sądach karnych, wprowadzenia nowych zasad ich wyboru i kompletowania kolegialnych składów orzekających. Większe zaangażowanie społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości powinno, niejako przy okazji, przyczynić się do wzrostu świadomości prawnej obywateli (obserwując chociażby kulturę prawną Stanów Zjednoczonych Ameryki), a wydawane przez sąd wyroki powinny spotkać się z większym uznaniem z uwagi na legitymację społeczną. Warto też zauważyć jak bardzo korzystnym, z perspektywy wydawanych orzeczeń przez sędziów młodszych służbą, jest czynnik społeczny. Ławnicy często posiadają większe doświadczenie życiowe, pomocne w prawidłowej ocenie dowodów, która, według ustawy, kształtowana jest także w oparciu o zasady doświadczenia życiowego (art. 7 k.p.k.)

W pracy doktorskiej, w celu wieloaspektowej analizy partycypacji obywateli oraz wypracowania propozycji reformy modelu udziału czynnika społecznego w procesie karnym, zostały wykorzystane cztery metody badawcze: historyczna, prawno-porównawcza, formalno-dogmatyczna i empiryczna. Metody formalno-dogmatyczna i prawno-porównawcza są metodami głównymi.

Kluczowa, z perspektywy tematyki prowadzonych badań, była analiza polskich aktów prawnych (Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Kodeksu postępowania karnego i ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych) pod kątem udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym w postaci składów ławniczych. Wybór metody formalno-dogmatycznej służył ukazaniu obecnie funkcjonującego modelu partycypacji społeczeństwa w procesie, a także jego ocenie. W celu reorganizacji udziału czynnika społecznego w procesie (zwracając uwagę na kulturę prawną państw obcych), w pracy doktorskiej zostały poruszone aspekty dotyczące systemów prawnych państw europejskich (Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Niemiec i Francji) i Stanów Zjednoczonych Ameryki. Badania zostały przeprowadzone w oparciu o zagraniczne akty prawne w zakresie dotyczącym udziału społeczeństwa w procesie karnym. Wybór wskazanej metody badawczej służy wskazaniu konstrukcji z prawa obcego, które mogłyby zostać inkorporowane do prawa polskiego.

Rozprawa doktorska składa się z sześciu rozdziałów. Struktura pracy skupia się głównie na dwóch metodach badawczych, co tłumaczy obszerność rozdziałów, które powstały z ich zastosowaniem. Pierwszy rozdział pracy to rozdział historycznoprawny. Przedstawiono w nim genezę udziału czynnika społecznego na ziemiach polskich od czasów początku istnienia państwa, poprzez okres zaborów, przez dwudziestolecie międzywojenne, okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej aż do czasów współczesnych, poprzedzających jednak aktualnie

obowiązujące uregulowania. Przy tworzeniu wskazanego rozdziału wykorzystano uprzednio obowiązujące akty prawne oraz literaturę przedmiotu (książki i artykuły przyczynkarskie) z zakresu postępowania karnego na ziemiach polskich.

Założeniem pierwszego rozdziału było ukazanie rodowodu udziału czynnika społecznego w prawie polskim, a także przeobrażeń w jego zakresie mających miejsce na przestrzeni lat, w tym zwrócenie uwagi na wpływ czynników politycznych na udział obywateli w orzekaniu w sprawach karnych. Przybliżenie konstrukcji zapewniających partycypację społeczeństwa w procesie karnym przy wykorzystaniu bogatego tła historycznego służyło również wskazaniu, w jaki sposób zmiany historyczne miały wpływ na przeobrażenia w obrębie udziału czynnika społecznego. Założeniem wskazanego rozdziału było także poszukiwanie przyczyn, które spowodowały odejście od partycypacji ławników w sądach rejonowych.

W drugim rozdziale rozprawy doktorskiej zastosowano metodę komparatystyczną, poprzez analizę systemów prawnych państw europejskich (Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Niemiec i Francji) i Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Wybór państw, korzystających z udziału czynnika społecznego w procesie karnym, jest uzasadniony koniecznością poszukiwania instytucji, które można by transponować do prawa polskiego. Zasadne było wybranie tych państw, które mają zbliżony porządek prawny do rodzimego i tych, których system prawny jest odmienny. Potwierdza to celowość wybrania porządków prawnych Niemiec i Francji, na których konstrukcjach często wzorowano krajowe rozwiązania. Wskazane państwa, podobnie jak Polska, reprezentują kulturę prawa kontynentalnego, zaś Niemcy, podobnie jak Polska, korzystają z ławników (ze szczególnej odmiany ławników korzysta Francja). Zasadne wydało się również wybranie systemów prawa *common law* - Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej i Stanów Zjednoczonych Ameryki - które różnią się od polskich rozwiązań, lecz mogą przynieść inspiracje dla rodzimego porządku prawnego, a instytucje zapewniające udział czynnika społecznego w tych państwach uchodzą za wzorcowe.

Drugi rozdział rozprawy ma na celu wskazanie konstrukcji z prawa obcego, w zakresie udziału czynnika społecznego w orzekaniu w procesie karnym, które mogłyby zostać inkorporowane do polskiego porządku prawnego. Udział czynnika społecznego w zagranicznych porządkach prawnych jest zróżnicowany. Każde z przedstawionych powyżej państw korzysta z innych konstrukcji, zapewniających partycypację obywateli w procesie karnym. Istotne różnice zachodzą także między systemem prawa Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej i Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Zróznicowanie udziału czynnika społecznego w prawie obcym dotyczy modelu partycypacji obywateli. Jedne państwa korzystają z formy ławniczej (jak w Polsce), inne dopuszczają ławy przysięgłych oraz umożliwiają samodzielne wykonywanie czynności orzeczniczych przez obywateli jako sędziowie pokoju. Istotne różnice zachodzą także w obrębie podejmowania decyzji przez obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości (obradowanie razem z sędziami lub osobno, wprowadzenie wymogu jednomyślności lub większości przy podejmowaniu decyzji), liczebności obywateli w składach orzekających, czy sposobu ich wyboru.

Trzeci rozdział stanowią badania formalno-dogmatyczne. Rozdział ten, z perspektywy tematu pracy oraz postawionej hipotezy badawczej ma najistotniejszy charakter. Udział czynnika społecznego w prawie polskim (w zakresie procedur) ma swoją podstawę w przepisach kodeksu postępowania karnego i postępowania cywilnego *sensu largo* (prawo rodzinne i prawo pracy). Podstawę prawną konstrukcji stanowią również przepisy Konstytucji RP oraz uregulowania ustrojowe.

W rozdziale tym zostały przedstawione zagadnienia dotyczące podstawy konstytucyjnej. Analizie została poddana nie tylko treść art. 182 Konstytucji, stanowiąca przyczynę dla rozważań odnośnie do udziału czynnika społecznego w polskim procesie karnym, lecz również zagadnienia z zakresu art. 2 Konstytucji - zasady demokratycznego państwa prawnego. Rozważania obejmowały także inne przepisy konstytucyjne, będące podstawą dla wskazanej instytucji.

Zagadnienia dotyczące ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych obejmują kwestie z zakresu warunków zostania ławnikiem, wyborów ławników, wygaśnięcia mandatu ławnika, praw i obowiązków sędziów społecznych, czy rad ławniczych. Rozważania dotyczą także instytucji ławnika SN i kontrowersji związanych z jej uregulowaniem w prawie polskim.

W przypadku ustawy Kodeks postępowania karnego, analizie zostały poddane kwestie odnoszące się do zasady udziału czynnika społecznego (art. 3 k.p.k.), kompletowania kolegialnych składów orzekających, forów orzekania, przebiegu postępowania (ze zwróceniem szczególnej uwagi na etap narady i głosowania) oraz praw i obowiązków ławników, wynikających z ustawy karnej procesowej. W jednym z podrozdziałów poruszono kwestie związane z wyłączeniem ławników.

Założeniem wskazanego rozdziału była kompleksowa analiza regulacji odnoszących się do partycypacji obywateli w procesie karnym, ze zwróceniem uwagi na nowe przepisy, dotyczące niezmienności składów orzekających (zmieniony art. 34 k.p.k.), możliwości zmiany jednego członka składu (art. 402 §2a i 404 § 2a k.p.k., 404b k.p.k.) czy narady wstępnej (art.

404c k.p.k.). Za sprawą analizy rodzimych regulacji możliwe było stworzenie podstaw do wypracowania modelu udziału czynnika społecznego w orzekaniu.

W czwartym rozdziale rozprawy doktorskiej poczyniono badania formalno-dogmatyczne w zakresie projektów ustawodawczych w odniesieniu do instytucji sędziego pokoju. Na przestrzeni kilku ostatnich lat (poczynając od 2017 roku), pośród polityków pojawiały się postulaty wprowadzenia do polskiego systemu prawnego instytucji sędziów pokoju. Jednym z podnoszonych argumentów za jej wdrożeniem było zwiększenie świadomości prawnej społeczeństwa, przyspieszenie procesów sądowych, wzrost zaufania obywateli do wymiaru sprawiedliwości czy zbliżenie obywateli do przedstawicieli sądownictwa. Sędziowie pokoju z założenia mieli rozstrzygać najprostsze sprawy cywilne i karne celem przysługiwania się lokalnym społecznościom. Sędzia pokoju miałby pełnić rolę lokalnego urzędnika rozstrzygającego sprawy sądowe. W rozdziale tym przedstawiono założenia projektowanych regulacji oraz kontrowersje i krytykę związaną z jej inkorporowaniem do polskiego systemu prawnego.

W piątym rozdziale zastosowano metodę empiryczną. Z uwagi na charakter instytucji procesowej, która podlegała przedmiotowi rozważań, przeprowadzenie badań empirycznych, obejmujących wywiad z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości (sędziami i ławnikami) było kamieniem milowym w celu udzielenia odpowiedzi na postawione w pracy doktorskiej pytania badawcze. Zastosowanie metody empirycznej umożliwiło uzupełnienie prowadzonych badań - w zakresie oceny obecnej świadomości prawnej obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości i podejścia prawników praktyków do społeczeństwa, w celu dokonania reorganizacji modelu udziału czynnika społecznego w procesie karnym.

Badania przeprowadzone wśród ławników miały charakter ilościowy, zaś wśród sędziów ilościowo-jakościowy. Wybór metody przeprowadzenia badań wśród ławników został ograniczony do badań ilościowych z uwagi na ich ograniczoną wiedzę z zakresu prawa. Badania ilościowo-jakościowe przeprowadzone wśród sędziów zawodowych uzupełniały wskazany mankament po stronie sędziów społecznych.

W szóstym rozdziale rozprawy doktorskiej podjęto próbę stworzenia modelu udziału czynnika społecznego w orzekaniu w polskim procesie karnym. Rozdział ten stanowi syntezę pozostałych badań i swoiste podsumowanie. Reformy udziału ławników w orzekaniu w polskim postępowaniu karnym są przedmiotem debaty publicznej oraz pojawiają się w dyskursie prawniczym od wielu lat. Dyskusje dotyczące roli ławników w polskim systemie prawnym koncentrują się na kilku kluczowych obszarach, które mogą stanowić podstawę dla potencjalnych reform, takich jak: forma udziału czynnika społecznego, forum orzekania,

orzekanie razem z czynnikiem zawodowym lub samodzielnie, zmniejszenie, zwiększenie partycypacji obywateli, czy ich powrót do sądów rejonowych. Warto rozważyć wskazane postulaty, celem stworzenia modelu udziału czynnika społecznego, który sprawdziłby się w prawie polskim (mając na uwadze polskie realia historyczne i kulturowe).

Zakończenie rozprawy doktorskiej stanowi całościowe podsumowanie przeprowadzonych badań oraz wyprowadzonych wniosków.

Rozdział 1. Historia udziału czynnika społecznego w orzekaniu na ziemiach polskich

Założeniem pierwszego rozdziału, obejmującego analizę tekstów historycznych, jest ukazanie rodowodu udziału czynnika społecznego w prawie polskim, a także przeobrażeń w jego zakresie mających miejsce na przestrzeni lat. Przybliżenie konstrukcji zapewniających partycypację obywateli w procesie karnym przy wykorzystaniu bogatego tła historycznego będzie służyło również wskazaniu, w jaki sposób zmiany historyczne miały wpływ na przeobrażenia w obrębie udziału czynnika społecznego.

1.1. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w dawnej Polsce

Początków partycypacji społeczeństwa w orzekaniu na ziemiach polskich należy upatrywać już na przełomie XI i XII wieku. Sądownictwo nad szlachtą, rycerstwem, mieszczaństwem i ludnością wiejską różniło się między sobą, co miało odzwierciedlenie w zasadzie sądów stanowych. Brak było sądów powszechnych, a zatem i równości wobec prawa. Każdy sąd wydawał rozstrzygnięcia jedynie co do ludności z danej grupy społecznej, co miało gwarantować akceptację zapadających wyroków⁵. Czynnikiem jednoczącym różne formy orzekania był fakt, że nie wykonywały ich wyodrębnione organy sądowe⁶. Także w XV wieku każdy stan miał swoje odrębne sądownictwo⁷. W dawnej Polsce sądy nie miały swoich stałych siedzib. Odbywały się na grodach, dworach, w ratuszach miejskich, klasztorach czy domach prywatnych na sesjach zwanych rokami⁸. Za sprawowane funkcje sędziowie otrzymywali wynagrodzenie⁹.

1.1.1. Udział czynnika społecznego w średniowieczu i epoce nowożytnej do XVI wieku

Obowiązki sędziego w królestwie wykonywał król, co wzmacniało autorytet władcy, a także powodowało połączenie władzy wykonawczej z sądowniczą¹⁰. Z czasem, z uwagi na

⁵ S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, Lwów: Warszawa, 1905, s. 57, W. Uruszczak, *Historia państwa i prawa polskiego Tom I (966-1795)*, Warszawa 2015, s. 255.

⁶ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1998, s. 75.

⁷ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 118.

⁸ R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku: sądy ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi 14 wieku: ze źródeł współczesnych*, Warszawa 1886, s. 319, A. Moniuszko, *Prawo sądowe Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI–XVIII w.) Zarys wykładu z wyborem źródeł*, Warszawa 2017, s. 15.

⁹ R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku: sądy...*, s. 327.

¹⁰ R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku: sądy...*, s. 285, W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 95.

rozwój organizacji państwowej, monarcha przekazywał częściowo funkcje sędziowskie urzędnikom, którzy go zastępowali - wojewodzie, komesom (później kasztelanom). Każdy mieszkaniec królestwa mógł wnosić o rozpoznanie sprawy przez władcę, co w praktyce, było możliwe jedynie w przypadku możnowładców i duchownych¹¹. Monarcha sprawował wymiar sprawiedliwości samodzielnie lub z pomocą sędziów¹². Do jego kompetencji należało także prawo do wydawania poleceń (król mógł wydawać tzw. mandata), do których stosowania były zobowiązane sądy¹³. W dobie monarchii stanowej sąd królewski przybrał trzy formy: sądu nadwornego (zadwornego), komisarzkiego i sejmowego. Władca nadal miał umocowanie do rozpatrywania różnych kategorii spraw. Zwykle jednak wymiar sprawiedliwości sprawowali powołani przez niego dygnitarze państwowi¹⁴.

W okresie rozbicia dzielnicowego kompetencje orzecznicze przysługiwały książętom¹⁵. Sprawowali oni wymiar sprawiedliwości w stosunku do rycerstwa i możnowładców. Mogli ich zastępować wojewodowie (początkowo najwyżsi urzędnicy dworscy, zarządcy dworu i zastępcy księcia - zarówno w zakresie sądownictwa, jak i podczas wyprawy wojennej)¹⁶. Z czasem funkcje wojewody ulegały osłabieniu (pozostawiono mu jedynie władzę sądenia nad Żydami i innymi urzędnikami ziemskimi)¹⁷. Nad rycerzami i innymi funkcjami orzeczniczymi nie mogli sprawować kasztelani, co wiązało się z tzw. prawem nieodpowiednim (specjalnymi przywilejami polegającymi na poddaniu określonych spraw sądownictwu księcia)¹⁸.

Niżej w hierarchii sądownictwa znajdował się sąd kasztelański, na którego czele stał kasztelan (zastępowany przez sędziego). Często rościł on sobie jednak większe uprawnienia w zakresie sprawowanego wymiaru sprawiedliwości, konkurując z jurysdykcją książęcą¹⁹. Kompetencje kasztelana obejmowały wykrywanie przestępstw, ściganie sprawców, sądenie i karanie. Odrębnym w zakresie władzy sędziowskiej kasztelana był sąd targowy. Jego właściwość rozciągała się nad osobami znajdującymi się na targu (w sprawach cywilnych i karnych). Sąd kasztelański mógł wymierzać rozmaitego rodzaju kary, w tym karę śmierci²⁰.

W XIV w. pojawił się urząd starosty, który, obok księcia, stał się istotnym organem sądownictwa. Starości sprawowali wymiar sprawiedliwości w otoczeniu swoich podwładnych,

¹¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 75.

¹² R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku: ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1881, s. 148.

¹³ R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku: sądy...*, s. 285.

¹⁴ T. Maciejewski, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, Warszawa 2011, s. 38-39.

¹⁵ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 75

¹⁶ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 18-19.

¹⁷ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 48.

¹⁸ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 57.

¹⁹ R. Hube, *Prawo polskie w wieku trzynastym*, Warszawa 1874, s. 195.

²⁰ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 76.

lecz również na wiecach. Sądy wiecowe, zwoływane przez starostę, odbywały się nieregularnie. W połowie XIV w., kompetencje starosty obejmowały rozstrzyganie spraw wiecowych i karnych. Pozostałe sprawy przekazane zostały w ręce sędziego i podsędka, którzy rozpoznawali je na tzw. roczkach²¹.

Nad niewolnikami wymiar sprawiedliwości sprawował pan (rycerz), a w majątku króla kasztelan, którego władztwo w zakresie sądenia obejmowało także ludność wolną - nie tylko w królestwie, ale również na gruntach należących do rycerzy i duchowieństwa. Z czasem każdy właściciel ziemski sprawował wymiar sprawiedliwości nad ludnością wolną na całym obszarze swoich włości²².

Kolonizacja niemiecka zmieniła sprawowanie wymiaru sprawiedliwości na terenach zakładanych wsi, w których doszło do wykształcenia nowego organu sądowego - ławy (rozpoznawała ona sprawy karne i cywilne zgodnie z prawem niemieckim). Na jej czele stał sołtys (nazywany też wójtem)²³. W tym momencie doszło do wykształcenia się pierwszego kolegialnego organu wymiaru sprawiedliwości, który składał się jedynie z osób pochodzących z ludu. Sądy wiejskie, z uwagi na swój charakter (członkowie ławy, jak i sołtys wywodzili się z lokalnej społeczności), uznawano za czynnik łączący mieszkańców wsi²⁴. Apelację od ich rozstrzygnięcia można było wnieść do pana wsi. We wsiach na prawie polskim wymiar sprawiedliwości sprawował tzw. sąd gajony, na czele którego stał pan (lub urzędnik), który orzekał z udziałem przysiężnych (zwanym też ławnikami)²⁵.

W miastach wymiar sprawiedliwości sprawowała ława z wójtem jako przewodniczącym (na tym terenie sprawy niesporne zaczęły rozpoznawać rady miejskie)²⁶. W przypadku spraw niewielkich orzekał sam wójt²⁷. W skład ławy wchodziło od pięciu do siedmiu ławników wybieranych przez reprezentację miast. Wójta powoływała rada miejska. Jej decyzja wymagała aprobacji ze strony właściciela miasta (monarchy, szlachcica lub duchownego). Zarówno wójt, jak i ławnicy pełnili swoje funkcje przez określone kadencje. Nie wymagano od nich wykształcenia prawniczego, lecz często na członków ławy powoływano uprzednich instygatorów (oskarżycieli publicznych) lub adwokatów. Zatem wymiar sprawiedliwości w miastach nabierał częściowo fachowego charakteru²⁸.

²¹ R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku: ustawodawstwo...*, s. 148.

²² S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 59.

²³ W. Uruszcak, *Historia państwa...*, s. 266.

²⁴ W. Uruszcak, *Historia państwa...*, s. 266.

²⁵ A. Moniuszko, *Prawo sądowe...*, s. 23.

²⁶ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 59, 134.

²⁷ W. Uruszcak, *Historia państwa...*, s. 266.

²⁸ W. Uruszcak, *Historia państwa...*, s. 265.

W przypadku, gdy sytuacja wymagała wydania szybkiego rozstrzygnięcia (np. sprawca został złapany na gorącym uczynku), sąd gorącego prawa (sąd ławniczy) podejmował rozstrzygnięcie w ciągu doby²⁹. Z czasem najważniejszym organem sprawującym wymiar sprawiedliwości w miastach stał się sąd rady miejskiej, w którego skład wchodził rajcy z burmistrzem na czele. Rada miejska mogła wykonywać funkcje orzecznicze samodzielnie lub przy udziale ławy (tzw. sąd radziecko-ławniczy właściwy dla spraw bardziej skomplikowanych)³⁰. Sąd rady miejskiej rozpoznawał sprawy w I instancji, ale był także sądem wyższym dla sądów ławniczych i cechowych³¹. Sądom miejskim przypisywano samorządowy charakter. Uważano, że poprzez wybór sędziów spośród społeczności lokalnej wymiar sprawiedliwości nabierał charakteru łączącego mieszkańców³².

Niezależnie od kształtującego się sądownictwa na ziemiach polskich istniały jeszcze sądy wyższe prawa niemieckiego, które na podstawie przypisów prawa i zwyczaju udzielały porad prawnych innym sądom, m.in. sąd w Magdeburgu. Król Kazimierz Wielki, chcąc zakończyć wspomnianą praktykę, planował utworzyć sąd, który udzielałby porad prawnych na terenie ziem Polskich. Utworzona instytucja (Sąd Wyższy Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim) miała również sprawować wymiar sprawiedliwości nad sołtysami. W skład nowego organu sądownictwa mieli wchodzić ławnicy (wybrani spośród sołtysów z ziem króla i duchownych). Zatem i w tym wypadku udział społeczeństwa w orzekaniu był istotny. Nad tworzonym sądem kompetencje kontrolne miał sprawować sąd sześciu miast, w którego skład również wchodził ławnicy, jak nazwa wskazuje, z sześciu miast z Małopolski³³.

Przedstawiciele Kościoła, przy okazji walki o inwestyturę, dążyli do uzyskania wyłącznego prawa do rozstrzygania spraw, których stroną był duchowny - zarówno karnych, jak i cywilnych, ale również spraw dotyczących kwestii wiary (także między osobami świeckimi)³⁴. Z czasem pod sądy kościelne zaczęto poddawać do rozstrzygnięcia sprawy z reguły należące do sądów świeckich, przez co sądownictwo duchownych mocno się rozwinęło. W XIV w. zaczęto dążyć do oddzielenia spraw od sądów kościelnych, co nie zakończyło się powodzeniem. Jedynie sprawy dotyczące dóbr ziemskich, nawet toczące się między duchownymi, zostawiono pod kognicją sądów świeckich³⁵. Szczególną formą sądów kościelnych były sądy inkwizycyjne, które utworzono do walki z herezją. Duchowni ścigali

²⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 78.

³⁰ W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 265.

³¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 122.

³² W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 266.

³³ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 60-61, W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 97.

³⁴ A. Moniuszko, *Prawo sądowe...*, s. 24.

³⁵ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 25-26.

podejrzanych o herezję obywateli, prowadzili śledztwo, a także sędzili ich. Ostateczną karą była kara kościelna, a po niezastosowaniu się do niej, oddawano oskarżonego pod sąd władzy świeckiej, który orzekał karę spalania żywcem na stosie³⁶.

Pierwszym sądem kościelnym był sąd synodalny z biskupem na czele. W XIII w. doszło do uformowania struktury sądów kościelnych. Orzekający duchowni (w sadach archidiakonów czy sądach biskupów) musieli posiadać wykształcenie prawnicze na poziomie uniwersyteckim (co najmniej licencjata)³⁷. Byli zatem jedynymi podmiotami sprawującymi wymiar sprawiedliwości w średniowieczu i epoce nowożytnej, od których wymagano wykształcenia kierunkowego. Funkcje orzecznicze wykonywane przez nich nie mieściły się zatem w zakresie udziału czynnika społecznego w procesie.

Udział czynnika społecznego w orzekaniu w dobie średniowiecza, a także na początku epoki nowożytnej był obecny w niemalże wszystkich formach sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Zarówno król, książę, jak i inni urzędnicy (starostowie, kasztelani) nie posiadali wykształcenia prawniczego. Wydawaniu rozstrzygnięć przez społeczeństwo sprzyjał brak regulacji prawnych. Do końca XIV w. podstawę wyrokowania stanowił zwyczaj³⁸. Postępowanie w sprawach karnych, jak i cywilnych toczyło się początkowo według zbliżonych reguł³⁹.

Partycypacja społeczeństwa zdecydowanie najszerzej przejawiała się w sądach miast i wsi (obecność ławy, ławników). We wskazanych wypadkach wymiar sprawiedliwości sprawowały osoby pochodzące z ludu, a nie z warstwy możnych. Ukształtowanie sądownictwa we wspomniany sposób sprawia, że zasadą w epokach średniowiecza i nowożytnej (do XVI w.) było sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez osoby bez wykształcenia prawniczego. Wyjątek od zasady stanowiły sądy kościelne, a także niektóre składy sądownictwa miejskiego.

1.1.2. Udział czynnika społecznego w okresie przedrozbiorowym (XVI-XVIII w.)

Lata I Rzeczypospolitej nadal były okresem dominacji czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. W braku fachowego wykształcenia sędziów upatrywano zagrożenia dla zasady pełnej niezawisłości sędziowskiej. Od kandydatów na

³⁶ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 76-77.

³⁷ W. Uruszcak, *Historia państwa...*, s. 98.

³⁸ S. Kutrzeba, *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Lwów-Warszawa-Kraków, 1927, s. 59.

³⁹ S. Kutrzeba, *Dawne polskie...*, s. 65, 117, R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku: ustawodawstwo...*, s. 167, M. Mikołajczyk *Historia procesu karnego w Polsce na tle porównawczym* [w:] P. Hofmański (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom I. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2013, s. 240.

sędziów wymagano co prawda znajomości prawa, jednakże wiedza prawnicza ograniczona była do praktycznych umiejętności. Sędziowie nie posiadali prawniczego wykształcenia uniwersyteckiego z wyjątkiem sędziów sądów kościelnych, a także sądów miejskich (głównie wyższych)⁴⁰.

Struktura sądownictwa XVI-wiecznego była zbliżona do tej znanej z poprzednich wieków (nadal istniała zasada sądów stanowych - sądów było wiele, a zakres rozpoznawanych spraw nie był precyzyjnie oddzielony)⁴¹. Dalej rozstrzygnięcia w pierwszej instancji w stosunku do szlachty wydawały sądy ziemskie, grodzkie i podkomorskie, jednakże pojawiły się również nowe organy sądowe. W skład sądów ziemskich nadal wchodził sędzia, podsędek i pisarz, których wybierały sejmiki. Z czasem ich działalność chyliła się ku upadkowi⁴².

W latach monarchii jagiellońskiej istniały tzw. sądy sejmowe, które swoją nazwę zawdzięczały ich odbywaniu podczas sesji sejmu walnego⁴³. Rozstrzygnięcia wydawały pod przewodnictwem króla (z wyjątkiem spraw o obrazę majestatu monarchy). W ich skład wchodził wszyscy senatorzy, którzy pełnili funkcję asesorów, a od końca XVI w. także 8 deputatów powoływanych przez posłów⁴⁴. Sądy sejmowe do 1578 roku pełniły rolę sądów apelacyjnych. Po wskazanej dacie (z uwagi na utworzenie Trybunału Koronnego) orzekały w sprawach karnych. Biorąc pod uwagę fakt, że wymiar sprawiedliwości także w tym wypadku sprawowało społeczeństwo, należy zaznaczyć, że sądy sejmowe posiadały także uprawnienia prawotwórcze (rozstrzygały sprawy, w których brakowało podstawy prawnej)⁴⁵.

Do roku 1578 najwyższym sędzią dla szlachty nadal pozostawał król. Mógł on rozpoznawać sprawy w pierwszej i drugiej instancji. We wskazanej dacie powołano Trybunał Koronny, w którym orzekali przedstawiciele szlachty. W każdym roku na sejmikach do sprawowania wymiaru sprawiedliwości powoływano innych deputatów (łącznie 27 szlacheckich i 6 spośród duchownych). W 1581 roku utworzono osobny Trybunał Litewski dla Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴⁶. Organy sądownicze były częściej forum wykorzystywanym do demonstracji władzy magnackiej niż niezależnym, niezawisłym organem judykatury. Szlachta dążyła do obsadzenia swojego kandydata na stanowisko marszałka Trybunału. Nierzadko rozstrzygnięcia wydawano po otrzymaniu sum pieniężnych⁴⁷.

⁴⁰ A. Moniuszko, *Prawo sądowe...*, s. 15, W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 257.

⁴¹ W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 268, A. Moniuszko, *Prawo sądowe...*, s. 14.

⁴² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 239.

⁴³ W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 260.

⁴⁴ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 241.

⁴⁵ A. Moniuszko, *Prawo sądowe...*, s. 17.

⁴⁶ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 190.

⁴⁷ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 240.

W XVIII w. wskazany organ sądowy zaczął nabierać bardziej zawodowego charakteru, bowiem wybranymi do Trybunału mogli zostać przedstawiciele szlachty, którzy, m.in. posiadali wiedzę prawniczą (choć nadal nie było wymogów posiadania wykształcenia kierunkowego przez deputatów szlacheckich)⁴⁸. Sprawy rozpoznawane były w oparciu o prawo zwyczajowe, lecz także na podstawie prawa pisanego. W przypadku braku podstawy prawnej do wydania wyroku, właściwy był sąd sejmowy⁴⁹. Trybunał pełnił funkcje orzecznicze jako sąd odwoławczy, jednakże od połowy XVII w. rozpoznawał także sprawy jako sąd pierwszej instancji⁵⁰.

W XVI w. działały tzw. sądy nadworne (zwane też zadwornymi). Jednym z nich był sąd asesorski (inaczej Asesoria). Stanowiła ona organ sądownictwa, któremu przypisywano fachowy charakter. Sprawujący wymiar sprawiedliwości urzędnicy posiadali szeroką wiedzę prawniczą. Innymi sądami zadwornymi był sąd relacyjny (orzekał pod przewodnictwem króla przy udziale dwóch senatorów - był sądem odwoławczym od rozstrzygnięć Asesorii), a także sądy marszałkowskie (funkcje orzecznicze pełniły na dworze królewskim, miały na celu utrzymanie pokoju w majątku władcy⁵¹), w których funkcje orzecznicze nadal sprawowały osoby bez wykształcenia prawniczego⁵².

Przejawem udziału społeczeństwa w orzekaniu na obszarze I Rzeczypospolitej były również sądy referendarskie, kapturowe i konfederackie. Dwa ostatnie organy sądownictwa stanowiły formę sprawowania wymiaru sprawiedliwości w okresie bezkrólewia, podczas którego sądy ziemskie i grodzkie nie orzekały, ponieważ wydawały one rozstrzygnięcia w imieniu monarchy⁵³.

Organem sądowym w miastach były nadal sądy ławnicze z wójtem na czele, które funkcjonowały także na wsiach. Na terenach miast i wsi wymiar sprawiedliwości sprawowany był zgodnie z prawem na jakim je założono (polskim lub niemieckim)⁵⁴.

Warto wskazać, że praktyka funkcjonowania sądów miejskich nie była jednolita, bowiem w każdym mieście wymiar sprawiedliwości mogły sprawować inne organy sądownictwa. Często nawet w obrębie jednego miasta sądy różniły się między sobą⁵⁵. Regułą od XVII w. było rozstrzyganie spraw karnych przez sąd wójtowski-ławniczy (w wielu miastach

⁴⁸ A. Moniuszko, *Prawo sądowe...*, s. 20, T. Maciejewski, *Historia ustroju...*, s. 64.

⁴⁹ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 191.

⁵⁰ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 65.

⁵¹ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 192.

⁵² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 241-242.

⁵³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 242, M. Mikołajczyk *Historia procesu...* [w:] P. Hofmański (red.), *System Prawa...*, s. 236.

⁵⁴ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 135.

⁵⁵ M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI - XVIII wieku*, Katowice 2013, s. 21-22.

dochodziło jednak do podziału kompetencji między sąd wójtowski-ławniczy i radę miejską - sąd radziecki dokonywał wstępnego rozpoznania sprawy, zaś po uznaniu jej kryminalnego charakteru przekazywał ją do wójta i ławy w celu wydania rozstrzygnięcia). Zdarzało się, że wymiar sprawiedliwości sprawowała sama rada miejska⁵⁶. Wielokrotnie w skład sądu miejskiego wchodziły nie tylko ława i rada miejska, ale łączono wspomniane organy z przedstawicielami cechów (tzw. pospólstwa)⁵⁷. Do zwiększenia liczebności składów sędziowskich dochodziło również na skutek udziału przedstawicieli innych miast. We wspomniany sposób wzmocniano składy sędziowskie w celu rozpoznania skomplikowanych spraw⁵⁸.

Nowym organem sądownictwa był Trybunał Zamojski. Stanowił on sąd apelacyjny o charakterze nominalnym dla miast i wsi powstałych na ordynacji zamojskiej. W skład sądu wchodził urzędnicy: deputaci pięciu miast prywatnych, wójt zamojski, profesor prawa Akademii Zamojskiej, a także burgrabia zamojski jako przewodniczący. Wskazany organ był uznawany za reprezentujący wysoki poziom sądownictwa⁵⁹. W tym wypadku dochodziło do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez osoby posiadające wykształcenie prawnicze (profesor prawa), a także przez laików. Udział fachowego czynnika wzmocniał merytorycznie wydawane rozstrzygnięcia.

W okresie Sejmu Wielkiego (1788-1792) doszło do reformy sądownictwa miejskiego. Dokonano także reorganizacji rozpoznawanych spraw⁶⁰. W hierarchii sądownictwa miejskiego utworzono sądy wyższe apelacyjne (tzw. wydziałowe). Pełniły one rolę sądów pierwszej instancji i liczyły co najmniej pięciu sędziów i pięciu zastępców. W tym wypadku wymiar sprawiedliwości był sprawowany przez osoby, które nadawały organom częściowo fachowy charakter, bowiem sędzią mogły zostać osoby, które wcześniej wykonywały obowiązki sędziego lub urzędnika administracji. Sprawy drobne (tzw. uczynkowe) pozostawiono do orzekania magistratom. W drugiej instancji miały orzekać sądy asesorskie⁶¹.

W okresie Sejmu Wielkiego dokonano także reorganizacji sądów szlacheckich, zastępując sądy ziemskie i grodzkie sądami ziemiańskimi, które składały się z 10 sędziów (wybieralnych na czteroletnie kadencje). Obok nich w skład sądów wchodziło także dwóch

⁵⁶ M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny...*, s. 27-28, 34-35, M. Mikołajczyk *Historia procesu...* [w:] P. Hofmański (red.), *System Prawa...*, s. 237.

⁵⁷ M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny...*, s. 33-34.

⁵⁸ M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny...*, s. 39-40, M. Mikołajczyk *Historia procesu...* [w:] P. Hofmański (red.), *System Prawa...*, s. 237.

⁵⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 1998, s. 244.

⁶⁰ W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 269, S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 237-242.

⁶¹ W. Uruszczak, *Historia państwa...*, s. 269, M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny...*, s. 52, M. Mikołajczyk *Historia procesu...* [w:] P. Hofmański (red.), *System Prawa...*, s. 238.

pisarzy (jeden wybierany na siedem lat, drugi pełniący swe funkcje dożywotnio). Utworzony organ sądownictwa był poddawany krytyce. Zwracano uwagę na zbyt krótki okres kadencji, na jakie powoływano sędziów, a także brak wymogu posiadania wykształcenia prawniczego⁶². U schyłku XVIII w. dominującym czynnikiem w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości na ziemiach polskich nadal było społeczeństwo.

Udział czynnika społecznego w procesie w postaci sądów przysięgłych po raz pierwszy przewidywały akty prawne z czasów Konstytucji 3-go maja. W sprawach kryminalnych, toczących się przed sądami miejskimi, postępowanie miało być rozpoznawane z udziałem dwunastu przysięgłych. Wskazane przepisy nie weszły jednak w życie. W ordynacji opracowanej przez Asesorię Koronną w 1791 roku zakładano już, że w procesach przed apelacyjnymi sądami wydziałowymi sprawy będą rozpoznawane przez co najmniej pięciu sędziów trybunału i z udziałem jedenastoosobowej ławy przysięgłych. Przysięgli mieli pochodzić z tego samego stanu co oskarżony, który miał prawo do odrzucenia dwóch pierwszych ukonstytuowanych składów ławy (drugi raz mógł uczynić to wskazując przyczyny wykluczenia). Trzeci uformowany zespół był już niewzruszalny. Interesujący był skład liczebny sądu przysięgłych, który, inaczej niż w prawie *common law* i poprzednim akcie prawnym, liczył jedenaście osób. Przyczyny wskazanego stanu rzeczy upatrywano w obawie przed równomiernym rozłożeniem się głosów. Wskazane przepisy weszły w życie prawdopodobnie tylko na terenie Krakowa, w którym odbyły się co najmniej dwa procesy z udziałem przysięgłych, którzy orzekali jedynie w poważniejszych procesach⁶³.

W wyniku uczestnictwa ławy przysięgłych w postępowaniu sądowym doszło do licznych zmian w zakresie postępowania. Istotne przeobrażenia nastąpiły w ramach narady i głosowania nad wyrokiem. Po zamknięciu rozprawy przez trybunał przysięgli udawali się na naradę, podczas której pozostawali w zamkniętej izbie aż do czasu zdecydowania jednomyślnie lub większością głosów, czy oskarżony jest winny lub niewinny popełnienia zarzucanego mu czynu. Po podjęciu rozstrzygnięcia przysięgli opuszczali izbę i z rękami na piersiach ogłaszali podjętą decyzję w sprawie. Następnie pięciu sędziów wydziału apelacyjnego podejmowało decyzję dotyczącą kary. Często jednak werdykt przysięgłych uznawano jako głos doradcy w

⁶² S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 241.

⁶³ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017, s. 83, B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału czynnika społecznego* [w:] P. Wiliński (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego*, Poznań 2014, s. 1441, M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny...*, s. 53-54, M. Mikołajczyk *Historia procesu...* [w:] P. Hofmański (red.), *System Prawa...*, s. 238.

sprawie, bowiem trybunał podejmował nie tylko decyzję co do kary, lecz również wypowiadał się w zakresie stanu faktycznego⁶⁴.

Na przestrzeni lat można zauważyć tendencję odchodzenia od dominującej roli społeczeństwa w orzekaniu. W wielu sądach dążono bowiem do obsadzania stanowisk sędziowskich osobami niekoniecznie posiadającymi fachowe wykształcenie prawnicze, lecz sprawującymi poprzednio wymiar sprawiedliwości lub będącymi urzędnikami administracji. W braku wykształcenia kierunkowego upatrywano jednak zagrożenie dla zasady niezawisłości sędziowskiej. Społeczeństwu zazwyczaj pozostawiano rolę doradczą - jak w przypadku ław przysięgłych orzekających o winie lub niewinności oskarżonego pod rządami ordynacji opracowanej przez Asesorię Koronną. We wskazanym kierunku zmierzały przemiany w kolejnych latach na ziemiach polskich.

1.2. Udział czynnika społecznego w okresie zaborów

W latach 1772/1795-1918 udział czynnika społecznego w orzekaniu na ziemiach polskich przyjmował kształt zależny od struktury sądownictwa państwa zaborczego, do którego wcielono część Rzeczypospolitej. W początkowym okresie zaborów funkcje orzecznicze nadal pełniło społeczeństwo. W zaborze rosyjskim nadal funkcjonowały sady stanowe - dominialny dla chłopów, sąd burmistrza z asesorami dla mieszczan i sądy ziemskie, grodzkie i podkomorskie dla szlachty. Zmiany w obrębie sądownictwa polskiego zaczęto wprowadzać już od roku 1778⁶⁵.

W zaborze pruskim początkowo opierano się na zasadzie sądów stanowych, co uległo zmianie na przełomie XVIII i XIX w., kiedy utworzono sądownictwo niższe i wyższe. Sady niższe były właściwe dla chłopów i mieszczaństwa. Sady wyższe rozpoznawały sprawy szlachty, urzędników, duchowieństwa i wojskowych, a także wszystkie ważne sprawy karne bez względu na stan oskarżonego⁶⁶.

Na terenie zaboru austriackiego, do lat 1784-1787 utrzymano zasadę sądów stanowych. W zakresie sądownictwa zachodziły niewielkie zmiany, lecz funkcjonowały nadal sądy polskie⁶⁷. W wyniku reform Józefa II zniesiono sądy stanowe, rozdzielono sądy cywilne i

⁶⁴ M. Mikołajczyk *Historia procesu...* [w:] P. Hofmański (red.), *System Prawa...*, s. 272.

⁶⁵ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego (1772-1918)*, Warszawa 2017, s. 49, T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 199.

⁶⁶ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 25-26, T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 201.

⁶⁷ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 38-39.

karne, wobec czego utworzono nową, jednolitą strukturę sądownictwa. Sądownictwu karnemu, w ramach którego utworzono sądy powszechne, podlegała zatem cała ludność⁶⁸.

Udział czynnika społecznego pełnił rolę ochrony praw oskarżonych w procesie karnym. W okresie zaborów udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postaci sądów przysięgłych występował w zaborze pruskim i austriackim. Nie zostały one wprowadzone na terenie Królestwa Polskiego, pomimo licznych dążeń Polaków. Władza carska, przeciwko której dochodziło do protestów, obawiała się udziału społeczeństwa polskiego w procesach, szczególnie politycznych. Czynnikiem sprzyjającym przeciwko funkcjonowaniu sądów przysięgłych na terenie zaboru rosyjskiego była także likwidacja języka polskiego z urzędów.

Warto zwrócić uwagę, że sądy przysięgłych budziły duże emocje - zarówno wśród reprezentantów państw zaborczych, jak również polskich prawników. Wielu przedstawicieli doktryny i praktyki podnosiło swoje poglądy aprobujące instytucję⁶⁹. Sądy przysięgłych w sądownictwie państw zaborczych pojawiły się za pośrednictwem Francji. Instytucja ta na kontynencie została wprowadzona w dużym pośpiechu i w celach politycznych, pod osłoną Wiosny Ludów, wobec czego nie miała czasu na przystosowanie się do realiów państwowych⁷⁰. Już w XIX wieku dostrzegano wady sądów przysięgłych i dokonywano ich krytyki, podkreślając brak fachowych kompetencji prawniczych i kierowanie się uczuciami, a nie faktami przy wydawaniu werdyktu⁷¹. Przeciwnicy sądów przysięgłych już od samego początku uwydatniali nieznajomość przepisów przez zwykłych obywateli, a przez to i niemożność dokonania prawidłowej oceny faktycznej czynu. Wśród głosów oponentów instytucji znajdowały się również argumenty dotyczące bezsensowności rozdzielenia kwestii faktycznych od kwestii prawnych czynu przy wydawaniu wyroku. Podnoszono też nieumiejętność zachowania bezstronności przez sędziów społecznych, jak również podleganie wpływom z zewnątrz⁷².

1.2.1. Udział czynnika społecznego w Księstwie Warszawskim

Z większości ziem drugiego i trzeciego zaboru pruskiego utworzono w 1807 roku Księstwo Warszawskie. Formalnie niepodległe, posiadające własną konstytucję (oktrojowaną

⁶⁸ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 204-205.

⁶⁹ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów sądów przysięgłych na ziemiach polskich w XIX wieku*, „Czasopismo prawno-historyczne”, Tom LXVI, Zeszyt 1, 2014, s. 121.

⁷⁰ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 122.

⁷¹ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 76, J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, 473-474.

⁷² S. Strzelecki, *O sędach przysięgłych*, Kraków 1849, s. 40-43.

przez Napoleona), połączone unią personalną z Saksonią, które w rzeczywistości było zależne od Prus⁷³. Tak utworzone Księstwo posiadało własne organy wymiaru sprawiedliwości i również korzystało z udziału czynnika społecznego.

Do systemu prawnego Księstwa Warszawskiego inkorporowano zasady i wzory francuskie. Nastąpiło odejście od zasady sądów stanowych, a więc utworzono sądownictwo równe dla wszystkich obywateli. Rozdzielono sądy karne od cywilnych (poza instancją najniższą i najwyższą). Sędziowie otrzymali przymiot niezawisłości, zgodnie z trójpodziałem władzy. Byli oni również niezależni, co zabezpieczało ich przed wpływami z zewnątrz, w tym szczególnie ze strony monarchy⁷⁴.

W organizacji sądów karnych zmian dokonano w 1810 roku i przyjęto podział przestępstw z prawa francuskiego na kryminalne, poprawcze i policyjne, w których właściwe były odpowiednio sądy: kryminalne, policji poprawczej i policji prostej. Czynnikiem społecznym był obecny w rozpoznawaniu spraw w dwóch ostatnich organach judykatury. W sądach policji prostej, które rozpoznawały sprawy o wykroczenia (za które można było orzec karę aresztu do 5 dni i grzywnę do 30 zł) orzekali: sędzia pokoju, podsędek sądu pokoju (urzędnik, od którego wymagano kwalifikacji sędziowskich) lub, zastępując go, pisarz sądowy. Od potencjalnych sędziów wymagano posiadania wykształcenia kierunkowego - prawniczego, jednakże z uwagi na braki kadrowe, dopuszczano do orzekania osoby bez kwalifikacji. Stanowiska sędziowskie zaczęto obsadzać również osobami wykonującymi uprzednio zawód adwokata. Sądy pokoju pełniły też funkcję pojednawczą. Sędziów pokoju powoływano zwykle spośród szlachty⁷⁵.

W miejscowościach, w których nie funkcjonowały sądy pokoju, wymiar sprawiedliwości sprawowali: burmistrzowie (w miastach) i wójtowie (na wsiach), a więc nadal czynnikiem społecznym. W Warszawie kompetencje orzecznicze pełnił wydział policyjno-sądowy, który składał się z podsędka i 2 asesorów. Sąd policji poprawczej rozpoznawał sprawy o występki (za które groziła kara do 5 lat pozbawienia wolności lub grzywny powyżej 30 zł). W skład tak utworzonego sądu wchodził: podsędek kryminalny, pisarz i podpisarze. Sąd kryminalny był właściwy w sprawach o zbrodnie, za które można było wymierzyć karę

⁷³ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 210-211.

⁷⁴ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 216-217, M. Kallas, *Historia ustroju w Polsce*, Warszawa 2006, s. 206.

⁷⁵ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 73-74, J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 2009, 388-389, M. Kallas, *Historia ustroju...*, s. 206, A. Heylman, *Historia organizacji sądownictwa w Królestwie Polskiem. T. 1*, Warszawa 1861, s. 71-72.

powyżej 5 lat pozbawienia wolności i karę śmierci. Z uwagi na ciężar gatunkowy czynu zabronionego, w skład wskazanego organu judykatury wchodził sędziowie zawodowi⁷⁶.

Na terenie Księstwa Warszawskiego, podobnie jak na obszarze Królestwa Polskiego, nie wprowadzono nigdy sądów przysięgłych, z uwagi na rusyfikację polskiego społeczeństwa⁷⁷. Pierwsze projekty wprowadzenia sądów przysięgłych na ziemiach polskich w latach zaborów miały miejsce właśnie w latach istnienia Księstwa Warszawskiego. Projekt kodeksu postępowania karnego z 1810 roku zakładał istnienie ławy przysięgłych, bowiem opierał się na kodeksie francuskim z 1808 roku. Dyskusje mające miejsce nad projektem na początku 1811 roku dotyczyły sądów przysięgłych. Sprawy o zbrodnie miały być poddane ich kognicji. Sędziowie mieli być wybierani spośród ludności departamentu, spośród osób spełniających wysokie wymagania (m.in. opłacających wysokie podatki, posiadających wykształcenie akademickie). Ława przysięgłych miała za zadanie orzekać o winie, a sędziowie zawodowi o karze. Warto zaznaczyć, że pomimo nieznajomości wskazanej konstrukcji na ziemiach polskich, widziano w jej wprowadzeniu prawdziwą nadzieję. Jej przeciwnicy upatrywali dużych zagrożeń w braku posiadania prawniczego wykształcenia przez sędziów społecznych, jak również możliwość wpływania na nich w celu wydania konkretnego rozstrzygnięcia w sprawie, a przez to i brak obiektywizmu. Ostatecznie wskazany projekt nie został przygotowany do czasu rozpoczęcia obrad sejmowych. Po upadku Napoleona nastąpiło odejście od kwestii sądów przysięgłych⁷⁸.

1.2.2. Udział czynnika społecznego w Królestwie Polskim

Królestwo Polskie utworzono z większości ziem Księstwa Warszawskiego na mocy podziału jego terytorium między Rosję, Austrię i Prusy na Kongresie Wiedeńskim. Podobnie jak Księstwo Warszawskie, Królestwo było połączone unią personalną. W tym wypadku z Rosją. Także sprawy dotyczące polityki zagranicznej, sprawowanej przez oba państwa były wspólne. W pozostałych kwestiach ustrojowych, do czasu wybuchu powstania listopadowego, zachowano odrębność Królestwa Polskiego⁷⁹.

Uchwalona w 1815 roku konstytucja formułowała liczne zasady dotyczące funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w Królestwie, w tym, m.in. zasadę udziału czynnika

⁷⁶ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 217-218, A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 74, J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 2009, s. 389, M. Kallas, *Historia ustroju...*, s. 207, A. Heylman, *Historia organizacyj...*, s. 78-79, 95.

⁷⁷ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 2009, s. 473.

⁷⁸ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 125-127.

⁷⁹ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 219-220.

społecznego w sądownictwie. Od niektórych zasad nastąpiło odejście na skutek wybuchu powstania listopadowego⁸⁰.

W Królestwie Polskim wymiar sprawiedliwości sprawowały nadal organy funkcjonujące w latach Księstwa Warszawskiego. Sądownictwo karne praktycznie nie uległo przemianom. Minimalne różnice nastąpiły w zakresie granic kar, które można było wymierzyć za popełnione przestępstwo. Czynniki społeczne nadal były obecne w orzekaniu w sądach policji prostej i poprawczej⁸¹.

Warto zwrócić uwagę na kompetencje orzecznicze, które w Królestwie posiadały organy administracji publicznej. Wójtowie i burmistrzowie orzekali w przypadku drobnych spraw karnych. Po przeprowadzeniu reform, wójtem z mocy prawa zostawał właściciel ziemski, co sprzyjało sprawowaniu władzy nad podległymi mu chłopami. W zakresie wskazanego organu sądownictwa pozostano zatem przy czynniku społecznym⁸².

W Królestwie Polskim sądy przysięgłych uznawano za ostoję wolności politycznej i osobistej. Wobec tego, obywatele polscy dążyli do ich wprowadzenia, a później, także z uwagi na rozwój wspomnianej instytucji w zaborze pruskim i austriackim⁸³. Pierwszy raz do kwestii sądów przysięgłych powrócono około 1817 roku. W planach zreformowania procedury karnej znalazł się projekt sądów przysięgłych. Pomimo głosów krytycznych przeciwko instytucji ostatecznie podjęto uchwałę o jej powołaniu. W 1817 roku, komitet utworzony w celu opracowania zasad organizacji instytucji przedstawił je Radzie Stanu. Ława orzekająca o winie oskarżonego miała funkcjonować w sądach grodzkich w przypadku najcięższych przestępstw i liczyć 8 osób⁸⁴.

Momentem zwrotnym w dążeniu do utworzenia sądów przysięgłych była sytuacja, gdy Ksawery Potocki, na polecenie Rady Stanu Królestwa Polskiego, na mocy zasad z 1817 roku, opracował projekt ustawodawstwa karnego, przewidujący działalność ławy przysięgłych. Zasługiwał on na uwagę z powodu odwoływania się do wzorców z systemu prawnego *common law*, nie zaś do prawa kontynentalnego. Projekt przewidywał istnienie nie tylko ławy orzekającej, ale także stawiającej w stan oskarżenia. Ławą przysięgłych miała być właściwa w przypadku najcięższych przestępstw - zbrodni (jak w projekcie z czasów Księstwa Warszawskiego). Wspomniany zarys nie został przyjęty przez władze, zaś kolejny projekt w

⁸⁰ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 220, 230.

⁸¹ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 140, T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 231, M. Kallas, *Historia ustroju...*, s. 224.

⁸² A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 142-143.

⁸³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 2009, s. 473.

⁸⁴ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 127-128.

zakresie procesu karnego został odrzucony z uwagi na brak sądów przysięgłych⁸⁵. W latach zaborów rodacy upatrywali w instytucji sądów przysięgłych ostoje niepodległości, określając ją filarem sądownictwa. Ksawery Potocki, choć zdawał się być zwolennikiem ławy przysięgłych, w rzeczywistości starał się ukazać ich zbędny charakter w procesie. Jego zdaniem Konstytucja Królestwa Polskiego gwarantowała niezawisłe sądy i prawo do sprawiedliwego procesu, wobec czego Polakom, w odróżnieniu od Anglików, nie były potrzebne sądy przysięgłych⁸⁶.

Sądy przysięgłych zostały wprowadzone za czasów powstania listopadowego mocą kodeksu karnego Gwardii Narodowej Warszawskiej. Ze względu na szczególne lata regulacji, wprowadzono ją jedynie na określony czas (lata powstania) w stosunku do ograniczonej grupy osób (członków gwardii). Zatem zasięg orzeczniczy konstrukcji był niewielki⁸⁷.

Kolejne plany wprowadzenia sądów przysięgłych powróciły do Królestwa Polskiego w niesprzyjającym okresie powstania styczniowego (w latach 1862-1863). Projekt utworzenia konstrukcji był wzorowany na prawie francuskim⁸⁸.

Upadek powstania styczniowego przyniósł ze sobą negatywne zmiany dla rodzimego wymiaru sprawiedliwości, kończąc okres niezależności organów Królestwa i doprowadzając do unifikacji podmiotów wymiaru sprawiedliwości⁸⁹. Z uwagi na podteksty polityczne - dążenia do rusyfikacji polskiego społeczeństwa nigdy nie wprowadzono do systemu prawnego Królestwa instytucji sądów przysięgłych. Uzasadniano to nieufnością zaborcy do polskiego społeczeństwa przejawiającego tendencje narodowyzwoleńcze. Na terenie zaboru rosyjskiego sądy przysięgłych orzekały na ziemiach, które nie weszły w skład Królestwa Polskiego⁹⁰.

W nowej strukturze sądów Królestwa wprowadzono jednolite sądy cywilne i karne dla spraw mniejszej wagi - sądy pokoju w miastach i sądy gminne na wsiach. Od nieostatecznych wyroków sędziów pokoju można było wnieść apelację. Rozpoznawały ją zjazdy sędziów pokoju i sędziów gminnych. Od wyroków ostatecznych sądów pokoju i ich zgromadzeń przysługiwała kasacja⁹¹.

⁸⁵ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 84.

⁸⁶ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 86, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 128-129.

⁸⁷ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 129.

⁸⁸ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 84, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 129-130.

⁸⁹ M. Kallas, *Historia ustroju...*, s. 224.

⁹⁰ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 144-145, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 146.

⁹¹ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 145-146, M. Kallas, M. Krzymkowski, *Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795-1918*, Warszawa 2006, s. 470, Ustawy sądowe obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego na mocy najwyższej zatwierdzonego 19 lutego 1875 roku postanowienia o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 listopada 1864 roku do Warszawskiego okręgu sądowego. T. 2, Ustawa postępowania sądowego karnego i ustawa o karach, wymierzanych przez sędziów pokoju, Sankt Petersburg 1875, s. 75.

W Królestwie Polskim występowała instytucja, zapewniająca udział czynnika społecznego. Były nią sądy gminne, w skład których wchodził wybierani sędziowie (wójtowie do 1864 roku) i ławnicy. Orzekali oni w oparciu o prawo zwyczajowe⁹². Sądy gminne były zatem powiązane z organami administracji publicznej. Funkcje orzecznicze sądów gminnych były sprawowane nad ziemiemi chłopskimi, folwarcznymi i dworskimi - wszystkimi ich mieszkańcami. Wskazane organy judykatury na terenie Królestwa orzekały nie tylko w sprawach karnych, lecz również cywilnych (jak na obszarze Cesarstwa). Sądy gminne orzekały w składach 3-osobowych. Na wybór sędziów i ławników miało wpływ zgromadzenie wsi (zebrania gminne), które powoływały przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości na 3-letnie kadencje. Ostateczna decyzja w zakresie wyboru sędziów gminnych, jak i sędziów pokoju, należała jednak do ministra sprawiedliwości. Sądy gminne były poddawane licznej krytyce z uwagi na niskie kwalifikacje podmiotów orzekających⁹³.

Z uwagi na dążenia do rusyfikacji polskiej społeczności starano się, aby wymiar sprawiedliwości sprawowali sędziowie narodowości rosyjskiej. W praktyce sędziami gminnymi zostawali nie tylko przedstawiciele społeczeństwa, lecz częściej byli sędziowie, którzy przestali pełnić poprzedni urząd⁹⁴.

Sądy przysięgłych wprowadzono ostatecznie w Cesarstwie Rosyjskim mocą ustawy procedury karnej z 1864 roku, jednakże, z uwagi na rusyfikację polskiej społeczności nie wdrożono ich nigdy w Królestwie Polskim. Instytucja stanowiła odpowiednik wersji angielskiej z uwzględnieniem odrębności rosyjskich⁹⁵. Do kognicji sądów przysięgłych należały sprawy dotyczące przestępstw lub wykroczeń, zagrożonych karą połączoną z utratą lub ograniczeniem praw stanu. W Kodeksie Kar Głównych i Poprawczych z 1885 roku zdecydowana większość kar pociągała za sobą pozbawienie lub ograniczenie praw publicznych. Zatem w większości spraw właściwy był sąd przysięgłych. Dopiero mocą ustawy z 1903 roku zmniejszono liczbę przestępstw, które wiązano z pozbawieniem lub ograniczeniem praw publicznych⁹⁶. Z czasem na obszarze Rosji sądy przysięgłych zostały pozbawione kompetencji orzeczniczych w zakresie przestępstw politycznych⁹⁷. Od wyroku wydanego z udziałem sędziów przysięgłych nie przysługiwał żaden zwyczajny środek zaskarżenia. Można

⁹²J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 2009, s. 474.

⁹³A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 143, 145-146.

⁹⁴A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 147-148.

⁹⁵S. Glaser, *Kompetencja sądów przysięgłych*, Lublin 1923, s. 34-36, D. Sołodow, *Reformy procesu karnego w Rosji: zarys historyczno-prawny*, Łomża 2015, s. 51.

⁹⁶S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 34-35.

⁹⁷J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, Warszawa 2009, s. 473.

było wnieść jedynie kasację⁹⁸. Wprowadzając sądy przysięgłych do rosyjskiego systemu prawnego podkreślano ich zalety - bezstronność sędziów społecznych, zaufanie społeczne, czy ustność postępowania⁹⁹.

1.2.3. Udział czynnika społecznego w zaborze pruskim

Sądownictwo w zaborze pruskim było poddawane trzyetapowym zmianom. W pierwszym etapie (latach 1807-1849) nadal wymiar sprawiedliwości sprawowały sądy stanowe, lecz oddzielono sądownictwo od organów administracji publicznej. Drugi etap (lata 1849-1877) charakteryzował się wprowadzeniem 3-stopniowej struktury sądownictwa i stopniowym odejściem od sądów patrymonialnych. W ostatnim etapie zmian (lata po 1877 roku) powołano system sądów państwowych, odpowiadających podziałowi administracyjnemu państwa. W pierwszej instancji utworzono sądy urzędowe (grodzkie), które rozpoznawały sprawy karne jednoosobowo lub z udziałem ławników. Apelację od wyroków wskazanych organów można było wnieść do sądu okręgowego, który orzekał w składach kolegialnych¹⁰⁰.

W Pruskiej Ordynacji Kryminalnej z 1805 roku, akcie prawnym, który ujedynoliał procedurę karną na obszarze ziem pruskich i ziem zabranych, nie przewidziano instytucji sądów przysięgłych¹⁰¹.

Sądy przysięgłych, orzekające w poważniejszych sprawach karnych, zaczęły funkcjonować w zaborze pruskim na mocy ustawy o wprowadzeniu postępowania ustnego, publicznego i z udziałem sędziów przysięgłych z 1849 roku, lecz wcześniej uregulowano je w konstytucji z 27 grudnia 1848 roku. Orzekały one jedynie w sprawach karnych¹⁰². Instytucja sędziów przysięgłych przebyła do Prus za pośrednictwem wydarzeń rewolucyjnych i Wiosny Ludów. Przedstawiciele liberalnych ugrupowań wskazywali na istotną rolę czynnika społecznego w procesie karnym, podkreślając jego szczególną rolę w procesach politycznych¹⁰³.

Na mocy reformy z 1849 roku w pierwszej instancji orzekały sądy powiatowe, zaś w miastach liczących więcej niż 50 tysięcy osób sądy miejskie. W przypadku spraw karnych, za które groziła kara więzienia powyżej 5 lat lub kara śmierci, jak również w wypadku przestępstw

⁹⁸ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 164, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 145.

⁹⁹ D. Sołodow, *Reformy procesu...*, s. 51.

¹⁰⁰ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 239-240, A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 196, T. Maciejewski, *Ustrój sądowy Prus, II Rzeszy i Republiki Weimarskiej (1815-1871 i 1918-1933)*, SIL, Vol. XXV, 3, 2016, s. 588.

¹⁰¹ Analiza przepisów Pruskiej Ordynacji Kryminalnej z 1805 roku zwraca uwagę na brak instytucji sędziów przysięgłych - I. Stawiarski, *Ordynacja Kryminalna Pruska*, Warszawa 1828.

¹⁰² S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 26-27.

¹⁰³ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 130.

politycznych, o winie orzekali sędziowie przysięgli w liczbie 12, zaś o karze sędziowie zawodowi w liczbie 5¹⁰⁴. Z czasem, sądy przysięgłych uzyskały kompetencje orzecznicze także w sprawach prasowych, ściganych z urzędu. Warto odnotować, że sądy przysięgłych wprowadzone w Prusach były wzorowane na wersji francuskiej¹⁰⁵.

Na przestrzeni lat zaczęto wskazywać na słabości instytucji, szczególnie na brak tradycji jej funkcjonowania w europejskiej i niemieckiej kulturze prawnej. Opowiadano się za udziałem społeczeństwa w procesie karnym, jednak podnoszono konieczność zmiany jego formy¹⁰⁶.

W ustawie o ustroju sądownictwa Rzeszy z 1877 roku zaprowadzono kluczowe reformy dla wymiaru sprawiedliwości, wprowadzając nową strukturę sądów i jednocześnie zapewniając udział czynnika społecznego w procesie karnym. Obywatele mogli uczestniczyć w procesie jako ławnicy i ława przysięgłych. W pierwszej instancji, w drobnych sprawach karnych, orzekały sądy grodzkie (powiatowe) w składach jednoosobowych. W innych sprawach karnych, wskazane organy judykatury rozstrzygały w składzie jednego sędziego i dwóch ławników. Środki zaskarżenia od wyroków sądów grodzkich rozpoznawały sądy okręgowe (ziemskie, krajowe), które orzekały w cięższych sprawach karnych w pierwszej instancji. Najcięższe sprawy rozpoznawały w składach 3 sędziów zawodowych i 12 przysięgłych. W przypadku wyroków zapadłych z udziałem przysięgłych, środek zaskarżenia przysługiwał do sądu rewizyjnego - Trybunału Rzeszy w Lipsku¹⁰⁷.

Ustawa o ustroju sądownictwa określała kompetencje sądów przysięgłych negatywnie - przewidując ich kompetencje orzecznicze w sprawach o zbrodnie niezastrzeżone do rozpatrywania przez izby karne lub Trybunał Rzeszy. Do wskazanych czynów należały m.in. krzywoprzysięstwo, zgwałcenie, czy morderstwo. Sprawy niezastrzeżone dla sądów przysięgłych rozpoznawała izba karna w składzie 5 sędziów zawodowych¹⁰⁸.

Sądy przysięgłych wykonywały kompetencje orzecznicze w sądach krajowych. Sędzią przysięgłym mógł zostać tylko obywatel niemiecki. Polacy nie mieli zatem możliwości sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Wybór przysięgłych miał charakter wieloetapowy. Kryteria wyboru przysięgłych i ławników były jednakowe¹⁰⁹.

Kwestie dotyczące postępowania przed sądem przysięgłych zostały uregulowane w ustawie postępowania karnego z 1877 roku. W przypadku spraw toczących się przed sądem

¹⁰⁴ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 266, A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 197-198, S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 27, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 131.

¹⁰⁵ S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 27, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 131.

¹⁰⁶ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 132.

¹⁰⁷ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 198, M. Kallas, *Historia ustroju...*, s. 230.

¹⁰⁸ S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 28-29, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 132.

¹⁰⁹ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 133.

przysięgłych zachodził wypadek obrony obligatoryjnej¹¹⁰. Proces rozpoczynało formowanie ławy orzekającej w danej sprawie. Po przeprowadzeniu rozprawy, przewodniczący układał dla przysięgłych listę pytań, które układano w taki sposób, aby udzielić na niej odpowiedzi „tak” lub „nie”. Przed rozpoczęciem etapu narady i głosowania przewodniczący udzielał przysięgłym pouczenia w zakresie kwestii prawnych. Przebiegiem narady i głosowania kierował zwierzchnik ławy. Werdykt zapadał większością głosów. Jedynie przy rozstrzygnięciu na niekorzyść oskarżonego należało zaznaczyć, że głosowało za nim więcej niż siedmiu sędziów. Po zakończeniu głosowania zwierzchnik odczytywał jego wyniki na sali rozpraw. W przypadku uznania oskarżonego za niewinnego, sąd orzekał o jego zwolnieniu. Po uznaniu winy oskarżonego, przemowy dotyczące wymiaru kary wygłaszali zarówno oskarżyciel jak i oskarżony. Następnie sędziowie zawodowi decydowali o karze. Od wydanego we wskazany sposób wyroku przysługiwała rewizja do Sądu Rzeszy w Lipsku. Podstawą wskazanego środka zaskarżenia mogło być naruszenie przepisów ustawy. Rewizja przysługiwała również od wyroków sądów okręgowych, orzekających jako sądy pierwszej instancji. Nadto, od wyroków sądów ławniczych służyło odwołanie¹¹¹.

Na mocy reformy z 1909 roku ograniczono kompetencje orzecznicze sądów przysięgłych, przekazując do rozpoznania przez izby karne sprawy, zastrzeżone dotąd dla sądów przysięgłych, których charakter nie usprawiedliwiał sprawowania przez nich funkcji orzeczniczych lub z tego powodu, że były one skomplikowane pod względem faktycznym lub prawnym¹¹². Stopniowe odchodzenie od sądów przysięgłych było efektem pojawiającej się krytyki i podnoszonych postulatów ich zastąpienia sądami ławniczymi albo zupełnej z nich rezygnacji z uwagi na brak kwalifikacji prawnych sędziów społecznych¹¹³.

1.2.4. Udział czynnika społecznego w zaborze austriackim

W zaborze austriackim powołano jednolite sądownictwo bez względu na stan, z którego pochodził oskarżony. Nastąpiło to mocą uniwersału z 1787 roku. Udział czynnika społecznego w orzekaniu był nadal obecny w sądach chłopskich, gdzie w imieniu pana sprawy o wykroczenia rozstrzygał mandatariusz. Kary porządkowe mogły nakładać również sądy gromadzkie, w których skład wchodził wójt i przysiężnicy. W 1803 roku ustanowiono w

¹¹⁰ M. Kallas, M. Krzymkowski, *Historia ustroju...*, s. 481.

¹¹¹ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 133-134, M. Kallas, M. Krzymkowski, *Historia ustroju...*, s. 482-484.

¹¹² S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 29.

¹¹³ T. Maciejewski, *Ustrój sądowy...*, s. 592.

obrębie struktury wiejskiej sędziów policyjnych, którzy mogli nakładać kary nieprzekraczające pół roku więzienia¹¹⁴.

Pierwsze sądy przysięgłych, wzorowane na instytucji francuskiej, wprowadzono na mocy kodeksu postępowania karnego z 1850 roku, który realizował zagadnienia konstytucji z 1849 roku. Inkorporowano je do ustroju Monarchii Habsburskiej pod wpływem haseł głoszonych podczas Wiosny Ludów¹¹⁵. Do ich kompetencji orzeczniczych oddano sprawy o ciężkie przestępstwa, zagrożone karą conajmniej pięciu lat więzienia, a także przestępstwa prasowe. Mocą postanowienia z 1851 roku zniesiono jednak sądy przysięgłych. W sprawach dla nich zastrzeżonych orzekał sąd koronny w składzie sześciu sędziów zawodowych. Zniesienie instytucji wiązano ówczesnie z względami politycznymi. Pomimo krótkiego okresu ich funkcjonowania wiązano z nimi obiecującą przyszłość¹¹⁶. Podnoszono liczne zalety przysięgłych, wskazując na okresowy charakter pełnionej funkcji, który miał zapobiegać rutynowemu wykonywaniu obowiązków¹¹⁷.

W zaborze austriackim oddzielenie organów judykatury od administracji nastąpiło mocą konstytucji grudniowej z 1867 roku. Wśród wprowadzonych jej mocą gwarancji powrócono do rozpoznawania spraw przy udziale sądów przysięgłych w ciężkich sprawach karnych, politycznych i w sprawach prawa prasowego. Dopiero mocą ustawy z 1869 roku powrócono do orzekania z udziałem sądów przysięgłych. Orzekały one przy sądach krajowych¹¹⁸. Wcześniejszemu powrotowi instytucji sprzeciwiała się władza państwowa¹¹⁹. Sprawy karne i cywilne rozpoznawały sądy powszechne: powiatowe, krajowe i wyższe krajowe. Sądy powiatowe rozpoznawały sprawy karne o wykroczenia w składzie jednego sędziego. Sądy krajowe w sprawach karnych, za które groziła kara powyżej 5 lat pozbawienia wolności, o przestępstwa polityczne i z zakresu prawa prasowego, orzekały w składach 4-osobowych z udziałem przysięgłych, którzy decydowali o winie. Sędziowie zawodowi prowadzili rozprawę i decydowali o karze. Sądy krajowe mogły orzekać jako sądy odwoławcze dla sądów powiatowych lub sądy pierwszej instancji w przypadku poważniejszych czynów. Apelacje od wyroków sądów krajowych rozpoznawały sądy wyższe krajowe¹²⁰.

¹¹⁴ A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 40.

¹¹⁵ K. Krauza, *Reformy austriackiej procedury karnej w dobie Wiosny Ludów*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa”, Vol. 16, 2013, a. 226.

¹¹⁶ S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 30-31, M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 135, R. Tomczyk, *Proces karny w Monarchii Habsburskiej. Od drugiej połowy XVIII wieku do 1918 roku*, „Edukacja Humanistyczna, nr 1 (28), 2013, s. 71-72.

¹¹⁷ M. M. Gondek, *Kształtowanie się mieszanego procesu karnego w XIX wiecznej Austrii*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, Nr 27, 2014, s. 36.

¹¹⁸ R. Tomczyk, *Proces karny...*, s. 74.

¹¹⁹ S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 31-32.

¹²⁰ T. Maciejewski, *Historia ustroju...* s. 249-250, A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 254-255.

Wskutek zmian w zakresie procesu karnego uchwalono nową kodyfikację. Kwestie dotyczące wymogów i powoływania sędziów przysięgłych do pełnionej funkcji zostały uregulowane mocą ustawy z dnia 23 maja 1873 roku o układaniu list przysięgłych, zaś zagadnienia w zakresie postępowania przed ławą mocą ustawy z dnia 23 maja 1873 roku o postępowaniu karnym (dalej jako: ustawa karnoprosesowa z 1873 roku), która w ramach swojej systematyki, poświęcała cały rozdział XIX instytucji sądów przysięgłych.

Niektóre przestępstwa, z racji swojej natury (pokrzywdzenie czynem całego społeczeństwa), wymagały oddania ich pod sąd przysięgłych. Podnoszono, że sędziowie społeczni, z uwagi na niepoddanie rutynie są w stanie w sposób bardziej bezstronny i bez uprzedzeń wykonywać wymiar sprawiedliwości¹²¹. Wskazywano, że sama instytucja przynosi wielką wartość - z jednej strony miała budzić społeczne obowiązki w warstwach niższych, a z drugiej zaś - odzwierciedlać idee sprawiedliwości społecznej¹²².

Przysięgłymi w ówczesnym stanie prawnym mogli być tylko mężczyźni, którzy ukończyli 30 lat, umieli czytać i pisać, posiadali prawo swojszczyzny, zamieszkiwali przynajmniej od roku w gminie, w której przebywali i opłacali odpowiednie podatki. Bez względu na kwotę opłacanego podatku, przysięgłymi mogli zostać wykonujący zawód adwokata, notariusza lub będący profesorami i nauczycielami szkół średnich. Ustawa o układaniu list przysięgłych wyłączała z obowiązku wykonywania przysięgłego m.in. osoby niekorzystające z pełni praw cywilnych, karane, urzędników różnego szczebla, wojskowych, czy duchownych. Procedurę wyboru rozpoczynało układanie listy pierwotnej, którym zajmował się naczelnik gminy. Stanowiła ona zebranie wszystkich osób uprawnionych do bycia przysięgłym. W następnym etapie układano listę roczną, będącą spisem obywateli, z której następnie losowano listy służbowe¹²³. Lista roczna składała się z listy głównej i uzupełniającej. Czternaście dni przed rozpoczęciem posiedzeń sądu przysięgłych sporządzano listę służbową. Obejmowała ona przysięgłych, sprawujących swój urząd przez czas jednej kadencji. Procedura wyboru sędziów społecznych w zaborze austriackim miała skomplikowany i wielostopniowy charakter, umożliwiając przedstawicielom administracji i judykatury posiadanie wpływu na obsadzanie stanowisk¹²⁴.

¹²¹ R. Tomczyk, *Proces karny...*, s. 76.

¹²² M. M. Gondek, *Austriacka procedura karna z 1853 i 1973 roku w praktyce orzeczniczej sądów krakowskich*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, Vol. 16, Kraków 2013, s. 262.

¹²³ E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego austriackiego*, Kraków 1922, s. 57.

¹²⁴ A. Bojarski, *Ustawa o postępowaniu karnym z dnia 23 maja 1873, tudzież ustawy o tymczasowym zawieszeniu Sądów Przysięgłych i o układaniu list Przysięgłych razem z ustawami i rozporządzeniami uzupełniającymi i objaśniającymi*, Kraków 1873, s. 314-326, A. Korbowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju...*, s. 255.

Treść § 8 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku przewidywała wykonywanie sądownictwa w sprawach karnych przez Sądy powiatowe, Trybunały pierwszej Instancji, Sądy Przysięgłych, Trybunały drugiej Instancji i Sąd Najwyższy jako Trybunał Kasacyjny. Do sądów przysięgłych, mocą ustawy, zostały przekazane następujące czynności: rozprawa główna i orzekanie o zbrodniach i występkach przekazanych przez przepisy wprowadzające ustawę, wśród których znalazły się: zbrodnie i występkę z zakresu prawa prasowego, zbrodnie i występkę o charakterze politycznym, jak i zbrodnie pospolite o ciężkim ciężarze gatunkowym (zagrożone karą więzienia powyżej 5 lat) - np. o zdradę główną, morderstwo i zabójstwo, ciężkie uszkodzenie ciała (art. VI przepisów wprowadzających)¹²⁵.

Trybunał sądu przysięgłych składał się z Trybunału, liczącego trzech sędziów zawodowych (jeden z nich był przewodniczącym) i z protokolanta oraz z dwunastu przysięgłych (§ 300 i 301 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku)¹²⁶. Do posiedzeń powoływało się 36 przysięgłych i 9 zastępców, z których wybierało się następnie 12 przysięgłych, przeznaczonych do obsadzenia ławy przysięgłych do każdej rozprawy (§ 302 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku). Trzy dni przed terminem rozprawy głównej lista przysięgłych (głównych i zastępczych) i sędziów Trybunału była przesyłana każdemu z oskarżonych pod rygorem nieważności postępowania (§ 303 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku). Strony postępowania miały prawo do wykluczenia przysięgłych z uwagi na zachodzące przyczyny wyłączenia, jak np. spokrewnienie lub spowinowacenie (zgodnie z treścią § 67 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku - jak w przypadku wyłączenia sędziego Trybunału; §306 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku). Do ukonstytuowania ławy przysięgłych można było przystąpić tylko, gdy po wyłączeniu na podstawie § 306 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku pozostało 24 przysięgłych, a w przypadku mniejszej ich liczby, gdy wyrazili na to zgodę uczestnicy postępowania mający prawo wyłączenia (§ 307 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku). Prawo wykluczenia sędziów społecznych bez wskazywania podstawy przysługiwało stronom tylko w przypadku pozostania liczby przekraczającej 12 członków (§ 309 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku). W przypadku przewidywania konieczności wyznaczenia wielu terminów rozprawy, przewodniczący mógł zarządzić wylosowanie jednego lub dwóch zastępców (§ 310 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku). Zastępcy uczestniczyli podczas całej rozprawy (co uzasadniano koniecznością zgodności z zasadą ustności postępowania), jednakże nie mogli być obecni podczas narady i głosowania¹²⁷.

¹²⁵ K. K. Agerman, *Ustawa z dnia 23 maja 1873 roku o postępowaniu karnem*, Warszawa 1924, s. 15-16, 18, A. Bojarski, *Ustawa...*, s. 3-6, S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 32-33.

¹²⁶ E. Krzymuski, *Wykład procesu...*, s. 54.

¹²⁷ K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 187-191.

Przed rozpoczęciem postępowania, przewodniczący Trybunału miał obowiązek pouczyć przysięgłych w zakresie sposobu pełnienia urzędu i wykonywanych przez nich obowiązków (§ 311 ustawy karnoprocesowej z 1873 roku). Przed rozpoczęciem wykonywania funkcji przysięgłego, członkowie ławy składali przysięgę (§ 312 ustawy karnoprocesowej z 1873 roku). Po zaprzysiężeniu sędziów społecznych, przesłuchiwano świadków, znawców (biegłych), odczytywano akt oskarżenia. Dopiero po wskazanych czynnościach procesowych oskarżony składał wyjaśnienia. Prawo zadawania pytań podczas rozprawy głównej, jak i zgłaszania wniosków dowodowych przysługiwało również przysięgłym (§ 314 i 315 ustawy karnoprocesowej z 1873 roku)¹²⁸.

Po zakończeniu postępowania dowodowego, przewodniczący, po porozumieniu z członkami Trybunału, sporządzał pytania dla przysięgłych. Następnie odczytywał on pytania, których odpis, należało przedłożyć stronom na ich żądanie. Mogły wnioskować one o zmianę lub uzupełnienie pytań. Po zmianie lub uzupełnieniu pytań należało je ponownie odczytać. Trybunał odstępował od sporządzenia pytań, gdy po przeprowadzeniu rozprawy zachodziła konieczność uniewinnienia oskarżonego z uwagi np. na brak oskarżenia wymaganego przez ustawę, przedawnienie karalności lub ułaskawienie oskarżonego (§ 316 i 317 ustawy karnoprocesowej z 1873 roku)¹²⁹.

Pytanie główne, stawiane przysięgłym, dotyczyło winy oskarżonego. Wszystkie pytania układano w taki sposób, aby przysięgli mogli udzielić na nie prostej odpowiedzi „tak” lub „nie” (§ 323 ustawy karnoprocesowej z 1873 roku)¹³⁰. Oprócz pytań głównych można było postawić także pytania dodatkowe i ewentualne lub wypadkowe. Pytania dodatkowe odnosiły się do kwalifikacji karnoprawnej czynu z uwagi na swoje szczególne okoliczności, zaś pytania ewentualne do innej kwalifikacji karnoprawnej czynu mogącej zachodzić w danym wypadku. Pytania dodatkowe można było zadawać w przypadku potwierdzenia pytania głównego, zaś ewentualne w wypadku jego zaprzeczenia (§ 323 ustawy karnoprocesowej z 1873 roku)¹³¹.

Po odczytaniu pytań (tyko do tego etapu postępowania można było cofnąć oskarżenie) następował etap głosów końcowych stron, które były ograniczone tylko do wyników rozprawy głównej, będących podstawą postępowania przed przysięgłymi (§ 324 ustawy karnoprocesowej z 1873 roku). Następnie przewodniczący dokonywał streszczenia wyników rozprawy głównej (*resumé*), przedstawiał dowody przeprowadzone w toku postępowania, nie mógł wyrazić jednak swojego zdania na wskazany temat. Udzielał on również wskazówek przysięgłym w

¹²⁸ K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 192-194.

¹²⁹ K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 194, E. Krzymuski, *Wykład procesu...*, s. 161.

¹³⁰ K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 195, 199-200.

¹³¹ A. Bojarski, *Ustawa...*, s. 200, E. Krzymuski, *Wykład procesu...*, s. 162.

zakresie prawnym. Każda ze stron mogła zarządzać zapisaniem pouczenia przewodniczącego w protokole. Następnie przysięgli udawali się na naradę i głosowanie (§ 325 ustawy karnoprosowej z 1873 roku)¹³².

Przysięgli nie mogli opuszczać sali obrad aż do czasu wydania werdyktu. Za złamanie zakazu byli oni karani grzywną. Również nikt inny nie mógł być obecnym podczas wskazanego etapu postępowania (§ 327 ustawy karnoprosowej z 1873 roku). Po naradzie zwierzchnik ławy kierował ustnym głosowaniem nad odpowiedzią co do poszczególnych pytań, w porządku ich zadania. Oddawał on swój głos jako ostatni. Przysięgli mogli udzielić krótkiej odpowiedzi na zadane pytanie „tak” lub „nie”. Przysięgli mogli także prawo częściowego potwierdzenia pytania. Ich odpowiedź brzmiała w takim wypadku: „tak, lecz z opuszczeniem tych lub owych okoliczności objętych pytaniem” (§ 328 ustawy karnoprosowej z 1873 roku). Do potwierdzenia pytania w zakresie winy oskarżonego wymagano większości 2/3 głosów. W innych wypadkach zwykłej większości (§ 329 ustawy karnoprosowej z 1873 roku). Przy równym rozłożeniu głosów, rozstrzygało zdanie korzystniejsze dla oskarżonego. Po zakończeniu głosowania, przysięgli udawali się do sali posiedzeń, w której zwierzchnik odczytywał pytania i oddaną na każde z nich odpowiedź przysięgłych (§ 329 i 330 ustawy karnoprosowej z 1873 roku). Przysięgli odczytywali werdykt pod nieobecność oskarżonego. Przewodniczący polecał jego wprowadzenie do sali posiedzeń dopiero po sprawdzeniu werdyktu. W obecności oskarżonego protokółant odczytywał werdykt przysięgłych (§ 333 ustawy karnoprosowej z 1873 roku). W przypadku werdyktu „niewinny”, Trybunał wydawał wyrok uniewinniający. Po uznaniu oskarżonego za winnego popełnienia zarzuczonego mu czynu, Trybunał udzielał głosu stronom postępowania, których przemówienia mogły dotyczyć tylko kwestii związanych z karą jak i roszczeniami odszkodowawczymi (§ 335 ustawy karnoprosowej z 1873 roku). Następnie Trybunał, w przypadku konieczności, udawał się na naradę w zakresie kary (§ 336 ustawy karnoprosowej z 1873 roku). Przewodniczący podawał publicznie istotne powody nałożenia kary (§ 340 ustawy karnoprosowej z 1873 roku)¹³³.

Przeciwko wyrokom sądów przysięgłych służyły środki prawne w postaci zażalenia nieważności i odwołania (§ 343 ustawy karnoprosowej z 1873 roku), które rozpoznawał Trybunał kasacyjny - Sąd Najwyższy¹³⁴. Zażalenie nieważności dotyczyło nieważności postępowania np. z powodu niewłaściwego obsadzenia sadu przysięgłych. Odwołanie wnoszono przeciwko rozstrzygnięciu Trybunału w zakresie kary¹³⁵.

¹³² K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 201-202.

¹³³ K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 202-206, 208-210.

¹³⁴ K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 211.

¹³⁵ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 138.

Warto zauważyć, że § 41 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku, przewidywał obronę obligatoryjną w przypadku rozprawy głównej przed sądem przysięgłych¹³⁶.

Początkowo instytucja ławy przysięgłych zbierała pozytywne opinie. Z czasem zaczęto kwestionować udział obywateli w procesie we wskazanej formie. Szczególną uwagę zwracano na brak wykształcenia prawniczego, jak i znajomości przepisów. Krytykowano również podleganie przysięgłych wpływom zewnętrznym, ich emocjonalność oraz sposób wyboru. Entuzjaści sądów przysięgłych zwracali uwagę na konieczność posiadania przymiotów moralnych przez sędziów społecznych przed znajomością przepisów jak i podkreślali, że braki wiedzy prawniczej rekompensowały pouczenia udzielane im przez przewodniczącego Trybunału¹³⁷. Jako zaletę instytucji dostrzegano również uwydatnienie zasady bezpośredniości, bowiem werdykt przysięgłych był oparty na środkach dowodowych przedstawionych w toku postępowania¹³⁸.

Krytyce była poddawana silna pozycja sędziego przewodniczącego. Szczególnie oponowano przeciwko końcowemu przemówieniu przewodniczącego wobec przysięgłych (*resumé*), z uwagi na przenoszenie swojego postrzegania przeprowadzonej rozprawy na sędziów społecznych. Przysięgli mogli nie obserwować uważnie przebiegu postępowania i oczekiwać na streszczenie sprawy, przez co byli oni podatni na sugestie przewodniczącego¹³⁹.

Wybitny znawca procesu karnego Edmund Krzymuski podnosił konieczność reformy postępowania karnego, wskazując na konieczność zastąpienia sądów przysięgłych sądami mieszanymi¹⁴⁰. Wskazywał on również, że nawet najwięksi przeciwnicy sądów przysięgłych opowiadają się za obecnością czynnika społecznego w procesie karnym. Zdecydowanie jednak popierano formę mieszaną udziału społeczeństwa w procesie w postaci sądów ławniczych, z uwagi na możliwość wspólnego decydowania społeczeństwa z sędziami zawodowymi o stanie faktycznym i prawnym czynu. Dostrzegano sposobność uzupełniania i wymiany poglądów między sobą¹⁴¹.

¹³⁶ K. K. Agerman, *Ustawa...*, s. 38-39.

¹³⁷ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 139.

¹³⁸ M. M. Gondek, *Kształtowanie się...*, s. 42.

¹³⁹ M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów...*, s. 140.

¹⁴⁰ E. Krzymuski, *O konieczności zniesienia sądów przysięgłych i zastąpienia ich przez inny bardziej prawidłowy sąd karny mieszany*, Lwów 1889, s. 2-4.

¹⁴¹ E. Krzymuski, *Wykład procesu...*, s. 15-18.

1.3. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w dwudziestoleciu międzywojennym

Po odzyskaniu niepodległości ustawodawstwo polskie przebyło długą drogę w celu unifikacji trzech odrębnych pod względem prawnym obszarów. Ujednoczeniu podlegały również konstrukcje zapewniające udział społeczeństwa w procesie karnym.

Na początku przeobrażeń ustrojowych ograniczono jurysdykcję sądów przysięgłych w byłym zaborze austriackim. Przysięgłym oddano do rozstrzygnięcia sprawy z uwagi na wysokość grożącej kary - zbrodnie zagrożone karą dożywotniego więzienia lub karą więzienia powyżej dziesięciu lat. Dopuszczano wyjątki od wskazanej zasady. Na terenie byłego zaboru pruskiego mocą rozporządzenia z dnia 15 grudnia 1919 roku zwieszono działalność sądów przysięgłych do czasu ustalenia nowych zasad ich funkcjonowania. Sprawy, które rozpoznawały dotychczas sądy przysięgłych oddano do rozpoznania izbom karnym, w skład których wchodziło 2 sędziów zawodowych i 3 niezawodowych. W sprawach o czyny o najcięższym ciężarze gatunkowym kompetencje orzecznicze wykonywały izby w składzie 2 sędziów zawodowych i 5 niezawodowych. W byłym zaborze rosyjskim mocą rozporządzenia Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich uchylono sądy przysięgłych na obszarze niewchodzącym w skład Królestwa Polskiego, gdzie funkcjonowała wskazana instytucja. Na początku istnienia odrodzonego państwa polskiego sądy przysięgłych sprawowały wymiar sprawiedliwości jedynie na obszarze byłego zaboru austriackiego¹⁴².

W latach II Rzeczypospolitej ustawa z dnia 17 marca 1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴³ przewidywała udział czynnika społecznego w procesie karnym w postaci sądów przysięgłych - do orzekania o zbrodniach, zagrożonych cięższymi karami i o przestępstwach politycznych będą powołane sądy przysięgłych. Czyny podlegające sądom przysięgłych, organizacje tych sądów i tok postępowania - określą szczegółowe ustawy (art. 83 Konstytucji marcowej). Inne akty prawne odrodzonego państwa polskiego gwarantowały szeroki zakres udziału czynnika społecznego w procesie. Obywatele mogli sprawować wymiar sprawiedliwości jako ława przysięgłych, sędziowie pokoju, sędziowie handlowi, czy honorowi sędziowie okręgowi.

Zanim uchwalono akty wykonawcze do Konstytucji marcowej, opracowano projekty ustaw, zapewniające funkcjonowanie sądów przysięgłych na ziemiach byłego zaboru pruskiego i rosyjskiego. Miały one obowiązywać jedynie do czasu opracowania projektu unifikującego

¹⁴² S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 37-40.

¹⁴³ Dz. U. 1921 nr 44 poz. 267 - dalej: Konstytucja marcowa.

procedurę karną. Z tego powodu, postanowiono wzorować się na dotychczasowych kodyfikacjach państw zaborczych, dążąc do zbliżenia uregulowań do wzorca austriackiego. Ostatecznie projekty nie weszły nigdy w życie¹⁴⁴.

1.3.1. Założenia Komisji Kodyfikacyjnej

Początkowe rozważania w zakresie formy partycypacji obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w procesie karnym miały miejsce na początku tworzenia ustroju odrodzonego państwa polskiego. W Sprawozdaniu z Działalności Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej za czas od 3 czerwca 1919 r. do 31 maja 1920 r., w części dotyczącej uchwał w przedmiocie ustroju sądownictwa karnego, wskazano, że udział czynnika ludowego w sądownictwie karnym w postaci składów ławniczych jest niepożądany. Stwierdzono, że należy utworzyć sądy przysięgłych, które będą rozpoznawały: wszystkie sprawy polityczne oraz o przestępstwa zagrożone najcięższymi karami. Ustalono także, że sądom przysięgłych nie będą powierzone sprawy prasowe, jeśli nie należą one do powyższych kategorii¹⁴⁵. Zdanie to podzielał wybitny polski prawnik Emil Stanisław Rappaport. W jego uznaniu zastąpienie sądów przysięgłych ławnikami było z góry skazane na niepowodzenie¹⁴⁶.

W skład podkomisji mającej na celu przygotować projekt ustawy z zakresu procedury karnej weszli najwybitniejsi polscy prawnicy ówczesnych lat: Edmund Krzymuski, Aleksander Mogilnicki i Zygmunt Rymowicz. Propozycje Krzymuskiego zostały przyjęte pozytywnie, z wyjątkiem przepisów dotyczących postępowania przed sądem przysięgłych. Podczas prac Komisji Kodyfikacyjnej analizowano regulacje państw zaborczych, jak również projekty polskich ustaw¹⁴⁷.

Aleksander Mogilnicki podkreślał, że sądy przysięgłych są potrzebne w państwach o ustroju monarchii absolutnej lub w tych, których ludność znalazła się pod zaborami. Miały one zabezpieczać społeczeństwo przed władzą państwową, szczególnie w sprawach politycznych. Były postępową formą sprawowania wymiaru sprawiedliwości w celu zachowania niezależności od władzy wykonawczej. W przypadku wprowadzenia ustroju demokratycznego i zagwarantowania niezawisłości sędziowskiej, sądy przysięgłych traciły rację bytu. Od początku Mogilnicki postulował ograniczenie ich kompetencji orzeczniczych¹⁴⁸. Można

¹⁴⁴ S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 43-44, J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 100-101.

¹⁴⁵ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport (red.), *Kwartalnik prawa cywilnego i karnego, Pismo poświęcone nauce prawa i zagadnieniom wymiaru sprawiedliwości*, Rok III, Warszawa 1920, s. 305-307.

¹⁴⁶ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 77.

¹⁴⁷ Projekt ustawy postępowania karnego, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Postępowania Karnego, Warszawa-Lwów 1926-1927, s. 6-8.

¹⁴⁸ A. Mogilnicki, *Kompetencja sądów przysięgłych*, RPiE, nr 2, 1922, s. 246-248.

zastanowić się nad przyczyną zmiany poglądów, bowiem przygotowywał on projekty w zakresie sądów przysięgłych¹⁴⁹

W toku prac Komisji Kodyfikacyjnej, Stefan Glaser postulował rozszerzenie kompetencji orzeczniczych sądów przysięgłych. Oponował jednak przeciwko ich właściwości w sprawach prawa prasowego z uwagi na długi czas orzekania i zagwarantowanie zasad wolności słowa i prasy w Konstytucji marcowej¹⁵⁰.

Uwzględniając prace Komisji Kodyfikacyjnej, mającej na celu przygotowanie projektu Kodeksu postępowania karnego, warto rozważyć motywy ustawodawcze, przyświecające legislatorowi podczas tego zadania.

Pierwsze rozważania Komisji Kodyfikacyjnej dotyczyły formy udziału społeczeństwa w procesie karnym. Rozważano wprowadzenie sądów przysięgłych w tzw. „czystej” postaci albo wdrożenie sądów ławniczych. Niewątpliwą kwestią była konieczność udziału społeczeństwa w postępowaniu karnym z uwagi na treść art. 83 Konstytucji marcowej. Zdanie Komisji Kodyfikacyjnej zdecydowanie przychyliło się pierwszej koncepcji. Uwypuklano dotychczasowe negatywne doświadczenia Polaków i zaborców w zakresie sądów ławniczych. Podnoszono zasadniczą samodzielność przysięgłych, decydujących w zakresie winy i kwestii faktycznych czynu. Dostrzegano zależność ławników od sędziów zawodowych i niebezpieczeństwo przegłosowania sędziów zawodowych. Ostatecznym czynnikiem decydującym za wprowadzeniem sądów przysięgłych w klasycznej postaci była językowa wykładnia Konstytucji marcowej, która wprost stanowiła o sądach przysięgłych, a nie sądach ławniczych¹⁵¹. Za wyborem sądów przysięgłych opowiadały się również partie polityczne¹⁵².

Istotnym zagadnieniem podlegającym rozważaniom legislatora było wprowadzenie posiedzenia wstępnego, poprzedzającego otwarcie roków przysięgłych. Podczas wskazanego wydarzenia przysięgli składali przysięgę, zaś przewodniczący dokonywał wyjaśnienia ich praw i obowiązków. Przysięgli mogli następnie zadawać przewodniczącemu pytania, co oceniano pozytywnie, z uwagi na ich abstrakcyjny charakter. W przypadku udzielenia głosu przysięgłym przed rozpoznaniem konkretnej sprawy, dyskusja mogłaby przerodzić się w rozważania w zakresie jej stanu faktycznego i prawnego. Przysięgli mogliby próbować uzyskać od przewodniczącego informacje w zakresie wyniku sprawy¹⁵³.

¹⁴⁹ P. Stachańczyk, *Sąd przysięgłych w ustawodawstwie karnym i doktrynie w Polsce w latach 1918-1929*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, Tom 41, 1989, Nr 1, s. 121.

¹⁵⁰ S. Glaser, *Kompetencja sądów przysięgłych*, RPiE, nr 2, 1922, s. 249-251.

¹⁵¹ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Ustawy karne Rzeczypospolitej Polskiej. T. 1, Kodeks postępowania karnego. Cz. 2, Motywy ustawodawcze*, Warszawa 1929, s. 482-487, Projekt ustawy..., s. 507.

¹⁵² J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 98.

¹⁵³ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Ustawy karne...*, s. 487-492, 496-497.

Komisja Kodyfikacyjna przyjęła bezwzględny obowiązek wyrokowania przysięgłych przy obecności oskarżonego, z uwagi na możliwość subiektywnych odczuć wobec jego osoby. Przy nieobecności oskarżonego na sali rozpraw mogłoby dojść do odebrania przysięgłym podstaw do wyrokowania¹⁵⁴.

Istotnym zagadnieniem, podlegającym rozważeniu przez Komisję Kodyfikacyjną była kwestia pytań zadawanych przysięgłym. Wskazywano na konieczność wyraźnego ich określenia, w celu późniejszego umożliwienia Trybunałowi wydania orzeczenia o karze. Z tego powodu zdecydowano się określić zasady zadawania pytań przysięgłym w akcie prawnym. Podkreślano, że od poprawnego ułożenia pytań, zależy werdykt przysięgłych, jak również późniejsza sytuacja oskarżonego. Deliberacji poddawano zagadnienia dotyczące momentu układania pytań - czy wskazany etap powinien mieć miejsce przed głosami stron, czy po. Wskazaną kwestię rozstrzygnięto w oparciu o kryteria słusnościowe, uznając ostatecznie, że lista pytań będzie układana przed głosami stron, z uwagi na określenie granic ich wypowiedzi, przez co również przysięgli będą mogli prześledzić je z większą uwagą. Głosy stron powinny zatem dotyczyć tylko kwestii oddanych pod osąd przysięgłych i nie powinny poruszać zagadnień dotyczących kary. Zdecydowano się również uniemożliwić zadawanie pytań, które nakładałyby na przysięgłych konieczność udzielenia odpowiedzi opisowej, co mogłoby wywołać dużą rozbieżność w udzielanych odpowiedziach. Ostateczna odpowiedź, możliwa do udzielenia, mogła przyjąć co do zasady dwojaką formę: „tak” lub „nie”. Dopuszczano również udzielenie odpowiedzi z opuszczeniem okoliczności zawartej w pytaniu. Zakazywano jednak dokonywania uzupełnień odpowiedzi¹⁵⁵.

Komisja Kodyfikacyjna zdecydowała się na pozostawienie instytucji wyjaśnień przewodniczącego wobec ławy. Podkreśliła ona konieczność wyjaśnienia sędziom społecznym skomplikowanych zagadnień prawnych, kary grożącej oskarżonemu, czy skutków skazania. Uznawano to za istotne w przypadku spraw skomplikowanych. Podnoszono możliwość uchylecia regulacji dotyczącej wyjaśnień po przywyknięciu społeczeństwa do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Pouczenie przysięgłych w zakresie kary grożącej oskarżonemu, było zasadne, mimo, że nie decydowali oni w zakresie kwestii prawnych i kary. Zapobiegało to bezpodstawnym uniewinnieniom, co czynili przysięgli, obawiając się wymierzenia zbyt surowej kary¹⁵⁶.

¹⁵⁴ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Ustawy karne...*, s. 497.

¹⁵⁵ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Ustawy karne...*, s. 505-510, 514, 521, 533.

¹⁵⁶ Projekt ustawy..., s. 543-545, A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Ustawy karne...*, s. 521-524, L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks: z dodatkowemi*

Uwzględniając nieznamość przepisów prawa przez sędziów społecznych, Komisja Kodyfikacyjna zdecydowała się, za wzorem państw zaborczych, uregulować instytucję zajmowania stanowiska przez trybunał wobec uchwały przysięgłych. W przypadku uchwały niezgodnej z przepisami ustawy, niezrozumiałej lub sprzecznej, trybunał mógł odesłać przysięgłych na ponowną naradę. Trybunał mógł uchylić uchwałę przysięgłych i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania na kolejnych rokach. Wskazana możliwość dotyczyła zarówno uchwały uznającej winę oskarżonego, jak i uniewinniającej. W przypadku werdyktu uznającego winę i oddania stronom głosu w zakresie dotyczącym kary, trybunał nie mógł skorzystać ze wskazanej kompetencji¹⁵⁷.

Prace w Komisji Kodyfikacyjnej zakończono w 1928 roku uchwaleniem dwóch aktów wykonawczych w stosunku do Konstytucji marcowej - Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych¹⁵⁸ i Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego¹⁵⁹.

1.3.2. Formy udziału czynnika społecznego

Największą partycypację obywateli w procesie karnym zapewniali sędziowie przysięgli. Kwestie dotyczące ich wyboru miały swoją podstawę w przepisach Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r., zaś zagadnienia związane z wykonywaniem funkcji orzeczniczych zostały uregulowane w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. Zgodnie z treścią art. 214 p.u.s.p. z 1928 r. do sprawowania obowiązków przysięgłego powoływało się osoby płci męskiej, posiadające obywatelstwo polskie i korzystające w pełni z praw cywilnych i obywatelskich, które w dniu 1 stycznia roku, w którym układa się listę pierwotną ukończyły nie mniej niż 30 i nie więcej niż 70 lat, znały język polski i umiały czytać i pisać. Sędziowie przysięgli orzekali tylko w sądach okręgowych. Swoje obowiązki pełnili bezpłatnie (art. 229 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). Zatrudnieni przysięgli otrzymywali odszkodowanie za utracony zarobek. Przysięgli zamiejscowi byli uprawnieni do diet i zwrotu kosztów przejazdu¹⁶⁰.

ustawami, rozporządzeniami i umowami międzynarodowymi w przedmiocie wydania przestępców przy szczegółowym uwzględnieniu przepisów kodeksu karnego i ustawy karnej skarbowej, Kraków 1933, s. 645.

¹⁵⁷ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Ustawy karne...*, s. 539-544.

¹⁵⁸ Dz. U. 1928 nr 12 poz. 93 - dalej: p.u.s.p. z 1928 r.

¹⁵⁹ Dz. U. 1928 nr 33 poz. 313 - dalej: k.p.k. z 1928 r.); M. Rybicki, *Ławnicy ludowi w sądach PRL*, Warszawa 1968, s. 69-70.

¹⁶⁰ L. Peiper, *Komentarz do...*, Kraków 1932, s. 455-456.

Przepisy dotyczące wyboru sędziów przysięgłych, jak i postępowania przed nimi były odzwierciedleniem regulacji obowiązujących w byłym zaborze austriackim¹⁶¹. Skład komisji, układającej listy pierwotne liczył w tym wypadku więcej osób. Wywoływało to przeświadczenie formalizmu podczas wyboru przysięgłych i zapewniało znaczny wpływ władzy administracyjnej i sądowniczej (art. 225 p.u.s.p. z 1928 r.).

Sąd okręgowy z udziałem przysięgłych i w tym wypadku składał się z trybunału, w którego skład wchodził przewodniczący i dwóch sędziów i z ławy przysięgłych, liczącej dwunastu sędziów społecznych. Przepisy p.u.s.p. także umożliwiały zawieszenie działalności sądów przysięgłych z uwagi na względy porządku publicznego lub bezpieczeństwa publicznego. Wprowadzenie stanu wyjątkowego lub wojennego w siedzibie sądu okręgowego powodowało zawieszenie z mocy prawa działalności sądów przysięgłych w danym okręgu. W razie zawieszenia działalności, sprawy zastrzeżone dla sądów przysięgłych rozpoznawały sądy okręgowe (art. 27-29 p.u.s.p. z 1928 r.). Przepisy rozporządzenia nie zawierały jednak informacji dotyczących składu sądu okręgowego, orzekającego w sprawach zamiast sądów przysięgłych, co dawało podstawę do uznania, że sądy będą orzekać w składzie trzech sędziów zawodowych (art. 23 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.)¹⁶².

Tak samo, jak § 41 ustawy karnoprosesowej z 1873 roku, art. 87 k.p.k. z 1928 r. przewidywał obronę obowiązkową w wypadku postępowania przed sądem przysięgłych. Wymagano obecności obrońcy podczas całej rozprawy. Jego nieobecność stanowiła późniejszą podstawę do kasacji od wyroku¹⁶³.

Treść art. 20 k.p.k. z 1928 r. doprecyzowywała, w sprawach o jakie przestępstwa orzekał sąd okręgowy z udziałem przysięgłych. Rozpoznawał on sprawy: o przestępstwa, za które ustawa przewidywała karę śmierci lub bezterminowego pozbawienia wolności, o przestępstwa, za które najniższy ustawowy wymiar kary wynosił dziesięć lat pozbawienia wolności i o przestępstwa, które ustawa pocztywała za polityczne.

Na początku postępowania z udziałem ławy przysięgłych (taka samo jak w zaborze austriackim) odbywało się posiedzenie wstępne, gdzie przysięgli składali przysięgę, a przewodniczący dokonywał wyjaśnienia ich praw i obowiązków. Po zakończeniu, przysięgli mogli wnosić o dodatkowe wyjaśnienia. Kodeks postępowania karnego z 1928 r. uznawał za konieczne obecność 24 przysięgłych (p.u.s.p. z 1928 r. stanowiło o 30 przysięgłych). W

¹⁶¹ A. Czerwiński, *Ustrój sądów powszechnych: wedle rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Dz. Ust. Nr. 12, poz 93.*, Lwów 1928, s. 16.

¹⁶² A. Czerwiński, *Ustrój sądów...*, s. 15.

¹⁶³ S. Różycki, *Kodeks postępowania karnego: komentarz oparty na tle motywów ustawodawczych oraz orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Nowogródek 1933, s. 324.

przypadku stawiennictwa mniej niż 18 potencjalnych sędziów społecznych z obu list (głównej i dodatkowej) roki przysięgłych nie dochodziły do skutku. Sprawy odraczano na następne roki (art. 387 - art. 393 k.p.k. z 1928 r.)¹⁶⁴.

Po wywołaniu sprawy następowało konstituowanie ławy przysięgłych (art. 395 § 1 k.p.k. z 1928 r.). Kodeks postępowania karnego, inaczej niż kodyfikacje państw zaborczych, odróżniał usuwanie przysięgłych od ich wyłączenia. Pierwsza konstrukcja stanowiła analogiczne unormowanie w stosunku do wyłączenia sędziego zawodowego. Strony, sąd i sami przysięgli mogli usunąć się w oparciu o uzasadnioną przyczynę wyłączenia (art. 396 k.p.k. z 1928 r.). Instytucja z art. 399 k.p.k. z 1928 r. (wyłączenie) zakazywała uzasadniania przyczyny wyłączenia. Wyłączać przysięgłych mogli jedynie oskarżyciel publiczny, posiłkowy, prywatny i oskarżony, a zatem już nie powód cywilny, który mógł skorzystać z uprawnień na mocy art. 396 k.p.k. z 1928 r.¹⁶⁵.

W toku przewodu sądowego przysięgli mogli zadawać pytania uczestnikom postępowania jedynie za pośrednictwem przewodniczącego trybunału (art. 403 k.p.k. z 1928 r.), a zatem inaczej niż w zaborze austriackim.

Po przeprowadzeniu dowodów i zamknięciu przewodu sądowego następował etap układania listy pytań dla przysięgłych. Ich podstawę stanowiła nie tylko treść aktu oskarżenia, lecz również przewód sądowy (art. 405 k.p.k. z 1928 r.). W treści pytań nie wolno było pominąć żadnego z zarzutów oskarżenia, nawet jeśli trybunał brał pod uwagę możliwość późniejszego uniewinnienia oskarżonego z uwagi np. na przedawnienie karalności zarzucanego mu czynu¹⁶⁶. Strony i przysięgli mogli wносить o zmianę lub uzupełnienie pytań (art. 408 k.p.k. z 1928 r.). Pytania stawiano w taki sposób, aby przysięgli mogli udzielić na nie krótkiej odpowiedzi „tak” lub „nie” (art. 410 k.p.k. z 1928 r.). Obok pytania głównego dopuszczano możliwość zadawania pytań dodatkowych i ewentualnych (art. 413 i art. 416 k.p.k. z 1928 r.)¹⁶⁷.

W dalszej kolejności miały miejsce głosy stron, które powinny być ograniczone do okoliczności zawartych w pytaniach. Później przewodniczący wyjaśniał przysięgłym kwestie prawne, zagadnienia dotyczące oceny dowodów, sposobu głosowania i pisania odpowiedzi,

¹⁶⁴ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego: (rozp. Prez. Rzplitej z 19 marca 1928 Dz. U. R. P. nr 33, poz. 313 w brzmieniu ustawy z 21.I.1932 Dz. U. 10, poz. 60) i do przepisów wprowadzających tenże kodeks*, Kraków 1932, s. 459, S. Różycki, *Kodeks postępowania...*, s. 321-323.

¹⁶⁵ K. K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego z dnia 19-go marca 1928 r. Nr. 33 poz. 313 Dz. U. R. P. wraz z dotyczącymi ustawami i rozporządzeniami*, Warszawa, 1930, s. 375-377, S. Różycki, *Kodeks postępowania...*, s. 325-328, L. Peiper, *Komentarz do...*, Kraków 1932, s. 465.

¹⁶⁶ S. Różycki, *Kodeks postępowania...*, s. 330.

¹⁶⁷ L. Peiper, *Komentarz do...*, Kraków 1932, s. 468.

zagadnienia dotyczące kary grożącej oskarżonemu i skutków skazania (art. 417 i 418 k.p.k. z 1928 r.)¹⁶⁸.

Następnie przysięgli udawali się na naradę. Istotną odrębnością w stosunku do kodyfikacji austriackiej w zakresie sądów przysięgłych było uczestnictwo przewodniczącego trybunału w sali narad (art. 419 k.p.k. z 1928 r.). Przewodniczący nie brał jednak udziału w naradzie i głosowaniu, co przeczyło dalszej części regulacji. Mógł on bowiem udzielać wskazówek co do sposobu jej odbywania i głosowania, czy też prostować twierdzenia przysięgłych niezgodne z przebiegiem rozprawy. Służył mu głos poza kolejnością (art. 424 k.p.k. z 1928 r.). Przed rozpoczęciem narady wybierano zwierzchnika ławy, który kierował obradami (art. 423 k.p.k. z 1928 r.). Odpowiedzi na zadane pytania zapadały bezwzględną większością głosów. W razie równości głosów decydowało zdanie korzystniejsze dla oskarżonego (art. 428 k.p.k. z 1928 r.). Przy wydawaniu werdyktu sędziowie przysięgli mieli kierować się sumieniem¹⁶⁹.

Po zapisaniu wszystkich odpowiedzi przewodniczący i przysięgli powracali do sali rozpraw. Następnie zwierzchnik odczytywał odpowiedzi na wszystkie zadane pytania. Wskazany etap postępowania odbywał się jawnie, nawet gdy rozprawa toczyła się przy drzwiach zamkniętych (art. 432 - art. 434 k.p.k. z 1928 r.). Inaczej niż w regulacji austriackiej, werdykt przysięgłych odczytywano od razu w obecności oskarżonego¹⁷⁰.

Trybunał mógł zająć swoje stanowisko wobec uchwały przysięgłych i rozpocząć tzw. postępowanie sprostowawcze lub uchylić werdykt uniewinniający lub uznający winę oskarżonego i przekazać sprawę do rozpoznania na kolejnych rokach przysięgłych (art. 425 i art. 436 k.p.k. z 1928 r.)¹⁷¹. Istotną nowość stanowiła możliwość uchylenia werdyktu uniewinniającego oskarżonego. Konstrukcja we wskazanym kształcie była poddawana licznej krytyce jako stojąca w sprzeczności z istotą sądów przysięgłych i ich swobodą decydowania¹⁷².

W przypadku wydania werdyktu uniewinniającego trybunał wydawał wyrok uniewinniający. Po uznaniu winy oskarżonego udzielano głosu stronom, które składały wnioski co do kary. Następnie trybunał udawał się na naradę i ogłaszał wyrok na podstawie uchwały

¹⁶⁸ S. Różycki, *Kodeks postępowania...*, s. 338-339.

¹⁶⁹ A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921: z uwzględnieniem zmian ustalonych ustawą z dnia 2 sierpnia 1926, zmieniającą i uzupełniającą Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921*, Lwów-Warszawa, 1927, s. 108, K. K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do...*, s. 394-395, L. Peiper, *Komentarz do...*, Kraków 1933, s. 647, 650-652.

¹⁷⁰ K. K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do...*, s. 401, L. Peiper, *Komentarz do...*, Kraków 1933, s. 661-662.

¹⁷¹ K. K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do...*, s. 403-404.

¹⁷² L. Peiper, *Komentarz do...*, Kraków 1933, s. 667, P. Stachańczyk, *Sąd przysięgłych...*, s. 128-129.

przysięgłych (art. 438 - 440 k.p.k. z 1928 r.). Od wyroków sądów przysięgłych przysługiwała kasacja do Sądu Najwyższego (art. 488 k.p.k. z 1928 r.).

Sądy przysięgłych funkcjonowały jedynie na terenie byłego zaboru austriackiego. Nie zdecydowano się na ich wprowadzenie na obszarze całego kraju. Jako powód wskazywano niejednorodność prawa karnego materialnego¹⁷³. Wejście w życie regulacji dotyczącej sądów przysięgłych na terenie byłego zaboru pruskiego i rosyjskiego zawieszono do momentu uchwalenia przepisów szczegółowych, definiujących przestępstwa polityczne, co nigdy nie nastąpiło. Również Polacy nie domagali się ich wprowadzenia z uwagi na niezajomość instytucji¹⁷⁴.

Kolejną konstrukcją zapewniającą udział społeczeństwa w procesie byli sędziowie pokoju. Ich początków orzeczniczych można jednak upatrywać już w czasach I wojny światowej. Na terenie gubernatorstwa austrowęgierskiego utworzono sądy gminne (obywatelskie), w których skład wchodził sędzia zawodowy i ławnicy. Organy te wydawały wyroki w imieniu Korony Polskiej. Językiem urzędowym był język polski. Ławników powoływały spośród ludności sejmiki powiatowe, rady miejskie i komitety obywatelskie. Od nowelizacji z 1921 roku nie wymagano już, aby sędzia pokoju posiadał wykształcenie zawodowe. Obowiązkowa była praktyka prawnicza. Drugim podmiotem o zbliżonej strukturze i kompetencjach były społeczne sądy pokoju. Utworzono je na obszarze byłego zaboru pruskiego. Również i w tym wypadku od sędziego pokoju nie wymagano wykształcenia prawniczego. Obok niego funkcje orzecznicze pełnili ławnicy¹⁷⁵.

Konstrukcja sędziego pokoju również miała swoje umocowanie w Konstytucji marcowej. Treść art. 76 Konstytucji zapewniała wybieralność sędziów przez ludność, co stanowiło wyjątek od zasady mianowania sędziów przez Prezydenta Rzeczypospolitej. Wybieralność miała na celu zapewnienie reprezentacji lokalnej społeczności w sądzie przy rozpoznawaniu spraw mniejszej wagi. Założeniem konstrukcji było umożliwienie sprawowania wymiaru sprawiedliwości społeczeństwu cieszącemu się zaufaniem ludności i znającemu lokalne stosunki. Właśnie wybieralność sędziów pokoju podlegała krytyce, z uwagi na brak tradycji w polskim ustroju, jak również pozbawienie zaufania sędziów laików¹⁷⁶. Wskazane

¹⁷³ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 104.

¹⁷⁴ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 72, P. Stachańczyk, *Sąd przysięgłych...*, s. 111.

¹⁷⁵ R. Kmieciak, Z. R. Kmieciak, *Sądy pokoju – anachronizm czy krok ku demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości?*, *Prok. i Pr.*, Nr 7-8, 2021, s. 126-128.

¹⁷⁶ A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 105, A. Czerwiński, *Ustrój sądów...*, s. 20.

zagrożenia były zbieżne z postulatami rządu, który dążył do ograniczania udziału społeczeństwa w procesie¹⁷⁷.

Sędziowie pokoju mieli wydawać rozstrzygnięcia bez pomocy osoby posiadającej wykształcenie prawnicze. Zakres spraw oddanych ich kognicji był niewielki i obejmował sprawy cywilne, których wartość przedmiotu sporu nie przekraczała 200 zł - między osobami z okręgu, z którego pochodził sędzia i bez spraw skomplikowanych pod względem prawnym (np. wekslowych czy dotyczących nieruchomości - art. 290 p.u.s.p. z 1928 r.). Sędziom pokoju nie przysługiwały kompetencje orzecznicze w sprawach karnych. Wskazana instytucja nigdy nie zaczęła funkcjonować¹⁷⁸.

Kolejną formą udziału czynnika społecznego byli sędziowie handlowi, którzy sprawowali wymiar sprawiedliwości w procesie obok sędziów zawodowych. Wykonywali zatem obowiązki orzecznicze w sposób przypominający dzisiejszych ławników. Zgodnie z treścią art. 210 p.u.s.p. z 1928 r. sędzią handlowym mogły zostać osoby, które m.in. posiadały praktyczną znajomość obrotu handlowego i zwyczajów handlowych. Z uwagi na ten wymóg, instytucji zarzucano niedoskonałość, bowiem nie każdy obywatel posiadał kompetencje, aby sprawować wymiar sprawiedliwości. Komisja Kodyfikacyjna planowała utworzenie składów sędziowskich liczących dwóch sędziów zawodowych i jednego sędziego handlowego (co było znane w ówczesnej Europie). Rząd wprowadził zmiany do projektu tworząc skład liczący jednego sędziego zawodowego i dwóch sędziów handlowych¹⁷⁹.

Ostatnią formą udziału czynnika społecznego w procesie byli honorowi sędziowie okręgowi, którymi mogły być osoby posiadające m.in. wyższe wykształcenie. Ustawodawca stawiał zatem najwyższe wymagania honorowym sędziom okręgowym (art. 276 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Honorowy sędzia okręgowy mógł sprawować wymiar sprawiedliwości rozpatrując, razem z sędziami sądu okręgowego środki odwoławcze od orzeczeń sądu grodzkiego, zamiast sędziego sądu grodzkiego (art. 276 § 3 w zw. z art. 20 w zw. z art. 23 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Sędziowie honorowi mogli orzekać w wydziałach odwoławczych zarówno karnych, jak i cywilnych. Wykonywali oni funkcje orzecznicze obok sędziów zawodowych w składach trzyosobowych, zatem przypominali dzisiejszych ławników. Do wskazanej instytucji stosowano odpowiednio przepisy dotyczące sędziów handlowych (art. 276 § 4 p.u.s.p. z 1928 r.). Instytucja podlegała krytyce. Podnoszono, że udział czynnika społecznego we wskazanej

¹⁷⁷ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 75.

¹⁷⁸ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 92, M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 72-74.

¹⁷⁹ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 91.

formie nie przyczyni się do zwiększenia merytorycznego poziomu wydawanych orzeczeń. Sędziowie honorowi nigdy nie zaistnieli jednak w polskim wymiarze sprawiedliwości¹⁸⁰.

1.3.3. Krytyka sądów przysięgłych

Choć ławę przysięgłych określano jako fundament ustroju demokratycznego, posiadała ona wielu przeciwników dążących do jej zniesienia. Wskazywano, że ustawodawca europejski z nieufnością podchodził do obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości, co doprowadziło w Niemczech do jej zniesienia i zastąpienia sądów przysięgłych składami ławniczymi. Po nowelizacji skład sędziowski liczył 6 ławników i 3 sędziów zawodowych¹⁸¹. Nastroje, panujące w II Rzeczypospolitej, doprowadziły z czasem do podobnej zmiany.

Już na początku istnienia odrodzonego państwa polskiego sądy przysięgłych poddawano krytyce. Dominujące stały się głosy, dążące do ograniczenia, a nawet zniesienia wskazanej konstrukcji. Niegdyś zwolennicy sądów przysięgłych uznawali je za podstawę wolności obywatelskiej i dążeń narodowowyzwoleńczych. Z czasem dążono do ich likwidacji. W początkowym okresie funkcjonowania odrodzonego państwa polskiego podkreślano także zalety instytucji, uwydatniając głosy narodu, opowiadające się za jej istnieniem oraz nieufność wobec sędziów zawodowych - ich bezstronności w sprawie¹⁸².

Zdecydowany zwolennik sądów przysięgłych, Stefan Glaser, wskazywał, że udział czynnika społecznego w procesie karnym przynosi korzyści dla wymiaru sprawiedliwości i interesu społeczno-prawnego. Korzyści dla wymiaru sprawiedliwości miały swoją podstawę w większej bezstronności i obiektywności sędziów społecznych, jak również ich pochodzeniu z różnych warstw, środowisk politycznych i kulturowych, co uzasadniało bardziej pogłębioną analizę materiału dowodowego podczas etapu narady i głosowania. Partycypacja obywateli w procesie karnym wzmacniała również zaufanie ludności do wymiaru sprawiedliwości. Z perspektywy interesu społeczno-prawnego, udział społeczeństwa miał walor edukacyjny dla obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości, jak również był łącznikiem pomiędzy prawem, a obywatelami¹⁸³.

Stefan Glaser wskazywał, że nieprawidłowości w funkcjonowaniu sądów przysięgłych miały swoje podstawy w: podziale sądu na trybunał i sąd przysięgłych, możliwości wyłączenia

¹⁸⁰ A. Czerwiński, *Ustrój sądów...*, s. 14, J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 92.

¹⁸¹ A. Liebeskind, *Sądy przysięgłych w kodeksie polskiej procedury karnej*, Lwów 1928, s. 1-2.

¹⁸² S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 40-42.

¹⁸³ S. Glaser, *Wstęp do nauki procesu karnego; ze szczególnem uwzględnieniem ustaw obowiązujących tymczasowo w Polsce oraz polskiego Kodeksu postępowania karnego i polskiego prawa o ustroju sądów powszechnych*, Warszawa 1928, s. 104-105.

przysięgłych przez strony procesu i w nieuzasadnianiu werdyktów przez ławę. Na skutek podziału sądu często przysięgli, nieposiadający fachowego wykształcenia, podejmowali decyzje pochopnie, nie opierając się na materiale dowodowym, co przynosiło trudności sędziom zawodowym przy wymiarze kary. Rozwiązaniem miało być uczestnictwo przewodniczącego podczas narady lub partycypacja przysięgłych podczas wymiaru kary. Możliwość wyłączenia przysięgłych, zapewniona w celu wykluczenia sędziów społecznych z uwagi na ich stronniczość w danej sprawie, przynosiła dokładnie odwrotny skutek. Strony procesu dążyły do utworzenia ławy przysięgłych, która wydała korzystną dla nich decyzję w sprawie. Stefan Glaser postulował zniesienie wskazanej konstrukcji. Na skutek braku uzasadniania werdyktów sędziowie zawodowi i strony nie znali motywów, kierujących przysięgłymi podczas podejmowania decyzji. Uzasadnianie werdyktów mogło przynosić trudności przysięgłym, z uwagi na brak wykształcenia prawniczego. Postulowano udział przewodniczącego w naradzie, co zapobiegałoby błędom w werdykcie¹⁸⁴.

Działalność sądów przysięgłych uznawano za czynnik umacniający polską mowę i kulturę, szczególnie na Kresach. Miało to istotny wpływ z uwagi na podział państwa w okresie zaborów¹⁸⁵.

Sądy przysięgłych krytykowano z wielu powodów. Pierwszym była możliwość uznania oskarżonego za niewinnego zgodnie z treścią art. 414 k.p.k. z 1928 r. W przypadku powołania się przez strony w toku procesu na istnienie okoliczności wyłączającej przestępność czynu lub poczytanie winy, należało postawić przysięgłym trzy osobne pytania: 1. co do popełnienia czynu, 2. co do okoliczności wyłączającej przestępność czynu lub poczytanie winy, 3. co do winy (art. 414 § 1 k.p.k. z 1928 r.). Zgodnie z treścią § 2 art. 414 k.p.k. z 1928 r., pytanie co do winy należało ułożyć w taki sposób, żeby z jego treści wynikało, że przysięgli powinni na nie odpowiedzieć, gdy na pierwsze pytanie dali odpowiedź twierdzącą, na drugie zaś przeczącą. Przysięgli mogli jednak, wbrew treści art. 414, odpowiedzieć twierdząco na pierwsze pytanie, przeczącą na drugie, a ostatecznie uznać oskarżonego za niewinnego popełnienia zarzucanego mu czynu. Określano to mianem władzy dyskrecjonalnej, niczym niekępowanej. Przysięgli mogli uniewinnić oskarżonego, uznając podstawę jego odpowiedzialności karnej za niesłuszną lub uznać go za niewinnego na mocy pobudek emocjonalnych. Mogli także uniewinnić oskarżonego, nie mając żadnej logicznej podstawy ku temu. Władza dyskrecjonalna

¹⁸⁴ S. Glaser, *Wstęp do...*, s. 109-112.

¹⁸⁵ B. Wisznicki, *Sądy Przysięgłych Palestra: organ Adwokatury Stołecznej: czasopismo poświęcone zagadnieniom prawnym i korporacyjno-zawodowym*, R. 4, Nr 6, Czerwiec 1927, s. 241-250.

przysięgłych spotykała się z krytyką. Podnoszono, że korzystanie z niej może prowadzić do wydawania werdyktów dowolnych, przez co sąd przysięgłych stanie się sądem loterii¹⁸⁶.

Polski ustawodawca podchodził z olbrzymią nieufnością do sądów przysięgłych, o czym świadczyło uprawnienie trybunału do uchylecia uchwały przysięgłych i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania na najbliższych rokach. Kolejnym przejawem nieufności było uczestniczenie przewodniczącego trybunału w naradzie i głosowaniu przysięgłych. Choć formalnie (zgodnie z treścią art. 424 § 1 k.p.k. z 1928 r.) przewodniczący nie brał udziału w naradzie i głosowaniu, ustawodawca przyznał mu szerokie kompetencje (art. 424 § 2 k.p.k. z 1928 r.). Służyło mu także prawo głosu poza kolejnością przemówień (art. 424 § 3 k.p.k. z 1928 r.). Ustawodawca chciał, aby, przez obecność fachowego czynnika w naradzie i głosowaniu, zapewnić dokładną rozmowę nad zaprezentowanym materiałem dowodowym, a także zmniejszyć możliwość wydania nieprawidłowego werdyktu w sprawie¹⁸⁷.

Wobec uczestnictwa przewodniczącego w sali narad podnoszono liczne obawy. Pomimo faktycznego zakazu ujawniania swojego zdania co do winy i oceny dowodów, przewodniczący, mógł ujawnić swoje zapatrywania na kwestie, będące przedmiotem decyzji przysięgłych¹⁸⁸. Z przebiegu narady nie sporządzano protokołu. Biorąc pod uwagę kwestię zakazu dowodowego, brak było możliwości udowodnienia naruszenia przepisów przez przewodniczącego, jak i podniesienia tego w zarzutach kasacyjnych. Obecność przewodniczącego w sali narad miała na celu kontrolę nad czynnikiem społecznym¹⁸⁹.

Przeciwnicy sądów przysięgłych podnosili brak zaufania wobec instytucji, gdy mimo niewątpliwiej winy oskarżonego, zapada ostatecznie werdykt uniewinniający. Przyczyny takiego postępowania upatrywano w obawie przysięgłych o możliwość wymierzenia oskarżonemu surowej kary. Jako rozwiązanie wskazanej sytuacji niektórzy autorzy dostrzegali możliwość wprowadzenia do ustawodawstwa rozwiązań znanych na zachodzie Europy, gdzie po wydaniu werdyktu „winny” przysięgli, razem z trybunałem, procedowali w zakresie kary¹⁹⁰.

Wśród oponentów instytucji znaleźli się wybitni prawnicy procesualiści - Emil Stanisław Rappaport i Aleksander Mogilnicki, którzy w swoich pracach zwracali uwagę na brak tradycji sądów przysięgłych w Polsce. Dostrzegali oni konieczność specjalizacji sędziego zawodowego, który, w celu wydania prawidłowego rozstrzygnięcia w sprawie karnej, powinien uzyskać wiedzę w zakresie kryminalistyki, psychologii czy psychiatrii kryminalnej.

¹⁸⁶ A. Liebeskind, *Sądy przysięgłych...*, s. 5-6.

¹⁸⁷ A. Liebeskind, *Sądy przysięgłych...*, s. 9.

¹⁸⁸ K. K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, *Komentarz do...*, s. 396.

¹⁸⁹ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 78-80.

¹⁹⁰ A. Liebeskind, *Sądy przysięgłych...*, s. 10, 14.

Konieczność edukacji we wskazanych dziedzinach nie przystawała do wykształcenia przysięgłych¹⁹¹.

Przeciwnicy sądów przysięgłych wskazywali na niebezpieczeństwo wpływu czynników politycznych na sędziów społecznych, którego przejawem była presja władzy rządzącej wywierana na wybór sędziów społecznych. Wybór przysięgłych odbywał się przy udziale przedstawicieli władzy administracyjnej, co zapewniało tworzenie list składających się z kandydatów, których przekonania odpowiadały hasłom głoszonym przez ugrupowania rządzące¹⁹².

Wskazywano na konieczność nowelizacji instytucji. Na pierwszym planie ukazywano usunięcie uczestnictwa przewodniczącego z sali narad i dopuszczenie kobiet do sprawowania funkcji orzeczniczych¹⁹³. Konieczność nowelizacji konstrukcji łączono z postulatami w zakresie zmiany konstytucji, w której kluczową kwestią była możliwość rezygnacji z ławy przysięgłych. Podnoszono potrzebę zreformowania składu osobowego, wchodzącego w skład ławy przysięgłych. Wskazywano, żeby wśród sędziów społecznych znaleźli się ludzie nauki, sztuki czy kultury. Sądy przysięgłych powinny bowiem reprezentować lokalną społeczność¹⁹⁴.

Partycypację obywateli uznawano za niezbędną bez względu na kształt udziału czynnika społecznego w procesie, wskazując na jej ścisły związek z zasadą swobodnej oceny dowodów, która wymagała nie tylko znajomości przepisów i prawa obowiązującego, lecz również zrozumienia stosunków międzyludzkich i potrzeb moralnych¹⁹⁵.

1.3.4. Udział czynnika społecznego po 1935 roku

Instytucja sądów przysięgłych nie znalazła podstawy w Ustawie Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r.¹⁹⁶. Dział IX Konstytucji kwietniowej - Wymiar sprawiedliwości - dotyczył jedynie sędziów zawodowych. Nieuregulowanie zagadnień dotyczących udziału społeczeństwa było następstwem negatywnych haseł podnoszonych przez ugrupowania sanacyjne¹⁹⁷.

Kwestie dotyczące sądów przysięgłych podlegały dalszej krytyce. W 1937 roku Aleksander Mogilnicki odniósł się do projektu zniesienia sądu przysięgłych. Mogilnicki wskazywał, że znacznym mankamentem instytucji było umożliwienie przewodniczącemu uczestnictwa w izbie narad, jak również zawieszenie funkcjonowania sądów przysięgłych na

¹⁹¹ J. Bross, *Zagadnienia Sądów przysięgłych*, „Głos Adwokatów”, Rok VII, Zeszyt III, Marzec 1932, s. 261-262.

¹⁹² J. Bross, *Zagadnienia Sądów...*, s. 262.

¹⁹³ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 103.

¹⁹⁴ J. Bross, *Zagadnienia Sądów...*, s. 260-261, 266-267.

¹⁹⁵ S. Glaser, *Wstęp do...*, s. 115-116.

¹⁹⁶ Dz. U. 1935 nr 30 poz. 227 - dalej: Konstytucja kwietniowa.

¹⁹⁷ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 82-83.

terenie byłego zaboru pruskiego i rosyjskiego. Sądy przysięgłych miały pełnić funkcje gwaranta przeciwko nadużyciom ze strony władzy administracyjnej, co uzasadniało ich funkcjonowanie w okresie zaborów. Były one potrzebne w państwach, w których przymiot niezawisłości sędziowskiej był ograniczony, co nie było konieczne w II Rzeczypospolitej. Przeciwko sądom przysięgłym przemawiał brak polskiej tradycji, jak również niewystarczająca kultura prawna społeczeństwa¹⁹⁸.

Głównym dążeniem władzy była likwidacja funkcjonujących na obszarze byłego zaboru austriackiego sądów przysięgłych, które stanowiły czynnik niepożądany z uwagi na werdykty uniewinniające w sprawach politycznych¹⁹⁹.

Kwestie dotyczące zniesienia sądów przysięgłych i sądów pokoju ostatecznie uregulowano w osobnym projekcie. Zniesienie sądów pokoju nie nasuwało wątpliwości. Wskazana konstrukcja od początku istnienia w przepisach konstytucyjnych i ustrojowych miała charakter fikcyjny²⁰⁰. Protesty i walki dotyczyły likwidacji sądów przysięgłych na terenie byłego zaboru austriackiego²⁰¹.

Władza rządząca napotkała na problemy z przejściem projektu likwidacji przysięgłych przez Senat. W tym celu przedstawiono propozycję wprowadzenia innej instytucji zapewniającej partycypację obywateli w procesie karnym w zamian za uchwalenie projektu. Ostatecznie Senat przystał na wskazaną możliwość. Brak odniesień dotyczących sądów przysięgłych w Konstytucji kwietniowej pozwolił na zniesienie instytucji mocą ustawy z dnia 9 kwietnia 1938 r. o zniesieniu instytucji sądów przysięgłych i sędziów pokoju²⁰².

Chcąc zapewnić należytą reprezentację społeczeństwa w procesie karnym, jak również wypełniając obietnicę złożoną Senatowi, przygotowano Rządowy projekt ustawy o udziale czynnika obywatelskiego w orzecznictwie karnym. Wzorec partycypacji społeczeństwa w procesie przybrał model ławniczy. Projektowane zmiany miały dotyczyć Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 roku i Kodeksu postępowania karnego z 1928 roku. Sprawy o cięższe przestępstwa (za które ustawa przewidywała karę śmierci lub dożywotniego więzienia, karę co najmniej 10-letniego więzienia i wyszczególnione przestępstwa) oddano kognicji sądów okręgowych, które miały rozpoznawać sprawy w składzie 3 sędziów zawodowych i 2 sędziów obywatelskich. Sędziowie obywatelscy mieli być wybierani na 3 lata spośród osób

¹⁹⁸ A. Mogilnicki, *Projekt ustawy „o zmianach w ustroju sądów powszechnych i postępowaniu karnym”*, GSW, nr 7–8, 1937, s. 98.

¹⁹⁹ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 83-84.

²⁰⁰ A. Mogilnicki, *Projekt ustawy...*, s. 98-99.

²⁰¹ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 86.

²⁰² Dz. U. 1938 nr 24 poz. 213; M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 87-88.

proponowanych przez sądowe komisje obywatelskie, w skład których wchodziłi przedstawiciele samorządu terytorialnego i prawniczego. Sędzią obywatelskim mogły zostać osoby, które spełniały ściśle określone wymogi, zbliżone do dotychczasowych wymogów bycia przysięgłym. Dodatkową przesłanką było, aby obywatele pracą i zasługą na rzecz dobra powszechnego okazali się godnymi do sprawowania urzędu honorowego. Sędziowie obywatelscy pełnili swoje obowiązki bezpłatnie²⁰³.

W uzasadnieniu projektu wskazywano, że współdziałanie sędziów zawodowych i niezawodowych w jednym kolegium i wspólne decydowanie w zakresie winy i kwestii prawnych czynu przyniesie korzyść dla wymiaru sprawiedliwości. Podkreślano, że wspólne orzekanie zapewni wpływ przedstawicieli ludności na jurysdykcję, przy przestrzeganiu przepisów prawa, co umożliwi harmonijną współpracę prawników i społeczeństwa²⁰⁴.

Zdecydowanym przeciwnikiem sądów ławniczych był Stefan Glaser, który wskazywał, że podczas współdziałania sędziów zawodowych i ludowych w jednym kolegium, ci ostatni schodzą na dalszy plan, przez co sądy obywatelskie tracą swój podstawowy przymiot. Zdaniem Glasera społeczeństwo zostało pozbawione sfery decyzyjności. Za negatywną uznawał on przewagę liczebną sędziów zawodowych nad społecznymi, przez co uprawnienia sędziowskie przyznane ławnikom stawały się jeszcze bardziej iluzoryczne, a udział społeczeństwa miał charakter ograniczony i dekoracyjny. Przez współdecydowanie w zakresie stanu faktycznego i prawnego, obywatele nie będą uważać podczas postępowania, czekając, aby sędziowie zawodowi wyjaśnili im wszystkie kwestie w toku narady i głosowania. Glaser krytykował również sposób wyboru sędziów obywatelskich²⁰⁵.

Rządowy projekt zapewniający udział społeczeństwa w procesie w postaci sędziów obywatelskich miał charakter iluzoryczny. Ostatecznie nie został on uchwalony. Nie doprowadzono do debaty na forum Sejmu czy Senatu. W lipcu 1938 roku zawiadomiono Senat o wycofaniu z porządku obrad wskazanego projektu²⁰⁶.

²⁰³ *Rządowy projekt ustawy o udziale czynnika obywatelskiego w orzecznictwie karnym*, GSW, nr 25, 1938, s. 396-398.

²⁰⁴ *Rządowy projekt...*, s. 398-400.

²⁰⁵ S. Glaser, *Kilka uwag o projekcie sądów ławniczych*, GSW, nr 35-36, 1938, s. 497-500, M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 89

²⁰⁶ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 92.

1.4. Udział czynnika społecznego w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Po zakończeniu II wojny światowej na obszarze państwa zaczęły funkcjonować organy sądownictwa działające w okresie dwudziestolecia międzywojennego (sądy grodzkie, okręgowe i apelacyjne)²⁰⁷. Pierwsze lata Polski Ludowej charakteryzowały się współistnieniem dwóch organizmów państwowych, tj. dotychczasowych, które nawiązywały do Konstytucji marcowej i zostały przyjęte przez władzę ludową oraz nowych o charakterze ludowym, wprowadzonych w wyniku zmian politycznych. Dualizm występował również w obrębie instytucji zapewniających udział czynnika społecznego w procesie karnym²⁰⁸. Wzorem dla wielu konstrukcji inkorporowanych do prawa polskiego było prawo radzieckie²⁰⁹.

1.4.1. Udział czynnika społecznego podczas reformy z lat 1944-1950

Jednym z pierwszych postulatów, które pojawiły się w Polsce po wyzwoleniu było wprowadzenie szerokiej partycypacji społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Opierając się na dwutorowości przyjmowanych rozwiązań, władza ludowa powróciła do instytucji sądów przysięgłych, jak również wprowadziła nową konstrukcję, jaką byli pierwsi ławnicy ludowi²¹⁰.

Dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN) z dnia 15 sierpnia 1944 r. o wprowadzeniu Sądów Przysięgłych²¹¹ uchylono ustawę z dnia 9 kwietnia 1938 r. o zniesieniu instytucji sądów przysięgłych i sędziów pokoju. Instytucja sądów przysięgłych miała funkcjonować na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej na mocy przepisów obowiązujących przed wejściem w życie ustawy z 1938 roku. Dekret odnosił się do wszystkich spraw karnych, również tych nieukończonych w I instancji (art. 1-3 dekretu).

W praktyce, sądy przysięgłych sprawowały bardzo ograniczoną działalność orzeczniczą. Powołano je w niektórych okręgach sądowych, m.in. na terenie byłego województwa rzeszowskiego. Odzwierciedleniem wskazanego stanu rzeczy było postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 października 1946 r. (K 1127/46), mocą którego stwierdzono nieważność wyroku Sądu Okręgowego w Przemyślu, ponieważ wydano go z

²⁰⁷ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1970: ustawodawstwo, organizacja i działalność*, Warszawa 1972, s. 18.

²⁰⁸ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 122.

²⁰⁹ A. Czelcow, *Radziecki proces karny*, Warszawa, 1955, s. 405-406.

²¹⁰ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 122-123.

²¹¹ Dz. U. 1944 nr 2 poz. 7.

udziałem sędziów przysięgłych. Przyczyną nieważności był brak uchwalenia przepisów dotyczących funkcjonowania sądów przysięgłych na terenie Przemysła²¹².

Dekretem PKWN z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich²¹³ wprowadzono instytucję ławników. Mieli oni sprawować wymiar sprawiedliwości w specjalnych sądach karnych utworzonych dla osądzenia zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich. Utworzone sądy specjalne miały orzekać z przewagą sędziów społecznych, bo w składzie 1 sędziego zawodowego i dwóch ławników (art. 3 dekretu). Ławników powoływało Prezydium Krajowej Rady Narodowej spośród kandydatów przedstawionych przez wojewódzkie rady narodowe (art. 4 § 2 dekretu). Mocą dekretu zrównano ławników w zakresie ich praw i obowiązków z przysięgłymi (art. 5 dekretu).

Wprowadzenie sądów przysięgłych do wymiaru sprawiedliwości było uznawane za kwestię priorytetową. PKWN uchwalił wskazaną regulację jako jedną z pierwszych. Podstaw zmian ustrojowych upatrywano w kwestiach o podłożu politycznym. Założeniem władzy ludowej było odrzucenie Konstytucji kwietniowej, jak i całkowite potępienie ustawodawstwa z tamtego okresu. Wprowadzenie ławników do orzekania w sprawach o najcięższym ciężarze gatunkowym, spowodowało, że od samego początku przyszłość sądów przysięgłych była niejasna²¹⁴.

Dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 października 1944 r. o powoływaniu i ukonstytuowaniu ławy przysięgłych²¹⁵ określono wymogi bycia sędzią przysięgłym. Nowa regulacja dopuściła do orzekania kobiety, jak również obniżyła granicę wieku z dotychczasowych 30 do 21 lat (art. 1 dekretu). Wybory były przeprowadzane przez przedstawicieli władzy administracyjnej, sądowej i samorządu prawniczego (art. 8 dekretu). Nadal układano listę pierwotną, roczną (główną i dodatkową) oraz służbową (art. 5-7 dekretu). Przysięgli mieli sprawować swe obowiązki bezpłatnie (art. 12 dekretu).

Zapewnienie udziału ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w latach Polski Ludowej następowało wieloetapowo. Konieczność stopniowych zmian uzasadniano sytuacją polityczną panującą w kraju (walką klas). Po umożliwieniu orzekania w sprawach dotyczących zbrodniarzy hitlerowskich, ławnicy zaczęli sprawować wymiar sprawiedliwości w sądach wojskowych. W latach 1945-1946 rozciągnięto ich kompetencje orzecznicze na

²¹² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 października 1946 r., K 1127/46, LEX nr 161853.

²¹³ Dz. U. 1944 nr 4 poz. 21.

²¹⁴ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 124-126.

²¹⁵ Dz. U. 1944 nr 9 poz. 47.

dalsze kategorie spraw (postępowanie regulowane w tzw. małym kodeksie karnym²¹⁶, postępowanie doraźne²¹⁷, czy postępowanie przed Najwyższym Trybunałem Narodowym²¹⁸). Początkowo kadencja ławników trwała jeden rok²¹⁹. Po zniesieniu specjalnych sądów karnych w 1946 roku sprawy oddane ich kognicji przekazano sądom okręgowym, które miały je rozpoznawać z udziałem ławników²²⁰.

Istotne rozszerzenie udziału czynnika społecznego w procesie karnym nastąpiło w 1949 roku. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych²²¹ wprowadziła zmiany w zakresie partycypacji obywateli w postępowaniu. Zniesiono sądy przysięgłych, uchylono dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o wprowadzeniu Sądów Przysięgłych i dekret PKWN z dnia 23 października 1944 r. o powoływaniu i ukonstytuowaniu ławy przysięgłych (art. 2 ust. 2 ustawy). Nastąpiła trwała zmiana modelu udziału czynnika społecznego w procesie karnym. Jedną z przyczyn odejścia od sądów przysięgłych była mała elastyczność dostosowania instytucji do ustroju państwa, jak również brak odpowiedzialności przysięgłych za wydaną decyzję procesową. Inną podstawę rezygnacji z sądów przysięgłych stanowiło zapewnienie udziału czynnika społecznego w procesie „w innej, lepszej i bardziej demokratycznej formie, a mianowicie w postaci sądów ławniczych²²²”.

Ławnicy sprawowali funkcje orzecznicze razem z sędziami zawodowymi. Zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych byli oni niezawiśli, a w sprawowaniu swego urzędu, podlegali tylko ustawom. Przy orzekaniu przysługiwały im prawa i obowiązki sędziów. Ugrupowania ludowe uwydatniały demokratyczny charakter partycypacji ławników w procesie. Podkreślano konieczność dalszego rozszerzania udziału społeczeństwa, jak również sprawowania opieki nad obywatelami przez władzę partyjną²²³. Zasada zrównania ławników z sędziami zawodowymi, jak również przydania im przymiotu niezawisłości miała swój początek w prawie radzieckim, w którym na określenie sędziów społecznych i zawodowych używano jednolitego pojęcia - „sędzia²²⁴”.

²¹⁶ Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. 1946 nr 30 poz. 192).

²¹⁷ Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym (Dz. U. 1945 nr 53 poz. 301).

²¹⁸ Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o Najwyższym Trybunale Narodowym (Dz. U. 1946 nr 5 poz. 45).

²¹⁹ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000, s. 228.

²²⁰ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 128-129, 132, M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa...*, s. 227, A. Rzepliński, *Sądownictwo PRL*, Warszawa 1990, s. 28.

²²¹ Dz. U. RP Nr 32, poz. 237.

²²² A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 19.

²²³ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 130-131.

²²⁴ A. Czelcow, *Radziecki proces...*, s. 28.

Ławnicy byli powoływani przez prezesa sądu z listy ustalonej przez prezydium właściwej wojewódzkiej rady narodowej (art. 1 ust. 2 ustawy). W procedurze uczestniczyli zatem członkowie aparatu rządzącego²²⁵.

Ustawą z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego²²⁶ wprowadzono zasadę, zgodnie z którą, sąd okręgowy i apelacyjny w I instancji orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (zmieniony art. 20 § 1 i art. 24¹ § 1). Prezes sądu mógł jednak zarządzić rozpoznanie sprawy w I instancji w składzie trzech sędziów zawodowych z uwagi na jej szczególną zawilóść (zmieniony art. 20 § 3 i art. 24¹ § 3). Środki odwoławcze od orzeczeń sądów grodzkich i okręgowych rozpoznawano w składzie trzech sędziów (zmieniony art. 20 § 2 i art. 24¹ § 3). Sprawy poddane kompetencji orzeczniczej sądów grodzkich rozpoznawano w składzie jednego sędziego. Od wyroku wydanego w pierwszej instancji przysługiwał nowy środek prawny - rewizja (zmieniony Rozdział II. Księgi VIII). Absolutne *novum* stanowiła rewizja nadzwyczajna - wnoszona do Sądu Najwyższego od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie (zmieniony Rozdział III. Księgi VIII).

Kolejną reformę w zakresie udziału czynnika społecznego wprowadzono ustawami z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych²²⁷ i o zmianie przepisów postępowania karnego²²⁸. Na podstawie nowelizacji dopuszczono udział ławników również w sprawach cywilnych. Wskazane akty prawne powtórzyły zasadę z 1949 roku, zgodnie z którą ławnicy wykonywali funkcje orzecznicze w sądach pierwszej instancji, w składach jednego sędziego zawodowego i dwóch społecznych (dodany art. 5² § 1 mocą ustawy o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych). Od 1950 roku w pierwszej instancji orzekały sądy powiatowe²²⁹ i wojewódzkie (zmieniony art. 19-23 mocą ustawy o zmianie przepisów postępowania karnego).

Przepisy art. 3 i 5 ustawy o zmianie przepisów postępowania karnego przewidywały wyjątek od zasady orzekania w I instancji w składach z udziałem sędziów społecznych. Prezes sądu powiatowego lub wojewódzkiego mógł zarządzić rozpoznanie sprawy w I instancji w składzie 3 sędziów zawodowych, jeśli uznał to za wskazane z uwagi na szczególną zawilóść sprawy. Sąd powiatowy mógł rozpoznać sprawę, zastrzeżoną na mocy przepisów sprzed nowelizacji do właściwości sądu grodzkiego, w składzie jednego sędziego, co było uzasadnione

²²⁵ A. Rzepliński, *Sądownictwo PRL...*, s. 28.

²²⁶ Dz. U. RP Nr 32 poz. 238.

²²⁷ Dz. U. RP Nr 38 poz. 347.

²²⁸ Dz. U. RP Nr 38 poz. 348.

²²⁹ Od 1975 roku sądy rejonowe - art. 20 ustawy z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz. U. 1975 nr 16 poz. 91).

z uwagi na konieczność przyspieszenia postępowania w prostej sprawie, jak i możliwość ograniczenia kosztów.

W przypadku, gdy sprawa była rozpoznawana w składzie jednoosobowym, a sędzia z własnej inicjatywy lub na wniosek strony uznał, że jej prowadzenie w przedmiotowym składzie z uwagi na zawile okoliczności jest niewskazane, mógł wnieść sprawę na posiedzenie niejawne, na którym skład 3 sędziów rozstrzygał o jej rozpoznaniu w składzie podstawowym (sędzia i 2 ławników; art. 12 ustawy o zmianie przepisów postępowania karnego).

Zagadnienia dotyczące wyboru ławników zostały uregulowane w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 15 listopada 1950 r. w sprawie trybu wyboru, odwoływania i wyznaczania do udziału w posiedzeniach sądowych ławników sądów wojewódzkich i powiatowych²³⁰. Treść § 2 rozporządzenia stanowiła o wyborze na ławników obywateli zamieszkujących w okręgu danego sądu, a przede wszystkim robotników i chłopów oraz członków spółdzielni produkcyjnych. Wybierano ich na dwuletnią kadencję (§ 3 pkt. 1 rozporządzenia). Ławnikami nie mogli być m.in. osoby pracujące w wymiarze sprawiedliwości, adwokaci, aplikanci adwokaccy, czy lekarze. W selekcji sędziów społecznych uczestniczyła władza komunistyczna - prezydium wojewódzkiej i powiatowej rady narodowej (sporządzały listy kandydatów) oraz wojewódzka i powiatowa rada narodowa (dokonywały wyboru ławników; § 5-11 rozporządzenia).

Po raz pierwszy treść rozporządzenia w sprawie trybu wyboru, odwoływania i wyznaczania do udziału w posiedzeniach sądowych ławników sądów wojewódzkich i powiatowych (§ 13 rozporządzenia) przewidywała wyznaczanie jednego lub dwóch ławników dodatkowych z listy sędziów społecznych. Wskazaną czynność wykonywał prezes sądu, gdy posiedzenie przypuszczalnie miało trwać dłuższy czas. Ławnicy dodatkowi brali udział w posiedzeniach, zaś w naradzie i głosowaniu tylko wtedy, gdy zastępowali ławnika ze składu sądu z powodu przeszkody zachodzącej po jego stronie, np. śmierci, czy ciężkiej choroby. Zapewniało to ciągłość rozprawy i przeciwdziało konieczności prowadzenia jej od początku, gdy skład sądu uległ zmianie (art. 347 § 2b k.p.k. z 1928 r.).

Nowa władza dążyła do zwiększeniu udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości i jego upowszechnienia dla zwykłego obywatela. W rzeczywistości zmierzała też do obsadzenia stanowisk ławniczych ludźmi sprzyjającymi władzy rządzącej²³¹. Pod pozorem demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości wprowadzono ławników, którzy przewyższali liczebnie sędziów zawodowych. Był to celowy zabieg władzy ludowej w celu

²³⁰ Dz. U. 1950 nr 52 poz. 481.

²³¹ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju...*, s. 227.

przegłosowania sędziego i wydania korzystnej decyzji w sprawie²³². Za pozornym charakterem demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości przemawiały również tendencje panujące w postępowaniu karnym tamtego okresu, a dążące do represji i odchodzenia od reguł właściwych państwom cywilizowanym przez chociażby powrót do postępowania inkwizycyjnego²³³.

Partycypacja obywateli w procesie karnym w postaci składów ławniczych była znacznie szersza w odniesieniu do sądów przysięgłych orzekających w dobie dwudziestolecia międzywojennego. Razem z sędzią zawodowym decydowali oni nie tylko o winie, lecz również o karze. Mieli wpływ na przebieg rozprawy i mogli decydować o wnioskach dowodowych²³⁴. Zakres spraw, w których orzekali obejmował prawie połowę wszystkich spraw karnych rozpoznawanych w I instancji²³⁵.

Obok składów ławniczych i sądów przysięgłych, akty prawne Polski Ludowej przewidywały udział czynnika społecznego w orzekaniu w postaci sądów obywatelskich. Powołano je dekretem z dnia 22 lutego 1946 r. - Prawo o sądach obywatelskich²³⁶. Celem konstrukcji było przekazanie do rozstrzygania przez społeczeństwo prostych spraw cywilnych i karnych w celu odciążenia sądów powszechnych. Pierwowzorem dla sądów obywatelskich były sądy pokoju doby dwudziestolecia międzywojennego²³⁷.

Początkowo sądy obywatelskie miały być utworzone dla każdej gminy wiejskiej i miejskiej (art. 1 § 1 dekretu). Po nowelizacji wprowadzonej dekretem z dnia 21 kwietnia 1948 r. o zmianie prawa o sądach obywatelskich²³⁸, Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z innym odpowiednim ministrem mógł utworzyć jeden sąd dla obszaru kilku gmin (zmieniony art. 1 § 2). W skład sądu obywatelskiego wchodził sędzia obywatelski, jego zastępca i sześciu ławników (art. 2 § 1 dekretu). Sędzią obywatelskim mogły zostać osoby posiadające obywatelstwo polskie, korzystające z pełni praw cywilnych i obywatelskich, mieszkające przynajmniej od roku w danej gminie, będące nieskazitelnego charakteru, które ukończyły 30 lat i władały językiem polskim w mowie i w piśmie (art. 3 dekretu).

Sędzię obywatelskiego, jego zastępcę i ławników wybierała gminna lub miejska rada narodowa na trzy lata w głosowaniu tajnym zwykłą większością głosów przy udziale co najmniej 2/3 liczby członków rady (art. 5 dekretu). Po nowelizacji, wprowadzono konieczność

²³² M. Fajst, *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości PRL*, SI, XXXV/1998, s. 48.

²³³ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa...*, s. 321.

²³⁴ M. Fajst, *Udział czynnika...*, s. 45.

²³⁵ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 32.

²³⁶ Dz. U. 1946 nr 8 poz. 64.

²³⁷ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 26, M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 142.

²³⁸ Dz. U. 1948 nr 23 poz. 153.

zatwierdzenia wyników wyborów przez prezydium rady narodowej wyższego stopnia (dodany art. 5 § 3).

Sędziowie obywatelscy pełnili swoje obowiązki w lokalu przygotowanym przez gminę. Wydatki pokrywali jej mieszkańcy (art. 9 dekretu).

Sędziowie obywatelscy posiadali przymiot niezawisłości, a w sprawowaniu urzędu podlegali tylko ustawom. Byli oni zobowiązani do wiernej służby Rzeczypospolitej Polskiej, a swoje obowiązki mieli wypełniać bezstronnie i gorliwie (art. 10 dekretu). W związku z urzędowaniem przysługiwała im ochrona prawna, taka jak urzędnikowi państwowemu (art. 12 dekretu). Swój urząd pełnili bezpłatnie. Przysługiwało im prawo do otrzymania wynagrodzenia w zamian za utracony zarobek (art. 13 dekretu).

Sądy obywatelskie orzekały w drobnych sprawach karnych, głównie o wykroczenia i sprawach z oskarżenia prywatnego (art. 20 § 1 dekretu). Rozpoznawano je w składzie jednego sędziego obywatelskiego jako przewodniczącego i dwóch ławników (art. 33 § 1 dekretu). W przypadku sprawy zawilej, sąd obywatelski mógł przekazać ją do rozpoznania sądowi grodzkiemu (art. 21 dekretu).

Sąd obywatelski miał prawo dopuścić dowód z urzędu. Nie był związany żadnymi zasadami dowodowymi. Orzekał według swego przekonania opartego na zasadzie swobodnej oceny dowodów (art. 37 dekretu). Po przeprowadzeniu postępowania wyrok wydawano większością głosów (art. 44 dekretu). Podlegał on zaskarżeniu apelacją do sądu okręgowego, którą wnoszono za pośrednictwem sądu obywatelskiego w terminie dwóch tygodni od dnia ogłoszenia lub doręczenia wyroku (art. 45 dekretu). Wydany w następstwie apelacji wyrok posiadał przymiot prawomocności (art. 47 dekretu).

Nad sądami obywatelskimi bezpośredni nadzór służbowy pełnił sędzia sprawujący kierownictwo sądu grodzkiego (art. 17 dekretu). Do sądu grodzkiego należało wykonywanie orzeczeń i ugód, zapadłych w sądzie obywatelskim²³⁹. Przepisy dotyczące sądów obywatelskich wchodziły w życie stopniowo, na poszczególnych obszarach państwa (art. 73 dekretu).

Institucja sądów obywatelskich nie została przyjęta z entuzjazmem. Po kilku latach przestała ona funkcjonować. Podstaw niechęci upatrywano w błędach ustrojowo-organizacyjnych, z uwagi na formalizm instytucji (w zakresie jej obowiązywania uchwalono liczne regulaminy, rozporządzenia czy instrukcje) i nadzór sądów grodzkich. Pozostawało to w sprzeczności ze społecznym i demokratycznym charakterem sądów obywatelskich.

²³⁹ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 145.

Negatywnym aspektem była konieczność utrzymywania ich przez mieszkańców. Upowszechnieniu instytucji nie sprzyjała również sytuacja polityczna w kraju (stopniowy rozwój instytucji komunistycznych i kultu jednostki)²⁴⁰. Podkreślano również brak wykształcenia sędziów obywatelskich. Funkcję pełniły zazwyczaj osoby prezentujące poglądy zgodne z wartościami głoszonymi przez władzę ludową i w większości posiadające niższe wykształcenie. Obywatele rzadko mieli zaufanie do sądów obywatelskich. Instytucja ta faktycznie przestała funkcjonować w 1954 roku²⁴¹.

1.4.2. Udział czynnika społecznego do czasu wejścia w życie Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku

Zasadę udziału czynnika społecznego w sprawach karnych ugruntowała treść art. 49 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.²⁴². Rozpoznawanie i rozstrzyganie spraw w sądach odbywało się z udziałem ławników ludowych, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie (art. 49). Treść art. 50 Konstytucji PRL przesądzała o zasadzie wybieralności sędziów i ławników. Tryb wyboru oraz kadencję sędziów i ławników sądów wojewódzkich i powiatowych miała określać ustawa. Zasada wybieralności sędziów nie została skonkretyzowana w ustawie. Sędziowie byli powoływani przez Radę Państwa na wniosek Ministra Sprawiedliwości. W kadencyjności sędziów upatrywano zagrożenia dla niezawisłości sędziowskiej. Ławników wybierały odpowiednie rady narodowe²⁴³.

Zagadnienia dotyczące udziału czynnika społecznego były często przedmiotem orzeczeń Sądu Najwyższego. Sąd Najwyższy rozstrzygnął m.in. kwestię niemożliwości przegłosowania ławników przez sędziego przewodniczącego. W toku postępowania przed Sądem Wojewódzkim w Katowicach, przewodniczący, wbrew sugestiom ławników, wydał wyrok w postępowaniu doraźnym (zgodnie z wnioskiem zawartym w akcie oskarżenia) i zlekceważył wolę sędziów społecznych, wskazujących, że sprawa powinna być rozpoznana w trybie zwykłym. Sąd Najwyższy stwierdził, że nieuwzględnienie i zlekceważenie przez przewodniczącego rozprawy głosów ławników jest jawnym naruszeniem zarówno kolegialności, jak i przede wszystkim zasady wymierzania sprawiedliwości przez lud pracujący, a tym samym poważnym pogwałceniem praworządności ludowej, powodującym

²⁴⁰ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 145-149.

²⁴¹ M. Fajst, *Udział czynnika...*, s. 51-54.

²⁴² Dz. U. 1952 nr 33 poz. 232 – dalej: Konstytucja PRL.

²⁴³ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 34.

nieważność wyroku²⁴⁴. Wskazane orzeczenie było wyrazem negatywnego stosunku sędziów zawodowych i środowiska prawniczego wobec ławników. Sędziowie często ignorowali dominujące stanowisko ławników oraz fakt bycia przegłosowanym podczas narady. Stanowiło to odzwierciedlenie postulatów bezcelowości i nieprzydatności instytucji w wymiarze sprawiedliwości²⁴⁵.

Do zbliżonej konkluzji Sąd Najwyższy doszedł w sprawie, której przedmiotem rozstrzygnięcia była kwestia dotycząca wymierzenia oskarżonemu łagodniejszej kary. Sąd Najwyższy uznał, że wyrok zapadły z obrazą podstawowych zasad dotyczących głosowania - równości głosów i bezwzględnej większości potrzebnej do wydania wyroku - jest nieważny²⁴⁶.

Kwestie prawidłowej obsady sądu z udziałem czynnika społecznego były również przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego, który uznał, że przepis dotyczący orzekania w I instancji w składzie sędziego i 2 ławników ma charakter kategoriyczny i powinien być przestrzegany. Wyjątków od zasady orzekania z udziałem czynnika społecznego nie można traktować rozszerzająco. Naruszenie regulacji dotyczących prawidłowej obsady sądu stanowi najdalej idące uchybienie, skutkujące uchynieniem orzeczenia niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia. Stanowi bezwzględny powód uchylenia wyroku²⁴⁷.

Nowelizacja w zakresie instytucji ławników została wprowadzona ustawą z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania karnego²⁴⁸. Ugruntowano nią zasadę uczestnictwa czynnika społecznego w sprawach rozpoznawanych w I instancji. Przepisy dotyczące sędziów w zakresie orzekania na rozprawie głównej miały zastosowanie do ławników. Nie mogli oni jednak przewodniczyć podczas rozprawy (zmieniony art. 16 § 1 i 2). Również przepisy o wyłączeniu sędziego miały odpowiednio zastosowanie do ławników (dodany art. 39¹). Na podstawie zmienionego art. 6 ustawy z dnia 20 lipca 1950 roku o zmianie przepisów postępowania karnego, sąd powiatowy w postępowaniu uproszczonym rozpoznawał sprawy w składzie jednego sędziego. Jeśli prezes sądu, ze względu na okoliczności sprawy uznał to za wskazane, mógł zarządzić jej rozpoznanie w składzie kolegiальnym z udziałem 2 ławników. Jednoosobowo sąd I instancji rozpoznawał również sprawy w postępowaniu

²⁴⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1952 r., KO 235/52, LEX nr 117204.

²⁴⁵ L. Kubicki, *Z problematyki badań empiryczno-prawnych nad udziałem ławników w postępowaniu karnym*, PiP, Nr 1, 1967, s. 34.

²⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 1953 r., II. K. 254/52/II, LEX nr 1674139.

²⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 1957 r., IV KRn 125/57, LEX nr 118877. Nieprawidłowy skład sądu stanowił bezwzględną podstawę uchylenia orzeczenia już w prawie radzieckim - zob. A. Czelcow, *Radziecki proces...*, s. 356.

²⁴⁸ Dz. U. 1958 nr 18 poz. 76.

nakazowym²⁴⁹. Ławnicy nie uczestniczyli w rozpoznawaniu spraw na posiedzeniu niejawnym, gdzie orzekał sąd w składzie jednego (w sądzie powiatowym) lub trzech sędziów (w sądzie wojewódzkim; zmieniony art. 16 § 3 i art. 18 § 3 ustawy k.p.k. z 1928 r.).

Problematyka prawidłowej obsady sądu z czynnikiem ludowym stanowiła również przedmiot rozstrzygnięcia w uchwale Sądu Najwyższego. Sąd ten uznał, że rozpoznanie sprawy w składzie jednego sędziego i dwóch ławników zamiast w składzie jednego sędziego, nie stanowi bezwzględnego powodu uchylenia wyroku w sytuacji braku zarządzenia prezesa w zakresie wyznaczenia wskazanego składu sądu. W ocenie Sądu Najwyższego kolegialny skład umożliwia precyzyjną analizę sprawy²⁵⁰.

Zagadnienia dotyczące niezmienności składu orzekającego w celu prowadzenia rozprawy w dalszym ciągu były również przedmiotem analizy Sądu Najwyższej Instancji. W postępowaniu przed Sądem Powiatowym w Koszalinie doszło do zmian osobowych w składzie ławników, jak również do odroczenia rozprawy. Sąd nie zdecydował się jednak prowadzić rozprawy od początku, lecz odczytał złożone uprzednio wyjaśnienia oskarżonych i zeznania świadków. Sąd Najwyższy uznał zmianę składu sądu za naruszenie prawa procesowego, jak również zasady ustności, bezpośredniości i prawdy obiektywnej z uwagi na nieprzeprowadzenie postępowania dowodowego przed nowym składem sądu²⁵¹.

Możliwość przegłosowania sędziego przez ławników oceniano negatywnie, zarówno w przypadku głosowania przewodniczącego za uniewinnieniem oskarżonego, jak i za jego skazaniem. Przyczyną oceny była konieczność sporządzenia uzasadnienia wydanego wyroku, którego podstawą były motywy podniesione przez ławników w toku narady, przez przewodniczącego składu. Nałożono na niego obowiązek uzasadnienia decyzji procesowej, sprzecznej z jego przekonaniem. Przegłosowany sędzia mógł zaznaczyć zdanie odrębne przy podpisywaniu sentencji wyroku. Uzasadnienie *votum separatum* mógł sporządzić na piśmie do czasu podpisania uzasadnienia wyroku (zmieniony art. 326 § 1 i 2 ustawy k.p.k. z 1928 r.). Ławnicy, tak samo jak sędziowie, mogli zgłosić do wydanego wyroku zdanie odrębne, nie musieli go jednak uzasadniać²⁵².

Uzasadnienie wyroku wydanego w składzie ławniczym podpisywał jedynie przewodniczący. W razie zgłoszenia zdania odrębnego, wyrok z uzasadnieniem podpisywali również ławnicy (zmieniony art. 340 § 2 ustawy k.p.k. z 1928 r.).

²⁴⁹ M. Fajst, *Udział czynnika...*, s. 176.

²⁵⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 1962 r., VI KO 10/62, LEX nr 135663.

²⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 1960 r., V K 225/59, LEX nr 115301.

²⁵² M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 163-165.

Kwestie dotyczące sporządzania uzasadnień wyroków wydanych w składach z udziałem czynnika społecznego oraz ich podpisanie były przedmiotem orzecznictwa Sądu Najwyższego. W jednej z uchwał Sąd ten uznał, że uzasadnienie wyroku może być sporządzone przez kogokolwiek ze składu orzekającego (również przez ławnika). Sędzia przewodniczący musi zawsze podpisać uzasadnienie. Sąd Najwyższy wskazał, że za możliwością sporządzenia uzasadnienia przez ławnika przemawia zasada zrównania ich praw i obowiązków w zakresie orzekania z sędziami zawodowymi²⁵³.

Istotna zmiana w ustawie z 1958 r. dotyczyła składu sądu w sprawach o przestępstwo zagrożone karą śmierci, co było następstwem głosów podkreślających konieczność realnego udziału społeczeństwa w procesie karnym²⁵⁴. Prezes sądu wojewódzkiego mógł zarządzić rozpoznanie wskazanej sprawy w składzie 2 sędziów i 3 ławników, jeśli uznał to za wskazane ze względu na charakter sprawy (zmieniony art. 3 § 1 ustawy z dnia 20 lipca 1950 roku o zmianie przepisów postępowania karnego).

Kolejna istotna nowelizacja w zakresie udziału czynnika społecznego nastąpiła ustawą z dnia 2 grudnia 1960 r. o ławnikach ludowych w sądach powszechnych²⁵⁵. Autorzy opracowań z czasów Polski Ludowej podkreślali, że akt prawny stanowił istotny krok naprzód, wobec poprzednich powierzchownych regulacji dotyczących udziału czynnika społecznego w procesie²⁵⁶. Dostrzegano udoskonalenie instytucji, dokonane w zakresie wyboru ławników poprzez zaangażowanie nie tylko rad narodowych, lecz również organów o charakterze ludowym²⁵⁷.

W treści art. 2 ustawy o ławnikach ludowych ugruntowano zasadę dotyczącą statusu prawnego ławników. Przysługiwał im przymiot niezawisłości, podlegali tylko ustawom oraz mieli równe sędziom obowiązki i uprawnienia. Utrwalono zatem wysoki status prawny sędziów społecznych. Wymiar sprawiedliwości sprawowali jedynie na rozprawie (art. 1 ustawy).

Przywilej niezawisłości uznawano za konieczną wartość, mającą na celu ochronę przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości przed wpływami z zewnątrz w celu wydania decyzji procesowej zgodnej z przekonaniem i sumieniem członków składu orzekającego²⁵⁸. Innym przejawem niezawisłości sędziów społecznych było wprowadzenie zasad głosowania po zakończeniu narady, co dokonano ustawą z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów

²⁵³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1966 r., VI KZP 37/66, LEX nr 112249.

²⁵⁴ M. Fajst, *Udział czynnika...*, s. 50.

²⁵⁵ Dz. U. 1960 nr 54 poz. 309 - dalej: ustawa o ławnikach ludowych.

²⁵⁶ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 152.

²⁵⁷ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 49.

²⁵⁸ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 153-154, 159.

postępowania karnego. Ławnicy oddawali głos jako pierwsi. Młodszy z nich mieli pierwszeństwo głosu przed starszymi (dodany do art. 322 § 2). Następnie głosowali sędziowie - według starszeństwa służbowego. Przewodniczący głosował jako ostatni²⁵⁹. Podnoszono, że względy celowości uzasadniały konieczność zabierania głosu przez sędziego przewodniczącego dopiero po przedstawieniu stanowiska przez ławników.

Sędziowie i ławnicy mieli wymierzać sprawiedliwość w sposób bezstronny. Realizacja tej zasady przejawiała się w instytucji wyłączenia sędziego, która miała zastosowanie również do sędziów społecznych.

Ławnicy, w porównaniu do sędziów zawodowych, nie mogli przewodniczyć na rozprawie i podczas narady oraz nie wykonywali czynności sędziego poza rozprawą, naradą i wydaniem orzeczenia, chyba że ustawa stanowiła inaczej (art. 2 ustawy o ławnikach ludowych). Było to uzasadnione, z uwagi na brak wykształcenia prawniczego przez ławników.

Ławnicy mogli zostać wyznaczeni do udziału w rozprawie na 12 dni w ciągu roku. Wskazany okres mógł podlegać wydłużeniu, z uwagi na konieczność zakończenia rozprawy rozpoczętej z udziałem ławnika. W przypadku, gdy rozprawa mogła trwać dłuższy czas, prezes sądu wyznaczał 1 lub 2 ławników dodatkowych, w celu zapewnienia ciągłości składu, gdy mogło dojść do jego zmiany z uwagi na przeszkody zachodzące po stronie ławników. Miało to zapobiegać rozpoczynaniu rozprawy od początku. Swoje obowiązki podczas narady mogli oni wykonywać w wypadku ustąpienia ławnika głównego ze swojej funkcji (art. 3 ustawy o ławnikach ludowych).

Kandydaci na ławników musieli spełniać określone wymogi: dawać rękojmię należytego wykonywania obowiązków w Polsce Ludowej, posiadać obywatelstwo polskie, korzystać w pełni z praw publicznych i obywatelskich praw honorowych, być nieskazitelnego charakteru, ukończyć 26 lat, władać językiem polskim w mowie i w piśmie oraz być zatrudnionym lub zamieszkiwać w miejscu wystawienia kandydatury co najmniej od roku (art. 11 ustawy o ławnikach ludowych). Z wykonywania funkcji ławnika wyłączono pewne zawody, m.in. osoby pracujące w wymiarze sprawiedliwości czy duchownych (art. 12 ustawy o ławnikach ludowych).

Wybór ławników ludowych stanowił skomplikowaną procedurę, w którą zaangażowano władzę ludową, zebrania pracowników w zakładach pracy, zebrania wiejskie i zebrania członków organizacji społecznych²⁶⁰. Ostateczna decyzja należała do rady narodowej

²⁵⁹ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 163.

²⁶⁰ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 49.

(odpowiednio powiatowej lub wojewódzkiej; art. 13-17 ustawy o ławnikach ludowych). Kadencja ławników trwała trzy lata (art. 18 ust. 1 ustawy o ławnikach ludowych).

Zmiany wprowadzone w ramach instytucji ławników spowodowały wzrost kwalifikacji wśród obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości, jak również aktywności podczas rozpraw. W rozpoznawaniu spraw w sądach powszechnych w każdym roku brało udział około 50 tysięcy ławników ludowych²⁶¹.

Z końcem lat 60 XX wieku postulowano konieczność rozszerzenia udziału ławników w sądach karnych poprzez dopuszczenie ich do orzekania w pewnym zakresie w sprawach w II instancji. Zaznaczano, że dotychczasowe sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez sędziów społecznych było niewystarczające, z uwagi na ich uczestnictwo w zaledwie 50 % spraw karnych²⁶².

1.4.3. Udział czynnika społecznego po wejściu w życie Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku

W 1969 roku przeprowadzono istotne reformy w zakresie postępowania karnego, które zostały poprzedzone pracami Komisji Kodyfikacyjnej i przygotowaniem trzech wersji projektów kodeksu. Nowa kodyfikacja odwoływała się do instytucji obowiązujących na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. W wielu aspektach dążono jednak do demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości - jego przestępności i upowszechnienia dla zwykłych obywateli. Uporządkowano przepisy dotyczące partycypacji obywateli, a zawarte w licznych ustawach. Jedną z zasad przyjętych w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r.²⁶³ był udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości²⁶⁴. Zostało to wprost wskazane w art. 2 § 2 k.p.k. z 1969 r. Przepis ten stanowił, że postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego. Nie bez znaczenia było umieszczenie powyższej zasady pośród przepisów wstępnych Kodeksu, przewidujących zagadnienia w zakresie modelu postępowania²⁶⁵. Dopełniono katalog zasad procesu karnego. Doszło do rozszerzenia partycypacji obywateli w procesie karnym, umożliwiając im nie tylko wykonywanie funkcji orzeczniczych, lecz udział w procesie w charakterze przedstawiciela społecznego w celu

²⁶¹ L. Kubicki, *Z problematyki...*, s. 32, A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 49-50.

²⁶² A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 54.

²⁶³ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1969 nr 13 poz. 96) – dalej: k.p.k. z 1969 r.

²⁶⁴ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 94-95, M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa...*, s. 352.

²⁶⁵ M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa, 1988, s. 14.

ochrony praw obywatelskich (art. 81-84 k.p.k. z 1969 r.). Do katalogu środków zapobiegawczych wprowadzono nową konstrukcję - poręczenie społeczne (art. 231 k.p.k. z 1969 r.)²⁶⁶.

Warto wskazać, że zasada udziału obywateli w orzekaniu miała charakter kategoriyczny, a wyjątki od niej nie mogły podlegać wykładni rozszerzającej. Skład utworzony niezgodnie z przepisami był sprzeczny z założeniami dotyczącymi struktury i funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Oskarżeni mieli prawo do bycia osądzonymi przez sąd ukonstytuowany zgodnie z przepisami²⁶⁷.

W art. 19 § 1 k.p.k. z 1969 r. powtórzono znaną z poprzednich noweli procesową zasadę składów kolegialnych orzekających na rozprawie w sądzie I instancji (jeden sędzia i dwóch ławników), jeżeli ustawa nie stanowiła inaczej²⁶⁸. Prezes sądu mógł również zarządzić rozpoznanie sprawy należącej do właściwości sądu I instancji w składzie trzech sędziów zawodowych, jeśli uznał to za potrzebne ze względu na szczególną zawilóść sprawy. Treść art. 19 § 2 k.p.k. z 1969 r. w zw. z art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k. z 1969 r. wprowadziła zasadę, zgodnie z którą sprawy o przestępstwa zagrożone karą śmierci rozpoznawał sąd wojewódzki w składzie powiększonym - 2 sędziów i 3 ławników. Nie przewidywano od niej żadnych wyjątków²⁶⁹.

Prezes sądu, gdy uznał to za stosowne ze względu na okoliczności sprawy, mógł zarządzić rozpoznanie sprawy z oskarżenia prywatnego w składzie jednego sędziego i dwóch ławników. Zasadą było rozpoznawanie spraw o zniesławienie w powyższym składzie (art. 433 § 1 i 2 k.p.k. z 1969 r.).

Ławnik wyznaczony przez prezesa mógł prowadzić posiedzenie pojednawcze, które poprzedzało rozprawę główną w sprawach z oskarżenia prywatnego (art. 437 § 1 k.p.k. z 1969 r.)²⁷⁰. W tym wypadku ławnik wykonywał funkcję przewodniczącego. Mógł zatem umorzyć postępowanie lub skierować sprawę na rozprawę główną (m.in. art. 439 § 1 i 2 k.p.k. z 1969 r.)²⁷¹.

²⁶⁶ B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału...* [w:] P. Wiliński (red.), *System Prawa...*, s. 1445.

²⁶⁷ M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania karnego: komentarz*, Warszawa 1971, s. 69.

²⁶⁸ W postępowaniu uproszczonym prezes sądu mógł zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie jednego sędziego, jeśli było to uzasadnione okolicznościami sprawy (art. 429 k.p.k. z 1969 r.). Wskazane zarządzenie mógł wydać również przewodniczący wydziału lub upoważniony sędzia - zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 1970 r., V KRN 235/70, LEX nr 18155.

²⁶⁹ M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 70, uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 27/69, LEX nr 18057.

²⁷⁰ Po raz pierwszy umożliwiono ławnikom przewodniczenie w sprawach prywatnoskargowych mocą ustawy z dnia 2 grudnia 1960 r. o sprawach z oskarżenia prywatnego (Dz. U. 1960 nr 54 poz. 308).

²⁷¹ M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz...*, s. 320.

Zasadą było orzekanie na posiedzeniu w składzie trzyosobowym z udziałem ławników w celu wydania opinii w przedmiocie ułaskawienia. W skład sądu powinni w miarę możliwości wchodzić członkowie, którzy brali udział w wydaniu wyroku (art. 494 k.p.k. z 1969 r.)²⁷².

Kodyfikacja z 1969 roku po raz pierwszy umożliwiła rozpoznanie sprawy na posiedzeniu sądu I instancji w składzie trzyosobowym z udziałem ławników – jeden sędzia i dwóch ławników, ale tylko, gdy prezes sądu wydał zarządzenie we wskazanym przedmiocie (art. 20 § 1 zd. 2 i § 2 k.p.k. z 1969 r.).

Ławnicy w zakresie orzekania byli równi z sędziami i przysługiwał im przymiot niezawisłości. Sędziowie społeczni nie mogli wykonywać funkcji przewodniczącego składu orzekającego²⁷³. W odniesieniu do ławników utrzymano odpowiednie stosowanie przepisów dotyczących wyłączenia sędziego (art. 34 k.p.k. z 1969 r.), co stanowiło wyraz zasady bezstronności organów wymiaru sprawiedliwości oraz zaufania obywateli do jego przedstawicieli²⁷⁴.

Partycypacja obywateli stanowiła istotny składnik procesu. Rozpoznanie sprawy w składzie jednoosobowym lub trzyosobowym zawodowym zamiast składu mieszanego zostało uznane za bezwzględne uchybienie rewizyjne z uwagi na nienależytą obsadę sądu (art. 388 pkt 2 k.p.k. z 1969 r.). Nie uznano natomiast za takie naruszenie rozpoznania sprawy w składzie powiększonym²⁷⁵. Sąd nienależycie obsadzony oznaczał skład nieprzewidziany przez ustawę lub niedopuszczalny z mocy ustawy²⁷⁶.

Za sąd nienależycie obsadzony nie uznano składu, w którym uczestniczył inny ławnik niż wymieniony w zarządzeniu o wyznaczeniu rozprawy głównej, jak również bezimiennego wyznaczenia ławnika do rozpoznania sprawy. Uchybienia te mogły być uznane za względne przyczyny odwoławcze i spowodować uchylenie wyroku w przypadku wpływu na jego treść²⁷⁷.

Za bezwzględną podstawę uchylenia wyroku z art. 388 pkt 1 k.p.k. z 1969 r. (udział w wydaniu orzeczenia osoby nieuprawnionej do orzekania) uznawano udział w postępowaniu ławnika, który nie złożył ślubowania czy osoby niewybranej we wskazanym charakterze, jak również osoby wybranej na ławnika, której wybór był niedopuszczalny, czy udział ławnika sądu rejonowego w składzie sądu wojewódzkiego. Bezwzględną przyczyną rewizyjną była

²⁷² M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 11.

²⁷³ M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz...*, s. 41-42.

²⁷⁴ M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 78.

²⁷⁵ M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz...*, s. 44, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1971 r., II KR 178/70, LEX nr 63735.

²⁷⁶ M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 483.

²⁷⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1973 r., IV KR 380/72, LEX nr 16772, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1973 r., I KR 406/72, LEX nr 18666.

również partycypacja ławnika, który podlegał wyłączeniu (udział w wydaniu orzeczenia osoby podlegającej wyłączeniu na podstawie art. 30 k.p.k. z 1969 r.)²⁷⁸.

W toku przewodu sądowego ławnicy mogli zadawać pytania bezpośrednio oskarżonemu, świadkom, czy biegłym (art. 314 § 1 k.p.k.). Możliwość zlecenia przesłuchania świadka przez sędziego wyznaczonego nie dotyczyła jednak ławnika, gdyż nie korzystał on z całokształtu uprawnień procesowych zastrzeżonych wyłącznie dla sędziego²⁷⁹.

W przypadku zmiany składu orzekającego, sąd prowadził rozprawę od początku, chyba że za zgodą stron postanowiono inaczej (art. 348 § 2 k.p.k. z 1969 r.). Wyjątkiem od zasady prowadzenia rozprawy od początku było również wejście na miejsce ustępującego członka składu ławnika dodatkowego z art. 3 ustawy o ławnikach ludowych. Niewydanie postanowienia o dalszym kontynuowaniu rozprawy, pomimo zgody stron, zostało uznane za uchybienie podlegające konwalidacji na skutek kontynuowania rozprawy. Sąd orzekający powinien w każdym wypadku badać zakres postępowania dowodowego przeprowadzonego przed poprzednim składem, jak również wpływ na zasadę bezpośredniości postępowania, ocenę dowodów i treść podjętego rozstrzygnięcia w przypadku prowadzenia rozprawy w dalszym ciągu²⁸⁰.

W Kodeksie postępowania karnego z 1969 r. kwestie dotyczące rozpoznawania spraw w składach ławniczych zostały szczegółowo uregulowane w odniesieniu do narady i głosowania. Po naradzie przewodniczący składu zbierał głosy od najmłodszego - najpierw od ławników według ich wieku, następnie od sędziów według ich starszeństwa służbowego. Sam głosował ostatni. Sędzia sprawozdawca, gdy został wyznaczony, głosował pierwszy (art. 96 § 2 k.p.k. z 1969 r.). Kolejność głosowania nie była przypadkowa z uwagi na zniwelowanie wpływu sędziów na ławników podczas podejmowania decyzji. Celem narady było przedstawienie sprawy przez sędziego przewodniczącego albo sędziego sprawozdawcę (co było szczególnie istotne dla sędziów społecznych) i wspólne jej przeanalizowanie przez cały skład orzekający²⁸¹. Podczas narady i głosowania nie mogli uczestniczyć sędziowie i ławnicy dodatkowi²⁸².

²⁷⁸ M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 482-483, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 marca 1976 r., IV KR 348/75, LEX nr 19151.

²⁷⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 1979 r. Rw 226/79, LEX nr 19561.

²⁸⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 września 1974 r., VI KZP 26/74, LEX nr 18863, Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1976 r., V KR 246/75, LEX nr 19132.

²⁸¹ M. Lipczyńska, R. Ponikowski, *Mały komentarz...*, s. 102.

²⁸² M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 421.

Orzeczenia zapadały większością głosów (art. 98 § 1 k.p.k. z 1969 r.). Podpisywali je wszyscy członkowie składu orzekającego (art. 100 k.p.k. z 1969 r.)²⁸³. Przegłosowani sędziowie zawodowi i ławnicy mogli złożyć zdanie odrębne, które mieli następnie obowiązek uzasadnić (art. 101 § 1 i 2 k.p.k. z 1969 r.)²⁸⁴. Uzasadnienie wyroku podpisywali jedynie sędziowie zawodowi (w składzie sędziego i dwóch ławników tylko przewodniczący, a w składzie 2 sędziów i 3 ławników przewodniczący i drugi sędzia). W przypadku zgłoszenia zdania odrębnego uzasadnienie podpisywał cały skład sądu (art. 373 § 1 i 2 k.p.k. z 1969 r.).

Ustawą z dnia 20 czerwca 1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych²⁸⁵ uchylono ustawę o ławnikach ludowych. Po nowelizacji ustroju sądów nie doszło już do zmian w zakresie uprawnień i obowiązków sędziów społecznych. Instytucja uzyskała jednak wyższy status, znajdując uregulowanie pośród zagadnień dotyczących funkcjonowania sądów. Kadencja ławników została wydłużona do 4 lat (art. 146 § 1 ustawy z 1985 roku).

Inną formą udziału czynnika społecznego w rozstrzyganiu drobnych spraw karnych, były kolegia do spraw wykroczeń²⁸⁶. Rozpoznawanie spraw o wykroczenia pozostawało, przed wybuchem II wojny światowej, w gestii organów administracji państwowej (starostów). W 1951 roku powołano do życia kolegia karno-administracyjne, które orzekały w składach 3-osobowych, liczących tylko sędziów społecznych. W 1966 roku rozszerzono ich kompetencje na nowe kategorie spraw. Po nowelizacji prawa wykroczeń z 1971 roku wskazane organy zastąpiono kolegiami do spraw wykroczeń, które również rozpoznawały sprawy w składach niezawodowych. Nie cieszyły się one pozytywną opinią z uwagi na status organu uzależnionego od władzy państwowej²⁸⁷. Działały one przy sądach rejonowych (art. 2 § 1 i 3 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń²⁸⁸). Kolegia do spraw wykroczeń zakończyły swoją działalność orzeczniczą w 2001 roku - cztery lata po wejściu w życie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.²⁸⁹.

²⁸³ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1976 r., III KZ 95/76, LEX nr 19201.

²⁸⁴ M. Mazur (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 69.

²⁸⁵ Dz. U. 1985 nr 31 poz. 137 - dalej: p.u.s.p. z 1985 r.

²⁸⁶ Problematyka dotycząca kolegiów do spraw wykroczeń nie zostanie poddana szerszej analizie z uwagi na zakres tematyczny niniejszego opracowania, dotyczący postępowania karnego. Sprawy o wykroczenia były rozpoznawane w innym postępowaniu, regulowanym mocą innych aktów prawnych. Obwiniony mógł wnieść żądanie rozpoznania sprawy przez sąd - tą możliwość przywrócono w 1958 roku. Tylko wtedy sprawa była rozpoznawana na mocy przepisów postępowania karnego.

²⁸⁷ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa...*, s. 253, A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 39, 51, B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału...* [w:] P. Wiliński (red.), *System Prawa...*, s. 1448-1449, A. Rzepliński, *Sądownictwo PRL...*, s. 111.

²⁸⁸ Dz. U. Nr 12, poz. 118 z późn. zm.

²⁸⁹ Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 - dalej: Konstytucja RP.

1.4.4. Ocena udziału czynnika społecznego w procesie karnym w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Zasada udziału czynnika społecznego w procesie karnym w postaci sądów ławniczych była uznawana za istotną z uwagi na zapewnienie praworządności i demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości. Podkreślano liczne zalety sędziów społecznych wobec rutyny sędziów zawodowych. Jedną z nich była możliwość sprawowania kontroli przez obywateli nad wymiarem sprawiedliwości, jak również kształtowanie ludowej świadomości prawniczej²⁹⁰.

Współcześni autorzy podkreślają negatywne aspekty instytucji ławników doby Polski Ludowej. Sędziowie społeczni nie byli wybierani w wolnych wyborach, lecz przez rady narodowe odpowiedniego szczebla. Zmniejszało to demokratyczny aspekt instytucji i stanowiło czynnik prowadzący do powiązania ławników z organami administracji. Krytycy podnosili konieczność oddania pełnej roli orzeczniczej sędziom zawodowym. Kwestionowali również współdecydowanie czynnika społecznego w kwestiach prawnych²⁹¹. Wszystkie z przedstawionych problemów doprowadziły ostatecznie do zmniejszenia zainteresowania społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, co było widoczne również na początku nowej epoki²⁹². Kwestionowanie celowości wprowadzenia instytucji ławników do wymiaru sprawiedliwości miało miejsce już w okresie Polski Ludowej²⁹³. Po wydarzeniach z 1956 roku doszło do krytyki instytucji, skupiającej się na dekoracyjnej roli ławników w procesie, co ostatecznie zaowocowało dążeniem do wzmocnienia ich pozycji i wydaniem ustawy o ławnikach ludowych²⁹⁴.

Ograniczenie roli orzeczniczej społeczeństwa tylko do sądów I instancji uzasadniano charakterem prawnym rozpoznawanych spraw. Sąd I instancji rozpatruje bowiem sprawy merytorycznie i dokonuje oceny przeprowadzonych dowodów. Sąd odwoławczy przeprowadza kontrolę rozstrzygnięcia wydanego przez sąd *meriti*. We wskazanej kategorii spraw, bardziej niż umiejętność wnikliwej analizy dowodów, przydawała się znajomość reguł prawa i orzecznictwa. Powyższe stanowisko krytykowano, podnosząc, że ograniczenie partycypacji ławników do sądów I instancji sprawiało, że rola orzecznicza obywateli stawała się pozorna²⁹⁵. Postulowano rozszerzenie udziału społeczeństwa w orzekaniu w sprawach toczących się w II

²⁹⁰ L. Kubicki, *Z problematyki...*, s. 31-32.

²⁹¹ A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa, 1994, s. 238-239.

²⁹² M. Fajst, *Udział czynnika...*, s. 44.

²⁹³ A. Murzynowski, J. Rezler, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 41.

²⁹⁴ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa...*, s. 229.

²⁹⁵ Również pozorna stawała się zasada zrównania praw i obowiązków ławników z sędziami zawodowymi.

instancji, a zagrożonych najcięższymi karami. Inną propozycją było umożliwienie formowania składów orzekających w większej liczbie konfiguracji (np. 3 sędziów i 4 ławników)²⁹⁶.

Andrzej Murzynowski podkreślał demokratyczny walor partycypacji obywateli w postępowaniu. Uwydatniał zależność odchodzenia od udziału czynnika społecznego w sprawach karnych w państwach, które przyjmowały radykalne ustroje. Jego zdaniem udział ławników przynosił wartość dodaną, z uwagi na możliwość przewyciężenia rutyny pojawiającej się po stronie sędziów zawodowych. Cennym aspektem było również doświadczenie życiowe obywateli. Pozytywną kwestią był rozdział odpowiedzialności za wydane rozstrzygnięcie także na sędziów społecznych, co wzmacniało niezawisłość fachowych przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości²⁹⁷.

Reprezentanci nauki podkreślali konieczność przekazania w ręce obywateli części władzy sądenia. Odrzucono koncepcję dotyczącą ograniczenia kompetencji orzeczniczych ławników. Jako argument służyła instytucja sądów przysięgłych, w której każdy z organów wymiaru sprawiedliwości (ława i trybunał) wydawał niezależne rozstrzygnięcie. W możliwości współdecydowania w zakresie sprawstwa i winy, kwalifikacji karnoprawnej czynu oraz wymiaru kary, upatrywano szansy dla społeczeństwa sprawującego wymiar sprawiedliwości, którego rola orzecznicza stawała się realna²⁹⁸.

Przeciwnicy instytucji ławników przypisywali im rolę statystów, biorących udział w rozprawie, których uczestnictwo nie stanowi żadnej wartości. Andrzej Murzynowski za przyczynę zaistniałego stanu rzeczy uznawał niedoskonałość wyboru ławników i brak rzeczywistej współpracy ze strony sędziów zawodowych. Proponował, aby na sędziów społecznych częściej powoływać wykwalifikowanych pracowników, mogących czynnie uczestniczyć w rozprawie. Z drugiej strony wskazywał, aby w toku narady sędziowie zawodowi z dokładnością przedstawili ławnikom skomplikowane aspekty faktyczne i prawne, w celu dokładnego przeanalizowania sprawy. Zdaniem Murzynowskiego, w celu wzrostu korzyści z partycypacji obywateli w sprawach karnych, instytucja ławników powinna przejść zasadnicze reformy, jak np. skrócenie kadencji czy podwyższenie wynagrodzenia należnego ławnikom²⁹⁹.

Nie bez znaczenia dla oceny instytucji zapewniającej udział czynnika społecznego były badania empiryczne. Na podkreślenie zasługuje rozbieżność stanowisk badanych sędziów i ławników. Sędziowie społeczni częściej doceniali swoją obecność w postępowaniu, pozytywny wpływ na nie, jak również przydatność dla wymiaru sprawiedliwości. Perspektywa sędziów

²⁹⁶ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 168-170, 200-205.

²⁹⁷ A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 238-240.

²⁹⁸ A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 240-242.

²⁹⁹ A. Murzynowski, *Istota i zasady...*, s. 244-246.

nie miała już tak optymistycznego charakteru. Zdecydowanie częściej uznawali oni za potrzebny udział ławników w sprawach karnych o zbrodnie. Było to zrozumiałe z uwagi na konieczność społecznej kontroli w sprawach zagrożonych wysokimi karami. Nie brakowało jednak postulatów wprowadzenia instytucji ławy przysięgłych orzekającej w najpoważniejszych sprawach³⁰⁰.

Przeprowadzone badania w latach 60 XX wieku wykazały, że ławnicy częściej zgłaszali zdanie odrębne co do kary niż do winy. Ich tendencje skłaniały się ku orzekaniu niższych kar. Przeczyło to postawom reprezentowanym przez sędziów zawodowych, którzy dążyli do wymierzania kar pośrednich. Różnic w powyższych postawach upatrywano w ich odrębnej roli orzeczniczej. Sędziowie społeczni często kierowali się emocjami podczas sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Jedynie nieliczni ławnicy zdawali sobie sprawę z nieuchronności kary wymierzonej za popełnione przez sprawcę przestępstwo³⁰¹. Ławnicy wybrani na kolejne kadencje zdecydowanie częściej zgłaszali zdanie odrębne. Również w większej liczbie spraw wchodził w polemikę z sędzią³⁰².

Nienapawające optymizmem dla zwiększenia legitymacji społecznej wydawanych wyroków było narzucanie ławnikom swojego stanowiska przez sędziego zawodowego. We wszystkich sytuacjach, w których sędzia wprowadził ławników w zakres rozpoznawanej sprawy, zaprezentował on swoje stanowisko. Niekorzystna była również znacząca przewaga wydawania rozstrzygnięć będących arbitralną decyzją sędziego zawodowego bez uwzględnienia stanowisk ławników w toku narady i głosowania³⁰³.

Z perspektywy sędziów pozytywna ocena partycypacji obywateli w procesie dotyczyła ich aktywności w toku narady i głosowania. Zaangażowanie podczas rozprawy nie zostało już tak pozytywnie ocenione. Krytyce ze strony czynnika zawodowego podlegał brak prawniczych kwalifikacji, zbytnia emocjonalność, czy wreszcie zbyt niskie wykształcenie (często średnie i podstawowe). Sędziowie dostrzegali jednak konieczność partycypacji społeczeństwa z uwagi na budowanie zaufania do wymiaru sprawiedliwości czy posądzanie o stronniczość czynnika fachowego. Zdecydowanie częściej opowiadano się za potrzebą zreformowania instytucji ławników (z uwagi również na kwestie finansowe, czy przewlekłość postępowania) niż jej zniesienia. Postulowano wprowadzenie szkoleń, a nawet obowiązkowych egzaminów. Wskazywano, że pozostawienie samych składów zawodowych mogłoby wpłynąć negatywnie

³⁰⁰ A. Siemaszko (red.), *Ławnicy. Rezultat badań empirycznych*, Warszawa 1994, s. 23-28, 42.

³⁰¹ S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników w postępowaniu karnym: opinie a rzeczywistość: studium prawnoempiryczne*, Warszawa 1970, s. 174-199.

³⁰² S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników...*, s. 66.

³⁰³ S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników...*, s. 77-85.

na wymiar sprawiedliwości i przyczynić do zwiększenia krytyki rozstrzygnięć uznawanych za arbitralne. Za wskazaną argumentacją przemawiała również praktyka zagraniczna³⁰⁴.

1.5. Udział czynnika społecznego w czasach Trzeciej Rzeczypospolitej

Regulowanie zagadnień dotyczących udziału czynnika społecznego w nowej konstytucji następowało stopniowo w toku procesu transformacji ustrojowej (przechodzenia od ustroju demokracji ludowej do demokratycznego państwa prawnego). Podczas obrad Okrągłego Stołu zdecydowano, że Polskę czekają zmiany ewolucyjne, co miało zagwarantować wewnętrzny spokój³⁰⁵.

Przed przyjęciem nowej ustawy zasadniczej, uchwalono tzw. Małą Konstytucję - ustawę Konstytucyjną z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym³⁰⁶. Treść jej art. 77 stanowiła o utracie mocy Konstytucji PRL. Liczne regulacje ustawy zasadniczej zostały jednak w mocy. Mała Konstytucja nie odnosiła się do kwestii związanych z sądownictwem i partycypacją obywateli w procesie³⁰⁷. Nie obowiązywały również postanowienia Konstytucji PRL w tym zakresie. Prowadzi to do konkluzji, że w latach 1992-1997 kwestie dotyczące sądownictwa, jak również udziału w nim czynnika społecznego, nie miały swego umocowania w treści ustawy zasadniczej. Podstawą funkcjonowania ławników była ustawa ustrojowa z 1985 roku, jak również akty proceduralne - m.in. Kodeks postępowania karnego z 1969 roku.

W kwestiach ustrojowych funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości – przed uchwaleniem nowej ustawy zasadniczej – zdecydowanie opowiadano się za utrzymaniem konstytucyjnej zasady partycypacji ławników w procesie karnym przed sądem I instancji. Udział ławników w sprawach karnych umożliwiał wpływ obywateli na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Zdaniem A. Murzynowskiego, składy ławnicze zdecydowanie bardziej przystawały do polskich realiów prawnych, z uwagi na współdecydowanie składu zawodowego i niezawodowego w zakresie sprawstwa, winy i kary oraz poczucie odpowiedzialności za wydany wyrok. Polskie ustawodawstwo umożliwiała sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez obywateli chcących wykonywać funkcje ławnika. Dobór składu sądzącego we wskazany sposób pozwalał przewycięzać trudności pojawiające się w państwach korzystających z ławy

³⁰⁴ A. Siemaszko (red.), *Ławnicy. Rezultat...* s. 29, 42-44, 48-49, S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników...*, s. 59, 63.

³⁰⁵ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 17.

³⁰⁶ Dz. U. 1992 nr 84 poz. 426.

³⁰⁷ D. Górecki (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 27-28.

przysięgłych. Na członka ławy można było wybrać osobę nawet oponującą przeciwko wykonywaniu funkcji orzeczniczych³⁰⁸. Powołanie na sędziego społecznego osoby niepoczuwającej się do sprawowania wymiaru sprawiedliwości mogło wywołać negatywne konsekwencje związane z obojętnością polegającą na nieśledzeniu przebiegu rozprawy lub brakiem odpowiedzialności za wydane rozstrzygnięcie. Kształt instytucji, umożliwiającą sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez dobrowolnych kandydatów, należało uznać za słuszny.

1.5.1. Początki zmian po 1989 r.

Od 1990 roku sprawy rozpoznawały sądy rejonowe, sądy wojewódzkie³⁰⁹ i sądy apelacyjne³¹⁰. Sądy rejonowe i wojewódzkie orzekały jako sądy I instancji. Rozpoznawały one sprawy z udziałem ławników. W sądach apelacyjnych, z racji statusu sądu II instancji, nie orzekano z udziałem czynnika społecznego.

Istotne zmiany objęły również wybór ławników, co było zbieżne z reformą samorządu z 1990 roku³¹¹. Ławników do sądów wojewódzkich oraz rejonowych wybierały rady gmin, których obszar był objęty właściwością tych sądów, w głosowaniu tajnym. Kandydatów na ławników zgłaszały radom gmin stowarzyszenia, organizacje i związki zawodowe, zarejestrowane na podstawie przepisów prawa, oraz co najmniej 25 obywateli mających czynne prawo wyborcze, zamieszkujących stale na danym terenie do dnia 31 lipca ostatniego roku kadencji, w trybie, który miał określić Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej³¹². Od 1993 roku kandydatów mogli zgłaszać również prezesi sądów i zakłady pracy³¹³. Dalsze nowelizacje ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1985 roku nie wprowadziły większych zmian w zakresie praw i obowiązków ławników.

³⁰⁸ A. Murzynowski, A. Zieliński, *Ustrój wymiaru sprawiedliwości w przyszłej konstytucji*, PiP, nr 9, 1992, s. 3, 16-17.

³⁰⁹ Od 1998 roku sądy okręgowe - art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 1998 nr 160 poz. 1064).

³¹⁰ Art. 1 pkt 1 i 2 i art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 13 lipca 1990 r. o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania karnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz. U. 1990 nr 53 poz. 306).

³¹¹ Nastąpiło to ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 nr 16 poz. 95).

³¹² Art. 134 § 1 i art. 136 § 1 p.u.s.p. z 1985 r. w brzmieniu uchwalonym mocą ustawy z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. 1990 nr 34 poz. 198).

³¹³ Art. 136 § 1 p.u.s.p. z 1985 r. w brzmieniu uchwalonym mocą ustawy z dnia 15 maja 1993 r. o zmianie ustaw - Prawo o ustroju sądów powszechnych, o prokuraturze, o Sądzie Najwyższym, o Trybunale Konstytucyjnym, o Krajowej Radzie Sądownictwa i o powołaniu sądów apelacyjnych (Dz. U. 1993 nr 47 poz. 213).

Przed uchwaleniem nowego Kodeksu postępowania karnego, dokonano reformy Kodeksu z 1969 roku. Na podstawie art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich³¹⁴, doszło do zmian w partycypacji ławników w postępowaniu przed sądem I instancji. Ograniczono zakres spraw rozpoznawanych w składach mieszanych. Do treści art. 19 § 1 k.p.k. z 1969 r. dodano zdanie, uprawniające prezesa sądu rejonowego do zarządzenia rozpoznawania spraw o przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 5 lub karą łagodniejszą, co do oskarżonego pozostającego na wolności w składzie jednego sędziego, jeśli było to uzasadnione okolicznościami sprawy. Kolejne ograniczenie spraw rozpoznawanych z udziałem czynnika społecznego nastąpiło w przypadku procedowania w celu wydania opinii w przedmiocie ułaskawienia (art. 494 k.p.k. z 1969 r. - zmiana mocą art. 1 pkt 51 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r.). Od tego momentu sąd orzekał w składzie trzech sędziów zawodowych.

Powyższa ustawa wprowadziła nową terminologię w zakresie środków zaskarżenia, odchodząc od tej z prawa radzieckiego. Rewizję zastąpiono apelacją, zaś rewizję nadzwyczajną kasacją (art. 1 pkt 26 i 35 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r.).

1.5.2. Regulacje konstytucyjne

Uchwalona w dniu 2 kwietnia 1997 roku Konstytucja RP stanowi w art. 182, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa. Ustrojodawca nie zdecydował o modelu udziału czynnika społecznego w procesie karnym, jak również o etapie postępowania sądowego, w którym sprawy miały być rozpoznawane przy obecności społeczeństwa. Przepis ten ma ogólny charakter, odsyłając do ustaw, które, w zakresie postępowania przed sądami karnymi i cywilnymi, ograniczają partycypację obywateli w procesie. Niebudząca wątpliwości jest konieczność rozpoznawania spraw z udziałem czynnika społecznego z uwagi na podstawę konstytucyjną instytucji. Całkowite odejście od partycypacji obywateli i formowanie jedynie składów zawodowych należy uznać za niezgodne z konstytucją³¹⁵.

Z uwagi na ogólną podstawę konstytucyjną możliwa jest partycypacja obywateli w formie mieszanej (ławniczej) oraz w formie przysięgłych. Niedopuszczalne jest jednak

³¹⁴ Dz. U. 1995 nr 89 poz. 443.

³¹⁵ W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 1997, A. Czyżewska-Skalska, *Udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym jako gwarancja procesowa dla stron i innych uczestników procesu*, KPP, Nr 1, 2017, s. 2.

sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez sędziów pokoju, bowiem Konstytucja RP stanowi o „udziale” zatem uczestnictwie z kimś. Nie określa ona minimalnych standardów udziału czynnika społecznego w procesie, co prowadzi do konkluzji, że pozostawienie ławników w jednej kategorii spraw (np. o zabójstwo) byłoby wystarczające.

1.5.3. Udział czynnika społecznego po wejściu w życie Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku

Institucja ławników znalazła swoją podstawę w treści art. 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego³¹⁶, który stanowi, że w granicach określonych w ustawie postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego. Od samego początku ustawodawca zakreślił granice dla partycypacji obywateli w procesie karnym.

Pierwotne brzmienie art. 28 k.p.k. zapewniało szeroki udział czynnika społecznego w orzekaniu w sprawach karnych. Zasadą było orzekanie na rozprawie głównej w składzie sędziego i dwóch ławników, jeżeli ustawa nie stanowiła inaczej (art. 28 § 1 k.p.k.). Ze względu na szczególną zawilóść sprawy sąd pierwszej instancji mógł postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów (§ 2). W sprawach o przestępstwa, za które ustawa przewidywała karę 25 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności sąd orzekał w powiększonym składzie z udziałem społeczeństwa - dwóch sędziów i trzech ławników (§ 3).

Kodeks postępowania karnego przewidywał liczne wyjątki od orzekania z udziałem czynnika społecznego. W sądzie II instancji i w sądzie kasacyjnym orzekały składy zawodowe (art. 29 § 1 i 2 k.p.k.). Dotyczyło to również posiedzeń (art. 30 § 1 i 2 k.p.k.).

Wyjątki od zasady rozpoznawania spraw przy partycypacji obywateli obejmowały postępowania szczególne - uproszczone, nakazowe, sprawy z oskarżenia prywatnego, czy orzekanie w sprawach o wykroczenia³¹⁷. W postępowaniu uproszczonym prezes sądu rejonowego mógł zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, jeżeli było to uzasadnione jej okolicznościami (art. 476 § 1 k.p.k.). Dotyczyło to również spraw z oskarżenia prywatnego (art. 486 § 1 k.p.k.). Sprawy o zniesławienie rozpoznawano zawsze w składzie ławniczym (art. 486 § 2 k.p.k.). Inaczej niż w kodeksie z 1969 roku ławnik nie mógł prowadzić posiedzenia pojednawczego. Podczas jego trwania sąd mógł postanowić, że ze względu na okoliczności sprawy będzie ona rozpoznana z udziałem ławników (art. 495 § 3 k.p.k.).

³¹⁶ Dz. U. 1997 nr 89 poz. 555 - dalej: k.p.k.

³¹⁷ Z. Gostyński, *Komentarz do art. 3 [w:] J. Bartoszewski (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I i II*, 1998, Lex, pkt 4.

Istotną kwestią było powoływanie składów orzekających do danej sprawy. Sędziego albo sędziów powołanych do orzekania wyznaczało się w kolejności według wpływu sprawy oraz jawnej dla stron listy sędziów danego sądu lub wydziału (art. 351 § 1 k.p.k.). Regulacja ta nie dotyczyła jednak ławników. W przypadku zarzucenia oskarżonemu w akcie oskarżenia popełnienia zbrodni zagrożonej karą 25 lat pozbawienia wolności albo dożywotniego pozbawienia wolności, wyznaczenia składu orzekającego dokonywało się na wniosek prokuratora lub obrońcy w drodze losowania, przy którym mieli oni prawo być obecni (art. 351 § 2 k.p.k.). Losowanie dotyczyło także ławników. Unormowanie nie było znane poprzednim kodyfikacjom z postępowania karnego. Wcześniej wybór składów orzekających pozostawiono w gestii prezesa sądu lub przewodniczącego wydziału. Założeniem regulacji było ujednoczenie przepisów, zapewnienie obiektywizmu i bezstronności składów orzekających, zwiększenie zaufania do wymiaru sprawiedliwości oraz przeciwdziałanie możliwym manipulacjom. Dopełnieniem ostatniej gwarancji było zapewnienie prawa do złożenia wniosku o losowanie składów orzekających³¹⁸.

Od 2001 roku sprawy o wykroczenia zaczęły rozpoznawać, zamiast kolegiów do sprawy wykroczeń, utworzone w ich miejsce sądy grodzkie. Do ich kognicji oddano również sprawy o drobne przestępstwa z wyłączeniem spraw z oskarżenia prywatnego rozpoznawanych z udziałem ławników. Sąd grodzkie nie stanowiły zatem organu wymiaru sprawiedliwości rozpoznającego sprawy z udziałem społeczeństwa³¹⁹.

Jak wskazywał Andrzej Murzynowski, na początku XXI wieku dążono do ograniczenia partycypacji ławników w procesie karnym. Było to uzasadnione chęciami uproszczenia i usprawnienia postępowania. Podnoszono, że problematyczne jest tworzenie składów mieszanych. Mogło to doprowadzić do odejścia od partycypacji ławników w procesie i kompletowania jedynie składów zawodowych. A. Murzynowski oponował przeciwko wskazanemu kierunkowi zmian. Podkreślał, że obecność ławników jest istotnym i docenianym elementem wymiaru sprawiedliwości z uwagi na ich rolę łącznika z opinią publiczną i ze społeczeństwem³²⁰. A. Murzynowski wskazywał również, że istnieje pewna kategoria spraw karnych, w których można odejść od zasady kolegialnych składów orzekających oraz od partycypacji ławników w procesie. Tą kategorią były sprawy o mniejszym stopniu zawichości.

³¹⁸ R. Stefański, *Komentarz do art. 351* [w:] J. Bartoszewski (red.), *Kodeks postępowania...*, pkt 1 i 3, L. Paprzycki, *Komentarz do art. 351* [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I i II*, 2003, Lex, pkt

³¹⁹ Art. 13 ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 2001 nr 98 poz. 1070 - dalej: p.u.s.p.).

³²⁰ A. Murzynowski, *Refleksje na temat kształtu procedury karnej w XXI wieku*, Prok. i Pr., nr 7-8, 2001, s. 32-33, W. Daszkiewicz, *Proces karny: część ogólna*, Warszawa 1994, s. 110.

Autor ten postulował rozpoznawanie ich w składach jednoosobowych przez sędziów o większym stażu pracy³²¹.

Ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych³²² ograniczono udział ławników w składach powiększonych (2 sędziów i 3 ławników) do spraw, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności. Od wskazanej nowelizacji sprawę o przestępstwo, za które ustawa przywiduje karę 25 lat pozbawienia wolności sąd rozpoznaje w składzie 1 sędziego i 2 ławników. Zmiana była uzasadniona z uwagi na możliwość przyspieszenia postępowania przy zapewnieniu odpowiedniej reprezentacji społeczeństwa.

1.5.4. Udział czynnika społecznego w ustawie z Prawo o ustroju sądów powszechnych z 2001 roku

W ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych również uregulowano instytucję ławników. Obecnie obowiązująca regulacja nie uległa większym zmianom w odniesieniu do poprzednich aktów prawnych. Prawa i obowiązki sędziów społecznych, jak również sposób wyboru (przez rady gmin) podlegały jedynie nowelizacjom w zakresie redakcji aktu prawnego.

Ustawodawca zdecydował się na ograniczanie partycypacji społeczeństwa w procesie poprzez zwiększanie wymogów formalnych (przesłanek pozytywnych), które muszą spełniać kandydaci na ławników. Już w momencie uchwalenia Prawa o ustroju sądów powszechnych podniesiono dolną granicę wieku z 26 do 30 lat. Utworzono również górną granicę, umożliwiając sprawowanie funkcji ławnika osobom w wieku do 65 lat. W 2003 roku podniesiono ją do 70 lat³²³. Kolejne ograniczenia nastąpiły w 2005 roku. Od tego momentu ławnikiem może zostać osoba zdolna, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków ławnika i posiadająca co najmniej średnie wykształcenie, a od 2017 roku również średnie branżowe³²⁴.

³²¹ A. Murzynowski, *Podstawowe zasady rzetelnego procesu a problem zróżnicowania form postępowania w sprawach o przestępstwa*, Prok. i Pr., nr 1, 2001, s. 15.

³²² Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.

³²³ Art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy o prokuraturze, ustawy - Prawo o ustroju sądów wojskowych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2003 nr 228 poz. 2256).

³²⁴ Art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2005 nr 169 poz. 1413) i art. 43 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo oświatowe (Dz. U. 2017 poz. 60).

Począwszy od 2011 roku ławnikiem mogła zostać nie tylko osoba zatrudniona lub mieszkająca w miejscu kandydowania co najmniej od roku, lecz również osoba prowadząca działalność gospodarczą, co stanowiło pozytywny aspekt nowelizacji³²⁵. Prawo do bycia sędzią społecznym przyznano osobom, które często posiadają dużą znajomość przepisów prawa. Regulacje prawa cywilnego wymagają od przedsiębiorców więcej - podwyższonej staranności przy zawieraniu umów z uwagi na prowadzenie działalności gospodarczej, co może uzasadniać ich wiedzę z zakresu prawa cywilnego czy gospodarczego. Wprowadzenie wskazanej przesłanki dodatkowej miało na celu rozszerzenie zakresu partycypacji obywateli w procesie karnym.

Korzystną zmianą było wprowadzenie górnej granicy wieku (najpierw 65, a później 70 lat), po osiągnięciu której dana osoba nie może sprawować funkcji sędziego społecznego. Warto zauważyć, że również w przypadku sędziów zawodowych ustawodawca stoi na stanowisku, że istnieje pewna granica wieku, po której przekroczeniu prawidłowe wykonywanie funkcji orzeczniczych może być utrudnione. Uzasadnia to wprowadzenie ograniczeń w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez ławników³²⁶.

Od 2011 roku kandydatów na ławników może zgłaszać radom gmin co najmniej pięćdziesięciu obywateli mających czynne prawo wyborcze, zamieszkujących stale na terenie gminy dokonującej wyboru. Stanowiło to niekorzystną zmianę z uwagi na podwyższenie wymogu i uzyskania poparcia liczby osób dwukrotnie większej niż poprzednio.

Od 2001 roku ławnicy, za czas zwolnienia od pracy, w związku z wykonywaniem czynności w sądzie, otrzymują równowartość utraconego wynagrodzenia za pracę w wysokości ustalonej jak ekwiwalent za urlop wypoczynkowy (art. 172 § 3 p.u.s.p.).

1.5.5. Ograniczenie udziału czynnika społecznego po nowelizacji z dnia 15 marca 2007 roku

Na skutek reformy postępowania karnego, dokonanej ustawą z dnia 15 marca 2007 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw³²⁷ dokonano największego ograniczenia spraw rozpoznawanych z udziałem ławników. Nowa treść art. 28 § 1 k.p.k. ustanowiła zasadę, zgodnie

³²⁵ Art. 1 pkt 1a ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 2011 nr 109 poz. 627).

³²⁶ Uwzględniając również wcześniejsze badania i postulaty, dotyczące pełnienia funkcji orzeczniczej przez emerytów w celach zarobkowych lub spędzenia czasu wolnego i poszerzenia znajomości, szerzej: A. Siemaszko (red.), *Ławnicy. Rezultat...* s. 39.

³²⁷ Dz. U. 2007 nr 112 poz. 766.

z którą na rozprawie głównej sąd orzeka w składzie jednego sędziego, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Sędzia ma prawa i obowiązki przewodniczącego. Dalsza treść art. 28 k.p.k. wprowadzała wyjątki od nowej reguły. W sprawach o zbrodnię sąd orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (§ 2). Ze względu na szczególną zawilóść sprawy sąd pierwszej instancji mógł postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów (§ 3). Sprawy o przestępstwa zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności sąd rozpoznaje w składzie powiększonym - dwóch sędziów i trzech ławników (§ 4).

Zgodnie z treścią art. 18 ust. 1 ustawy nowelizującej Kodeks postępowania karnego z 2007 roku, w sprawach, w których rozpoczęto rozprawę główną i nie zakończono prawomocnym orzeczeniem do dnia wejścia w życie ustawy i które według przepisów dotychczasowych rozpoznawano z udziałem czynnika społecznego, stosowało się przepisy dotychczasowe. Jeżeli po odroczeniu albo po podjęciu zawieszono postępowania rozprawa nie była prowadzona w dalszym ciągu, a także w razie ponownego rozpoznania sprawy (np. w przypadku uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania), postępowanie toczyło się według przepisów w treści po nowelizacji.

Do reformy postępowania karnego z dnia 15 marca 2007 roku, prośbę o ułaskawienie rozpoznawano w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, jeśli sąd orzekał jednoosobowo. Również do czasu nowelizacji obowiązywała możliwość zarządzenia rozpoznawania spraw z udziałem ławników w postępowaniu uproszczonym i w sprawach ściganych z oskarżenia prywatnego - także po przeprowadzeniu posiedzenia pojednawczego. Po nowelizacji nastąpiło przejście do składów jednoosobowych zawodowych (art. 8 pkt 5, 8 i 9 ustawy).

Pomimo ograniczania partycypacji obywateli w procesie, reforma postępowania karnego z dnia 27 września 2013 roku³²⁸ przywróciła ławników do orzekania w sądach rejonowych (jak również okręgowych w sprawach innych niż o zbrodnię). Ich udział jest jednak fakultatywny. Ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników. Ustawodawca uznał zatem, że zarówno w postępowaniu przed sądem rejonowym, jak i okręgowym może istnieć pewna kategoria spraw o znaczeniu społecznym, w której uzasadnione jest, aby rozpoznać je przy udziale obywateli. Świadczyć to może o zrozumieniu konieczności sprawowania kontroli ze strony społeczeństwa nad sędziami zawodowymi³²⁹.

³²⁸ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2013 poz. 1247).

³²⁹ S. Steinborn, *Komentarz do art. 28* [w:] S. Steinborn (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, 2016, Lex, pkt 6.

Do czasu nowelizacji wprowadzonej ustawą z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw³³⁰ obowiązywała możliwość losowania, na wniosek prokuratora lub obrońcy, składu orzekającego (zatem również ławników wchodzących w jego skład), gdy w akcie oskarżenia zarzucano oskarżonemu popełnienie zbrodni zagrożonej karą 25 lat pozbawienia wolności albo dożywotniego pozbawienia wolności (art. 4 pkt 1 ustawy zmieniającej z 2017 roku). Odejście od wskazanej reguły nastąpiło na skutek utworzenia narzędzia informatycznego, za pomocą którego zaczęto losować składy orzekające do każdej sprawy, bez względu na ustawowe zagrożenie karą³³¹.

Na skutek stopniowego ograniczania partycypacji obywateli obecnie udział czynnika społecznego w procesie karnym ma charakter szczątkowy. Stosunek procentowy spraw rozpoznawanych przy obecności ławników wynosił w 2007 roku około 0,6 % wszystkich spraw karnych o przestępstwa i przestępstwa skarbowe. Negatywnie oceniono rezygnację z partycypacji obywateli w procesie karnym w sądach rejonowych. Podnoszono, że orzekający w nich sędziowie lub asesory sądowi mają niekiedy krótki staż pracy. Niewielkie doświadczenie zawodowe mogło być równoważone poprzez obecność sędziów społecznych. Podnoszono, że nowelizacja, której założeniem było usprawnienie i przyspieszenie postępowania, doprowadziła ostatecznie do zwiększenia jego represyjności³³². Wskazywano na tendencję do marginalizowania roli ławników w procesie. Z uwagi na zwiększającą się liczbę i zakres trudności aktów prawnych, partycypacja osób bez wykształcenia prawniczego mogła być podstawą wątpliwości. Świadczyły o nich liczne nowelizacje instytucji i zmniejszanie zakresu sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez społeczeństwo³³³.

1.5.6. Przyczyny ograniczania partycypacji ławników w sądach rejonowych

Dokonując analizy przepisów Kodeksu postępowania karnego, jak również ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych można dojść do wniosku, że nastąpiło istotne ograniczenie partycypacji obywateli w stosunku do uregulowania w Kodeksie postępowania karnego z 1969 roku, które, na przestrzeni lat, zawężyło sprawowanie wymiaru sprawiedliwości

³³⁰ Dz. U. 2017 poz. 1452.

³³¹ Dodany § 43a do Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. 2017 poz. 2481) - obecnie § 52 i 53 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. 2019 poz. 1141).

³³² S. Waltoś, *W dziesięciolecie obowiązywania kodeksu postępowania karnego*, PiP, nr 4, 2009, s. 6-7, 17.

³³³ E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, BSP, z. 21, 2016, s. 69-70.

przez obywateli w sprawach karnych. Warto zastanowić się nad przyczynami odchodzenia od roli orzeczniczej polskiego społeczeństwa.

Za sprawą reformy z 15 marca 2007 roku doszło do odwrócenia dotychczasowej zasady, zgodnie z którą na rozprawie głównej sąd orzekał w składzie jednego sędziego i dwóch ławników. Porzucenie początkowej reguły było możliwe za sprawą podstawy konstytucyjnej instytucji (art. 182 Konstytucji RP), jak również zasady wyrażonej w art. 3 Kodeksu postępowania karnego. Negatywna ocena instytucji, postulaty dotyczące zawężenia spraw rozpoznawanych przy obecności ławników i konstytucyjne odesłanie do regulacji ustawowej w zakresie procedowania przy udziale społeczeństwa, dały możliwość ograniczania partycypacji obywateli w sprawach karnych³³⁴. Nie budzi wątpliwości, że całkowite odejście od udziału czynnika społecznego w orzekaniu prowadziłyby do sprzeczności z Konstytucją RP.

W nauce podkreślano się, że przyczynami odchodzenia od partycypacji ławników w sprawach karnych była ich negatywna ocena. Uwydatniano braki kadrowe sędziów społecznych, czy błędy w przedstawianiu kandydatów na ławników³³⁵. Istotnej krytyce poddawano również sam sposób wyboru sędziów społecznych. Często pojawiały się postulaty wskazujące na konieczność wybierania ławników w wyborach powszechnych - razem z wyborami do rad gmin³³⁶.

Podstawą mającą wiodącą rolę w ograniczeniu sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez ławników była ich negatywna ocena przez sędziów zawodowych. Przedstawiciele judykatury wskazywali, że ławnicy nie przynoszą wartości dodanej wymiarowi sprawiedliwości, w szczególności w zakresie aspektów merytorycznych rozpoznawanej sprawy³³⁷. Podstawą niechęci był również brak zainteresowania ławników przebiegiem postępowania, czy aktywnością w toku narady i głosowania, co prowadziło do wydawania arbitralnych decyzji przez sędziego.

Rezygnację z udziału ławników w orzekaniu tłumaczono dążeniem do „uzawodowienia” składów orzekających. Podkreślano, że zmiany przeprowadzono dla dobra wymiaru sprawiedliwości, aby sprawy skomplikowane były rozpoznawane przez składy zawodowe. Podstawą była również chęć przyspieszenia toczącego się postępowania czy

³³⁴ J. Grajewski, *Komentarz do art. 3* [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, *Kodeks postępowania...*, pkt 2.

³³⁵ J. Grajewski, S. Steinborn, *Komentarz do art. 28* [w:] L. Paprzycki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-424*, Warszawa 2013, s. 160-161.

³³⁶ K. Marszał, *Proces karny*, Katowice 1995, s. 49.

³³⁷ M. Wenclik, *Ewolucja instytucji ławnika w Polsce* [w:] J. Ruszewski (red.), *Ławnicy - społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, Suwałki 2011, s. 70.

usprawnienia pracy sądów. Innym powodem odejścia od składów z udziałem czynnika społecznego było wzrastające skomplikowanie przepisów, jak i ich technik wykładni³³⁸.

Warto zauważyć, że ustawodawca nie był konsekwentny w podnoszonych postulatach. Skoro jedną z przyczyn odejścia od składów ławniczych na rzecz składów zawodowych było dążenie do rozpoznawania spraw odpowiednio skomplikowanych przez sędziów bez udziału czynnika społecznego, to dlaczego w reformie postępowania karnego z dnia 27 września 2013 roku zdecydowano się przywrócić w pierwszej instancji w sądach rejonowych i okręgowych fakultatywny udział społeczeństwa? Nie sposób znaleźć jednoznacznej odpowiedzi na tak postawione pytanie. Za jedną z podstaw niekonsekwencji ustawodawcy można uznać zrozumienie, że istnieje pewna kategoria spraw, w której partycypacja obywateli wydaje się konieczna z uwagi na społeczną akceptowalność wyroków.

Przyczyn odejścia od zasady orzekania z udziałem czynnika społecznego należy upatrywać również w niechęci społeczeństwa do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Słusznie wskazuje się, że w porównaniu do innych instytucji o charakterze obywatelskim, jak np. radny, rola ławnika nie cieszy się dużą popularnością³³⁹. Wskazaną tendencję można wiązać z upowszechnianiem się postaw dotyczących niechęci angażowania się w życie publiczne lub pełnienie funkcji obywatelskich, które nie wiążą się z dużym przyrostem dochodu. Na przestrzeni lat można dostrzec zmianę podejścia do wypełniania obowiązku obywatelskiego jako sędzia społeczny. Tendencja do unikania wykonywania funkcji orzeczniczych dotyczy zarówno państw korzystających z ławy przysięgłych, jak i tych, które wybrały model ławniczy. Na skutek upowszechniania informacji w mediach społecznościowych, można zauważyć, że obywatele różnych państw zdecydowanie rzadziej uczestniczą w inicjatywach obywatelskich. Należy stwierdzić, że istotny wpływ na zmianę w światopoglądzie społeczeństwa i niechęć do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez społeczeństwo ma również zjawisko globalizacji w zakresie powszechnego przenikania pewnych zachowań na świecie. Na podejście do wykonywania funkcji orzeczniczych istotny wpływ ma również spadek odpowiedzialności społeczeństwa. Obserwując ludzkie zbiorowości można dojść do przekonania, że nawet w społecznościach, które nie korzystają z przepływu informacji dostrzega się tendencję bycia niesumiennym obywatelem. Jest to zjawisko bardzo niebezpieczne, szczególnie z perspektywy wymiaru sprawiedliwości i sprawowania funkcji orzeczniczych przez obywateli. Wskazane tendencje dotyczą również społeczeństwa

³³⁸ *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości - z upoważnienia ministra - na interpelację nr 2639 w sprawie ograniczenia udziału ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości* <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/5D76FE77> [dostęp: 25.04.21 r.].

³³⁹ M. Wenclik, *Ewolucja instytucji...*, s. 71.

amerykańskiego czy brytyjskiego, które dąży do unikania pełnienia funkcji przysięgłego, zaś sędziami pokoju zostają najczęściej osoby po 65 roku życia³⁴⁰.

Niechęć społeczeństwa do sprawowania wymiaru sprawiedliwości prowadziła do niemożności formowania składów orzekających w danej sprawie i częstszego angażowania aktywnych ławników do wykonywania funkcji orzeczniczych³⁴¹. Również uchylanie się przez niektórych obywateli, wybranych do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, z wykonywania roli orzeczniczej sprawiało konieczność obsadzania tych samych sędziów społecznych w różnych sprawach³⁴².

Inną przyczyną odejścia od udziału ławników w postępowaniu karnym były powody finansowe. Dotyczyły one kosztów rozpoznawania spraw karnych³⁴³. W przypadku postępowań toczących się z udziałem czynnika społecznego powstawała konieczność opłacenia nie tylko sędziów zajmujących się daną sprawą i sekretarzy sądowych protokołujących na rozprawie, lecz również ławników. Z tego powodu poszukiwano rozwiązań prowadzących do ograniczenia wydatków.

Wydaje się, że jedną z niebagatelnych przyczyn skutkujących ograniczeniem spraw rozpoznawanych z udziałem ławników była zbyt duża liczba postępowań toczących przy partycypacji obywateli. Wprowadzenie zasady, zgodnie z którą, sąd na rozprawie głównej orzeka w składzie kolegiальnym z udziałem czynnika społecznego, spowodowało znaczne zmęczenie sędziów partycypacją obywateli w procesie. Również obywatele zdawali się być niechętni do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Wcześniej (z wyjątkiem niektórych kategorii spraw), na rozprawie głównej, w sprawach o większość zbrodni i występków orzekały składy kolegiальne. Można zatem stwierdzić, że trafny jest pogląd A. Murzynowskiego dotyczący ograniczenia partycypacji obywateli w postępowaniu w sprawach o mniejszym skomplikowaniu. Nie ma uzasadnienia, aby ławnicy uczestniczyli przy rozpoznawaniu spraw o wszystkie czyny zabronione. Szeroki udział czynnika społecznego spowodował niechęć sędziów do ławników i ławników do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Wydaje się jednak, że istnieje potrzeba do niewielkiego rozszerzenia udziału czynnika społecznego w procesie. Warto zastanowić się w jakim zakresie, co będzie przedmiotem dalszych rozważań.

³⁴⁰ *How to Get Out of Jury Duty: 15 Excuses That Work* <https://soapboxie.com/government/How-to-get-out-of-jury-duty-excuses-that-work> [dostęp: 15.04.21 r.], *Crime: Just 1% of magistrates under 30 in Wales* <https://www.bbc.com/news/uk-wales-54824374> [dostęp: 29.12.2020 r.].

³⁴¹ M. Wenclik, *Ewolucja instytucji...*, s. 71, K. Marszał, *Proces karny...*, s. 49.

³⁴² K. Marszał, *Proces karny*, Katowice 1992, s. 45.

³⁴³ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2005, s. 226.

1.6. Podsumowanie

Dokonując podsumowania rozważań w zakresie udziału czynnika społecznego na ziemiach polskich w ujęciu historycznym należy wskazać, że na formę udziału społeczeństwa w procesie wpływały liczne czynniki. Najistotniejsze z nich były kwestie polityczne³⁴⁴.

W pierwszym etapie funkcjonowania państwa polskiego widoczna była tendencja do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez przedstawicieli ludu, co odpowiada okresowi rozwoju ustrojowego i kształtowania aparatury państwowej. Przyczyną pełnienia funkcji orzeczniczych przez społeczeństwo w początkowym okresie był brak wykwalifikowanej kadry prawniczej. Wyjątkiem były sądy duchownych. Również wspólność procedur w postępowaniu cywilnym i karnym sprzyjała sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez społeczeństwo.

Na przestrzeni lat zaczęto odchodzić od dominującej roli ludności w wykonywaniu funkcji orzeczniczych na rzecz czynnika fachowego. Przyczyną odejścia od orzekania przez społeczeństwo w średniowieczu i okresie przedrozbiorowym była obawa negatywnego wpływu braku wykształcenia prawniczego na niezawisłość sędziowską i wydawanie rozstrzygnięć.

W okresie zaborów dominowały dążenia narodowo-wyzwoleńcze Polaków. Sprzyjało to upatrywaniu w instytucji ławy przysięgłych (rozwijanej na kontynencie za sprawą Wielkiej Rewolucji Francuskiej) ostoi państowości, równości i sprawiedliwości. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości bezpośrednio przez obywateli mogło stanowić głos społeczeństwa w przypadku spraw szczególnie wrażliwych - politycznych. Sprawiało to, że zaborcy w Prusach i Rosji nie dopuszczali Polaków do sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako przysięgli.

Czynnikiem istotnie wpływającym na kształt instytucji czynnika społecznego i pełnienie funkcji orzeczniczych w okresie zaborów był niewielki wpływ obywateli na kwestie ustroju państwa czy sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Obywatele Polscy mieli swój udział w procesie jako przysięgli jedynie w zaborze austriackim. Stąd też wywodzić należy brak tradycji w angażowaniu się społeczeństwa w sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w tej formie. Miało to ostatecznie istotny wpływ na rozwiązania prawne przyjęte w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Dążenia narodowo-wyzwoleńcze zaowocowały ostatecznie odzyskaniem niepodległości. W międzywojennej rzeczywistości postanowiono oprzeć się na modelu anglosaskiej ławy przysięgłych, która w świadomości Polaków stanowiła symbol walki z zaborcą. Rozwiązania dotyczące ławy przysięgłych znalazły swoją podstawę w motywach

³⁴⁴ A. Siemaszko (red.), *Ławnicy. Rezultat...*, s. 7.

ustawodawczych, kiedy to pierwszy raz zastanawiano się nad modelem ławniczym. Zdecydowano się pozostać przy konstrukcji ławy przysięgłych z uwagi na jej większą samodzielność orzeczniczą. Podkreślano zależność ławników od sędziów zawodowych i niebezpieczeństwo przegłosowania czynnika fachowego przez sędziów społecznych.

Na przestrzeni lat, w zakresie funkcjonowania instytucji ławy przysięgłych, pojawiały się liczne dyskusje, zbiegające się z głosami przeciwników, rozbrzmiewającymi w całej Europie. Istotną podstawą zmiany formy udziału czynnika społecznego w procesie karnym z ławy przysięgłych na ławników była negatywna ocena funkcjonowania sądów przysięgłych. Szczególnie intensywnie krytykowano rozdzielanie kompetencji orzeczniczych pomiędzy dwa podmioty - ławę i trybunał, co mogło powodować brak odpowiedzialności za wydawane rozstrzygnięcie. Wpływało to negatywnie na postrzeganie wymiaru sprawiedliwości oraz na aspekty merytoryczne wydawanych orzeczeń. Podstawą odejścia od formy ławy przysięgłych były również kwestie polityczne - dążenia sanacyjne w zakresie zaostrzania systemu represji jak i zmiany ustroju.

Powojenna transformacja państwowości i upowszechnianie instytucji z prawa radzieckiego znowu spowodowały (jak w okresie zaborów), że społeczeństwo nie miało istotnego wpływu na kształt instytucji sprawowania wymiaru sprawiedliwości w procesie karnym. Zaowocowało to przyjęciem instytucji ławników ludowych.

Władza ludowa, pod pozorem demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości, zapewniała udział ludu pracującego miast i wsi w sprawowaniu funkcji orzeczniczych. Rzeczywistą podstawą partycypacji obywateli w procesie w postaci ławników były dążenia do obsadzania stanowisk sędziów społecznych ludźmi sprzyjającymi władzy rządzącej w celu przegłosowania sędziów zawodowych, co było szczególnie korzystne w przypadku procesów politycznych. Niewątpliwie prowadziło to do zniechęcania obywateli spoza obozu rządzącego do wymiaru sprawiedliwości i samej instytucji sędziego społecznego.

Podstawą deprecjonującą rolę czynnika społecznego w procesie karnym Polski Ludowej (czy szczególnie rolę ławników) były też częste przeobrażenia ustroju państwa, jak również zmiany w zakresie samej instytucji. Przynosiło to negatywne skutki, szczególnie dla obywateli, których zaufanie do wymiaru sprawiedliwości malało. Niekorzystna dla społeczeństwa była również wielość instytucji przewidujących partycypację obywateli w procesie, którzy mogli sprawować wymiar sprawiedliwości nie tylko jako ławnicy, lecz również jako sędziowie sądów obywatelskich (na początku doby Polski Ludowej), czy członkowie kolegiów do spraw wykroczeń. Rozproszenie instytucji, mnogość aktów prawnych

i ciągle zmiany w ich obrębie - to wszystko przynosiło niechęć obywateli wobec wymiaru sprawiedliwości.

Główny asumpt do szybkich i wielokrotnych przeobrażeń w ramach instytucji zapewniających udział czynnika społecznego czy samej procedury karnej stanowiły przemiany polityczne. Okres odwilży przeplatany z represjami społecznymi wpływał na dynamiczne zmiany w obrębie wymiaru sprawiedliwości, wzmacniając wspomnianą już niechęć obywateli do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Wejście w nową epokę stanowiło wyzwanie zarówno dla przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości (sędziów zawodowych czy potencjalnych sędziów społecznych), jak również obywateli występujących w roli stron procesu.

W okresie III Rzeczypospolitej zdecydowano się przyjąć instytucję ławników. Pozostaniu przy wspomnianej konstrukcji sprzyjały liczne przeobrażenia ustrojowe mające miejsce na terenie państwa, co sprawiło, że ustawodawca pozostał przy tych instytucjach, których potrzeba funkcjonowania nie była kwestionowana. Niebudzącą wątpliwości była konieczność partycypacji obywateli w procesie karnym z uwagi na przeciwdziałanie rutynie sędziowskiej, zapobieganie niechęci do wymiaru sprawiedliwości czy legitymację społeczną wydawanych wyroków. W czasach demokratycznego państwa prawa ustawodawca zdecydował się zapewnić obywatelom możliwość pełnienia funkcji orzeczniczej jedynie jako ławnicy.

Wskazana instytucja nie przeszła większych zmian w zakresie praw i obowiązków sędziów społecznych, lecz dochodziło do licznych ograniczeń udziału ławników w rozpoznawaniu spraw karnych. Czynnikiem umożliwiającym zawężenie partycypacji obywateli był przepis art. 182 Konstytucji RP, mający charakter dyrektywy ogólnej. Nie określa on bowiem modelu udziału czynnika społecznego w procesie karnym, jak również etapu postępowania sądowego, w którym sprawy są rozpoznawane przy obecności ławników. Sprzyjało to stopniowemu odchodzeniu od początkowej zasady przewidującej kolegialne składy orzekające z udziałem czynnika społecznego na rozprawie głównej. Największym ograniczeniem partycypacji obywateli było odejście od ich orzekania w sądach rejonowych na mocy nowelizacji z dnia 15 marca 2007 roku. Spowodowało to, że udział ławników w procesie karnym zaczął mieć charakter iluzoryczny. Całkowite odejście od czynnika społecznego w orzekaniu byłoby niezgodne z konstytucją. Przepisy ustawy zasadniczej niewątpliwie zakazują całkowitej rezygnacji z partycypacji obywateli przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

Odejście od orzekania ławników w sądach rejonowych nastąpiło na skutek zapewnienia przez ustawodawcę ich zbyt szerokiego udziału. Ławnicy orzekali bowiem w prawie

wszystkich kategoriach spraw w I instancji. Po upływie kilku lat ustawodawca zrozumiał jednak, że całkowite odejście od sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez obywateli w sądach rejonowych było niekorzystne, co zaowocowało przywróceniem ich fakultatywnego udziału we wszystkich sądach I instancji. Ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę sąd może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników. Ustawodawca uznał zatem, że istnieje pewna kategoria spraw, w której partycypacja obywateli wydaje się konieczna z uwagi na społeczną akceptowalność wydawanych wyroków.

Patrząc przez pryzmat powyższych nowelizacji, w dalszych częściach rozprawy doktorskiej rozważę kwestie związane z przywróceniem ławników do orzekania w sądach rejonowych. W moim odczuciu, korzystnym byłoby przywrócenie szerszego udziału społeczeństwa w sądach niższych instancji. Koniecznym byłoby wprowadzenie kolegialnych składów orzekających w kilku kategoriach spraw, w których wiedza i doświadczenie życiowe sędziów społecznych mogą być potrzebne, w szczególności w tych o wyższym ciężarze gatunkowym, zagrożonych surowszą karą. Ustawodawca powinien, zapewnić partycypację obywateli o obligatoryjnym charakterze w sądach rejonowych, w niezbędnym minimum - w sprawach, w których mniej doświadczonemu stażem sędziemu i asesorowi sądowemu przydałaby się pomoc.

Rozdział 2. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w ujęciu prawnoporównawczym

Drugi rozdział, dotyczący prawa obcego służy wskazaniu konstrukcji w zakresie udziału czynnika społecznego w procesie karnym, które mogłyby zostać inkorporowane do polskiego porządku prawnego. W celu reorganizacji udziału czynnika społecznego w procesie (zwracając uwagę na kulturę prawną państw obcych), w pracy doktorskiej zostaną poruszone aspekty dotyczące systemów prawnych państw europejskich (Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Niemiec i Francji) i Stanów Zjednoczonych Ameryki. Badania zostaną przeprowadzone w oparciu o akty prawne zagraniczne w zakresie dotyczącym udziału społeczeństwa w procesie karnym oraz o literaturę przedmiotu (zagraniczne artykuły i publikacje).

Wybór państw, korzystających z udziału czynnika społecznego w procesie karnym, jest uzasadniony koniecznością poszukiwania instytucji, które można by transponować do prawa polskiego. Konieczne jest zatem wybranie tych państw, które mają zbliżony porządek prawny do rodzimego i tych, których system prawny jest odmienny. Potwierdza to celowość wybrania porządków prawnych Niemiec i Francji, na których konstrukcjach częstokroć wzorowano rodzime rozwiązania. Wskazane państwa, podobnie jak Polska, reprezentują kulturę prawa kontynentalnego, zaś Niemcy, podobnie jak Polska, korzystają z ławników. Zasadne wydaje się również wybranie systemów prawa *common law* - Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej i Stanów Zjednoczonych Ameryki - które różnią się od polskich rozwiązań, lecz mogą przynieść inspiracje dla rodzimego porządku prawnego.

Udział czynnika społecznego w zagranicznych porządkach prawnych jest niezwykle zróżnicowany. Każde z przedstawionych powyżej państw korzysta z innych konstrukcji, zapewniających partycypację obywateli w procesie karnym. Istotne różnice zachodzą także między systemem prawa Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej i Stanów Zjednoczonych Ameryki, a, jak wiadomo, rozwiązania amerykańskie zostały przyjęte w oparciu o porządek angielski.

Zróżnicowanie udziału czynnika społecznego w prawie obcym dotyczy modelu partycypacji obywateli. Jedne państwa korzystają z formy ławniczej (jak w Polsce), inne dopuszczają ławy przysięgłych oraz umożliwiają samodzielne wykonywanie czynności orzeczniczych przez obywateli jako sędziowie pokoju. Istotne różnice zachodzą także w obrębie podejmowania decyzji przez obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości (obradowanie razem z sędziami lub osobno, wprowadzenie wymogu jednomyślności lub

większości przy podejmowaniu decyzji), liczebności obywateli w składach orzekających, czy sposobu ich wyboru³⁴⁵. Wskazane zagadnienia zostaną przedstawione w niniejszym rozdziale, w odniesieniu do każdego z omawianych państw. Istotne wydaje się również rozważenie zagadnień dotyczących procedowania z udziałem czynnika społecznego podczas pandemii COVID-19, która miała niebagatelny wpływ na pełnienie funkcji orzeczniczych w sądach na terenie całego świata.

2.1. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej

Udział czynnika społecznego w prawie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej jest niezwykle szeroki i zróżnicowany. W Zjednoczonym Królestwie obowiązuje bowiem odrębny system prawny dla Anglii i Wali, osobny dla Szkocji i zupełnie inny dla Irlandii Północnej. Wymiar sprawiedliwości sprawują w każdym z nich sędziowie pokoju i ława przysięgłych. Z uwagi na liczne podobieństwa w zakresie udziału czynnika społecznego pomiędzy dominującym w Zjednoczonym Królestwie systemem prawnym, jakim jest system prawa Anglii i Wali, a systemem prawa Szkocji i Irlandii Północnej, w opracowaniu zostaną przedstawione najważniejsze odrębności.

2.1.1. Udział czynnika społecznego w prawie Anglii i Wali

Prawo Anglii i Wali stanowi niewątpliwie zakres zainteresowań wielu badaczy ze względu na swój szczególny charakter – szeroki udział społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości³⁴⁶. Sędziowie pokoju orzekający zarówno w pierwszej, jak i drugiej instancji, ława przysięgłych, decydująca o winie lub niewinności oskarżonego, w odróżnieniu od ławników orzekających obok sędziów zawodowych w prawie polskim, zapewniają większy udział społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a przez to również wzrost świadomości prawnej społeczeństwa, jak też optymalny zakres partycypacji społeczeństwa w pełnieniu funkcji orzeczniczych. Warto zauważyć, że w prawie Anglii i Wali obydwie instytucje – ława przysięgłych oraz sędziowie pokoju – miały swój początek już w czasach średniowiecza. Wraz z mijającym czasem w ramach zmian ustrojowych i przeobrażeń

³⁴⁵ E. J. Leib, *A Comparison of Criminal Jury Decision Rules in Democratic Countries*, „Ohio State Journal of Criminal Law”, Vol. 5, 2008, s.642-643.

³⁴⁶ Zob. *A Guide to the UK Legal System*, https://www.nyulawglobal.org/globalex/United_Kingdom.html#wales [dostęp: 29.12.2020].

historycznych dochodziło do przemian w obrębie wskazanych konstrukcji, w celu przysłużenia się społecznościom³⁴⁷.

Prawo Anglii i Walii zapewnia szeroki zakres udziału czynnika społecznego w orzekaniu w procesie karnym. Funkcje orzecznicze wykonują bowiem sędziowie pokoju (*justices of the peace* lub *lay magistrates*), a także ława przysięgłych (*jury*)³⁴⁸.

2.1.1.1. Sędziowie pokoju

2.1.1.1.1. Aspekty historyczne

Instytucja sędziego pokoju została utworzona przez brytyjskich monarchów, a jej początków upatruje się już za czasów panowania króla Ryszarda I Lwie Serce (1189-1199)³⁴⁹. Strażnicy pokoju (*keepers of the peace*), bo tak ich wcześniej nazywano, byli wyselekcjonowanymi rycerzami, którzy pomagali szeryfom w utrzymaniu porządku w królestwie, co służyło centralizacji i konsolidacji polityki prowadzonej przez Plantagenetów³⁵⁰. Na przestrzeni kolejnych wieków możliwość zachowania spokoju przy wykorzystaniu *keepers of the peace* różniła się w zależności od indywidualnych umiejętności zarządczych monarchy³⁵¹.

Termin „sędziowie pokoju” (*justices of the peace* lub *lay magistrates*) po raz pierwszy został użyty w 1361 r. za czasów króla Edwarda III w dokumencie o nazwie *The Justices of the Peace Act*³⁵². W wykonywaniu swoich obowiązków sędziowie pokoju konkurowali z szeryfami. W XIV wieku pełnili oni funkcje urzędnicze i pochodzili z wyższych sfer. Pod koniec stulecia powoływano 8 sędziów pokoju na każde hrabstwo. Prawo do powoływania zarówno sędziów pokoju, jak i szeryfów pozostawiono w ramach kompetencji monarchy. Sędzią pokoju (tak jak szeryfem) mogła być osoba mieszkająca w danym hrabstwie. Rola sędziów pokoju polegała na wykrywaniu przestępców, ich aresztowaniu, a także

³⁴⁷ A. Grubalska, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w świetle prawa Anglii i Walii*, FI UW, vol. 10, no 1, 2021, s. 90.

³⁴⁸ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 90.

³⁴⁹ Instytucję sędziego pokoju uważa się za jedną z najstarszych konstrukcji obecnych w wymiarze sprawiedliwości Anglii i Walii: J.C. Donoghue, *Reforming the Role of Magistrates: Implications for Summary Justice in England and Wales*, „The Modern Law Review”, Vol. 77, No. 6, 2014, s. 931.

³⁵⁰ L.M. Boyer, *The Justice of the Peace in England and America from 1506 to 1776: A Bibliographic History*, „The Quarterly Journal of the Library of Congress” 1977, Vol. 34, No. 4, s. 315; A. Harding, *The Origins and Early History of the Keeper of the Peace: The Alexander Prize Essay*, „Transactions of the Royal Historical Society” 1960, Vol. 10, s. 8; Ch.A. Beard, *The Office of the Justice of the Peace in England in Its Origin and Development*, Nowy Jork 1904, s. 11.

³⁵¹ L. M. Boyer, *The Justice...*, s. 315, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 90-91.

³⁵² R.H. Maudsley, J.W. Davies, *The Justice of the Peace in England*, „University of Miami Law Review” 1964, Vol. 18, No. 3, s. 517-520.

przygotowaniu aktu oskarżenia w celu wniesienia go do sądu, a wszystko to w celu utrzymania spokoju w królestwie. Z czasem *justices of the peace* otrzymali także uprawnienia sędziowskie, choć nie posiadali kwalifikacji prawniczych³⁵³. Swoje obowiązki w zakresie sądenia wykonywali na sesjach kwartalnych (raz na kwartał)³⁵⁴.

W XIX wieku, przed reformą wprowadzoną przez Roberta Peel'a, sędziowie pokoju pełnili kilka funkcji: podmiotów ścigających przestępców, byli oskarżycielami, świadkami i wykonywali czynności orzecznicze. Po wprowadzeniu zmian, pierwszą ze wskazanych funkcji zaczęli pełnić funkcjonariusze policji. Na skutek reform wprowadzonych w 1888 r. zwolniono sędziów pokoju z licznych obowiązków, pozostawiając im jedynie kompetencje ściśle sędziowskie³⁵⁵.

W 1919 r. obejmowanie funkcji sędziów pokoju i uprawnienie do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przyznano kobietom. W ciągu pięciu lat od uzyskania prawa do bycia *justice of the peace*, wskazaną funkcję wykonywało ponad 1200 kobiet. W 1920 r. utworzono organ samorządu skupiający sędziów pokoju – *Magistrates' Association*, który zachęcał sędziów do odbywania szkolenia przed wykonywaniem urzędu. Obowiązkowy trening przygotowawczy wprowadzono dopiero w 1966 r.³⁵⁶.

2.1.1.1.2. Kompetencje orzecznicze sędziów pokoju

Institucja sędziego pokoju jest charakterystyczną konstrukcją funkcjonującą w prawie *common law*. Powszechność sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez osoby nieposiadające kwalifikacji prawniczych jest niewątpliwie czynnikiem wyróżniającym system Anglii i Walii na kontynencie europejskim, na którym wciąż wykonywanie obowiązków sędziowskich przez obywateli bez studiów prawniczych budzi kontrowersje. Korzystanie z konstrukcji sędziów pokoju na ogromną skalę w prawie Anglii i Walii i jej powszechność w Stanach Zjednoczonych Ameryki, sprawiają, że na gruncie prawa polskiego wciąż pojawiają się dyskusje w celu odciążenia sędziów zawodowych od natłoku obowiązków poprzez oddanie społeczeństwu roli orzeczniczej w prostych sprawach³⁵⁷.

W pierwszej instancji orzekają: sądy magistrackie (*magistrates' courts* – dawne sądy pokoju, w których zasiadają *justices of the peace*) oraz Sądy Koronne (*Crown Courts*), w

³⁵³ M. Amos, *Wymiar sprawiedliwości w Wielkiej Brytanii*, tłum. M. Krzemicka, Londyn 1943, s. 27-28; M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2009, s. 177.

³⁵⁴ A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2009, s. 174, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 91.

³⁵⁵ M. Amos, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 27-28, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 92.

³⁵⁶ A. Lambert, *650 years of the office of Justice of the Peace/Magistrate*, „Amicus Curiae”, Issue 88, Winter 2011, s. 7, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 92.

³⁵⁷ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 92.

których zasadą jest orzekanie z udziałem ławy przysięgłych. W ramach *magistrates' courts* wymiar sprawiedliwości sprawują sędziowie pokoju i sędziowie zawodowi (*district judges*), których powołuje Król (wcześniej królowa) na wniosek Lorda Kanclerza (*Lord Chancellor*)³⁵⁸. Sędziowie zawodowi, jak sama nazwa wskazuje, w odróżnieniu od *lay magistrates*, muszą posiadać kwalifikacje prawnicze, powołuje się ich bowiem spośród adwokatów (*barristers* i *solicitors*), którzy posiadają co najmniej 5-letnią praktykę³⁵⁹. Sędziowie zawodowi orzekają w składach jednoosobowych³⁶⁰. Z mocy sprawowanego urzędu *district judges* są sędziami pokoju, a ich obowiązkiem jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości jako *justices of the peace*³⁶¹. W sądach magistrackich nie formuje się składów orzekających złożonych z sędziów pokoju i sędziów zawodowych³⁶².

Lay magistrates do wykonywania obowiązków orzeczniczych powołuje Lord Najwyższy Sędzia (*Lord Chief Justice*) z ramienia Króla spośród osób w wieku od 18 do 65 lat (osoba, która ukończyła 65 lat może wykonywać funkcje orzecznicze jako sędzia pokoju do czasu ukończenia 70 lat)³⁶³. Poza sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości sędziowie pokoju uczestniczą w szkoleniach z zakresu prawa obowiązującego, sposobu przeprowadzania dowodów i kategorii spraw, które przyjdzie im rozpoznawać, aby jak najlepiej mogli wykonywać funkcje orzecznicze i zrozumieć pełnioną rolę w wymiarze sprawiedliwości. Jest to czynnik odróżniający sędziów pokoju od przysięgłych, którzy przed wykonywaniem obowiązku obywatelskiego nie biorą udziału w kursach poszerzających ich wiedzę prawniczą³⁶⁴. Przewaga liczebna sędziów pokoju nad zawodowymi (*lay magistrates* jest około 16.000 - po 2012 roku nastąpił istotny spadek wskazanej liczby, zaś *district judges* 400) wskazuje, że są oni istotnym czynnikiem wymiaru sprawiedliwości w systemie prawnym Anglii i Walii³⁶⁵. Liczba sądów magistrackich, w których sędziowie pokoju wykonują funkcje

³⁵⁸ J. R. Spencer, *The English System*, [w:] M. Delmas-Marty (red.), *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, New York 2004, s. 147-148.

³⁵⁹ Courts Act 2003, section 22, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/39/contents> [dostęp: 23.04.2021].

³⁶⁰ Courts Act 2003, section 26.

³⁶¹ Courts Act 2003, section 25, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 92-93.

³⁶² D. Faulkner, S. Dickinson, *Magistracy at the Crossroads*, Hook, Hampshire, United Kingdom 2012, s. 35.

³⁶³ Dane statystyczne wskazują, że zdecydowanie częściej sędziami pokoju zostają osoby powyżej 65 lat; szerzej: *Crime: Just 1% of magistrates under 30 in Wales*, <https://www.bbc.com/news/uk-wales-54824374> [dostęp: 29.12.2020]; *Magistrates: What's it like being a justice of the peace?*, <https://www.bbc.com/news/uk-wales-49406599> [dostęp: 29.12.2020]; *Become a magistrate*, <https://www.gov.uk/become-magistrate/can-you-be-a-magistrate> [dostęp: 29.12.2020]; Courts Act 2003, section 10 (1).

³⁶⁴ K. Girdwoyń, *Angielski proces karny*, [w:] P. Kruszyński (red.), *System prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014, s. 718-720.

³⁶⁵ *District judge*, <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/who-are-the-judiciary/judicial-roles/judges/district-judge-role/> [dostęp: 29.12.2020]; *Justice of the peace*, <https://www.britannica.com/topic/justice-of-the-peace> [dostęp: 29.12.2020], J. E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure and Punishment*, Saltford 2020, s. 159.

orzecznicze wynosi około 330, spośród których około 120 pozostaje zamkniętych³⁶⁶. Kwestie dotyczące *justices of the peace* zostały uregulowane w ustawach: *Magistrates' Courts Act 1980*, *The Criminal Procedure Rules 2020* oraz *Courts Act 2003*³⁶⁷.

Szkolenie sędziów pokoju ma charakter kompleksowy i wieloetapowy. Na początku *lay magistrates* uczestniczą w treningu wstępnym (*initial training*), podczas którego przygotowują się oni do pełnienia nowej funkcji obok dwóch bardziej doświadczonych sędziów. Później ma miejsce *mentoring*. Sędziowie pokoju zostają przyporządkowani do swoich nauczycieli, którzy będą sprawować nad nimi opiekę przez pierwsze 12-18 miesięcy. Podczas szkolenia podstawowego (*core training*) sędziowie wizytują instytucje zajmujące się prawem karnym, aby zrozumieć ich kompetencje. Otrzymują również specjalny podręcznik dotyczący ich kompetencji orzeczniczych. W kolejnym etapie szkolenia - szkoleniu konsolidacyjnym (*consolidation training*), odbywającym się na koniec pierwszego roku pełnienia funkcji, następuje przygotowanie do pierwszej oceny sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Ewaluacja (*appraisal*) ma na celu podsumowanie dotychczasowej działalności sędziego pokoju, jak również wskazanie, czy jest on gotów do pełnienia funkcji orzeczniczej³⁶⁸.

Stosowny trening orzeczniczy nie kończy się jednak na wspomnianej ocenie. Sędziowie pokoju są ponadto poddawani okresowej ewaluacji raz na trzy lata, przed którą odbywają szkolenia przygotowawcze (*continuation trainings*). Uczestniczą oni również w kursach w zakresie nowelizacji prawnych (*update trainings*). Sędziowie pokoju mogą wybrać dodatkowe szkolenia w celu rozwoju zawodowego i wykonywania funkcji orzeczniczych w sprawach rodzinnych lub nieletnich³⁶⁹.

Sędziów pokoju powołuje się spośród różnorodnej ludności, reprezentującej lokalną społeczność. Wielu z nich nie posiada żadnego przygotowania orzeczniczego ani wiedzy prawniczej. Praktyka wskazuje, że za pośrednictwem szkoleń wdrożeniowych oraz doświadczenia zdobywanego podczas sprawowania wymiaru sprawiedliwości zyskują profesjonalne przygotowanie. Na stanowisko sędziów pokoju zdecydowanie rzadko zgłaszają się osoby posiadające wykształcenie prawnicze³⁷⁰.

W odróżnieniu od sprawujących wymiar sprawiedliwości przysięgłych (*jurors*), od których również nie wymaga się posiadania kwalifikacji prawniczych, wykonywanie funkcji

³⁶⁶ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 159.

³⁶⁷ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 93.

³⁶⁸ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 165.

³⁶⁹ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 166.

³⁷⁰ D. Faulkner, S. Dickinson, *Magistracy at the...*, s. 35.

orzeczniczych jako *lay magistrates* jest prawem obywatela, nie zaś obowiązkiem³⁷¹. Sędziowie pokoju, inaczej niż przysięgli, nie są wybierani do orzekania w konkretnej sprawie, lecz sprawują wymiar sprawiedliwości co najmniej 26 dni w roku w niepełnym wymiarze lub 13 dni w pełnym wymiarze³⁷². Na podkreślenie zasługuje fakt, że sędziowie pokoju są wyłączeni z obowiązku sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako przysięgli³⁷³.

Zasada kontrydiktoryjności jest naczelną zasadą rządzącą procesem karnym w prawie Anglii i Walii. Sprawia ona, że zarówno rola sędziego zawodowego, jak i sędziego pokoju maleje. Strony są zobowiązane przeprowadzać dowody, przesłuchiwać świadków, zapewnić ich stawiennictwo w sądzie i czynić to w taki sposób, aby zapewnić sobie korzystne rozstrzygnięcie sądu. Rola *justices of the peace* ogranicza się jedynie do czuwania nad porządkiem procesu i zapewnieniem przesłuchiwania świadków w sposób zgodny z prawem. Sędziowie mogą zadawać świadkom pytania uzupełniające, jednak tylko w wyjątkowych przypadkach, gdy w toku procesu nie wyjaśniono wszystkich kwestii³⁷⁴. Warto wskazać, że sędziowie pokoju coraz częściej włączają się w rozprawę, zadając pytania stronom. Wskazana praktyka jest oceniana negatywnie z uwagi na możliwość ograniczenia prawa oskarżonego do rzetelnego procesu, z uwagi na naruszenie zasady bezstronności przez sąd³⁷⁵.

Sędziowie pokoju, o czym była już mowa, nie muszą posiadać wykształcenia prawniczego. *Justices of the peace* orzekają w składach dwu- lub trzyosobowych³⁷⁶. Zazwyczaj skład orzekający liczy trzech sędziów pokoju z uwagi na możliwość wydania rozstrzygnięcia większością głosów. *Justices of the peace* decydują zarówno o stanie faktycznym, jak i prawnym danej sprawy. Brak kompetencji prawniczych rekompensuje sędziom pokoju pomoc udzielana przez urzędnika sądowego (*justice's clerk*), który musi posiadać kwalifikacje prawnicze. Urzędnik sądowy nie ma kompetencji doradczych w zakresie stanu faktycznego w danej sprawie. Rola *justice's clerk* ogranicza się do udzielania rad w kwestiach prawnych. Może on także przypominać sędziom pokoju o dowodach przeprowadzonych podczas rozprawy. *Justice's clerks* nie powinni być obecni podczas narady i głosowania przed wydaniem wyroku. Dopuszcza się ich udział na tym etapie postępowania w sprawach skomplikowanych, w których nie mogą jednak wpływać na sędziów w celu wydania konkretnego rozstrzygnięcia³⁷⁷.

³⁷¹ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 719.

³⁷² *Magistrates: What's it like being ...*

³⁷³ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 93-94.

³⁷⁴ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 688, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 94.

³⁷⁵ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 163-165.

³⁷⁶ Magistrates' Courts Act 1980, section 121, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/contents> [dostęp: 23.04.2021]; J. R. Spencer, *The English...*, s. 157.

³⁷⁷ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 716-717, 808, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 94.

Justices of the peace przesłuchują świadków oskarżenia w fazie postępowania przygotowawczego, gdy odmówili oni złożenia zeznań przed prokuratorem, w razie istnienia dużego prawdopodobieństwa rozpoznania sprawy przed *Crown Court*³⁷⁸. Do zadań *justices of the peace* należy również wydawanie nakazu aresztowania i doprowadzenia podejrzanego do *magistrates' court*. W celu skutecznego wydania nakazu konieczne jest również spełnienie innych przesłanek: podejrzany musi mieć ukończone 18 lat, a przestępstwo, którego popełnienie mu zarzucono należy do kategorii *indictable offences* lub grozi za nie kara pozbawienia wolności albo nie można ustalić adresu podejrzanego w celu doręczenia mu wezwania do sądu³⁷⁹.

Za sprawowanie wymiaru sprawiedliwości sędziowie pokoju nie otrzymują wynagrodzenia. Mają oni prawo do otrzymania diety, zryczałtowanych kosztów podróży, a także zwrotu utraconego zarobku³⁸⁰.

Zakres spraw rozstrzyganych przez sędziów pokoju i przez sędziów zawodowych zależy od rodzaju popełnionego przestępstwa. Warto wskazać, że każda sprawa, nawet jeśli ostatecznie trafi przed Sąd Koronny rozpoczyna swój bieg w sądzie magistrackim, przed którym oskarżony będzie składał *plea*. Przedmiotem rozważań będzie również kwestia zwolnienia oskarżonego za kaucją³⁸¹.

W strukturze przestępstw wyróżnia się trzy ich rodzaje: *indictable offences*, *summary offences* i *either-way offences*. Pierwsza kategoria to najcięższe przestępstwa, do których orzekania, z uwagi na skomplikowany charakter czynu, wyłącznie właściwy jest Sąd Koronny. Są to przestępstwa, które wywodzą się z prawa *common law*, np.: morderstwo, zabójstwo, uprowadzenie, a także takie, które mają swój rodowód ustawowy, jak zgwałcenie czy rozbój³⁸².

Sprawy o przestępstwa z drugiej i trzeciej grupy mogą być przedmiotem orzekania przez sędziów pokoju. Do drugiej kategorii należą wyłącznie przestępstwa uregulowane mocą ustawy i w większości niezagrożone karą pozbawienia wolności, np.: prowadzenie pojazdu bez uprawnień czy zabór pojazdu mechanicznego. Ta kategoria przestępstw należy, co do zasady, do rozpoznania przez *magistrates' courts*, którego kompetencje ograniczają się do wymierzenia kary pozbawienia wolności do 6 miesięcy (lub kary łącznej do 12 miesięcy) oraz kary grzywny - w zależności od stopnia danego czynu zabronionego (I stopień - maksymalnie

³⁷⁸ A. Komar-Nalepa, *Angielski proces karny*, [w:] P. Kruszyński (red.), *System Prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014, s. 741.

³⁷⁹ Szerzej: *Magistrates' Courts Act 1980*, section 1 (1); K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 754, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 94-95.

³⁸⁰ Szerzej: *Courts Act 2003*, section 15, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 95.

³⁸¹ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 159-160.

³⁸² K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 692-693, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 95.

200 £, II stopień - maksymalnie 500 £, III stopień - maksymalnie 1.000 £, IV stopień - maksymalnie 2.500 £ i V stopień - bez ograniczeń, do 2015 roku maksymalna grzywna możliwa do orzeczenia przez sąd magistrański wynosiła 5.000 £)³⁸³. W przypadku stwierdzenia przez sędzię sądu magistrańskiego, że przewidywana do wymierzenia kara przekracza wskazany zakres, przekazuje on sprawę do *Crown Court*, w celu orzeczenia kary³⁸⁴.

Do grupy *either-way offences* należą sprawy pośrednie (o większym ciężarze gatunkowym niż *summary offences*, lecz mniejszym niż *indictable offences*, jak chociażby groźba zabójstwa), a z drugiej strony takie, których kwalifikacja zależy od konkretnego przypadku, jak np. uszkodzenie ciała czy uszkodzenie mienia. Do orzekania w przypadku przestępstw tej kategorii są właściwe zarówno sądy magistrańskie, jak i Sąd Koronny. *Magistrates' court* rozpoznaje sprawę w przypadku złożenia przez oskarżonego *guilty plea*, bez względu na ciężar gatunkowy przestępstwa³⁸⁵.

W przypadku trzeciej kategorii przestępstw zasadą jest, że jeśli sąd magistrański przewiduje, że możliwa do orzeczenia kara przekroczy ustawowy zakres, przekazuje sprawę Sądowi Koronnemu. Kompetencja sądu magistrańskiego w zakresie rozpoznania sprawy lub jej przekazania nazywa się przydziałem (*allocation*). Poza wskazaną zasadą znajduje się jeszcze prawo oskarżonego, który może wybrać, czy chce, aby jego sprawę rozpoznał *magistrates' court* czy *Crown Court*. Sprawa zostanie przekazana Sądowi Koronnemu również w przypadku jej zawilości³⁸⁶. Często oskarżeni mają interes w rozpoznaniu sprawy z udziałem przysięgłych z uwagi na przedłużenie okresu koniecznego do rozpoczęcia postępowania sądowego. Mają oni nadzieję, że świadkowie do czasu rozprawy zapomną rzeczywistego przebiegu wydarzeń, zeznając na ich korzyść.

Od pewnego czasu, władze Anglii i Walii kładą nacisk na rozpoznawanie jak największej liczby *either-way offences* przez sądy magistrańskie, poza wypadkami, gdy przewidywana do wymierzenia kara przekracza ustawową granicę. Przyczyną jest wzgląd na usprawnienie postępowania i zmniejszenie kosztów³⁸⁷. Daje to podstawę do wyprowadzenia nowej zasady, jaką jest rozpoznawanie wskazanej kategorii spraw właśnie przez sądy magistrańskie, jak również zwiększa ich kompetencje orzecznicze oraz kompetencje orzecznicze sędziów pokoju.

³⁸³ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 160.

³⁸⁴ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 693-694, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 95.

³⁸⁵ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 694-695, 810, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 95.

³⁸⁶ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 159.160.

³⁸⁷ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 161.

Nie ma jednoznacznego podziału między sprawami rozpoznawanymi przez sędziów pokoju a sędziów zawodowych, orzekających w sądach magistrackich. W praktyce, w przypadku bardziej skomplikowanych spraw wpływających do sądu, w których pojawiają się zagadnienia prawne wymagające kwalifikacji prawniczych, wspomniane sprawy rozpoznają *district judges*³⁸⁸.

Sędziowie pokoju orzekają także w sprawach rozpoznawanych w drugiej instancji przez *Crown Court*. Skład orzekający liczy w takim wypadku jednego sędziego zawodowego i od dwóch do czterech *justices of the peace*, którzy nie orzekali uprzednio w sprawie, od której wniesiono apelację³⁸⁹. Sprawa rozpoznawana jest przy udziale *justices of the peace*, gdy *Court Crown* orzeka jako sąd odwoławczy oraz gdy sprawa zostanie mu przekazana przez sąd magistracki w celu orzeczenia kary przekraczającej wymiar ustawy³⁹⁰.

Warto wskazać, że postępowanie toczące się przed *Crown Court* bywa nazywane postępowaniem zwyczajnym, pomimo iż zaledwie niewielki odsetek spraw toczy się przed Sądami Koronnymi. Jedynie 1,6% spraw jest rozpoznawanych z udziałem przysięgłych³⁹¹. *A contrario* ponad 90% spraw rozpoznawanych jest przed sądami magistrackimi, przed którymi toczy się postępowanie nadzwyczajne. Podstaw terminologicznych takiego stanu rzeczy należy upatrywać w czasach średniowiecznych, kiedy wypracowano zasadę, zgodnie z którą każda sprawa ma być rozpoznana z udziałem sędziów przysięgłych³⁹². Mniej niż 10 % spraw wpływających do sądów magistrackich rozpoznają *district judges*³⁹³.

Przedstawiciele doktryny prawa Anglii i Walii wskazują na konieczność przestrzegania praw człowieka w toku procesów odbywających się przed sędziami pokoju. Ich zdaniem najcięższe sprawy powinny być rozpoznawane przez Sądy Koronne, a sprawy lżejsze przez sądy magistrackie. Niektóre spośród spraw najlżejszych (odpowiedniki polskiego postępowania mandatowego w sprawach o wykroczenia) nie powinny podlegać kompetencji funkcjonariuszy policji, np. sprawy dotyczące kradzieży. Jest to uzasadnione brakiem indywidualizacji wskazanej kategorii postępowań. Nakierowane są one na szybkość postępowania i wymierzanie kar finansowych, co zdaniem przedstawicieli doktryny nie zapewnia przestrzegania prawa do właściwego procesu³⁹⁴.

³⁸⁸K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 717, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 95-96.

³⁸⁹ The Criminal Procedure Rules 2020, section 34.11 (1) (a), <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/759/contents/made> [dostęp: 2304.2021].

³⁹⁰ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 723, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 96.

³⁹¹ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 171.

³⁹² P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018, s. 101; J.C. Donoghue, *Reforming the...*, s. 931, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 96.

³⁹³ D. Faulkner, S. Dickinson, *Magistracy at the...*, s. 35.

³⁹⁴ D. Faulkner, S. Dickinson, *Magistracy at the...*, s. 29-31.

2.1.1.2. Ława przysięgłych

2.1.1.2.1. Aspekty historyczne

Początek instytucji ławy przysięgłych w brytyjskim systemie prawnym do dziś stanowi przedmiot sporu wielu badaczy³⁹⁵. Spośród kilku znaczących poglądów przeważa ten, zgodnie z którym konstrukcja miała swój początek po zdobyciu Anglii przez Wilhelma I Zdobywcę pod Hastings w 1066 r.³⁹⁶.

W wyniku przekształcenia organizacyjnego wprowadzonego za Wilhelma Zdobywcy, a także zmian ustrojowych, uregulowano w angielskim systemie prawnym nową instytucję, jaką byli pierwsi sędziowie przysięgli. Dostarczali oni informacji dotyczących spraw z danego regionu. Swoje zadania wykonywali pod przysięgą³⁹⁷. Niespełna 200 lat minęło od narodzin informacyjnej konstrukcji do czasów ukształtowania się ławy przysięgłych, która pełniła funkcję rozjemczą w sprawach karnych i cywilnych³⁹⁸. Szczególny charakter instytucji ławy przysięgłych polegał na tym, że w jej skład wchodził przedstawiciele społeczeństwa, których zadaniem było poszukiwanie prawdy co do spornych faktów. Konstrukcja ta różniła się znacznie od znanej w dzisiejszych czasach ławy przysięgłych. Czynnikiem najbardziej różnicującym był fakt, że sędziowie posiadali wiedzę dotyczącą sprawy, w której przyszło im rozstrzygać. Obecnie przysięgli muszą charakteryzować się bezstronnością³⁹⁹.

Wzrost znaczenia instytucji ławy przysięgłych w sprawach karnych nastąpił w trzynastowiecznej Anglii, co należy wiązać z dwoma ważnymi wydarzeniami. Pierwszym z nich było zakazanie przez papieża Innocentego III podczas Soboru Laterańskiego IV ordaliów, które – jako oparte na wierzeniach ludowych i magii – miały charakter irracjonalny, a więc nie były wiarygodnym środkiem dowodowym⁴⁰⁰. Drugim wydarzeniem było wydanie przez Jana bez Ziemi Wielkiej Karty Swobód (*Magna Charta Libertatum*). Mocą art. 39 Wielkiej Karty każdy miał gwarancję, że nie zostanie aresztowany bez wyroku sędziów, którzy pochodzili z

³⁹⁵ J. E. R. Stephens, *The growth of trial by jury in England*, „Harvard Law Review” 1896, Vol. 10, No. 3, s. 151.

³⁹⁶ Wilhelm pochodził z ludu Normanów, którzy zamieszkawali Skandynawię, dlatego też instytucja w prawie brytyjskim zdaje się przypominać tę z prawa skandynawskiego, stąd też najbardziej prawidłowy okazuje się pogląd, że konstrukcja ta ma swój rodowód w prawie skandynawskim. Zob. J. E. R. Stephens, *The growth...*, s. 151, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 96.

³⁹⁷ J. E. R. Stephens, *The growth...*, s. 152; R. von Moschzisker, *The historic origin of trial by jury*, „University of Pennsylvania Law Review” 1921, Vol. 70, No. 1, s. 5.

³⁹⁸ M. Rzeszót, *Geneza i ewolucja procesów z udziałem ław przysięgłych w amerykańskim systemie prawnym*, „Studia Prawnicze KUL” 2015, nr 4 (64), s. 122.

³⁹⁹ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 96-97.

⁴⁰⁰ *Dlaczego w średniowieczu wierzono w sąd „rozgrzanego żelaza”?*, <https://m.deon.pl/531/art,315,dlaczego-w-sredniowieczu-wierzono-w-sad-rozgrzanego-zelaza.html> [dostęp: 29.12.2020].

tego samego stanu, co oskarżony. Wprowadzone zostało prawo do bycia sądzonym przez sąd równych – sąd parów⁴⁰¹.

Gdy we wszystkich państwach Europy kontynentalnej prym wiódł proces inkwizycyjny, w Anglii od czasów nowelizacji dokonanych przez Jana bez Ziemi tworzyło się dwumodelowe sądownictwo: sądy przysięgłych i sędziowie pokoju. Sąd przysięgłych składał się z trzech elementów. Trybunał (sędzia), czuwający nad rozprawą i orzekający o karze – nie decydował on o kwestiach winy. Funkcję sędziego pełnił zawodowy prawnik, a w przypadku sądów kwartalnych, liczących kilku sędziów, na ich czele stała osoba posiadająca wykształcenie prawnicze⁴⁰². Kolejnym elementem była wielka ława (*grand jury*), składająca się z 23 osób reprezentujących społeczeństwo, niebędących prawnikami. Zadaniem wielkiej ławy było zbadanie projektu aktu oskarżenia przed wszczęciem postępowania karnego i zdecydowanie, czy istnieją wystarczające dowody do jego wszczęcia⁴⁰³. Ostatnim z elementów wchodzących w skład sądów przysięgłych była mała ława (*petty jury*), która liczyła 12 członków i decydowała o kwestii winy oskarżonego⁴⁰⁴. Warto wskazać, że do 1352 r. przysięgli wchodzący w skład wielkiej ławy w danej sprawie mogli następnie sprawować wymiar sprawiedliwości w małej ławie⁴⁰⁵.

Zapewniona wszystkim obywatelom równość w zakresie sądenia nie była respektowana w rzeczywistości z uwagi na funkcjonujący od czasów Henryka VII Sąd Izby Gwiazdzistej. Był to organ jurysdykcyjny, który *de facto* miał charakter propagandowy i służył jako narzędzie do walki z przeciwnikami monarchii. Zniesienie tej instytucji nastąpiło w 1641 r., kiedy to Parlament uchwalił ustawy przyznające liczne prawa oskarżonemu w procesie karnym⁴⁰⁶.

Sędziowie przysięgli mogli być karani za wydany werdykt aż do 1670 r. Oskarżeni, którzy zrzekli się prawa do procesu z udziałem ławy przysięgłych, byli uznawani za winnych i torturowani do czasu przyznania się do popełnienia zarzucanego im czynu. Takie postępowanie trwało do końca XVIII wieku⁴⁰⁷.

Ostateczne zmiany w zakresie konstrukcji sądów przysięgłych nastąpiły w XVIII stuleciu. Do tego czasu przysięgli pełnili rolę świadków postępowania, którzy mieli za zadanie

⁴⁰¹ M. Ciejka, *Notatki z lekcji. Historia. Średniowiecze. Część 2*, Kraków 2010, s. 57, 59, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 97.

⁴⁰² P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 93.

⁴⁰³ P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 93-94.

⁴⁰⁴ P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 94.

⁴⁰⁵ A. Dziadzio, *Powszechna historia...*, s. 175.

⁴⁰⁶ P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 94, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 98.

⁴⁰⁷ I. Kraśnicka, A. Ludwikowska (red.), *Wprowadzenie do systemu prawnego prawa Stanów Zjednoczonych*, Toruń 2012, s. 277, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 98.

orzec o winie oskarżonego na podstawie posiadanej wiedzy. W wyniku reform do sprawowania funkcji orzeczniczych powoływano osoby, które o stanie faktycznym sprawy dowiadywały się dopiero w toku postępowania⁴⁰⁸. Warto zaznaczyć, że w wyniku reform zaprowadzonych w 1933 r. zrezygnowano z instytucji wielkiej ławy przysięgłych, której kompetencje przejęły częściowo sądy pokoju⁴⁰⁹.

2.1.1.2.2. Przebieg procesu przed Sądem Koronnym i kompetencje orzecznicze przysięgłych

Współcześnie ława przysięgłych jest instytucją, która w sprawach karnych występuje w Sądach Koronnych (*Crown Court*). Przysięgli decydują o winie lub niewinności oskarżonego. Rozstrzygnięcia ławy przysięgłych noszą nazwę werdyktu. Rozprawa w Sądzie Koronnym rozpoczyna się od odczytania oskarżonemu zarzutów, po którym odpowiada on na pytanie, czy przyznaje się do winy. Odpowiedź może mieć charakter *plea of guilty* – oskarżony przyznaje się do winy, sędzia samodzielnie wydaje wyrok skazujący lub *plea of not guilty* – oskarżony nie przyznaje się do winy, wobec czego dochodzi do konstytuowania się ławy przysięgłych⁴¹⁰. Kwestie dotyczące sądów przysięgłych zostały uregulowane w *Juries Act 1974* i częściowo w *The Criminal Procedure Rules 2020*⁴¹¹.

Proces wyboru przysięgłych nosi nazwę *empanelling a jury*⁴¹². Ława liczy zwykle 12 członków. Dopuszcza się wybór 14 przysięgłych w przypadku oczekiwania, że proces będzie trwał dłużej niż 4 tygodnie⁴¹³. Po wyborze dodatkowych przysięgłych (*alternate jurors*), zadaniem sądu jest wyjaśnienie im ich roli orzeczniczej. *Alternate jurors* powołuje się na wypadek, gdy po stronie przysięgłych z podstawowego składu znajdzie przyczyna uniemożliwiająca dalsze pełnienie funkcji orzeczniczych lub będąca podstawą wykluczenia, aby nie było konieczne zaczynanie procesu od początku. Zadaniem przysięgłych dodatkowych jest zajęcie miejsca przysięgłych z podstawowego składu ławy w kolejności ich wyboru. Może to nastąpić najpóźniej przed rozpoczęciem przedstawiania dowodów przez oskarżyciela. Jeśli do tego momentu nie dojdzie do wykluczenia żadnego spośród przysięgłych podstawowych, sąd zwolni wszystkich sędziów dodatkowych⁴¹⁴.

⁴⁰⁸ A. Dziadzio, *Powszechna historia...*, s. 175, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 98.

⁴⁰⁹ I. Kraśnicka, A. Ludwikowska (red.), *Wprowadzenie do...*, s. 277.

⁴¹⁰ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 783-784.

⁴¹¹ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 98-99.

⁴¹² K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 784.

⁴¹³ *The Criminal Procedure Rules 2020*, section 25.6 (6).

⁴¹⁴ *The Crown Court Compendium* <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2018/06/crown-court-compendium-pt1-jury-and-trial-management-and-summing-up-june-2018-1.pdf> [dostęp: 3.06.2021], s. 2-12.

Przysięgłych wybiera się spośród większej liczby osób (tzw. *jury in waiting*), którzy zostali wyłonieni spośród figurujących na listach wyborczych. Do bycia sędzią przysięgłym kwalifikują się osoby, które: mieszczą się w przedziale wiekowym od 18 do 76 lat, są zarejestrowane do głosowania w wyborach parlamentarnych lub lokalnych, zamieszkują na terenie Wielkiej Brytanii lub okolicznych wysp przez co najmniej 5 lat – od ukończenia 13 lat, nie cierpią na żadne zaburzenia psychiczne ani nie zostały wykluczone z obowiązku zasiadania w ławie z powodu skazania za ciężkie przestępstwo⁴¹⁵. Od 2001 roku przysięgli są wybierani za pośrednictwem systemu informatycznego, który, spośród osób spełniających wymogi do zasiadania w ławie, losowo wybiera potencjalnych kandydatów⁴¹⁶. Warto wskazać, że inaczej niż w przypadku większości systemów prawnych, przysięgli w Anglii i Walii nie muszą posiadać obywatelstwa brytyjskiego, wystarczającym kryterium jest, wspomniane już, miejsce zamieszkania.

Na skutek nowelizacji - tzw. *The Auld Review* - doszło do ograniczenia uprawnień uprzywilejowanych dotychczas grup do uchylenia się od bycia przysięgłym. Do 2004 roku wyłączyć się od pełnienia funkcji jako *juror* mogli: przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, wykonujący zawody prawnicze, funkcjonariusze policji, służby więziennej, duchowni czy żołnierze. Nowelizacja ograniczyła wskazaną możliwość jedynie do ostatniej grupy, znacznie rozszerzając gremium osób mogących zostać przysięgłymi⁴¹⁷. Na skutek nowelizacji doszło do wzrostu liczby osób zasiadających w ławie z 54 % obywateli do 64 %. Z tego samego powodu spadł również odsetek osób niekwalifikujących się do sprawowania obowiązku obywatelskiego, jak również wykluczanych⁴¹⁸.

Potencjalnym przysięgłym, przed ich wyborem są zadawane pytania, które zawodowy sędzia konsultuje ze stronami postępowania. Dotyczą one dostępności przysięgłych podczas procesu, znajomości stron, świadków albo faktów rozpoznawanej sprawy. Wskazane przyczyny mogą prowadzić do wykluczenia kandydatów, gdy sędzia uzna, że mogą naruszać bezstronność przysięgłych. Nie dopuszcza się jednak wyłączenia przysięgłych na tej tylko podstawie, że pochodzą oni z określonej społeczności. Z zasady, gdy potencjalny przysięgły potwierdzi znajomość z oskarżonym lub świadkiem, zawodowy sędzia zada mu pytania na osobności. Ich celem będzie weryfikacja znajomości faktów sprawy w celu zapewnienia

⁴¹⁵ Szerzej: Juries Act 1974, section 1 (1) i (3), Juries Act 1974 – Schedule 1 Juries Act 1974, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/23/contents> [dostęp: 23.04.2021], *How is a jury selected?*, <https://www.inbrief.co.uk/legal-system/jury-selection-process/> [dostęp: 29.12.2020], A. Grubalska, *Udział czynnik...*, s. 99.

⁴¹⁶ C. Thomas, *Exposing the myths of jury service*, „Criminal Law Review”, 2008, s. 2.

⁴¹⁷ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 171.

⁴¹⁸ C. Thomas, *Exposing the...*, s. 3.

bezstronności. Sędzia wykluczy przysięgłego, gdy uzna, że zachowanie obiektywizmu nie będzie możliwe⁴¹⁹.

Potencjalnym przysięgłym wezwaniu do sądu przesyła *Lord Chancellor*⁴²⁰. Stawiennictwo na wezwanie jest obowiązkowe, a uchylenie się od niego jest karane grzywną. Wyboru przysięgłych dokonuje urzędnik sądowy (*clerk of court*). Podczas wyłaniania sędziów przysięgłych nie uczestniczą strony. Mają one jednak dostęp do danych osób biorących udział w *jury in waiting*. Zatem mogą usunąć potencjalnych przysięgłych z podaniem podstawy wykluczenia (*challenge for cause*), jednak tylko do czasu ich zaprzysiężenia. Uprawnienie to przysługuje zarówno oskarżeniu, jak i obronie. Poza możliwością wykluczenia potencjalnych przysięgłych z podaniem przyczyny, strona oskarżycielska ma do swojej dyspozycji instytucję *standby of a juror*. W tym przypadku oskarżyciel nie musi podawać przyczyny wyłączenia. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy nie udało się wyłonić pełnego składu ławy, a liczba kandydatów na przysięgłych została wyczerpana. Wtedy obowiązkiem oskarżyciela jest podanie przyczyny wykluczenia. Możliwość zastosowania instytucji *standby of a juror* przysługuje także sędziemu. Najczęstszymi wypadkami jej stosowania przez sąd są sytuacje, gdy wyjdzie na jaw, że potencjalny przysięgły nie umie czytać ani pisać, albo nie zna w wystarczającym stopniu języka angielskiego. Sędzia może również wykluczyć spośród potencjalnych przysięgłych pracowników policji, służby więziennej, jak i pracowników prokuratury, gdy uzna, że zachowanie przez nich bezstronności w sprawie jest wątpliwe. Ostatnim etapem wyboru ławy przysięgłych jest zaprzysiężenie każdego sędziego osobno przez urzędnika sądowego⁴²¹.

Przysięgli wybrani do danej sprawy otrzymują od sędziego zawodowego ustne wskazówki w zakresie ich roli orzeczniczej. Każdy z nich dostaje również broszurę dotyczącą praw i obowiązków członka ławy. Zwykle zawodowy sędzia zwraca uwagę przysięgłych, że ich zadaniem jest wydać werdykt na podstawie materiału dowodowego zaprezentowanego podczas rozprawy, że muszą być wierni złożonej przysiędze (*oath* - składa się ją w imię Boga) lub przyrzeczeniu (*affirmation* - składają ją wyznawcy innych religii niż chrześcijaństwo i agnostycy czy ateści), zakazuje im się samodzielnie poszukiwania informacji na temat rozpoznawanej sprawy w Internecie, czy dyskusowania na jej temat z osobami spoza ławy. Sędzia zawodowy może przypominać udzielone pouczenia na każdym etapie sprawy, jeśli uzna to za konieczne. Wskazany etap poprzedzający rozpoznanie sprawy jest niezwykle istotny z uwagi na konieczność zapewnienia bezstronności przysięgłych, aby społeczeństwo ufało

⁴¹⁹ *The Crown Court...*, s. 2-1 - 2-3.

⁴²⁰ Szerzej: *Juries Act 1974*, section 2 (1).

⁴²¹ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 784-786, *The Crown Court...*, s. 2-10, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 99.

wymiarowi sprawiedliwości sprawowanemu przez nieprofesjonalistów. Rolą sędziego zawodowego jest również wyjaśnianie przysięgłym dlaczego oskarżony zeznaje przy pomocy tłumacza. Ławę przysięgłych można również informować odnośnie do następujących po sobie etapów postępowania. Zastosowanie się do wskazówek przez przysięgłych jest niezwykle istotne z uwagi na konieczność zwolnienia ławy lub unieważnienia postępowania - w zależności od etapu wykrycia nieprawidłowości⁴²².

Następnie dochodzi do poddania oskarżonego pod sąd przysięgłych, któremu *clerk of court* przedstawia wszystkie zarzuty, co do których oskarżony nie uznał swojej winy. Później rozpoczyna się rozprawa, podczas której dochodzi do przedstawienia sprawy przez strony, zaprezentowania dowodów, wygłoszenia mów końcowych. Na końcu rozprawy sędzia dokonuje podsumowania sprawy, a także daje wskazówki przysięgłym. Dotyczą one przeprowadzonych dowodów, jak również obowiązującego prawa, które jest niezbędne w danej sprawie w celu prawidłowej oceny materiału dowodowego, aby uznać oskarżonego winnym lub niewinnym popełnienia zarzuconego mu czynu. Sędzia może także udzielić wskazówek w formie pisemnej. Następnie przysięgli udają się na naradę (*jury retirement*), po której ogłaszają swój werdykt⁴²³.

Werdykt przysięgłych musi być oparty na ich samodzielnych spostrzeżeniach. Nie są oni związani wskazówkami sędziego dotyczącymi samej sprawy ani materiału dowodowego zaprezentowanego w jej toku. W każdym wypadku, konkluzja ławy nie może opierać się na emocjach związanych ze sprawą⁴²⁴.

Od 1967 roku werdykt ławy nie musi być jednogłośny. Dopuszczalne jest wydanie werdyktu większością głosów. W takim wypadku co najmniej 10 przysięgłych musi zająć jednakowe stanowisko w sprawie (przy ławie liczącej 11 lub 12 przysięgłych) lub 9 przysięgłych (przy ławie liczącej 10 członków). Gdy ława liczy 9 osób, wydanie werdyktu większością głosów nie jest możliwe⁴²⁵. Sędzia zawodowy nie powinien, przed udaniem się ławy na obrady i głosowanie, pouczać przysięgłych o możliwości wydania werdyktu niejednogłośnego. Dopiero po co najmniej 2 godzinach obrad, gdy członkowie ławy nie dojdą do jednomyślnej konkluzji, zachodzi możliwość przekazania im informacji o wspomnianym uprawnieniu⁴²⁶. W celu bezproblemowego wydania werdyktu, przysięgli powinni wybrać

⁴²² *The Crown Court...*, s. 3-1 - 3-5.

⁴²³ Szerzej: *The Criminal Procedure Rules 2020*, section 25.14 (2), (3) i (4); J. R. Spencer, *The English...*, s. 183, A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 100.

⁴²⁴ *The Crown Court...*, s. 4-2.

⁴²⁵ Szerzej: *The Criminal Procedure Rules 2020*, section 25.14 (5); *Juries Act 1974*, section 17.

⁴²⁶ *The Criminal Procedure Rules 2020*, section 25.14 (5).

spośród siebie zwierzchnika – przewodniczącego ławy. W przypadku werdyktu uniewinniającego, sąd wydaje wyrok uniewinniający, w odwrotnej sytuacji sąd w składzie sędziiego zawodowego decyduje o karze⁴²⁷.

Istnieje możliwość przerywania obrad ławy. Przysięgli mogą zatem zostać zwolnieni do domu w celu kontynuowania narady kolejnego dnia. Nie jest już praktyką kontynuowanie obrad późnym wieczorem. Przed przerwą w naradzie sędzia zawodowy powinien jeszcze raz pouczyć przysięgłych o zakazie rozmawiania z kimkolwiek o procesie oraz samodzielnego poszukiwania informacji dotyczących sprawy⁴²⁸.

Warto wskazać, że sędzia nie ma uprawnień do zmiany werdyktu uniewinniającego. W przypadku, gdy zawodowy sędzia zdecyduje, że na mocy zaprezentowanych w toku procesu dowodów, nie doszło do udowodnienia winy oskarżonego ponad wszelką wątpliwość, może on skierować uwagi do przysięgłych, aby uniewinnili oni oskarżonego, lub sam zwolnić ławę i wydać wyrok uniewinniający⁴²⁹. Od wyroku skazującego przysługuje apelacja do Sądu Apelacyjnego (*Court of Appeal*). Na wniesienie apelacji konieczne jest uzyskanie zezwolenia - albo od *Crown Court*, albo od sądu odwoławczego⁴³⁰.

Gdy przysięgli nie mogą podjąć decyzji nawet większością głosów, zawodowy sędzia może zastosować tzw. *Watson direction*, zapoczątkowany w sprawie *R v Watson* [1989]. Do uprawnień sędziiego, po wydaniu instrukcji ławie, aby wydała werdykt większościowy i niemożności konkluzji, należy zwrócić uwagi przysięgłych na złożoną przez nich przysięgę lub przyrzeczenie w celu wydania werdyktu. Zawodowy sędzia nie powinien jednak stawiać przysięgłych pod presją⁴³¹. Jest to niewątpliwie istotna konstrukcja, przeciwdziałająca sytuacji, gdy niemożliwym jest wydanie werdyktu (*hung jury*) i konieczności ponownego rozpoznawania sprawy z udziałem przysięgłych.

W toku procesu przysięgli mogą sporządzać notatki. Nie jest to jednak ich obowiązek. W toku obrad i głosowania udostępnia im się niezbędne dowody rzeczowe, np. zdjęcia, dokumenty, specjalnie zabezpieczone narzędzia zbrodni⁴³².

Po zakończeniu postępowania, przysięgli mogą podzielić się wrażeniami w zakresie udziału w toczącym się procesie. Do ich uprawnień należy przedstawienie wydarzeń

⁴²⁷ P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 103.

⁴²⁸ *The Crown Court...*, s. 21-3 - 21-5.

⁴²⁹ *The Crown Court...*, s. 4-1, 21-1, 21-3.

⁴³⁰ Criminal Appeal Act 1968, section 1 (1) i (2) <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1968/19/section/1> [dostęp: 5.06.2021].

⁴³¹ *The Crown Court...*, s. 21-9.

⁴³² *The Crown Court...*, s. 3-4.

rozgrywających się na sali sądowej. Przysięgli mają bezwzględny zakaz dyskusowania o tym, co działo się podczas obrad i głosowania. Złamanie zakazu stanowi obrazę sądu⁴³³.

Zawodowy sędzia ma prawo do wykluczenia przysięgłych w toku procesu. W celu skutecznego kontynuowania procesu, liczba sędziów społecznych nie może spaść poniżej 9. Podstawą do wykluczenia może być choroba czy popełnienie przez przysięgłego przestępstwa lub wykroczenia w toku procesu. Co do zasady, w przypadku przeszkody po stronie przysięgłego, podczas dłuższych postępowań, sąd odracza rozprawę, do czasu jej ustąpienia. Podczas krótszych procesów sędzia wyklucza przysięgłego. Wykluczając przysięgłego, sędzia powinien pouczyć go o konieczności nieujawnienia faktów dotyczących toczącego się procesu. W nadzwyczajnych sytuacjach zachodzi również możliwość zwolnienia całej ławy. Będą to wypadki, gdy przysięgli uzyskali informacje, które mogą naruszać ich bezstronność w sprawie. W każdej sytuacji sędzia i pracownicy sądu dziękują przysięgłym za czas poświęcony na wykonywanie obowiązku obywatelskiego⁴³⁴.

Warto wskazać, że dopuszcza się rozpoznanie sprawy przed *Crown Court* bez udziału ławy przysięgłych. Jedną z takich sytuacji jest zagrożenie wystąpienia lub wystąpienie wpływania na przysięgłych w celu wydania konkretnego werdyktu w sprawie (*jury tampering*)⁴³⁵.

Sędziowie przysięgli za wypełnianie obowiązku obywatelskiego otrzymują wynagrodzenie. Podobnie jak sędziowie pokoju są także uprawnieni do zwrotu kosztów podróży i utraconego zarobku⁴³⁶.

Kompetencje orzecznicze *Crown Courts* rozciągają się na trzy główne obszary: wyłączne rozpoznawanie *indictable offences*, w sprawach przekazanych przez sądy magistrackie - orzekanie kary przekraczającej ustawowy zakres, jak również rozpoznawanie środków odwoławczych od orzeczeń *magistrates' courts*⁴³⁷.

Przysięgłym przysługuje przywilej, zgodnie z którym mogą oni uniewinnić oskarżonego nawet w przypadku udowodnienia winy ponad wszelką wątpliwość (*jury equity*). Jednym z przejawów tego uprawnienia może być sprawa *Ponting* z 1985 roku, w której przysięgli uniewinnili urzędnika państwowego, oskarżonego o ujawnienie poufnych informacji rządowych, dotyczących wojny o Falklandy. Podczas postępowania oskarżony wskazywał, że

⁴³³ *The Crown Court...*, s. 3-4.

⁴³⁴ *The Crown Court...*, s. 2-14 - 2-16.

⁴³⁵ Szerzej: *The Criminal Procedure Rules 2020*, section 25.6 (1) (b).

⁴³⁶ *Juries Act 1974*, section 19.

⁴³⁷ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 162.

działał w interesie obywateli, co stało w sprzeczności z polityką rządu. Pomimo udowodnienia jego winy ponad wszelką wątpliwość, ława przysięgłych wydała werdykt uniewinniający⁴³⁸.

Kolejnym uprawnieniem przysięgłych jest tajność ich obrad, co zapewnia większą swobodę decydowania, bez obawy o ujawnienie poglądów w zakresie analizowanej sprawy. Wskazane kompetencje mogą powodować liczne problemy w praktyce. Podczas obrad może dochodzić do narzucania punktu widzenia przez silniejsze jednostki słabszym. Innym niebezpieczeństwem jest bycie stronniczym. Przysięgli powinni charakteryzować się bezstronnością. Niektórzy nie potrafią jednak przewyciężyć własnych słabości, co może prowadzić do wydania werdyktu opartego na nieracjonalnej ocenie dowodów prezentowanych podczas rozprawy. Na decyzję przysięgłych może mieć wpływ np. kolor skóry, płeć czy religia oskarżonego. Warto wskazać, że kwestia stronniczości podczas obrad może być później podniesiona w toku postępowania przed sądem odwoławczym⁴³⁹.

Słabą stroną sądów przysięgłych jest brak wykształcenia prawniczego posiadanego przez członków ławy. Wielu przedstawicieli nauki zastanawia się, czy reprezentanci lokalnej społeczności są zdolni dokonać prawidłowej oceny dowodów lub dokładnie śledzić przebieg postępowania. W związku z tym zgłaszane są postulaty, by ujawniać przebieg obrad przysięgłych⁴⁴⁰.

2.1.1.2.3. Tryb konsensualny (*plea bargaining*) jako alternatywa dla procesów z udziałem ławy przysięgłych

W prawie Anglii i Walii istnieje kilka instytucji, których stosowanie ogranicza liczbę procesów z udziałem ławy przysięgłych. Pośród nich można wyróżnić - ograniczenia prawne same w sobie (system prawny ogranicza liczbę procesów z udziałem przysięgłych do najpoważniejszych przestępstw - m.in. zabójstw, zgwałceń) oraz wpływ stron i organów postępowania na wybór formy rozpoznania sprawy⁴⁴¹.

Pośród drugiej kategorii ograniczeń dla spraw rozpoznawanych z udziałem przysięgłych można wyróżnić: wpływ prokuratora, oskarżonego (lub jego obrońcy) oraz sądu na formę procedowania - z udziałem przysięgłych lub bez. W istocie przewagę we wskazanej materii ma prokurator. Mowa tu o *plea bargaining* - znaczącej alternatywie dla *jury trials*. W tym trybie rozpoznaje się bowiem ponad 60% spraw. Oskarżony może, przed wybraniem ławy

⁴³⁸ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 172-173.

⁴³⁹ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 172-173.

⁴⁴⁰ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 173.

⁴⁴¹ P. Duff, *The Limitations on Trial by Jury*, „Revue Internationale de droit pénal”, Vol. 72, No. 1, 2001, s. 603-608.

przysięgłych, przyznać się do popełnienia zarzucanego mu czynu w zamian za pewne ustępstwa, z którymi wystąpi prokurator. Mogą one dotyczyć zarzutów, kary, czy też ugody co do ustalonych faktów popełnienia przestępstwa⁴⁴².

Najczęściej oskarżony decyduje się przyjąć ugodę zaproponowaną przez prokuratora w wypadku współsprawstwa lub działalności w grupie przestępczej, gdy zeznaje przeciwko pozostałym współdziałającym na swoją korzyść oraz w sytuacji, gdy prokuratura nie dysponuje dowodami w celu udowodnienia winy oskarżonego popełnienia zarzucanego mu czynu o cięższym ciężarze gatunkowym niż proponowany w ugodzie (najczęściej dotyczy to przestępstwa zgwałcenia, w których trudności budzi udowodnienie braku zgody ofiary)⁴⁴³. Instytucja *plea bargaining* ma swoje umocowanie w *The Code for Crown Prosecutors*⁴⁴⁴.

Poza korzyściami dla państwa (redukcja kosztów postępowania), instytucja *plea bargaining* przynosi również dogodności dla oskarżonych. Podejmują oni decyzję, aby dobrowolnie poddać się karze z uwagi na niepewności w zakresie procesów z udziałem przysięgłych (w wydaniu werdyktu biorą przecież udział ludzie bez wykształcenia prawniczego, skłonni do kierowania się emocjami). Oskarżeni wolą zatem zawrzeć pewną (w zakresie kary) ugodę z prokuratorem, niż brać udział w procesie, w którym wszystko może się zdarzyć. Wskazany aspekt niewątpliwie uwydatnia niedoskonałości systemu z udziałem ławy przysięgłych. Potwierdzeniem niepewności wyniku procesu przed ławą przysięgłych jest również fakt, że praktyka zna przypadki, gdy niewinny oskarżony przyznaje się do popełnienia zarzucanego mu czynu i korzysta z ugody zaproponowanej przez prokuratora, obawiając się ostatecznego werdyktu ławy i kary wymierzonej przez zawodowego sędziego⁴⁴⁵.

2.1.1.2.4. Procesy przed ławą przysięgłych podczas pandemii COVID-19

Istotnym zagadnieniem wydaje się kwestia procesów z udziałem ławy przysięgłych podczas pandemii COVID-19 z uwagi na dużą liczbą osób biorących udział na sali sądowej. Od przełomu lutego/marca 2020 roku cały świat został wystawiony na próbę związaną ze

⁴⁴² P. Duff, *The Limitations...*, s. 603-608, *The Jury Trial Post Covid-19* https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiUjemsnPzAhWUrYsKHyc1DOAQFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.herts.ac.uk%2F__data%2Fassets%2Fword_doc%2F0020%2F305372%2FThe-Jury-Trial-post-Covid-19.docx&usg=AOvVaw0ONQMGheji5KwinwhmeM_D [dostęp: 24.10. 2021].

⁴⁴³ *What is plea bargaining and when does it come into play?* <https://www.inbrief.co.uk/court-proceedings/plea-bargaining/> [dostęp: 24.10. 2021].

⁴⁴⁴ The Code for Crown Prosecutors section 9.1 - 9.7 <https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors> [dostęp: 24.10.2021].

⁴⁴⁵ *The Jury Trial Post...*

stanem epidemii. Z tego powodu we wszystkich dziedzinach życia, również w wymiarze sprawiedliwości nastąpiła zmiana. Dotyczyła ona także procesów z udziałem przysięgłych.

W dniu 23 marca 2020 roku zawieszono wszystkie *jury trials*. Spowodowało to wzrost liczby nierozpoznanych dotąd spraw (sądownictwo karne Anglii i Walii od wielu lat spotyka się z problemami finansowymi, co wpływa na duży odsetek spraw w toku). Od połowy maja 2020 roku zaczęły powracać pierwsze procesy z udziałem przysięgłych. W celu przeciwdziałania pandemii podjęto środki mające na celu unikanie zakażeń, jak np.: ograniczanie liczby osób na sali sądowej, praktykowanie dystansu społecznego, używanie maseczek i przyłbic. Pandemia COVID-19 przywróciła dyskusje dotyczące celowości dalszego funkcjonowania sądów przysięgłych z uwagi na ponoszone koszty, czy ich czasochłonność. Postulowano również zredukowanie liczby przysięgłych, z czego ostatecznie zrezygnowano z uwagi na konieczność zapewnienia realnego prawa do procesu z udziałem sędziów społecznych. W celu zapewnienia możliwości udziału publiczności i przedstawicieli mediów podczas postępowania zaczęto udostępniać dodatkowe sale sądowe w budynkach sądów, gdzie transmitowano rozprawę z innego pomieszczenia. Dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i zapewnienia realizacji prawa do sądu, zwiększonym zakresem obowiązków obciążono pracowników sądów - urzędników czy przedstawicieli ochrony⁴⁴⁶.

Podjęte środki bezpieczeństwa nie spotykały się z pozytywnym odbiorem ze strony potencjalnych przysięgłych, którzy do sprawowania funkcji orzeczniczej w dobie pandemii COVID-19 podchodzą dość sceptycznie i ignorują wezwania lub usiłują uniknąć wypełniania obowiązku obywatelskiego⁴⁴⁷.

Jedną z propozycji rozwiązania problemów związanych z nierozpoznanymi wcześniej sprawami oraz pandemią było rozstrzyganie ich przez jednego sędziego. Napotykało to liczne głosy krytyki z uwagi na arbitralność decyzji zawodowego prawnika. Inną, mniej kontrowersyjną propozycją, było rozpoznawanie spraw przez sędziego zawodowego i dwóch sędziów pokoju. W tym wypadku zapewniano się udział społeczeństwa. W celu ograniczenia zakażeń praktykowane były również zdalne rozprawy. Przeciwnicy podnosili, że nie jest to forma procedowania zapewniająca przestrzeganie prawa oskarżonego do rzetelnego procesu, nadto podczas rozprawy zachodziła możliwość rozpoznania miejsca zamieszkania przysięgłych, a przez to naruszenia ich prawa do prywatności. Zwolennicy wskazywali, że

⁴⁴⁶ *Coronavirus: Jury trials to resume in England and Wales* <https://www.bbc.com/news/uk-52618352> [dostęp: 26.06.21].

⁴⁴⁷ *Potential jurors are 'ignoring summonses or refusing to attend* <https://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-49069826> [dostęp: 26.06.21].

zdalna rozprawa zapewnia traktowanie oskarżonego z większą godnością niż na sali sądowej. Inną propozycją przeciwdziałania pandemii było organizowanie procesów w udostępnionych pomieszczeniach, np. aulach uniwersyteckich, halach miejskich w celu zapewnienia dystansu społecznego. W Szkocji podpisano umowę z siecią kin, w których salach organizowało się rozprawy. Była to skuteczna forma walki z pandemią, uwzględniająca również interesy przedsiębiorców⁴⁴⁸.

Niewątpliwie, podjęte środki prewencyjne zapewniały realizację prawa do sądu oraz stanowiły minimum zagwarantowania bezpieczeństwa ludności z uwagi na konieczność przeciwdziałania rozwojowi zakażeń. Szerokie ich zastosowanie wydawało się konieczne, szczególnie w sprawach, w których oskarżony był aresztowany, w celu sprawnego zakończenia postępowania.

Aktualnie środki przedsiębrane celem przeciwdziałania pandemii COVID-19 nie znajdują już zastosowania, jednak warto wskazać, że przedstawiciele prawa Anglii i Walii podnosili, że w jej czasie po raz pierwszy pojawiła się możliwość zreformowania skostniałej instytucji, jaką jest ława przysięgłych. Okres pandemii dał przykład, że procesy z udziałem czynnika społecznego we wskazanej formie mają niepraktyczny charakter. Do ich odbycia potrzebowano niekiedy trzech sal rozpraw (z uwagi na zachowanie dystansu społecznego) - jednej dla uczestników postępowania, drugiej podczas narady przysięgłych (dotychczas przysięgli obradowali w małej salce, mogącej pomieścić 12 osób), zaś trzeciej dla publiczności. Propozycja rozpoznawania spraw przez zawodowego sędziego lub przez sędziego i sędziów pokoju wydawała się dobrym rozwiązaniem⁴⁴⁹. Obecnie brak jednak głosów kontynuujących wskazane propozycje zmian.

2.1.1.3. Ocena instytucji sędziów pokoju i ławy przysięgłych

Mówiąc o procesie karnym w Anglii i Walii, zdecydowanie częściej przychodzi na myśl instytucja ławy przysięgłych, przed którą postępowania toczą się rzadziej niż przed sądami magistralnymi. Wskazana konstrukcja stanowi symbol porządku prawnego całego Zjednoczonego Królestwa, czego przejawem mogą być popularne seriale prawnicze lub kryminalistyczne (np. *Silk*, *Broadchurch*), w których prawnicy, z perukami na głowach,

⁴⁴⁸ *United Kingdom - Will COVID-19 Prove the Downfall of Jury Trials in the UK?* <https://www.uianet.org/en/news/united-kingdom-will-covid-19-prove-downfall-jury-trials-uk> [dostęp: 26.06.21], *Jury Trials During COVID-19* <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/jury-trials-during-covid-19> [dostęp: 26.06.21].

⁴⁴⁹ *The Jury Trial Post...*

występują przed Sądem Koronnym. W rzeczywistości, wskazane procesy sądowe należą do rzadkości.

Regulacje wypracowane w prawie Anglii i Walii zapewniają szeroki zakres udziału czynnika społecznego w procesie karnym. Biorąc pod uwagę tradycyjny podział partycypacji obywateli w postępowaniu karnym na trzy warianty (udział tzw. totalny, czego przejawem w prawie Anglii i Walii są sędziowie pokoju, udział tzw. mieszany, którego przykład stanowią z jednej strony składy liczące sędziów zawodowych i sędziów pokoju w sądzie II instancji, którzy orzekają wspólnie, a z drugiej ława przysięgłych decydująca o winie lub niewinności oskarżonego i zostawiająca dla sędziego zawodowego rozstrzygnięcie o karze) warto zauważyć, że w prawie Anglii i Walii występują wszystkie dostępne formy udziału czynnika społecznego w procesie karnym⁴⁵⁰. Partycypacja w procesie w charakterze ławy przysięgłych lub sprawowanie funkcji orzeczniczych w charakterze sędziów pokoju zwiększają świadomość prawną społeczeństwa Anglii i Walii⁴⁵¹.

Warto zauważyć, że zarówno sędziowie pokoju, jak i przysięgli mają istotną rolę do spełnienia, a mianowicie w prawie Anglii i Walii obywatele decydują o winie lub niewinności oskarżonego (a sędziowie pokoju także o możliwej do wymierzenia karze). Wskazana regulacja sprawia, że społeczeństwo staje się odpowiedzialne za wymiar sprawiedliwości, staje się jego częścią⁴⁵².

Czynnikiem niewątpliwie różnicującym obydwie instytucje, gwarantujące udział czynnika społecznego w procesie karnym Anglii i Walii, jest brak obowiązku obywatelskiego w przypadku sędziów pokoju, którymi dobrowolnie zostają przedstawiciele lokalnych społeczności. Istnienie obowiązku obywatelskiego w odniesieniu do sprawowaniu funkcji przysięgłych sprawia, że niektórzy spośród społeczeństwa nie są zainteresowani czynnym uczestnictwem w postępowaniu (chęć jak najszybciej wrócić do swoich obowiązków). W takim wypadku pełnienie obowiązku przysięgłego zderza się ze skomplikowaną naturą ludzką. Po zasiadaniu w ławie obywatele mogą przekonać się do sprawowania obowiązku obywatelskiego, lecz nie musi to nastąpić. W związku z powyższym konieczne wydaje się znowelizowanie przepisów dotyczących wyboru przysięgłych i wprowadzenie większych restrykcji przy formowaniu składu orzekającego w danej sprawie. Być może korzystnym rozwiązaniem, także z perspektywy wydawanych werdyktów, byłoby wprowadzenie obowiązkowych szkoleń z zakresu prawa (zbliżonych do tych, które przechodzą sędziowie pokoju), które poprzedzałyby

⁴⁵⁰ B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału czynnika społecznego*, [w:] P. Wiliński (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014, s. 1438-1439.

⁴⁵¹ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 100-101.

⁴⁵² A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 101.

wykonywanie obowiązku obywatelskiego, jakim jest bycie przysięgłym, celem prawidłowego wydania werdyktu⁴⁵³.

Sędziowie pokoju, poprzez wykonywanie funkcji orzeczniczej przy pomocy urzędnika sądowego, mogą przekonać się, jak dużo pracy i odpowiedzialności spoczywa na sędzie. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości jako *justices of the peace* wzmacnia legitymację społeczną wydawanych wyroków, jak również zwiększa świadomość prawną obywateli wykonujących funkcje orzecznicze. Dzięki temu wzrasta też autorytet sądu.

Przewaga liczebna sędziów pokoju nad sędziami zawodowymi stanowi nie tylko dowód bycia istotnym czynnikiem wymiaru sprawiedliwości, lecz przyspiesza także rozpoznawanie spraw, które trafiają na wokandę. Bycie sędzią pokoju jest oceniane jako najwyższa forma zaangażowania dla społeczności Anglii i Walii, jaką mogą wykazać obywatele. Wskazuje się, że sędziowie pokoju przynoszą doświadczenie i zdrowy rozsądek zwykłych ludzi, które, w połączeniu z oddaniem i poświęceniem swojego czasu, sprawia, że odgrywają oni istotne funkcje orzecznicze. Uznając, że sędziowie pokoju są niezbędnym czynnikiem wymiaru sprawiedliwości Anglii i Walii, postuluje się zwiększenie ich kompetencji, chociażby poprzez umożliwienie im orzekania kary pozbawienia wolności do 12 miesięcy, aby odciążyć Sądy Koronne i tym samym przyspieszyć postępowanie. Podkreśla się również ogromną rolę sędziów pokoju, którą pełnią w lokalnych społecznościach. Angażują się oni bowiem w programy, mające na celu zwiększenie świadomości prawnej społeczeństwa, także najmłodszych jego członków, co niewątpliwie przyczynia się do jej wzrostu⁴⁵⁴.

Dokonując oceny tej konstrukcji prawa Anglii i Walii należy wskazać, że spośród głosów aprobowanych znajdują się również krytycy instytucji. Podnoszą oni obawy w zakresie szybkości postępowania. Przedstawiciele doktryny wskazują, że znaczna część przestępstw została odebrana kompetencjom orzeczniczym Sądów Koronnych i poddana sądom magistrackim z uwagi na konieczność usprawnienia postępowania, jak i zmniejszenia kosztów. Zdaniem osób nieprzychylnych instytucji sędziego pokoju, postępowanie przed sądami magistrackimi powinno zostać nakierowane na dokładne przeanalizowanie sprawy. Przeprowadzone kilka lat temu ankiety wykazały, że oskarżeni, jak i ich obrońcy, zdecydowanie bardziej preferują postępowanie przed *Crown Court*, a nie przed sądami magistrackimi z uwagi na większą jakość orzeczniczą wydawanych rozstrzygnięć. Powinno to stanowić podstawę do refleksji dla przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości rozpoznających

⁴⁵³ A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 102-103.

⁴⁵⁴ *The role of magistrates*, <https://www.gov.uk/government/speeches/the-role-of-magistrates> [dostęp: 29.12.2020], A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 101.

sprawy w sądach magistrackich w celu dokładniejszego ich rozpoznawania. Na pierwszym planie zawsze powinien pozostawać wzgląd na sytuację karnoprawną oskarżonego⁴⁵⁵. Wobec zaleceń przekazania jak największej liczby *either-way offences* do rozpoznania *magistrates' courts* pojawiają się głosy sprzeciwu, wskazujące na konieczność starannego rozpoznania sprawy i przestrzegania prawa do rzetelnego procesu. Natomiast kwestie finansowe powinny zdecydowanie zejść na dalszy plan⁴⁵⁶.

Warto zwrócić uwagę na kwestie podnoszące w wątpliwość jakość funkcjonowania instytucji sędziów pokoju. Spadek liczebności sędziów pokoju i wzrost liczby *district judges* na przestrzeni ostatnich lat dowodzi odchodzeniu od dominującej dotychczas roli orzeczniczej *lay magistrates*. Świadczy to nie tylko o spadku zaufania do instytucji sędziów pokoju z racji nieposiadania kompetencji prawniczych, lecz również o malejącym zaangażowaniu obywateli w sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Wobec wielu głosów zwolenników konstrukcji sędziów pokoju, zdecydowanym kontrargumentem jej wprowadzenia w Polsce powinien być ich spadek liczebny, który odzwierciedla rzeczywiste problemy wiążące się z sędziami pokoju. Rezultatem deficytu liczebnego kandydatów na sędziów pokoju, jak również pandemii COVID-19, jest znaczne nagromadzenie spraw, które oczekują na wyznaczenie terminu rozprawy i jej rozpoznanie⁴⁵⁷.

Instytucja ławy przysięgłych w prawie Anglii i Walii ma zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników. Oponenci konstrukcji podnoszą, że w przeciwieństwie do sędziów pokoju przysięgli nie otrzymują żadnego szkolenia w zakresie prawa przed sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości. Częstokroć członkowie ławy nie dostrzegają również różnic pomiędzy poszczególnymi czynami zabronionymi, których popełnienie zostało zarzucone oskarżonym. Wskazywane są także możliwości manipulacji przysięgłymi przez silne jednostki wchodzące w skład ławy. Jako główną niedoskonałość instytucji podkreśla się częstsze uniewinnianie oskarżonego przez przysięgłych niż przez sędziów pokoju. Z drugiej jednak strony, instytucja ławy przysięgłych, z uwagi na swój wieloletni rodowód, a także możliwość wydania decyzji niebędącej arbitralną konkluzją jednostki, jest uznawana za ostoję sprawiedliwości⁴⁵⁸.

Istotny wydaje się fakt uregulowania instytucji ławy przysięgłych w akcie prawnym o randze ustawy (*Juries Act 1974*). System prawny Anglii i Walii nie ma konstytucji, chociaż

⁴⁵⁵ D. Faulkner, S. Dickinson, *Magistracy at the...*, s. 31.

⁴⁵⁶ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 161.

⁴⁵⁷ *England and Wales court backlog crisis 'to go on for several years'* <https://www.theguardian.com/law/2021/oct/22/england-wales-court-backlog-covid-crisis-go-on-for-several-years> [dostęp: 24.10. 2021].

⁴⁵⁸ *The Jury System*, <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/criminal-law/the-jury-system.php> [dostęp: 29.12.2020], A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 101-102.

istnieją akty prawne o randze ustawy zasadniczej (np. Wielka Karta Swobód). Ukształtowanie instytucji we wspomniany sposób nie stoi na przeszkodzie uchwaleniu przez parlament Anglii i Walii ustawy znoszącej ławę przysięgłych⁴⁵⁹. Z perspektywy obserwacji wydarzeń związanych z pandemią wydaje się to jednak niemożliwe. Co zasługuje na podkreślenie, społeczeństwo Anglii i Walii jest niezwykle przywiązane do procesów z udziałem ławy przysięgłych, czego potwierdzenie mogą stanowić uprzednie wydarzenia. Wybuch pandemii COVID-19 sprawił, że procesy z udziałem ławy przysięgłych zostały odwołane, co ostatecznie doprowadziło do propozycji ze strony rządu, aby je zawiesić. Prawnicy wskazywali, że może to ostatecznie wywołać zagrożenie praworządności, bowiem prawo do bycia osądzonym przez równych sobie ma fundamentalny charakter. Wskazana gwarancja stanowi przejaw równości wobec prawa. Prawnicy w Anglii i Walii podnosili, że zawieszenie *jury trials* może stanowić szczególne zagrożenie dla mniejszości rasowych zamieszkujących wyspy – Afroamerykanów czy Azjatów⁴⁶⁰.

W nauce prawa brytyjskiego wskazuje się, że przywiązanie do instytucji ławy przysięgłych, w dobie niewielkiej liczby spraw rozpoznawanych przed nią, ma wręcz niebezpieczny charakter. Jednak obywatele od pokoleń podnoszą, że system prawny z udziałem przysięgłych jest najlepszym na świecie. Zdają się oni nie dostrzegać problemów związanych z jej funkcjonowaniem⁴⁶¹. Wskazuje się zatem na konieczność zreformowania konstrukcji ławy przysięgłych. Jednym z postulatów jest potrzeba ograniczenia liczby spraw rozpoznawanych z udziałem sędziów społecznych, co, zdaniem badaczy, zaoszczędziłoby fundusze oraz usprawniło tok postępowania⁴⁶². Zdecydowanym argumentem przemawiającym przeciwko instytucji ławy przysięgłych jest liczba spraw rozpoznanych w procedurze *plea bargaining*. W prawie Anglii i Walii zdecydowana większość z nich zostaje zakończona w wyniku ugód zawartych wraz z prokuratorem. Oskarżeni decydują się bowiem wybrać pewną drogę zakończenia postępowania karnego niż brać udział w długotrwałej procedurze, podczas której wszystko może się zdarzyć.

W prawie Anglii i Walii docenia się jednak zdrowy rozsądek przynoszony przez przysięgłych na salę rozpraw. Zapewnia to dokładną analizę rozpoznawanej sprawy, jak również możliwość oceny sytuacji oskarżonego z uwagi na zbliżony status społeczny sędziów.

⁴⁵⁹ J. R. Spencer, *The English...*, s. 146.

⁴⁶⁰ *Suspension of Jury Trials: A Threat to the Rule of Law*, <https://www.legalfutures.co.uk/associate-news/suspension-of-jury-trials-a-threat-to-the-rule-of-law> [dostęp: 29.12.2020], A. Grubalska, *Udział czynnika...*, s. 102.

⁴⁶¹ *The Jury Trial Post...*

⁴⁶² E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 175.

Pomimo krytyki instytucji, liczni obywatele Anglii i Walii uważają, że procesy toczące się przed ławą przysięgłych są bardziej sprawiedliwe, niż procesy przed zawodowym sędzią. Posiadają oni również większe zaufanie do wymiaru sprawiedliwości sprawowanego przez przysięgłych⁴⁶³.

Zarzuty podnoszone wobec instytucji ławy przysięgłych dotyczą zbyt małej reprezentacji osób innych ras, np. Afroamerykanów czy Azjatów. Od 1989 roku zawodowy sędzia nie ma już wpływu na skład osobowy konstruowanej ławy. Do wskazanej daty sędzia mógł wpływać na partycypację osób innych ras, szczególnie, gdy oskarżonym była osoba wywodząca się z mniejszości rasowych lub etnicznych. Głównymi powodami wykluczenia z ławy wskazanych grup ludności są nadal niespełnianie wymogu zamieszkiwania przez odpowiednio długi czas na terenie Zjednoczonego Królestwa oraz niewystarczająca znajomość języka angielskiego. Podczas prowadzonych badań ustalono, że ławy zróżnicowane pod względem rasowym pojawiają się w Sądach Koronnych, na których terenie zamieszkuje co najmniej 10 % mniejszości rasowych lub etnicznych. Z tego powodu zachodzi małe prawdopodobieństwo wylosowania za pomocą narzędzia informatycznego przedstawicieli innych ras jako potencjalnych przysięgłych. Zdecydowana większość takich sądów znajduje się w okolicach Londynu. Może to powodować problemy z uwagi na okoliczność, że przeważający odsetek oskarżonych spośród mniejszości rasowych zamieszkuje tereny, na których ich liczebność nie przekracza 10 % populacji⁴⁶⁴.

W toku badań ustalono także, że ławy przysięgłych zróżnicowane rasowo dokonują bardziej szczegółowej analizy sprawy. Obrady są w takim wypadku dłuższe i zapewniają prawidłową konkluzję. Przysięgli pochodzący z mniejszości etnicznych są skłonni uniewinnić oskarżonego pochodzącego z tożsamej społeczności. Jest to uzasadniane głębokim przekonaniem mniejszości w zakresie większych niesprawiedliwości społecznych nakierowanych wobec wskazanych grup, czego nie podziela ludność biała. Jednak przysięgli powinni pamiętać, że ich zadaniem jest wydanie bezstronnego werdyktu w sprawie, po rozważeniu dowodów przedstawionych na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego⁴⁶⁵.

Pomimo panującego przekonania o niechęci obywateli do sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako przysięgli, wskazuje się, że w rzeczywistości Anglicy i Walijczycy, czy nawet bardziej szczegółowo - mieszkańcy Londynu z zasady nie unikają zasiadania w ławie z błahych powodów. Ponad 50 % ankietowanych spośród poprzednich przysięgłych wskazała,

⁴⁶³ C. Thomas, *Exposing the...*, s. 1.

⁴⁶⁴ C. Thomas, *Exposing the...*, s. 2-5.

⁴⁶⁵ C. Thomas, *Exposing the...*, s. 6-7.

że z przyjemnością wykonała obowiązek obywatelski. Przeprowadzone badania wykazały, że najczęściej dążącymi do wykluczenia z ławy są osoby mniej zamożne, o niskim statusie społecznym i bezrobotne. Osoby wykształcone, przedsiębiorcy wykonują swój obowiązek obywatelski. W toku badań ustalono również, że osoby starsze są pozbawione odpowiedniej reprezentacji w ławie⁴⁶⁶.

Instytucja sędziego pokoju w prawie Anglii i Walii zdaje się być konstrukcją dopracowaną na gruncie wskazanego porządku prawnego. Lata kształtowania się *justices of the peace* począwszy od XII wieku umożliwiają jej prawidłowe funkcjonowanie. Umieszczenie sędziów pokoju w strukturze sądownictwa, a także powoływanie do wykonywania obowiązków orzeczniczych przez *Lord Chief Justice* z ramienia Króla, sprawiają, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości nabiera dostojnego charakteru. Korzystanie z pomocy *justice's clerk* posiadającego kwalifikacje prawnicze równoważy możliwość wydania przez sędziego pokoju błędnego wyroku. Wykonywanie funkcji orzeczniczych w prostych sprawach odciąża niewątpliwie sędziów zawodowych, którzy mogą zająć się bardziej skomplikowanymi problemami. O niedoskonałości instytucji i problemach w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości świadczą nie tylko głosy przeciwników, lecz również spadek liczebny sędziów pokoju.

Instytucja ławy przysięgłych jako jedna z najbardziej znanych konstrukcji systemu prawnego *common law*, zapewnia najszerszy udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Oddanie decyzji dotyczącej winy lub niewinności oskarżonego grupie 12 obywateli sprawia, że społeczeństwo staje się istotnym czynnikiem wymiaru sprawiedliwości. Lata przeobrażeń instytucji zapewniają jej prawidłowe funkcjonowanie. Przesyłanie wezwań do wykonywania obowiązku obywatelskiego w charakterze przysięgłego przez *Lord Chancellor*, a także sam sposób wyboru sprawiają, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości, podobnie jak w przypadku sędziów pokoju, nabiera podniosłego charakteru. Pomimo posiadania wielu oponentów instytucja ławy przysięgłych stanowi niewątpliwie ostaję praworządności w Anglii i Walii, lecz z uwagi na wskazane niedoskonałości, potrzebuje zmian, przeprowadzonych zarówno w zakresie wyboru, jak i edukacji przysięgłych.

Istotnym czynnikiem przemawiającym przeciwko instytucji ławy przysięgłych jest mały odsetek spraw rozpoznawanych przez *Crown Courts*. Jak wskazuje doktryna brytyjska, procesy przed ławą przysięgłych są podziwiane jedynie w teorii. W praktyce podkreśla się ich

⁴⁶⁶ C. Thomas, *Exposing the...*, s. 3-4.

czasochłonność i kosztowność, czego efektem jest prymat sądów magistrackich i trybu konsensualnego - *plea bargaining*⁴⁶⁷. Niewątpliwe procesy przed ławą przysięgłych mają charakter widowiskowy, jednakże należy odpowiedzieć na pytanie, czy mając na uwadze aspekty związane z wymiarem sprawiedliwości chodzi o spektakularność postępowania przed sądem, czy o zapewnienie oskarżonemu sprawiedliwego procesu.

Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez sędziów pokoju razem z sędziami zawodowymi w sprawach odwoławczych sprawia, że model udziału czynnika społecznego ma wyjątkowo szeroki charakter. W procesie karnym Anglii i Walii można spotkać się zarówno z przysięgłymi, którzy decydują o winie lub niewinności oskarżonego przed wydaniem przez zawodowego sędziego rozstrzygnięcia o karze, jak i z sędziami pokoju, którzy uczestniczą w rozprawach w dwojaki sposób. Mogą oni wykonywać funkcje orzecznicze w składach orzekających utworzonych jedynie z *lay magistrates* oraz sprawując wymiar sprawiedliwości w Sądzie Koronnym jako sędzi drugiej instancji w sposób przypominający model ławniczy obecny w prawie polskim.

Niedawne doświadczenia związane z pandemią COVID-19 przyniosły dodatkowe możliwości ograniczenia kosztownych i czasochłonnych procesów z udziałem przysięgłych. Zwolennicy oponowali stanowczo przeciwko rozpoznawaniu spraw jedynie przez sędziego lub sędziego i dwóch sędziów pokoju. Wydaje się jednak, że w celu zapewnienia prawa do rzetelnego procesu, system prawny Anglii i Walii powinien (również w celu przyspieszenia rozpoznawania spraw) umożliwić rozstrzygnięcie większości spraw nie tylko przez zawodowego prawnika, przy zapewnieniu prawa do procesu z udziałem przysięgłych w przypadku najcięższych gatunkowo spraw, np. zabójstw, lecz także przez zawodowego sędziego z udziałem sędziów pokoju. Innym wyjściem z sytuacji mogłoby być oddanie w ręce oskarżonych wyboru, czy chcą oni, aby proces odbywał się przed ławą lub zawodowym sędzią, ewentualnie przed sędzią i sędziami pokoju.

2.1.2. Udział czynnika społecznego w prawie Szkocji

W prawie szkockim udział czynnika społecznego również przybiera dwie formy. Obywatele mogą sprawować funkcje orzecznicze jako sędziowie pokoju i ława przysięgłych. Zagadnienia dotyczące partycypacji obywateli w Szkocji regulują następujące akty prawne:

⁴⁶⁷ *The Jury Trial Post...*

*Courts Reform (Scotland) Act 2014*⁴⁶⁸, *Judiciary and Courts (Scotland) Act 2008*⁴⁶⁹ i *Jury Trials (Scotland) Act 1815*⁴⁷⁰.

Instytucja sądów pokoju w Szkocji jest zbliżona do konstrukcji znanej w prawie Anglii i Walii z istotną różnicą, że *lay magistrates* orzekają nie w ramach struktury sądów magistrackich, lecz w ramach osobnych organów sądowniczych - *Justice of the peace courts*. Sędziowie pokoju są, tak jak w Anglii i Walii, wybierani spośród lokalnej społeczności. Nie muszą mieć wykształcenia prawniczego, co rekompensuje pomoc urzędnika sądowego, który jest prawnikiem. Wymiar sprawiedliwości sprawują w prostych sprawach karnych. Istotną różnicą w odniesieniu do prawa Anglii i Walii jest możliwość wykonywania funkcji orzeczniczych nie tylko w składach 3-osobowych, lecz również samodzielnie. Sądy pokoju nie rozpoznają spraw w niektórych hrabstwach, w których orzekają Sądy Szeryfów (*Sheriff Courts*). Ich właściwość rzeczowa rozciąga się również na bardziej skomplikowane sprawy karne, bowiem zasiadają w nich zawodowi sędziowie⁴⁷¹. W stosunku do prawa Anglii i Walii różnią się również możliwe do orzeczenia kary - ich spektrum jest znacznie mniejsze. Sędziowie pokoju są uprawnieni do orzeczenia jedynie grzywny do 2.500 £ lub kary pozbawienia wolności do 2 miesięcy⁴⁷².

Więcej różnic zachodzi w obrębie instytucji ławy przysięgłych. W prawie Szkocji *jury* może występować zarówno w Wysokim Trybunale (*High Court*), który rozpoznaje sprawy o najcięższym ciężarze gatunkowym - np. o morderstwo czy zgwałcenie, jak również w *Sheriff Courts*, jednakże tylko w przypadku rozpoznawania spraw o cięższe przestępstwa - w specjalnej procedurze (*solemn procedure*). *A contrario*, drugim trybem procedowania jest procedura skrócona (*summary procedure*), w którym rozpoznaje się sprawy o lżejsze czyny. Różnicą między wskazanymi trybami jest możliwa do orzeczenia kara - w pierwszej z nich pozbawienia wolności do 5 lat lub grzywna bez ograniczeń kwotowych, w drugiej zaś kara ograniczenia wolności do 12 miesięcy lub grzywna do 10.000 £⁴⁷³.

Ława przysięgłych, inaczej niż w większości państw liczy 15 członków. Rozstrzygnięcie przysięgłych może przyjąć postać nie tylko werdyktu *guilty* lub *not guilty*. Prawo szkockie dopuszcza również możliwość wydania werdyktu nieudowodnienia winy (*not*

⁴⁶⁸ Courts Reform (Scotland) Act 2014 <https://www.legislation.gov.uk/asp/2014/18/contents/enacted> [dostęp: 27.06.21].

⁴⁶⁹ Judiciary and Courts (Scotland) Act 2008 <https://www.legislation.gov.uk/asp/2008/6/contents> [dostęp: 27.06.21].

⁴⁷⁰ Jury Trials (Scotland) Act 1815 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo3/55/42> [dostęp: 27.06.21].

⁴⁷¹ *About JP Courts* <https://www.scotcourts.gov.uk/the-courts/jp-court> [dostęp: 23.06.2021].

⁴⁷² *Apply to become a justice of the peace* <https://www.mygov.scot/apply-justice-peace> [dostęp: 23.06.2021].

⁴⁷³ *Attending a Criminal Court* <https://www.scotcourts.gov.uk/rules-and-practice/attending-a-court/attending-a-criminal-court> [dostęp: 23.06.2021].

proven). Werdykty *not guilty* i *not proven* oznaczają niewinność oskarżonego. Werdykt *not guilty* zapada, gdy przysięgli nabiorą przekonania, że oskarżony jest niewinny popełnienia zarzucanego mu czynu, zaś werdykt *not proven*, gdy członkowie ławy uznają, że brak jest wystarczających dowodów, aby udowodnić winę oskarżonego ponad wszelką wątpliwość. Pomimo iż pomiędzy dwoma werdyktami uniewinniającymi nie zachodzą żadne różnice, ostatni z werdyktów rodzi negatywne konsekwencje dla oskarżonego. Społeczeństwo nabiera bowiem przekonania, że oskarżony popełnił czyn zabroniony, lecz jego wina nie została udowodniona przed sądem. Pojawiają się głosy zakazania jego wydawania, a nawet całkowitego zniesienia. Konstrukcja werdyktu *not proven* ma jednak swoich zwolenników, którzy wskazują, że jest to nieoceniona konstrukcja karnoprosowa dla oskarżonego, gdy przysięgli mają wątpliwości w stosunku do jego winy⁴⁷⁴. W praktyce, identyczny rezultat, z korzyścią dla oskarżonego (bez skazania go na społeczny ostracyzm) można osiągnąć poprzez wydanie werdyktu *not guilty*, co można zaobserwować w praktyce innych państw.

Wszystkie werdykty zapadają zwykłą większością głosów. Do skazania oskarżonego wystarczy większość 8 głosów za wydaniem werdyktu „winny”. Z tego powodu w prawie szkockim nie może dojść do *hung jury*. W toku przeprowadzonych badań ustalono, że ławy wydające werdykty większością głosów, a nie jednomyślnie lub prawie jednomyślnie są dużo bardziej skłonne do skazania oskarżonego⁴⁷⁵.

2.1.3. Udział czynnika społecznego w prawie Irlandii Północnej

W prawie Irlandii Północnej, podobnie jak w innych częściach Zjednoczonego Królestwa, udział czynnika społecznego przybiera dwie formy - ławy przysięgłych i sędziów pokoju. W tym wypadku, rozwiązania przyjęte w prawie irlandzkim są bardziej zbliżone do regulacji Anglii i Walii niż w Szkocji. Zagadnienia dotyczące partycypacji obywateli w postępowaniu regulują: *Justice Act (Northern Ireland) 2015*⁴⁷⁶ i *Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007*⁴⁷⁷.

Warto wskazać, że w prawie irlandzkim odróżnia się *lay magistrates* od *justices of the peace*. Kompetencje orzecznicze obydwu organów wymiaru sprawiedliwości odpowiadają

⁴⁷⁴ S. Bray, *Not Proven: Introducing a Third Verdict*, „The University of Chicago Law Review”, 2005, s. 1299-1302, 1320.

⁴⁷⁵ *Unlocking the mysteries of the Scottish jury* <https://insidetime.org/unlocking-the-mysteries-of-the-scottish-jury/> [dostęp: 23.06.2021].

⁴⁷⁶ *Justice Act (Northern Ireland) 2015* <https://www.legislation.gov.uk/niu/2015/9/contents> [dostęp: 27.06.21].

⁴⁷⁷ *Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007* <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/6/crossheading/trials-on-indictment-without-a-jury> [dostęp: 27.06.21].

sędziom pokoju w Anglii i Walii. Nie wymaga się od nich kwalifikacji prawniczych. *Lay magistrates* mają szersze uprawnienia w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości⁴⁷⁸.

Największą odrębnością w systemie prawnym Irlandii Północnej jest prowadzenie procesów bez ławy przysięgłych - przed zawodowym sędzią. Ma to swoje podłoże historyczne. Z uwagi na konieczność ochrony przysięgłych w procesach dotyczących oskarżonych o czyny o podłożu terrorystycznym, mocą aktu prawnego z 1973 roku, wprowadzono specjalne sądy, tzw. *Diplock Courts*. Do ich właściwości rzeczowej należały m.in. sprawy o charakterze terrorystycznym⁴⁷⁹. Wskazane sądy zniesiono w 2007 roku mocą *Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007*.

Obecnie dopuszcza się prowadzenie procesów bez ławy przysięgłych po wydaniu zezwolenia przez *Director of Public Prosecutions for Northern Ireland*. Powyższa możliwość zachodzi w sprawach dotyczących czynów o podłożu terrorystycznym, członków grup przestępczych, aktów agresji na tle religijnym lub politycznym⁴⁸⁰. Współcześnie procesy przed sędzią zawodowym w *Crown Courts* należą jednak do rzadkości, stanowiąc około 1% spraw⁴⁸¹.

2.2. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki

Na gruncie prawa amerykańskiego udział czynnika społecznego w procesie karnym przybrał dwie formy. Obywatele mogą uczestniczyć w postępowaniu jako urzędnicy pełniący samodzielne funkcje orzecznicze i jako ława przysięgłych. Każda ze wskazanych konstrukcji zapewnia sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w innym zakresie. Z uwagi na charakterystyczny dla prawa Stanów Zjednoczonych Ameryki dualizm systemu prawa (prawo federalne i stanowe) warto wskazać, że niektóre konstrukcje mają swoje umocowanie jedynie w prawie stanowym, a inne również w prawie federalnym.

2.2.1. Udział urzędników pełniących samodzielne funkcje orzecznicze

Pośród urzędników pełniących funkcje orzecznicze w prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki można wyróżnić nie tylko najpopularniejszą instytucję, jaką są sędziowie pokoju (*justices of the peace*), lecz również trzy inne konstrukcje zapewniające samodzielne

⁴⁷⁸ Justice Act (Northern Ireland) 2015, section 4 i 5.

⁴⁷⁹ C. D. Rasnic, *Northern Ireland's Criminal Trials without Jury: The Diplock Experiment*, „Annual Survey of International & Comparative Law” Vol. 5, Issue 1, 1999, s. 239, 243-246.

⁴⁸⁰ Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007, section 1.

⁴⁸¹ Non-Jury Trials Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007 <https://www.gov.uk/government/news/non-jury-trials-justice-and-security-northern-ireland-act-2007> [dostęp: 27.06.21].

sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez laików. Są to: sądy miejskie, wiejskie i municypalne (*town, village and municipal courts*), niesędziowski personel sądowy z uprawnieniami do sprawowania wymiaru sprawiedliwości (*nonjudge court personnel with judicial powers*) i sądy burmistrzów (*mayoral courts*). Każda z nich różni się w zależności od stanu (warto wskazać, że mają one swoją podstawę tylko w prawie stanowym). Nie wszystkie ze wskazanych konstrukcji występują w każdym stanie. Nie wszystkie stany USA korzystają z samodzielnego sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez urzędników⁴⁸². Z uwagi na ograniczone kompetencje orzecznicze, sądy, w których orzekają sędziowie-laicy nazywa się sądami o ograniczonej jurysdykcji (*courts of limited jurisdiction*)⁴⁸³.

Głównym założeniem każdej z konstrukcji jest przyspieszenie sprawowania wymiaru sprawiedliwości, obniżenie kosztów, jak również odciążenie sędziów zawodowych od orzekania w prostych sprawach⁴⁸⁴. Sprawy mniejszej wagi uchodzą z zasady za mniej skomplikowane i wystarcza w nich orzec niewysoką karę (nawet w przypadku konieczności orzeczenia kary pozbawienia wolności)⁴⁸⁵.

Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez obywateli budzi coraz większe wątpliwości z uwagi na ich kompetencje orzecznicze. Jednym z ich uprawnień jest możliwość orzekania w przypadku *plea bargaining*, jak również zwalniania z aresztu za kaucją, czy decydowania w przedmiocie pozbawienia wolności oskarżonego. Są to przecież kompetencje, które wpływają w istotnym stopniu na sytuację karnoprosesową oskarżonego. Postuluje się ograniczenie uprawnień orzeczniczych urzędników nieposiadających wykształcenia prawniczego. Innym powodem jest ograniczona możliwość kontroli odwoławczej decyzji procesowych wydanych przez urzędników⁴⁸⁶.

Kontrowersje budzi również brak konieczności posiadania wykształcenia prawniczego, zdania egzaminu zawodowego (*bar exam*), czy też ukończenia jakichkolwiek studiów. W przypadku niektórych stanów wystarczy ukończenie szkoły średniej. Inne stany wprowadzają obowiązkowe szkolenie i egzaminy dla sędziów niezawodowych. Warto zauważyć, że urzędnicy stosują to samo prawo - materialne i procesowe, co sędziowie zawodowi. Czasem

⁴⁸² L. Trautman, S. Felton, *The Use of Lay Magistrates in the United States*, „R Street Policy Study”, No. 173, May 2019, s. 2.

⁴⁸³ E. Gmurzyńska, *Evolution of the Institution of Justices of the Peace in the United States*, SIL, Vol. 28, Issue 1, 2019, s. 39.

⁴⁸⁴ Warto wskazać, że niektórzy autorzy traktują wskazane konstrukcje jednakowo - jako przejaw sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez nieprawników. Wskazują oni, że m.in. *municipal, town, justice courts* są różnymi formami tzw. *courts of limited jurisdiction*, zob. A. Natapoff, *Criminal Municipal Courts*, „Harvard Law Review”, Vol. 134, No. 3, 2021, s. 966.

⁴⁸⁵ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 1000-1001.

⁴⁸⁶ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 1.

również laicy borykają się ze skomplikowanymi stanami faktycznymi. Należy zatem postulować, aby na urzędników powoływać osoby posiadające niekoniecznie wykształcenie prawnicze (stanowiłoby to naruszenie zasady udziału czynnika społecznego), lecz co najmniej wykształcenie wyższe i ukończone szkolenia specjalistyczne w zakresie orzekania.

Sądy o ograniczonej jurysdykcji różnią się w zależności od władzy stanowej lub miejskiej. Odmienności pomiędzy organami judykatury sprowadzają się do wielkości, zorganizowania czy samych podmiotów sprawujących wymiar sprawiedliwości (prawnicy lub laicy)⁴⁸⁷.

2.2.1.1. Sędziowie pokoju

2.2.1.1.1. Aspekty historyczne

Partycypacja obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w charakterze sędziów pokoju posiada na gruncie prawa amerykańskiego, jak cały system prawa, swoją recepcję angielską⁴⁸⁸. Warto zauważyć, że pomimo recypowania konstrukcji sędziów pokoju doszło do zmian w jej obrębie z uwagi na odrębności kulturowe i terytorialne. W tym zakresie rozważania zostaną ograniczone do lat kolonii angielskich na nowym kontynencie aż do współczesności.

Z początkiem przyjęcia systemu angielskiego w XVII wieku sędziowie pokoju musieli posiadać szeroką wiedzę o społeczności lokalnej (interesować się życiem wspólnoty)⁴⁸⁹. Początków instytucji upatruje się w funkcjonowaniu komisarzy, których uprawnienia były zbliżone do angielskiej wersji konstrukcji. Pod koniec XVII wieku kompetencje orzecznicze komisarzy w sprawach karnych były bardzo szerokie. Obejmowały niemalże wszystkie sprawy, poza tymi, w których można było orzec karę śmierci. Do uprawnień sędziów pokoju należało nie tylko sprawowanie funkcji orzeczniczych, lecz również zajmowanie się sprawami administracyjnymi lokalnych społeczności, naprawa mostów, karanie heretyków czy ustalanie podatków⁴⁹⁰.

Inaczej niż w przypadku instytucji w Anglii, w prawie amerykańskim brakowało podstawy sprawowania wymiaru sprawiedliwości - regulacji czy instruktarzy. Popularne stało się sprowadzanie literatury z Anglii, przez co sędziowie pokoju zostali wyposażeni w fachowe

⁴⁸⁷ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 975.

⁴⁸⁸ Ch. H. Smith, *The Justice of the Peace System in the United States*, „California Law Review”, Vol. 15, No. 2, January 1927, s. 118.

⁴⁸⁹ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 2.

⁴⁹⁰ L. M. Boyer, *The Justice...*, s. 322.

pomoce prawne. Z racji znacznych różnic administracyjnych i geopolitycznych wobec prawa angielskiego, jak również przyznania sędziom pokoju nowych kompetencji, pierwsze podręczniki (*handbooks* i *manuals*) pojawiły się na terenie stanów południowych⁴⁹¹.

Na przestrzeni XVII i XVIII wieku sędziowie pokoju stanowili kluczowy komponent wymiaru sprawiedliwości z uwagi na małą powszechność komunikacji międzyludzkiej czy niewielki rozwój środków transportu. Z tego powodu sędzia społeczny, będący blisko mieszkańców wspólnoty - wsi lub miasta - stanowił czynnik pożądany i nieoceniony. Inną przyczyną prężnego rozwoju instytucji na przestrzeni lat była, podobnie jak na terenie dawnej Rzeczypospolitej, stosunkowo mała liczba osób posiadających wykształcenie prawnicze, które mogłyby objąć stanowiska sędziowskie. Studia prawnicze były bowiem bardzo kosztowne i niewiele osób mogło sobie pozwolić na ten wydatek⁴⁹².

U początku istnienia instytucji sędziowie pokoju byli finansowani przez strony postępowania, zaś ich wynagrodzenie zależało od wydanego rozstrzygnięcia. Z tego powodu, sędziowie orzekali nie po starannym rozważeniu materiału dowodowego, lecz w oparciu o kryteria finansowe, wydając korzystne rozstrzygnięcia dla stron, które zaopatrywały ich w odpowiednią liczbę spraw (powodów lub oskarżycieli). Z reguły orzeczona grzywna, po jej uiszczeniu, stanowiła część wynagrodzenia sędziego pokoju. Prowadziło to do naruszenia prawa do rzetelnego procesu sądowego (*Due Process of Law*)⁴⁹³. Na przestrzeni lat Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki stanowczo opowiadał się przeciwko metodom wynagradzania sędziów, gdy ich zarobki pochodziły z grzywien uiszczanych przez skazanych. Sędziowie mieli w takim wypadku interes prawny w skazywaniu oskarżonych⁴⁹⁴.

W prawie amerykańskim nie ma również pisanych norm, które stanowiłyby o konieczności bycia prawnikiem jako warunku zostania sędzią zawodowym - federalnym, czy nawet sędzią Sądu Najwyższego⁴⁹⁵. Sytuacje, gdy osoba niebędąca prawnikiem została sędzią federalnym miały miejsce do połowy XX wieku. Warto wskazać, że Ojcowie Założyciele zdecydowali się nie zawrzeć w Konstytucji USA, czy też w Karcie Praw podstawy funkcjonowania instytucji sędziów pokoju. Zostawiono ją w gestii regulacji stanów⁴⁹⁶. Dlatego

⁴⁹¹ Szerzej: L. M. Boyer, *The Justice...*, s. 323-325.

⁴⁹² P. Króliczek, *Juries and Justices of the Peace in the United States*, „Krytyka Prawa”, Tom 12, nr 4, 2020, s. 97, Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 118.

⁴⁹³ P. Króliczek, *Juries and...*, s. 99.

⁴⁹⁴ Sprawa *Tumey v. Ohio*, 273 U.S. 510 (1927) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/273/510/> [dostęp: 5.12.21], Sprawa *North v. Russell*, 427 U.S. 328 (1976) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/427/328/> [dostęp: 27.11.2021].

⁴⁹⁵ W zakresie wymogów zostania sędzią brak podstaw konstytucyjnych, co umożliwia tworzenie odrębnych regulacji przez stany, zob. *Can A Totally Inexperienced Person Become A Federal Judge?* <https://www.robertreeveslaw.com/blog/federal-judge/> [dostęp: 28.11.2021].

⁴⁹⁶ P. Króliczek, *Juries and...*, s. 97, 99-100.

też na przestrzeni lat kwestionowano brak wymogu posiadania wykształcenia prawniczego w celu wykonywania zawodu sędziego pokoju.

Instytucja zaczęła tracić na znaczeniu już w XIX wieku, szczególnie w miastach, gdzie pojawiły się sądy miejskie. Na początku XX wieku podkreślano, że konstrukcja ta nie stanowi istotnej roli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości z uwagi na upowszechnienie środków komunikacji i transportu. Sprawiało to, że strony postępowania, w celu rozstrzygnięcia sprawy przez wykwalifikowanego urzędnika, mogły udać się do większego miasta⁴⁹⁷.

2.2.1.1.2. Kompetencje orzecznicze⁴⁹⁸

Sędzia pokoju jest urzędnikiem pełniącym funkcje orzecznicze w drobnych sprawach karnych i cywilnych. Instytucja ta ma swoją podstawę w prawie czternastu stanów USA. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości jako sędzia pokoju stanowiło kluczowy element wymiaru sprawiedliwości w dobie kolonializmu. Również obecnie instytucja pełni istotną rolę w społecznościach lokalnych⁴⁹⁹.

Instytucja sędziów pokoju zdecydowanie częściej znajduje zastosowanie na terenach społeczności wiejskich i mniejszych miast. W części Stanów Zjednoczonych Ameryki nastąpiło odejście od roli orzeczniczej sędziów pokoju⁵⁰⁰.

Sędziowie pokoju pełnią funkcje orzecznicze w ramach danego hrabstwa (*county*), stosując prawo stanowe. *Justices of the peace* posiadają najszersze kompetencje w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości pośród wszystkich urzędników lokalnych⁵⁰¹.

Instytucja sędziów pokoju nie ma charakteru obligatoryjnego. Jej funkcjonowanie zależy od kodyfikacji stanowej. Zazwyczaj konstrukcja ta ma swoją podstawę w stanowej konstytucji, zaś w innych wypadach w aktach prawnych niższego rzędu. Również zróżnicowane jest powoływanie sędziów pokoju. Są oni albo wybierani w wyborach powszechnych, albo powoływani przez gubernatora na kilkuletnie kadencje⁵⁰². Dopuszcza się również powołanie sędziów pokoju przez radę miejską lub burmistrza. Jest to świadectwem zależności sędziów pokoju od wyborców lub przedstawicieli władzy wykonawczej, co wpływa

⁴⁹⁷ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 118, 133, szerzej o rezygnacji przez stany z instytucji: K. E. Vanlandingham, *The Decline of the Justice of the Peace*, „University of Kansas Law Review”, Vol. 12, 1964, s. 389.

⁴⁹⁸ Analiza instytucji sędziego pokoju zostanie przedstawiona w oparciu o regulacje stanów: Massachusetts, Montana, Nowy Jork i Texas.

⁴⁹⁹ K. Liszewski, *Instytucja sędziów pokoju na przykładzie USA* [w:] M. Jabłoński, M. Abu Gholeh (red.), *Specyfika organizacji i funkcjonowania organów władzy publicznej, Analiza porządków prawnych państw współczesnych*, Wrocław 2019, s. 85, Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 118.

⁵⁰⁰ K. Liszewski, *Instytucja sędziów...*, s. 77.

⁵⁰¹ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 2.

⁵⁰² K. Liszewski, *Instytucja sędziów...*, s. 81-85

negatywnie na ich bezstronność, niezależność czy przestrzeganie prawa do rzetelnego procesu⁵⁰³.

Z instytucją sędziów pokoju wiąże się wiele kontrowersji. Wskazuje się, że sędziowie pokoju realizują partykularne interesy, od których zależy później ich wybór lub powołanie, zamiast sprawować wymiar sprawiedliwości. Sędziowie społeczni pozostają często w relacjach z przedstawicielami administracji czy egzekutywy, co może rodzić obawy m.in. o ich podatność na korupcję⁵⁰⁴.

Istotnym problemem jest brak jednolitej systematyzacji liczby spraw znajdujących się na wokandzie sądów pokoju. Każdy stan prowadzi osobną klasyfikację. Niektóre sądy nie dokonują rejestracji liczby rozpoznawanych spraw, co zdecydowanie utrudnia prowadzenie badań z perspektywy obciążenia sądów i sędziów niezawodowych. Komplikację stanowi również brak klasyfikacji spraw, które są rozpoznawane przez nieprawników⁵⁰⁵.

W zakresie wykształcenia tylko Karolina Południowa wymaga ukończenia studiów na poziomie licencjackim (*college'u*). Siedem innych stanów przewiduje konieczność ukończenia liceum, zaś pozostałe stany nie regulują tej kwestii. Zróżnicowana jest także kwestia szkoleń sędziów pokoju. Rozpiętość godzinowa wykładów waha się od około 20 do ponad 100 godzin rocznie⁵⁰⁶.

Szczególny status sądów pokoju (z uwagi na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez nieprawników) polega na nierozpoznawaniu spraw z udziałem przysięgłych, ograniczeniu prawa do obrony, czy wreszcie zapewnieniu szczególnej procedury odwoławczej. Z racji swojego charakteru, sądy pokoju nazywa się niekiedy sądami problematycznego gatunku⁵⁰⁷.

Na przestrzeni lat w ramach instytucji doszło do poważnych przeobrażeń, które polegały na zwiększeniu liczby obowiązkowych szkoleń, wprowadzeniu większej kontroli nad wydawanymi rozstrzygnięciami poprzez umożliwienie utrwalania przebiegu rozprawy, zmianie sposobu finansowania na niezależny od wydanej konkluzji procesowej, co wpłynęło również na bezstronność sędziów pokoju. Instytucja ta nadal znajduje uzasadnienie w niewielkich jednostkach administracyjnych o małej liczbie ludności, leżących w oddaleniu od sądów, w których orzekają profesjonaliści⁵⁰⁸.

⁵⁰³ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 968.

⁵⁰⁴ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 968-969.

⁵⁰⁵ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 977.

⁵⁰⁶ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 2.

⁵⁰⁷ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 969, 971.

⁵⁰⁸ E. Gmurzyńska, *Evolution of the...*, s. 56.

Co do zasady sędziowie pokoju są uprawnieni do orzekania kar pozbawienia wolności od 30 dni do 6 miesięcy i grzywny od 500 \$ do 2.500 \$. Czasem dopuszcza się prawo do orzekania kar pozbawienia wolności do roku. Zdarza się, że prawo miejskie przewiduje zagrożenie karą łagodniejszą za dane przestępstwo niż prawo stanowe. Istnieją jednak regulacje, które zakazują normowania i orzekania łagodniejszych kar grożących za popełniony czyn, niż wynikają z podstawy stanowej. Wskazuje się, że wpływy z orzeczonych przez sędziów pokoju kar grzywny stanowią główny dochód miast. Część z uzyskanych kwot jest następnie dzielona dla stanów lub hrabstw⁵⁰⁹.

2.2.1.1.2.1. Stan Massachusetts

Konstrukcja sędziów pokoju ma swoją podstawę w ustawie zasadniczej stanu Massachusetts. Sędziowie-laicy są powoływani na 7-letnie kadencje przez gubernatora po uzyskaniu zgody rady wykonawczej. Regulacje stanowe nie wymagają ukończenia studiów prawniczych w celu piastowania urzędu⁵¹⁰.

Kompetencje orzecznicze sędziów pokoju są uregulowane w ustawie - *General Laws of Massachusetts*. Do ich obowiązków należy m.in. przyjmowanie przysięgi czy udzielanie ślubów⁵¹¹. Sędziowie pokoju pełnią zatem funkcje należące w prawie polskim do urzędników stanu cywilnego.

Począwszy od II połowy XIX wieku w prawie stanu Massachusetts trwa ograniczanie kompetencji orzeczniczych sędziów pokoju. Obecnie nie sprawują oni jurysdykcji w sprawach karnych ani cywilnych⁵¹².

2.2.1.1.2.2. Stan Montana

Instytucja sędziów pokoju ma swoje umocowanie w Konstytucji stanu Montana. Przepis odnoszący się do *justices of the peace* ma charakter generalny. Stanowi on, że w każdym hrabstwie powinno się wybrać jednego sędziego pokoju, który posiada kwalifikacje, jest wyszkolony i otrzymuje miesięczne wynagrodzenie wynikające z przepisów prawa. Sędzia pokoju sprawuje wymiar sprawiedliwości w sprawach objętych ich jurysdykcją (w zasadzie z

⁵⁰⁹ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 975, 982-983.

⁵¹⁰ Constitution of Massachusetts, chapter III, art. III i chapter II, section I, art. IX <https://www.law.gmu.edu/assets/files/academics/founders/Mass-Constitution.pdf> [8.01.2022].

⁵¹¹ General Laws of Massachusetts, part III, title I, chapter 222, section 1A i part II, title III, chapter 207, section 38 i 40 <https://malegislature.gov/Laws/GeneralLaws> [dostęp: 8.01.2022].

⁵¹² *Massachusetts Justices Of The Peace Association, Inc.* <https://www.mjpa.org/Resources/Documents/MJPA%20Manual%20Updated/MJPAhandbookfinal1.pdf> [dostęp: 9.01.2022].

wyjątkiem spraw o zbrodnie). Przepisy ustawowe mogą zapewnić orzekanie większej liczby sędziów pokoju w każdym hrabstwie⁵¹³. W zasadzie od sędziów lokalnych nie wymaga się ukończenia studiów prawniczych⁵¹⁴.

Regulacje kodeksu stanowego - *Montana Code Annotated 2021* zakazują sędziom pokoju praktykować prawo z wyjątkiem sędziów będących zawodowymi prawnikami. Ci ostatni (oraz ich partnerzy z kancelarii, wspólnicy i inni pracownicy) nie mogą jedynie reprezentować strony przed sądem pokoju, w którym pełnią funkcje orzecznicze. Naruszenie powyższej zasady jest zakazane. Jej uchybienie skutkuje usunięciem z urzędu⁵¹⁵.

Sędziowie pokoju orzekają w ramach *Justices Courts*. Pochodzą oni z wyborów. Sędziów na czteroletnie kadencje wybierają wykwalifikowani elektorzy hrabstwa podczas powszechnych wyborów stanowych. Wybory odbywają się niezwłocznie po wygaśnięciu kadencji poprzednika. Sędziowie pokoju są wyłaniany w procedurze bezpartyjnego głosowania, w identyczny sposób jak sędziowie *district courts*⁵¹⁶. Po wyborze każdy sędzia pokoju odbywa obowiązkowe dwa roczne szkolenia. Regulacje kodeksowe nie stanowią więcej w tym zakresie (odnośnie do np. liczby godzin czy materii szkoleń)⁵¹⁷.

Kompetencje orzecznicze sędziów pokoju ograniczają się do orzekania w sprawach o wykroczenia, gdy możliwą do orzeczenia jest kara grzywny nieprzekraczająca co do zasady 500 \$ lub kara pozbawienia wolności nieprzekraczająca 6 miesięcy lub obie te kary łącznie. Sędziowie niezawodowi sprawują wspólną jurysdykcję z sędziami z *district courts* w sprawach o wykroczenia zagrożonymi karą grzywny przekraczającą 500 \$ lub karą pozbawienia wolności przekraczającą 6 miesięcy lub obiema karami łącznie⁵¹⁸. Sędziowie pokoju rozpoznają również drobne sprawy cywilne⁵¹⁹.

2.2.1.1.2.3. Stan Nowy Jork

W prawie stanu Nowy Jork instytucja sędziego pokoju jest uregulowana w stanowej konstytucji. *The Constitution of the State of New York* (article VI § 17 (c) zezwala na jej zniesienie). W praktyce rolę sądów pokoju pełnią lokalne sądy, w których orzekają urzędnicy

⁵¹³ The Constitution of the State Montana, article VII, part VII, section 5 https://leg.mt.gov/bills/mca/title_0000/article_0070/part_0010/section_0050/0000-0070-0010-0050.html [dostęp: 7.01.2022].

⁵¹⁴ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 1058.

⁵¹⁵ Montana Code Annotated 2021, 3-1-602. <https://leg.mt.gov/bills/mca/index.html> [dostęp: 7.01.2022].

⁵¹⁶ Montana Code Annotated 2021, 3-10-201, 3-10-205, 7-4-2205.

⁵¹⁷ Montana Code Annotated 2021, 3-10-203.

⁵¹⁸ Montana Code Annotated 2021, 3-10-303.

⁵¹⁹ Montana Code Annotated 2021, 3-10-301.

- tzw. sądy miejskie lub wiejskie (*town, village and city courts*)⁵²⁰. Jurysdykcja wskazanych organów judykatury jest zależna od jurysdykcji *district courts*⁵²¹.

Regulacja konstytucyjna zezwala także na likwidację sądów miejskich lub wiejskich. Stanowe przepisy mają charakter generalny, zostawiając kwestie liczebności sędziów, ich kompetencji orzeczniczych, kadencji czy sposobu powoływania na stanowisko w gestii aktów prawnych niższego rzędu. Wyjątkiem jest regulacja w zakresie *justices of town courts*. W tym wypadku konstytucja stanowi w artykule VI § 17 (d), że są oni wybierani przez elektorów pochodzących z miasta na 4-letnie kadencje⁵²².

Szczegółowe regulacje dotyczące kompetencji orzeczniczych sędziów pokoju znajdują się w *New York State Law Criminal Procedure Law*. Do jurysdykcji sądów lokalnych (*local criminal courts*) należą wszystkie sprawy z wyjątkiem spraw o zbrodnie. Orzekają one w sprawach o drobne przestępstwa. W sprawach o wykroczenia posiadają jurysdykcję wspólną z sądami wyższymi. Do kompetencji orzeczniczych sądów lokalnych należy również przeprowadzanie posiedzeń wstępnych. Sąd wyższy jest właściwy w sprawach o drobne przestępstwa, które rozpoznawane są razem ze sprawami o zbrodnie⁵²³. Wynagrodzenie sędziów sądów niższych jest opłacane przez rządy lokalne, zaś sędziów sądów wyższych pochodzi z funduszy stanowych⁵²⁴.

Od sędziów sądów niższych nie wymaga się ukończenia studiów prawniczych⁵²⁵. Należy zaznaczyć, że nie ma rozróżnienia pomiędzy sprawami rozpoznawanymi w ramach *town, village and city courts* przez sędziów zawodowych i niezawodowych. Jedni i drudzy przedstawiciele judykatury mogą zatem orzekać w sprawach zarówno prostych, jak i trudniejszych w ramach właściwości rzeczowej sądu niższego⁵²⁶.

Należy wskazać, że pośród uchyleń zgłaszanych w pracy sędziów, zdecydowaną większość stanowią sędziowie *town and village courts*, spośród których najczęściej kwestionuje się pracę sędziów-laików. Sędziowie ci (często nieświadomie) nie przestrzegają podstawowych gwarancji procesowych stron np. prawa do obrony oskarżonego czy

⁵²⁰ Właściwość miejscowa wskazanych sądów rozciąga się na obszar miasta lub wsi, w granicach których urzęduje sędzia, zob. *Justice Court Manual* <https://www.nycourts.gov/courts/townandvillage/FinalJusticeCourtManualforUSCsite.pdf> [dostęp: 10.01.2022].

⁵²¹ The Constitution of the State of New York, article VI § 17 https://www.nysenate.gov/sites/default/files/ckeditor/Oct-21/ny_state_constitution_2021.pdf [dostęp: 9.01.2022].

⁵²² The Constitution of the State of New York, article VI § 17.

⁵²³ New York State Law Criminal Procedure Law, article 10, section 10.30 I section 10.20 <https://ypdcrime.com/cpl/> [dostęp: 9.01.2022].

⁵²⁴ *Assistance for Town and Village Justices* https://cjc.ny.gov/Policy.Statements/town_&_village_courts.html [dostęp: 10.01.2022].

⁵²⁵ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 1058.

⁵²⁶ *Assistance for...*

dopuszczają się przewleknięcia postępowania. Innym istotnym problemem jest niedopełnianie przez sędziów laików obowiązków finansowych, związanych z przekazywaniem uiszczonych grzywien, świadczeń pieniężnych czy orzeczonego przepadku na rachunek bankowy sądu. W celu przeciwdziałania powyższym uchybieniom organizacje prawnicze postulują wprowadzenie bardziej zaawansowanych szkoleń dla sędziów nieprofesjonalistów⁵²⁷. Inną praktyką likwidacji niedoskonałości urzędniczej jest utrwalanie przebiegu rozprawy w postaci protokołów lub nagrań obrazu lub dźwięku, pomimo iż sądy te nie stanowią tzw. *courts of record*⁵²⁸.

Szkolenia przeprowadzane w stosunku do nowo wybranych sędziów *town and village courts* są zależne od tego, czy posiadają oni wykształcenie prawnicze. Sędziowie, którzy nie są prawnikami i nie należą do stanowej rady adwokackiej (*bar*) podlegają szkoleniu wstępnemu (*taking the Bench training*) z zakresu prawa karnego, cywilnego, jak również z samej organizacji sądu. Członków *New York State Bar* zachęca się do uczestnictwa we wskazanym szkoleniu. Zwyczajowo szkolenie podstawowe trwa 6 dni. W drugim etapie szkolenia - podczas szkolenia zaawansowanego (*advanced training*) uczestniczą już wszyscy nowo powołani sędziowie. Wskazany etap ma formę seminariów z zakresu prawa karnego i cywilnego na poziomie rozszerzonym. Od sędziów-laików wymaga się ponadto zdania egzaminu pisemnego. Aby nadal sprawować wymiar sprawiedliwości muszą oni uczestniczyć w corocznym szkoleniu zaawansowanym. Organizowane szkolenia są powszechnie krytykowane z uwagi na ich formę - pasywne słuchanie wykładów. Powoduje to, że stają się one nieprzydatne w praktyce orzeczniczej. Wskazuje się, że dorośli najlepiej przyswajają wiedzę poprzez wykonywanie zadań⁵²⁹

2.2.1.1.2.4. Stan Texas

Institucja sędziów pokoju ma swoją podstawę w ustawie zasadniczej również w prawie stanu Texas, która reguluje ją w sposób kompleksowy, stanowiąc m.in. o liczbie urzędników w ramach danego hrabstwa⁵³⁰. Hrabstwa liczące co najmniej 50 tys. mieszkańców lub więcej powinny być podzielone na nie mniej niż 4 i nie więcej niż 8 okręgów (*precincts*). Mniejsze hrabstwa - liczące powyżej 18 tys. mieszkańców, lecz mniej niż 50 tys. powinny być podzielone

⁵²⁷ *Assistance for...*

⁵²⁸ *Justice Court Manual...*

⁵²⁹ Rules of the Chief Judge, part 17, section 17.2 <https://ww2.nycourts.gov/rules/chiefjudge/index.shtml> [dostęp: 10.01.2022], *Justice Court Manual..., Action Plan for the Justice Courts* <http://ww2.nycourts.gov/sites/default/files/document/files/2018-06/ActionPlan-JusticeCourts.pdf> [dostęp: 10.01.2022].

⁵³⁰ Texas Constitution <https://tlc.texas.gov/docs/legref/TxConst.pdf> [dostęp: 8.01.2022].

na nie mniej niż 2 i nie więcej niż 8 okręgów. Hrabstwa liczące mniej niż 18 tys. mieszkańców co do zasady stanowią jeden okręg. W każdym okręgu powinien zostać wybrany jeden sędzia pokoju, którego kadencja wynosi 4 lata. W hrabstwie, które liczy mniej niż 150 tys. mieszkańców wybiera się 2 sędziów pokoju na każdy okręg liczący 18 tys. mieszkańców lub więcej, zaś w każdym okręgu hrabstwa liczącego więcej niż 150 tys. mieszkańców można wybrać więcej niż jednego sędziego pokoju⁵³¹. Sędziów pokoju wybiera się w wyborach powszechnych⁵³². Sędziowie pokoju sprawują wymiar sprawiedliwości w sprawach o wykroczenia, które zagrożone są jedynie karą grzywny⁵³³. Sędziowie pokoju posiadają kompetencje orzecznicze również w drobnych sprawach cywilnych⁵³⁴.

Texas Election Code, section 141.001 (a) stanowi szczegółowo o wymogach, jakie powinien spełnić kandydat na sędziego pokoju. Potencjalny sędzia powinien: być obywatelem Stanów Zjednoczonych Ameryki, mieć ukończone 18 lat w momencie objęcia urzędu, nie być ubezwłasnowolnionym całkowicie prawomocnym wyrokiem sądu lub ubezwłasnowolnionym częściowo bez prawa do głosowania, nie może być skazanym za przestępstwo, za które nie orzeczono prawa łaski, powinien nieprzerwanie zamieszkiwać na terenie stanu przez 12 miesięcy, zaś 6 miesięcy (poprzedzających złożenie wniosku o kandydowanie) na terenie okręgu, w którym ma być wybrany⁵³⁵. Co do zasady, sędziowie pokoju nie muszą mieć ukończonych studiów prawniczych⁵³⁶.

Pozostałe kwestie dotyczące sędziów pokoju (m.in. w zakresie szkoleń) w prawie stanu Texas mają swoją podstawę w stanowej kodyfikacji - *Texas Government Code*. W ciągu pierwszego roku po wyborze, sędziowie pokoju muszą ukończyć szkolenie w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w wymiarze 80 godzin oraz 8-godzinne szkolenie wstępne. Poza tym, od sędziów społecznych wymaga się corocznego ukończenia 20-godzinnych szkoleń⁵³⁷.

2.2.1.1.3. Problemy wokół konstytucyjności instytucji

Na przestrzeni lat dużo uwagi poświęcano zagadnieniu konstytucyjności instytucji. Na samym początku rozważań głosy wskazujące na niekonstytucyjny charakter sędziów pokoju

⁵³¹ Texas Constitution, article 5, sec. 18 (a).

⁵³² Texas Election Code, sec. 50.092 (f) <https://statutes.capitol.texas.gov/docs/sdocs/electioncode.pdf> [dostęp: 8.01.2022].

⁵³³ Texas Constitution, article 5, sec. 19.

⁵³⁴ Texas Constitution, article 5, sec. 19, Texas Government Code, sec. 27.031.

⁵³⁵ Texas Election Code, sec. 141.001 (a).

⁵³⁶ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 1059.

⁵³⁷ Texas Government Code, sec. 27.005 (a) <https://codes.findlaw.com/tx/government-code/#!tid=N82A6E9005A3611E799458F015F55AD97> [dostęp: 8.01.2022].

traktowano jako odosobnione. Z czasem stanowiły one główny przedmiot rozważań nad sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości przez nieprawników⁵³⁸.

Jednym z pierwszych poruszonych zagadnień było ograniczenie prawa do adwokata przysługującego oskarżonemu. Laicy często nie rozumieli bowiem argumentacji obrończej podnoszonej podczas procesu. Spowodowało to wykształcenie się trzech linii orzeczniczych, spośród których dwie odrzuciły prawo do adwokata przed sądami pokoju⁵³⁹. Jedną z przyjętych argumentacji skupiła się na tym, że dla obrońcy brak jest miejsca przed sądem pokoju. Obrońca równoważy bowiem sytuację strony, gdy orzekającym, jak i oskarżycielem jest profesjonalista. Przed sędzią-laikiem nie dochodzi do wskazanej sytuacji⁵⁴⁰. Drugą z linii orzeczniczych skupiła się na niewystarczającej liczbie adwokatów w stanie, co uniemożliwiało im udział w postępowaniach przed sądami pokoju⁵⁴¹.

Nad kwestią braku posiadania wykształcenia prawniczego przez sędziów pokoju pochylił się również Sąd Najwyższy Stanu Kalifornia. W sprawie *Gordon v. Justice Court* sąd ten wskazał, że możliwość wymierzania kary pozbawienia wolności przez sędziów bez wykształcenia prawniczego stanowi naruszenie prawa oskarżonego do rzetelnego procesu. Sędziowie ci powinni orzekać w sprawach karnych, w których mogą wymierzać kary wolnościowe. Sąd wskazał na możliwość orzekania kary pozbawienia wolności, gdy oskarżony zrzeknie się prawa do procesu przed sędzią zawodowym⁵⁴².

We wskazanej sprawie Sąd Najwyższy Stanu Kalifornia przyjął trzecią linię orzeczniczą w zakresie prawa do adwokata w toku procesu przed niezawodowym prawnikiem, wskazując, że ma ono istotny charakter⁵⁴³. Część stanów nie uznała jednak wskazanej argumentacji za słuszną, przyjmując bądź to poprzednie linie orzecznicze, bądź to swoje własne rozwiązania⁵⁴⁴.

W sprawie *Gordon v. Justice Court* Sąd Najwyższy Stanu Kalifornia stanowczo opowiedział się również przeciwko możliwości przewodniczenia przez sędziów pokoju w toku spraw rozpoznawanych z udziałem przysięgłych z uwagi na ich złożoność. Wskazał on również na obawy co do uprawnienia sędziów społecznych do akceptowania *guilty plea*, uwzględniając

⁵³⁸ A. Ashman, D. L. Lee, *Non-Lawyer Judges: The Long Road North*, "Chicago-Kent Law Review", Vol. 53, Issue 3, 1977, s. 569.

⁵³⁹ A. Ashman, D. L. Lee, *Non-Lawyer Judges...*, s. 570.

⁵⁴⁰ Sprawa *Ditty v. Hampton* 490 S.W.2d 772 (1972) <https://law.justia.com/cases/kentucky/court-of-appeals/1973/490-s-w-2d-772-1.html> [dostęp: 2.01.2022].

⁵⁴¹ Sprawa *Shelmidine v. Jones* 550 P.2d 207 (1976) <https://law.justia.com/cases/utah/supreme-court/1976/14152-0.html> [dostęp: 2.01.2022].

⁵⁴² Sprawa *Gordon v. Justice Court*, 12 Cal. 3d 323 (1974) <https://cite.case.law/cal-3d/12/323/> [dostęp: 27.11.2021].

⁵⁴³ Sprawa *Gordon v. Justice Court...*

⁵⁴⁴ A. Ashman, D. L. Lee, *Non-Lawyer Judges...*, s. 570.

konsekwencje złożonych oświadczeń oraz konieczność starannego wytłumaczenia oskarżonemu wszelkich aspektów z nimi związanych. Jako remedium na brak sędziów zawodowych w pewnych obszarach, Sąd wskazał na możliwość przekazania sprawy, zagrożonej karą pozbawienia wolności, do np. innego dystryktu, w którym orzekają sędziowie zawodowi⁵⁴⁵.

Odmienne poglądy miał Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki, który w sprawie *North v. Russel* podniósł, że sędzia pokoju może pełnić funkcje orzecznicze i wymierzać kary pozbawienia wolności, jeśli oskarżony ma zapewnione prawo do wniesienia apelacji do sądu, gdzie zasiadają zawodowi sędziowie i której skutkiem będzie ponowne (*de novo*) rozpoznanie sprawy⁵⁴⁶. Wskazane uprawnienie Sąd Najwyższy uznał za absolutne⁵⁴⁷. Skutkiem wniesionej apelacji jest rozpoznanie sprawy nie przez sąd apelacyjny (*state appellate court*), lecz przez stanowy sąd niższego rzędu (*trial court - court of general criminal jurisdiction*)⁵⁴⁸. Sędzia powinien poinformować każdego oskarżonego o przysługującym mu bezwarunkowym prawie do wniesienia apelacji, której skutkiem będzie ponowne rozpoznanie sprawy⁵⁴⁹.

Już wcześniej wskazywano w praktyce Sądu Najwyższego, że sądy niższego rzędu nie są powołane po to, aby przeprowadzać postępowania bez żadnych uchybień i uszczerbku dla praw konstytucyjnych. Ich właściwość i cel sprowadzają się do szybkiego i taniego sprawowania wymiaru sprawiedliwości⁵⁵⁰.

W sprawie *North v. Russell* Sąd Najwyższy nie uznał, że konstytucje stanowe, które wyposażają ludniejsze miasta w kadry sędziów zawodowych, zaś mniejsze w sędziów pokoju naruszają prawa do rzetelnego procesu sądowego, ani klauzuli równej ochrony prawa (*Equal Protection Clause*). Zdaniem sądu, jeśli zapewniony jest ponowny proces przed sądem „apelacyjnym”, konstytucyjne prawa oskarżonego są należycie chronione⁵⁵¹.

Kontrowersje może budzić niespełnienie wskazanego przez Sąd Najwyższy wymogu poprzez niezagwarantowanie prawa do ponownego rozpoznania sprawy przez *trial court* w

⁵⁴⁵ Sprawa *Gordon v. Justice Court*...

⁵⁴⁶ Wskazane uprawnienie można porównać do procesu toczącego się na gruncie prawa polskiego po wniesieniu sprzeciwu od wyroku nakazowego. Proces toczy się od początku, zaś pierwotny wyrok traci moc.

⁵⁴⁷ Sprawa *North v. Russell*...

⁵⁴⁸ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 980, Sprawa *Colten v. Kentucky*, 407 U.S. 104 (1972) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/407/104/> [dostęp: 19.12.2021].

⁵⁴⁹ A. Ashman, D. L. Lee, *Non-Lawyer Judges...*, s. 575.

⁵⁵⁰ Sprawa *Colten v. Kentucky*...

⁵⁵¹ Sprawa *North v. Russell*...

ośmiu stanach USA⁵⁵². Wskazane stany dopuszczają jedynie rozpoznanie „zwykłej” apelacji⁵⁵³. Sądy II instancji rozpoznają ten środek odwoławczy, badając, czy sąd I instancji nie dopuścił się naruszenia prawa. Nie dochodzi jednak do merytorycznego rozpoznania sprawy. Wskazana sytuacja byłaby dopuszczalna w XIX wieku z uwagi na deficyt zawodowych prawników. W obecnych czasach jest to nieakceptowalne. Praktyka nieorganizowania procesów apelacyjnych *de novo* ma na celu ograniczenie wydatków. Warto również wskazać, że sądy pokoju są tzw. *no record courts*. Odbywające się przed nimi rozprawy nie są utrwalane w formie protokołu pisanego lub audiowizualnego. Jest to kolejny mankament, wpływający negatywnie na postępowanie przed sądem odwoławczym, który, rozpoznając apelację, będzie miał ograniczony zakres orzekania. Strony mogą jednak wnieść o utrwalenie przebiegu rozprawy przed sędzią pokoju. W przypadku nieuczynienia tego, strona traci uprawnienie do wniesienia apelacji w celu rozpoznania sprawy *de novo* (dotyczy to stanów, w których przysługuje wskazane prawo)⁵⁵⁴.

Pomimo zagwarantowania prawa do wniesienia apelacji *de novo* lub „zwykłej”, wskazany środek odwoławczy należy do rzadkości. Przeprowadzone badania dowiodły, że liczba apelacji jest mniejsza lub równa 1% orzeczonych kar. Ograniczona możliwość rozpoznania sprawy, wniesienia apelacji, dostępu do obrońcy, czy szerokie kompetencje orzecznicze sędziów niezawodowych sprawiają, że na skutek wymiaru sprawiedliwości sprawowanego przez laików dochodzi do istotnego naruszenia prawa do rzetelnego procesu. Inną kwestią jest przyzwolenie na brak bezstronności czy niezależności po stronie sędziów niezawodowych⁵⁵⁵.

Spornym zagadnieniem dotyczącym apelacji *de novo* jest zapewnienie prawa do rzetelnego procesu podczas pierwszego rozpoznawania sprawy. Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych podnosił, że ponowny proces jest uzależniony od tego, co ustalono podczas pierwszego rozpoznawania sprawy. Świadczenie mogą zeznawać w taki sam sposób jak poprzednio, strony wybrać jednakową taktykę, zaś sędziowie patrzeć przez pryzmat poprzedniego wyroku, w szczególności, gdy drugi proces odbywa się z udziałem przysięgłych (jak w prawie stanu Massachusetts). Uznanie oskarżonego za winnego popełnienia zarzucanego

⁵⁵² W Arizonie, Kolorado, Montanie, Nevadzie, Nowym Jorku, Teksasie, Południowej Karolinie i Wyoming, zob. *When Your Judge Isn't A Lawyer* <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/02/when-your-judge-isnt-a-lawyer/515568/> [dostęp: 28.11.2021], Should non-lawyer judges be sending people to jail? SCOTUS asked to review <https://sixthamendment.org/should-non-lawyer-judges-be-sending-people-to-jail-scotus-asked-to-review/> [dostęp: 28.11.2021].

⁵⁵³ Inna kontrowersją jest brak możliwości wniesienia apelacji w sprawie, w której orzeczona kara jest odpowiednio niska, zob. A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 1004.

⁵⁵⁴ E. Gmurzyńska, *Evolution of the...*, s. 51-52.

⁵⁵⁵ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 1005, 1013-1014.

mu czynu może z kolei mieć negatywny wpływ na jego reputację⁵⁵⁶. Z tego powodu stany powinny brać wskazane zagadnienia pod uwagę, zapewniając prawo do ponownego procesu w sposób możliwie minimalizujący zagrożenia dla stron postępowania.

Odmienne poglądy w zakresie rozstrzygnięcia spraw *de novo* zajął Sąd Najwyższy w sprawie *Colten v. Kentucky*. Sąd ten wskazał, że na skutek rozpoznania sprawy *de novo* nie dochodzi do naruszenia klauzuli równej ochrony prawa, zaś jest ona rozpoznawana od początku przez sąd, który nie orzekał w sprawie i który nie ma żadnego interesu, by postawić oskarżonego w gorszej sytuacji, niż znalazł się on poprzednio. Zdaniem Sądu Najwyższego oskarżony jest traktowany dokładnie tak samo, jak oskarżony, który staje przed *court of general criminal jurisdiction* jako przed sądem I instancji. Po rozpoznaniu sprawy *de novo*, oskarżony może wnieść apelację, którą rozpoznają stanowe sądy apelacyjne (*state appellate court*)⁵⁵⁷.

W ostatniej sprawie dotyczącej sądów pokoju - *Davis v. Montana*, Sąd Najwyższy wskazywał na zasadnicze problemy pojawiające się na gruncie sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez nieprawników. Sąd ten nie uznał jednak jednoznacznie, że możliwość orzekania kary pozbawienia wolności przez sędziego niezawodowego stanowi naruszenie reguł konstytucyjnych, przez co powinno dojść do zmiany stanowych regulacji prawnych⁵⁵⁸.

W sprawie *Davis v. Montana* Sąd Najwyższy uwydatnił przyczynę zmiany systemu prawnego w Montanie, która do 2003 roku przyznawała prawo do wniesienia apelacji *de novo* do sędziego zawodowego od wyroku orzekającego karę pozbawienia wolności wydanego przez sędziego pokoju. Od wskazanej daty strona może wnieść tylko „normalną” apelację. Legislatory z Montany kierowali się w tym wypadku pobudkami finansowymi - dążyli do zaoszczędzenia kosztów. Z tego powodu ograniczyli prawo do wniesienia wskazanego środka odwoławczego, a tym samym prawo do rzetelnego procesu⁵⁵⁹.

Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na okoliczność, że stany (w większości) odeszły już od uprawnień orzeczniczych sędziów pokoju z uwagi na znaczne skomplikowanie problemów prawnych, bardziej wykwalifikowaną kadrę prawniczą, czy upowszechnienie środków transportu. Sąd dokonał również porównania fundamentalnego prawa do adwokata do prawa zapewnienia rozpoznania sprawy przez sędziego zawodowego. Naruszenie jednego i drugiego zostało uznane za naruszenie prawa do rzetelnego procesu sądowego. Sąd Najwyższy

⁵⁵⁶ A. Ashman, D. L. Lee, *Non-Lawyer Judges...*, s. 575-577, sprawa Ludwig v. Massachusetts, 427 U.S. 618 (1976) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/427/618/> [dostęp: 2.01.2022].

⁵⁵⁷ Sprawa *Colten v. Kentucky*...

⁵⁵⁸ Sprawa *Davis v. Montana* No. 16-123 <https://www.scotusblog.com/wp-content/uploads/2016/11/cert-reply-16-123-Davis-v-Montana.pdf> [dostęp: 2.12.2021].

⁵⁵⁹ Sprawa *Davis v. Montana*...

wspominał również, że naruszenie praw konstytucyjnych miałyby również miejsce w przypadku przyznania oskarżonemu, gdy grozi mu kara pozbawienia wolności, obrońcy bez wykształcenia prawnego⁵⁶⁰.

Warto zaznaczyć, że Sąd Najwyższy nie sprzeciwił się wykonywaniu funkcji orzeczniczych przez sędziów pokoju i nie opowiedział za ich całkowitym zniesieniem. Wskazał on, że sędziowie-laicy mają istotną rolę do spełnienia poprzez orzekanie w drobnych sprawach cywilnych i karnych, które nie skutkują orzeczeniem kary pozbawienia wolności. Sąd ten podkreślił, że sędziowie niezawodowi nie powinni orzekać w sprawach zagrożonych karą śmierci. Zdaniem sądu pomiędzy sprawami, w których mogą orzekać sędziowie pokoju powinna być określona granica. Linią graniczną powinna być możliwość orzeczenia kary pozbawienia wolności⁵⁶¹.

Innym istotnym zagadnieniem wymagającym komentarza jest brak znajomości prawa przez sędziów pokoju. Z jednej strony zarzuca się im bowiem niekompetencję. Z drugiej zaś, zastosowanie znajduje znana łacińska paremia *ignorantia iuris nocet*, zgodnie z którą każdy człowiek powinien znać prawo⁵⁶². Prowadzi to do istotnego dysonansu. Mając na uwadze dobro stron, a szczególnie dobro oskarżonego, należy opowiedzieć się za tym, że sędziowie pokoju, z uwagi na brak wystarczającej wiedzy prawniczej, nie mogą sprawować wymiaru sprawiedliwości w należyty sposób.

Przeciwnicy instytucji podnoszą jej niekonstytucyjność z uwagi na naruszenie klauzuli równej ochrony prawa czy prawa do rzetelnego procesu. Wskazują również na złe zachowanie się sędziów-laików. Z drugiej strony zwolennicy sędziów pokoju uwydatniają brak konieczności posiadania wykształcenia prawniczego nawet przez sędziów Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Istotny problem stanowi system prawny Karoliny Południowej, w której organizację i działalność sądów pokoju można określić mianem dekompetencji sądowej. W tym stanie większość sędziów pokoju nie ma ukończonych studiów prawniczych. Rozprawy przeprowadzane przed laikami są przykładem naruszeń wielu norm konstytucyjnych (np. podczas procesu sędziowie pokoju nie pouczają oskarżonych o przysługującym im prawie do adwokata)⁵⁶³.

⁵⁶⁰ Sprawa *Davis v. Montana*...

⁵⁶¹ Sprawa *Davis v. Montana*...

⁵⁶² A. Ashman, D. L. Lee, *Non-Lawyer Judges*..., s. 571-572.

⁵⁶³ *These Judges Can Have Less Training Than Barbers but Still Decide Thousands of Cases Each Year* <https://www.propublica.org/article/these-judges-can-have-less-training-than-barbers-but-still-decide-thousands-of-cases-each-year> [dostęp: 2.01.2022].

W procedurze wyboru sędziów pokoju w Karolinie Południowej ważne są stosunki polityczne i znajomości, a nie kompetencje. Sędziowie są wybierani przez gubernatora, który postępuje zgodnie z poleceniami stanowych senatorów. Często politycy wybierają swoich znajomych lub politycznych sprzymierzeńców. Wyboru sędziów pokoju nie poprzedza publiczna rozmowa z kandydatem (inaczej niż w wypadku sędziów wyższych instancji). Praktyka stanu zna przypadki, gdy sędziowie pokoju wykonują funkcje orzecznicze nawet 20 lat po zakończeniu kadencji, z uwagi na brak kandydatów na ich następców⁵⁶⁴.

Znane są przypadki, gdy sędziowie dopuszczają się naruszeń prawa, będąc oskarżonymi w innych sprawach (lub nawet skazanymi), nie dopełniając swoich obowiązków procesowych (również nieświadomie), oszukując w wypełnianych formularzach celem ich wyboru (np. nie podają prawdy w zakresie uprzedniej karalności lub zawieszenia w wykonywaniu funkcji orzeczniczych, co następnie nie jest sprawdzane zgodnie z rzeczywistością, np. w rejestrze karnym). Zdarzają się też przypadki obejmujące złe zachowania sędziów podczas rozprawy, w tym nawet używanie przemocy wobec strony postępowania⁵⁶⁵.

Innym problemem dotyczącym sędziów-laików w Karolinie Południowej jest niewystarczająca liczba szkoleń poprzedzających sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Chociaż prawo stanowe wymaga od sędziów pokoju ukończenia studiów na poziomie *college'u*, uczestnictwa w pięciu cywilnych i pięciu karnych procesach (w tym w dwóch z udziałem przysięgłych) oraz szkolenia w liczbie około 60 godzin, wymóg ten nadal nie jest wystarczający. Także niezadowalający jest poziom przeprowadzanych egzaminów, poprzedzających pełnienie funkcji orzeczniczych. Składają się one bowiem z podstawowych pytań z zakresu czytania ze zrozumieniem i matematyki na poziomie szóstej klasy szkoły podstawowej. Pomimo prostoty testów, niektórzy spośród kandydatów na sędziów pokoju muszą podchodzić do nich kilkakrotnie, co również nie powinno być dopuszczalne⁵⁶⁶.

Celem przeciwdziałania wskazanym wyżej sytuacjom konieczne byłoby dokonanie reformy. Przeciwstawiają się jej jednak stanowi senatorzy, w których interesie jest posiadanie wpływu na wybór sędziów pokoju, którzy reprezentowaliby ich partykularne interesy. Innym problemem jest niewystarczająca liczba osób posiadających wykształcenie prawnicze w stanie, jak również niewielkie zarobki sędziów pokoju⁵⁶⁷.

⁵⁶⁴ *These Judges Can...*

⁵⁶⁵ *These Judges Can...*

⁵⁶⁶ *These Judges Can...*

⁵⁶⁷ *These Judges Can...*

2.1.1.2. Inne formy partycypacji obywateli w procesie karnym⁵⁶⁸

Zgodnie z wyodrębnionym wcześniej podziałem, w prawie amerykańskim występują poza sędziami pokoju inne konstrukcje, które zapewniają udział społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Jedną z nich jest *town and municipal court*⁵⁶⁹. Początków konstrukcji upatruje się na przełomie XVIII i XIX wieku⁵⁷⁰. Szesnaście stanów USA korzysta z uprawnień orzeczniczych sądów miejskich. Sądy te są powoływane w dwóch celach. Pierwszym z nich jest rozpoznawanie drobnych spraw karnych - o wykroczenia lokalne i federalne, jak również o naruszenia ruchu drogowego. Drugim jest przygotowanie do rozpoznania spraw o cięższe ciężarem gatunkowym przestępstwa. Sędziowie pełnią funkcje orzecznicze w ramach danej gminy lub miasta⁵⁷¹.

Zasadniczo, od sędziów nie wymaga się wykształcenia prawniczego. W czterech stanach, które korzystają z sądów miejskich, konieczność ukończenia studiów prawniczych zależy od liczby mieszkańców. W mniejszych gminach ten wymóg nie musi być spełniony. Również ograniczone są kwestie w zakresie szkoleń. Przewiduje się obowiązkowe szkolenia w wymiarze od 10 do 15 godzin w skali roku. Warto wskazać, że kwestie szkoleniowe nie mają swojej podstawy prawnej w konstytucjach stanowych, jak również w innych aktach prawnych o randze ustawy, która obejmowałaby cały stan. Praktykuje się regulowanie wskazanych zagadnień w aktach prawnych o charakterze lokalnym⁵⁷².

Inną instytucją jest tzw. *nonjudge court personnel with judicial powers* - pełnienie funkcji orzeczniczych przez pracowników sądu innych niż sędziowie. W tym zakresie można wyróżnić sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez urzędników sądowych (*clerk court, magistrate* i *bail commissioner*). Funkcje orzecznicze pełnione przez urzędników niebędących sędziami zawodowymi ograniczają się do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w prostych sprawach, m.in. zwalniania za kaucją, wydawania nakazów zatrzymania, przeprowadzania posiedzeń wstępnych. W niektórych stanach, np. w Dakocie Południowej, dopuszcza się możliwość merytorycznego rozpoznawania spraw⁵⁷³.

Także w przypadku urzędników niebędących sędziami wymogi pełnienia funkcji orzeczniczych są niskie. Jedyne jeden stan wymaga posiadania ukończonych studiów

⁵⁶⁸ Należy pamiętać, że różnice pomiędzy poszczególnymi konstrukcjami zapewniającymi udział społeczeństwa w procesie w charakterze samodzielnych orzeczników sprowadzają się w zasadzie do odrębności w terminologii pojęciowej. Można mówić zatem o tej samej instytucji, która przybiera różne formy.

⁵⁶⁹ W prawie stanu Nowy Jork wskazana konstrukcja jest przejawem instytucji sędziów pokoju, z uwagi na regulację stanowej konstytucji - zob. The Constitution of the State of New York, article VI § 17.

⁵⁷⁰ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 133.

⁵⁷¹ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 2.

⁵⁷² L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 2.

⁵⁷³ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 3.

licencyjnych, zaś dwa kolejne stany przewidują konieczność ukończenia liceum. Również limit godzinowy szkoleń jest stosunkowo ubogi i wynosi najwięcej 20 godzin w stosunku rocznym⁵⁷⁴.

Ostatnim przejawem partycypacji nieprofesjonalistów w procesie karnym, którzy pełnią samodzielne funkcje orzecznicze są tzw. *mayoral courts* lub *mayor's courts*. Instytucja ta jest wykorzystywana tylko w dwóch stanach USA: w Ohio i Luizjanie. Stanowi ona niebezpieczny przejaw łączenia w ramach jednej konstrukcji uprawnień władzy wykonawczej i sądowniczej, bowiem funkcje orzecznicze są wykonywane przez burmistrzów⁵⁷⁵.

W większości przypadków, do uprawnień burmistrzów należy orzekanie w drobnych sprawach karnych, w których wystarczy orzeczenie kary grzywny. Można również wyróżnić wypadki wykonywania funkcji orzeczniczych w sprawach zwalniania za kaucją, czy nawet orzekania w przedmiocie aresztowania podejrzanych. W treści regulacji nie wskazuje się wymogów kwalifikacyjnych w celu sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez burmistrzów. Obowiązkowe szkolenia ograniczają się do kilkugodzinnych sesji, odbywanych w ramach dwóch dni. Z tego powodu *mayoral courts* nie cieszą się dobrą sławą⁵⁷⁶.

W sprawie konstytucyjności *mayor's courts* wypowiedział się również Sąd Najwyższy. Sąd ten zdecydowanie przeciwstawił się m.in. sposobowi wynagradzania sędziów (zarobki sędziów-burmistrzów pochodziły bowiem z orzeczonych grzywien)⁵⁷⁷. W sprawie *Ward v. Village of Monroeville* sąd ten uznał, że sprawowanie kompetencji orzeczniczych przez burmistrza, odpowiedzialnego za finanse jednostki administracyjnej stanowi naruszenie prawa do właściwego procesu sądowego, z tego powodu, że orzeczone grzywny, przepadek i inne należności sądowe stanowią część dochodu wspólnoty, którą zarządza burmistrz. Pozycja burmistrza *Village of Monroeville* była niezwykle silna. Poza kompetencjami orzeczniczymi i wykonawczymi pełnił on m.in. funkcje zarządzania finansami. Zabezpieczenia pozycji oskarżonego nie stanowi w tym wypadku również zagwarantowanie prawa do rozpoznania sprawy *de novo*. Zdaniem sądu niekompetencji orzeczniczej burmistrzów nie należy uogólniać, lecz oceniać z perspektywy konkretnego przypadku. *Mayor-judges* nie zostali powołani w celu naruszania praw oskarżonych i wydawania decyzji procesowych niezgodnych z prawem⁵⁷⁸.

⁵⁷⁴ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 3.

⁵⁷⁵ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 3.

⁵⁷⁶ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 3.

⁵⁷⁷ Sprawa *Tumey v. Ohio*...

⁵⁷⁸ Sprawa *Ward v. Village of Monroeville*, 409 U.S. 57 (1972) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/> [dostęp: 2.01.2022].

2.2.1.3. Ocena instytucji

W doktrynie prawa amerykańskiego wskazuje się, że rozpoznawanie spraw powinno opierać się na przymiotach mądrości, stabilności i integralności wymiaru sprawiedliwości. Żadnego z tych czynników nie można jednak przyporządkować większości rozstrzygnięć wydawanych przez sędziów niezawodowych. Zdecydowanym problemem na przestrzeni lat było kierowanie się przez urzędników sądowych pobudkami czysto finansowymi. Inną kontrowersją jest brak stabilności orzeczniczej w wydawaniu rozstrzygnięć. Sędziowie społeczni, inaczej niż zawodowi, nie praktykują prawa, nie znają regulacji, precedensów, nie mają wypracowanych modeli orzekania. Nie spotykają się oni z rozlicznymi stanami faktycznymi, które wspomagają jednakowe rozstrzygnięcie spraw danego rodzaju. Mają oni do dyspozycji zgromadzone doświadczenie życiowe w wykonywaniu innych zawodów, które czasem może nie być wystarczające. Dla sędziego pokoju każda z rozpoznawanych spraw stanowi swego rodzaju nowość orzeczniczą. Z tego powodu uważa się, że wymiar sprawiedliwości, którego reprezentantami są sędziowie niezawodowi, cechuje się niepewnością prawa⁵⁷⁹.

Warto wskazać, że już autorzy z początku XX wieku krytykowali instytucję sędziów pokoju, wskazując, że tak jak pacjenci w szpitalu oczekujący na operację, chcą, aby operował ich wykwalifikowany chirurg, tak samo strony postępowania karnego oczekują, że proces będzie toczył się przed zawodowym sędzią. Stosowanie prawa jest bowiem trudną dziedziną, do której nie każdy się nadaje⁵⁸⁰.

Okoliczność, że sędziowie społeczni sprawują wymiar sprawiedliwości w lokalnych społecznościach, w których mają autorytet, stanowi zdecydowane pole do nadużyć. Politycy i inni wpływowi reprezentacji wspólnoty mogą przecież oddziaływać na wydawane przez nich rozstrzygnięcia, co sprawi, że nie będą one bezstronne.

Jednym z mankamentów samodzielnego sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez urzędników pełniących funkcje orzecznicze jest podejmowanie decyzji procesowych w kluczowych sprawach we wstępnej fazie procesu karnego, które mogą mieć niekiedy negatywny wpływ na dalszą sytuację karnoprosesową oskarżonego. Mowa tu o orzekaniu w przedmiocie aresztowania czy zwolnienia za kaucją, gdy sędzia niezawodowy, nie rozważając należycie wszystkich okoliczności sprawy, ustali zbyt wysoką kaucję. Wskazuje się, że oskarżeni, przebywający w warunkach izolacji, stosunkowo częściej przystają na

⁵⁷⁹ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 119-121, 126-129.

⁵⁸⁰ E. Gmurzyńska, *Evolution of the...*, s. 48-49.

zaproponowane warunki w ramach *plea bargaining*. Przeprowadzone dotychczas badania wykazały, że wskazani oskarżeni stosunkowo częściej popełniają przestępstwa w warunkach recydywy. Warto również zwrócić uwagę, że ugody zawarte w toku procedury dobrowolnego poddania się karze nie są poddawane kontroli odwoławczej, zaś w tym trybie kończy się ponad 90% spraw. Z tego powodu, decyzja w przedmiocie aresztowania powinna należeć do zawodowego sędziego lub chociażby osoby, która pełni funkcje orzecznicze po odbytym szkoleniu i zdany egzaminie⁵⁸¹.

W toku deliberacji nad racją funkcjonowania instytucji zapewniających partycypację społeczeństwa w sprawach karnych krytyce poddaje się również możliwość orzekania kary pozbawienia wolności przez sędziów niezawodowych. Mogą oni wymierzać kary izolacyjne, które wynoszą od 30 dni do roku pozbawienia wolności. Również uprawnienie orzeczenia kary grzywny bywa uznawana za nadmierne, bowiem w przypadku jej nieuiszczenia istnieje możliwość zamiany kary na pozbawienie wolności. Orzeczenie kary (nawet o charakterze wolnościowym) może wywołać daleko idące konsekwencje. Niektóre zawody wymagają bowiem niekaralności. Z tego powodu kompetencje orzecznicze sędziów niezawodowych, którzy sprawują wymiar sprawiedliwości bez ukończonych szkoleń, powinny zostać ograniczone do spraw o wykroczenia⁵⁸².

Sędziowie niezawodowi często stykają się ze sprawami przed ich merytorycznym rozpoznaniem - w toku orzekania w przedmiocie aresztowania czy zwolnienia za kaucją, posiedzeń wstępnych, jak również rozpoznając proste sprawy. Z tego powodu wskazuje się, że to oni, a nie sędziowie zawodowi znajdują się często w centrum uwagi w procesie karnym. To od nich (ich jakości orzeczniczej) zależy opinia w zakresie jakości wymiaru sprawiedliwości. Sądami cieszącymi się najgorszą opinią są *mayor's courts*. Ich zła sława przynosi ujemny wymiarowi sprawiedliwości. Ma to swoją podstawę w naruszeniu zasady trójpodziału władzy. Funkcje orzecznicze pełni bowiem urzędnik miejski - burmistrz (organ egzekutywy). Z tego powodu postuluje się likwidację wskazanej konstrukcji jako niewnoszącej korzyści dla wymiaru sprawiedliwości⁵⁸³.

Kolejnym mankamentem konstrukcji jest brak formalnych wymogów wykonywania funkcji orzeczniczych przez obywateli, organizowania konkursów na stanowiska, czy obowiązkowych szkoleń rocznych o odpowiedniej liczbie godzin. Należy zauważyć, że nierzadko prawnicy, którzy zdali *bar exam* napotykają problemy podczas pracy zawodowej.

⁵⁸¹ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 4-5.

⁵⁸² L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 5.

⁵⁸³ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 5-7.

Sędziowie niezawodowi, inaczej niż przysięgli, decydują nie tylko o stanie faktycznym sprawy, lecz również o materii prawa. Jest to niewątpliwie duże niebezpieczeństwo dla oskarżonych w cięższych sprawach, w których sędziowie niezawodowi dokonują czynności poprzedzających merytoryczne rozpoznanie sprawy, w tym orzekając w przedmiocie aresztowania. Z tego powodu powinni oni odbywać coroczne szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości powinno być poprzedzone konkursem w celu wyboru kandydatów, którzy, choć nie ukończyli studiów prawniczych, posiadają elementarną wiedzę w celu wykonywania funkcji orzeczniczych. Koniecznym byłoby również podniesienie wymogów edukacyjnych we wszystkich stanach do ukończenia studiów licencyjnych. Pierwsze przeobrażenia wymagań stawianych sędziom społecznym miały miejsce już na początku XX wieku, jednakże nie miały one charakteru wystarczającego i nie objęły wszystkich stanów korzystających z instytucji⁵⁸⁴.

Sędziowie pokoju, od których nie wymaga się ukończenia prawa nie uczestniczyli w zajęciach uczelnianych, podczas których studenci zazwyczaj przyswajają wiedzę dotyczącą okoliczności, na podstawie których można uznać winę oskarżonego. Nie znają oni podstawowych zasad oceny dowodów, nie posiadają elementarnej wiedzy z zakresu psychologii i zdecydowanie częściej (z uwagi na pozycję organów) dają wiarę dowodom prezentowanym przez oskarżyciela⁵⁸⁵.

Na przestrzeni lat krytyce poddawano również pogoń sędziów społecznych za sławą i uznaniem ze strony mieszkańców wspólnoty. Sędziowie pokoju wyznaczali bowiem rozprawy, aby w roli publiczności uczestniczyła jak największa liczba osób⁵⁸⁶.

Przyczyną korzystania w mniejszych miejscowościach z instytucji sędziów niezawodowych jest niewystarczająca liczba wykwalifikowanych prawników, którzy byliby chętni do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. W celu przeciwdziałania powyższemu, postuluje się organizowanie wydarzeń przyciągających młodych, zdolnych prawników na obszary miejsko-wiejskie. Warto zauważyć, że w niektórych stanach wymogi pełnienia funkcji orzeczniczych w mniejszych miejscowościach ograniczono do zupełnego minimum. Wskazana zasada nie znajduje już zastosowania do innych zawodów, wykonywanych na ich terenie, np. zawodu dietetyka, masażyści⁵⁸⁷.

Istotnym mankamentem konstrukcji jest również sposób powoływania sędziów społecznych. Kompetencja wyboru przez inny organ władzy lub wyborców prowadzi do

⁵⁸⁴ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 132-133.

⁵⁸⁵ E. Gmurzyńska, *Evolution of the...*, s. 50.

⁵⁸⁶ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 125.

⁵⁸⁷ *When Your...*, L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 6.

upolitycznienia instytucji, przez co dochodzi do naruszenia zasady bezstronności sędziów. Z tego właśnie powodu na przestrzeni lat ograniczono kompetencje orzecznicze urzędników sądowych sprawujących wymiar sprawiedliwości⁵⁸⁸. Było to wielokrotnie kwestionowane⁵⁸⁹. Sposób wyboru sędziów społecznych prowadzi do innego poważnego problemu, jakim jest zjawisko korupcji. Lokalni sędziowie, którzy znają strony postępowania mogą podlegać ich wpływom finansowym. Na przestrzeni lat stanowiło to mankament konstrukcji, głównie z powodu braku stałych wynagrodzeń sędziów społecznych. Byli oni finansowani przez strony postępowania⁵⁹⁰. Reprezentanci doktryny prawa amerykańskiego wskazują, że problem związany z wynagrodzeniami sędziów pokoju prowadził do naruszenia niezależności i bezstronności sędziowskiej⁵⁹¹.

Jedną z przyczyn ograniczenia kompetencji orzeczniczych sędziów pokoju jest większa kompleksowość, złożoność przepisów prawa - rozciągnięcie Karty Praw na prawo stanowe, jak również powszechność szkół i zawodów prawniczych dla zwykłych ludzi⁵⁹².

Jak wskazuje się w doktrynie prawa amerykańskiego, formalizm prawa karnego (w znaczeniu przestrzegania zasad) jest gwarantem praw oskarżonego. Jedną z naczelnych zasad prawa karnego jest zasada *nulla poena sine lege*. Wykonywanie funkcji orzeczniczych przez sędziów niezawodowych sprawia, z uwagi na pojawiające się kontrowersje, że wymiar sprawiedliwości skupia w sobie więcej „kary” (uchybień), zaś mniej „prawa”⁵⁹³.

Wobec licznych słów krytyki instytucji nie można jednak zapominać o jej pozytywnych aspektach. Jak już wcześniej wskazano, założeniem konstrukcji było zbliżenie obywatela do prawa i wymiaru sprawiedliwości, odciążenie sędziów zawodowych od orzekania w prostszych sprawach, jak również usprawnienie systemu orzekania.

Korzyść dla stron może stanowić społeczne sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w celu przeciwdziałania rutynie sędziowskiej. Sędziowie zawodowi mają przecież wypracowane modele orzekania w danych sprawach. Czasem orzekając w ten sposób mogą nie rozważyć należycie wszystkich okoliczności. Są to jednak jednostkowe sytuacje, gdy doświadczenie życiowe będzie występować przed kompetencją orzeczniczą sędziów zawodowych.

Istotną okolicznością przemawiającą za instytucją sędziów pokoju jest zapewnienie udziału czynnika społecznego w procesie karnym. Stanowi to gwarancję upowszechniania

⁵⁸⁸ K. Liszewski, *Instytucja sędziów...*, s. 86

⁵⁸⁹ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 121-122.

⁵⁹⁰ K. Liszewski, *Instytucja sędziów...*, s. 86, Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 120-121, 129.

⁵⁹¹ P. Króliczek, *Juries and e...*, s. 98.

⁵⁹² *When Your...*

⁵⁹³ A. Natapoff, *Criminal Municipal...*, s. 1040.

wiedzy prawniczej pośród ludności amerykańskiej, z uwagi na niewielką liczbę procesów odbywających się przed ławą przysięgłych, a tym samym mniejszą możliwość kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Pomimo rozwoju transportu, powszechności dostępu do internetu, w najmniejszych społecznościach lokalnych obywatele nie mają wystarczającego dostępu do sądu. Z pomocą przychodzą sędziowie społeczni. Istotną okolicznością jest również możliwość zminimalizowania kosztów dzięki instytucji sędziów pokoju, którzy orzekają w drobnych sprawach, w których wniesienie apelacji, również z uwagi na marginalne znaczenie spraw, należy do rzadkości⁵⁹⁴.

Niektórzy autorzy wskazywali, że konkluzje procesowe wydawane przez sędziów społecznych nie są gorsze niż te wydawane przez sędziów zawodowych. Nie ma również dowodów na to, że nieprofesjoniści są mniej kompetentni, czy popełniają więcej błędów niż profesjonaliści⁵⁹⁵. Instytucja sędziów pokoju posiada również wieloletnią tradycję amerykańską.

Jednym z postulatów przeciwdziałania problemom związanym z samodzielnym sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości przez sędziów nieprofesjonalnych jest wprowadzenie wymogu zdania *bar exam*, a tym samym ukończenia studiów prawniczych⁵⁹⁶. Rozwiązanie to należy uznać za dyskusyjne i zbyt daleko idące. Podkreślić należy, że założeniem funkcjonowania instytucji jest przyspieszenie rozpoznawania prostych spraw i zbliżenie obywatela do sądu. Wprowadzenie konieczności bycia prawnikiem należałoby wiązać ze zmianą koncepcji partycypacji obywateli w procesie. Wymiar sprawiedliwości zaczęliby sprawować zawodowi prawnicy, co w przypadku mniejszych społeczności mogłoby doprowadzić do odwrotnych rezultatów. Legitymacja osoby cieszącej się uznaniem pośród mieszkańców miasta stanowi istotny czynnik zbliżania obywatela do sądownictwa i edukacji prawnej. Z tego powodu należałoby raczej opowiedzieć się za ograniczeniem kompetencji orzeczniczych sędziów niezawodowych do prostych spraw karnych o wykroczenia, zostawiając sędziom profesjonalnym orzekanie w przedmiocie aresztowania czy zwolnienia za kaucją. Koniecznym byłoby również zlikwidowanie *mayoral courts*, których kompetencje orzecznicze przejęłyby inne organy wymiaru sprawiedliwości - sądy niezawodowe lub profesjonalne.

Innym postulatem powinno być zagwarantowanie oskarżonemu prawa do obrońcy przed sądem pokoju, który ma prawo do orzeczenia kary pozbawienia wolności (w przypadku pozostawienia możliwości orzeczenia tej kary), lub która może być wymierzona w następstwie

⁵⁹⁴ E. Gmurzyńska, *Evolution of the...*, s. 54-55.

⁵⁹⁵ D. M. Provine, *Judging Credentials: Non-lawyers Judges and the Politics of Professionalism*, Chicago 1986, s. 22-25.

⁵⁹⁶ L. Trautman, S. Felton, *The Use of...*, s. 6.

niedopełnienia nałożonych obowiązków - np. nieuiszczenia grzywny. Dopuszczalne byłoby orzekanie przed sądami pokoju bez adwokata w przypadku wyraźnego i dobrowolnego zrzeczenia się przez oskarżonego wskazanego prawa na piśmie.

Z uwagi na okoliczność, że część społeczeństwa amerykańskiego ma styczność jedynie z sądami społecznymi, koniecznym byłoby podniesienie ich kwalifikacji zawodowych oraz dążenie do stabilności orzeczniczej i bezstronności w danej sprawie. W tym celu postuluje się nie tylko wprowadzenie obligatoryjnych szkoleń i egzaminów, lecz również podnoszenie wynagrodzeń sędziów niezawodowych, w celu przeciwdziałania wpływom z zewnątrz⁵⁹⁷.

Jednym ze śmiałych postulatów podnoszonych na przestrzeni lat jest zniesienie instytucji sędziów pokoju, co mogłoby nastąpić bądź za pośrednictwem uchwalenia nowej konstytucji stanowej bądź poprawki do niej albo poprzez likwidację mocą aktu prawnego o randze ustawy⁵⁹⁸.

2.2.2. Ława przysięgłych

2.2.2.1. Aspekty historyczne i podstawa konstytucyjna

W dobie kolonializmu Imperium Brytyjskie rozciągało się na liczne obszary zamorskie. Jednym z nich były terytoria w Ameryce Północnej. W odróżnieniu od innych kolonii posiadały one autonomię, a ustrój polityczny i system prawny recypowały od Anglii. Przejęciu podlegała również instytucja ławy przysięgłych, która po raz pierwszy została uregulowana w 1623 roku. W obrębie konstrukcji nie zachodziły już większe zmiany, jak miało to miejsce w przypadku wersji angielskiej, od roli informacyjnej do orzeczniczej. Amerykańska ława przysięgłych od początku decydowała o stanie faktycznym sprawy⁵⁹⁹.

Mieszkańcy nowego kontynentu od pierwszych lat podchodzili poważnie do obowiązku zasiadania w ławie. W celu podkreślenia wagi sprawowania funkcji orzeczniczej, od połowy XVII wieku uchylanie się od niego karano grzywną. Duże przywiązanie do instytucji było podstawą do przeciwstawiania się próbom pozbawienia przywileju bycia sądzonym przy udziale obywateli. Zaprowadziło to do wydania przez Zgromadzenie Ogólne Południowej Karoliny w 1751 roku deklaracji głoszącej, że przedstawiciele rządu angielskiego, dążący do odebrania prawa do procesu przed ławą przysięgłych są wrogami ludności kolonii.

⁵⁹⁷ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 131.

⁵⁹⁸ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 135-140.

⁵⁹⁹ Learn about the history of the jury system <https://www.mass.gov/info-details/learn-about-the-history-of-the-jury-system#the-early-days-of-the-jury-system-> [dostęp: 12.07.21], S. Landsman, J. F. Holderman, *The Evolution of the Jury Trial in America*, „Litigation” Vol. 37, No. 1, Fall 2010, s. 34.

Następstwem było wprowadzenie kolejnych sankcji wymierzonych wobec mieszkańców Ameryki Północnej (m.in. ograniczono *jury trials*) co wzmogło dążenia narodowowyzwoleńcze i doprowadziło do wybuchu rewolucji⁶⁰⁰.

Przyczyną ograniczenia prawa do procesu przed ławą było nieskazywanie mieszkańców kolonii na mocy nowego prawa podatkowego i celnego, ustanowionego przez rząd brytyjski⁶⁰¹. Ludność kolonii krytykowała pozbawienie prawa do procesu przed przysięgłymi. Krytyki dokonywał również Thomas Jefferson, który w Deklaracji Niepodległości uwydatniał korzyści płynące z inkorporowania jej na nowym kontynencie.

Instytucja ławy przysięgłych (w sprawach karnych, jak i cywilnych) znalazła umocowanie w Konstytucji Stanu Massachusetts z 1780 roku, która stanowiła podstawy do uchwalenia konstytucji obejmującej wszystkie stany. Podczas Kongresu w Filadelfii i prac Komisji Konstytucyjnej ścierały się przeciwstawne głosy federalistów i antyfederalistów. Instytucja ławy przysięgłych była kwestią jednoczącą zwaśnionych polityków. Nie było wątpliwości, że znajdzie ona swoją podstawę w akcie prawnym o randze ustawy zasadniczej⁶⁰². Ostatecznie instytucja została uregulowana w artykule III § 2 Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki. „Wszystkie sprawy karne, z wyjątkiem oskarżeń przez Izbę Reprezentantów, rozpatruje ława przysięgłych, a rozprawa toczy się w tym stanie, w którym dane przestępstwa zostały popełnione; jeśli jednak przestępstwo zostało popełnione na terenie nienależącym do żadnego ze stanów, proces odbędzie się w miejscu lub miejscach określonych ustawowo przez Kongres⁶⁰³”.

U schyłku XVIII stulecia instytucja ławy przysięgłych zdawała się być konstrukcją wzorcową, reprezentującą głęboką demokrację. Nie miało to odzwierciedlenia w rzeczywistości, bowiem każdy stan ograniczał prawo do zasiadania w ławie jedynie do białych mężczyzn, będącym posiadaczami ziemskimi lub płacącymi podatki⁶⁰⁴.

Konstrukcja ławy przysięgłych ma silną podstawę konstytucyjną. Znalazła bowiem uregulowanie nie tylko w ustawie zasadniczej, lecz również w poprawkach do Konstytucji.

⁶⁰⁰ M. Rzeszót, *Geneza...*, s. 124., L. F. Powell Jr., *Jury Trial of Crimes*, „Washington and Lee Law Review”, Vol. 23, Issue 1, Spring 1996, s. 2-3.

⁶⁰¹ L. F. Powell Jr., *Jury Trial...*, s. 2-3.

⁶⁰² A. W. Alschuler, A. G. Deiss, *A Brief of History of the Criminal Jury in the United States*, The University of Chicago Law Review, Vol. 61, Issue 3, 1994, s. 871-872.

⁶⁰³ *O Ameryce: Konstytucja Stanów Zjednoczonych z objaśnieniami* https://photos.state.gov/libraries/adana/30145/publications-other-lang/The_US_Constitution_Polish.pdf [dostęp: 12.07.2021].

⁶⁰⁴ Tych ostatnich ograniczeń nie wprowadził stan Vermont. Należy pamiętać, że ówczesne Stany Zjednoczone Ameryki obejmowały nie 50 stanów i Dystrykt Kolumbia, ale 14 stanów i Dystrykt Kolumbia. Zob. szerzej A. W. Alschuler, A. G. Deiss, *A Brief of...*, s. 876-877.

Obecnie jest uznawana za fundament postępowania karnego i cywilnego w Stanach Zjednoczonych Ameryki.

Pośród pierwszych dziesięciu poprawek do Konstytucji, które razem tworzą Kartę Praw (*Bill of Rights*) aż trzy dotyczą m.in. instytucji ławy przysięgłych - poprawki V i VI - ławy orzekającej w sprawach karnych, zaś poprawka VII - ławy „cywilnej”. Jest to okoliczność przemawiająca za fundamentalnym znaczeniem tej instytucji. Piąta poprawka do Konstytucji odnosi się do wielkiej ławy przysięgłych (*grand jury*), której zadaniem jest stawianie w stan oskarżenia - zdecydowanie, czy istnieje podstawa do wszczęcia postępowania karnego przeciwko oskarżonemu - „nikt nie może, bez postawienia w stan oskarżenia przez wielką ławę przysięgłych, być pociągnięty do odpowiedzialności za zbrodnię główną lub inne hańbiące przestępstwo (...)”⁶⁰⁵. Zadaniem wielkiej ławy jest również ochrona obywateli przed arbitralnością władzy sądowniczej⁶⁰⁶. Szósta poprawka reguluje instytucję tzw. małej, procesowej ławy (*trial jury, petty jury*), której zadaniem jest decydowanie o winie lub niewinności oskarżonego. „We wszystkich sprawach karnych oskarżonemu przysługuje prawo do szybkiej i jawnej rozprawy przed bezstronną ławą przysięgłych (...)”⁶⁰⁷.

Warto wskazać, że na przestrzeni lat instytucja była poddawana licznym zmianom, mającym na celu dostosować ją do przemian zachodzących w przestrzeni życia społecznego. Jedną z istotnych transformacji w obrębie konstrukcji było dopuszczenie ludności czarnoskórej do pełnienia funkcji przysięgłego. Pierwszy raz miało to miejsce w 1860 roku w stanie Massachusetts⁶⁰⁸. Innym kamieniem milowym w toku przeobrażeń było dopuszczenie kobiet do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Prawdopodobnie po raz pierwszy miało to miejsce w 1870 roku w stanie Wyoming. Po uchwaleniu XIX poprawki, gwarantującej kobietom prawa wyborcze, większość stanów dopuściła je do pełnienia funkcji orzeczniczych⁶⁰⁹.

Za sprawą orzeczenia Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki w sprawie *Duncan vs. Louisiana* 391 U.S. 145 (1968) nastąpiło rozciągnięcie kompetencji orzeczniczych ławy przysięgłych na prawo stanowe (dotychczas była ona konstrukcją jedynie prawa federalnego)⁶¹⁰. W kolejnych latach Sąd Najwyższy stwierdził, że prawo do procesu z udziałem ławy przysługuje zawsze, gdy przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności

⁶⁰⁵ *O Ameryce...*

⁶⁰⁶ C. Nowak, *Rzetelny proces sądowy w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego USA*, [w:] *Rzetelny proces karny: w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, P. Wiliński (red.), Warszawa 2009, s. 88.

⁶⁰⁷ *O Ameryce...*

⁶⁰⁸ Learn about...

⁶⁰⁹ A. W. Alschuler, A. G. Deiss, *A Brief of...*, s. 898-899.

⁶¹⁰ Sprawa *Duncan vs. Louisiana* 391 U.S. 145 (1968) [online] <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/391/145/> [dostęp: 12.07.21].

przekraczającą 6 miesięcy (chodzi tu o karę potencjalnie grożącą, a nie rzeczywistą, wymierzoną za dane przestępstwo)⁶¹¹. Sąd Najwyższy dokonał również ścisłego rozdzielenia funkcji orzeczniczych ławy przysięgłych, która decyduje o winie lub niewinności oskarżonego i zawodowego sędziego, którego zadaniem jest czuwanie nad toczącym się postępowaniem i wymierzenie kary za popełnione przestępstwo w przypadku uznania oskarżonego za winnego popełnienia zrzucanego mu czynu⁶¹².

2.2.2.2. Wymogi bycia sędzią przysięgłym

O wymogach sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako sędzia przysięgły stanowi *United States Code* (dalej: U.S.C.) w Tytule 28 § 1865. Wskazana regulacja dotyczy członków wielkiej i małej ławy. Przysięgłym może zostać obywatel Stanów Zjednoczonych Ameryki, który ukończył 18 lat i zamieszkuje przez rok w danym okręgu sądowym, potrafi czytać, pisać i rozumie język angielski w stopniu biegłym, co pozwala wypełnić formularz przysięgłego, a ponadto mówi w języku angielskim, jest zdolny psychicznie i fizycznie do sprawowania w stopniu zadowalającym funkcji przysięgłego, nie został oskarżony w sprawie, ani skazany za przestępstwo na karę pozbawienia wolności powyżej jednego roku, gdy jego prawa cywilne nie zostały przywrócone. W przypadku niespełnienia powyższych wymogów, potencjalny przysięgły podlega wykluczeniu przez sędziego lub pracownika sądu⁶¹³.

2.2.2.3. Kompetencje orzecznicze wielkiej ławy przysięgłych

Wielka ława przysięgłych, co zostało wcześniej w wskazane, ma swoją podstawę w V poprawce do Konstytucji. Ława ta stawia w stan oskarżenia. Jej zadaniem jest decydowanie czy prokurator przedstawił przeciwko oskarżonemu⁶¹⁴ wystarczające dowody, aby wszcząć postępowanie sądowe. *Grand jury* rektyfikuje akt oskarżenia⁶¹⁵. Istotną kwestią jest także okoliczność, że po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu nie można postawić oskarżonemu dodatkowych zarzutów podczas procesu przed małą ławą. *A contrario* można je jednak zawęzić.

⁶¹¹ Sprawa *Baldwin vs. New York* 399 U.S. 66 (1970) [online] <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/399/66/> [dostęp: 12.07.21].

⁶¹² M. Rzeszót, *Geneza...*, s. 126.

⁶¹³ 28 U.S.C. § 1865 <https://www.law.cornell.edu/uscode/text> [dostęp: 5.02.2022].

⁶¹⁴ Należy wskazać, że prawo amerykańskie, inaczej niż polskie, nie posługuje się różnorodnym aparatem pojęciowym, nie odróżniając podejrzanego (w toku postępowania przygotowawczego) od oskarżonego (w toku postępowania sądowego), stanowiąc jednolicie o oskarżonym, jako *defendant* lub *suspect*, nie odróżniając stadium postępowania, w którym uczestniczy.

⁶¹⁵ C. Nowak, *Rzetelny proces...*, s. 88-89.

Celem wprowadzenia instytucji wielkiej ławy do systemu prawnego USA było przeciwdziałanie pochopnym oskarżeniom ze strony prokuratury i nadużyciom władzy. Procedowanie przed wielką ławą nie ma charakteru incydentalnego. Postępowanie przed nią poprzedza wniesienie aktu oskarżenia w sprawach o zbrodnie zagrożone karą przekraczającą rok pozbawienia wolności⁶¹⁶.

Wielka ława liczy od 16 do 23 członków i jest konstytuowana tylko wtedy, gdy wymaga tego interes publiczny⁶¹⁷. Zwyczajowo następuje to w przypadku spraw o najpoważniejsze przestępstwa, np. zbrodnię zabójstwa⁶¹⁸. Z uwagi na zapewnienie ciągłości instytucji oraz sprawności postępowania, przysięgłych powołuje się na okres kadencji. Z zasady okres ten nie przekracza 18 miesięcy. W wyjątkowych wypadkach, gdy sąd postanowi tak z uwagi na interes publiczny, kadencja może zostać wydłużona, nie więcej jednak niż o 6 miesięcy⁶¹⁹. W celu zapewnienia możliwości podejmowania decyzji przed ławą wymaga się obecności co najmniej 16 członków ławy⁶²⁰.

Wybór wielkiej ławy przysięgłych (*Voir dire*) przebiega prawie tak samo jak wybór małej ławy. Rozpoczyna go losowanie kandydatów na przysięgłych spośród osób wpisanych na listy wyborcze lub posiadaczy prawa jazdy (*venire*). Ma to na celu zapewnienie równej reprezentacji każdej grupie społecznej. W dalszej fazie wyboru, jeśli nie doszło do wykluczenia z uwagi na niespełnienie wymogów, kandydaci stawiają się przed sądem. Wyborem kieruje sędzia zawodowy. Jeśli potencjalni przysięgli nie stawią się do sądu, otrzymują kolejne wezwanie. W przypadku ponownego niestawiennictwa i jego nieusprawiedliwienia, może zostać nałożona kara grzywny do 1000 \$, pozbawienia wolności do 3 dni lub zobowiązanie świadczenia pracy społecznej⁶²¹. U.S.C. zakazuje stosowania jakiejkolwiek dyskryminacji podczas wyboru ławy przysięgłych⁶²².

Z zasiadania w ławie są zwolnieni policjanci, strażacy, ratownicy medyczni, żołnierze w czynnej służbie wojskowej, politycy wszystkich szczebli, a zwyczajowo również niekiedy lekarze i prawnicy⁶²³.

⁶¹⁶ K. Kremens, *Grand Jury (Wielka Ława Przysięgłych) a udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym na tle sprawy U.S. V.P. Manafort and R. Gates*, IN, nr 1/2019 s. 213-214.

⁶¹⁷ Rule 6 (a) (1) Federal Rules of Criminal Procedure (dalej: FRCP) <https://www.federalrulesofcriminalprocedure.org> [dostęp: 5.02.2022].

⁶¹⁸ Zob. sprawa *Hallinger v. Davis* 146 U.S. 314 (1892) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/146/314/> [dostęp: 5.02.2022]; sprawa *Vasquez v. Hillery* 474 U.S. 254 (1986) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/474/254/> [dostęp: 5.02.2022].

⁶¹⁹ Rule 6 (g) FRCP.

⁶²⁰ 18 U.S.C. § 3321.

⁶²¹ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction to American Law*, Durham 2010, s. 38.

⁶²² 28 U.S.C. § 1862.

⁶²³ Kraśnicka I., Ludwikowska A. (red.), *Wprowadzenie do...*, s. 280, G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 38.

Na zakończenie, po wyborze na przysięgłego, następuje złożenie przysięgi przed urzędnikiem sądowym. Sędziowie ślubują rzetelnie i obiektywnie wykonywać swoje obowiązki i podejmować decyzje bez kierowania się emocjami. Po zaprzysiężeniu sędzia przewodniczący poucza wielką ławę o przysługujących jej kompetencjach, a także wskazuje, że jej celem jest dokładne zbadanie materiału dowodowego, aby wydać prawidłowe rozstrzygnięcie.

Wielka ława, inaczej niż mała, otrzymuje wskazówki nie od sędziego, lecz od prokuratora. To prokurator rozpoczyna sesję wielkiej ławy, przesłuchuje świadków, czy przygotowuje akt oskarżenia. W niektórych stanach prokurator jest obecny również podczas obrad i głosowania ławy⁶²⁴.

Sąd może wybrać również zastępców przysięgłych, od których wymaga się tych samych kwalifikacji i wybiera w tożsamy sposób, co przysięgłych z podstawowego składu ławy. W kolejności wyboru zastępują oni przysięgłych głównych w przypadku ich niedyspozycji. Wybór przysięgłych dodatkowych ma na celu zapewnienie ciągłości składu ławy w przypadku niemożliwości stawienia się jej członków z głównego składu⁶²⁵.

FRCP przewiduje możliwość wniesienia sprzeciwu od wyboru wielkiej ławy przysięgłych lub poszczególnego przysięgłego. Przysługuje ona prokuratorowi i oskarżonemu. Podstawą sprzeciwu może być niezgodne z prawem wylosowanie, wezwanie lub wybranie całej ławy lub brak kwalifikacji konkretnego przysięgłego. Wskazana czynność procesowa jest zatem dokonywana w oparciu o przyczynę. W przypadku wielkiej ławy, inaczej niż przy ławie procesowej, nie przewiduje się zarzutów bez podstawy (*peremptory challenges*)⁶²⁶.

FRCP dają również podstawę do złożenia wniosku o oddalenie aktu oskarżenia (*Motion to Dismiss an Indictment*). Strona jest uprawniona do jego złożenia, podnosząc brak kwalifikacji całej ławy albo poszczególnego jej członka. Sąd nie może oddalić aktu oskarżenia z powyższych powodów, gdy 12 przysięgłych posiadających kwalifikacje głosowało za postawieniem w stan oskarżenia⁶²⁷.

Na czele wielkiej ławy przysięgłych stoi przewodniczący (*Foreperson*). Sąd wyznacza także zastępcę (*Deputy Foreperson*), który będzie sprawował funkcję przewodniczącego w

⁶²⁴ R. M. Cassidy, *Toward a More Independent Grand Jury: Recasting and Enforcing the Prosecutor's Duty to Disclose Exculpatory Evidence*, „Boston College Law School”, Vol. 13, 2000, s. 362.

⁶²⁵ Rule 6 (a) (2) FRCP.

⁶²⁶ Rule 6 (b) (1) FRCP.

⁶²⁷ Rule 6 (b) (2) FRCP.

przypadku jego nieobecności. Przewodniczący pełni bardzo odpowiedzialną funkcję, jaką jest m.in. podpisywanie każdego aktu oskarżenia⁶²⁸.

FRCP przewidują restrykcyjne ograniczenia w zakresie obecności poszczególnych osób podczas sesji wielkiej ławy, jak również w czasie obrad i głosowania. Podczas sesji, poza przysięgłymi, może być obecny prokurator, świadkowie, tłumacze, a także podmioty odpowiedzialne za obsługę urzędów do utrwalania jej przebiegu. W czasie obrad i głosowania mogą być obecni przysięgli i w wypadku konieczności tłumacz⁶²⁹.

Ograniczenia w partycypacji osób postronnych w sesjach wielkiej ławy są stosowane z uwagi na charakter postępowania i decyzji procesowej zapadającej po jego przeprowadzeniu. Można zatem powiedzieć, że postępowanie przed wielką ławą toczy się z wyłączeniem jawności. W przypadku, gdy wielka ława nie podejmie decyzji o postawieniu w stan oskarżenia, osoba, przeciwko której toczyło się postępowanie, nie będzie narażona na społeczny ostracyzm. Warto wskazać, że z uwagi na tajność obrad wiele obywateli USA nie jest świadomych, że wskazana instytucja w ogóle istnieje⁶³⁰.

Po sesji wielka ława udaje się na obrady, podczas których członkowie ławy rozważają, czy zaprezentowane dowody są wystarczające, aby można postawić oskarżonego w stan oskarżenia. Przysięgli nie mogą wychodzić poza przedstawiony materiał dowodowy. Wielka ława może postawić w stan oskarżenia, gdy co najmniej 12 przysięgłych głosuje „za” co do poszczególnych zarzutów (*counts*)⁶³¹. Akt oskarżenia może więc zostać uchwalony co do części z nich, a ława może odmówić postawienia w stan oskarżenia odnośnie do pozostałych zarzutów. Po naradzie i głosowaniu, przewodniczący lub jego zastępca przekazuje urzędnikowi sądowemu ostateczne rozstrzygnięcie. Decyzja podjęta przez wielką ławę może mieć odpowiednio charakter - *true bill* (akt oskarżenia wnoszony jest do sądu) lub *no bill* (wielka ława odmawia postawienia w stan oskarżenia). Warto wskazać, że prokurator może do skutku starać się postawić oskarżonego w stan oskarżenia. W tym zakresie nie ma bowiem ograniczeń⁶³².

Wielka ława przysięgłych nie decyduje o winie lub niewinności oskarżonego. Nie bada zatem, czy oskarżony popełnił zarzucony mu czyn ponad wszelką wątpliwość (*beyond a*

⁶²⁸ Reguła 6 (c) FRCP.

⁶²⁹ Rule 6 (d) FRCP.

⁶³⁰ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 42.

⁶³¹ Rule 6 (f) FRCP.

⁶³² T. Hoffmeister, *The Grand Jury Legal Advisor: Resurrecting the Grand Jury's Shield*, „Journal of Criminal Law and Criminology”, Vol. 98, Issue 4, Summer 2008, s. 1179-1182.

reasonable doubt). Jej zadaniem jest zbadanie, czy istnieje uzasadnione prawdopodobieństwo popełnienia przez oskarżonego zarzucanego mu czynu (*probable cause*)⁶³³.

Warto wskazać, że wielka ława przysięgłych podejmuje w istocie szerszą decyzję procesową niż samo przedstawienie oskarżonemu zarzutów. Jak wskazuje K. Kremens, w prawie polskim decyzja o przedstawieniu zarzutów zapada w toku sformalizowanego postępowania przygotowawczego. Akt oskarżenia wnosi się do sądu po jego zakończeniu. Obie czynności należą do prokuratora. W prawie amerykańskim konkluzja procesowa *grand jury* stanowi skumulowanie powyższych kompetencji prokuratorskich. Decyzja wielkiej ławy - uchwalenie aktu oskarżenia (*indictment*), nie wymaga już podjęcia żadnej czynności przez organy ścigania. W przypadku spraw zagrożonych mniejszymi karami, prokurator wnosi do sądu swoisty akt oskarżenia zwany *information*. Inną alternatywą dla kompetencji wielkiej ławy są czynności wykonywane przez sąd, które dotyczą kontroli aktu oskarżenia, tzw. posiedzenia wstępne (*preliminary hearing* lub *preliminary examination*), stosowane nie tylko w prawie stanowym, lecz również w prawie federalnym nawet obok *grand jury*. W tym jednak wypadku postępowanie odbywa się z zachowaniem zasady kontrydiktoryjności - przy udziale nie tylko oskarżyciela, ale również oskarżonego i obrońcy. Weryfikacja aktu oskarżenia nie następuje jednak w przypadku spraw o drobne przestępstwa, jak również w przypadku procedowania w trybie *plea bargaining*⁶³⁴.

Istotnym zagadnieniem jest kwestia możliwości zrzeczenia się przez oskarżonego prawa do bycia postawionym w stan oskarżenia przez wielką ławę przysięgłych. Dotyczy to jedynie przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności przekraczającą rok. Zatem nie odnosi się do przestępstw zagrożonych karą śmierci. W przypadku zrzeczenia się oskarżonego, prokurator wnosi do sądu *information*. Regulacja wymaga, aby zrzeczenie się oskarżonego nastąpiło przed sądem, po byciu poinformowanym, o naturze stawianego mu zarzutu⁶³⁵.

Stawianie w stan oskarżenia mocą konkluzji *grand jury* jest domeną prawa federalnego, prawa osiemnastu stanów i Dystryktu Kolumbia. Większość stanów nie korzysta ze wskazanej instytucji nawet w sprawach o zbrodnie. Możliwość stawiania w stan oskarżenia na mocy prokuratorskiego *information* została potwierdzona w sprawie *Hurtado v. California*, w której Sąd Najwyższy Stanu Kalifornia wskazał, że niestosowanie instytucji ławy przysięgłych w sprawach o zbrodnie nie narusza prawa do rzetelnego procesu sądowego⁶³⁶.

⁶³³ T. Hoffmeister, *The Grand...*, s. 1173-1204.

⁶³⁴ K. Kremens, *Grand Jury...*, s. 213-214, 228-229.

⁶³⁵ Rule 7 (a) i (b) FRCP.

⁶³⁶ Sprawa *Hurtado v. California* 110 U.S. 516 (1884) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/110/516/> [dostęp: 5.02.2022].

Warto wskazać, że Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki nigdy nie rozciągnął prawa do bycia postawionym w stan oskarżenia przez wielką ławę przysięgłych na prawo stanowe. Wskazana instytucja jest jednak stosowana w procesach przed sądami stanowymi na mocy rodzimych regulacji prawnych⁶³⁷.

Wielka ławy przysięgłych pełni w istocie dwie funkcje. Pierwsza kompetencja polega na możliwości wykonywania czynności śledczych. Przed *grand jury* można bowiem przeprowadzać dowody (*the subpoena power*). W szczególności te, które z zasady nie są przeprowadzane w postępowaniu przygotowawczym: przesłuchanie świadków, wezwanie osoby do wydania rzeczy. Jest to niewątpliwie korzystny przejaw zasady bezpośredniości, która w prawie anglosaskim jest domeną postępowania jurysdykcyjnego. W prawie amerykańskim, świadkowie mogą być przesłuchiwać na etapie śledztwa, gdy wyrażą na to zgodę. Jednakże ze wskazanej czynności procesowej nie sporządza się już protokołu. Przesłuchanie w sposób formalny następuje na etapie postępowania sądowego, co jest niekorzystne z uwagi na ograniczoną możliwość zapamiętania pewnych faktów przez świadków czynu. Drugą z funkcji jest wspomniane już stawienie w stan oskarżenia i ochrona przed niezasadnym oskarżeniem⁶³⁸. Z uwagi na dualizm pełnionych funkcji, w literaturze wskazuje się, że wielka ława jest zarówno mieczem (funkcja śledcza) jak i tarczą (ochrona przed niezasadnym oskarżeniem)⁶³⁹.

Przed wielką ławą przysięgłych przeprowadza się dowody. Prokurator, w piśmie procesowym, później zaś w toku postępowania, wskazuje, że zebrano wystarczający materiał, aby skierować sprawę do sądu. Kompetencje sądu sprowadzają się w tym wypadku do instruowania ławy w zakresie pełnionej funkcji. To prokurator kieruje przebiegiem postępowania, prezentuje dowody. Postępowanie nie ma w tym wypadku charakteru kontradyktoryjnego. Dowody prezentowane są tylko przez oskarżyciela. Z tego powodu dowody na korzyść oskarżonego niekiedy nie są prezentowane, zaś oskarżony i obrońca co do zasady nie biorą udziału w toku postępowania⁶⁴⁰.

Warto zauważyć, że zarówno FRCP, jak i *Federal Rules of Evidence* (dalej: FRE) nie odnoszą się do obecności podejrzanego podczas sesji wielkiej ławy przysięgłych i składania

⁶³⁷ Zob. np. New York State Law Criminal Procedure Law, article 190.

⁶³⁸ M. G. Heitz, *Rights of a Witness before the Grand Jury*, „Missouri Law Review”, Vol. 43, Issue 4, Fall 1978, s. 722-724, K. Kremens, *Grand Jury...*, s. 219, 222.

⁶³⁹ R. M. Cassidy, *Toward a...*, s. 362, *Handbook for Federal Grand Jurors* <https://www.flmd.uscourts.gov/sites/flmd/files/documents/handbook-for-federal-grand-jurors.pdf> [dostęp: 5.02.2022].

⁶⁴⁰ K. Kremens, *Grand Jury...*, s. 221, 225.

przez niego ewentualnych zeznań⁶⁴¹. W doktrynie prawa amerykańskiego podnosi się, że zwykle nie przesłuchuje się podejrzanego jako świadka na tym etapie postępowania⁶⁴². Przesłuchania są rzadkie, nie znaczy jednak, że się nie zdarzają. Jedną ze spraw, w której podejrzanym zeznawał przed wielką ławą jest *United States v. Mandujano*⁶⁴³. Sąd Najwyższy musiał rozstrzygnąć, czy przed złożeniem zeznań przez podejrzanego przed wielką ławą przysięgłych konieczne jest odczytanie mu praw Mirandy⁶⁴⁴. Przed postawieniem w stan oskarżenia Mandujano został przesłuchany przez wielką ławę. Sąd Najwyższy orzekł jednak, że nie jest koniecznym odczytywanie podejrzanemu praw Mirandy na tym etapie postępowania. „Mirandyzowanie” podejrzanego jest obowiązkiem funkcjonariuszy organów ścigania podczas zatrzymania, kiedy może dojść do naruszeń praw przysługujących stronie w postępowaniu karnym⁶⁴⁵.

Negatywnym aspektem dotyczącym praw oskarżonego jest brak obowiązku po stronie prokuratora do prezentowania podczas sesji wielkiej ławy dowodów na jego korzyść. Postuluje się, aby prokurator, zważając na normy etyczne, przedstawił również dowody na korzyść oskarżonego. Niektórzy prokuratorzy stoją na stanowisku, że podczas sesji wielkiej ławy nie trzeba prezentować materiału dowodowego wykazującego niewinność oskarżonego. Nastąpi to we właściwym czasie - podczas procesu przed małą ławą⁶⁴⁶.

Niejako na marginesie należy wspomnieć o kwestii praw przysługujących świadkowi podczas przesłuchania przed wielką ławą. Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki stanął na stanowisku, że prawo do rzetelnego procesu sądowego, jak i prawo do niedostarczania dowodów przeciwko sobie (*right against self-incrimination*) znajdują zastosowanie również w tej fazie postępowania. Świadek może jednak zrzec się prawa do niedostarczania dowodów przeciwko sobie poprzez ujawnienie faktów dotyczących popełnianych przestępstw. W przypadku złożenia fałszywych zeznań, poniesie on odpowiedzialność karną⁶⁴⁷. Gdy świadek lub podejrzanym zdecydują się złożyć zeznania przed wielką ławą, nie mogą, inaczej niż w przypadku postępowania przed sądem, odmówić późniejszej odpowiedzi na konkretne

⁶⁴¹ W amerykańskim postępowaniu karnym oskarżony składa zeznania (*testimony*), a nie jak w prawie polskim wyjaśnienia. Rule 104 FRE stanowi, że oskarżony zeznaje (*testify*), FRE <https://www.rulesofevidence.org> [dostęp: 6.02.2022].

⁶⁴² *Handbook... op. cit.*

⁶⁴³ Sprawa *United States v. Mandujano* 425 U.S. 564 (1976) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/425/564/> [dostęp: 6.02.2022].

⁶⁴⁴ Zob. sprawa *Miranda vs. Arizona* 384 U.S. 436 (1966) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/436/> [dostęp: 6.02.2022].

⁶⁴⁵ M. F. Newman, *The Suspect and the Grand Jury: A Need for Constitutional Protection*, „University of Richmond Law Review”, Vol. 1, Issue 1, 1976, s. 4, M. G. Heitz, *Rights of...*, s. 731.

⁶⁴⁶ R. M. Cassidy, *Toward a...*, s. 361, 365-368.

⁶⁴⁷ M. G. Heitz, *Rights of...*, s. 729-731, sprawa *United States v. Mandujano...*

pytania⁶⁴⁸. Prawo dopuszcza przyznanie immunitetu przesłuchiwanemu świadkowi, aby po złożeniu zeznań nie nastąpiło pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. Wskazana możliwość została potwierdzona w sprawie *Kastigar v. United States*⁶⁴⁹.

Obrońca podejrzanego, jak i adwokat udzielający porady prawnej świadkowi, nie biorą udziału podczas sesji wielkiej ławy. Mogą oni jedynie udzielać wskazówek swoim klientom przed złożeniem zeznań. Prawo dopuszcza możliwość konsultowania się z prawnikiem podczas udzielania odpowiedzi na pytania. Zeznający może wyjść z sesji wielkiej ławy na korytarz, aby porozumieć się z adwokatem⁶⁵⁰.

Istotnym mankamentem postępowania przed *grand jury* jest ograniczenie prawa do rzetelnego procesu sądowego, które przejawia się we wspomnianym już nieprezentowaniu w toku sesji wielkiej ławy dowodów na korzyść oskarżonego, jak również w nieuczestniczeniu w posiedzeniu profesjonalnego prawnika - pełnomocnika lub obrońcy. Dowód ograniczenia *due proces rights* stanowi również niepouczenie zeznających o przysługujących im prawach, w tym prawach Mirandy i *right against self-incrimination*, co może spowodować późniejsze pociągnięcie ich do odpowiedzialności karnej⁶⁵¹.

2.2.2.4. Kompetencje orzecznicze małej ławy przysięgłych

Mała ława przysięgłych ma swoją podstawę w Konstytucji Federalnej i w VI poprawce do niej. Szczegółowa regulacja znajduje się jednak w FRCP. Reguły 23 i 24 rozwijają założenia konstytucyjne.

Procesowa ława decyduje o winie lub niewinności oskarżonego. Do sędziego należy czuwanie nad przebiegiem postępowania i wymierzenie kary.

Oskarżony, podobnie jak w przypadku postępowania przed wielką ławą, może zrzec się prawa do procesu przed bezstronną ławą przysięgłych. W tym celu musi dojść do łącznego spełnienia trzech przesłanek: oskarżony zrzeka się prawa do procesu przed ławą na piśmie, prokurator wyraża zgodę, którą zatwierdza sąd. W następstwie dochodzi do prowadzenia procesu przed zawodowym sędzią, który rozstrzyga zarówno o winie jak i o karze (tzw. *bench trial*)⁶⁵².

⁶⁴⁸ Zob. szerzej sprawa *Rogers v. United States* 340 U.S. 367 (1951) [online] <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/340/367/> [dostęp: 4.03.2022].

⁶⁴⁹ Sprawa *Kastigar v. United States* 406 U.S. 441 (1972) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/406/441/> [dostęp: 7.02.2022].

⁶⁵⁰ M. F. Newman, *The Suspect...*, s. 1-2; *Handbook...*, Sprawa *United States v. Mandujano...*

⁶⁵¹ H. Geurink, *Exploring the Criticism of Grand Juries in the United States*, „Undergraduate Research and Creative Practice”, Nr 12, 2015, s. 8-10.

⁶⁵² Rule 23 (a) i (c) FRCP, S. C. Towne, *The Historical Origins of Bench Trial for Serious Crime*, „The American Journal of Legal History”, Vol. 26, No. 2, 1982, s. 123.

Procesowa ława przysięgłych w prawie federalnym liczy co do zasady 12 osób. W każdym czasie strony postępowania mogą wnieść na piśmie, aby skład ławy liczył mniej niż 12 osób. Musi to zatwierdzić sąd. Inicjatywę w celu wykluczenia przysięgłego w toku procesu mogą podjąć zarówno strony jak i sąd bez udziału stron⁶⁵³.

Prawo stanowe dopuszcza również możliwość formowania ław liczących mniej niż 12 osób. Znajduje to odzwierciedlenie w precedensowym orzeczeniu Sadu Najwyższego *Williams v. Florida*. W sprawie tej Sąd Najwyższy orzekł, że w przypadku spraw rozpoznawanych przed sądami stanowymi mała ława przysięgłych może składać się z mniej niż 12 członków. Nie narusza to praw wynikających z VI poprawki do Konstytucji, gdyż nie da się wyprowadzić z niej obowiązku konstituowania ławy składającej się zawsze z 12 osób. W wielu stanach małe ławy, orzekające w sprawach o przestępstwa niezagrożone karą śmierci, liczą 6 członków. Takie rozwiązanie jest krytykowane przez Amerykańską Radę Adwokacką (*American Bar Association*), która podnosi, że procesowe ławy przysięgłych orzekające zarówno w sprawach o przestępstwa federalne jak i stanowe, celem zabezpieczenia praw oskarżonego, powinny składać się z 12 członków⁶⁵⁴.

Przysięgli w małej ławie są również wybierani w toku procedury *Voir dire*, którą od wyboru wielkiej ławy odróżnia m.in. przesłuchanie przysięgłych. Prowadzi je sąd lub strony. W przypadku przesłuchania prowadzonego przez sąd, dopuszcza on strony do zadania pytań przysięgłym. Po przesłuchaniu, na podstawie odpowiedzi przysięgłych, strony mają prawo wykluczyć potencjalnych członków ławy z podaniem przyczyny (*challenge for cause*), jak w przypadku wielkiej ławy. Strony mogą również zgłaszać zarzuty bez podstawy, tzw. *peremptory challenges*. Zasady wykluczania członków ławy w ten sposób zostały wyrażone w FRCP. Prawo do ich podniesienia przysługuje zarówno prokuratorowi i łącznie oskarżonemu i jego obrońcy. Wskazane zarzuty ogranicza liczba, która zależy od typu czynu zabronionego, którego popełnienie zarzucono oskarżonemu⁶⁵⁵.

W przypadku, gdy oskarżonemu zarzucono popełnienie przestępstwa zagrożonego karą śmierci, każdej stronie przysługuje po 20 zarzutów bez podstawy. Zarzucenie innej zbrodni, zagrożonej karą powyżej roku pozbawienia wolności daje podstawę do wykluczenia 6 przysięgłych prokuratorowi i 10 oskarżonemu. Zarzucenie występku, zagrożonego karą pozbawienia wolności poniżej roku, grzywną lub obiema karami łącznie, umożliwia wykluczenie po 3 przysięgłych każdej ze stron. Liczba zarzutów maleje, gdy zmniejsza się

⁶⁵³ Rule 23 (b) FRCP.

⁶⁵⁴ Sprawa *Williams v. Florida* 399 U.S. 78 (1970) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/399/78/> [12.02.2022].

⁶⁵⁵ Rule 24 (a) i (b) FRCP.

waga typu czynu zabronionego zarzuconego oskarżonemu⁶⁵⁶. *A contrario*, z podaniem przyczyny można eliminować przysięgłych bez ograniczeń.

Także w przypadku małej ławy istnieje podstawa do powołania dodatkowych przysięgłych. Można ustanowić do 6 alternatywnych członków ławy, którzy posiadają takie same kwalifikacje i są wybierani w ten sam sposób, jak członkowie podstawowego składu. W przypadku niemożności pełnienia funkcji przez członków ławy, zastępcy wchodzi na ich miejsce w kolejności wyboru⁶⁵⁷.

Instytucja *peremptory challenges* stanowi wielokrotnie podstawę do manipulowania składem przysięgłych, szczególnie w sprawach o podłożu rasowym. Prokuratorzy dążą do wybrania „całej białej ławy” (tzw. *all-white jury*), gdy oskarżony jest Afro-Amerykaninem⁶⁵⁸. Jest to istotny mankament omawianej instytucji. Wykorzystanie, przykładowo aż 20 zarzutów, może doprowadzić do uformowania stroniczej ławy⁶⁵⁹.

Taki system wyboru przysięgłych powoduje, że prawnicy często spędzają długi czas na analizowaniu list przysięgłych, aby wybrać sędziów, którzy według nich, mogą wydać korzystny werdykt. W tym celu powstała instytucja konsultantów do spraw wyboru przysięgłych (tzw. *jury consultants*), którzy zawodowo zajmują się formowaniem odpowiedniej ławy. Przykładowo wykorzystują oni narzędzia statystyczne, pomoc detektywów, wiedzę psychologiczną czy ekonomiczną, aby wybrać „idealną ławę” albo uniemożliwić oponentowi wykonanie tej czynności. Jak wskazuje się w doktrynie, w Anglii proces zaczyna się wraz z wybraniem ławy, zaś w Ameryce wskazany etap kończy postępowanie⁶⁶⁰.

Wprowadzenie instytucji *jury consultants* początkowo wiązano z chęcią przezwyciężenia dyskryminacji rasowej. Ostatecznie należy łączyć ją z odwrotną sytuacją. Jedną ze spraw, w której uczestniczył *jury consultant* była sprawa O. J. Simpsona. Wybrana w tym wypadku ława ostatecznie uniewinniła futbolistę⁶⁶¹.

Warto wskazać, że podejście Amerykanów do obowiązku zasiadania w ławie przysięgłych zmieniło się na przestrzeni lat. Obecnie można zaobserwować tendencję do

⁶⁵⁶ Rule 24 (b) FRCP.

⁶⁵⁷ Rule 24 (c) FRCP.

⁶⁵⁸ Zob. sprawa *Batson v. Kentucky*, 476 U.S. 79 (1986) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/476/79/> [dostęp: 12.03.2022], sprawa *Johnson v. California*, 545 U.S. 162 (2005) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/545/162/> [dostęp: 12.03.2022].

⁶⁵⁹ R. Simon, *Effectuating an Impartial Jury of One's Peers: Why Washington Has More Work to Do to Achieve Peremptory Challenge Reform*, „Seattle Journal for Social Justice”, Vol. 19, Issue 1, 2020, s. 216-218.

⁶⁶⁰ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 40.

⁶⁶¹ A. Cleary, *Scientific Jury Selection: History, Practice, and Controversy*, „Villanova University”, Vol. 28, 2005, s. 3-4, *The truth about the US jury system* <https://www.businessinsider.com/racial-bias-american-jury-system-explained-2018-2?IR=T> [dostęp: 14.03.2022].

unikania wypełniania wskazanego obowiązku. W internecie publikuje się wskazówki, w jaki sposób uchylić się od zostania przysięgłym. Jako przyczyny wskazuje się m.in. trudną sytuację majątkową, czy status studenta⁶⁶². Amerykanie podnoszą również, że *jury duty* powinno mieć charakter fakultatywny lub obywatele płacący podatki powinni być zwolnieni z wykonywania obowiązku. Uczynienie tego spowodowałoby jednak nadanie instytucji marginalnego charakteru, a z czasem całkowite odejście od niej.

Naczelną zasadą obowiązującą w toku postępowania przed małą ławą jest bezstronność, co ma swoją podstawę w VI poprawce Konstytucji. Bezstronność oznacza wysłuchanie sprawy bez uprzedzenia przez przysięgłych i wydanie sprawiedliwego werdyktu⁶⁶³. Wysłuchanie sprawy bez uprzedzenia należy rozumieć jako branie pod uwagę całokształtu przedstawionych na sali rozpraw dowodów, zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego. Przysięgli powinni w dobrej wierze rozpoznać sprawę, w której przyszło im zasiadać w ławie.

Zasada bezstronności rozciąga się także na procedurę wyboru przysięgłych zasiadających w małej ławie, co stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych w sprawie *Taylor v. Louisiana*. Zgodnie z przytoczonym orzeczeniem, ława przysięgłych jest bezstronna wtedy, gdy zostanie wybrana w prawidłowy sposób spośród członków reprezentujących lokalną społeczność (*cross-section of the community*)⁶⁶⁴. Przysięgli muszą odzwierciedlać rzeczywisty udział przedstawicieli danego regionu.

Wpływ na przysięgłych może mieć również zachowanie się dziennikarzy w toku procesu. Ciągła obecność przedstawicieli mediów w czasie postępowania może zaburzać kontakt oskarżonego z obrońcą, ale przede wszystkim utrudniać przysięgłym skupienie się nad toczącym się postępowaniem i przeprowadzanymi dowodami⁶⁶⁵.

Bezstronność jest naczelną zasadą postępowania przed małą ławą z uwagi na konieczność ochrony oskarżonego przed możliwością zaistnienia negatywnych praktyk ze strony sędziów zawodowych⁶⁶⁶. Z uwagi na zakładany brak uprzedzeń sędziów społecznych w stosunku do oskarżonego, udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru

⁶⁶² Zob. *How to Get Out of Jury Duty: 15 Excuses That Work* <https://soapboxie.com/government/How-to-get-out-of-jury-duty-excuses-that-work> [dostęp: 13.02.2022].

⁶⁶³ R. Simon, *Effectuating an Impartial Jury of One's Peers: Why Washington Has More Work to Do to Achieve Peremptory Challenge Reform*, „Seattle Journal for Social Justice”, Vol. 19, Issue 1, 2020, s. 201-203.

⁶⁶⁴ Sprawa *Taylor v. Louisiana* 419 U.S. 522 (1975) [online] <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/419/522/> [dostęp: 20.01.19r.].

⁶⁶⁵ Zob. sprawa *Sheppard v. Maxwell* 384 U.S. 333 (1966) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/333/> [dostęp: 13.02.2022].

⁶⁶⁶ J. H. Druff, *The Cross-Section Requirement and Jury Impartiality*, „California Law Review”, Vol. 73, Issue 5, Oct 1985, s. 1557.

sprawiedliwości ma równoważyć niebezpieczeństwo związane z arbitralnością ze strony władzy.

Przysięgli muszą być bezstronni w toku całego postępowania, a przede wszystkim podczas narady i głosowania. Zabrania się im zatem oglądania programów telewizyjnych, słuchania programów radiowych, czytania gazet czy przeglądania stron internetowych dotyczących konkretnego postępowania. Zakazana jest również wymiana poglądów dotyczących rozstrzyganej sprawy z kimkolwiek spoza ławy. Warto wskazać, że podczas rozprawy przysięgli nie mogą porozumiewać się między sobą, aby nie zakłócać postępowania innym członkom składu, którzy chcą skupić się na tym, co dzieje się na sali sądowej. Przysięgli nie mogą podlegać wpływom czy naciskom innych osób. Nie powinni także ulegać chęci dominowania nad nimi przez przewodniczącego ławy lub innego członka składu.

Rzeczywiste postępowanie przysięgłych, a także ich wewnętrzne nastawienie do rozstrzyganej sprawy są trudne do wykrycia. Prawdopodobne może być również wybranie do składu ławy sędziego, który jest stronniczy. Inteligenty przysięgły, chcąc zostać wybrany do składu orzekającego pomimo stronniczości, będzie odpowiednio sterować przesłuchaniem lub odpowiadać na zadane pytania w sposób sprzeczny z wewnętrznymi przekonaniem.

Można założyć, że strony z zasady nie chcą wyboru bezstronnych przysięgłych. W interesie prokuratora jest bowiem skazanie oskarżonego. Dąży on zatem do wyboru sędziów społecznych, którzy po obradach i głosowaniu wydadzą werdykt *guilty*. Realizacja interesu prawnego oskarżonego będzie polegać na wyborze przysięgłych, którzy wydadzą werdykt *not guilty*. Podczas przeprowadzanego przesłuchania strony muszą przygotować sobie odpowiednie pytania weryfikujące, aby do składu ławy wybrać sprzyjających im obywateli, a w późniejszym etapie procesu spowodować wydanie korzystnego dla nich rozstrzygnięcia. Wskazane postępowanie podczas wyboru przysięgłych rodzi na myśl raczej rozgrywanie gry strategicznej, a nie realizację przysługującego oskarżonemu prawa do procesu przed bezstronną ławą przysięgłych i rzetelnego procesu sądowego.

Jak wskazuje się w literaturze, VI poprawka do Konstytucji przewiduje prawo do procesu przed bezstronną ławą, a nie przed bezstronnymi sędziami przysięgłymi. Realizacja wspomnianego prawa polega nie na znalezieniu sędziów, którzy nie posiadają żadnej opinii na temat rozstrzyganej sprawy, ale na wybraniu takich przysięgłych, którzy, stosując swoją wiedzę i doświadczenie życiowe, wydadzą sprawiedliwy werdykt w sprawie, który jest, nie sumą dwunastu głosów, lecz efektem rozważań i dyskusji⁶⁶⁷.

⁶⁶⁷ F. H. Cate, N. N. Minow, *Who Is an Impartial Juror in an Age of Mass Media?*, "Maurer School of Law: Indiana University", 1991, s. 659-660.

Niedochowanie przez przysięgłego bezstronności w toku procesu może prowadzić do jego wykluczenia. W takim wypadku na miejsce sędziego wchodzi zastępca. Naruszenie bezstronności, które wyjdzie na jaw po zakończeniu procesu może prowadzić do uchylecia wyroku sądu I instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania⁶⁶⁸.

Po przeprowadzeniu postępowania (mowach wstępnych, przeprowadzeniu dowodów przez obie strony, mowach końcowych) sędzia dokonuje pouczenia ławy przysięgłych w zakresie terminów prawnych (*jury instructions*) - z zakresu prawa procesowego i materialnego, mających zastosowanie w niniejszej sprawie, czy reguł postępowania dowodowego. Instrukcje sędziego zależą od przebiegu postępowania (strategii obranej przez prokuratora i obrońcę)⁶⁶⁹. Z zasady sędzia poucza przysięgłych po otrzymaniu pisemnego żądania strony w tym przedmiocie⁶⁷⁰. Strona może sprzeciwić się instrukcjom sędziego lub odmowie ich dokonania⁶⁷¹.

Sędzia dokonuje także pouczenia przysięgłych odnośnie do kary, która grozi oskarżonemu za popełnienie danego czynu. Ma to na celu zapewnienie świadomości przysięgłych, jakie następstwa procesowe czekają oskarżonego. Jest to szczególnie ważne w przypadku spraw zagrożonych karą śmierci. Pouczenie przysięgłych jest o tyle istotne, że z zasady nie mogą oni sporządzać notatek w toku procesu, ani zadawać pytań świadkom⁶⁷².

Instrukcje sędziego wobec ławy należy ocenić pozytywnie. Zdecydowana większość przysięgłych nie posiada bowiem żadnego wykształcenia prawniczego, co może prowadzić do niezrozumienia obowiązującego prawa. Instrukcje stanowią podsumowanie postępowania wraz ze wskazaniem możliwego zakończenia postępowania. Niejako obok znajdują się jeszcze pouczenia sędziego czynione na początku postępowania - odnośnie do roli i obowiązków przysięgłych w postępowaniu.

Następnie przysięgli udają się na obrady. W ich toku muszą oni dokonać analizy materiału dowodowego i ustalić stan faktyczny. Po obradach przysięgli wydają werdykt. Jego ogłoszenie odbywa się na sali rozpraw. Przewodniczący ławy oznajmia, że przysięgli podjęli decyzję, po czym przekazuje zawodowemu sędziemu kartkę z werdyktem. Po zapoznaniu się z nim, sędzia poleca przewodniczącemu jego odczytanie⁶⁷³. Od werdyktu zależy ewentualna

⁶⁶⁸ J. J. Gobert, *In Search of the Impartial Jury*, „Journal of Criminal Law and Criminology”, Vol. 79, Issue 2, 1988, s. 270, 290, sprawa *Sheppard v. Maxwell*...

⁶⁶⁹ J. A. Tanford, *The Law and Psychology of Jury Instructions*, „Nebraska Law Review”, Vol. 69, Issue 1, 1990, s. 75, G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 45.

⁶⁷⁰ Rule 30 (a) FRCP.

⁶⁷¹ Rule 30 (d) FRCP.

⁶⁷² Kraśnicka I., Ludwikowska A. (red.), *Wprowadzenie do...*, s. 283.

⁶⁷³ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 47.

decyzja sądu co do kary. W przypadku werdyktu *guilty* sąd (zazwyczaj po kilku miesiącach) orzeka karę⁶⁷⁴. Po werdykcie *not guilty* oskarżony jest wolny. Uniewinnienie zamyka dalszą drogę postępowania. Apelacja w tym wypadku (inaczej niż w prawie polskim) stanowiłaby naruszenie zasady zakazu podwójnego sądenia (*double jeopardy*, a w prawie polskim *ne bis in idem*)⁶⁷⁵.

Warto zaznaczyć, że prokurator nie może wnieść apelacji także w przypadku uznania oskarżonego za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu i wymierzenia kary przez sąd. Oskarżycielowi przysługuje jedynie prawo do wniesienia pisma (tzw. *writ of mandamus*) do Sądu Najwyższego (Stanów Zjednoczonych w przypadku spraw oddanych kognicji prawa federalnego lub stanowych sądów najwyższych, w przypadku spraw stanowych), aby ten nakazał sądowi niżej instancji zastosowanie właściwego przepisu, żeby wymierzona w danej sprawie kara była odpowiednia w stosunku do wagi zarzucanego czynu (bo np. jest za niska)⁶⁷⁶.

Oskarżony może wnieść apelację, gdy zostanie uznany za winnego (zarówno w prawie federalnym jak i stanowym) - w każdym wypadku do odpowiednich sądów. Postępowanie przed sądami apelacyjnymi i najwyższymi nie odbywa się już z udziałem czynnika społecznego. Są to bowiem sądy prawa, nie sądy faktów. Prawo amerykańskie dopuszcza również ograniczone prawo do wniesienia apelacji w przypadku trybu konsensualnego - *plea bargaining*⁶⁷⁷.

W prawie federalnym istnieje obowiązek wydania jednomyślnego (*unanimous*) werdyktu⁶⁷⁸. W trakcie głosowania przysięgli mogą ogłosić częściowy werdykt - co do jednego oskarżonego lub co do poszczególnych zarzucanych mu czynów⁶⁷⁹.

W procesie karnym sędzia nie może zmienić werdyktu „niewinny”. Stosunkowo rzadko spotyka się zmianę przez sędziego werdyktu uznającego winę oskarżonego na werdykt uniewinniający. Może to nastąpić tylko w przypadku zupełnej bezzasadności werdyktu „winny”⁶⁸⁰.

Po wydaniu werdyktu, aby zbadać, czy przysięgli wydali go zgodnie ze swym przekonaniem można zarządzić głosowanie (*jury poll*). Głosowanie to nie stanowi ponownego liczenia głosów w celu wydania nowego werdyktu w sprawie, lecz ma charakter sprawdzający.

⁶⁷⁴ Inaczej wygląda wymierzenie kary śmierci, które w prawie federalnym zostało pozostawione w gestii ławy.

⁶⁷⁵ P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przewodnik*, Kraków 2007, s. 125.

⁶⁷⁶ *Mandamus* <https://www.law.cornell.edu/wex/mandamus> [dostęp: 6.05.2022].

⁶⁷⁷ *Can You Appeal a Plea Bargain?* <https://criminal.findlaw.com/criminal-procedure/can-you-appeal-a-plea-bargain.html> [dostęp: 15.03.2022].

⁶⁷⁸ Rule 31 (a) FRCP.

⁶⁷⁹ Rule 31 (b) FRCP.

⁶⁸⁰ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 54.

Jest swego rodzaju ankietą po rzeczywistym głosowaniu. Może mieć ono charakter obligatoryjny (na zażądanie strony) lub nastąpić z urzędu. Gdy oddane głosy nie będą odpowiadać rzeczywistemu brzmieniu werdyktu, sędzia zarządzi albo kontynuację obrad albo przeprowadzenie nowego postępowania od początku⁶⁸¹.

Warto zastanowić się, czemu przysięgli, którzy znajdują się na tej samej sali rozpraw, słuchają tych samych świadków, oglądają te same dowody rzeczowe, w nieco inny sposób dokonują ich oceny, przez co werdykt jest efektem długich rozmów, a niekiedy nie można go wydać. Jest to niezwykle łatwe do wytłumaczenia z uwagi na różnice w postrzeganiu rzeczywistości, jakie zachodzą pomiędzy ludźmi. Doświadczenie życiowe, wrażliwość, sposób wychowania, przekonania to tylko niektóre czynniki, które powodują różnice między przysięgłymi, prowadzące niekiedy do burzliwych dyskusji podczas obrad⁶⁸².

Pośród rozwiązań dotyczących wydawania werdyktów przez przysięgłych, pojawiają się jeszcze instytucje takie jak: *split jury*, czy *hung jury*. Pierwsza z nich odnosi się do możliwości wydania niejednomyślnego werdyktu (*split jury*), która jest zagwarantowana w prawie kilkunastu stanów (w przypadku ław liczących 12 osób⁶⁸³), nie dotyczy jednak spraw zagrożonych karą śmierci. *Hung jury* oznacza niemożność wydania werdyktu, gdy przysięgli nie są w stanie dojść do konkluzji procesowej. W takiej sytuacji sędzia zazwyczaj zwołuje ławę do stawienia się w sali rozpraw, celem wytłumaczenia im konsekwencji zaistniałej sytuacji procesowej. Następnie sędziowie powracają do obrad. Gdy dalej nie mogą oni podjąć decyzji możliwe jest zarządzenie przerwy w obradach. W razie dalszej niezgody sędzia zarządzi konieczność przeprowadzenia nowego postępowania (*mistrial*)⁶⁸⁴.

Werdykty podejmowane większością głosów przyspieszają obrady i tok postępowania. Zmniejszają również liczbę *hung juries*, co przyczynia się do zaoszczędzenia kosztów. Przysięgli wydają również werdykt zgodnie ze swoimi przekonaniem.

Prawo amerykańskie przewiduje jeszcze nieposłuszeństwo przysięgłych w stosunku do instrukcji sędziego i obowiązującego prawa, skutkujące wydaniem werdyktu przeczącego rzeczywistym ustaleniom faktycznym (*jury nullification*). Przysięgli mogą zatem wydać werdykt uniewinniający, gdy z zaprezentowanego materiału dowodowego wynika, że oskarżony jest winny popełnienia zarzucanego mu czynu. Najczęściej konstrukcja ta znajduje

⁶⁸¹ Rule 31 (d) FRCP.

⁶⁸² B. H. Bornstein, E. Greene, *Jury Decision Making: Implications For and From Psychology*, "Current Directions in Psychological Science", 20 (I), 2011, s. 64-65.

⁶⁸³ W przypadku ław liczących 6 osób wymaga się jednak jednomyślnych werdyktów, zob. sprawa *Burch v. Louisiana*, 441 U.S. 130 (1979) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/441/130/#tab-opinion-1953112> [dostęp: 12.03.2022].

⁶⁸⁴ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 47.

zastosowanie w przypadku spraw, gdy popełnienie zarzucanego czynu ma swoje uzasadnienie moralne, np. oskarżony zabija kogoś poważnie chorego, pod wpływem współczucia dla niego, czy kradnie produkty żywnościowe w celu utrzymania rodziny. Przysięgli mogą także uznać za winnego osobę niewinną. Może to nastąpić w przypadku oskarżonych o innym kolorze skóry. Z uwagi na skutki procesowe, w doktrynie panuje spór w zakresie zasadności odnośnie do pouczenia przysięgłych o możliwości zastosowania *jury nullification*⁶⁸⁵.

„Władzę”, którą posiadają przysięgli (jak nazywa się niekiedy *jury nullification*) określa się jako „kamień milowy” amerykańskiego postępowania karnego. W literaturze używa się niekiedy zamiennie określeń władzy dyskrecjonalnej (*veto power, discretionary power*). Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem, *jury nullification* przysługuje ławie przysięgłych na mocy Konstytucji⁶⁸⁶.

W prawie amerykańskim (jak i w prawie Anglii i Walii) może dojść również do wpływania lub próby wpływania na przysięgłych w celu wydania konkretnego werdyktu w sprawie (*jury tampering, inaczej influence on jury*). *Jury tampering* polega m.in. na przekupstwie przysięgłych, zastraszaniu ich, kierunkowej rozmowie z przysięgłymi na temat rozpoznawanej sprawy, czy zostawieniu dla nich uwag na piśmie⁶⁸⁷. Naruszenie przez konkretnego przysięgłego np. zakazu rozmawiania o sprawie z osobami postronnymi, czy nakazu bezstronności, prowadzi do nieposłuszeństwa przysięgłych (*jury misconduct*), którego następstwem jest wyłączenie przysięgłego⁶⁸⁸. W przypadku wykrycia *jury tampering*, odnoszącego się do całej ławy, sąd ogłosi *mistrial*, co prowadzi do konieczności przeprowadzenia procesu od początku. Nie nastąpi to jednak przy *jury misconduct*.

Wpływanie na przysięgłych stanowi nie tylko naruszenie zasad etyki zawodu przez prawników (gdy dokona go reprezentant strony)⁶⁸⁹, lecz jest również przestępstwem (prawa federalnego w przypadku, gdy przedmiotem przestępstwa jest ława federalna, a stanowego przy ławie stanowej)⁶⁹⁰.

W celu przeciwdziałania sytuacjom prowadzącym do rozpoczynania procesu od początku powołuje się anonimowe ławy (*anonymous juries*). W takim wypadku oskarżony ani

⁶⁸⁵ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 54-55.

⁶⁸⁶ J. J. Duane, *Jury Nullification: The Top Secret Constitutional Right*, „Litigation”, Vol. 22, No. 4, Summer 1996, s. 6-7, 12.

⁶⁸⁷ *Jury Tampering* https://www.law.cornell.edu/wex/jury_tampering [dostęp: 15.03.2022].

⁶⁸⁸ B. L. Gershman, *Contaminating the Verdict: The Problem of Juror Misconduct*, „Pace Law Faculty Publications”, 2005, s. 322-342.

⁶⁸⁹ Rule 3.5 Model Rules of Professional Conduct https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/ [dostęp: 16.03.2022].

⁶⁹⁰ 18 U.S.C. § 1504.

prokurator nie znają danych osobowych przysięgłych⁶⁹¹. Inną metodą radzenia sobie z koniecznością zarządzenia *mistrial* jest sekwestracja (*sequestration*) - odosobnienie ławy od osób postronnych. Przysięgłych umieszcza się w hotelu, w którym przebywają tylko członkowie ławy. Ich kontakt ze światem zewnętrznym jest ograniczony. Nad ich bezpieczeństwem czuwają ochroniarze⁶⁹². Sekwestracja przysięgłych prowadzi jednak do niekorzystnych skutków dla samych członków ławy. Jednym z nich jest brak kontaktu z rodziną, co może wiązać się z problemem w zakresie powrotu do codziennych obowiązków. Z tego powodu nie jest to popularna forma przebiegu procesu.

2.2.2.5. Procesy przed ławą przysięgłych podczas pandemii COVID-19

Przeprowadzanie procesów z udziałem ławy przysięgłych (obecność dużej liczby osób na sali rozpraw) stanowi jedno z największych wyzwań stawianych amerykańskiemu wymiarowi sprawiedliwości podczas pandemii COVID-19. Z tego powodu na samym początku pandemii rozprawy zostały odwołane. Wyznaczono ich dalsze terminy.

Realizacja konstytucyjnych praw oskarżonych (prawa do szybkiego i jawnego procesu) sprawiała, że sądy przeprowadzały rozprawy, wypracowując nowe środki, celem zagwarantowania bezpieczeństwa na sali sądowej (maseczki, płyny dezynfekujące, zapewnienie cyrkulacji powietrza).

Stany Zjednoczone Ameryki w toku pandemii COVID-19 (jak Anglia i Walia czy Polska) wprowadziły instytucję rozprawy online. W prawie amerykańskim wypracowane rozwiązania zapewniały udział w zdalnej rozprawie samodzielnie z domu, bez konieczności znajdowania się w miejscu przebywania uczestnika procesu pracownika sądu. W rozprawie zdalnej ze swojego domu lub biura łączyli się nie tylko sędziowie zawodowi lub przysięgli, ale również strony postępowania czy świadkowie.

Początkowo regulacja dotycząca zdalnych czynności wykonywanych w postępowaniu karnym nie obejmowała rozpraw z udziałem ławy przysięgłych. Z czasem na gruncie unormowań stanowych zaczęto umożliwiać ich przeprowadzanie (*Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act*, obowiązujący do września 2021 roku, nie upoważniał do organizowania zdalnych *jury trials* na gruncie prawa federalnego)⁶⁹³.

⁶⁹¹ L. Mangat, *A Jury of Your [Redacted]: The Rise and Implications of Anonymous Juries*, „Cornell Law Review”, Vol. 103, Issue 6, 2018, s. 2.

⁶⁹² G. F. Uelmen, *The Anonymous Jury: Jury tampering by another name?*, „Santa Clara Law Digital Commons”, 1-1-1994, s. 60-61.

⁶⁹³ Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act, Section 15002 <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/748/text> [dostęp: 20.03.2022].

Największym utrudnieniem w przypadku rozpraw online była kwestia obrad i głosowania przysięgłych. Jak wskazywali sędziowie zawodowi, nie sposób było wyobrazić sobie, aby przysięgli, znajdując się w swoich domach, prowadzili obrady, podczas których zachowują bezstronność, nie dokonując żadnych samodzielnych poszukiwań dotyczących sprawy w internecie⁶⁹⁴.

Innym niebezpieczeństwem było formowanie stroniczej ławy. Podczas zdalnego *Voir dire* nie można było zaobserwować sposobu zachowania się potencjalnego przysięgłego, co mogło spowodować zatajenie jego stosunku do oskarżonego i rozpoznawanej sprawy. Kolejnym mankamentem było niezapewnienie reprezentatywnego przekroju społeczeństwa. Ludzie starsi, społeczeństwo z mniejszości narodowych lub etnicznych, nie było często zdolne do uczestniczenia w rozprawach sądowych z racji ograniczonych kompetencji informatycznych⁶⁹⁵.

W prawie amerykańskim, w przypadku rozpraw zdalnych, istniała obawa w zakresie braku szacunku do wymiaru sprawiedliwości ze strony przysięgłych, którzy, znajdując się w domach, nie odczuwali powagi sądu. Wskazane podejście sprawiało, że oskarżeni mogli znajdować się w stanie niepewności i zagrożenia, bowiem osoby, które nie uczestniczyły czynnie podczas rozprawy, decydowały ostatecznie o ich winie lub niewinności⁶⁹⁶.

Organizację zdalnych rozpraw w USA można było uzasadniać tylko podczas okresu pandemii. Z uwagi na obecność dużej liczby osób na sali rozpraw, a także konieczność wielogodzinnego zgromadzenia sędziów przysięgłych w pokoju podczas obrad i głosowania, mogło dojść do negatywnych następstw dla życia i zdrowia uczestników postępowania.

2.2.2.6. Tryb konsensualny (*plea bargaining*)

Niezależnie od tego, czy sprawa trafiła już przed procesową ławę przysięgłych, czy nastąpiło postawienie w stan oskarżenia, czy dopiero prowadzone jest śledztwo, oskarżony może zawrzeć ugodę z prokuratorem (*plea bargaining*). Może to nastąpić na każdym etapie postępowania, aż do wydania werdyktu przez ławę. Warunkiem zawarcia ugody jest przyznanie się przez oskarżonego do popełnienia zarzucanego mu czynu. Następstwem trybu

⁶⁹⁴ *Could Zoom jury trials become the norm during the coronavirus pandemic?* <https://www.abajournal.com/web/article/could-zoom-jury-trials-become-a-reality-during-the-pandemic> [dostęp: 25.03.2022].

⁶⁹⁵ *Constitutional Concerns Related to Jury Trials During the COVID-19 Pandemic* https://www.ncsc.org/_data/assets/pdf_file/0034/57886/Constitutional-Concerns-Related-to-Jury-Trials-During-the-COVID-19-Pandemic.pdf [dostęp: 19.03.2022].

⁶⁹⁶ *The legal and technical danger in moving criminal courts online* <https://www.brookings.edu/techstream/the-legal-and-technical-danger-in-moving-criminal-courts-online/> [dostęp: 25.03.2022].

konsensualnego jest korzyść w postaci np. łagodniejszej kary. Przyznając się do winy, oskarżony zrzeka się swego konstytucyjnego prawa do rozpoznania sprawy przed bezstronną ławą przysięgłych. Z propozycją zawarcia ugody może wystąpić zarówno oskarżyciel, jak i oskarżony. Korzyści dla oskarżonego mogą być różne, np.: niezastosowanie przez prokuratora okoliczności zaostrzających odpowiedzialność karną, zredukowanie zarzutów lub niewystąpienie o wymierzenie kary w najwyższym wymiarze. Należy podkreślić, że prokurator nie może zagwarantować oskarżonemu, że zostanie mu wymierzona niższa kara, z uwagi na to, że ostateczna decyzja w tym przedmiocie należy do sądu⁶⁹⁷.

Najczęściej prokurator przystaje na zawarcie ugody, gdy zarzuty stawiane oskarżonemu są niewielkie, zaś dowody jednoznacznie przesądzają o jego winie lub gdy zarzuty są poważne, a oskarżyciel nie dysponuje dowodami, aby przekonać ławę przysięgłych co do winy oskarżonego. W przypadku oskarżeń o poważne przestępstwa, gdy prokurator dysponuje dowodami przesądzającymi o winie, nie dąży on zwykle do zawarcia ugody z oskarżonym⁶⁹⁸.

Jak wskazuje, zdecydowana większość spraw, bo ponad 90%, jest rozstrzygana w wyniku procedury *plea bargaining*. Średnio 94% spraw rozpatrywanych przez sądy stanowe, które kończą się skazaniem, jest efektem zawarcia ugody. W prawie federalnym około 97% skazań stanowi rezultat *plea bargaining*. W stanie Nowy Jork 98% skazań jest efektem wskazanej procedury⁶⁹⁹. Większość spraw nie trafia na rozprawę główną (przed ławę przysięgłych). Z tego powodu konstytucyjne prawo do procesu przed bezstronną ławą przysięgłych staje się niejako wyjątkiem od reguły, którą jest załatwienie sprawy na skutek zawarcia ugody. Warto się zastanowić, co jest przyczyną takiego postępowania. Głównym powodem może być niepewność w zakresie ostatecznej decyzji wydanej przez ławę przysięgłych. Na wydanie decyzji mogą mieć wpływ emocje. Oskarżony, nawet czekając na werdykt, może chcieć zawrzeć ugodę, gdy, w jego ocenie, sprawa wypadła niekorzystnie i zostanie on uznany za winnego, a sąd wymierzy mu karę w maksymalnej wysokości. Z tego powodu decyzje oskarżonych wydają się być uzasadnione, gdy przyjmują oni oferty ugody od prokuratora, po postawieniu zarzutów popełnienia ciężkich przestępstw, a prokurator wnosi o wymierzenie np. kary śmierci.

Słusznie wskazuje się, że, z uwagi na niepewność postępowania przed ławą przysięgłych, nie tylko oskarżeni o poważne przestępstwa przystają na warunki ugody proponowane przez prokuratora. Zdarza się również, że niewinni oskarżeni lub oskarżeni o

⁶⁹⁷ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 299.

⁶⁹⁸ Kraśnicka I., Ludwikowska A. (red.), *Wprowadzenie...*, s. 298.

⁶⁹⁹ *Most criminal cases end in plea bargains, not trials* <https://theoutline.com/post/2066/most-criminal-cases-end-in-plea-bargains-not-trials?zd=1&zi=p2irhsqk> [dostęp: 6.05.2022].

drobne przestępstwa przyjmują propozycje oskarżyciela publicznego, gdy np. znajdują się w trudnej sytuacji materialnej⁷⁰⁰.

W społeczeństwie amerykańskim instytucja *plea bargaining* posiada zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników. Spośród głosów „za” należy wskazać, że zawarcie ugody przyspiesza postępowanie i niesie ze sobą zaoszczędzenie funduszy i czasu, które musiałyby zostać spożytkowane podczas rozprawy, a głównie postępowania dowodowego, czy wyboru przysięgłych. Spośród przeciwników trybu ugodowego dochodzą głosy, które wskazują, że instytucja *plea bargaining* stanowi niebezpieczeństwo dla ofiary, która nie ma żadnego wpływu na zawarcie ugody. Pokrzywdzony nie jest nawet informowany o ostatecznym wyniku negocjacji⁷⁰¹. Warto wskazać, że w przypadku trybów konsensualnych obecnych w polskim postępowaniu karnym, jak skazanie bez rozprawy, czy dobrowolne poddanie się karze, wydanie wyroku skazującego jest uzależnione od niesprzeciwienia się pokrzywdzonego. Jego interesy są zatem zabezpieczone prawem. Zdaniem przeciwników *plea bargaining*, instytucja ta stanowi naruszenie innych konstytucyjnie gwarantowanych zasad (poza prawem do procesu przed bezstronną ławą przysięgłych), jak np. prawa do jawnego procesu sądowego⁷⁰².

2.2.2.7. Ocena instytucji

Instytucja ławy przysięgłych w USA jest znana na całym świecie. To częściowo następstwo tradycji historycznej. Procesy przed ławą mają charakter widowiskowy. Postawa prawników w toku rozprawy odpowiada procesom prezentowanym na kanwie filmu czy literatury. Nie przypomina zatem sprawowania wymiaru sprawiedliwości znanego polskiej praktyce i doktrynie.

Instytucja wielkiej ławy jest krytykowana z uwagi na nieprzestrzeganie zasady kontradiktoryjności czy koszty utrzymania konstrukcji. Inną okolicznością przemawiającą na jej niekorzyść jest arbitralność wydawanych decyzji procesowych, które są zbieżne z wnioskiem prokuratury. Zaletą instytucji jest możliwość przeprowadzania dowodów, które nie są z reguły przeprowadzane w toku śledztwa. Stanowi to również korzyść z perspektywy zasady bezpośredniości. *Grand jury* zapewnia nadto szerszą partycypację społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, jak i wzrost świadomości prawnej społeczeństwa. Warto jednak wskazać, że korzystne aspekty instytucji dominują z perspektywy organów

⁷⁰⁰ *Most criminal...*

⁷⁰¹ Warto wskazać, że w prawie amerykańskim używa się jedynie zwrotu *victim* - ofiara. Prawo Stanów Zjednoczonych nie zna pojęcia pokrzywdzonego jako strony postępowania przygotowawczego, a tym bardziej oskarżyciela posiłkowego - strony postępowania sądowego.

⁷⁰² R. Tokarczyk, *Prawo Amerykańskie: Podręcznik*, Warszawa 2011, s. 223-224.

ścigania, co wpływa na jej negatywny odbiór po stronie oskarżonego, którego interes powinien być należycie chroniony.

Prawa oskarżonego na tym etapie postępowania nie podlegają słusznej ochronie prawnej z uwagi na ograniczenie jego obecności w toku posiedzenia przed wielką ławą. Ma to negatywny wpływ na sytuację prawną oskarżonego, który powinien mieć zapewniony dostęp do informacji dotyczących stawianego mu zarzutu i samego toku postępowania. Powoduje to, że prawa, które z istoty rzeczy powinny przysługiwać oskarżonemu mają iluzoryczny charakter. Z tym wiąże się inny negatywny aspekt instytucji wielkiej ławy przysięgłych, jakim jest niespełnianie założonej funkcji (ochrony oskarżonego przed bezpodstawnymi zarzutami oskarżenia), lecz stanowienie narzędzia w rękach prokuratora. Jest to potęgowane, z uwagi na brak wykształcenia prawniczego przysięgłych⁷⁰³.

W doktrynie wskazuje się, że idea wielkiej ławy przysięgłych jako niezależnej od prokuratora nie istnieje. Jako przyczynę zaistniałego stanu rzeczy podaje się brak możliwości obecności obrońcy podczas tego etapu postępowania, jak również niepouczanie świadka o przysługującym mu prawie do nieobciążania samego siebie⁷⁰⁴.

Z uwagi na niespełnianie swojej funkcji historycznej - bycie jednocześnie „mieczem i tarczą”, postuluje się niekiedy zniesienie wielkiej ławy przysięgłych, co nastąpiło już w prawie niektórych stanów. Należy jednak zauważyć, że likwidacja instytucji nie przyniosłaby ułatwień w przeprowadzaniu czynności śledczych, których w prawie amerykańskim z zasady nie można wykonać na tym etapie postępowania. Wpływa to również negatywnie na zasadę bezpośredniości⁷⁰⁵.

Przedstawiciele amerykańskiej judykatury podkreślają, że instytucja wielkiej ławy przysięgłych jest niezwykle ważna z uwagi na ochronę przeciwko oskarżeniom ze strony prokuratury. Reprezentanci doktryny postulują jednak przeprowadzenie kompleksowych reform, podkreślając, że w *grand jury* nie zasiadają zawodowi prawnicy i nie jest ona samodzielną instytucją z uwagi na zależność od prokuratora. Jedną z propozycji reform jest wprowadzenie wykwalifikowanej kadry pracowników, a nawet obowiązku uczestniczenia w sesjach ławy profesjonalnego pełnomocnika, który pełniłby rolę prokuratora przez okres jej kadencji. Ma to na celu zapewnienie uczestnictwa w sesjach wielkiej ławy urzędnika spoza prokuratury, który kierowałby się dobrem postępowania, przedstawiłby dowody na korzyść i niekorzyść oskarżonego, a nie dążył do postawienia zarzutów za wszelką cenę. Wśród innych

⁷⁰³ K. Kremens, *Grand Jury...*, s. 231.

⁷⁰⁴ M. G. Heitz, *Rights of...*, s. 731.

⁷⁰⁵ R. M. Cassidy, *Toward a...*, s. 363-364.

postulatów znajduje się wprowadzenie zasad przeprowadzania dowodów przed wielką ławą, które byłyby zbieżne z regułami postępowania przed małą ławą (również w zakresie obecności oskarżonego podczas sesji), a także ograniczenie możliwości inicjowania przez prokuratora procedury prowadzącej do postawienia w stan oskarżenia do jednego razu. Propozycją jest również wprowadzenie obowiązkowych szkoleń, niekoniecznie w zakresie kwestii prawnych. Podczas sesji treningowych przysięgli otrzymywaliby informacje w zakresie oceny materiału dowodowego, zadawania pytań świadkom, a także rodzajów wydawanej konkluzji procesowej, co spowodowałoby ich uniezależnienie od prokuratora⁷⁰⁶.

Niektórzy przedstawiciele doktryny wskazują, że koniecznym krokiem jest zlikwidowanie instytucji, ponieważ stanowi ona niepotrzebny komponent wymiaru sprawiedliwości⁷⁰⁷. Za jej zniesieniem przemawia również naruszenie prawa do rzetelnego procesu sądowego, co następuje z uwagi na dokonywanie kontroli wstępnej pisma wszczynającego postępowanie przez sędziów niezawodowych.

Zdecydowanie słuszniejsze rozwiązania i zapewniające realizację praw oskarżonego istnieją na gruncie prawa polskiego, w którym formalnej kontroli aktu oskarżenia (na podstawie art. 337 § 1 k.p.k.), poprzedzającej rozpoznanie sprawy, dokonuje prezes sądu (przewodniczący wydziału - § 80 ust. 1 i § 304 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych⁷⁰⁸, a zatem zawodowy prawnik.

Przeciwko instytucji małej ławy przysięgłych przemawia zdecydowanie kosztowność postępowania i długi czas jego trwania. Wybór przysięgłych, przeprowadzenie postępowania przed nimi, instrukcje sędziego wobec ławy i późniejsze obrady - wszystkie czynności prowadzą do przewlekłości i generują wysokie koszty postępowania. Jest to niedogodne zarówno dla stron jak i samych przysięgłych (szczególnie w przypadku sekwestracji). Należy mieć także na uwadze okoliczność, że nierzadko przysięgli nie mogą wydać werdyktu, co skutkuje *mistrial*⁷⁰⁹.

Przeciwnicy konstrukcji podnoszą, że częściej zawodowy sędzia jest mniej stronniczy i bardziej niezależny niż ława przysięgłych. Jej zwolennicy wskazują, że przysięgli potrafią wydać sprawiedliwy werdykt bez bycia stronniczym, jak również, że w krajach prawa kontynentalnego ławnicy są zależni nie tylko od opinii publicznej, lecz pozostają pod intensywnym wpływem sędziego. Warto jednak wskazać, że czasem zawodowy sędzia

⁷⁰⁶ K. K. Washburn, *Restoring the Grand Jury*, „Fordham Law Review”, Vol. 76, Issue 5, 2008, s. 2353-2356, H. Geurink, *Exploring the...*, s. 14-15.

⁷⁰⁷ K. K. Washburn, *Restoring the...*, s. 2353-2356.

⁷⁰⁸ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 867 z późn. zm., dalej: regulamin urzędowania.

⁷⁰⁹ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 35.

pozostaje pod naciskiem wyborców (gdy jest wybierany w wyborach powszechnych, jak w niektórych przypadkach w USA). Ma on także na uwadze swoją reputację i karierę zawodową⁷¹⁰.

Niektórzy autorzy wskazują, że proces przed zawodowym sędzią wiąże się z większym prestiżem społecznym i powagą sądu, czego nie zapewnia postępowanie przed zwykłymi ludźmi. Na ten pogląd wpływa również ubiór sędziego, który nosi togę (*a contrario* w prawie polskim ławnicy również noszą togi)⁷¹¹.

W prawie amerykańskim negatywnie ocenia się instytucję *jury consultants* i formowanie ławy, która wyda korzystną dla strony decyzję procesową. Jest to przejaw znacznej komercjalizacji instytucji, a nie na tym polega wymiar sprawiedliwości. Z *jury consultants* wiąże się nadużywanie *peremptory challenges*. Obydwie konstrukcje utworzono w celu zapewnienia procesu przed bezstronną ławą, a ich stosowanie zdecydowanie odbiega od rzeczywistości.

Istotnym mankamentem instytucji może być łatwość manipulowania ławą. Mogą zdarzać się sytuacje, gdy przysięgli nie będą chcieli ujawnić przejawów *jury tampering*, aby zakończyć daną sprawę i nie dać podstaw do jej prowadzenia od początku. Niebezpieczeństwo dla oskarżonych stanowi również zastosowanie *jury nullification*. Należy pamiętać, że nieposłuszeństwo przysięgłych może mieć postać nie tylko uniewinnienia winnego oskarżonego, lecz również skazania niewinnego. Jest to szczególnie niebezpieczne w przypadku procesów o podłożu rasowym. Proces z udziałem ławy przysięgłych jest pozbawiony pewności prawa. Podczas jego przebiegu wszystko może się zdarzyć. Często z tego powodu oskarżeni winni popełnienia ciężkich zbrodni wybierają *jury trial*, bowiem mogą uniknąć odpowiedzialności karnej.

W prawie amerykańskim negatywnej ocenie poddaje się również brak możliwości sporządzania notatek przez przysięgłych w toku procesu lub zadawania pytań świadkom. Z tego powodu przysięgli nie są rzeczywistą częścią procesu. Stają się jedynie biernymi słuchaczami, co może prowadzić do wzrastania ich nieuwagi.

O złym funkcjonowaniu instytucji przemawia również częstsze stosowanie *plea bargaining*. Oskarżony na skutek ugody z prokuratorem jest pewny sposobu zakończenia postępowania.

Negatywnym aspektem dotyczącym procesów przed małą ławą może być również niemożliwość ich prowadzenia podczas pandemii COVID-19 z uwagi na dużą liczbę osób

⁷¹⁰ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 34-35.

⁷¹¹ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 35.

znajdujących się na sali rozpraw. Innym problemem z tym związanym jest przeprowadzanie zdalnych rozpraw. Nienależyte śledzenie postępowania ze strony przysięgłych mogło doprowadzić do negatywnych skutków w postaci uznania za winnego oskarżonego, który nie popełnił zarzucanego mu czynu.

Przeciwko instytucji przemawia również niechęć społeczeństwa wobec zasiadania w ławie. Z drugiej jednak strony, należy pamiętać o konieczności realizacji prawa oskarżonego do procesu przed bezstronną ławą przysięgłych. Prawo amerykańskie, z uwagi na niskie ograniczenia wiekowe (próg 18 lat dla członka ławy), zapewnia prawo do procesu przed równymi sobie (*jury of my peers*), inaczej niż np. w prawie polskim, w którym ławnikiem można zostać najwcześniej mając 30 lat⁷¹².

Instytucja ławy przysięgłych, która jest znana również w prawie Anglii i Walii, zapewnia tam większą pewność prawa i przestrzeganie zasady legalizmu. Przyczyną wskazanego stanu rzeczy jest bowiem mniejszy wpływ stron postępowania na wybór ławy. Mają one ograniczoną możliwość podnoszenia zarzutów. Nie uczestniczą również w wyborze przysięgłych.

Czasem autorzy wskazują, że przysięgli są bardziej odpowiedni do decydowania w przedmiocie faktów niż zawodowy sędzia. Częściej to oni wywodzą się z tego samego środowiska co oskarżony, znają szczegóły życia codziennego, czy też fachową terminologię w zakresie zarzucanego czynu, np. odnośnie do ekonomii. Wskazuje się nawet, że stan faktyczny sprawy bywa nawet tak bardzo skomplikowany, że zawodowy sędzia nie jest w stanie ustalić faktów zgodnie z rzeczywistym przebiegiem zdarzeń⁷¹³.

Mając na uwadze powyższą krytykę instytucji, należy również pamiętać o jej negatywnym aspekcie wobec samych członków ławy. Często są oni krytykowani za podjętą decyzję. Byli przysięgli podnoszą, że podczas pełnienia funkcji byli źle traktowani przez personel sądu⁷¹⁴. Z obowiązkami przysięgłych wiążą się również liczne niedogodności w postaci pozostawienia swoich rodzin, pracy czy obowiązków na rzecz sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Inną kwestią jest odizolowanie przysięgłych, które pozbawia ich całkowitego kontaktu z otaczającym światem, powodując nawet problemy w powrocie do zwyczajnego życia.

Ława przysięgłych podlega też krytyce ze strony społeczeństwa. Wskazuje się, że instytucja ma charakter archaiczny i nie przystaje do współczesnego życia. Instytucja bywa

⁷¹² Art. 158 § 1 pkt 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.).

⁷¹³ G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 32.

⁷¹⁴ R. T. Shepard, *Jury Trials Aren't What They Used to Be*, „Indiana Law Review”, Vol. 38, No. 4. 2005, s. 861.

również przedstawiana w programach komediowych czy satyrycznych z uwagi na niekompetencję jej członków⁷¹⁵.

W oparciu o powyższe okoliczności należy stwierdzić, że instytucja małej ławy nie funkcjonuje w należyty sposób. Jej całkowita likwidacja, podobnie jak likwidacja wielkiej ławy byłaby prawie niemożliwa. Obydwie konstrukcje mają swoją silną podstawę konstytucyjną. Należy pamiętać, że tryb zmiany amerykańskiej konstytucji jest niezwykle skomplikowany. Z tego powodu Konstytucja USA jest określana mianem tzw. konstytucji „sztywnej” z uwagi na trudny do wypełnienia tryb jej zmiany. Jako dowód może posłużyć liczba uchwalonych dotychczas poprawek - 27 (z czego 10 uchwalono w ciągu 4 lat po uchwaleniu Konstytucji, jako *Bill of Rights*). Słusznie należy podzielić pogląd, że wspomniana regulacja jest następstwem intencji Ojców Założycieli, którzy chcieli, aby ustawa zasadnicza, ze względu na stanowienie fundamentalnego dokumentu, zapewniającego prawa i wolności obywatelskie (w tym prawo do procesu przed bezstronną ławą przysięgłych) była trudna do zmiany⁷¹⁶.

W zakresie dokonywanej oceny, należy stwierdzić, że istnieją rozbieżności odnośnie do sposobu funkcjonowania instytucji ławy przysięgłych przez amerykańskich prawników. Jedni z nich wskazują, że najwłaściwszym przeciwdziałaniem negatywnym konsekwencjom wynikającym z *jury trials* jest ich mniejsze organizowanie. Zapewnienie przestrzegania praw oskarżonego w procesie następuje poprzez odbywanie procesów przed zawodowym sędzią (*bench trials*) lub zawieranie ugód z prokuratorem. Oskarżony, gdy jest świadom negatywnych następstw procesu przed ławą przysięgłych, może bowiem zrzec się tego prawa. Zawodowy sędzia rozważy cały materiał dowodowy zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi. Inni przedstawiciele praktyki i doktryny amerykańskiej wskazują, że instytucja ławy przysięgłych jest konieczna w celu zabezpieczenia prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

2.3. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie Republiki Francuskiej

W prawie francuskim na przestrzeni lat dochodziło do ograniczania udziału czynnika społecznego. Podstawą wskazanego stanu rzeczy były postulaty nieprawidłowości w funkcjonowaniu sądów, które korzystają z partycypacji obywateli w sprawowaniu wymiaru

⁷¹⁵ R. T. Shepard, *Jury Trials...*, s. 861.

⁷¹⁶ *O Ameryce..., The Amendment Process* <https://www.trumanlibrary.gov/education/three-branches/amendment-process> [dostęp: 10.03.2022], *Amending the U.S. Constitution* <https://www.ncsl.org/research/about-state-legislatures/amending-the-u-s-constitution.aspx> [dostęp: 10.03.2022].

sprawiedliwości. Od kilku lat stałą formą udziału społeczeństwa w wykonywaniu funkcji orzeczniczych są sądy przysięgłych, które orzekają zarówno w I jak i w II instancji. Po kilkuletnim sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez nieprofesjonalistów w sądach sąsiedzkich i sądach poprawczych, doszło do odejścia od wskazanego przejawu orzekania przez nieprawników. Biorąc pod rozwagę korzystanie w prawie polskim z rozwiązań prawa francuskiego, warto rozważyć, czy w jego obrębie istnieją instytucje, które mogłyby zostać inkorporowane do prawa polskiego.

2.3.1. Sądy przysięgłych

Sądy przysięgłych (*cour d'assises*) znajdują się w strukturze sądownictwa francuskiego obok sądów policji (sądów pokoju), orzekających co do zasady w sprawach o wykroczenia, oraz sądów poprawczych (zawartych w ramach sądów wielkiej instancji), rozpoznających z zasady sprawy o występki. Razem sprawują one wymiar sprawiedliwości rozpoznając sprawy w I instancji⁷¹⁷. Sądy przysięgłych pełnią funkcje orzecznicze również w II instancji, obok sądów apelacyjnych. Elementem odróżniającym *cour d'assises* od pozostałych organów wymiaru sprawiedliwości jest powszechność orzecznicza osób bez wykształcenia prawniczego⁷¹⁸.

W prawie francuskim zasadą jest prowadzenie postępowania sądowego. Instytucja zbliżona do amerykańskiego *plea bargaining* (*plaider coupable*) jest stosunkowo nowa i nie obejmuje zbrodni. Kultura prawna Francji uznaje bowiem, że nie można wymierzać sprawiedliwości bez przeprowadzenia postępowania w całości⁷¹⁹.

2.3.1.1. Aspekty historyczne

Konstrukcja sądów przysięgłych miała swój początek w prawie francuskim już w XVIII wieku. W dobie oświecenia przedstawiciele humanitaryzmu, wzorując się na prawie anglosaskim, postulowali wprowadzenie instytucji, która umożliwiłaby przeprowadzanie bezstronnych procesów, w których oskarżony pozostawałby niezależny od władzy publicznej. Inną podstawą wprowadzenia ławy przysięgłych była chęć zerwania z praktykami opartymi na

⁷¹⁷ A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie*, Zakamycze, Kraków 2004, s. 498.

⁷¹⁸ J. Głębocka, *Francuska procedura karna* [w:] P. Kruszyński (red.), *System Prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014, s. 300.

⁷¹⁹ C. M. Germain, *Trials by Peers: The Ebb and Flow of the Criminal Jury in France and Belgium*, „UF Law Faculty Publications”, 2018, s. 15.

rządach absolutnych, prowadzeniem procesów inkwizycyjnych i wykonywaniem władzy sądenia przez monarchów⁷²⁰.

Instytucja sądów przysięgłych nie wywodzi się z prawa francuskiego. Została bowiem inkorporowana z prawa angielskiego. Z tego powodu niektórzy autorzy wskazywali, że wprowadzanie instytucji anglosaskich wiązało się z likwidacją rodzimych regulacji prawnych⁷²¹.

Lata monarchii absolutnej nie dawały podstaw do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez zwykłych obywateli, głównie z uwagi na obowiązującą zasadę legalnej oceny dowodów. Odejście od niej stanowiło konieczny warunek dla partycypacji obywateli we władzy sądenia. Wprowadzenie ławy przysięgłych dało podstawę nie tylko do wypełniania funkcji orzeczniczych przez lud, lecz również do rozwoju idei sprawiedliwości społecznej⁷²².

Czas Wielkiej Rewolucji Francuskiej (bo wtedy też wprowadzono konstrukcję ławy przysięgłych - w 1791 roku) sprzyjały inkorporowaniu instytucji. Od wskazanego okresu procesy z udziałem przysięgłych w sprawach o zbrodnię stały się zasadą w prawie francuskim⁷²³.

Na początku funkcjonowania sądów przysięgłych istniał podział na ławę oskarżenia (*jury d'accusation*), która badała zasadność zarzutów (odpowiednik amerykańskiej wielkiej ławy) i ławę sądzącą (*jury de judgement*), która odpowiadała małej ławie⁷²⁴. Odejście od ławy oskarżenia nastąpiło w roku 1808, a zatem stosunkowo szybko. Ma to swoją podstawę w niezrozumieniu swej roli przez sędziów społecznych. Przysięgli byli bowiem przekonani, że podejmują decyzję o winie lub niewinności oskarżonego, nie zaś o postawieniu w stan oskarżenia⁷²⁵.

Instytucja sądów przysięgłych przetrwała czas po klęsce Napoleona w 1815 roku, gdy narastały negatywne nastroje wobec konstrukcji o rodowodzie angielskim. Z sądami przysięgłymi wiązano zasady równości obywateli i ochrony ich praw. Instytucja ta odzyskała popularność w latach problemów społeczno-politycznych (m.in. podczas Wiosny Ludów)⁷²⁶.

⁷²⁰ M. Rogacka-Rzewnicka, *Idea obywatelskiej partycypacji w realizacji wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Ewolucja trendów ustawodawczych* [w:] B. Bienkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka (red.), *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, Warszawa 2015, s. 389-390.

⁷²¹ M. Ploscowe, *Jury Trial in France*, „Minnesota Law Review”, 1945, s. 376.

⁷²² Szerzej o początkach ławy przysięgłych we Francji i o przyczynach wprowadzenia instytucji: M. Rogacka-Rzewnicka, *Idea obywatelskiej...*, s. 389-395.

⁷²³ M. Ploscowe, *Jury Trial...*, s. 376.

⁷²⁴ P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 109.

⁷²⁵ J. Maziarz, *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017, s. 85.

⁷²⁶ M. Rogacka-Rzewnicka, *Idea obywatelskiej...*, s. 391-393.

Konstrukcję sądów przysięgłych utrzymano w kolejnych regulacjach kodeksowych (zarówno w kodeksie z 1808 roku, jak i aktualnie obowiązującym z 1958 roku)⁷²⁷.

Z początku przysięgli nie orzekali o winie oskarżonego, lecz rozstrzygali, czy w sprawie zaszyły określone fakty. Podczas narady i głosowania nie obowiązywały ich żadne zasady oceny dowodów. Nie musieli oni tłumaczyć swoich rozstrzygnięć. Orzekali większością głosów. Sędziowie zawodowi orzekali o winie i o karze. Od wyroków sądów przysięgłych przysługiwał środek odwoławczy w postaci kasacji. W tym wypadku sąd kasacyjny badał tylko, czy w sprawie przestrzegano prawa. Nie dokonywał kontroli merytorycznej wydanego wyroku. Następnie ława przysięgłych orzekała o winie, zaś sędziowie zawodowi o karze (tak jak w USA)⁷²⁸.

Od tzw. reform Vichy (*Vichy reforms*) z 1941 roku, sądy przysięgłych stanowią sądy mieszane (*mixed tribunals, échevinage*)⁷²⁹. Do wskazanej daty sądy te wydawały dwa osobne rozstrzygnięcia (jak w przypadku sądów przysięgłych w USA). Orzekały odrębnie o winie i o karze. Po reformie *cour d'assises* stanowią pewnego rodzaju sądy ławnicze, bowiem sędziowie niezawodowi razem z zawodowymi rozstrzygają zarówno kwestie faktyczne jak i prawne. Podstawą zmiany był zbyt duży odsetek uniewinnień po stronie przysięgłych, którzy samodzielnie decydowali o kwestiach winy oskarżonego. Przysięgli uniewinniali oskarżonego, ponieważ obawiali się, że następnie sędziowie zawodowi wymierzą mu surową karę. Obecnie, mają oni jednakowy wpływ na rozstrzyganie w przedmiocie winy, jak i kary. Ich głosy mają równoważny charakter, co głosy sędziów zawodowych⁷³⁰.

Do 2000 roku od wyroku wydanego przez sąd przysięgłych nie przysługiwał zwyczajny środek odwoławczy. Uzasadniano to tym, że, z uwagi na charakter sądów przysięgłych, składających się również z czynnika niezawodowego, wyrok nie musiał podlegać kontroli. Nie wydawał go przedstawiciel władzy. Podkreślano też, że kontrola wyroku wydanego przez społeczeństwo wiązałaby się z kwestionowaniem niezawisłości obywateli. Z drugiej strony zwracano uwagę na dwuszczeblowy charakter śledztwa, co zapewniało dwuinstancyjność postępowania⁷³¹.

Wprowadzenie instytucji apelacji uzasadniono gorszą sytuacją prawną oskarżonych. W przypadku ich nieprawomocnego skazania w sprawie o lżejsze rodzajowo przestępstwo, np. o

⁷²⁷ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 308.

⁷²⁸ P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 111.

⁷²⁹ W zakresie sądów mieszanych wyróżnia się kilka wariantów, odmian, zob. K. Girdwoyń, *Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza*, Warszawa 2021, s. 22-30 i literatura tam podana.

⁷³⁰ C. M. Germain, *Trials by...*, s. 2-3.

⁷³¹ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 305.

przestępstwo kradzieży, przysługiwał środek odwoławczy. W sytuacji skazania w sprawie o zbrodnię, oskarżony z zasady nie mógł odwołać się od tak wydanego wyroku⁷³².

Inną istotną reformą w prawie francuskim było wprowadzenie obowiązku sporządzania uzasadnień wyroków. Do czasu reformy z 2011 roku, wyroki, wydawane przez sądy przysięgłych, nie były uzasadniane, co stanowiło istotny mankament wydawanych decyzji procesowych i utrudniało procedowanie sądu odwoławczego z uwagi na brak powodów wydanych rozstrzygnięć⁷³³.

Obydwie istotne przemiany we francuskim wymiarze sprawiedliwości (wprowadzenie możliwości wniesienia apelacji i uzasadnień wyroków) zostały wprowadzone za sprawą presji wywartej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPCz), który wskazywał, że nieprzestrzeganie prawa do wniesienia środka odwoławczego ani uzasadniania orzeczeń stanowi naruszenie prawa do rzetelnego procesu sądowego⁷³⁴. Choć brak obowiązku sporządzania uzasadnień od wyroków sądów przysięgłych nie został wytknięty w odniesieniu do prawa francuskiego, rodzimy legislator znalazł się pod presją po wydaniu orzeczenia w sprawie *Taxquet* przeciwko Belgii (skarga nr 926/05)⁷³⁵.

2.3.1.2. Kompetencje orzecznicze i przebieg postępowania

Sądy przysięgłych nie stanowią sądów stałych. Mają charakter sądów *ad hoc*⁷³⁶. Zwołuje się je na sesje. W większych departamentach sądy przysięgłych funkcjonują w sposób ciągły⁷³⁷. Co do zasady rozpoznają one sprawy o zbrodnie⁷³⁸. Sądy przysięgłych mogą sprawować również wymiar sprawiedliwości w sprawach o wykroczenia czy występki. Przysługuje im bowiem pełna jurysdykcja w I i II instancji. Z tego powodu sądy przysięgłych są zobligowane do rozpoznania każdej przekazanej im sprawy. Nie mogą stwierdzić swojej niewłaściwości⁷³⁹. W pewnych wypadkach sądy przysięgłych rozpoznają łącznie roszczenia cywilne, które pozostają w związku ze sprawą karną. Sądy te orzekają już bez czynnika

⁷³² P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 758.

⁷³³ P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 761.

⁷³⁴ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 17.

⁷³⁵ P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 761-764, A. Lach, *Werdykt ławy przysięgłych w świetle prawa do rzetelnego procesu*, Pal., Nr 1-2/ 2011, s. 45-46.

⁷³⁶ Sądy przysięgłych mają charakter departamentalny (od jednostki administracyjnej we Francji), Z. Mierzejewski, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych we Francji*, Prok. i Pr., nr 3, 2020, s. 92.

⁷³⁷ *Sądy powszechne – wprowadzenie* https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-fr-pl.do?member=1 [dostęp: 6.04.2022].

⁷³⁸ W prawie francuskim przestępstwa dzielą się na zbrodnie, występki i wykroczenia, zob. P. V. Hans, C. M. Germain, *The French Jury at a Crossroads*, „Chicago-Kent Law Review”, Vol. 86, Issue 2, 2011, s. 748.

⁷³⁹ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 304-305, art. 231 CPP.

niezawodowego. Powództwo cywilne jest rozpoznawane po wydaniu werdyktu w sprawie karnej⁷⁴⁰.

Inaczej niż w prawie amerykańskim czy polskim czynnik społeczny (instytucja sądów przysięgłych) we Francji nie ma swojej podstawy konstytucyjnej. Umocowania w ustawie zasadniczej upatruje się jednak w treści art. 3 Konstytucji Republiki Francuskiej, zgodnie z którego treścią, suwerenność narodowa należy do ludu, który wykonuje ją przez swych przedstawicieli i w drodze referendum⁷⁴¹.

W praktyce ma miejsce odejście od zasady rozpoznawania przez sądy przysięgłych wszystkich rodzajów spraw na skutek korekcyjalizacji (*correctionnalisation*). Zjawisko to miało swój początek już w okresie panowania Burbonów, kiedy przysięgli mogli poszukiwać okoliczności łagodzących odpowiedzialność karną oskarżonego⁷⁴². Korekcyjalizacja polega na tym, że akty oskarżenia w sprawach o zbrodnie są wnoszone do sądów poprawczych. Ma to miejsce w około 80 % spraw ze wskazanej kategorii⁷⁴³. W szczególności zjawisko to dotyczy przestępstw zgwałcenia, które kwalifikuje się jako napaści seksualne⁷⁴⁴.

Współcześnie, jak podnosi się w piśmiennictwie, zadaniem korekcyjalizacji jest przeciwdziałanie nieprzewidywalności w postępowaniach przed składami sądzącymi z udziałem społeczeństwa. Instytucja ta bywa niekiedy porównywana do amerykańskiego *plea bargaining*, pomimo istnienia odrębnych trybów konsensualnych, jakimi są: wspomniany już - *plaider coupable* i *composition pénale*⁷⁴⁵. Ma to miejsce z uwagi na korzyść dla oskarżonego, jaką jest rozpoznawanie sprawy o zbrodnię przed sądem poprawczym z uwagi na ominięcie przez oskarżyciela pewnych znamion czynu w postawionym zarzucie. W takim wypadku dochodzi do postawienia zarzutu popełnienia czynu zakwalifikowanego jako występki lub wykroczenie, a nie jako zbrodnie⁷⁴⁶. Powszechność korekcyjalizacji jest uzasadniana także ekonomiką procesową. Sprawy przed sądami przysięgłych toczą się bowiem przez długi czas,

⁷⁴⁰ Art. 372 Code de procédure pénale (dalej: CPP) <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show> [dostęp: 21.03.2022]. W opracowaniu zostało wykorzystane tłumaczenie własne wersji angielskiej z 2006 roku i francuskiej z 2020 roku. Zob.: C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 4-5.

⁷⁴¹ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 19-20, Konstytucja Republiki Francuskiej <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html> [dostęp: 25.04.2022].

⁷⁴² P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 744.

⁷⁴³ Sprawy rozpoznawane przez sądy przysięgłych w prawie francuskim stanowią obecnie około 1 % spraw, zob. Malsch M., *Democracy in the Courts, Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, Taylor and Francis, 2009, s. 46-48.

⁷⁴⁴ *Przestępstwa osądzone bez ławy przysięgłych* <https://www.ifrancja.fr/przestepstwa-osadzane-bez-lawy-przysieglych/> [dostęp: 6.04.2022].

⁷⁴⁵ Prawo francuskie przewiduje dwa tryby konsensualne - *composition pénale* (porozumienie karne) i *plaider coupable* (przysięgnięcie do winy), szerzej: M. Rogacka-Rzewnicka, *Zasada oportunistu w świetle ostatnich reform francuskiej procedury karnej*, Prok. i Pr., nr 4, 2006, s. 68-91

⁷⁴⁶ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 110-115.

będąc podstawą przewlekłości i nadużywania stosowania i przedłużania aresztów wobec oskarżonych⁷⁴⁷.

W skład sądu przysięgłych wchodzi dwa elementy - sąd zawodowy, nazywany też właściwym (*cour proprement dite*) oraz ława przysięgłych (*jury*). Sąd właściwy liczy 3 sędziów zawodowych - przewodniczącego i dwóch zastępców (*assesseurs*)⁷⁴⁸. Sędzia, który wykonywał uprzednio czynności w toczącym się postępowaniu podlega z tego powodu wyłączeniu i nie może orzekać w sprawie⁷⁴⁹. Przewodniczącym jest albo przewodniczący wydziału albo sędzia sądu apelacyjnego⁷⁵⁰. Asesorów powołuje się spośród sędziów sądu apelacyjnego, prezesów, wiceprezesów lub sędziów sądu wielkiej instancji⁷⁵¹. Ława przysięgłych liczy 6 osób, gdy rozpoznaje sprawy w pierwszej instancji i 9 osób, w przypadku rozpoznawania spraw odwoławczych⁷⁵².

Ustawodawca francuski przewiduje pewne kategorie spraw, które rozpoznawane są w składach zawodowych liczących 7 sędziów, np. sprawy o zbrodnie zarzucane nieletnim, zarzuty związane z terroryzmem czy handlem narkotykami⁷⁵³. Ograniczenie orzekania przez sędziów niezawodowych w sprawach z dwóch ostatnich grup ma swoje uzasadnienie w możliwości zagrożenia bezpieczeństwa przysięgłych przez osoby związane z członkami grupy przestępczej⁷⁵⁴. Ma to na celu przeciwdziałanie również problemom procesowym, które odpowiadałyby amerykańskiemu *jury tampering*⁷⁵⁵.

Członkowie ławy przysięgłych powoływani są spośród obywateli Francji obydwo płci, którzy ukończyli 23 lata, umieją czytać i pisać po francusku, posiadają wszystkie prawa polityczne, cywilne i rodzinne⁷⁵⁶. Nadto ustawodawca francuski wskazuje na kategorie osób, które nie mogą sprawować wymiaru sprawiedliwości jako sędzia przysięgły. Wśród nich znajdują się m.in. osoby oskarżone lub skazane za przestępstwo lub wykroczenie, aresztowane,

⁷⁴⁷ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 3, J. M. Donovan, *Magistrates and Juries in France, 1791-1952*, „French Historical Studies”, Vol. 22, No. 3, 1999, s. 379, P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 764.

⁷⁴⁸ Instytucja ta nie jest zbliżona do polskich asesorów. *Assesseurs* posiadają pełne kompetencje orzecznicze, a w składzie orzekającym są pomocnikami przewodniczącego składu, J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 306.

⁷⁴⁹ Art. 253 CPP.

⁷⁵⁰ Art. 244 CPP.

⁷⁵¹ Art. 249 CPP.

⁷⁵² Art. 296 CPP. Pierwsze ograniczenie liczby przysięgłych orzekających w I instancji miało miejsce już na mocy *Vichy reforms* z 1941 roku, kiedy to ograniczono ich liczbę z 12 do 6. Późniejsze nowelizacje zwiększyły ją do 9, szerzej: C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 6. Ustawą z 2011 roku nastąpiło ograniczenie liczby przysięgłych z 9 do 6 w I instancji i z 12 do 9 w II instancji: zob.: art. 13 LOI n° 2011-939 du 10 août 2011 sur la participation des citoyens au fonctionnement de la justice pénale et le jugement des mineurs <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000024458085/2011-08-12/> [dostęp: 3.04.2022]. Podstawy wskazanego stanu rzeczy upatruje się w przewlekłości postępowania.

⁷⁵³ Szerzej: Z. Mierzejewski, *Udział obywateli...*, s. 92-93.

⁷⁵⁴ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 4.

⁷⁵⁵ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 135-137.

⁷⁵⁶ Art. 255 CPP.

zwolnione z wykonywania określonych funkcji lub stanowisk publicznych, osoby, które ogłosiły upadłość i nie zostały zrehabilitowane czy znajdujące się pod opieką lub kuratelą⁷⁵⁷.

Treść art. 257 CPP statuuje zasadę niepołączalności (*incompatibilitas*), zakazując pewnym kategoriom osób, z racji wykonywanej funkcji, sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako przysięgły. Są to m.in.: członkowie rządu, parlamentu, sędziowie sądów powszechnych, administracyjnych, gospodarczych, jak również funkcjonariusze służb mundurowych.

Ustawodawca francuski dopuszcza zwolnienie z funkcji przysięgłego osób powyżej 70 lat, jak również niemających miejsca zamieszkania w miejscowości, w której mieści się siedziba sądu. Zwolnieniu mogą również podlegać osoby, które wskażą na ważny powód⁷⁵⁸.

Zgodnie z treścią art. 259 CPP listę przysięgłych sporządza się osobno dla każdego sądu. Wyłączeniu z mocy prawa podlegają osoby, które sprawowały funkcję przysięgłego w ciągu ostatnich 5 lat. Inną podstawą wyłączenia jest uznanie kandydata na przysięgłego za niezdolnego do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Leży to w gestii komisji powołującej przysięgłych⁷⁵⁹.

Procedura wyboru przysięgłych jest bardzo skomplikowana i wieloetapowa. Uczestniczą w niej zarówno przedstawiciele władzy wykonawczej (gmin), jak również wymiaru sprawiedliwości (prezesa sądów, sędziowie). Z uwagi na konieczność angażowania wielu osób oraz czas trwania, postępowanie mające na celu wybór przysięgłych generuje niemałe koszty⁷⁶⁰. W toku wyboru, obok przysięgłych podstawowych, powołuje się przysięgłych dodatkowych, co ma na celu zapewnienie ciągłości składu ławy, gdyby przysięgły ze składu podstawowego nie mógł wykonywać funkcji orzeczniczych.

Wybór przysięgłych spośród dużej grupy osób zapewnia ich reprezentatywność w toku postępowania. Z drugiej strony wskazuje się, że procedura wyboru zapewnia jednak przypadkowy skład ławy i nie umożliwia udziału w postępowaniu każdej grupie etnicznej czy rasowej⁷⁶¹.

Podczas wyboru przysięgłych sporządza się listy (podstawową i zastępczą), na które wciąga się nazwiska potencjalnych przysięgłych. Nie mniej niż 30 dni przed sesją sądu przysięgłych wybiera się, w toku jawnej procedury, 35 sędziów przysięgłych i 10 zastępców,

⁷⁵⁷ Art. 256 CPP.

⁷⁵⁸ Art. 258 CPP.

⁷⁵⁹ Art. 258-1 CPP.

⁷⁶⁰ Szerzej o procedurze wyboru: art. 260-267 CPP.

⁷⁶¹ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 179-185.

którym wezwania doręcza się na co najmniej 15 dni przed rozprawą. Nieusprawiedliwione niestawiennictwo przysięgłych na wskazany termin karane jest grzywną do 3.750 €⁷⁶².

Postępowanie przed sądem przysięgłych inicjuje sędzia śledczy, wydając tzw. decyzję w przedmiocie oskarżenia i wniesienia sprawy do sądu przysięgłych (*ordonnance de mise en accusation*). Pismo wszczynające postępowanie podlega wstępnej kontroli. Przewodniczący sądu przysięgłych bada, czy nie ma braków śledztwa i przygotowuje sprawę do rozpoznania⁷⁶³. W tym wypadku dopełnia on czynności o charakterze administracyjno-sądowym, m.in. podejmując decyzję odnośnie do uzupełnienia śledztwa czy połączenia spraw do wspólnego rozpoznania⁷⁶⁴.

Na początku postępowania (w tzw. wstępnej fazie - ostatecznie na 5 dni przed rozprawą) przewodniczący zarządza przesłuchanie oskarżonego, które dokonuje bądź sam, bądź deleguje do tej czynności wybranego *assesseur*. Na tym etapie postępowania zachodzi wypadek obrony obligatoryjnej. W przypadku nieposiadania obrońcy z wyboru, wyznacza się obrońcę z urzędu. Przesłuchanie oskarżonego ma charakter techniczny i obejmuje uzyskanie jego danych osobowych, stwierdzenie czy otrzymał on korespondencję w sposób prawidłowy. Na tym etapie sprawy nie można przesłuchać oskarżonego w sposób merytoryczny⁷⁶⁵.

Listę przysięgłych udostępnia się oskarżonemu i jego obrońcy najpóźniej na 2 dni przed rozprawą. Zawiera ona niezbędne informacje identyfikujące przysięgłych z wyjątkiem ich miejsca zamieszkania⁷⁶⁶.

Prokurator i oskarżony oraz jego obrońca są zobowiązani, najpóźniej na 24 godziny przed rozprawą, do przedstawienia listy świadków, którzy mają zostać przesłuchani w toku postępowania dowodowego⁷⁶⁷.

Treść francuskiego Kodeksu postępowania karnego przewiduje również możliwość uzupełnienia postępowania przygotowawczego, które zarządza przewodniczący. Czynności mogą być przeprowadzane samodzielnie przez przewodniczącego, *assesseur* lub przez sędziego śledczego⁷⁶⁸.

Sesję sądu przysięgłych rozpoczyna ukonstytuowanie ławy na posiedzeniu jawnym. Najpierw odbywa się sprawdzenie listy obecności wylosowanych sędziów społecznych (35 podstawowych i 10 zastępców). Następnie ustala się czy nie zachodzą przeszkody po stronie

⁷⁶² Art. 266-267, 288 CPP.

⁷⁶³ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 319.

⁷⁶⁴ A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie...*, s. 534-535.

⁷⁶⁵ Art. 274-275, 277, A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie...*, s. 535.

⁷⁶⁶ 282 CPP.

⁷⁶⁷ Art. 281 CPP.

⁷⁶⁸ Art 283 CPP.

członków ławy. Ich wybór do poszczególnych spraw odbywa się poprzez wyjmowanie nazwisk z urny. W toku tej czynności oskarżony i jego obrońca mają prawo wykluczyć bez podania przyczyny czterech przysięgłych, a prokurator trzech. W przypadku rozprawy przed sądem przysięgłym orzekającym jako sąd odwoławczy, oskarżony i obrońca mogą wykluczyć pięciu przysięgłych, zaś prokurator czterech. Zarzuty bez podstawy są wiążące dla sądu⁷⁶⁹. W toku postępowania przysięgli zajmują miejsca obok sędziów zawodowych, chyba że jest to niemożliwe. W takim wypadku zasiadają w miejscu oddzielonym od publiczności, stron i świadków, naprzeciwko oskarżonego. Formowanie ławy kończy się wraz ze złożeniem przysięgi przez sędziów społecznych, co stwierdza przewodniczący⁷⁷⁰. Bezpośrednio przed złożeniem przysięgi przewodniczący poucza sędziów społecznych o obowiązku zachowania bezstronności, zakazie rozmawiania o sprawie z osobami postronnymi, tajemnicy narady i głosowania, czy zasadzie domniemania niewinności⁷⁷¹. Prawo francuskie nie wskazuje okresu, w jakim przysięgli pełnią swe obowiązki. Z reguły sprawują oni wymiar sprawiedliwości przez kilka dni. Czasem okres ten ulega wydłużeniu do kilku tygodni lub miesięcy⁷⁷².

Przysięgli, przed wykonywaniem obowiązku obywatelskiego, uczestniczą w spotkaniu informacyjnym, które prowadzi przewodniczący lub upoważniony sędzia. Rozdaje im się również poradniki dotyczące pełnionej funkcji⁷⁷³.

Rozprawa główna jest jawna i ustna. W prawie francuskim zasadą jest neutrwalenie przebiegu przesłuchania przed sądem w formie protokołu. Wyjątkiem jest zarządzenie protokołowania przez przewodniczącego z urzędu lub na wniosek stron⁷⁷⁴. Prawo francuskie zakazuje również utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk. Wszystko to ma na celu skoncentrowanie się członków sądu przysięgłych (zarówno sądu właściwego jak i ławy przysięgłych) na przebiegu rozprawy w czasie rzeczywistym. Utrwalenie rozprawy może zniekształcić jej rzeczywisty przebieg. W tym samym celu w prawie francuskim rozprawa nie może być przerywana⁷⁷⁵. Istotną kwestią jest również przekazywanie przez przewodniczącego akt sprawy do depozytu sądowego, co również służy koncentracji materiału dowodowego prezentowanego w toku rozprawy, aby członkowie składu sądownego nie opierali się na dowodach znajdujących się w aktach i nie uzależniali swoich późniejszych

⁷⁶⁹ D. Świecki, *Postępowanie apelacyjne we francuskim kodeksie postępowania karnego*, Prok. i Pr., nr 10, 2009, s. 109.

⁷⁷⁰ Art. 288-305 CPP.

⁷⁷¹ Art. 304 CPP, A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie...*, s. 535.

⁷⁷² K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 186.

⁷⁷³ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 140.

⁷⁷⁴ art. 379 CPP.

⁷⁷⁵ Art. 307 CPP.

decyzji od zgromadzonych uprzednio dowodów⁷⁷⁶. Nieutrwalanie rozpraw zapewnia także przestrzeganie zasady bezpośredniości. W ramach wyjątku istnieje możliwość zapoznania się z dokumentami z akt sprawy. Następuje to na zarządzenie sędziego przewodniczącego. Skład orzekający przegląda akta przy uczestnictwie oskarżyciela i obrońcy oskarżonego⁷⁷⁷.

Institucja złożenia akt do depozytu sądowego ma również swoich przeciwników, którzy wskazują, że jeszcze bardziej wzmocnia ona pozycję przewodniczącego, który jako jedyny zapoznaje się z aktami sprawy. W takim wypadku przewodniczący może wpływać na późniejszą decyzję przysięgłych⁷⁷⁸.

Przewodniczący kieruje przebiegiem postępowania. Inaczej niż w prawie anglosaskim ma on inicjatywę dowodową. Rozstrzyga kwestie proceduralne pojawiające się w toku postępowania i czuwa nad jego prawidłowym przebiegiem⁷⁷⁹. Przewodniczący dokonuje zwięzłego przedstawienia oskarżonemu zarzutów oskarżenia, który następnie składa wyjaśnienia⁷⁸⁰. Przewodniczący ma silną pozycję w prawie francuskim, co jest wyrazem systemu inkwizycyjnego⁷⁸¹.

W toku postępowania dowodowego (*débats*) są przesłuchiwanie świadkowie, biegli, przeprowadzane dowody rzeczowe. Istotną odrębnością w stosunku do prawa anglosaskiego jest uprawnienie przysięgłych do zadawania pytań (po uzyskaniu zgody przewodniczącego, co dotyczy również *assesseurs* i jest związane z koniecznością zachowania bezstronności w toku procesu) świadkom, biegłym, jak również sporządzania notatek w toku rozprawy. Dopuszcza się także zadawanie pytań w formie pisemnej - poprzez przekazanie ich przewodniczącemu na kartce⁷⁸². Liczba pytań zadawanych przez przysięgłych jest zależna od postawy sędziego przewodniczącego. W przypadku, gdy decyduje się on na ograniczanie roli orzeczniczej przedstawicieli społeczeństwa, liczba zadawanych przez nich pytań będzie zdecydowanie mniejsza⁷⁸³. Po zakończeniu postępowania dowodowego mają miejsce mowy końcowe. W każdym wypadku oskarżonemu i jego obrońcy przysługuje głos ostateczny⁷⁸⁴.

W dalszym toku postępowania przewodniczący zarządza zamknięcie rozprawy głównej. Prawo francuskie zakazuje podsumowania przebiegu procesu czy argumentów obrony

⁷⁷⁶ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 322.

⁷⁷⁷ Art. 347 CPP.

⁷⁷⁸ P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 752.

⁷⁷⁹ Art. 309-310 CPP.

⁷⁸⁰ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 323.

⁷⁸¹ P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 750.

⁷⁸² Art. 311-312, 323-346 CPP.

⁷⁸³ P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 754.

⁷⁸⁴ Art. 346 CPP, K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 146.

i oskarżenia dla przysięgłych. Przewodniczący jest jedynie uprawniony do przedstawienia zasad oceny dowodów⁷⁸⁵.

Przewodniczący sporządza listę pytań, na które odpowiada sąd przysięgłych (zarówno sąd właściwy, jak i ława)⁷⁸⁶. Pytania zadaje się w prosty sposób (językiem nieprawniczym) i nie mogą one wychodzić poza granice oskarżenia. Spisuje się je na formularzu. Pytania dotyczą natury faktycznej sprawy, a nie prawnej. Pytania dotyczące winy oskarżonego odnoszą się osobno do każdego z zarzuconych mu czynów (pytania zasadnicze) oraz osobno do okoliczności obostrzających i łagodzących odpowiedzialność karną (pytania szczegółowe). Prawo francuskie dopuszcza zadawanie pytań subsydiarnych - umożliwiających zmianę kwalifikacji prawnej czynu. Pytania, po ich sporządzeniu, są następnie odczytywane przez przewodniczącego na forum sali sądowej, zaś strony postępowania mogą wносить o ich zmianę. W tym celu udostępnia się stronom listę pytań. Ominięcie pytania odnoszącego się do danego czynu może być bowiem podstawą nieważności postępowania⁷⁸⁷.

Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, faza zadawania pytań jest kluczowa dla całego postępowania⁷⁸⁸. Ten etap procesu bywa czasem określany jako kontrowersyjny, szczególnie w sprawach, w których przysięgli mają za zadanie odpowiedzieć na kilkaset pytań, jak np. w sprawie Papon przeciwko Francji (skarga nr 54210/00). W tej sprawie przysięgli, razem z sędziami zawodowymi, mieli obowiązek odpowiedzieć na 768 zadanych pytań. W toku późniejszego postępowania ETPCz nie stwierdził naruszenia prawa do rzetelnego procesu sądowego z uwagi na brak uzasadnienia. Kompensowała to właśnie szczegółowość i liczba zadanych pytań, które umożliwiały zrozumienie motywów rozstrzygnięcia⁷⁸⁹. W tym samym kierunku wypowiedział się wcześniej francuski Sąd Kasacyjny (*Cour de cassation*), choć obecnie, regulacje francuskie przewidują obowiązek sporządzania uzasadnień⁷⁹⁰.

Istotną fazą postępowania jest również etap narady i głosowania, które nie mogą zostać przerwane. Podczas wskazanego etapu skład zawodowy i niezawodowy debatuje wspólnie nad odpowiedziami do postawionych pytań, a następnie głosuje. Głosowanie ma charakter tajny i pisemny. Odbywa się osobno co do winy i kary, a ewentualnie co do kwestii dodatkowych

⁷⁸⁵ Art. 347, 353 CPP.

⁷⁸⁶ Jest to istotna różnica w stosunku do procesu przed „angielską” lub „amerykańską” ławą, które odpowiadają nie na pytania przewodniczącego, lecz na akt oskarżenia, zob. J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 83.

⁷⁸⁷ A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie...*, s. 536, J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 324-325.

⁷⁸⁸ W doktrynie i praktyce systemów prawnych państw europejskich, które korzystają z czynnika społecznego przy wydawaniu wyroków w sprawach o przestępstwa, wskazuje się, że instytucja zadawania pytań stanowi, z jednej strony, kluczowy komponent zapewniający oskarżonemu prawo do rzetelnego procesu sądowego, z drugiej zaś, uwydatnia brak zaufania do sędziów nieprofesjonalistów, zob. K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 160-162.

⁷⁸⁹ A. Lach, *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, Warszawa 2018, s. 135.

⁷⁹⁰ V. P. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 761.

(m.in. warunków przedterminowego zwolnienia). Wyrok na niekorzyść oskarżonego może zapaść 6 z 9 głosów (zaś w postępowaniu odwoławczym 8 z 12). Narada i głosowanie nad karą odbywa się tylko w wypadku uznania winy oskarżonego. Wskazany etap poprzedza odczytanie przysięgłym przez przewodniczącego zasad wymiaru kary. W przypadku uznania oskarżonego za niewinnego, uniewinnia się go od popełnienia zarzucanego mu czynu. Sąd przysięgłych, w sytuacji uznania winy oskarżonego, może również odstąpić od wymierzenia kary⁷⁹¹.

Podczas orzekania kary wymaga się bezwzględnej większości głosów. Wyjątkiem jest orzeczenie najsurowszej kary pozbawienia wolności, możliwej do orzeczenia w danym wypadku. Ustawodawca wymaga wtedy większości kwalifikowanej 6 głosów. Gdy w toku pierwszego głosowania nie osiągnięto wymaganego kworum, przewodniczący zarządza kolejne głosowanie. Podczas drugiego i następnego głosowania maksymalna ustawowa granica możliwej do wymierzenia kary ulega odpowiedniemu obniżeniu, zgodnie z normami kodeksowymi⁷⁹². Po zakończeniu głosowania i podliczeniu głosów, karty do głosowania zostają zniszczone⁷⁹³.

Sporządzony na piśmie wyrok jest następnie podpisywany przez przewodniczącego i jednego spośród przysięgłych. Równoległe sporządza się również uzasadnienie wyroku. Przewodniczący lub wyznaczony *assesseur* spisuje je na specjalnym formularzu. W przypadku szczególnej złożoności sprawy, dopuszcza się odroczenie sporządzenia uzasadnienia, nie później jednak niż na 3 dni. Podpisanie uzasadnienia odbywa się w analogiczny sposób jak podpisanie wyroku⁷⁹⁴. W prawie francuskim, ogłaszając wyrok nie podaje się liczby głosów za danym rozstrzygnięciem⁷⁹⁵.

Prawo francuskie przewiduje możliwość wydania wyroku przed sądem przysięgłych pod nieobecność oskarżonego (wyrok zaoczny). W takim wypadku rozprawa toczy się bez udziału przysięgłych, chyba że w rozprawie bierze udział inny oskarżony w tej samej sprawie, stawił się obrońca albo doszło już do wyboru ławy⁷⁹⁶.

Apelacja wniesiona od wyroku wydanego przez sąd przysięgłych ma charakter niedewolutywny. Ten sam sąd rozpoznaje ją bowiem w innym składzie. Wskazany środek odwoławczy nie przysługuje od wyroków uniewinniających. Jego wniesienie wstrzymuje wykonanie wyroku skazującego. Prawo francuskie nie zapewnia możliwości zaskarżenia

⁷⁹¹ Art. 355-365-1 CPP, A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie...*, s. 537.

⁷⁹² Art. 355-365-1 CPP, A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie...*, s. 537.

⁷⁹³ P. V. Hans, C. M. Germain, *The French...*, s. 756.

⁷⁹⁴ Art. 276-278, 365-1 CPP.

⁷⁹⁵ A. Machowska, K. Wojtyczek, *Prawo francuskie...*, s. 537.

⁷⁹⁶ Art. 379-2 - 379-6 CPP, J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 327-328.

innych rozstrzygnięć w toku postępowania przed sądem przysięgłym. Rozpoznanie apelacji przed *cour d'assises* odbywa się na mocy regulacji obowiązujących przed sądem I instancji. Istotną różnicą w stosunku do prawa polskiego jest przeprowadzanie pełnego postępowania dowodowego przed sądem odwoławczym. Także i w tym wypadku francuski ustawodawca daje prym zasadzie ustności, jawności i bezpośredniości⁷⁹⁷.

Z uwagi na głosy krytyczne pod adresem sądów przysięgłych, na pewnym obszarze Francji⁷⁹⁸, w ramach eksperymentu, wprowadzono na okres trzech lat (od 2019 do 2022 roku⁷⁹⁹) sądy zawodowe, które zastąpiły sądy z udziałem czynnika społecznego. Były to sądy kryminalne (*cours criminelles*). Rozpoznawały one w I instancji sprawy o zbrodnie, które w zwyczajnym toku czynności rozpoznalyby sądy przysięgłych⁸⁰⁰.

Przed sądem kryminalnym stawiani byli pełnoletni oskarżeni o przestępstwo zagrożone karą piętnastu lub dwudziestu lat pozbawienia wolności, jeżeli nie zostało ono popełnione w warunkach recydywy prawnej. W praktyce były to sprawy dotyczące przestępstw zgwałcenia i rozbojów. Sąd ten nie był jednak właściwy, jeżeli oskarżonemu zarzucono popełnienie przestępstwa zagrożonego karą 30 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności. Sprawy te rozpoznawał sąd przysięgłych. Sąd orzekający składał się z prezesa i czterech asesorów. Rozpoznawał zatem sprawy w składach 5-osobowych. Podczas postępowania obowiązywały przepisy CPP z wyjątkiem m.in. postanowień dotyczących przysięgłych. Apelację od wyroku sądu kryminalnego rozpoznawał sąd przysięgłych, orzekający jak sąd II instancji⁸⁰¹.

Wspomniany eksperyment wprowadzenia sądów kryminalnych wymagał, co najmniej na sześć miesięcy przed jego zakończeniem, przedstawienia przez rząd parlamentowi raportu oceniającego⁸⁰². W tym celu została powołana specjalna komisja. Jej zadaniem była ocena funkcjonowania sądów kryminalnych, poprzez m.in. porównanie między nimi, a sądami przysięgłymi terminowości rozpoznawania spraw, czasu trwania przesłuchań, charakteru

⁷⁹⁷ D. Świecki, *Postępowanie apelacyjne...*, s. 105, 107, 109, 111.

⁷⁹⁸ W siedmiu departamentach: Ardeny, Calvados, Cher, Mozela, Reunion, Seine-Maritime i Yvelines, zob. *Przestępstwa osądzane...*

⁷⁹⁹ Ustawą z 2021 roku przedłużono czas trwania eksperymentu do 1 marca 2023 roku - art. 59 w zw. z art. 9 LOI n° 2021-1729 du 22 décembre 2021 pour la confiance dans l'institution judiciaire <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000044545992/2022-03-21/> [dostęp: 25.03.2022].

⁸⁰⁰ Art. 63 LOI n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000038261631/> [dostęp: 24.03.2022].

⁸⁰¹ Art. 63 LOI n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice.

⁸⁰² Art. 63 LOI n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice.

wydanych orzeczeń oraz zbadanie, w jakim stopniu strony są zadowolone z przebiegu ich procesu przed sądem kryminalnym⁸⁰³.

Jedną z podnoszonych przyczyn wprowadzenia sądów kryminalnych była chęć przyspieszenia postępowania w sprawach dotyczących m.in. przestępstw zgwałcenia z uwagi na ich szczególny charakter (chęć zapobieżenia wtórnej wiktyimizacji ofiary). Inna podstawa ich wprowadzenia (również związana z usprawnieniem procesu) jest połączona ze stosowaniem tymczasowego aresztowania. Postępowanie przed sądami przysięgłymi toczy się zwykle dłużej niż postępowanie przed sądami zawodowymi, co daje podstawę do przedłużenia okresów stosowania tymczasowego aresztowania. W przypadku osiągnięcia maksymalnego czasu stosowania tego środka zachodzi konieczność zwolnienia oskarżonego, który może utrudniać prawidłowy przebieg postępowania chociażby poprzez ukrycie się lub ucieczkę⁸⁰⁴. Wprowadzenie sądów kryminalnych miało na celu przyspieszenie przebiegu postępowania i przeciwdziałanie konieczności zwolnienia oskarżonego z aresztu. Z usprawnieniem procesu wiązała się również inna podstawa wprowadzenia *cours criminelles*, jaką jest ograniczenie kosztów. Procesy z udziałem przysięgłych są kosztowniejsze z uwagi na opłacanie w postępowaniu uczestnictwa sędziów niezawodowych⁸⁰⁵.

Kolejną przyczyną wprowadzenia sądów kryminalnych była próba przeciwdziałania zjawisku korekcjonalizacji. Sprawy o poważne przestępstwa, np. zgwałcenia czy rozboje, częściej rozpoznają bowiem sądy poprawcze, które posiadają jurysdykcję w sprawach o mniejszym ciężarze gatunkowym. Z uwagi na częstą praktykę wnoszenia aktów oskarżenia przed sądy poprawcze, postępowania przed nimi cechują się przewlekłością. Reforma miała na celu odciążenie sądów poprawczych⁸⁰⁶.

Warto zauważyć, że francuski ustawodawca, w zakresie sądów kryminalnych, nie był konsekwentny. Apelację od wyroku wydanego przez skład zawodowy rozpoznawał bowiem sąd z udziałem czynnika społecznego. Francuski ustawodawca przeprowadzał zatem wskazany eksperyment tylko na poziomie sądu pierwszej instancji. Natomiast zakładał, że sądy przysięgłych orzekające w II instancji funkcjonują w sposób prawidłowy, zaś problem dotyczący przewlekłości i kosztowności postępowań jest związany z sądami I instancji.

W literaturze podnosi się, że reforma podlegała krytyce ze strony członków francuskiej palestry, z uwagi na odejście od demokratycznej instytucji, jak również odsuwanie obywateli

⁸⁰³ Décret n° 2022-16 du 7 janvier 2022 relatif au comité d'évaluation et de suivi de la cour criminelle départementale <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044890653> [dostęp: 26.03.2022].

⁸⁰⁴ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 11.

⁸⁰⁵ *Przestępstwa osądzane...*, C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 11.

⁸⁰⁶ *Przestępstwa osądzane...*

od wymiaru sprawiedliwości. Wskazuje się także, że zmniejszenie liczby członków składu orzekającego mogło spowodować ograniczenie czasu narady i głosowania, a przy tym dokładnej analizy materiału dowodowego⁸⁰⁷.

2.3.2. Inne formy partycypacji obywateli w procesie karnym

Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych sprawowały od 2002 do 2017 roku również sądy sąsiedzkie (*jurisdiction de proximité*)⁸⁰⁸, w których orzekali w składach jednoosobowych sędziowie niezawodowi. Wprowadzenie wskazanej instytucji uzasadniano koniecznością odciążenia sędziów zawodowych od orzekania w prostych sprawach. Sędziowie nie byli w tym wypadku członkami magistratury i powoływano ich na 7-letnie, nieodnawialne kadencje. Wybór następował spośród obywateli Francji, którzy posiadali niezbędne kompetencje praktyczne do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, pomimo braku wykształcenia zawodowego w tym zakresie. Sądy te orzekały w sprawach o wykroczenia⁸⁰⁹.

Prawo dopuszczało możliwość sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako sędzia sądu sąsiedzkiego przez byłych sędziów czy prokuratorów oraz osób wykonujących wolny zawód prawniczy. W tym wypadku wymagano uprawnień do wykonywania zawodu sędziego, ukończenia 35 lat i wykonywania zawodu prawniczego przez co najmniej 4 lata. W przypadku osób niebędących prawnikami, wprowadzano wymóg 25-letniego doświadczenia w stosowaniu prawa. Sędziowie sądów sąsiednich mogli pełnić funkcje orzecznicze do ukończenia 75 lat. Przed wykonywaniem funkcji orzeczniczych, sędziowie mogli zostać skierowani na kompleksowe szkolenie. Sędziowie w sądach sąsiedzkich sprawowali wymiar sprawiedliwości w niepełnym wymiarze, za co otrzymywali diety⁸¹⁰.

W praktyce, sędziami sądów sąsiedzkich, z racji wysokich wymagań im stawianych, zostawali albo emerytowani prawnicy albo funkcjonariusze policji, czy żandarmi. Sądy sąsiedzkie były zatem zbliżone do sądów zawodowych⁸¹¹.

Wskazana instytucja nie sprawdziła się jednak, czego wyraz stanowi również jej likwidacja. Pod koniec funkcjonowania sądów sąsiedzkich, wiele spośród wolnych stanowisk nie zostało obsadzonych. Instytucję sądów sąsiedzkich poddawano krytyce, wskazując, że jej wprowadzenie skomplikowało budowę aparatu orzeczniczego państwa. Podkreślano także niewystarczającą edukację sędziów czy brak ich bezstronności. Wskazywano również, że

⁸⁰⁷ *Przestępstwa osądzone...*

⁸⁰⁸ Zwane również sądami bliskimi obywatelowi lub sądami grodzkimi.

⁸⁰⁹ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 301-302, Z. Mierzejewski, *Udział obywateli...*, s. 95-96.

⁸¹⁰ Z. Mierzejewski, *Udział obywateli...*, s. 95-96.

⁸¹¹ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 37-38.

fundusze przeznaczone na sędziów społecznych powinny zasilić budżet sądownictwa powszechnego⁸¹².

Prawo francuskie dopuszcza również instytucję tymczasowych sędziów niezawodowych (*magistrat exerçant à titre temporaire*). Stanowią oni temporalne wsparcie dla wymiaru sprawiedliwości. Po likwidacji sądów sąsiedzkich zaobserwowano wzrost liczby wskazanych urzędników. Sędziowie tymczasowi mogą, przez okres 5-letniej kadencji, wykonywać obowiązki sędziego sądu policyjnego lub sędziego w sprawach rozpoznawanych przed składem trzysobowym sądów wielkiej instancji. Mogą oni łączyć funkcje orzecznicze z wykonywaniem zawodu, który nie jest związany z pracą w wymiarze sprawiedliwości. Sędziowie tymczasowi są powoływani po przeprowadzeniu konkursu. Kandydaci muszą mieścić się w przedziale wiekowym 35-75 lat, korzystać z pełni praw publicznych oraz wypełniać przynajmniej jeden ze wskazanych warunków: posiadać ukończone co najmniej 4-letnie studia i co najmniej 7-letnie doświadczenie zawodowe, dające podstawę do wykonywania obowiązków sądowych, pełnić uprzednio funkcje kierownicze w sekretariacie sądu oraz staż urzędniczy w sądzie przez co najmniej 7 lat, posiadać status urzędnika służby cywilnej oraz staż pracy w tym charakterze przez minimum 7 lat lub wykonywać regulowany zawód prawniczy z co najmniej 5-letnią praktyką. Sędziowie niezawodowi przed pełnieniem obowiązków orzeczniczych odbywają 10-dniowe szkolenie teoretyczne, a następnie pewnego rodzaju staż w sądzie. Ich wynagrodzenie odpowiada liczbie wypełnionych dyżurów, które nie mogą przekroczyć 300 w ciągu roku⁸¹³.

Poszerzenie zakresu sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez nieprofesjonalistów nastąpiło na krótko w przypadku sądów poprawczych (*tribunaux correctionnelles*), orzekających w ramach sądów wielkiej instancji. Ustawą z 2011 roku dokonano nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, zgodnie z którą sąd poprawczy miał orzekać w składzie pięcioosobowym. Nowy skład orzekający nazwano składem obywatelskim. Liczył on trzech sędziów zawodowych i dwóch nieprofesjonalistów (asesorów), których powoływano w taki sam sposób, jak przysięgłych. Tak skonstruowany sąd poprawczy rozpoznawał sprawy o wyższym ciężarze gatunkowym, np. o przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu zagrożone karą co najmniej 5 lat pozbawienia wolności. Wskazaną konstrukcję wprowadzono w ramach eksperymentu (również w celu równoważenia zjawiska korekcyjalizacji i rozpoznawania spraw bez udziału przysięgłych), który nie zakończył się sukcesem, m.in. z uwagi na znaczną

⁸¹² Z. Mierzejewski, *Udział obywateli...*, s. 97.

⁸¹³ *Zawody prawnicze – wprowadzenie* https://e-justice.europa.eu/29/PL/types_of_legal_professions?FRANCE&member=1 [dostęp: 6.04.2022].

przewlekłość postępowań (sędziowie społeczni potrzebowali więcej czasu na zapoznanie się ze sprawami) i wzrost kosztów. W kwietniu 2013 roku nastąpiło odejście od instytucji⁸¹⁴.

Założeniem eksperymentu udziału społeczeństwa w sądach poprawczych było usprawnienie i uelastycznienie postępowania karnego. W tym wypadku ustawodawca francuski, tak jak w wypadku sądów kryminalnych, nie był konsekwentny, ponieważ apelacje od wyroków wydanych przez skład trzech sędziów i dwóch ławników były rozpoznawane przez sądy przysięgłych⁸¹⁵.

Jak wskazuje się w literaturze, o udziale społeczeństwa w sądach poprawczych wypowiadano się pozytywnie. Przeciwno reformie opowiadali się jedynie prawnicy, w szczególności sędziowie, którzy postrzegali wskazany stan rzeczy jako ograniczenie zaufania publicznego w stosunku do ich grupy zawodowej⁸¹⁶.

2.3.3. Ocena instytucji

W prawie francuskim od lat pojawiają się pytania dotyczące podmiotów uprawnionych do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Pośród przedstawicieli doktryny, orzecznictwa i społeczeństwa istnieje zgodne przekonanie, że w wykonywaniu funkcji orzeczniczych powinni uczestniczyć obywatele. Za tym przemawia również kluczowy aspekt, bowiem instytucja sądów przysięgłych nie ma, jak np. w prawie USA, swojej podstawy w ustawie zasadniczej, co mogłoby stanowić powód jej likwidacji.

Jak wskazuje się w literaturze, w zakresie funkcjonowania konstrukcji sądów przysięgłych pojawiają się głosy jej zwolenników, jak i przeciwników. Niektórzy spośród oponentów zastanawiają się nad podstawami jej istnienia⁸¹⁷. Słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, że pośród zalet sądów przysięgłych pojawiają się aspekty takie jak: niezależność sędziów i brak rutyny. Sprawy w każdym wypadku rozpoznaje inny skład sędziowski. Wskazana okoliczność przemawia również przeciwko instytucji, z uwagi na brak stałości linii orzeczniczej, a przy tym i brak pewności prawa. Przy wydawaniu rozstrzygnięcia przysięgli kierują się emocjami i podlegają wpływom zewnętrznym (prasa, radio, internet)⁸¹⁸.

Należy podzielić pogląd, że istotną zaletą sądów przysięgłych w prawie francuskim jest silna pozycja przewodniczącego w toku rozprawy, który może przeprowadzać dowody

⁸¹⁴ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 304.

⁸¹⁵ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 104-105.

⁸¹⁶ "Jurés populaires" en correctionnelle: premier bilan en demi-teinte https://www.lepoint.fr/edits-du-point/laurence-neuer/jures-populaires-en-correctionnelle-premier-bilan-en-demi-teinte-05-05-2012-1458403_56.php [dostęp: 3.04.2022].

⁸¹⁷ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 308.

⁸¹⁸ J. Głębocka, *Francuska procedura...*, s. 308.

zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego, dbając o przestrzeganie zasady domniemania niewinności i zasady prawdy. Inicjatywa dowodowa przewodniczącego składu pozwala przeprowadzić wszystkie dowody, dzięki którym będzie możliwe ustalenie rzeczywistego przebiegu wydarzeń. Sąd może zapoznać się ze zgromadzonym materiałem dowodowym, co daje podstawę do wydania prawidłowego rozstrzygnięcia. Inaczej jest w prawie anglosaskim, w którym sąd jest biernym arbitrem, a inicjatywa dowodowa przysługuje stronom. W takim wypadku dbają one, aby materiał dowodowy został przedstawiony niekoniecznie w zgodzie z zasadą prawdy, lecz w sposób pozwalający wydać korzystny werdykt w sprawie⁸¹⁹.

Kolejnym pozytywnym aspektem sądów przysięgłych podnoszonym w literaturze jest złączenie w ramach jednego sądu czynnika niezawodowego z zawodowym. Stanowi to gwarancję, że sędziowie zawodowi wprowadzą obywateli w stan sprawy w czasie poprzedzającym rozprawę. Przysięgli mogą również w toku narady i głosowania poprosić o wyjaśnienie instytucji prawnych. Złączenie przysięgłych i sędziów zawodowych w ramach jednego trybunału sprawiło, że w toku narady i głosowania dochodzi do dyskusji i starannego rozważania materiału dowodowego. Zaletą wskazanego stanu rzeczy jest również mniejszy odsetek uniewinnień po stronie sądów przysięgłych⁸²⁰.

Jak wskazuje się w literaturze, partycypacja obywateli jest uzasadniona, w przypadku spraw karnych, które, m.in. z uwagi na osobę sprawcy czy sposób popełnienia czynu, mogą być uznawane za tzw. medialne. Podczas ich rozpoznawania obecność przysięgłych na sali rozpraw jest podstawą do legitymacji społecznej wydawanych rozstrzygnięć, dzięki czemu zyskują one społeczną akceptowalność i poczucie sprawiedliwości społecznej⁸²¹.

W literaturze bywa podnoszona również kwestia historyczna. Udział czynnika społecznego w postaci przysięgłych, od czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej, ma charakter symboliczny. Obecnie pełni również istotną rolę dla społeczeństwa, które, szanując tradycję, jest przywiązane do tej instytucji. Wypełnianie funkcji orzeczniczych przez sędziów przysięgłych ma też charakter edukacyjny⁸²².

Z drugiej strony, sądy przysięgłych są poddawane krytyce m.in. z uwagi na ograniczenie bezstronności po stronie sędziów niezawodowych. Z tego powodu udział czynnika społecznego w prawie francuskim podlega systematycznemu zmniejszaniu na przestrzeni lat, czego przykładem, szczególnie w ostatnich latach, jest zjawisko korekcyjalizacji, odejście od

⁸¹⁹ M. Ploscowe, *Jury Trial...*, s. 381-383.

⁸²⁰ M. Ploscowe, *Jury Trial...*, s. 382.

⁸²¹ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 10.

⁸²² C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 17.

instytucji sądów sąsiedzkich, eksperyment dotyczący sądów kryminalnych, jak również zmniejszenie liczby przysięgłych w *cour d'assises* i likwidacja partycypacji nieprawników w ramach sądów poprawczych. Odchodzi się zatem od rewolucyjnej tradycji udziału czynnika społecznego na rzecz sądów zawodowych. W literaturze wskazuje się bowiem, że sędziowie zawodowi posiadają wykształcenie kierunkowe, jak również praktykę, wobec czego są przygotowani do sprawowania wymiaru sprawiedliwości i, inaczej niż nieprawnicy, nie pełnią swojej funkcji przez przypadek⁸²³.

Istotą ograniczania funkcji orzeczniczych społeczeństwa są, podnoszone w literaturze, koszty postępowania i jego przewlekłość, powodowane długotrwałymi procesami z uwagi na konieczność koncentracji materiału dowodowego podczas jawnej rozprawy. Poważnym problemem jest przewlekłość postępowań, odnoszona do procesów, w których oskarżeni pozostają aresztowani. W przypadku nadużywania stosowania aresztów i wnoszenia przez oskarżonych i ich obrońców skarg do ETPCz, francuski rząd spotyka się z negatywnymi następstwami w postaci konieczności wypłaty odszkodowań na rzecz oskarżonych⁸²⁴.

Przeciwnicy sądów przysięgłych wskazują, że problemem jest kwestia edukacji społeczeństwa. Podnosi się, że instytucja ta nie funkcjonuje prawidłowo z uwagi na niewystarczającą liczbę szkoleń i zagadnień poruszanych w czasie ich trwania⁸²⁵.

Warto wskazać, że pomimo krytyki udziału czynnika społecznego w orzekaniu, sędziowie zawodowi są wspomagani przez sędziów tymczasowych, którzy nie muszą posiadać wykształcenia prawniczego. Szczególny wzrost liczebny instytucji *magistrat exerçant à titre temporaire* nastąpił właśnie po likwidacji sądów sąsiedzkich. Należy zatem uznać, że w zakresie udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości ustawodawca francuski nie jest konsekwentny, bowiem niektóre formy partycypacji obywateli są ograniczane, zaś inne podlegają rozwojowi. Pośród planów legislatora nie pojawia się natomiast całkowite odejście od funkcji orzeczniczych społeczeństwa, czego wyrazem może być chociażby nadal istniejąca instytucja sądów przysięgłych, orzekających w II instancji, nie podlegających zmianom i rozpoznająca apelacje także od wyroków sądów kryminalnych.

W celu usprawnienia postępowania przed sądem przysięgłych, a tym samym skrócenia przebiegu rozprawy, w literaturze postuluje się, aby sędziowie społeczni mieli zapewniony dostęp do akt sprawy i przez to doprowadzenie do ograniczenia polegania tylko na ujawnionym na rozprawie materiale dowodowym. Wskazana propozycja była już przedmiotem rozważań ze

⁸²³ Z. Mierzejewski, *Udział obywateli...*, s. 104-106 i literatura tam wskazana.

⁸²⁴ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 11.

⁸²⁵ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 15.

strony rządu, który opowiedział się przeciwko jej wprowadzeniu. Zdaniem polityków przysięgli nie mają czasu na przeglądanie akt. Nie posiadają również wystarczającej wiedzy, aby zrozumieć terminy prawne. Sędziowie wskazywali natomiast, że przysięgli powinni mieć możliwość zapoznania się z aktami. Podnosili, że jawność i ustność rozprawy były domeną przeszłości, kiedy większość społeczeństwa nie potrafiła czytać i pisać. Obecnie nie stanowi to problemu. W celu prawidłowego funkcjonowania instytucji wskazuje się również, że przysięgli powinni być powoływani na dłuższe okresy (np. kadencje), co usprawniłoby przebieg postępowania, z uwagi na ograniczenie skomplikowanej procedury wyboru⁸²⁶.

Instytucja sądów przysięgłych w prawie Republiki Francuskiej, inaczej niż w przypadku prawa anglosaskiego, nie budzi już takich kontrowersji w piśmiennictwie. W tym wypadku pojawiają się także powyżej przedstawione pozytywne aspekty. Za wskazanym założeniem przemawia również stanowisko wyrażone w piśmiennictwie, zgodnie z którym w sądach, które korzystają z formy mieszanej udziału czynnika społecznego, zdecydowanie rzadziej dąży się do specjalizacji sądownictwa, a tym samym całkowitej likwidacji partycypacji obywateli w procesie karnym⁸²⁷.

2.4. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie Republiki Federalnej Niemiec

Udział społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w prawie niemieckim występuje m.in. w sądach orzekających w sprawach karnych. Funkcje orzecznicze sprawują, obok sędziów zawodowych, ławnicy. W składach wieloosobowych podejmują oni wspólnie decyzję odnośnie do winy, kary i innych rozstrzygnięć zawartych w wyroku. System niemieckiego procesu karnego w zakresie czynnika społecznego przypomina model polski. Udział ławników na przestrzeni ostatnich kilkadziesiąt lat nie był poddawany ograniczeniom. Uwzględniając korzystanie z dorobku prawa niemieckiego przez polskich jurystów, koniecznym wydaje się omówienie wspomnianych zagadnień.

2.4.1. Udział ławników w orzekaniu

Zgodnie z treścią § 1 Niemieckiej ustawy o statusie sędziów (Deutsches Richtergesetz, dalej: DRiG)⁸²⁸ wymiar sprawiedliwości jest sprawowany przez sędziów zawodowych i

⁸²⁶ C. M. Germain, *Trials by Peers...*, s. 15-17, Z. Mierzejewski, *Udział obywateli...*, s. 104-106.

⁸²⁷ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 435-436.

⁸²⁸ Deutsches Richtergesetz https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_drig/englisch_drig.html [dostęp: 22.06.2022].

sędziów honorowych. Treść § 45a DRiG precyzuje, że na określenie sędziów honorowych orzekających w sprawach karnych używa się wyrażenia ławnicy (*Schöffen*).

Ławnicy uczestniczą w wydawaniu wyroków w sprawach karnych w ramach sądów orzekających zarówno w I jak i w II instancji. Kompetencje orzecznicze wykonują w sądach *Amtsgericht* i sądach krajowych (*Landgericht*)⁸²⁹. W pierwszej instancji, w składach zawodowych, orzekają również Wyższe Sądy Krajowe (*Oberlandsgericht*).

Kompetencji orzeczniczych ławników upatruje się w treści art. 20 ust. 2 Konstytucji Republiki Federalnej Niemiec, zgodnie z której treścią, wszelka władza państwowa pochodzi od narodu. Naród sprawuje ją poprzez wybory i głosowania oraz przez specjalne organy ustawodawcze, władzy wykonawczej i wymiaru sprawiedliwości⁸³⁰. Jest to jednak pogląd mniejszościowy - tak uważa również Federalny Trybunał Konstytucyjny. Niektórzy autorzy podają, że instytucja ławnika jest zakorzeniona w niemieckiej tradycji, nie zaś w ustawie zasadniczej⁸³¹.

2.4.1.1. Aspekty historyczne

W prawie niemieckim, podobnie jak w polskim, na początku sprawowania wymiaru sprawiedliwości, wyroki w sprawach karnych wydawali sędziowie niezawodowi. Z czasem, od powszechności orzeczniczej obywateli zaczęto odchodzić na rzecz kompetencji monarchy. Wskazany stan rzeczy podlegał przeobrażeniom w latach monarchii absolutnej (XVII/XVIII wiek), kiedy to nastąpiła całkowita likwidacja partycypacji społeczeństwa w orzekaniu⁸³².

W latach Wielkiej Rewolucji Francuskiej nastroje rewolucyjne rozszerzyły się na obszar państw niemieckich. Także tu doszło do trójpodziału władzy. Wraz z rozwojem nauki i powszechnością szkół prawniczych, zaczęły się tworzyć urzędy sędziowskie, zaś czynnik społeczny miał nadal swój udział w wymiarze sprawiedliwości. Jego miejsce w sądownictwie uzasadniano koniecznością sprawowania kontroli nad sędziami zawodowymi w celu zagwarantowania ich bezstronności. Wskazywano, że czynnik społeczny zapewniał transparentność i akceptację orzeczeń sądowych. Obawiano się rozwoju korupcji pośród sędziów zawodowych⁸³³.

⁸²⁹ Sądy *Amtsgericht* i sądy krajowe może uznać za odpowiedniki polskich sądów rejonowych i okręgowych.

⁸³⁰ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf [dostęp: 9.09.2022].

⁸³¹ M. Głuchowski, M. Małolepszy, *Participation of lay judges in criminal proceedings in Poland and Germany*, IN, Nr 2, 2018, s. 98-99 i literatura tam podana.

⁸³² W. Perron, *Lay Participation in Germany*, „International Review of Penal Law”, Vol. 72, 2001, s. 192, T. Rönnau, *Lay Judges in the German Criminal Justice System: A Critical Review*, „Center for Professional Legal Education and Research Waseda University Waseda Law School”, 2017, s. 178.

⁸³³ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 178-179.

Początków partycypacji obywateli w procesie karnym w formie sądów przysięgłych można upatrywać już u schyłku XVIII wieku, bo w 1798 roku. W tym czasie na terenie państw niemieckich, pod okupacją francuską, utworzono sąd zwany *Schwurgerichte*, który zapewniał udział czynnika społecznego w formie sądów przysięgłych. Kompetencje orzecznicze wykonywało 3 sędziów zawodowych i 12 przysięgłych. Wskazane organy wymiaru sprawiedliwości nie były jednak sądami stałymi, lecz konstituowano je na czas sesji⁸³⁴.

W okresie Wiosny Ludów doszło do powstania ustawodawstwa niemieckiego, które przewidywało regulację czynnika społecznego w procesie. Część państw niemieckich nie przyjęła jednak sądownictwa w postaci *Schwurgerichte*, tworząc samodzielne sądy - *Schöffengericht*, w których obywatele, razem z sędziami zawodowymi, orzekali w sądach mieszanych.

W toku zjednoczenia państw niemieckich (1871 rok) debatowano nad idealną formą udziału czynnika społecznego w procesie. Ostatecznie zdecydowano się odejść od *Schwurgerichte*, na rzecz *Schöffengericht*. Ustawą z 1897 roku zrównano obie postaci partycypacji obywateli w sprawach karnych. Drugą z form zachowano w sprawach drobniejszych, zaś pierwsza była właściwa w przypadku tych najpoważniejszych. W sprawach o średnim ciężarze gatunkowym nastąpiło odejście od czynnika społecznego. Rozpoznawały je składy zawodowe w liczbie 5 sędziów⁸³⁵.

W XIX wieku urząd przysięgłego był sprawowany honorowo. Z tego powodu sędziowie przysięgli nie otrzymywali wynagrodzenia za pełnioną funkcję, a jedynie przysługiwał im zwrot kosztów podróży⁸³⁶. We wskazanych czasach, sędziowie przysięgli, w toku narady i głosowania, odpowiadali samodzielnie na pytania zadawane przez przewodniczącego - zawodowego sędziego. Od ich decyzji w zakresie winy zależała ewentualna dalsza decyzja sądu zawodowego odnośnie do kary⁸³⁷. Wskazuje się, że od XIX wieku zadaniem nieprofesjonalistów jest reprezentowanie zwykłych ludzi w stosowaniu prawa⁸³⁸.

Na skutek reformy Ministra Sprawiedliwości Ericha Emmingera z 1924 roku doszło do ograniczenia liczby sędziów społecznych do sześciu przy braku zmiany w zakresie uczestnictwa sędziów zawodowych. Wskazywano, że przyczyną zmian był kryzys ekonomiczny. Od wskazanej daty udział czynnika społecznego w prawie niemieckim ma

⁸³⁴ B. E. Howard, *Trial by Jury in Germany*, „Political Science Quarterly”, Vol. 19, No. 4 December 1904, s. 650, T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 179.

⁸³⁵ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 180.

⁸³⁶ B. E. Howard, *Trial by...*, s. 651.

⁸³⁷ B. E. Howard, *Trial by...*, s. 660-672.

⁸³⁸ S. Machura, *Interaction Between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts*, „International Review of Penal Law”, Vol. 72, 2001, s. 451-452.

charakter sądów mieszanych, w których sędziowie, razem z ławnikami, podejmują decyzje dotyczące winy i kary. Sprawy rozpoznawano nadal nie w ramach sądu stałego, lecz w czasie sesji kwartalnych. Większość z nich była jednak rozpoznawana przez sędziego zawodowego. Rolę czynnika społecznego ograniczono do spraw o cięższe przestępstwa⁸³⁹.

W czasie II Wojny Światowej doszło do odejścia od czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Po jej zakończeniu, nastąpił powrót do istotnej roli orzeczniczej obywateli. Instytucja zapewniająca udział społeczeństwa w procesie została ukształtowana jak po reformach Emmingera. Od 1975 roku wielka izba w ramach sądu krajowego jest nazywana sądem przysięgłych, co ma swoją podstawę historyczną. Od wskazanej daty ograniczono również liczbę sędziów społecznych do dwóch lub trzech, w zależności od składów orzekających⁸⁴⁰.

Na przestrzeni lat instytucje przewidujące udział czynnika społecznego w procesie karnym w prawie niemieckim były ograniczane, jednakże rodzimy legislator nigdy nie zdecydował się na całkowite odejście od partycypacji obywateli w sprawach karnych.

2.4.1.2. Kompetencje orzecznicze ławników i sposób ich powołania

Ławnicy pełnią funkcje orzecznicze obok sędziów zawodowych w ramach konkretnych sądów. Pierwszym z nich jest *Amtsgericht*. Jest to sąd właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji, chyba że zachodzi wyjątek i sprawa ta należy do właściwości innego sądu. Wskazane wyjątki od zasady mają swoją podstawę w treści § 24 ust. 1 niemieckiej ustawy o ustroju sądów powszechnych (*Gerichtsverfassungsgesetz*, dalej: GVG)⁸⁴¹. Gdy sprawa należy do wyłącznej właściwości sądu krajowego - sądu przysięgłych, izby ochrony państwa lub wyższego sądu krajowego lub zachodzi podstawa do uznania, że sąd orzeknie karę pozbawienia wolności powyżej 4 lat albo o umieszczeniu sprawcy w zakładzie psychiatrycznym lub prokurator, z uwagi na ochronę praw pokrzywdzonego lub wagę sprawy, zdecyduje o wniesieniu sprawy do sądu krajowego dochodzi do odejścia od zasady rozpoznawania wszystkich spraw w pierwszej instancji przez *Amtsgericht*. Istnieje również możliwość

⁸³⁹ Ł. Malinowski, *Niemiecki proces karny* [w:] P. Kruszyński (red.), *System Prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014, s. 427, S. Waltoś, *Niemiecki proces karny; zagadnienia podstawowe*, Prok. i Pr., nr 12, 1997, s. 8, K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 3.

⁸⁴⁰ T. Rönna, *Lay Judges...*, s. 181.

⁸⁴¹ *Gerichtsverfassungsgesetz* https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gvg/englisch_gvg.html [dostęp: 20.06.2022].

wniesienia aktu oskarżenia przez prokuratora do innego sądu, gdy uzna on, że prognozowana kara pozbawienia wolności przekroczy 4 lata⁸⁴².

Należy tu wskazać, że kara, którą prawdopodobnie orzeknie sąd w danej sprawie jest nie tylko podstawą do ustalenia właściwości sądu, lecz również składu sądzącego w danej sprawie. Zasadą jest orzekanie w *Amtsgericht* w składzie jednoosobowym, co ma miejsce w sprawach o drobne występki, w przypadku spraw ściganych z oskarżenia prywatnego (tylko gdy oskarżyciel prywatny wnosi i popiera akt oskarżenia) oraz gdy prognozowana kara nie przekracza 2 lat pozbawienia wolności lub sąd uznaje, że wysoce hipotetyczne jest orzeczenie kary wolnościowej. Gdy podczas rozprawy sąd rozpoznający sprawę jednoosobowo uzna, że zachodzi podstawa do wymierzenia kary przekraczającej 2 lata pozbawienia wolności, nie ma on obowiązku przekazać sprawy do rozpoznania składowi mieszanemu (procedującemu z ławnikami). Inaczej jest jednak w przypadku, gdy w toku postępowania sąd uzna, że prognozowana do wymierzenia kara przekroczy 4 lata. Wtedy zachodzi obowiązek przekazania sprawy do sądu właściwego - sądu krajowego⁸⁴³. Ławnicy uczestniczą również w rozpoznawaniu spraw w trybie przyspieszonym⁸⁴⁴.

Ławnicy, w sądach *Amtsgericht*, orzekają w sprawach o przestępstwa o średnim ciężarze gatunkowym, w których możliwa do wymierzenia kara jest wyższa niż 2 lata, a niższa niż 4. Skład orzekający liczy w takim wypadku jednego sędziego zawodowego (przewodniczący) i dwóch ławników. Na wniosek prokuratora, podczas otwierania postępowania głównego, sąd ten może zdecydować o udziale dodatkowego sędziego w składzie. Może się również zdarzyć, że wskazaną decyzję podejmie sąd wyższego rzędu, co wyłącza konieczność składania wniosku przez prokuratora. Wskazane sytuacje procesowe zdarzają się jednak sporadycznie⁸⁴⁵.

Zgodnie z treścią § 30 ust. 1 GVG ławnicy posiadają jednolite uprawnienia co sędziowie zawodowi w zakresie orzekania (zarówno podczas rozprawy oraz narady i głosowania), chyba że ustawa stanowi inaczej. W ramach kompetencji orzeczniczych są niezależni i podlegają jedynie ustawom. Poza postępowaniem głównym, decyzje podejmuje samodzielnie przewodniczący składu⁸⁴⁶. Są to m.in. orzeczenia w przedmiocie zarządzenia przeszukania, czy tymczasowego aresztowania⁸⁴⁷.

⁸⁴² Ł. Malinowski, *Niemiecki proces...*, s. 423-424.

⁸⁴³ P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Białystok 2006, s. 112-114.

⁸⁴⁴ Ł. Malinowski, *Niemiecki proces...*, s. 486-487.

⁸⁴⁵ § 29 ust. 1 i 2 GVG, K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 223-224.

⁸⁴⁶ § 30 ust. 1 i 2 GVG.

⁸⁴⁷ P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego...*, s. 114.

Ławnicy pełnią również funkcje orzecznicze w ramach sądów krajowych. Składy orzekające w poszczególnych sprawach nazywa się zwyczajowo izbami karnymi (*Strafkammer*). Obok nich funkcjonują izby cywilne. Wielkie izby (*Große Strafkammer*) orzekają jako sądy *meriti*. Stanowią one składy podstawowe. Małe izby (*Kleine Strafkammer*) orzekają jako sądy odwoławcze⁸⁴⁸. Rozpoznają one apelacje. Zażalenia rozpoznawane są przez wielkie izby, które nie orzekają w składach ławniczych, bowiem postanowienia zapadają poza postępowaniem głównym. Ławnikom przysługuje prawo do formalnego udziału w rozpoznaniu zażalenia. Nie jest ono jednak praktykowane⁸⁴⁹.

Wielkie izby rozpoznają sprawy w składzie 3 sędziów zawodowych i 2 ławników. Przepisy GVG umożliwiają zmianę składu orzekającego w pierwszej instancji. Może zatem dojść do ograniczenia członków składu orzekającego do 2 sędziów i 2 ławników, gdy izba nie orzeka jako sąd przysięgłych lub brak jest konieczności udziału w postępowaniu trzeciego sędziego zawodowego. Sąd krajowy orzeka w pierwszej instancji w sprawach o zbrodnie, jak również we wszystkich innych, w których nie orzeka *Amtsgericht*⁸⁵⁰. Sprawy w drugiej instancji (apelacje od wyroków sądów *Amtsgericht*) rozpoznają składy liczące sędziego przewodniczącego i dwóch ławników⁸⁵¹. Dotyczy to zarówno apelacji od wyroków wydanych w składzie jednoosobowym oraz ławniczym. Apelacje od wyroków wydanych w poszerzonym składzie ławniczym („2 + 2”) rozpoznaje wielka izba również w powiększonym składzie⁸⁵².

Warto wskazać, że prawo niemieckie dopuszcza możliwość funkcjonowania wielkich izb o charakterze szczególnym (*besonderen großen Strafkammern*). Specjalizują się one w rozpoznawaniu konkretnych typów rodzajowych przestępstw. Ich początek miał miejsce w 1945 roku. Jedną ze szczególnych wielkich izb jest sąd przysięgłych (*Schwurgericht*). Jego właściwość obejmuje sprawy o najpoważniejsze przestępstwa, określone w § 74 ust. 2 GVG (zawiera on zamknięty katalog 29 typów rodzajowych przestępstw, jak np. zabójstwo, zgwałcenie ze skutkiem śmiertelnym). Sąd przysięgłych orzeka zawsze w składzie 3 sędziów i 2 ławników. Brak w tym wypadku możliwości ograniczenia liczby członków składu o jednego sędziego⁸⁵³.

W przypadku sprawy obszernej pod względem materiału dowodowego, w której postępowanie będzie trwało przez dłuższy czas, istnieje możliwość powołania sędziów i

⁸⁴⁸ P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego...*, s. 114-115, Ł. Malinowski, *Niemiecki proces...*, s. 425-426.

⁸⁴⁹ P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego...*, s. 123.

⁸⁵⁰ § 74 ust. 1 GVG.

⁸⁵¹ § 76 ust. 1 i 2 GVG.

⁸⁵² P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego...*, s. 122-123.

⁸⁵³ Ł. Malinowski, *Niemiecki proces...*, s. 427-428, § 74 ust. 2 GVG

ławników dodatkowych. Wskazaną kompetencją dysponuje przewodniczący. Dodatkowo sędziowie lub ławnicy uczestniczą w toku rozprawy głównej. Prawo niemieckie nie odnosi się do liczby ławników dodatkowych. Przysługuje im prawo do zadawania pytań w toku rozprawy. Ograniczenie ich kompetencji obejmuje etap narady i głosowania, w którym uczestniczą tylko w przypadku wstąpienia w miejsce sędziego lub ławnika ze składu podstawowego. Wskazana instytucja ma na celu zapewnienie ciągłości składu i zapobieganie sytuacjom, gdy konieczne stanie się prowadzenie rozprawy od początku z uwagi na niemożność pełnienia funkcji przez jednego z ławników i zmianę składu⁸⁵⁴.

Naczelnymi zasadami w prawie niemieckim są ustność i bezpośredniość, które wpływają na partycypację obywateli w wymiarze sprawiedliwości. Mocą wskazanych zasad, ławnicy, którzy pełnią funkcje orzecznicze w danej sprawie, muszą samodzielnie wyrobić sobie zdanie w toku rozprawy. Z tego powodu (podobnie jak w prawie francuskim) ich dostęp do akt sprawy jest ograniczony. Z zasady nie posiadają oni dostępu do nich. Udostępnia im się jedynie dowody w ograniczonym zakresie, np. zapisy nagrań telefonicznych. Sędziowie społeczni wyrabiają sobie zatem zdanie o oskarżonym na mocy dowodów przeprowadzonych w toku rozprawy głównej⁸⁵⁵.

Kwestie dotyczące pełnienia urzędu przez ławników reguluje § 45 DRiG. Zgodnie z jego ust. 1 ławnicy są niezawisli w tym samym stopniu, co sędziowie zawodowi.

Urząd ławników w orzekaniu ma charakter honorowy. Uprawnieni do jego sprawowania są tylko obywatele Niemiec⁸⁵⁶. Urzędu tego nie mogą pełnić: osoby, które w wyniku orzeczenia sądu nie mają zdolności do pełnienia funkcji publicznych lub zostały skazane na karę pozbawienia wolności przekraczającą 6 miesięcy za czyn umyślny, osoby, przeciwko którym toczy się postępowanie wyjaśniające o przestępstwo mogące skutkować utratą zdolności do pełnienia funkcji publicznej⁸⁵⁷. Regulacje wyłączają również od pełnienia funkcji ławnika: osoby, które nie ukończyły 25 lat przed rozpoczęciem pełnienia funkcji, osoby, które ukończyły 70 lat lub ukończą ten wiek przed zakończeniem kadencji, osoby, które nie zamieszkują na terenie gminy w czasie sporządzania listy kandydatów, osoby niezdolne ze względów zdrowotnych do pełnienia urzędu, osoby, które nie władają w wystarczającym stopniu językiem niemieckim, osoby, które znajdują się w stanie upadłości majątkowej⁸⁵⁸.

⁸⁵⁴ § 192 ust. 1-3, § 193 ust. 1 GVG.

⁸⁵⁵ Ł. Malinowski, *Niemiecki proces...*, s. 454-455.

⁸⁵⁶ § 31 GVG. Przed wprowadzeniem wskazanego wymogu, osoby bez obywatelstwa niemieckiego, które nie znały w wystarczającym stopniu języka, sprawowały urząd przy pomocy tłumacza, zob. M. Głuchowski, M. Małolepszy, *Participation of...*, s. 93.

⁸⁵⁷ § 32 GVG.

⁸⁵⁸ § 33 GVG.

Warto zauważyć, że ustawodawca niemiecki oddzielnie uregulował dwie odrębne kategorie osób, które są niezdolne do wykonywania obowiązków ławnika. W § 32 GVG uregulował przeszkody związane ze sferą karalności, zaś w § 33 GVG pozostałe przeszkody o charakterze faktycznym. Ławnicy mogą być wybierani na kilka kadencji z rządu, aż do czasu osiągnięcia wieku granicznego - 70 lat⁸⁵⁹.

Treść § 34 GVG wskazuje na stanowiska, których nie można łączyć z wykonywaniem funkcji ławnika. Stanowi to wyraz zasady *incompatibilitas* (niepołączalności). Zgodnie z treścią wskazanego przepisu, urzędu ławnika nie mogą sprawować m.in.: prezydent federacji, członkowie rządu federalnego i rządów w poszczególnych landach, członkowie służby cywilnej, którzy mogą być zawieszani lub przeniesieni w stan spoczynku w każdym czasie, sędziowie, prokuratorzy, notariusze, adwokaci, urzędnicy sądowi, Policjanci, pracownicy służby więziennej i poszczególni duchowni⁸⁶⁰. Treść § 35 GVG wskazuje na osoby, które (z racji wykonywanego zawodu) mogą zwolnić się z pełnienia funkcji ławnika. Są to m.in.: posłowie Bundestagu, Bundesratu, eurodeputowani, osoby, które wykonywały funkcję ławnika przez 2 kadencje z rządu, które w poprzedniej kadencji sprawowały wymiar sprawiedliwości przez co najmniej 40 dni lub obecnie pełnią funkcję ławnika, lekarze, dentyści, pielęgniarki, farmaceuci, jeśli nie posiadają nikogo przybranego do pomocy, osoby po 65 roku życia lub które ukończą 65 lat przed końcem kadencji czy osoby, które są w stanie wiarygodnie wykazać, że wykonywanie obowiązków ławnika stanowiłoby dla nich lub osoby trzeciej szczególne utrudnienie, ponieważ zagrażałoby lub znacznie ograniczało odpowiednie środki do życia⁸⁶¹.

Zgodnie z treścią § 36 ust. 1 GVG co pięć lat gmina sporządza listę przyszłych ławników spośród list wyborczych. Umieszczenie na liście wymaga zgody dwóch trzecich obecnych członków zgromadzenia gminy, przy czym co najmniej połowy ustawowej liczby członków zgromadzenia. Lista potencjalnych ławników powinna odzwierciedlać wszystkie grupy w populacji pod względem płci, wieku, zawodu i statusu społecznego, co w praktyce bywa raczej niemożliwe⁸⁶². Jak słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, wskazaną regulację uznaje się jako dyrektywę dążenia do wskazanego stanu rzeczy⁸⁶³. Listę nominowanych udostępnia się do wglądu publicznego w gminie przez jeden tydzień. Listy te powinny zawierać

⁸⁵⁹ Przed wejściem w życie nowelizacji z 2017 roku istniało ograniczenie w powołaniu ławników na więcej niż 2 kadencje. Dopiero po upływie 5 lat można było powołać ławnika znowu maksymalnie na 2 kadencje. Zdecydowano się odejść od wskazanej regulacji, aby powoływać najlepszych ławników na kolejne kadencje, bowiem chętnych do pełnienia funkcji jest niewielu, M. Głuchowski, M. Małolepszy, *Participation of...*, s. 94.

⁸⁶⁰ § 34 GVG.

⁸⁶¹ § 35 GVG.

⁸⁶² § 36 ust. 1 i 2 GVG.

⁸⁶³ M. Głuchowski, M. Małolepszy, *Participation of...*, s. 90.

co najmniej dwa razy więcej nazwisk niż wymagana liczba ławników głównych i zastępczych. Regulacja kodeksowa umożliwia wnoszenie zastrzeżeń do listy nominowanych. Może to nastąpić w ciągu jednego tygodnia od dnia wyłożenia list w formie pisemnej lub ustnie do protokołu z powodu umieszczenia na liście osób niekwalifikujących się do wpisu z powodu przeszkód wskazanych w treści § 32-34 GVG. Następnie dochodzi do przeprowadzania korekt w utworzonych listach, których dokonują prezes sądu *Amtsgericht* oraz przewodniczący rady gminy⁸⁶⁴.

W prawie niemieckim pełnienie funkcji ławnika nie jest prawem, lecz obowiązkiem obywatelskim⁸⁶⁵. Z tego powodu wymogi mają charakter podstawowy, a wręcz uniwersalny. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, system wyboru ławników, obejmujący udział gmin, przy obligatoryjności uczestnictwa, sprawdza się bardziej w małych społecznościach, w których ludzie się znają i wiedzą, kto jest odpowiedzialnym obywatelem, gotowym do pełnienia funkcji. W większych miastach trudno jest powołać odpowiednie osoby, biorąc pod rozwagę okoliczność, że pełnienie urzędu ma charakter obowiązkowy. Z tego powodu istnieje duże prawdopodobieństwo wyboru kogoś, kto z niechęcią przystąpi do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Postuluje się powoływanie w pierwszej kolejności osób chętnych⁸⁶⁶.

Komisja powołana w celu wyboru ławników zbiera się w sądzie *Amtsgericht* co pięć lat. Składa się ona z sędziego *Amtsgericht* jako przewodniczącego i urzędnika administracyjnego wyznaczonego przez rząd kraju związkowego oraz siedmiu wybitnych osób jako członków stowarzyszonych. Komisja jest władną podjąć decyzje, jeżeli obecny jest na niej co najmniej przewodniczący, urzędnik administracyjny i trzech członków stowarzyszonych⁸⁶⁷.

Z poprawionej listy nominowanych, komisja, większością dwóch trzecich głosów wybiera na następne pięć lat: niezbędną liczbę ławników, niezbędną liczbę ławników zastępczych (należy ich wybrać spośród osób zamieszkałych w siedzibie *Amtsgericht* lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie). Podczas wyboru należy zadbać o to, aby wszystkie grupy w populacji były odpowiednio reprezentowane pod względem płci, wieku, zawodu i statusu społecznego⁸⁶⁸.

Liczbę ławników głównych i ich zastępców wymaganych dla każdego sądu *Amtsgericht* określa jego prezes. Liczbę ławników głównych należy obliczać w taki sposób, aby każdy z

⁸⁶⁴ § 36-39 GVG.

⁸⁶⁵ E. Siegismund, *The Function of Honorary Judges in Criminal Proceedings in Germany*, s. 120, <http://www.unafei.or.jp> [dostęp: 9.09.2022], K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 253.

⁸⁶⁶ M. Głuchowski, M. Małolepszy, *Participation of...*, s. 90, 92-93.

⁸⁶⁷ § 40 ust. 1-4 GVG.

⁸⁶⁸ § 42 ust. 1 i 2 GVG.

nich mógł być powołany do pełnienia służby przez nie więcej niż dwanaście dni w roku, obejmujących czas posiedzeń zwyczajnych. Gdy liczba osób wciągniętych na listę gminną jest niewystarczająca, dopuszcza się wybór osób spośród list wyborczych. Nazwiska wybranych ławników głównych i ławników zastępczych są umieszczane na odrębnych listach (*Schöffenslisten*) w każdym sądzie⁸⁶⁹. W przypadku, gdy zakłada się, że rozprawa będzie trwać dłużej niż czas, na który ławnik został początkowo powołany, jest on zobligowany służyć aż do jej zakończenia⁸⁷⁰.

Daty zwyczajnych posiedzeń sądu z ławnikami ustala się z góry na cały rok. Kolejność, w jakiej ławnicy główni mają uczestniczyć w poszczególnych posiedzeniach zwyczajnych w danym roku, ustalana jest w drodze losowania na publicznym posiedzeniu sądu. Jeżeli w sądzie rejonowym utworzono kilka składów orzekających z ławnikami, losowanie można przeprowadzić w taki sposób, aby każdy główny ławnik uczestniczył tylko w posiedzeniach jednego składu. Ławnicy są losowani przez sędziego z *Amtsgericht*. Listy ławników prowadzi wyznaczony sekretarz kancelarii sądowej (*Schöffengeschäftsstelle*). Rejestruje on losowanie. Sędzia z *Amtsgericht* informuje ławników o wynikach losowania. Jednocześnie ławników informuje się o dniach posiedzeń oraz o skutkach prawnych niestawiennictwa. Ławnik, który został powołany do pełnienia służby w dniu posiedzenia, a po rozpoczęciu roku kalendarzowego, powinien zostać poinformowany o powołaniu w ten sam sposób. Tak też wybiera się ławników do składów dodatkowych lub nadzwyczajnych. W przypadku nieobecności ławnika głównego, dodatkowy ławnik zajmuje jego miejsce nawet wtedy, gdy jego niedostępność zostanie stwierdzona przed rozpoczęciem posiedzenia. Również w przypadku skreślenia ławnika głównego z listy, zastępuje go ławnik rezerwowy, który jest następnym w kolejności na liście ławników zastępców⁸⁷¹.

Składy orzekające są wybierane przed rozprawą. Na wybór sędziów zawodowych i społecznych nie mają wpływu strony postępowania. W przypadku zagrożenia dla bezstronności sędziego, stronie przysługuje wniosek o jego wyłączenie, który musi zostać uzasadniony. Wskazać zatem trzeba na przyczynę wyłączenia⁸⁷².

Przed upływem kadencji możliwość odwołania ławnika jest ograniczona. Niezgodnie z ich wolą, nastąpi to tylko z powodów ściśle określonych w ustawie, na podstawie orzeczenia sądu. Zgodnie z treścią § 51 ust. 1 GVG ławnik zostaje usunięty z urzędu, jeżeli jest winny rażącego naruszenia swoich obowiązków służbowych. Inną przyczyną skreślenia ławnika z

⁸⁶⁹ § 43-44 GVG.

⁸⁷⁰ § 50 GVG, E. Siegismund, *The Function...*, s. 120.

⁸⁷¹ § 45-49 GVG.

⁸⁷² W. Perron, *Lay Participation...*, s. 191.

listy jest zajęcie po jego stronie przyczyny, która stanowiła przeszkodę do powołania, zgodnie z treścią § 32-33 GVG. Prawo dopuszcza skreślenie z listy na wniosek ławnika, co może nastąpić tylko wyjątkowo w dwóch wypadkach, gdy zrzeka się on miejsca zamieszkania w okręgu sądu, w którym pełni służbę lub brał udział w posiedzeniach przez więcej niż 24 dni w ciągu jednego roku kalendarzowego⁸⁷³. Istnieje możliwość zwolnienia ławnika ze służby w określone dni posiedzeń na jego wniosek z powodu zaistniałych przeszkód, gdy ławnik nie może wykonywać funkcji z powodu okoliczności, na które nie ma on wpływu lub nierozsądnie byłoby oczekiwać, że będzie on pełnił urząd⁸⁷⁴.

Ławnicy otrzymują wynagrodzenie zgodnie z ustawą o wynagradzaniu sędziów⁸⁷⁵. Składa się na nie: zwrot kosztów podróży, odszkodowanie z tytułu pełnienia funkcji ławnika w gminie, w której ławnik nie zamieszkuje, ani nie pracuje, zwrot innych wydatków, jak np. koszt zorganizowania opieki nad dziećmi, odszkodowanie za stracony czas, odszkodowanie z tytułu niezdolności do wykonywania prac domowych, gdy ławnik nie pracuje zawodowo lub nie pracuje w pełnym wymiarze czasu pracy oraz odszkodowanie z tytułu utraty wynagrodzenia⁸⁷⁶.

Na ławników, którzy nie stawiają się na posiedzeniach na czas bez wystarczającego usprawiedliwienia lub w inny sposób uchylają się od swoich obowiązków, nakładana jest kara porządkowa grzywny. Zostaną oni również obciążeni poniesionymi kosztami procesu. Decyzję w tym przedmiocie podejmuje sędzia z *Amtsgericht* po wysłuchaniu prokuratury. W przypadku przedstawienia wystarczającego usprawiedliwienia wydana decyzja może zostać uchylona w całości lub w części⁸⁷⁷.

Jak wskazuje się w piśmiennictwie, w ostatnich latach doszło do niewielkiego spadku liczby ławników głównych orzekających w sprawach karnych. W 2014 roku wynosiła ona 37.000 osób. Spośród spraw zawisłych na wokandzie aż 70% we wskazanej dacie rozpoznano bez udziału czynnika społecznego. Ławnicy uczestniczyli w orzekaniu w ramach 20% spraw⁸⁷⁸.

Warto wskazać, że w celu umożliwienia sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez ławników, pracodawcy są zobowiązani do zwalania obywateli z pracy do sądu. Korzystanie ze wskazanych zwolnień nie może rodzić negatywnych konsekwencji dla pracowników chcących wykonywać funkcję ławnika. Należy podkreślić, że wskazane gwarancje nie są jednak

⁸⁷³ § 51-52 GVG.

⁸⁷⁴ § 54 ust. 1 GVG.

⁸⁷⁵ § 55 GVG, Gesetz über die Vergütung von Sachverständigen, Dolmetscherinnen, Dolmetschern, Übersetzerinnen und Übersetzern sowie die Entschädigung von ehrenamtlichen Richterinnen, ehrenamtlichen Richtern, Zeuginnen, Zeugen und Dritten (Justizvergütungs- und -entschädigungsgesetz - JVEG) <https://www.gesetze-im-internet.de/jveg/BJNR077600004.html> [dostęp: 10.09.2022].

⁸⁷⁶ § 5-7, 15-18 JVEG.

⁸⁷⁷ § 56 GVG.

⁸⁷⁸ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 184-185.

przestrzegane w praktyce, bowiem pracodawcy utrudniają sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez sędziów społecznych. Czasem dochodzi do zwolnień z pracy, co w prawie niemieckim stanowi przestępstwo⁸⁷⁹.

Ławnicy w Niemczech, inaczej niż w Polsce, nie noszą w toku rozprawy stroju urzędowego⁸⁸⁰.

2.4.1.3. Przebieg postępowania sądowego z udziałem ławników

We wskazanym rozdziale zostało przedstawione rozpoznanie sprawy na rozprawie głównej w składzie ławniczym, co jest niezbędne celem ukazania podobieństw i różnic między modelem polskim, a niemieckim.

Przebieg postępowania reguluje niemiecki kodeks postępowania karnego (Strafprozeßordnung, dalej: StPO). Postępowanie główne poprzedzają tzw. czynności przygotowawcze. Przeprowadza je przewodniczący. Czynności te obejmują m.in. wyznaczenie terminu lub terminów rozprawy głównej, wystawienie wezwań dla uczestników postępowania. obrońca z urzędu zawsze otrzymuje wezwanie, zaś obrońcę z wyboru wzywa się tylko, gdy sąd posiada informację o jego ustanowieniu⁸⁸¹.

W toku czynności przygotowawczych wyjątkowo mogą być przeprowadzane dowody. Dopuszcza się przesłuchanie świadków lub biegłych, których przesłuchanie w toku rozprawy głównej może być niemożliwe lub znaczenie utrudnione. Dowody te przeprowadza sędzia delegowany lub sąd wezwany⁸⁸².

Jak słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, pozycja przewodniczącego rozprawy w prawie niemieckim jest wyjątkowo silna. Podobnie jak w prawie francuskim i polskim. Kieruje on bowiem przebiegiem rozprawy, na nim spoczywa obowiązek przeprowadzania dowodów, czy podejmowanie decyzji w toku postępowania. Rola pozostałych członków składu orzekającego w toku rozprawy ogranicza się do zadawania pytań świadkom lub oskarżonym⁸⁸³.

Rozprawę główną rozpoczyna wywołanie sprawy. Następnie przewodniczący sprawdza listę obecności oraz czy prokuratura dostarczyła dowody rzeczowe. Świadkowie opuszczają salę rozpraw, po czym następuje etap przesłuchania oskarżonego co do jego sytuacji osobistej. Ma to na celu ustalenie jego tożsamości jak również ocenę stanu zdrowia psychicznego.

⁸⁷⁹ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 188-190.

⁸⁸⁰ *The far-right's push to enter the German judicial system* <https://www.dw.com/en/the-far-rights-push-to-enter-the-german-judicial-system/a-42912059> [dostęp: 10.09.2022].

⁸⁸¹ § 213, § 214 ust. 1-2, § 218 StPO.

⁸⁸² § 223 ust. 1-2 StPO.

⁸⁸³ P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego...*, s. 125.

Następnie prokurator odczytuje akt oskarżenia. Po tym etapie ławnikom można przedstawić odpis aktu oskarżenia. Później przewodniczący poucza oskarżonego o przysługujących mu uprawnieniach do składania wyjaśnień lub odmowy ich składania, po czym następuje część przesłuchania oskarżonego, w której może on odnieść się do zarzutów aktu oskarżenia⁸⁸⁴.

Warto wskazać, że w prawie niemieckim, podobnie jak w francuskim, zazwyczaj nie udostępnia się akt sprawy ławnikom, pomimo iż niemiecki Federalny Trybunał Sprawiedliwości (*Bundesgerichtshof* - odpowiednik polskiego Sądu Najwyższego⁸⁸⁵) w 1997 roku zagwarantował ławnikom dostęp do akt sprawy⁸⁸⁶. Sędziom społecznym doręcza się odpis aktu oskarżenia w toku rozprawy, po przedstawieniu zarzutów oskarżonemu. Sędziowie zawodowi, jeszcze przed rozprawą, udostępniają im najważniejsze dokumenty z akt sprawy, w celu zrozumienia natury oskarżenia⁸⁸⁷. Powyższe koresponduje z treścią § 261 StPO, który stanowi gwarancję decydowania przez sąd na mocy materiału zgromadzonego w toku całej rozprawy⁸⁸⁸. Brak dostępu do akt sprawy przez ławników uzasadnia się nieposiadaniem wykształcenia prawniczego (inaczej niż sędziowie zawodowi), a przez to i brakiem zaufania do sędziów społecznych. Nadal istnieją poglądy, zgodnie z którymi, dostęp do akt sprawy przez ławnika może być podstawą do wyłączenia go od orzekania w sprawie z uwagi na prawdopodobieństwo dokonania przedsądu. Przedstawiciele doktryny podnoszą, że umożliwienie ławnikom wglądu do akt sprawy stanowiłoby zagrożenie dla instytucji udziału czynnika społecznego, której zadaniem jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez osoby kierujące się doświadczeniem życiowym, a nie wiedzą prawniczą i dokumentami przedstawionymi przez Policję i prokuraturę⁸⁸⁹.

W sprawie dostępu do akt sprawy przez ławników wypowiedział się również ETPCz w sprawie Elezi przeciwko Republice Federalnej Niemiec, wskazując, że bezstronność sędziego należy oceniać w odniesieniu do danej sprawy. W analizowanym stanie faktycznym, ławnicy zostali pouczeni przez sędziów o niedopuszczalności automatycznego przyjęcia prokuratorskiego punktu widzenia, zaś udostępnienie akt sprawy nastąpiło dopiero w połowie postępowania przed sądem, bowiem po piętnastym terminie rozprawy, po którym odbyło się dwadzieścia kolejnych. ETPCz podniósł również, że dostęp do akt sprawy przez ławników

⁸⁸⁴ § 243 ust. 1-5 StPO.

⁸⁸⁵ S. Waltoś, *Niemiecki proces...*, s. 8,

⁸⁸⁶ M. Wąsek-Wiaderek, *Przegląd Orzecznictwa Europejskiego Dotyczącego Spraw Karnych*, Zeszyt nr 1-2, 2008, s. 14, https://www.sn.pl/orzecznictwo/Orzecz_Euro_Karne/Orzecz_Euro_Karne_01-02_2008.pdf [dostęp: 9.09.2022].

⁸⁸⁷ W. Perron, *Lay Participation...*, s. 184.

⁸⁸⁸ § 261 StPO.

⁸⁸⁹ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 194-197, S. Machura, *Interaction Between...*, s. 454, C. Kulesza, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, BSP, z. 21, 2016, s. 61.

wynika ze zrównania ich pozycji z sędziami zawodowymi⁸⁹⁰. Trybunał wskazał, że większym niebezpieczeństwem dla bezstronności ławników jest, nie dostęp do akt sprawy, lecz do informacji w prasie, radiu czy telewizji, ostatecznie uznając, że nie doszło do naruszenia prawa do rzetelnego procesu w ujęciu konwencyjnym⁸⁹¹.

Kolejnym etapem rozprawy jest postępowanie dowodowe. Dochodzi zatem do przeprowadzenia dowodów innych niż wyjaśnienia oskarżonego. W tym momencie przewodniczący, po przeprowadzeniu danego dowodu umożliwia ławnikom oraz stronom i ich przedstawicielom zadawanie pytań przesłuchiwanym podmiotom. Zapytanie skierowane do innych członków składu, czy nie mają pytań stanowi obowiązek przewodniczącego. Przepisy zabraniają zadawania pytań oskarżonym przez współoskarżonych. Przewodniczący jest uprawniony do uchylania pytań, które nie spełniają określonych wymogów postępowania przed sądem, w tym pytań zadanych przez ławników, ponieważ regulacje nie nakazują konsultowania zadawanych pytań z sędziami zawodowymi⁸⁹².

Każdemu oskarżonemu przysługuje prawo do składania wyjaśnień odnośnie do każdego z dowodów przeprowadzonych na sali rozpraw. Wskazane uprawnienie przysługuje również prokuratorowi i obrońcy, jednakże na ich żądanie⁸⁹³.

W toku rozprawy cały skład orzekający podejmuje decyzje procesowe w przedmiocie aspektów proceduralnych. Przed ogłoszeniem rozstrzygnięcia sędziowie zawodowi i niezawodowi prowadzą dyskusję. Ławnicy, także i w tym wypadku, posiadają jednolite uprawnienia, co sędziowie zawodowi. W celu podjęcia decyzji w toku rozprawy wymaga się bezwzględnej większości głosów, a każdy głos, bez względu na to, czy został oddany przez sędziego zawodowego czy niezawodowego ma jednakową moc⁸⁹⁴.

Po przeprowadzeniu wszystkich dowodów dochodzi do zakończenia postępowania dowodowego. Następnie ma miejsce wygłoszenie mów końcowych. Najpierw swoje stanowisko przedstawia prokurator, choć przepisy prawa niemieckiego nie stanowią o tym wprost. Można to wyprowadzić, dokonując ich wykładni celowościowej. Oskarżycielowi publicznemu przysługuje bowiem prawo do repliki, zaś oskarżony ma prawo do ostatniego

⁸⁹⁰ Elezi przeciwko Republice Federalnej Niemiec – wyrok Piątej Sekcji ETPCz z dnia 12 czerwca 2008 r., skarga nr 26771/03, M. Wąsek-Wiaderek, *Przegląd Orzecznictwa...*, s. 13-16.

⁸⁹¹ Case of *Elezi v. Germany* (Application no. 26771/03) https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_26771-03 [dostęp: 9.09.2022]. Należy zaznaczyć, że również sędziowie zawodowi mogą być w pewnym stopniu podatni na wpływy mediów, tak: E. Siegismund, *The Function...*, s. 125.

⁸⁹² § 240-242, § 244-256 StPO.

⁸⁹³ § 257 ust. 1-2 StPO.

⁸⁹⁴ W. Perron, *Lay Participation...*, s. 184.

słowa. Również w przypadku posiadania obrońcy, oskarżony może przedstawić swoje stanowisko⁸⁹⁵.

Ogłoszenie wyroku poprzedza etap narady i głosowania nad rozstrzygnięciem. Podobnie jak w prawie polskim, ta część wyrokowania jest tajna, zaś samo zbieranie głosów od uczestników narady podlega ustawowym ograniczeniom. Naradą kieruje przewodniczący. Do niego należy poruszanie poszczególnych kwestii, mających swoje odzwierciedlenie w wyroku. Sąd zaś dokonuje rozstrzygnięcia pojawiających się wątpliwości. Zarówno sędzia, jak i ławnik nie mogą odmówić głosowania nad dalszymi kwestiami, gdy we wcześniejszym etapie głosowania ich głos pozostawał w mniejszości⁸⁹⁶.

Decyzje sądu zapadają bezwzględną większością głosów, chyba że ustawa stanowi inaczej. Niemiecki kodeks postępowania karnego (§ 263 ust. 1-3 StPO) dla wydania decyzji odnośnie do winy oskarżonego i prawnych konsekwencji czynu wymaga większości kwalifikowanej - dwóch trzecich głosów. We wskazanym zakresie mieści się również procedowanie w przedmiocie wyłączenia karalności czynu oraz zmniejszenia lub zwiększenia wymiaru kary. Większości kwalifikowanej nie wymaga podjęcie decyzji w przedmiocie przedawnienia karalności. W zakresie pojęcia „prawnych konsekwencji czynu” mieści się również odstępianie od wymierzenia kary czy wydanie decyzji dotyczącej tymczasowego aresztowania⁸⁹⁷. W przypadku podejmowania innych decyzji w wyroku, poza rozstrzygnięciem w przedmiocie winy oskarżonego (podobnie jak w prawie polskim), gdy podczas narady głosy rozdziela się w taki sposób, że żadne stanowisko nie będzie miało większości, głosy najmniej korzystne dla oskarżonego sumuje się z głosami do nich zbliżonymi. Czynność tą powtarza się, aż do uzyskania większości. W przypadku gdy rozbieżne opinie dotyczą wysokości orzekanej kary, powinno wygrać stanowisko, dotyczące orzeczenia kary łagodniejszej. Prawo niemieckie nakłada obowiązek na przewodniczącego składu, aby pouczył on ławników w zakresie dolnej i górnej granicy możliwej do wymierzenia kary⁸⁹⁸.

Inaczej niż w prawie polskim, w prawie niemieckim, z uwagi na możliwość wystąpienia składów parzystych (2+2), istnieje możliwość podziału głosów w taki sposób, że nie można będzie podjąć decyzji większościowej, gdy ustawa wymaga zwykłej większości. W takim wypadku decydującą rolę ma głos przewodniczącego składu⁸⁹⁹.

⁸⁹⁵ § 258 ust. 1-3 StPO.

⁸⁹⁶ Ł. Malinowski, *Niemiecki proces...*, s. 481, S. Machura, *Interaction Between...*, s. 462.

⁸⁹⁷ § 196 ust. 1 GVG, § 263 ust. 1-3 Strafprozeßordnung https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [dostęp: 26.06.2022].

⁸⁹⁸ § 196 ust. 2-3 GVG.

⁸⁹⁹ § 196 ust. 4 GVG.

Kwestie dotyczące kolejności głosowania reguluje § 197 GVG. Zgodnie z jego treścią, sędziowie zawodowi oddają głos według starszeństwa służbowego. W razie zaś równości stażu, według wieku. Ławnicy głosują według wieku. Zarówno w przypadku sędziów zawodowych jak i ławników najpierw głosują najmłodszy (zarówno stażem, jak i wiekiem). Ławnicy głosują przed sędziami, co ma na celu zapewnienie braku wpływu sędziów zawodowych na decyzję podejmowaną przez ławników. W przypadku wyznaczenia sprawozdawcy, głosuje on pierwszy. Przewodniczący oddaje głos jako ostatni⁹⁰⁰. Warto wskazać, że regulacja dotyczy jedynie etapu głosowania. Przepisy nie poruszają kolejności zabierania głosu podczas narady. O wskazanej kolejności decyduje przewodniczący składu orzekającego⁹⁰¹.

Po odbyciu narady i głosowania zapada wyrok, który podaje się do publicznej wiadomości. Ogłasza się go przez odczytanie treści rozstrzygnięcia. Uzasadnienie może zostać ograniczone do podania zasadniczych motywów rozstrzygnięcia. W przypadku odroczenia publikacji wyroku, uzasadnienie powinno zostać sporządzone na piśmie razem z nim. Przepisy prawa niemieckiego, inaczej niż polskiego, wymagają, aby pod wyrokiem swój podpis złożyli jedynie sędziowie zawodowi. Ławnicy nie muszą podpisywać wyroku, nawet w sytuacji, gdy przegłosowali oni sędziów zawodowych. Nie uczestniczą oni również w sporządzaniu uzasadnienia wyroku, czy jego podpisaniu⁹⁰². Prawo niemieckie zakazuje ujawniania liczby głosów oddawanych za danym rozstrzygnięciem⁹⁰³.

W przypadku niemożliwości podjęcia decyzji przez skład orzekający, z uwagi na równomierne rozłożenie się głosów za danym rozstrzygnięciem, zazwyczaj sędziowie zawodowi dążą do kompromisu lub starają się przekonać sędziów społecznych. Wskazana okoliczność stanowi przejaw istotnego wpływu ławników na podejmowane decyzje⁹⁰⁴.

Od wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji przysługuje zwyczajny środek zaskarżenia - apelacja (*Berufung*) lub rewizja (*Revision*). Pierwszy z nich przysługuje jedynie od wyroków wydanych przez *Amtsgericht*, który orzekał w składzie jednego sędziego zawodowego jak i w składzie ławniczym. Podczas rozprawy apelacyjnej dopuszcza się przeprowadzanie nowych dowodów. Sąd krajowy rozpoznający apelację jest zatem sądem faktów. Rewizja może zostać wniesiona również od wyroku wydanego po rozpoznaniu apelacji. W tym wypadku, skarżący może zarzucić sądowi jedynie uchybienia o charakterze prawnym. Właściwym do rozpoznania rewizji jest, w razie jej wniesienia od wyroku

⁹⁰⁰ § 197 GVG.

⁹⁰¹ § 194 ust. 1 GVG.

⁹⁰² § 268 ust. 1-4 StPO, W. Perron, *Lay Participation...*, s. 187.

⁹⁰³ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 299-301.

⁹⁰⁴ W. Perron, *Lay Participation...*, s. 193.

Amtsgericht, wyroku wydanego przez sąd krajowy na skutek rozpoznania apelacji oraz wyroku sądu krajowego jako pierwszej instancji, Wyższy Sad Krajowy w składzie trzech sędziów. Rewizję wniesioną od wyroku wydanego przez sąd krajowy w pierwszej instancji w przypadku braku kogncji Wyższego Sądu Krajowego oraz od wyroku Wyższego Sądu Krajowego jako sądu pierwszej instancji, rozpozna Federalny Trybunał Sprawiedliwości w składzie 5 sędziów⁹⁰⁵. Jedną z podstaw rewizji może być zarzut tzw. „śpiącego ławnika”. Chodzi tu o sędziego społecznego, który nie śledził przebiegu postępowania. Jak wskazuje się w orzecznictwie, wskazany zarzut przysparza jednak trudności w zakresie jego uzasadnienia⁹⁰⁶.

Należy wskazać, że przepisy prawa niemieckiego, podobnie jak polskie regulacje, przewidują bezwzględne przyczyny odwoławcze (najpoważniejsze uchybienia w zapadłym wyroku, na skutek których rozstrzygnięcie podlega uchyleniu i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania). Jedną z nich jest udział w wydaniu wyroku sędziego lub ławnika wyłączanego z mocy ustawy. Inaczej niż w prawie polskim, również niewyłączenie sędziego zawodowego lub społecznego na zasadnie złożony wniosek, stanowi bezwzględną podstawę do uchylenia wyroku. W prawie polskim wskazane uchybienie może zostać uznane za względną przyczynę odwoławczą, gdy miało wpływ na treść rozstrzygnięcia⁹⁰⁷.

W prawie niemieckim dopiero od niedawna wprowadzono odpowiednik polskich trybów konsensualnych, a amerykańskiego *plea bargain*. Jednakże od lat popularne było zawieranie ugód przez strony postępowania z sędziami zawodowymi. Często ławnicy nie byli dopuszczani do negocjacji, zaś *post factum* informowano ich o zawartej umowie, na którą musieli oni wyrazić zgodę. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, czynność ta bywała frustrująca dla sędziów społecznych z uwagi na marginalizowanie ich roli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Z tego powodu postulowano udział ławników we wskazanych negocjacjach, jak również umożliwienie im podejmowania własnej decyzji w sprawie. Ma to przełożenie również na aktualną instytucję trybu konsensualnego w procesie karnym, uregulowaną w § 257c StPO. Inni autorzy wskazywali na konieczność zastanowienia się nad zasadnością partycypacji obywateli w procesie karnym z uwagi na ograniczanie roli ławników, jak również ich nieprzydatność przy negocjacjach z uwagi na brak wiedzy prawniczej⁹⁰⁸.

⁹⁰⁵ P. Girdwoyń, *Zarys niemieckiego...*, s. 84-89.

⁹⁰⁶ C. Kulesza, *Udział czynnika...*, s. 61.

⁹⁰⁷ D. Pożaroszczyk, *Niemiecki proces karny* [w:] P. Kruszyński (red.), *System Prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Warszawa 2014, s. 517, § 338 pkt 2 i 3 StPO.

⁹⁰⁸ R. E. Rauxloh, *Formalization of Plea Bargaining in Germany: Will the New Legislation Be Able to Square the Circle?*, „Fordham International Law Journal”, Vol. 34, Issue 2, 2011, s. 296, 320-321, S. Machura, *Interaction Between...*, s. 461, K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 436-438 i literatura tam podana.

Inną instytucją, która stanowi marginalizowanie roli czynnika społecznego w procesie karnym jest odpowiednik polskiego wyroku nakazowego - *Strafbefehl*. Do ograniczenia udziału ławników dochodzi z uwagi na okoliczność, że wyrok nakazowy jest wydawany bez ich udziału. Statystyki wskazują, że pod koniec ubiegłego stulecia prawie 50% spraw zakończono we wskazany sposób⁹⁰⁹.

2.4.2. Ocena instytucji

Instytucja ławnika w prawie niemieckim nie ma charakteru spornego, czego wyrazem jest brak szerokiego dyskursu pośród przedstawicieli judykatury i doktryny. Z tego właśnie powodu konstrukcja zapewniająca partycypację społeczeństwa w procesie karnym nie podlegała istotnym przemianom na przestrzeni ostatnich lat. Od dłuższego już czasu większość spraw karnych jest rozpoznawanych przez sędziego zawodowego. Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, podstawą zaistniałego stanu rzeczy nie jest taktyka prowadzona przez oskarżyciela publicznego, czy przez obrońcę. Nie mają oni bowiem wpływu na liczebność składu orzekającego. Przyczyn należy upatrywać w aktualnym brzmieniu przepisów, które umożliwiają rozpoznawanie spraw o mniejszym ciężarze gatunkowym w jednoosobowym składzie zawodowym. Sędziowie społeczni nie pełnią zatem dużej roli w rozpoznawaniu spraw karnych, czego wyraz stanowi dominacja czynnika zawodowego⁹¹⁰.

W literaturze podnosi się, że możliwość wniesienia aktu oskarżenia przez prokuratora do *Amtsgericht* w sprawie należącej do właściwości sądu krajowego, po uprzedniej zmianie zarzutów oskarżenia, w celu rozpoznania sprawy przez sąd niższego rzędu, nie stanowi wyrazu ograniczenia udziału czynnika społecznego w rozpoznawaniu sprawy karnej, lecz ma swoją podstawę w środku zaskarżenia, który przysługuje od wyroku danego sądu. Od wyroku *Amtsgericht* przysługuje bowiem apelacja o charakterze reformatorskim, zaś od wyroku sądu krajowego już tylko rewizja, która ma charakter kasatoryjny⁹¹¹.

Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, czynnikiem, który istotnie zmniejsza rolę społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest brak udziału ławników w sporządzaniu uzasadnienia wyroku, nawet w przypadku przegłosowania sędziów zawodowych. W takim wypadku, przedstawiciele nauki prawa niemieckiego, wskazują na niebezpieczeństwo sporządzenia uzasadnienia wyroku w sposób odbiegający od rzeczywistej intencji członków składu orzekającego, w celu przychylniejszego potraktowania rozstrzygnięcia składu pierwszej

⁹⁰⁹ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 437, S. Waltoś, *Niemiecki proces...*, s. 13–14.

⁹¹⁰ W. Perron, *Lay Participation...*, s. 189.

⁹¹¹ W. Perron, *Lay Participation...*, s. 189.

instancji przez sąd odwoławczy, gdy wydał on wyrok nieodpowiadający woli sędziów zawodowych. Prawo niemieckie nie przewiduje również sytuacji, gdy ławnicy złożą swój podpis pod wyrokiem, czy jego uzasadnieniem. Brak podpisu ławników pod decyzją procesową sądu zmniejsza ich odpowiedzialność za wydane rozstrzygnięcie⁹¹².

W doktrynie pojawiają się stanowiska, wskazujące na konieczność utworzenia stanowisk ławników zawodowych w sprawach karnych, dotyczących spraw skomplikowanych, m.in. z zakresu przestępczości gospodarczej. Podobne urzędy z powodzeniem istnieją w sprawach handlowych czy nieletnich⁹¹³. Przyczyną wskazanego stanu rzeczy jest trudność rozpoznawanych spraw, które mogą zrozumieć osoby posiadające wiedzę z zakresu prawa podatkowego, czy księgowości. Zwraca się jednak uwagę na trudności z wyborem chętnych na wskazane stanowiska⁹¹⁴.

Krytycy konstrukcji ławnika wskazują na brak jednoznacznego stanowiska niemieckiego sądu konstytucyjnego w zakresie konieczności jej funkcjonowania w wymiarze sprawiedliwości. Podnoszą, że aktualnie nie ma potrzeby kontrolowania sędziów zawodowych, z uwagi na dostępność urzędu dla osób o określonym wykształceniu. Również zapewnienie odpowiedniej reprezentacji społeczeństwa pośród osób sprawujących funkcję ławnika nie jest przestrzegana, przez co wydawane rozstrzygnięcia posiadają ograniczoną społecznie akceptację. Istotnym mankamentem jest także brak szkoleń dla ławników⁹¹⁵.

Wielu przeciwników instytucji ławnika podnosi, że aktualnie nie jest istotny jej rodowód czy tradycja, bowiem instytucja ta przynosi same uciążliwości w postaci wydłużania postępowań oraz generowania dodatkowych kosztów⁹¹⁶.

Socjolodzy wskazują, że pomiędzy ławnikami, a sędziami zawodowymi nierzadko dochodzi do napięć w zakresie stanowisk prezentowanych w toku rozprawy. Podnoszą oni, że w celu prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości konieczna jest współpraca między środowiskiem fachowców, a nieprawników. Zadanie ławników polega na przedstawianiu sędziom zawodowym percepcji zwykłych obywateli w zakresie sądenia w celu zapewnienia społecznej akceptowalności wydawanym wyrokom⁹¹⁷.

⁹¹² W. Perron, *Lay Participation...*, s. 194.

⁹¹³ W Niemczech przepisy wymagają, aby ławnikiem w sprawach nieletnich była osoba, która posiada doświadczenie pedagogiczne. Najczęściej są to nauczyciele czy pracownicy socjalni, jednakże, z uwagi na deficyt wykonujących te zawody, akceptuje się osoby, które są jedynie rodzicami. Z uwagi na wiedzę ławników orzekających w sprawach nieletnich, ich pozycja jest mocniejsza niż zwykłych ławników, K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 382-383, 395-396.

⁹¹⁴ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 192-193.

⁹¹⁵ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 202-204.

⁹¹⁶ W. Perron, *Lay Participation...*, s. 194-195.

⁹¹⁷ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 451-452.

W naukach społecznych podnosi się również, że negatywnym aspektem pełnienia funkcji orzeczniczych przez nieprawników jest niezapewnienie odpowiedniego przekroju społeczeństwa. Ludność niemiecka jest bowiem zróżnicowana rasowo, zaś osoby pochodzące spoza Niemiec często nie mogą sprawować urzędu ławnika z uwagi na brak obywatelstwa. Sędziowie społeczni najczęściej są rekrutowani spośród białych mężczyzn w wieku 40-50 lat z klasy średniej (głównie urzędników czy pracowników sektora budżetowego, którzy stanowią niewielki odsetek ludności, bo zaledwie 8% populacji). Podstaw wskazanego stanu rzeczy upatruje się w obsadzaniu stanowisk ławniczych osobami znajomymi członków kolegiów wybierających sędziów społecznych. Niewłaściwa reprezentacja poza mniejszościami rasowymi i etnicznymi dotyka również osób z niższych klas⁹¹⁸.

W piśmiennictwie podnosi się, że istotną uciążliwością dla ławników jest brak osobnych pomieszczeń, w których mogliby oni przygotować się do rozprawy. Najczęściej oczekują oni na sędziów na korytarzu, przed salą rozpraw z innymi stronami, co sprawia, że stresują się oni przed pełnieniem funkcji orzeczniczej. Innym problemem jest brak znajomości akt sprawy. Sędzia przewodniczący zazwyczaj wprowadza ławników w rozpoznawaną sprawę przed samą rozprawą, w dużym pośpiechu, zazwyczaj sugerując swój punkt widzenia i pożądane rozstrzygnięcie. Czasem zdarzają się przypadki, gdy przewodniczący odstępkuje od wprowadzenia ławników w stan sprawy. Przedstawiciele nauki wskazują również, że w toku narady i głosowania, sędzia przewodniczący dąży do narzucenia swojego zdania chociaż jednemu ławnikowi, aby osiągnąć wymaganą większość głosów. W wyniku badań uzyskano informacje dotyczące przypadków przegłosowania sędziów zawodowych przez nieprofesjonalistów, czy samego zadawania przez nich pytań w toku rozprawy. W tych sytuacjach sędziowie niekiedy przejawiali nieprzychylną postawę w stosunku do ławników⁹¹⁹.

Istotną okolicznością wpływającą na pełnienie roli orzeczniczej przez obywateli jest ich nastawienie do pełnionej funkcji. Jak wskazuje się w literaturze, na ławników nie powinno się wybierać zarówno osób, które są za bardzo skłonne pójść na ustępstwa i nie dążą do przedyskutowania problemu (pomimo iż sędziowie zawodowi często oczekują takiej postawy od ławników), jak również tych, którzy nie są w stanie pójść na kompromis. Zapewni to optymalną dyskusję w zakresie rozpoznawanej sprawy⁹²⁰.

W prawie niemieckim, inaczej niż w anglosaskim, dowody prezentowane w toku rozprawy, jak również terminologia używana przez strony, jest podporządkowana pod

⁹¹⁸ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 453, K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 314-318.

⁹¹⁹ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 456-457, 463-464.

⁹²⁰ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 472-473.

prawników zawodowych. Nikt nie skupia się, aby kwestie procesowe i materialnoprawne zrozumieli również ławnicy. Prokurator, odczytując zarzuty stawiane oskarżonemu nie dba, aby sędziowie społeczni byli świadomi, o co toczy się postępowanie⁹²¹.

W piśmiennictwie niemieckim wskazuje się, że niezwykle rzadko zdarza się, aby ławnicy wnieśli coś istotnego do rozpoznawanej sprawy. Wyjątkiem są sędziowie społeczni z wykształceniem medycznym czy ekonomicznym, których wiedza i doświadczenie życiowe pomagają sędziom zawodowym. Uwydatnia się również pozytywne aspekty pracy ławników, którzy z sumiennością wykonują powierzone im obowiązki⁹²².

W toku przeprowadzanych badań empirycznych stwierdzono, że sędziowie zawodowi zajmują czasem postawę dyskryminującą ławników, która jest zależna od płci, statusu społecznego, czy zawodu sędziów społecznych. Sędziowie zawodowi częściej z szacunkiem odnoszą się do osób z wyższym wykształceniem. Jest to oceniane negatywnie z uwagi na tworzenie bariery pomiędzy sędziami zawodowymi, a społecznymi. W celu przeciwdziałania wskazanemu stanowi rzeczy postuluje się, aby na sędziego przewodniczącego w składach mieszanych powoływać osoby, które z życzliwością podchodzą do osób nieposiadających wykształcenia prawniczego, czy w ogóle wyższego. Dyskryminujące traktowanie sędziów społecznych wpływa negatywnie również na sferę ich aktywności w toku postępowania i przeciwdziałania zabieraniu głosu tak w toku rozprawy, jak i narady i głosowania⁹²³.

Sędziowie społeczni bywają oceniani negatywnie z uwagi na swoją bierność w toku rozprawy, na którą wskazują także bardziej aktywni ławnicy. Podstawą wskazanego stanu rzeczy jest wspomniana już niewystarczająca znajomość akt sprawy. Ławnicy chcący wziąć czynny udział w toku postępowania muszą z najwyższą starannością śledzić przebieg rozprawy, jednakże nie zawsze są oni zdolni nadążyć za prawnikami⁹²⁴.

Czynnikiem spornym w zakresie udziału czynnika społecznego w procesie karnym jest nadal możliwość przeglądania akt przez sędziów niezawodowych. Przeciwnicy tego uprawnienia wskazują na konieczność zapewnienia bezstronności sędziów społecznych oraz prymatu jawności i ustności rozprawy nad jej pisemnością. W ich uznaniu sędziowie społeczni ulegają łatwiejszej manipulacji i emocjom niż sędziowie zawodowi, a po analizie akt sprawy, które zostały zgromadzone przez prokuratora przy udziale Policji, nabraliby przekonania odnośnie do winy oskarżonego, co skutkowałoby jego skazaniem. Krytycy uwydatniają również utrudnioną możliwość dostępu do akt ławników z uwagi na brak specjalnych

⁹²¹ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 456-457.

⁹²² E. Siegismund, *The Function...*, s. 123-124.

⁹²³ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 457, 473.

⁹²⁴ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 458.

pomieszczeń do tego celu. Zwolennicy możliwości przeglądania akt przez ławników podnoszą, że stronniczość sędziów na skutek przejrzenia akt sprawy dotyczy w taki sam sposób profesjonalistów, jak i laików. Dostęp do akt w sprawach skomplikowanych umożliwiłby zrozumienie problemu, jak również dał podstawę do należytego wypełnienia obowiązku obywatelskiego. Zagwarantowanie dostępu do akt jedynie sędziom zawodowym sprawia, że mają oni zdecydowaną przewagę nad czynnikiem społecznym⁹²⁵. W takim układzie procesowym rola ławników oraz ich pozycja na równi z sędziami zawodowymi ma charakter iluzoryczny⁹²⁶.

Istotnym aspektem, który, zdaniem przedstawicieli doktryny niemieckiej, pomimo licznych krytyków instytucji pośród przedstawicieli socjologii czy polityki, przemawia za instytucją ławników w sprawach karnych jest stanowisko niemieckiego filozofa prawa Gustawa Radbrucha, który wskazywał, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości powinno opierać się nie tylko na wiedzy prawniczej, lecz przede wszystkim na wglądzie w naturę ludzką. Zdaniem współczesnych przedstawicieli doktryny prawa niemieckiego, czynnik społeczny ma charakter istotny, bowiem stanowi legitymację wydawanych wyroków, jak również zapewnia kontrolę nad sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości. Zdaniem innych reprezentantów nauki, udział społeczeństwa we władzy sądenia ma swoją podstawę w jego uczestnictwie w legislaturze i egzekutywie. Partycypacja obywateli w procesie posiada również walor edukacyjny, z uwagi na kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa, wykonującego funkcję ławnika. Jednocześnie przedstawiciele judykatury ze zwykłymi obywatelami oraz zapobiega popadnięciu w rutynę przez sędziów zawodowych. Ci ostatni, podczas narady i głosowania muszą przecież przekonać do swojej racji sędziów społecznych. Muszą zatem wcielić się w nauczycieli prawa. Stanowi to istotne szkolenie dla sędziów zawodowych, dla których korzyść stanowi możliwość tłumaczenia prawa ludziom bez wykształcenia zawodowego. Są oni bowiem świadomi, w jaki sposób uzasadnić wydane orzeczenie, aby było ono zrozumiałe i przejrzyste dla nieprawników, a w szczególności dla oskarżonego⁹²⁷.

Przedstawiciele nauki niemieckiej słusznie wskazują, że w zakresie stanu faktycznego, oceny dowodowy i wymiaru kary, udział ławników ma istotny charakter dla systemu prawa karnego. Przydaje się tu również zdrowy rozsądek sędziów społecznych. Sędziowie zawodowi uzupełniają luki nieprawników w zakresie procedury i znajomości instytucji prawa karnego.

⁹²⁵ W. Perron, *Lay Participation...*, s. 194.

⁹²⁶ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 194-198.

⁹²⁷ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 198-202, 206-208.

Pozytywny aspekt udziału ławników obejmuje także zapobieganie rutynie sędziów zawodowych⁹²⁸.

W literaturze podnosi się, że pozytywnym aspektem instytucji ławnika jest możliwość zrozumienia funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, systemu sądenia, jak również zwiększenia zaufania do zapadających rozstrzygnięć. Podstawą do właściwego funkcjonowania instytucji ławnika jest tzw. „ukształtowana instytucjonalnie świadomość” - samoświadomość ławników w zakresie roli danej im do spełnienia, która jest mniejsza w odróżnieniu do kompetencji orzeczniczych przysięgłych w systemie prawnym *common law*⁹²⁹.

Pomimo słów krytyki, instytucja ławnika jest oceniana w sposób pozytywny zarówno przez sędziów zawodowych i społecznych oraz przez obywateli. W prawie niemieckim stosunkowo rzadko pojawiają się głosy wskazujące na konieczność jej likwidacji. Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, niewiele uwagi poświęca się obecnie tak istotnym aspektom udziału czynnika społecznego, jak kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa, czy wdrażaniu aspektów społecznych do procesu karnego. W prawie niemieckim podnosi się również, że od czasu ograniczenia roli orzeczniczej ławników nikt nie dąży do ich likwidacji czy wzmocnienia. Nikt również nie wnosi o powrót do sądów przysięgłych⁹³⁰.

Pozytywnym aspektem partycypacji obywateli w procesie jest przede wszystkim przychylna ocena środowiska sędziowskiego przez ławników, którzy również wśród domowników propagują pozytywne podejście do wymiaru sprawiedliwości, na co wskazywał niemiecki sędzia orzekający z ławnikami⁹³¹. Istotną okolicznością jest przeciwdziałanie postrzegania dychotomii między środowiskiem prawników, a zwykłych obywateli, jak również zapewnienie społecznej akceptowalności wydawanych wyroków⁹³².

Przedstawiciele nauk społecznych, w celu pozytywnego funkcjonowania instytucji ławnika i owocnej współpracy między profesjonalistami i laikami, postulują wdrażanie sędziów społecznych do systemu wymiaru sprawiedliwości. Inne podejście do sędziów niezawodowych pozwoli na przełamanie barier, zbudowanie zaufania i zrozumienie obu środowisk zawodowych, co zapewni korzyść w zakresie sądenia. Postuluje się również częstsze zarządzanie przerw w toku rozprawy, aby tłumaczyć ławnikom aspekty dotyczące sprawy⁹³³.

⁹²⁸ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 454-455, M. Głuchowski, M. Małolepszy, *Participation of...*, s. 100.

⁹²⁹ C. Kulesza, *Udział czynnika...*, s. 60.

⁹³⁰ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 194-198.

⁹³¹ E. Siegismund, *The Function...*, s. 117.

⁹³² M. Głuchowski, M. Małolepszy, *Participation of...*, s. 100.

⁹³³ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 460.

Okolicznością, która powinna, podlegać zmianie, jest sposób wyboru ławników, z którymi nie przeprowadza się wywiadów. Z tego powodu, na przestrzeni lat zdarzały się sytuacje, że ławnikiem zostały osoby będące członkami organizacji o charakterze nacjonalistycznym, czy też nieuznające konstytucji niemieckiej jako źródła prawa. Postuluje się zatem przeprowadzanie wywiadów z kandydatami na ławników, które mogłyby przeciwdziałać wskazanym niebezpieczeństwom⁹³⁴.

W celu zapewnienia prawidłowego funkcjonowania instytucji ławnika, również z korzyścią dla sędziów zawodowych oraz samego wymiaru sprawiedliwości, przedstawiciele nauki niemieckiej postulują wprowadzenie kompleksowych szkoleń, poprzedzających pełnienie urzędu⁹³⁵. Zadaniem takiego kursu byłoby uświadamianie sędziów społecznych w zakresie przysługujących im praw, nauczanie zadawania pytań w toku rozprawy oraz argumentacji w toku narady i głosowania. Innym aspektem szkolenia byłaby nauka analizowania akt sprawy. Dotychczasowe szkolenia są prowadzone przez organizacje samorządowe, skupiające ławników. Są one jednak niewystarczające oraz zróżnicowane, w zależności od landu, w którym znajduje się dany sąd. W jednym państwie związkowym ławnikom wręcza się jedynie podręczniki, w innych edukacja jest bardziej kompleksowa. Czasem szkolenia przeprowadza się w soboty, aby umożliwić udział także pracującym ławnikom⁹³⁶. Kolejną proponowaną zmianą w zakresie instytucji jest możliwość sprawowania funkcji ławnika na próbę, aby osoby, które po krótkim czasie stwierdzą, że nie są odpowiednie do jej pełnienia mogły zrezygnować, co zaoszczędziłoby czas i koszty⁹³⁷.

2.5. Podsumowanie

Podsumowując rozważania dotyczące udziału czynnika społecznego w ujęciu prawnoporównawczym, należy stwierdzić, że instytucje zapewniające udział czynnika społecznego w państwach, których systemy prawne zostały poddane analizie, mają postać zależną od ich systemu prawnego (*civil law*, *common law*). W państwach, które przyjęły system prawny *common law* udział czynnika społecznego przybrał postać sądów przysięgłych i sędziów pokoju. Państwa systemu *civil law* korzystają co do zasady z mieszanej formy udziału czynnika społecznego.

⁹³⁴ *The far-right's...*

⁹³⁵ T. Rönnau, *Lay Judges...*, s. 206.

⁹³⁶ K. Girdwoyń, *Udział sędziów*, s. 287-289, 326.

⁹³⁷ S. Machura, *Interaction Between...*, s. 473.

Co zostało przedstawione powyżej, w państwach systemu prawa anglosaskiego, instytucja zapewniająca udział czynnika społecznego budzi kontrowersje i jest poddawana krytyce. Wskazuje się również na postulaty za jej całkowitym zniesieniem, pomimo kilkusetletniej tradycji (jak w prawie Anglii i Walii).

A contrario, w prawie kontynentalnym instytucja, choć poddawana krytyce nie stanowi już podstawy do żywej dyskusji. Należy zauważyć, że w jej obrębie dochodziło do istotnych zmian, jak również do ograniczania roli orzeczniczej obywateli. Przedstawiciele nauki francuskiej i niemieckiej nie wskazują jednak na konieczność jej likwidacji. Warto wskazać, że inaczej niż w przypadku instytucji z prawa *common law*, sędziowie społeczni orzekający w ramach sądów mieszanych nie posiadają swobody w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Zdecydowanie przemawia to za brakiem postulatów dotyczących całkowitego jej zniesienia. W prawie anglosaskim ława przysięgłych oraz sędziowie pokoju posiadają dużą niezależność w pełnieniu funkcji orzeczniczej. W systemach prawnych *common law* dąży się jednak do jej zmniejszenia.

Kolejnym istotnym aspektem dostrzeżonym w systemach prawnych innych państw jest wpływ sprawowania urzędu sędziego społecznego na świadomość prawną obywateli. Nie budzi wątpliwości okoliczność, że społeczeństwo w systemach prawa *common law* posiada większą świadomość prawną z uwagi na możliwość samodzielnego sprawowania funkcji orzeczniczych. W ograniczonym stopniu dotyczy to obywateli państw prawa kontynentalnego, w których rola ławników jest ograniczana przez sędziów zawodowych.

Należy zauważyć, że sposób powołania do pełnienia urzędu nie jest zależny od systemów prawnych państw. Zarówno w systemach prawa *common law*, jak i *civil law* można zauważyć różnice i podobieństwa. Strony mają zróżnicowany wpływ na wybór sędziów orzekających w danej sprawie. Największy wpływ na formowanie składów orzekających przysługuje stronom w prawie amerykańskim, zaś najmniejszy w prawie niemieckim. W zakresie wyboru sędziów społecznych nie została również wypracowana jedna zasada, dotycząca sposobu selekcji potencjalnych ławników lub przysięgłych. Niektóre systemy prawne korzystają z list wyborców zamieszkujących w określonej społeczności, inne dopuszczają tylko osoby chętne. Kryteria wyboru sędziów społecznych są zasadniczo uzależnione od tradycji prawnej w danym państwie i pozostają zbliżone do siebie z niewielkimi odrębnościami.

W zakresie dotyczącym przebiegu procesu i roli pełnionej w jego toku przez sędziów społecznych, należy wskazać, że w państwach systemu prawa anglosaskiego, rola orzecznicza obywateli jest zdecydowanie większa. Przysięgli pozostają w centrum zainteresowania stron z

uwagi na ich kompetencje orzecznicze, zaś język używany przez prawników w toku rozprawy jest dostosowany do zwykłych obywateli. Zupełnie inaczej jest w systemach prawa kontynentalnego, w których, co do zasady, nikt nie zwraca uwagi na sędziów społecznych. Sędziowie zawodowi często traktują ich jako osoby niepożądane.

Każdy system prawny przedstawiony powyżej, posiada odrębności w ramach instytucji udziału czynnika społecznego. Ich obecność jest uzależniona od wielu czynników - społecznych, kulturowych, ekonomicznych, historycznych czy prawnych. Nawet systemy prawa amerykańskiego i prawa Anglii i Walii różnią się między sobą, pomimo wspólnej tradycji. Czynnikiem jednoczącym wskazane odrębności jest kwestia o charakterze społecznym. Należy stwierdzić, że udział czynnika społecznego jest konieczny dla poprawnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości z uwagi na zapewnienie społecznej akceptowalności wydawanym rozstrzygnięciom. Za sprawą sędziów społecznych możliwe jest przekonywanie zwykłych obywateli w zakresie zasadności wydawanych rozstrzygnięć, jak również edukowanie społeczeństwa odnośnie do prawa obowiązującego. Za sprawą uczestnictwa obywateli w rozpoznawaniu spraw karnych, również oskarżeni mają poczucie, że stają nie tylko przed obliczem sędziów zawodowych, lecz, za swoje negatywne zachowanie zostaną osądzeni przez współobywateli. Wskazany aspekt będzie dotyczył jednak tylko wąskiej grupy oskarżonych. Tych, którzy posiadają świadomość prawną i wiedzą, że stają nie tylko przed zawodowym sędzią, lecz również przed równymi sobie. Tych, którzy są zdolni do negatywnej postawy wobec popełnionego przestępstwa i nie dążą do wygrania procesu za wszelką cenę, a również tych, którzy stają przed obywatelami, z którymi oskarżony może się identyfikować (w zbliżonym wieku, podobnym statusie społecznym czy ekonomicznym).

W prawie Anglii i Walii instytucje zapewniające udział czynnika społecznego mają kilkuset letnią tradycję. Sędziowie pokoju pełnią samodzielnie funkcje orzecznicze, mając przybranego do pomocy zawodowego prawnika. Ich sposób wyboru jest bardzo oficjalny, co zapewnia duży prestiż instytucji. Przed wykonywaniem funkcji orzeczniczych odbywają oni kompleksowe szkolenia. Kompetencje orzecznicze sędziów pokoju obejmują orzekanie w prostych sprawach karnych. Uczestniczą oni w składach orzekających w I i II instancji. *A contrario*, instytucja ławy przysięgłych w prawie Anglii i Walii posiada kompetencje orzecznicze w sprawach o najcięższe przestępstwa. Przysięgli mają niezależność orzeczniczą w stosunku do sędziów zawodowych i nie odbywają szkoleń przed pełnieniem urzędu.

Odnośnie do obu konstrukcji prawnych pojawiają się liczne dyskusje. Zdecydowanie pozytywniej wypada instytucja sędziów pokoju, która, zdaniem brytyjskich badaczy wydaje się być bardziej dopracowana. Przeciwnicy sędziów pokoju nie wskazują na konieczność

likwidacji instytucji, dostrzegając rolę orzeczniczą obywateli - ich poświęcenie dla wymiaru sprawiedliwości, starania przy rozpoznawaniu spraw, czy odciążenie sędziów zawodowych. Instytucja ławy przysięgłych podlega większej krytyce niż sędziowie pokoju. Przedstawiciele doktryny wskazują, że mimo kilkuset letniej tradycji i licznych zmian w jej zakresie, nadal jest ona niedopracowana. Jednym z podnoszonych postulatów jest nawet jej całkowita likwidacja. Inni autorzy zwracają uwagę na ograniczenie jej roli orzeczniczej do wyjątków lub pozostawienie decyzji oskarżonemu, czy woli być sądzony tylko przed zawodowym sędzią czy też przed społeczeństwem.

W prawie amerykańskim również występuje dualizm instytucji zapewniających partycypację obywateli w procesie karnym. W USA orzekają sędziowie pokoju lub inni urzędnicy (m.in. burmistrzowie), którzy pełnią powierzone im funkcje samodzielnie. Inaczej jednak niż w prawie Anglii i Walii, instytucja ta podlega dużej krytyce. Jednym z zarzutów stawianych sędziom pokoju jest brak kompleksowych szkoleń przed pełnieniem urzędu. Innym utrudnieniem przy sprawowaniu funkcji jest niewprowadzenie we wszystkich stanach wymogu posiadania odpowiedniego wykształcenia (niekoniecznie prawniczego), czy upolityczniony sposób ich powołania. Pośród przedstawicieli nauki prawa amerykańskiego pojawiają się głosy za zniesieniem instytucji sędziów pokoju.

Instytucja ławy przysięgłych w prawie amerykańskim podlega podziałowi na wielką i małą ławę. Każda z nich posiada inne kompetencje orzecznicze, które wpływają na ich ocenę. Wielka ława przysięgłych stawia w stan oskarżenia. Bywa ona krytykowana z uwagi na niezapewnienie kontradyktoryjności postępowania, a tym samym ograniczenie prawa oskarżonego do rzetelnego procesu. Z tego powodu postuluje się zniesienie wskazanej instytucji i zastąpienie jej wnoszeniem prokuratorskiego *information*, co nastąpiło już w prawie wielu stanów. Inni autorzy postulują wprowadzenie reform w jej zakresie, obejmujących m.in. wdrożenie obowiązkowych szkoleń. Zdaniem zwolenników instytucji, wielka ława przysięgłych przynosi istotne korzyści w zakresie dowodowym.

Mała ława decyduje o winie lub niewinności oskarżonego. Z uwagi na możliwość manipulacji przysięgłymi, postępowanie przed nią jest mało przewidywalne, a duży wpływ na decyzje ma oddziaływanie na emocje przysięgłych, co niekiedy wpływa negatywnie na wymiar sprawiedliwości. Przejawem niedoskonałości instytucji jest kończenie większości postępowań w trybie konsensualnym - *plea bargain*. Pośród przedstawicieli doktryny prawa amerykańskiego pojawiają się głosy wskazujące na konieczność likwidacji instytucji ławy przysięgłych. Z uwagi na skomplikowany tryb zmiany amerykańskiej konstytucji jest to jednak

bardzo trudne, a wręcz niemożliwe. Dlatego też, postuluje się wprowadzenie kompleksowych zmian i zapewnienie oskarżonemu prawa do procesu przed zawodowym sędzią.

W prawie francuskim istnieje kilka instytucji, w których zapewnia się udział czynnika społecznego w procesie karnym. Najbardziej znaną jest sąd przysięgłych, który stanowi przejaw mieszanej formy partycypacji obywateli. Przysięgli orzekają w sprawach w I i II instancji. Kompetencje orzecznicze sądu przysięgłych, co do zasady, obejmują rozpoznawanie spraw o najcięższe przestępstwa. Sędziowie zawodowi i społeczni podejmują wspólnie decyzje w przedmiocie rozstrzygnięcia. Na przestrzeni lat instytucja partycypacji obywateli w procesie podlegała znacznym ograniczeniom. Przejawem może tu być okoliczność, że sędziowie społeczni nie posiadają dostępu do akt sprawy. W literaturze dostrzega się pozytywne aspekty instytucji związane z kształtowaniem świadomości prawnej społeczeństwa. Jej przeciwnicy wskazują na przewlekłość i kosztowność postępowań toczących się przed sądem przysięgłych. Z uwagi na ograniczoną rolę orzeczniczą sędziów społecznych, w prawie francuskim nie dąży się do likwidacji instytucji.

W prawie niemieckim ławnicy orzekają z sędziami zawodowymi w sądach mieszanych. Uczestniczą oni w rozpoznawaniu spraw o średnim i ciężkim ciężarze gatunkowym w I i II instancji. Ich rola orzecznicza jest mała z uwagi na ograniczony dostęp do akt sprawy, który od wielu lat stanowi kwestię podlegającą burzliwej dyskusji pomimo formalnego dostępu do nich. Innym przejawem niewielkich kompetencji ławników jest brak obowiązku podpisania wydanego wyroku, jak i uzasadnienia, bez względu na jego treść i układ procesowy głosów w toku głosowania. Pomimo wszechobecnej krytyki instytucji, głosy dotyczące jej zniesienia należą do rzadkości. Częściej postuluje się wprowadzenie reform w jej zakresie, obejmujących zagwarantowanie rzeczywistego dostępu do akt sprawy, jak i wprowadzenie kompleksowych szkoleń.

Mając na uwadze przedstawioną analizę systemów prawnych w zakresie udziału czynnika społecznego, zasadnym będzie następcze rozważenie instytucji, które nadałyby się do implementowania do prawa polskiego, uwzględniając różnice w ramach obu systemów prawnych, jak również odrębności kulturowe, ekonomiczne czy społeczne. Wskazana tematyka będzie przedmiotem rozważań w rozdziale dotyczącym modelu udziału czynnika społecznego w prawie polskim (rozdziale numer 6).

Rozdział 3. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w prawie polskim

Udział czynnika społecznego w prawie polskim ma swoją podstawę w przepisach kodeksu postępowania karnego i postępowania cywilnego *sensu largo* (prawo rodzinne i prawo pracy). Udział ten (co wskazano w rozdziale 1.) na przestrzeni lat podlegał istotnym ograniczeniom. W prawie polskim obowiązuje model ławniczy. Obecnie instytucja ta, w zakresie odnoszącym się do spraw karnych, ma swoją podstawę w Konstytucji RP, ustawie Prawo o ustroju sądów powszechnych i w Kodeksie postępowania karnego.

W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione zagadnienia dotyczące podstawy konstytucyjnej. Analizie zostanie poddana nie tylko treść art. 182 Konstytucji, stanowiąca przyczynę dla rozważań odnośnie do udziału czynnika społecznego w polskim procesie karnym, lecz również zagadnienia z zakresu art. 2 Konstytucji - zasady demokratycznego państwa prawnego. Rozważania będą obejmować także inne przepisy konstytucyjne, będące podstawą dla wskazanej instytucji.

Zagadnienia dotyczące ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych będą obejmować kwestie z zakresu warunków zostania ławnikiem, wyborów ławników, wygaśnięcia mandatu ławnika, praw i obowiązków sędziów społecznych, czy rad ławniczych. Rozważania będą także dotyczyły instytucji ławnika SN.

W przypadku ustawy Kodeks postępowania karnego, analizie zostaną poddane kwestie odnoszące się do składów kolegialnych, przebiegu postępowania (ze zwróceniem szczególnej uwagi na etap narady i głosowania) oraz praw i obowiązków ławników, wynikających z ustawy karnej procesowej.

3.1. Udział czynnika społecznego w ujęciu konstytucyjnym

Udział czynnika społecznego w prawie polskim ma swoją podstawę w regulacji konstytucyjnej. Polski ustrojodawca uznaje zatem, że udział ten ma istotne znaczenie i dlatego też zdecydował się na nadanie wskazanej zasadzie rangi zasady konstytucyjnej.

Główną podstawę w ustawie zasadniczej stanowi art. 182 Konstytucji RP, zgodnie z którego treścią: udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa. Z uwagi na treść i kategoryczny charakter wskazanego przepisu, całkowita rezygnacja z partycypacji obywateli w procesie byłaby niedopuszczalna. Należy jednak zauważyć, że przejawów udziału czynnika społecznego w prawie polskim można szukać w innych przepisach

Konstytucji RP – w jej art. 2, art. 4, czy art. 45, jak również systemowo, w rozdziale VIII ustawy zasadniczej.

3.1.1. Podstawa prawna w art. 182 Konstytucji RP

Zasada udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, jak słusznie wskazuje się w literaturze, ma na celu danie podstawy poczuciu sprawiedliwości społecznej w rozstrzyganiu spraw oraz przeciwdziałanie podleganiu jedynie prawu pozytywnemu. Zadaniem partycypacji obywateli jest gwarancja, że rozstrzygnięcia sądu będą zgodne z zasadami moralnymi i zapewnią społeczną akceptowalność wyroków⁹³⁸.

W piśmiennictwie z zakresu prawa konstytucyjnego wskazuje się, że w przypadku istotnej roli sądów w państwie prawa, może dojść do zmiany ustroju w rządy sędziów. Z tego powodu, roli orzeczniczej upatruje się w udziale czynnika społecznego. Przedstawiciele doktryny podnoszą również, że czynnik nieprofesjonalny przynosi do sądów znajomość życia codziennego i struktur społecznych⁹³⁹.

Zasada udziału czynnika społecznego pretenduje do miana zasady ustrojowej, choć wskazuje się również, że z racji swego charakteru, jest ona nazywana normą upoważniająco-odsyłającą. Z tego powodu nie stanowi podstawy prawa podmiotowego dla społeczeństwa do pełnienia urzędu ławnika. W tej kwestii istnieje spór w doktrynie prawa konstytucyjnego⁹⁴⁰.

Poza ogólnym odesłaniem do ustawy, regulacja konstytucyjna konkretyzuje udział czynnika społecznego do jednego minimum, stanowiąc wprost o sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez obywateli. W celu pełnienia urzędu wymagane jest posiadanie obywatelstwa polskiego.

Inaczej niż w prawie amerykańskim, regulacja udziału czynnika społecznego w prawie polskim nie ma silnej podstawy konstytucyjnej. Ustawa zasadnicza nie określa modelu udziału czynnika społecznego, stanowiąc, w postaci klauzuli generalnej, o tym, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa. Instytucja ławnika posiada swoją podstawę w aktach prawnych o randze ustawy - Prawie o ustroju sądów powszechnych oraz Kodeksie postępowania karnego. Udział czynnika społecznego może podlegać ograniczeniom. Konstytucja RP nie stanowi wprost o forach orzekania, w których uczestniczy społeczeństwo (rozprawa/posiedzenie), czy o etapie rozpoznania sprawy (pierwsza instancja, druga instancja).

⁹³⁸ D. Górecki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 210-211.

⁹³⁹ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 554.

⁹⁴⁰ B. Naleziński, *Komentarz do art. 182 Konstytucji* [w:], P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX 2021, teza 1.

Z tego powodu, w prawie polskim możliwe było ograniczenie udziału czynnika społecznego w procesie karnym poprzez odejście od orzekania ławników w sądach rejonowych.

Należy zauważyć, że polski ustrojodawca, inaczej niż niemiecki, francuski, czy ustrojodawca w Anglii i Walii, uznał, że udział czynnika społecznego jest na tyle ważny, aby miał swoją wyraźną podstawę konstytucyjną. W Niemczech i Francji, podstawy konstytucyjnej wskazanej instytucji upatruje się bowiem w regulacjach odnoszących się do sprawowania władzy przez przedstawicieli narodu. W prawie Anglii i Walii instytucja ta została uregulowana jedynie w akcie prawnym o randze ustawy z uwagi na formalny brak ustawy zasadniczej.

Z uwagi na klauzulę generalną w treści art. 182 Konstytucji RP, nie ma przeszkód, aby w procesie karnym w orzekaniu uczestniczyła ława przysięgłych, jeśli znalazłoby to podstawę w treści ustawy. Przepisy konstytucji nie mają wpływu na regulacje ustawowe w zakresie udziału czynnika społecznego, ale pod warunkiem, że w ich treści znajduje się wskazana instytucja. Całkowita rezygnacja z partycypacji obywateli w orzekaniu wymagałaby zmiany ustawy zasadniczej, co w odniesieniu do prawa amerykańskiego (trudna procedura zmiany konstytucji) nie byłoby niemożliwe, lecz skomplikowane. Polska ustawa zasadnicza nie zapewnia minimalnego standardu w zakresie udziału czynnika społecznego w procesie karnym, przenosząc kompetencje w tym zakresie do aktu prawnego o randze ustawy, którego procedura zmiany jest łatwiejsza niż nowelizacja konstytucji. Ma to istotne przełożenie na procedurę karną i możliwość zmiany w zakresie składów sądzących.

Z uwagi na kategoriyczny charakter przepisu (udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa), należy uznać, że udział społeczeństwa w orzekaniu ma charakter bezwzględny⁹⁴¹. Niezgodna z ustawą zasadniczą będzie zatem rezygnacja z udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, lecz również zapewnienie symbolicznego ich udziału w orzekaniu. Z uwagi na językowe określenie „udział - uczestniczenie w czymś wraz z innym”⁹⁴² niedopuszczalna będzie również sytuacja, w której kompetencje orzecnicze zostaną przekazane wyłącznie czynnikowi społecznemu (na podstawie wskazanego przepisu)⁹⁴³.

W wyroku Trybunału Konstytucyjnego dostrzeżono orzecniczą rolę ławników. Zdaniem Trybunału, instytucja sędziego społecznego może przynosić korzyści dla sędziów zawodowych. Jedną z nich jest możliwość skonfrontowania zagadnienia prawnego przez prawników z przedstawicielami społeczeństwa, co zapewnia możliwość poznania społecznego

⁹⁴¹ E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, BSP, z. 21, 2016, s. 71.

⁹⁴² *Udział*, Słownik języka polskiego PWN <https://sjp.pwn.pl/sjp/udzial;2532114.html> [dostęp: 26.09.2022].

⁹⁴³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04, LEX nr 174113.

punktu widzenia. Pełnienie funkcji orzeczniczych przez ławników umożliwia zapewnienie obywatelom swoich przedstawicieli w składach orzekających⁹⁴⁴. Można podnosić postulaty przeciwko instytucji wskazując, że poza ławnikami, istnieje jeszcze przedstawiciel społeczny. Należy jednak pamiętać, że instytucje społeczne, fundacje, które reprezentują interes społeczny w toku procesu są najczęściej reprezentowane przez radców prawnych, a więc zawodowych prawników, co sprawia, że udział społeczeństwa w procesie ma charakter abstrakcyjny i zawodowy. Ponadto, przedstawiciel społeczny nie uczestniczy w fazie orzekania.

Na kanwie powyższego wyroku Trybunał rozstrzygał również zagadnienie dotyczące pojęcia „wymiar sprawiedliwości”. Trybunał wskazał, że zwrot ten nie został dotychczas określony ani w orzecznictwie, ani w doktrynie. Podniósł również, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez społeczeństwo polega na dokonywaniu subsumpcji norm prawnych do poszczególnych stanów faktycznych⁹⁴⁵. Wskazana czynność może być jednak podejmowana przez sędziów społecznych jedynie przy obecności sędziów zawodowych, bowiem, co już zostało wcześniej wskazane, polska regulacja konstytucyjna stanowi wprost o udziale, a więc o uczestniczeniu ławników wspólnie z sędziami zawodowymi. Na kanwie wskazanego orzeczenia należy uznać, że wymiar sprawiedliwości, w zakresie odnoszącym się do udziału czynnika społecznego, oznacza partycypację czynnika niezawodowego w sprawowaniu władzy sądowniczej.

Warto również wskazać, w odniesieniu do art. 50 Konstytucji PRL, że w ówczesnym stanie prawnym udział czynnika społecznego był zasadą, od której przewidywano stosowne wyjątki (rozpoznawanie i rozstrzyganie spraw w sądach odbywało się z udziałem ławników ludowych, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie). W minionym ustroju prawnym, ustrojodawca określił wprost model udziału czynnika społecznego oraz zakres wskazanej partycypacji. Odwrotnie jest w aktualnym stanie prawnym, w którym ustawodawca nie przesądził wprost zarówno o modelu czynnika społecznego, jak i samej zasadzie, statuując klauzulę generalną i dopuszczając jako zasadę unormowanie, które jest wyjątkiem od niej. Zasadą, w oparciu o aktualny stan prawny i jednoosobowe składy zawodowe, może być brak czynnika społecznego, zaś wyjątkiem od niej składy kolegialne w sprawach o zbrodnie. Czasem podnosi się, że z uwagi na komunistyczny rodowód ławników (wcześniej ławników ludowych) oraz szeroki ich udział w postępowaniu przed sądami I instancji (niemalże we wszystkich

⁹⁴⁴ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁴⁵ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

sprawach), wskazana instytucja budzi negatywne skojarzenia. Udział czynnika społecznego w prawie polskim ma zatem bogatą tradycję konstytucyjną⁹⁴⁶.

Należy zastanowić się, czy słaba podstawa konstytucyjna instytucji udziału czynnika społecznego nie stanowi zagrożenia dla obywateli w zakresie pewności prawa, zagwarantowania stabilności orzeczniczej, zapewnienia społecznej akceptowalności wyroków, czy świadomości prawnej. Z drugiej strony można zaobserwować spadek zainteresowania obywateli w zakresie wypełniania roli orzeczniczej jako ławnicy, co stanowiło istotny czynnik mający wpływ na odejście od roli orzeczniczej społeczeństwa w sądach rejonowych.

Za sprawą zasady wyrażonej w treści art. 182 Konstytucji RP jest realizowana również zasada kolejalnych składów orzekających, której wyraz stanowi regulacja z ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych czy odpowiednich przepisów proceduralnych - karnych lub cywilnych. Zgodnie z nią, poszczególne rodzaje spraw są rozpoznawane w składach wieloosobowych - zawodowych i mieszanych⁹⁴⁷.

3.1.2. Udział czynnika społecznego, a zasada demokratycznego państwa prawnego

Jak wskazuje się w piśmiennictwie, u podstaw każdej zasady prawa leżą wartości, które stanowią o jej statusie. Za sprawą zasad dochodzi do inkorporowania wartości. Tak jest również z zasadą udziału czynnika społecznego. Jej podstawą są wartości wyrażone w innych przepisach Konstytucji RP. Jedną z nich jest zasada demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji RP). Podstawą funkcjonowania czynnika społecznego jest społeczna akceptowalność wydawanych rozstrzygnięć⁹⁴⁸.

Na poparcie powyższej tezy przytacza się argumentację, zgodnie z którą ławnicy urzeczywistniają poglądy społeczeństwa. Mają oni również wpływ na wydawane rozstrzygnięcia. Czynnik społeczny stanowi zarazem przejaw realizacji zasady kontroli⁹⁴⁹.

Z zasadą demokratycznego państwa prawnego wiąże się twierdzenie, że partycypacja obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest nośnikiem demokratyzacji w procesie

⁹⁴⁶ Skarga konstytucyjna nr Ts 180/10 <https://bgoczynski.files.wordpress.com/2011/07/skarga-konstytucyjna-ts-180-10.pdf> [dostęp: 25.10.2022], M. Pisz, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako jedna z gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym*, SP UWM, nr 55, 2022, s. 277-278.

⁹⁴⁷ W. Skrzydło, *Komentarz do art. 182 Konstytucji* [w:] W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. VII, LEX 2013.

⁹⁴⁸ B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału czynnika społecznego* [w:] P. Wiliński (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. cz. 2 Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014, s. 1427-1428.

⁹⁴⁹ B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału...*, s. 1428.

stosowania prawa. W doktrynie wskazuje się, że interpretacja art. 182 Konstytucji RP, w oderwaniu od zasad demokratycznego państwa prawnego i społeczeństwa obywatelskiego jest niedopuszczalna, zaś charakter państwa demokratycznego ma swoją podstawę w partycypacji obywateli w procesie⁹⁵⁰.

Przedstawiciele prawa konstytucyjnego wskazują, że zasada demokratycznego państwa prawnego stanowi podstawę innych wartości, które mają bezpośrednio lub pośrednio podstawę w Konstytucji RP, a dotyczących prawa, ustroju czy relacji państwo-jednostka, takich jak m.in. sądowy wymiar sprawiedliwości, niezależność sądów, podział władzy, czy ochrona wolności i praw człowieka⁹⁵¹. Jedną z zasad, mających swoje umocowanie w zasadzie demokratycznego państwa prawnego, jest zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa. Podnosi się, że jest to fundament relacji państwo-jednostka. Podstawą wskazanej zasady jest założenie, że organy państwa powinny działać w sposób, który jest podstawą do obdarzenia go zaufaniem ze strony obywatela - w sposób jednolity, uczciwy, dający poczucie bezpieczeństwa prawnego. Jedną z wartości, będących jej podstawą, jest pewność prawa⁹⁵². Wskazana zasada jest również nazywana zasadą lojalności państwa wobec obywateli, jednak w jej centralnej części znajduje się relacja państwo-obywatel, która jest przedstawiana od strony państwa. Obejmuje ona nie tylko proces stanowienia prawa, lecz również jego stosowania⁹⁵³

Realizacja zasady ochrony zaufania do państwa i prawa będzie realizowana w ograniczonym stopniu w przypadku braku udziału czynnika społecznego w orzekaniu w sprawach karnych. Za sprawą wskazanej instytucji obywatele mogą uczestniczyć w wydawaniu wyroków, być częścią wymiaru sprawiedliwości, co zbliża ich do władzy sądowniczej i stanowi podstawę do jej zrozumienia. Dzięki partycypacji obywateli w procesie wzrasta również ich świadomość prawna, co również wpływa na wzrost zaufania do władzy. Ponadto, zasada ochrony zaufania do państwa i prawa, zawiera w sobie proces stosowania prawa, którego wyrazem jest właśnie orzekanie.

Kolejną z zasad, których podstawę stanowi zasada demokratycznego państwa prawnego, jest zasada sprawiedliwości społecznej. Wskazuje się, że jest ona podstawą do równowagi w relacjach międzyludzkich. Ma ona charakter prewencyjny odnośnie do rozwoju zróżnicowanego traktowania społeczeństwa w oparciu o nieobiektywne kryteria traktowania

⁹⁵⁰ B. Janusz-Pohl, *Zasada udziału...*, 1428-1429.

⁹⁵¹ M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 2 Konstytucji* [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, teza 3.

⁹⁵² M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 2...*, teza 4.

⁹⁵³ L. Garlicki, W. Sokalewicz, *Komentarz do art. 2 Konstytucji* [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I, wyd. II*, LEX 2016, teza 30.

obywateli. W doktrynie prawa konstytucyjnego wskazuje się, że sprawiedliwość społeczna jest celem w demokratycznym państwie prawa⁹⁵⁴. Adresatami zasady sprawiedliwości społecznej są nie obywatele, lecz organy władzy państwowej⁹⁵⁵. Można zastanowić się nad sprawiedliwością społeczną bez udziału czynnika społecznego w procesie, co wydaje się skomplikowane. Zasadnym jest założenie, że gwarantem jej realizacji jest obecność ławników w rozpoznawaniu spraw karnych, co może przeciwdziałać zróżnicowanemu traktowaniu oskarżonych w procesie.

Zasadą równoległą wobec państwa sprawiedliwego, czy zasady ochrony zaufania do państwa i prawa jest zasada równości wobec prawa, która jest zbliżona do zasady sprawiedliwości społecznej⁹⁵⁶. Z obydwu zasad można wyprowadzić konieczność udziału czynnika społecznego w orzekaniu. Wskazane zasady formułują pewną dyrektywę wobec władzy, w tym władzy sądowniczej, aby obywateli, którzy znaleźli się w zbliżonej sytuacji prawnej traktować w podobny sposób. Powyższe stanowi podstawę dla sądów, aby wydawały zbliżone rozstrzygnięcia w odpowiednio podobnych stanach faktycznych. Jest to również podstawa do stabilności orzeczniczej. Można się zatem zastanawiać, czy w sytuacji udziału czynnika społecznego w orzekaniu w sprawach karnych nie dojdzie do odejścia od wskazanych dyrektyw. Oczywiście może się tak zdarzyć. Konieczność partycypacji obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości wynika z możliwości tłumaczenia społeczeństwu rozstrzygnięć, które zapadają w kontrowersyjnych niekiedy sprawach, a nie zawsze spotykają się z akceptacją. W takim wypadku osoby pełniące funkcję ławnika mogą podać postronnym przyczyny wydania rozstrzygnięcia, które zapadło w danej sprawie, z uwagi właśnie na równe traktowanie obywateli.

Zasadą równoległą do zasady państwa demokratycznego jest zasada trójpodziału władzy, z której należy wyprowadzić konieczność wzajemnego hamowania się władz, które pozostają sobie równe i współpracują ze sobą (przejaw zasady *checks and balance*). Zatem niedopuszczalnym jest, aby władze były od siebie wzajemnie odseparowane, czy aby jedna z nich była osłabiana przez pozostałe lub dominowała nad nimi⁹⁵⁷. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego podnosi się, że zasada trójpodziału władzy odnosi się do kompetencji przypadających każdej z władz. Zgodnie z nią, system organów państwowych powinien zawierać wewnętrzne mechanizmy zapobiegające koncentracji i nadużyciom władzy

⁹⁵⁴ M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 2...*, teza 7.

⁹⁵⁵ L. Garlicki, W. Sokalewicz, *Komentarz do art. 2...*, teza 54.

⁹⁵⁶ L. Garlicki, W. Sokalewicz, *Komentarz do art. 2...*, teza 13.

⁹⁵⁷ L. Garlicki, W. Sokalewicz, *Komentarz do art. 2...*, teza 11.

państwowej, gwarantujące jej sprawowanie zgodnie z wolą Narodu i przy poszanowaniu wolności i praw jednostki⁹⁵⁸.

Udział czynnika społecznego w orzekaniu może stanowić gwarancję przestrzegania zasady trójpodziału władzy. Należy również wskazać, że zabezpieczenie realizacji wskazanej zasady stanowi uczestnictwo obywateli w dwóch pozostałych władzach. Zarówno w legislatywie i egzekutywie występują przedstawiciele społeczeństwa, a nie tylko zawodowi politycy. Biorąc pod rozwagę powyższe, trzeba uznać, że brak obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości może doprowadzić do odseparowania judykatury od władzy ustawodawczej i wykonawczej. Partycypację obywateli można potraktować jako zabezpieczenie, które równoważy trzy współistniejące władze.

Zasada trójpodziału władzy, która ma swoją podstawę w art. 10 Konstytucji RP, w zakresie zaś odnoszącym się do judykatury znalazła osobny wyraz w art. 173 Konstytucji, zgodnie z którego treścią: sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz. Zasada niezależności sądów z art. 173 stanowi uszczegółowienie art. 10 Konstytucji RP, który ma jednak zasadnicze znaczenie. Treść pierwszego z przytoczonych przepisów nie ogranicza podstawowego charakteru normy z art. 10 Konstytucji⁹⁵⁹. Warto zauważyć, że właśnie w zakresie władzy sądowniczej, zasada trójpodziału władzy ma osobną podstawę. Polski ustrojodawca dostrzega szczególny charakter judykatury, z uwagi na konieczność zachowania odrębności i niezależności celem bezstronnego rozstrzygnięcia spraw. Należy podkreślić, że pozostałe władze - legislatura i egzekutywa wzajemnie między sobą współpracują, wpływają na siebie, czy też ograniczają siebie nawzajem. Dopuszcza się obszary, w których ich kompetencje nakładają się na siebie, czy przecinają. Inaczej jest w przypadku judykatury, która pozostaje odseparowana od pozostałych władz⁹⁶⁰. Przejawem zasady z art. 173 Konstytucji RP jest szczególny tryb powoływania sędziów. W tym wypadku przejawem odrębności i niezależności władzy sądowniczej od innych władz nie jest jednak wybór ławników, który przebiega w odrębny sposób - przy udziale rad gmin i innych podmiotów⁹⁶¹.

Pomiędzy władzą sądowniczą, a ustawodawczą, czy wykonawczą zachodzi jednak pewna relacja. Judykatura nie jest całkowicie niezależna od nich. Przejaw zależności od władzy ustawodawczej stanowi podleganie sędziów i ławników Konstytucji i ustawom, a więc aktom prawnym stanowionym przez legislaturę. Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej - organ egzekutywy. Wskazane rozważania prowadzą do konkluzji, że

⁹⁵⁸ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁵⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2004 roku, K 12/03, LEX nr 84272.

⁹⁶⁰ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁶¹ Szerzej - patrz rozdział 3.2.

jakkolwiek dopuszcza się wpływanie przedstawicieli innych władz na judykaturę, jednakże nie mają oni kompetencji do sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Jedyne wpływy w tym zakresie przysługują społeczeństwu, a zatem ławnikom⁹⁶².

Z zasady demokratycznego państwa prawnego należy wyprowadzić zasadę z art. 4 Konstytucji RP, a mianowicie zwierzchniej władzy narodu, która również stanowi podstawę do partycypacji obywateli w orzekaniu⁹⁶³. Z tego powodu całkowita likwidacja udziału czynnika społecznego w wydawaniu orzeczeń w sprawach karnych powodowałaby niezgodność z ustawą zasadniczą⁹⁶⁴.

Ograniczenie partycypacji ławników w orzekaniu w sprawach karnych stanowi nie tylko naruszenie art. 182 Konstytucji RP, lecz również art. 4. W obecnym stanie prawnym obywatele posiadają rzeczywistą możliwość pełnienia funkcji w ramach władzy ustawodawczej i wykonawczej. Nie sposób jednak uznać, że reprezentacja Narodu we władzy sądowniczej jest odpowiednia, gdy udział ławników w sprawach karnych został ograniczony do minimum.

Wskazana okoliczność została podniesiona w skardze konstytucyjnej, wniesionej w 2010 roku. W jej treści zarzucono, że na skutek braku obecności ławników w składzie sądu doszło do ograniczenia prawa skarżącego do rzetelnego procesu. Skarżący zarzucił niezgodność art. 28 § 1 i art. 30 § 1 k.p.k. z art. 45 ust. 1 i art. 182 Konstytucji RP z uwagi na uniemożliwienie udziału czynnika społecznego przed sądem I instancji. Wskazany zarzut został sprowadzony do naruszenia zasad przeprowadzania dowodów i ich oceny dokonywanej przez sąd orzekający. Zdaniem skarżącego, ocena dowodów, dokonywana przez sąd orzekający w składzie jednego sędziego, może budzić wątpliwości w zakresie realizacji m.in. jego prawa do sądu. W treści skargi konstytucyjnej wskazano również, że poprzez ograniczenie partycypacji ławników, których prawa są zrównane z sędziami, doszło do naruszenia prawa do rzetelnego procesu, a tym samym i zasady będącej kluczową gwarancją polskiego ustroju konstytucyjnego, jaką jest zasada demokratycznego państwa prawnego⁹⁶⁵.

W skardze konstytucyjnej skarżący przytoczył tezy z wyroku Trybunału Konstytucyjnego, wydanego w sprawie K 28/97, w którym wskazano, że prawo do sądu polega na zapewnieniu odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, również w zgodzie z zasadami sprawiedliwości i jawności. Zdaniem skarżącego, udział czynnika społecznego stanowi gwarant prawa do sądu i uosobienie zasady sprawiedliwości proceduralnej, która

⁹⁶² Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁶³ L. Garlicki, W. Sokalewicz, *Komentarz do art. 2...*, teza 5.

⁹⁶⁴ E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika...*, s. 71.

⁹⁶⁵ *Skarga konstytucyjna nr Ts 180/10...*

srowadza się do uznania, że na skutek właściwej organizacji procesu, analizy uzyskanych informacji, dochodzi do wydania rozstrzygnięcia, które można uznać za sprawiedliwe. W ocenie skarżącego, na skutek braku instytucji ławników, doszło również do naruszenia zasady swobodnej oceny dowodów. Jego zdaniem, czynnik społeczny prowadzi do jej obiektywizacji. Ograniczenie udziału ławników prowadziło do naruszenia zasady *in dubio pro reo*, bowiem sąd orzekający nie wziął niedających się usunąć wątpliwości na korzyść oskarżonego. Zdaniem skarżącego, sędziowie zawodowi nie chcą często dopuszczać poszczególnych dowodów, co można tłumaczyć ich rutyną. Udział ławników mógłby prowadzić do poszerzenia inicjatywy dowodowej. Skarżący wskazał, że w wyniku rezygnacji z udziału ławników w postępowaniu sądowym dochodzi do regresu prawnego, powrotu do czasów monarchii absolutnej i odejścia od rządów demokratycznego państwa prawnego. W ocenie skarżącego, obecność ławników w orzekaniu wpływa na zasadę bezstronności sądu⁹⁶⁶. Trybunał Konstytucyjny ostatecznie odmówił nadania wskazanej skardze dalszego biegu⁹⁶⁷.

W oparciu o powyższe argumenty i stan prawny przedstawionej skargi konstytucyjnej, należy stwierdzić, że podnoszone twierdzenia mają charakter za daleko idący. W analizowanej sprawie czyn przypisany przez sąd I instancji miał postać czynu ściganego z oskarżenia prywatnego. Wydaje się, że we wskazanej kategorii spraw udział czynnika społecznego jest zbędny. Warto tu przytoczyć stanowisko A. Murzynowskiego, który wskazywał, że istnieje pewna kategoria spraw karnych, w których można odejść od zasady kolegialnych składów orzekających oraz od partycypacji ławników w procesie. Tą kategorią były sprawy o mniejszym stopniu zawiłości, wydaje się, że m.in. sprawy prywatnoskargowe. Autor ten postulował rozpoznawanie ich w składach jednoosobowych przez sędziów o większym stażu pracy⁹⁶⁸. Warto zauważyć, że skoro, w pewnej kategorii spraw ustawodawca odchodzi od zasady ścigania czynów z urzędu, od zasady legalizmu, również i w tych kategoriach partycypacja obywateli byłaby zbędna.

Przywołana skarga konstytucyjna została wywiedziona po zakończeniu postępowania toczącego się przed sądem odwoławczym i jako taka częściowo odnosiła się do procedury odwoławczej, która ma specyficzny charakter (pomimo iż, skarżący wnosił o stwierdzenie niezgodności z konstytucją odpowiednich przepisów w zakresie postępowania przed sądem I instancji). Przed sądem odwoławczym dowody przeprowadza się z zasady w sposób ograniczony, zaś w przypadku konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu w całości,

⁹⁶⁶ Skarga konstytucyjna nr Ts 180/10...

⁹⁶⁷ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 października 2011 roku, Ts 180/10, LEX nr 1124459.

⁹⁶⁸ A. Murzynowski, *Podstawowe zasady rzetelnego procesu a problem zróżnicowania form postępowania w sprawach o przestępstwa*, Prok. i Pr., nr 1, 2001, s. 15.

zachodzi podstawa do uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (art. 437 § 2 zd. 2 k.p.k.). Również i czynnik społeczny nie przystaje do procedury odwoławczej, w toku której ocenie wyjątkowo podlega materiał dowodowy. Postępowanie przed sądem odwoławczym znacznie różni się od postępowania przed sądem I instancji. Pomimo kontrolowania wydanego orzeczenia, jego ocena sprowadza się również do stwierdzenia zasadności lub bezzasadności wniesionego środka odwoławczego (jego kierunku), podniesionych zarzutów i wniosków odwoławczych (którymi nie jest on związany) oraz zbadania okoliczności, które podlegają uwzględnieniu z urzędu. W sądach odwoławczych, z racji skomplikowania zagadnień prawnych i konieczności znajomości procedury karnej nie ma miejsca dla ławników.

3.1.3. Podstawa konstytucyjna odnosząca się do sądów i trybunałów

Szersze regulacje dotyczące sędziów zawodowych mają swoją podstawę w rozdziale VIII Konstytucji RP. W zamieszczonych tam przepisach znajdują się fundamentalne wartości odnoszące się do pełnienia urzędu sędziego, niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Niektórzy autorzy wskazują, że przejawem zasady niezależności sądów od innych władz i niezawisłości sędziowskiej jest również udział czynnika społecznego w procesie⁹⁶⁹. Należy podzielić twierdzenie, że udział ławników w procesie stanowi podstawę do zabezpieczenia zasady niezależności sądów. Zgodnie ze wskazaną zasadą, władza sędziowska jest niezależna od władz ustawodawczej i wykonawczej. Dochodzi zatem do oddzielenia judykatury w zakresie organizacyjnym i funkcjonalnym. Z tego powodu wskazuje się, że posiada ona szczególną pozycję pośród wszystkich władz. Uprzywilejowany status nie wpływa jednak na wzajemną relację między nimi, która musi być odpowiednia. Władze nie mogą pozostawać w odseparowaniu od siebie. Wymaga się równoważenia, hamowania i wzajemnej kontroli, co potwierdził również Trybunał Konstytucyjny⁹⁷⁰.

Udział ławników może stanowić przejaw zasady niezależności sądów z uwagi na społeczny charakter instytucji. W przypadku władzy sędziowskiej, nadmierny wpływ innych władz jest niepożądany, bowiem sądy sprawują wymiar sprawiedliwości, a więc podejmują decyzje procesowe w oparciu o inne zasady, w tym o zasadę sprawiedliwości społecznej. W przypadku pozostałych władz, konieczne jest zachowanie równowagi i ich wzajemne hamowanie się. Nadmierne oddziaływanie władz nie jest jednak potrzebne w zakresie władzy

⁹⁶⁹ E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika...*, s. 76.

⁹⁷⁰ Wyrok TK z dnia 18 lutego 2004 roku, K 12/03, M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 10 Konstytucji* [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX 2021, teza 4-5.

sądowniczej, z uwagi na uczestnictwo ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Za sprawą obecności społeczeństwa w procesie, które w zasadzie jest niezależne (lub powinno być niezależne) od innych władz państwowych, niepotrzebny jest wpływ pozostałych władz na judykaturę. Obecność ławników w orzekaniu daje wyraz społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a ponadto zapobiega zamykaniu się środowiska sędziowskiego. W takim wypadku społeczeństwo ma istotny wpływ na sędziego zawodowego, którego rozstrzygnięcie musi być poparte logiczną argumentacją, aby przekonać osoby bez wykształcenia prawniczego. Przejaw wpływu ławników na zasadę niezależności sądów w zakresie odnoszącym się do możliwości hamowania władzy sądowniczej stanowi również przewaga liczebna sędziów społecznych. W przypadku, gdy sędzia zawodowy nie przekona ich do swojego rozstrzygnięcia, może zostać przegłosowany. Podobną gwarancję stanowi możliwość zgłoszenia zdania odrębnego przez każdego z ławników.

W przypadku zasady niezawisłości sędziowskiej - podleganiu Konstytucji i ustawom w ramach sprawowanego urzędu (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP), a niepodleganiu innym wpływom z zewnątrz, wskazane rozważania nie są już tak oczywiste. Twierdzenie, że urząd ławnika stanowi gwarancję zasady niezawisłości sędziowskiej można uznać za zbyt daleko idące. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych w art. 169 § 1 stanowi podstawę dla niezawisłości ławników. Nie sposób zatem uznać, że instytucja ławnika stanowi gwarancję niezawisłości sędziowskiej, z uwagi na samodzielną podstawę niezawisłości ławniczej w akcie prawnym o niższej hierarchii. „Konstytucyjna zasada niezawisłości sędziów nie „rozciga się” na ławników⁹⁷¹”. Z drugiej jednak strony, wskazuje się, że partycypacja obywateli w procesie „zwiększa niezawisłość składu sądu oraz utrudnia wywieranie nacisku na sąd”⁹⁷². W takim tylko zakresie należy podzielić twierdzenie odnoszące się do istotnego charakteru udziału czynnika społecznego w procesie, z perspektywy zabezpieczenia niezawisłości sędziowskiej w celu uniemożliwienia wywierania wpływu na skład sądu.

Warto zauważyć, że polski ustrojodawca wyodrębnił dwie instytucje: sędziów i udział czynnika społecznego. W treści rozdziału VIII ustawy zasadniczej, ustrojodawca osobno stanowi bowiem o każdej z nich. Ławnicy, w rozumieniu Konstytucji RP, nie są zatem sędziami, co można wyprowadzić z ogólnej reguły wykładni - z zakazu wykładni synonimicznej. Jeśli ustrojodawca chciałby, aby ławnicy posiadali uprawnienia równe sędziom, czy byli nazywani sędziami, w treści ustawy zasadniczej znalazłaby się przedmiotowa regulacja. W aktualnym kształcie polskiej Konstytucji, możliwość samodzielnego pełnienia

⁹⁷¹ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁷² *Skarga konstytucyjna nr Ts 180/10...*

funkcji orzeczniczych przez czynnik społeczny jest zatem niemożliwa. Ustrojodawca, o czym była już mowa, stanowi bowiem o udziale, a zatem o sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez obywateli obok czynnika zawodowego, a nie samodzielnie.

3.1.4. Inne podstawy konstytucyjne udziału czynnika społecznego w orzekaniu

Zasadę udziału czynnika społecznego można wyprowadzić również z art. 45 Konstytucji RP, a konkretnie z zasady prawa do sądu, rzetelnego procesu sądowego i jawności rozprawy⁹⁷³. Rozpoznanie sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd stanowi gwarancję przysługującą każdemu oskarżonemu. Wyrazem należytej obsady sądu jest również partycypacja ławników. Świadomi obywatele, których sprawy są rozpoznawane przed sądem, mają prawo oczekiwać, że członkami składów orzekających będą również osoby reprezentujące społeczeństwo. Z jednej strony, społeczeństwo może oczekiwać, że ich sprawa zostanie rozpoznana przez sędziów zawodowych, a zatem przez osoby o odpowiednim przygotowaniu zawodowym. Z drugiej zaś, udział ławników (co było już wskazywane w rozdziale odnoszącym się do prawa porównawczego) przeciwdziała rutynie sędziowskiej, co wzmacnia uważność, a tym samym możliwość dokładniejszego rozpoznania sprawy, a ponadto jest gwarantowany przez przepisy Konstytucji.

Przejawem zasady rzetelnego procesu sądowego jest również jawność rozprawy. Trybunał Konstytucyjny w jednym ze swoich judykatów (wydanym co prawda w sprawie dotyczącej prawa upadłościowego, a więc obszaru prawa, w którym więcej rozstrzygnięć wydaje się bez udziału stron), zwrócił uwagę na istotny charakter zasady jawności rozprawy. Wskazał on, że zasada jawności ma na celu zapewnienie bezstronności sędziego, prawidłowości przebiegu postępowania, mobilizuje sąd do większej staranności i sumienności przy dokonywaniu czynności procesowych⁹⁷⁴. Z tego powodu należy uznać, że obecność ławników na sali rozprawy mobilizuje sąd do większej staranności. Oczywiście i w tym zakresie można wywodzić kontrargumenty wskazując, że w rozprawie może uczestniczyć publiczność lub przedstawiciele mediów (poza sytuacją wyłączenia jawności rozprawy). W tym zakresie należy wskazać, że ławnicy zapewniają szerszą i pewniejszą reprezentację społeczeństwa w procesie niż publiczność czy media. Ławnicy mogą uczestniczyć również w rozprawach, w których doszło do wyłączenia jawności, tak z mocy prawa, jak i mocą

⁹⁷³ E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika...*, s. 73.

⁹⁷⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 listopada 2007 roku, SK 57/05, LEX nr 318037.

postanowienia sądu. W niektórych sytuacjach, gdy sprawa nie uzyskała wystarczającego rozgłosu, z uwagi na swój charakter i zainteresowanie mediów, nie można oczekiwać, że na sali rozpraw pojawi się publiczność lub media. Należy uznać, że partycypacja ławników zapewnia realizację zasady rzetelnego procesu oraz zasady jawności zewnętrznej rozprawy.

W zakresie prawa do rzetelnego procesu sądowego należy również odnieść się do art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2⁹⁷⁵, który statuuje wskazaną zasadę. Każdy ma bowiem prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o (...) zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne (...). Prawo do sądu oraz zapewnienia jawności rozprawy korzysta zatem z ochrony prawnej na mocy przepisów Konwencji. Z tego powodu należy uznać, że powyższe rozważania, w zakresie odnoszącym się do ławników, są aktualne także na gruncie EKPCz.

Warto rozważyć udział czynnika społecznego w perspektywie funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. W piśmiennictwie prawa konstytucyjnego podnosi się, że społeczeństwo obywatelskie jest jedną z zasad konstytucyjnych, która nie jest wyodrębniona w treści ustawy zasadniczej. Polega ona na tym, że każda jednostka w społeczeństwie ma prawo do działania w wybranym przez siebie obszarze życia społecznego, np. w organizacjach pozarządowych, czy partiach politycznych (a zatem również jako ławnik) i przez to może realizować swoje uprawnienia jako obywatel. Społeczeństwo obywatelskie to zrzeszenie aktywnych, wolnych, świadomych i zaangażowanych obywateli. W piśmiennictwie wskazuje się, że społeczeństwo może uczestniczyć w podejmowaniu istotnych dla państwa decyzji, w tym również decyzji procesowych jako ławnicy. Możliwość pełnienia funkcji orzeczniczych jako ławnicy pozostaje zatem związana z zasadą społeczeństwa obywatelskiego. W literaturze podnosi się również, że doskonałym przejawem bliskiej relacji pomiędzy społeczeństwem obywatelskim, a udziałem czynnika społecznego jest przekonanie, zgodnie z którym, stanowienie i stosowanie prawa nie mogą zostać powierzone jedynie prawnikom⁹⁷⁶. Jest to pogląd słuszny, bowiem przedstawiciele społeczeństwa sprawują swoje funkcje we władzy ustawodawczej, jak i wykonawczej. Ich brak we władzy sądowniczej stanowiłby naruszenie wskazanej zasady.

⁹⁷⁵ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm., dalej: EKPCz.

⁹⁷⁶ M. Pisz, *Udział obywateli...*, s. 269-273.

Udział społeczeństwa w sprawowaniu funkcji orzeczniczych pełni istotną rolę z perspektywy społeczeństwa obywatelskiego, bowiem umożliwia podejmowanie aktywności w zakresie spraw publicznych oraz stanowi narzędzie związane z utrzymaniem równowagi w sądownictwie. Obecność ławników w sądach ma na celu uwzględnianie poglądów obywateli podczas wydawania rozstrzygnięć⁹⁷⁷.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego poruszana była również kwestia zakresu udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w nawiązaniu do społeczeństwa obywatelskiego. W jednym z wyroków Trybunał wskazał, że obecność w sądach zwykłych obywateli, którzy pochodzą z różnych grup społecznych, stwarza możliwość przedyskutowania z sędziami zawodowymi rozstrzyganej kwestii, przez co zapobiega rutynie sędziowskiej. Partycypacja czynnika niezawodowego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości umożliwia bliższy kontakt ze społeczeństwem oraz wpływa na wzrost świadomości prawnej społeczeństwa⁹⁷⁸.

Przedstawiciele prawa konstytucyjnego wskazują, że aktualne regulacje w zakresie udziału czynnika społecznego w prawie polskim zapewniają dostateczną gwarancję dla realizacji zasady społeczeństwa obywatelskiego⁹⁷⁹. Ich zdaniem pozostawienie modelu oraz zakresu partycypacji obywateli do regulacji ustawodawcy zwykłemu stanowi poprawną realizację zasady udziału czynnika społecznego w orzekaniu. Obecność obywateli w sprawowaniu funkcji sądenia nie ma zatem wymiaru symbolicznego⁹⁸⁰. Idąc dalej wskazanym tokiem rozumowania należałoby uznać, że zapewnienie kompetencji orzeczniczych obywatelom w procesie karnym jedynie w sprawach o zbrodnie należałoby uznać za wystarczające i zgodne z założeniami polskiego ustrojodawcy. Nie sposób jednak zgodzić się ze wskazanym założeniem. W oparciu o wywód odnoszący się do społeczeństwa obywatelskiego, należy uznać, że obywatele mają możliwość realizowania przysługujących im uprawnień w zakresie władzy ustawodawczej i wykonawczej na różnych płaszczyznach życia społecznego, poprzez m.in. udział w organizacjach pozarządowych, partiach politycznych czy różnego rodzaju stowarzyszeniach. Obecnie obowiązujące regulacje nie dopuszczają co do zasady żadnej innej możliwości sprawowania wymiaru sprawiedliwości w orzekaniu przez społeczeństwo w sprawach karnych niż jako ławnicy w sądach okręgowych w sprawach o zbrodnie. Należy bowiem podnieść, że w praktyce instytucja z art. 28 § 3 k.p.k., w zakresie, w jakim sąd I instancji ze względu na szczególną zawłość sprawy lub jej wagę może postanowić

⁹⁷⁷ M. Pisz, *Udział obywateli...*, s. 274.

⁹⁷⁸ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁷⁹ M. Pisz, *Udział obywateli...*, s. 278-279.

⁹⁸⁰ M. Pisz, *Udział obywateli...*, s. 278-279.

o jej rozpoznaniu w składzie jednego sędziego i dwóch ławników nie ma żadnego zastosowania. Można oczywiście wskazywać, że polski ustawodawca zapewnia udział czynnika społecznego w procesie karnym również poprzez udział przedstawiciela społecznego. Wskazana instytucja bywa często reprezentowana przez zawodowego prawnika, a jego obecność w procesie nie obejmuje sfery orzekania, lecz uczestnictwo w fazie rozprawy jako *quasi* strona. Z tego powodu nie sposób podzielić powyższego poglądu.

3.1.5. Konstytucyjność regulacji wyboru ławników

Na kanwie jednego z wyroków Trybunał Konstytucyjny rozstrzygał zagadnienie odnoszące się do konstytucyjności art. 160 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych w zakresie, w jakim przewiduje on wyłączną właściwość rad gmin do obsadzania stanowisk ławniczych. W treści pytania prawnego przedstawionego Trybunałowi, Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie (dalej: WSA) wskazał na kilka wątpliwości, związanych ze wskazanym trybem wybierania ławników. Pierwsza z nich dotyczyła naruszenia regulacji art. 10 i 173 Konstytucji RP, odnoszących się do trójpodziału władzy. Druga wątpliwość polegała na tym, czy tryb wyboru nie narusza uprawnień Krajowej Rady Sądownictwa (dalej: KRS), związanych ze staniem na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów (art. 186 Konstytucji) oraz uczestniczenia w procesie ich powoływania. W treści pytania prawnego WSA wskazał, że jego wątpliwości związane są m.in. ze statusem samorządu terytorialnego, który jest zaliczany do władzy wykonawczej. Z tego powodu, wpływ władzy wykonawczej na wybór ławników, którzy mają przewagę liczebną i mogą przegłosować sędziów, może prowadzić do rozważań odnośnie do niezależności władzy sądowniczej⁹⁸¹.

W związku z powyższym pytaniem prawnym, organy władzy państwowej przedstawiły swoje stanowiska. Interesująca, z perspektywy przedmiotowych rozważań, jest opinia wyrażona przez Prokuratora Generalnego, którego zdaniem, z przepisów Konstytucji nie sposób wyprowadzić konieczności powoływania ławników przy udziale KRS. Przymiot niezawisłości sędziowskiej i niezawisłości ławniczej mają zupełnie inny charakter. Niezawisłość ławnicza ma swoją podstawę w treści ustawy i odnosi się jedynie do płaszczyzny sprawowania wymiaru sprawiedliwości, a więc ma charakter węższy niż niezawisłość sędziowska - w zakresie sprawowania swojego urzędu. Zbliżenie pozycji ławnika do statusu

⁹⁸¹ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

sędziego nie oznacza jednak konieczności uregulowania sposobu wyboru ławników w sposób zbliżony do powoływania sędziów⁹⁸².

Trybunał Konstytucyjny wskazał, że w oparciu o przedmiotową regulację, zawartą w treści ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych należy uznać, że udział ławników, choć nie ma charakteru zawodowego, to trzeba odnosić do niego przymioty bezstronności i niezawisłości, w zakresie rozpoznawanych spraw. Trybunał rozważył również kwestię znacznego skomplikowania materii prawa. Jego zdaniem aktualne tempo uchwalania aktów normatywnych, ich skomplikowanie czy problematyka reguł wykładni wpływają na wątpliwość sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez osoby bez wykształcenia prawniczego, co przejawia się w ograniczeniu udziału ławników w sądach rejonowych, czy podniesieniu kwalifikacji kandydatów na ławników⁹⁸³.

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego samorząd terytorialny jest zaliczany do władzy wykonawczej, bowiem jego organy wykonują zadania, których część była uprzednio realizowana przez podmioty podległe Radzie Ministrów. Ze wskazanej klasyfikacji nie można jednak wyprowadzać twierdzenia, że wybór ławników przez rady gmin stanowi ingerencję w zasadę trójpodziału władzy. Przygotowanie wyboru ławników przez rady gmin stanowi wykonywanie przez nie zadania zleconego z zakresu administracji rządowej. W aspekcie związanym ze znaczeniem wskazanej czynności (poprzedzeniem formowania składu sądowniczego w danej sprawie) należy uznać, że odnosi się ona do realizacji zadania ogólnopaństwowego. Pomimo iż główne kompetencje wyboru ławników przypadają radom gmin, liczne grono podmiotów wskazanych w art. 162 § 1 p.u.s.p. może przedstawiać kandydatury na ławników. Zdaniem Trybunału, uprawnienie przedstawicieli władzy sądowniczej (prezesów sądów) do uczestnictwa w zgłaszaniu kandydatur jest wystarczającym czynnikiem do uznania, że judykatura ma swój udział w wyborze ławników. Inną gwarancją do tworzenia odpowiednich składów orzekających w danej sprawie jest możliwość odsunięcia ławników od orzekania poprzez wygaśnięcie mandatu ławnika czy odwołanie sędziego społecznego (art. 166 § 1 i 2 p.u.s.p.). Wskazane instytucje stanowią zabezpieczenie, celem zapewnienia bezstronnych i niezawisłych składów orzekających w danej sprawie. W przypadku wyboru na ławnika osoby nieodpowiedniej, wentyl bezpieczeństwa stanowią dwie powyższe instytucje. Dzięki nim można w prosty sposób zweryfikować wybrane osoby. Kolejnym zabezpieczeniem jest możliwość niepowoływania ławnika do składów orzekających w przypadku zajścia jednej z okoliczności z art. 167 § 1 p.u.s.p. W ocenie Trybunału

⁹⁸² Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁸³ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

Konstytucyjnego, powyższe podstawy stanowią przejaw konstytucyjności regulacji zawartych w treści ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych, w zakresie odnoszącym się do wyboru ławników przez rady gmin. Wskazana regulacja nie narusza zasady trójpodziału władzy, niezależności i odrębności sądów⁹⁸⁴.

W zakresie odnoszącym się do nieuczestniczenia KRS w procesie wyboru ławników, Trybunał wskazał, że z różnic pomiędzy sędziami i ławnikami w zakresie powoływania pierwszych z nich na czas nieoznaczony, drugich zaś na 4-letnie kadencje, należy wyprowadzić również różnicę w zakresie procedury wyboru. Ponadto, sędziowie ze swojego urzędu są nieusuwalni, co ma podstawę w treści ustawy zasadniczej (art. 180 ust. 1 Konstytucji RP), zaś ławnicy mogą zostać odwołani, co stanowi zabezpieczenie dla sposobu powoływania ławników przez rady gmin. Sposób wyboru ławników należy postrzegać z punktu widzenia zasady celowości, nie zaś z perspektywy realizacji zasady niezawisłości sędziowskiej. Ławnicy reprezentują bowiem społeczeństwo pochodzące z różnorodnych grup, co umożliwia kolegialne rozstrzyganie spraw. W składzie orzekającym dochodzi do starcia argumentów reprezentowanych przez czynnik zawodowy oraz przez obywateli. Z tego powodu, powoływanie ławników przez KRS mogłoby mieć negatywny wpływ na formowanie składów sądzących. KRS jest bowiem podmiotem, który ma doświadczenie w opiniowaniu kandydatur na stanowiska sędziowskie, co mogłoby zaburzać społeczny charakter instytucji ławnika. KRS bywa również nazywana organem *quasi* samorządowym sędziów. Podobny charakter w stosunku do ławników pełnią rady ławnicze. Ponad to, liczba ławników podlegających wyborowi w skali kraju znaczenie przekracza liczbę sędziów powoływanych do pełnienia urzędu. W takiej sytuacji nie sposób wyobrazić sobie uczestnictwa KRS, jak również centralizacji wyborów. Pozostawienie powoływania ławników władzy lokalnej, w celu przysługiwania się władzy państwowej nie jest zatem pozbawione sensu⁹⁸⁵.

Odnosząc się do kwestii powoływania ławników, ETPCz w wyroku Wielkiej Izby wskazał, że „sąd „ustanowiony” ustawą, w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPCz obejmuje zarówno proces powoływania sędziów w ramach krajowego systemu prawnego, jak i zapewnienie, by ustrój sądownictwa opierał się na zasadach gwarantujących jego niezależność. Naruszenie art. 6 ust. 1 EKPCz ma miejsce, gdy dochodzi do rażącego naruszenia przepisów krajowych o fundamentalnym charakterze dla ustanowienia sądu”⁹⁸⁶. Pomimo iż, wskazany wyrok odnosi się do aktualnych problemów w zakresie niekonstytucyjności powołania sędziów należy uznać,

⁹⁸⁴ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁸⁵ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

⁹⁸⁶ Sprawa *Guðmundur Andri Ástráðsson przeciwko Islandii* (skarga nr 26374/18), LEX nr 3087749.

że w zakresie, w jakim odnosi się on do kwestii ich powoływania czy zapewnienia niezależności sądu, można przenieść wskazane rozważania na grunt odnoszący się do ławników. Zmiana regulacji w zakresie powoływania ławników i zaangażowanie w nie np. przedstawicieli władzy wykonawczej (nie lokalnej), czy ustawodawczej lub odejście od przepisanej prawem procedury, spowodowałoby naruszenie przepisów ustawy zasadniczej oraz regulacji konwencyjnej.

3.1.6. Kwestia konstytucyjności składów sądzących w sprawach cywilnych bez udziału ławników

Na skutek nowelizacji doszło do zmiany art. 15 zzs¹ ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych⁹⁸⁷ poprzez ograniczenie liczebności składów orzekających w sprawach cywilnych na skutek wprowadzenia (na czas epidemii i rok po jego zakończeniu) zasady sądów orzekających w składach jednoosobowych, nawet w sprawach, w których dotychczas orzekano z udziałem ławników. Z tego powodu zadano pytanie prawne do Trybunału Konstytucyjnego⁹⁸⁸ w celu zbadania zgodności z Konstytucją wskazanej regulacji, a to z art. 2, 45 ust. 1, 31 ust. 3 i art. 18 Konstytucji RP. Do wskazanego postępowania przystąpił Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: RPO lub Rzecznik). Z perspektywy przedmiotowych rozważań, interesujące wydaje się jego stanowisko w sprawie⁹⁸⁹.

W treści stanowiska RPO wskazał, że regulacja covidowa ograniczała prawa i wolności obywateli, również te wynikające z Konstytucji RP i EKPCz. Istotny charakter ma zrównanie pozycji ławników z prawami sędziów oraz wpływ na rozstrzyganie spraw przed sądami powszechnymi. Udział obywateli ma na celu zapewnienie zgodności rozstrzygnięcia ze społecznym poczuciem sprawiedliwości. Partycypacja obywateli daje również wyraz zasadzie kolegialności składów orzekających, co, zdaniem Rzecznika, ogranicza niedokładności w ustaleniu stanu faktycznego oraz umożliwia bardziej szczegółową dyskusję. Brak ławników w

⁹⁸⁷ Wskazana nowelizacja nastąpiła mocą art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 28 maja 2021 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1090).

⁹⁸⁸ Pytanie prawne zainicjował Sąd Rejonowy Katowice-Zachód w Katowicach, VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych. Ostatecznie postępowanie umorzono z uwagi na cofnięcie pytania prawnego.

⁹⁸⁹ *Przystąpienie do postępowania i stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich wraz z uzasadnieniem* https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-12/Do_TK_sklady_lawnicze_3.12.2021.pdf [dostęp: 3.11.2022], *Rozpoznawanie spraw z zakresu prawa pracy bez udziału ławników – szczególne rozwiązania związane z zapobieganiem i zwalczaniem COVID-19* <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/art/rozpoznawanie-spraw-z-zakresu-prawa-pracy-bez-udzialu-lawnikow-szczegolne-rozwiazania-zwiazane-z-zapobieganiem-i-zwalczaniem-covid-19> [dostęp: 3.11.2022].

sądach cywilnych prowadził do całkowitego usunięcia z normy art. 182 Konstytucji jej treści. W ocenie RPO, ograniczenie składów sądzących w sprawach cywilnych było podyktowane zapewnieniem „większej efektywności postępowania i jego szybkości”, kosztem gwarancji procesowych stron, w tym m.in. prawa do sądu⁹⁹⁰.

Dodatkowym mankamentem nowelizacji było jej zastosowanie nie tylko do spraw nowo wszczętych przed sądem, lecz również do spraw w toku, co, zdaniem Rzecznika, prowadziło do naruszenia zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa (jedna z głównych zasad wchodzących w skład zasady demokratycznego państwa prawnego). Wyraz wskazanej zasady stanowi zachowanie pewności prawa oraz bezpieczeństwa jednostki poprzez oczekiwanie, że ustawodawca nie będzie wprowadzał zmian nagłych i nieoczekiwanych, przez co może ona przewidzieć swoje działania⁹⁹¹.

Powyższa zasada ma, w ocenie Rzecznika, wpływ na realizację prawa do sądu wyrażonego w treści art. 45 ust. 1 Konstytucji. Jednym z elementów prawa do sądu, wskazywanego w orzecznictwie Trybunału, jest prawo dostępu do sądu, uruchomienia procedury przed właściwym, niezależnym, bezstronnym i niezawisłym sądem. Jednostka ma zatem prawo oczekiwać, że dany skład orzekający osądzi jej sprawę (bowiem regulacja covidowa nie uchyliła ogólnego przepisu o składach sądu - art. 47 k.p.c.⁹⁹²) i że w toku postępowania nie ulegnie on zmianie. Na gruncie regulacji covidowej doszło do stworzenia stanu niepewności prawnej. Wydanie wyroku, gdyby skład sądu orzekającego był sprzeczny z przepisami prawa, rodzi najdalej idące konsekwencje w procesie cywilnym. Zachodzi nieważność postępowania (odpowiednik bezwzględnej przyczyny odwoławczej na gruncie k.p.k.) a zatem sytuacja, gdy sąd drugiej instancji uchyła zaskarżony wyrok, znosi postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazuje sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (art. 379 pkt 4 k.p.c. i 386 § 2 k.p.c.). Rzecznik przywołał również orzeczenie ETPCz, w zakresie dotyczącym możliwości zmiany składu orzekającego i przekazania jej innemu sędziemu. W sprawie *Sutyagin przeciwko Rosji* (skarga nr 30024/02), ETPCz wskazał, że dopuszczalne są jedynie całkowicie wyjątkowe sytuacje, w których dochodzi do zmiany składu sądzącego w danej sprawie, gdy sędzia ją prowadzący nie mógł brać dalej udziału w postępowaniu. W Kodeksie postępowania karnego Federacji Rosyjskiej ustanowiono bowiem zasadę niezmienności składu sądzącego. Wskazana zasada ma również podstawę w prawie polskim, bowiem strony mają prawo oczekiwać, że skład orzekający

⁹⁹⁰ *Przystąpienie do postępowania...*

⁹⁹¹ *Przystąpienie do postępowania...*

⁹⁹² Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.), dalej: k.p.c.

bezzasadnie nie ulegnie zmianie w toku postępowania. W wyniku zmiany składów orzekających, doszło również do ograniczenia konstytucyjnego prawa do niezależnego i bezstronnego sądu, a zatem do naruszenia istoty wolności i praw, co sprawia, że w ocenie Rzecznika, wskazana regulacja jest niekonstytucyjna⁹⁹³.

Na skutek ograniczenia udziału obywateli w sprawach cywilnych doszło również do naruszenia art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Stan epidemii zarządził bowiem jednoosobowy organ władzy wykonawczej - minister właściwy do spraw zdrowia, co narusza wskazany przepis Konstytucji, bowiem ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie⁹⁹⁴.

Przenosząc powyższe rozważania na grunt postępowania karnego, należy podkreślić, że nowelizacja covidowa nie objęła składów orzekających w sprawach karnych. Zmiana w zakresie składów orzekających w sprawach będących w toku nie byłaby, bowiem rodziłoby to obowiązek prowadzenia sprawy od początku, co wywoływałoby negatywne konsekwencje dla ekonomiki procesowej. Wątpliwości i obawy może budzić ewentualne rozszerzenie regulacji na składy przyszłe, które rozpoznawałyby nowo wszczynane sprawy przed sądem. W przypadku spraw karnych, aktualność zachowywałyby powyższe obawy podnoszone w stanowisku RPO. Rodziłoby to zagrożenie dla konstytucyjności art. 2 i art. 182 Konstytucji RP. Istotne byłoby stanowisko wyrażone w przywołanym już wielokrotnie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04, a to w zakresie dotyczącym niemożliwości rezygnacji z udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, lecz również zapewnienia ich symbolicznego udziału w orzekaniu. Można się ewentualnie zastanawiać, czy już w obecnym kształcie, w sprawach karnych, nie jest to tylko symboliczny udział ławników. Każde dalsze ograniczenie powodowałoby niekonstytucyjność regulacji karnoprosesowej.

3.2. Udział czynnika społecznego w ujęciu ustrojowoprawnym

W ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych również znajdują się regulacje odnoszące się do udziału czynnika społecznego. Główną podstawą jest art. 4 p.u.s.p. i rozdział 7. ustawy, poświęcony w całości ławnikom. W rozdziale tym znajdują się regulacje z zakresu wyboru ławników - przesłanek pozytywnych i negatywnych zostania ławnikiem, sposobu powoływania ławników, ich praw i obowiązków czy samorządu

⁹⁹³ *Przystąpienie do postępowania...*

⁹⁹⁴ *Przystąpienie do postępowania...*

ławniczego. Regulacja ustawowa stanowi rozwinięcie przepisów konstytucyjnych, a w szczególności art. 182 Konstytucji RP.

3.2.1. Podstawa w treści art 4 § 1 i 2 p.u.s.p.

Zgodnie z treścią art. 4 p.u.s.p. w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości obywatele biorą udział przez uczestnictwo ławników w rozpoznawaniu spraw przed sądami w pierwszej instancji, chyba że ustawy stanowią inaczej (§ 1). Przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami i asesorami sądowymi (§ 2). Regulacja ustrojowa określa model udziału czynnika społecznego w procesie. Stanowi również realizację art. 182 Konstytucji RP⁹⁹⁵.

W doktrynie prawa konstytucyjnego wskazuje się, że udział ławników w procesie jest oparty na ich formalnym równouprawnieniu oraz zjednaniu obecności czynnika niezawodowego i zawodowego⁹⁹⁶. Równość obejmuje najważniejsze kwestie ze sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Ławnicy w zakresie orzekania są niezawiśli i podlegają tylko konstytucji i ustawom (art. 169 § 1 p.u.s.p.). Pozostałe ich uprawnienia wynikają z przepisów poszczególnych procedur. Ławnicy mają prawo do przedstawienia swojego stanowiska i głosowania w toku narady i głosowania. Ich głos jest równy głosowi sędziego. Ławnicy podpisują wydane orzeczenie, mogą zgłosić zdanie odrębne, czy zostać wyłączeni od orzekania w danej sprawie⁹⁹⁷. Wyjątkiem od zrównania pozycji orzeczniczej sędziów i ławników jest art. 169 § 2 p.u.s.p. Ławnicy nie mogą bowiem przewodniczyć na rozprawie i naradzie ani też wykonywać czynności sędziego poza rozprawą, chyba że ustawy stanowią inaczej. Od ławników nie wymaga się ukończenia wyższych studiów prawniczych i aplikacji sędziowskiej. Należy uznać, że słusznie ustawodawca ograniczył uprawnienia ławników w przywołanym zakresie. Wskazaną konkluzję należy również odnieść do wyводу poczynionego w rozdziale 3.1.1., a to w zakresie obejmującym wykładnię językową słowa „udział”, które oznacza pełnienie funkcji orzeczniczych razem z kimś. Trzeba zatem stwierdzić, że przewodniczenie na rozprawie i naradzie przez ławnika czy wykonywanie czynności sędziego poza rozprawą prowadziłyby do obrazy regulacji konstytucyjnej, a to art. 182. Stanowiłoby to samodzielne sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Ponadto, zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości wykonują sędziowie, nie zaś ławnicy (art. 2 § 1 p.u.s.p.).

⁹⁹⁵ A. Górski, *Komentarz do art. 4 p.u.s.p.* [w:] A. Górski (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, LEX, 2013, teza 1.

⁹⁹⁶ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 4 p.u.s.p.* [w:] J. Gudowski (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, LEX 2009, teza 3.

⁹⁹⁷ A. Górski, *Komentarz do art. 4...*, teza 2.

3.2.2. Warunki wyboru ławników

Artykuł 158 i 159 p.u.s.p. regulują pozytywne i negatywne przesłanki zostania ławnikiem. Z uwagi na równą pozycję sędziów i ławników, warunki wyboru sędziów społecznych są ukształtowane na wysokim poziomie i odnoszą się do statusu sędziów⁹⁹⁸. W doktrynie wskazuje się, że ławnicy powinni osiągać odpowiedni poziom intelektualny, posiadać doświadczenie życiowe i znajomość reguł życia codziennego. Z tego powodu podnosi się, że dobór odpowiednich ławników, którzy należycie będą pełnić swe funkcje orzecznicze jest bardzo ważny z uwagi na zapewnienie osób, które z sumiennością wykonają czekające na nich obowiązki⁹⁹⁹.

Zgodnie z treścią art. 158 § 1 p.u.s.p.: ławnikiem może być wybrany ten, kto:

- 1) posiada obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich;
- 2) jest nieskazitelnego charakteru;
- 3) ukończył 30 lat;
- 4) jest zatrudniony, prowadzi działalność gospodarczą lub mieszka w miejscu kandydowania co najmniej od roku;
- 5) nie przekroczył 70 lat;
- 6) jest zdolny, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków ławnika;
- 7) posiada co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe.

Powyższe wymagania muszą zostać spełnione łącznie. Odnoszą się one do samego kandydowania na ławnika. Jak słusznie wskazuje się w orzecznictwie, określenie przesłanek (cech, wymagań) zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, dotyczących ławników odnosi się w istocie do samej możliwości kandydowania (uczestniczenia w wyborach wyłaniających ławników). Niewybranie, w celu sprawowania wymiaru sprawiedliwości, nie stanowi naruszenia interesu prawnego, bowiem żadne regulacje nie gwarantują wyboru. Nie jest to prawo podmiotowe, przysługujące każdemu obywatelowi. Zgłaszając swoją kandydaturę, potencjalny ławnik powinien brać pod uwagę okoliczność, że może nie zostać wybranym¹⁰⁰⁰. Gdy w toku kadencji wyjdzie na jaw okoliczność, która nie pozwalała na wybór ławnika, stanowi to podstawę do niepowoływania go w celu pełnienia funkcji (art. 167 § 1 pkt 1 p.u.s.p.).

⁹⁹⁸ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 158 p.u.s.p.* [w:] M. Świetlicka, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 15 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych*, LEX 2011, teza 1.

⁹⁹⁹ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 158...*, teza 2, 13.

¹⁰⁰⁰ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 21 sierpnia 2008 r., VI SA/Wa 2214/07, LEX nr 518042.

Omawiając poszczególne przesłanki wyboru ławników, posiadanie obywatelstwa polskiego i korzystanie z pełni praw cywilnych i obywatelskich trzeba oceniać przez pryzmat odniesienia do art. 61 § 1 pkt 1 p.u.s.p., w zakresie dotyczącym sędziów. W przypadku ławników ustawodawca wymaga jedynie złożenia oświadczenia w zakresie posiadania obywatelstwa polskiego. Okoliczność korzystania z pełni praw cywilnych i obywatelskich nie jest weryfikowana na podstawie jakiegokolwiek dokumentu (inaczej niż w przypadku sędziów). Ławnicy nie składają w tym zakresie oświadczeń. Ograniczenie wymogów w zakresie ławników należy ocenić pozytywnie z uwagi na mniejszą wagę pełnionej funkcji i ich obowiązki orzecznicze¹⁰⁰¹.

Kolejną przesłanką pozytywną jest posiadanie nieskazitelnego charakteru, które również należy odnieść do wymogu stawianego sędziom w art. 61 § 1 pkt 2 p.u.s.p. W doktrynie prawa konstytucyjnego wskazuje się, że nieskazitelny charakter trzeba interpretować przez pryzmat posiadania wysokich kwalifikacji moralnych, bycia sumiennym, odpowiedzialnym, pracowitym, uprzejmym czy zrównoważonym¹⁰⁰². Ławnik powinien być przykładnym obywatelem, związanym z lokalną społecznością, który posiada wysokie kwalifikacje moralne i intelektualne. Kandydatów na ławników opiniuje zespół powołany przez radę gminy. Dokonuje on również oceny ich nieskazitelnosci¹⁰⁰³.

W piśmiennictwie wskazuje się, że nieskazitelny charakter jest pojęciem dalej idącym niż „nieposzlakowana opinia”. Z zasady nieskazitelny charakter zawiera w sobie pojęcie nieposzlakowanej opinii. Nieskazitelny charakter odnosi się bowiem do cech charakteru konkretnej osoby, jej właściwości. Nieposzlakowana opinia to sfera zewnętrznego wizerunku. Można wyobrazić sobie sytuację, gdy wskazane pojęcia nie będą odnosiły się wspólnie do cech danej osoby. Posiadający nieskazitelny charakter, na skutek pomówień, może nie cieszyć się dobrą opinią wśród społeczności i odwrotnie¹⁰⁰⁴.

Przejawami nieskazitelnego charakteru w wypadku ławników może być m.in. dołączenie danych o karalności kandydata z zaświadczeniem, że nie figuruje w Krajowym Rejestrze Karnym (dalej: KRK), oświadczenie kandydata, że nie jest prowadzone przeciwko niemu postępowanie o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe oraz oświadczenie, że nie jest lub nie był pozbawiony władzy rodzicielskiej, a także, że władza rodzicielska nie została mu ograniczona ani zawieszona. Zatem te dokumenty, które

¹⁰⁰¹ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 158...*, teza 4.

¹⁰⁰² J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 61...*, teza 4.

¹⁰⁰³ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 158...*, teza 6, J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.* [w:] R. A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166*, LEX 2017, teza 13.

¹⁰⁰⁴ M. Laskowski, *Ustawowe pojęcie „nieskazitelność charakteru”*, Prok. i Pr., nr 6, 2008, s. 57.

są wymagane od kandydata przy składaniu zgłoszenia (art. 162 § 2 pkt 1-3 p.u.s.p.). Inne przejawy nieskazitelnego charakteru mogą obejmować posiadanie dobrej opinii w miejscu pracy, czy w miejscu zamieszkania.

Odnosząc się do kryterium wiekowego należy wskazać, że ławnikiem może zostać osoba, która najpóźniej do dnia wyborów ukończy 30 lat, lecz nie przekroczy granicy 70 lat. Wskazana przesłanka pozytywna nie budzi wątpliwości. Może je jednak powodować ukończenie przez ławnika 70 lat w toku kadencji. O tej kwestii wypowiedział się Sąd Najwyższy. Wskazał on, że ukończenie 70 lat w toku kadencji nie stanowi podstawy do odwołania ławnika przed jej upływem lub niepowoływania go na członka składu orzekającego. Przy ocenie dopuszczalności podjęcia decyzji o wyznaczeniu ławnika do rozpoznania sprawy uwzględniać należy stan prawny, pod rządami którego określona osoba nabyła ten status [...]. W ocenie Sądu Najwyższego, jest to stan prawny z daty wyboru na ławnika. Nawet w sytuacji, gdy na podstawie obecnie obowiązujących przepisów dokonanie wyboru nie byłoby już możliwe¹⁰⁰⁵.

Kolejną przesłanką jest bycie zatrudnionym, prowadzenie działalności gospodarczej lub zamieszkanie w miejscu kandydowania co najmniej od roku. Dokonując wykładni językowej art. 158 § 1 pkt 4 p.u.s.p. należy wskazać, że w celu wybrania na ławnika kandydat musi wypełnić co najmniej jedną z przesłanek tam zawartych. Każdą z aktywności należy wykonywać od minimum roku na obszarze właściwości danego sądu rejonowego lub okręgowego.

Odnosząc się do pierwszego z kryteriów - bycia zatrudnionym, trzeba stwierdzić, że o zatrudnieniu stanowi art. 22 § 1 i 1¹ ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy¹⁰⁰⁶. Zatrudnienie należy rozumieć przez nawiązanie stosunku pracy, gdy pracownik zobowiązuje się do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę, a pracodawca - do zatrudniania pracownika za wynagrodzeniem. W analizowanej sytuacji nie ma znaczenia, czy kandydat jest zatrudniony na podstawie umowy o pracę na czas określony, nieokreślony, czy na zastępstwo. Ważne jest, aby zatrudnienie trwało rok, zatem z zasady należy wykluczyć umowę na okres próbny, którą wlicza się jednak do zatrudnienia na podstawie innych umów.

Kolejnym pojęciem jest prowadzenie działalności gospodarczej. W tym zakresie należy odnieść się do ustawy z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców¹⁰⁰⁷, która w art. 3 stanowi:

¹⁰⁰⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2008 r., V KK 131/06, LEX nr 214177.

¹⁰⁰⁶ t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm.

¹⁰⁰⁷ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 236 z późn. zm., dalej: p.p.

działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły. Nie budzi wątpliwości, że art. 158 § 1 pkt 4 p.u.s.p., w kwestii odnoszącej się do ławników, dotyczy jedynie tzw. jednoosobowej działalności gospodarczej - osób fizycznych (art. 4 ust. 1 p.p.), a nie działalności prowadzonej w ramach spółek osobowych czy kapitałowych. Należy również zauważyć, że ustawodawca wskazuje na osoby, które faktycznie prowadzą działalność gospodarczą, a nie ich ewentualnych zastępców czy pełnomocników. W analizowanej sytuacji miejsce prowadzenia działalności musi znajdować się na terenie siedziby sądu, do którego dana osoba kandyduje.

W zakresie miejsca zamieszkania należy poczynić odesłanie do ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny¹⁰⁰⁸. Artykuł 25 k.c. stanowi, że miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu. W doktrynie wskazuje się, że miejsce zamieszkania wyznaczą dwa substraty: *corpus* i *animus*. Pierwszy z nich ma charakter obiektywny i obejmuje rzeczywiste przebywanie w danej miejscowości. Drugi jest natury subiektywnej i obejmuje wyrażoną na zewnątrz wolę przebywania. W przypadku ławników należy mieć na uwadze obydwie kryteria¹⁰⁰⁹.

Następną przesłanką jest zdolność, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków ławnika. Zgodnie z treścią art. 162 § 2 pkt 4 p.u.s.p. ławnik musi dołączyć do zgłoszenia zaświadczenie lekarskie o stanie zdrowia, wystawione przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 października 2017 r. o podstawowej opiece zdrowotnej¹⁰¹⁰, stwierdzające brak przeciwwskazań do wykonywania funkcji. Przeprowadzenie badań profilaktycznych przez lekarza i wydanie wskazanego zaświadczenia należy zatem uznać za wystarczające w celu uznania kandydata na ławnika za zdolnego do pełnienia funkcji orzecznich z uwagi na stan zdrowia. Słusznie wskazuje się w orzecznictwie, że choroba może być podstawą do uznania za niezdolnego do pełnienia obowiązków orzecznich jako ławnik, lecz nie musi być wskazaną przyczyną. W takiej sytuacji należy mieć na uwadze związek między stanem zdrowia, a niezdolnością do wykonywania funkcji ławnika. W przypadku ciężkiej, długotrwałej choroby, taki stan będzie stanowił przeszkodę wobec pełnienia funkcji ławnika¹⁰¹¹.

Ostatnią przesłanką pozytywną jest posiadanie co najmniej średniego wykształcenia lub średniego branżowego. W tym zakresie ustawodawca nie przewiduje wysokich wymagań.

¹⁰⁰⁸ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm., dalej: k.c.

¹⁰⁰⁹ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 158...*, teza 9.

¹⁰¹⁰ Dz. U. z 2020 r. poz. 172 i 1493.

¹⁰¹¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 kwietnia 2007 r., VI SA/Wa 241/07, LEX nr 352199.

Ławnicy nie muszą legitymować się ukończeniem wyższych studiów prawniczych, a nawet zdaną maturą. Należy jednak wskazać, że w tym zakresie założeniem ustawodawcy było umożliwienie obywatelom szerszego udziału w orzekaniu, aby zapewnić ich realną partycypację w procesie oraz reprezentację wszystkich grup społecznych¹⁰¹².

W przypadku spraw z zakresu prawa pracy ustawodawca wymaga wyższego przygotowania zawodowego, bowiem ławnikiem powinna być wybrana osoba wykazująca szczególną znajomość spraw pracowniczych (art. 158 § 3 p.u.s.p.).

Artykuł 159 § 1 p.u.s.p. reguluje negatywne przesłanki zostania ławnikiem. Zgodnie z jego treścią ławnikami nie mogą być:

- 1) osoby zatrudnione w sądach powszechnych i innych sądach oraz w prokuraturze;
- 2) osoby wchodzące w skład organów, od których orzeczenia można żądać skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego;
- 3) funkcjonariusze Policji oraz inne osoby zajmujące stanowiska związane ze ściganiem przestępstw i wykroczeń;
- 4) adwokaci i aplikanci adwokaccy;
- 5) radcy prawni i aplikanci radcowscy;
- 6) duchowni;
- 7) żołnierze w czynnej służbie wojskowej;
- 8) funkcjonariusze Służby Więziennej;
- 9) radni gminy, powiatu i województwa.

W oparciu o treść powyższej regulacji należy uznać, że wypełnienie przesłanek negatywnych uniemożliwia zostanie ławnikiem, a zatem i skuteczne uczestnictwo w wyborach. Ujawnienie w toku kadencji okoliczności, które nie pozwalały na wybór stanowi podstawę do niepowoływania ławnika do pełnienia obowiązków, czego nie należy utożsamiać z pozbawieniem mandatu¹⁰¹³. Jak słusznie wskazał Sąd Apelacyjny w Warszawie, w przypadku zmiany kryteriów negatywnych w toku pełnienia funkcji ławnika, osoby, które aktualnie spełniają nowe przesłanki negatywne, nie obowiązujące uprzednio, zachowują swój mandat. W toku wyboru kandydaci wypełniali bowiem wszystkie konieczne wymogi pozwalające na wybór, zaś inna interpretacja prowadziłaby do nadużyć¹⁰¹⁴.

W zakresie pierwszej przesłanki, ławnikami nie mogą być osoby zatrudnione w sądach powszechnych i innych sądach oraz w prokuraturze. Wskazane określenie należy odnosić

¹⁰¹² M. Świetlicka, *Komentarz do art. 158...*, teza 21.

¹⁰¹³ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 159...*, teza 1.

¹⁰¹⁴ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 22 sierpnia 2003 r., II AKo 126/03, LEX nr 84166.

zarówno do sędziów, prokuratorów, urzędników, asystentów, czy innych pracowników, wskazanych w treści Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 2017 r. w sprawie stanowisk i szczegółowych zasad wynagradzania urzędników i innych pracowników sądów i prokuratury oraz odbywania stażu urzędniczego¹⁰¹⁵ i odpowiednich przepisach odnoszących się do pracowników sądów administracyjnych, czy Sądu Najwyższego¹⁰¹⁶.

Uczestnictwo w składach orzekających pracowników wskazanych podmiotów mogłoby prowadzić do negatywnych następstw. Z perspektywy postronnego obserwatora, pełnienie funkcji orzeczniczej przez osoby zatrudnione w szczególności w sądzie mogłoby prowadzić do reprezentowania swoich partykularnych interesów w toku sprawy czy ograniczenia zasady udziału czynnika społecznego. Istnieje również niebezpieczeństwo, że pracownicy sądów, sprawując wymiar sprawiedliwości w sądzie, w którym są zatrudnieni, mogliby podporządkowywać się sędziom, a zatem godzić się na wydanie każdego rozstrzygnięcia w sprawie. Pracownicy podmiotów związanych z wymiarem sprawiedliwości mogą wnosić do sprawy doświadczenie życiowe bliskie doświadczeniu sędziego, a nie o to przecież chodzi.

Należy wskazać, że od czasu wprowadzenia aplikacji odbywanej w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, aplikanci sędziowski i prokuratorscy nie są zatrudnieni w sądzie, czy w prokuraturze. Zgodnie zaś z treścią art. 47 ust. 1 ustawy z dnia 23 stycznia 2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury¹⁰¹⁷ aplikanci nie mogą podejmować zatrudnienia lub zajęcia, z wyjątkiem zatrudnienia na stanowisku dydaktycznym, naukowo-dydaktycznym lub naukowym oraz zajęcia o charakterze naukowym, dydaktycznym lub publicystycznym, jeżeli jego wykonywanie nie będzie przeszkadzało w wykonywaniu obowiązków aplikanta. Regulacje nie zakazują wprost aplikantom pełnienia funkcji ławnika. Należy podzielić pogląd, że wykładnia systemowa i funkcjonalna wskazanych przepisów prowadzi do wniosku, że niedopuszczalne jest powołanie na ławnika aplikanta sędziowskiego lub prokuratorского. Trzeba poczynić odesłanie do art. 159 § 1 pkt 4 i 5 p.u.s.p., który wprost zakazuje kandydowania aplikantom adwokackim i radcowskim. Ponadto, należy wskazać, że obecność w składzie orzekającym aplikanta prokuratorского mogłaby prowadzić do połączenia w ramach jednego organu funkcji ścigania karnego i orzekania, co należałoby ocenić negatywnie¹⁰¹⁸.

Artykuł 159 § 1 pkt 2 p.u.s.p. stanowi, że nie mogą być ławnikami osoby wchodzące w skład organów, od których orzeczenia można żądać skierowania sprawy na drogę postępowania

¹⁰¹⁵ t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2016 z późn. zm.

¹⁰¹⁶ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 159...*, teza 3, 6.

¹⁰¹⁷ t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 217 z późn. zm.

¹⁰¹⁸ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 159...*, teza 7, 8.

sądowego. W zakres wskazanego zakazu wchodzi również członkowie organów samorządu zawodowego, od których można odwołać się do sądu, m.in. od orzeczeń sądów lekarskich. Wskazana przesłanka negatywna ma charakter prewencyjny, aby w składzie orzekającym nie znalazła się osoba, która poprzednio wydawała rozstrzygnięcie w składzie organu, od którego wniesiono odwołanie¹⁰¹⁹.

Ustawodawca w pkt. 4-8 wskazanej regulacji wyłączył ze sprawowania funkcji ławnika pewne zawody, które mają szczególny charakter i których łączenie ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości mogłoby być nie do pogodzenia z odbiorem społecznym. Są to adwokaci, radcowie prawni, aplikanci wskazanych zawodów, funkcjonariusze Służby Więziennej, duchowni czy żołnierze w czynnej służbie wojskowej. W przypadku grupy wolnych zawodów należy wskazać, że potencjalni pełnomocnicy mogliby w toku postępowania reprezentować swoje partykularne interesy, jak również uzyskać dostęp do informacji, które są dla nich w ograniczonym dostępie. Z tożsamyh powodów w niektórych apelacjach zakazuje się łączenia zawodu asystenta sędziego z odbywaniem aplikacji korporacyjnej. Udział w składzie orzekającym funkcjonariusza Służby Więziennej mógłby prowadzić do ograniczenia prawa oskarżonego do obrony, gdy w procesie wystąpiła osoba uprzednio skazana, przebywająca w warunkach izolacji penitencjarnej, znana przez pracowników Służby Więziennej. W przypadku duchownych warto podnieść, że przedstawiciele wskazanej grupy w toku postępowania mogliby kierować się sumieniem i normami prawa wyznaniowego, nie zaś zagadnieniami z zakresu prawa karnego. W przypadku żołnierzy zawodowych, mogłoby dojść do problemu w zakresie ich uczestnictwa w rozprawie (odnośnie do ich dyspozycji czasowej i stacjonowania wojsk w bazie), co powodowałoby konieczność prowadzenia procesu od początku przy zmianie składu orzekającego.

W zakresie odnoszącym się do ostatniej przesłanki, zakaz kandydowania na ławnika radnych gminy, powiatu i województwa stanowi realizację konstytucyjnej zasady trójpodziału władz (art. 10 Konstytucji RP). Wcześniejsze regulacje umożliwiały do czasu nowelizacji z 1 lipca 2005 roku łączenie funkcji ławnika i radnych powiatu i województwa oraz radnych gmin, pod warunkiem, że pełnili oni funkcje orzecznicze na terenie innej gminy niż ta, która wybierała ich na ławników¹⁰²⁰. Wskazaną nowelizację należy ocenić pozytywnie.

¹⁰¹⁹ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 159...*, teza 4.

¹⁰²⁰ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 159...*, teza 10.

Przesłanki negatywne stanowią realizację gwarancji niezależności ławniczej. Mają na celu zapobieganie wpływom ze strony innych podmiotów, które mogłyby oddziaływać na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości i podejmowanie decyzji w toku postępowania¹⁰²¹

Artykuł 159 § 2 zakazuje bycia ławnikiem jednocześnie w więcej niż jednym sądzie, co również należy ocenić pozytywnie, w szczególności patrząc przez pryzmat problematyki wyznaczenia rozpraw w niepokrywającym się czasie, czy dojazdu do sądu. Podobne trudności występują w wypadku pełnienia funkcji ławnika w różnych wydziałach, które dodatkowo mogą mieścić się w innych budynkach sądu.

3.2.3. Sposób powoływania ławników

Zgodnie z treścią art. 160 § 1 p.u.s.p. ławników do sądów okręgowych oraz do sądów rejonowych wybierają rady gmin, których obszar jest objęty właściwością tych sądów - w głosowaniu tajnym. Wybory przygotowują gminy jako zadanie zlecone z zakresu administracji rządowej (§ 2). Jak wskazuje się w piśmiennictwie, zasada wybieralności ławników ma na celu zagwarantowanie bliskości składu orzekającego z obywatelami. Ma to zapewnić stabilizację w systemie sądenia oraz tolerancyjność w zakresie poglądów społecznych w ramach składu sądzącego¹⁰²². Wybór ławników należy do gmin znajdujących się w ramach właściwości danego sądu rejonowego lub okręgowego. W zakresie natomiast wykonywania zadań zleconych z zakresu administracji rządowej należy przypomnieć, że Trybunał Konstytucyjny wskazał, że zapewnienie wyboru przez organ władzy wykonawczej - radę gminy nie stanowi naruszenia regulacji konstytucyjnych odnoszących się do trójpodziału władzy czy oddzielenia judykatury od pozostałych władz¹⁰²³.

Na podstawie art. 161 § 1 p.u.s.p. liczbę ławników wybieranych przez poszczególne rady gmin do wszystkich sądów działających na obszarze właściwości sądu okręgowego, w tym także liczbę ławników do orzekania w sprawach z zakresu prawa pracy, ustala kolegium sądu okręgowego. Liczbę ławników do poszczególnych sądów rejonowych ustala również to kolegium. Następuje to po zasięgnięciu opinii prezesów tych sądów. Prezes sądu okręgowego podaje liczbę ławników do wiadomości poszczególnym radom gmin najpóźniej na trzydzieści dni przed upływem terminu zgłaszania kandydatów (§ 2). Następuje to do dnia 31 maja ostatniego roku kadencji, w odniesieniu do art. 162 § 1 p.u.s.p. W oparciu o powyższą regulację, należy stwierdzić, że wybór pozostaje wyłącznym uprawnieniem rad gmin, natomiast w

¹⁰²¹ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3...*, teza 14.

¹⁰²² B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne...*, s. 555.

¹⁰²³ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

czynnościach poprzedzających wskazany etap uczestniczą organy sądów rejonowych i okręgowych, bowiem ich prezesi oraz kolegium sądu okręgowego. Przy ustalaniu liczby ławników bierze się pod uwagę przede wszystkim liczbę spraw rozpoznawanych w danym sądzie z udziałem czynnika społecznego¹⁰²⁴.

Jak wskazał Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gorzowie Wielkopolskim trafny wybór odpowiednich ławników jest podstawą prawidłowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości, wszędzie tam, gdzie udział ławników jest przez prawo wymagany¹⁰²⁵. W tym celu procedura wyboru ławników ma charakter w pewnym stopniu skomplikowany, wielofazowy. W jej przebieg zaangażowane jest kilka podmiotów, będących reprezentantami władzy wykonawczej, sądowniczej, przedstawicieli stowarzyszeń czy grupy obywateli. Również wymogi zostania ławnikiem są wysoko postawione, aby dokonać selekcji już na wczesnym etapie.

Kwestie dotyczące zgłaszania kandydatów na ławników reguluje art. 162 p.u.s.p. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, zakres podmiotów uczestniczących w zgłaszaniu kandydatów godzi realizację zasady partycypacji społeczeństwa w procesie z zapewnieniem niezawisłości ławniczej, ich niezależności od pozostałych władz, przez co zapewnia również realizację zasady trójpodziału władzy i niezależności sądów. Zgodnie z treścią art. 162 § 1 p.u.s.p. kandydatów na ławników mogą zgłaszać radom gmin prezesi właściwych sądów (rejonowych i okręgowych), stowarzyszenia, inne organizacje społeczne i zawodowe, zarejestrowane na podstawie przepisów prawa, z wyłączeniem partii politycznych, oraz co najmniej pięćdziesięciu obywateli mających czynne prawo wyborcze, zamieszkujących stale na terenie gminy dokonującej wyboru. Zgłoszenie ma nastąpić w terminie do dnia 30 czerwca ostatniego roku kadencji.

W przypadku zgłoszenia kandydata na ławnika dokonanego na karcie zgłoszenia przez stowarzyszenie, inną organizację społeczną lub zawodową, zarejestrowaną na podstawie przepisów prawa, dołącza się do niego również aktualny odpis z Krajowego Rejestru Sądowego albo odpis lub zaświadczenie potwierdzające wpis do innego właściwego rejestru lub ewidencji dotyczące tej organizacji (art. 162 § 3 p.u.s.p.). Dokumenty te powinny być opatrzone datą nie wcześniejszą niż trzy miesiące przed dniem zgłoszenia (art. 162 § 5 p.u.s.p.). Koszt opłaty za wydanie wskazanych dokumentów ponosi Skarb Państwa (art. 162 § 8 p.u.s.p.).

¹⁰²⁴ G. Ott, *Komentarz do art. 161 p.u.s.p.* [w:] A. Górski (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, LEX, 2013.

¹⁰²⁵ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 4 września 2007 r., II SA/Go 472/07, LEX nr 340127.

Do zgłoszenia obywateli dołącza się listę osób zawierającą ich odpowiednie dane osobowe oraz własnoręczny podpis każdej z pięćdziesięciu osób zgłaszających kandydata (art. 162 § 4 p.u.s.p.). Zgodnie z treścią art. 162 § 6 p.u.s.p. osobą uprawnioną do składania wyjaśnień w sprawie zgłoszenia kandydata na ławnika przez obywateli jest osoba, której nazwisko zostało umieszczone na liście jako pierwsze.

Wyłączenie partii politycznych ze wskazanego katalogu ma na celu zapewnienie realizacji zasady trójpodziału władzy. Przydanie im uprawnień do wybierania przedstawicieli władzy sądowniczej spowodowałoby znaczne ograniczenie niezawisłości sędziowskiej i niezależności sądów¹⁰²⁶. Należy wskazać, że inaczej niż sędziowie, ławnicy mogą należeć do partii politycznych, zatem nie odnosi się do nich wymóg apolityczności¹⁰²⁷.

W oparciu o treść art. 162 § 1 p.u.s.p., jak i specyfikę regulowanej materii, należy uznać, że podmiotami, które mają interes prawny w wyborze właściwych kandydatów na ławników są właśnie prezesi sądów. W piśmiennictwie wskazuje się, że powinno się przewidywać, że to oni będą najczęściej zgłaszać kandydatów na sędziów społecznych. Przysługujące im uprawnienie stanowi wyraz realnego wpływu na skład orzekający sądów¹⁰²⁸.

O czym była już mowa przy okazji wymogu nieskazitelnego charakteru ławnika i złożenia zaświadczenia odnośnie do stanu jego zdrowia, zgodnie z treścią art. 162 § 2 pkt 1-5 p.u.s.p. do zgłoszenia kandydata na ławnika dokonanego na karcie zgłoszenia¹⁰²⁹ dołącza się informację z KRK¹⁰³⁰, wymagane oświadczenia dotyczące nieprowadzenia przeciwko niemu postępowania o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe, odnośnie do władzy rodzicielskiej, zaświadczenie lekarskie¹⁰³¹ oraz dwa zdjęcia zgodne z wymogami stosowanymi przy składaniu wniosku o wydanie dowodu osobistego. Dokumenty te powinny być opatrzone datą nie wcześniejszą niż trzydzieści dni przed dniem zgłoszenia (art. 162 § 5 p.u.s.p.). Załączone zdjęcia powinny odzwierciedlać obecny wygląd kandydata na ławnika¹⁰³². Warto wskazać, że wzór karty zgłoszenia jest udostępniony nieodpłatnie w

¹⁰²⁶ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 163...*, teza 2-3.

¹⁰²⁷ G. Ott, *Komentarz do art. 162...*, teza 1.

¹⁰²⁸ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 163...*, teza 4.

¹⁰²⁹ Jej wzór został określony przepisami rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu postępowania z dokumentami złożonymi radom gmin przy zgłaszaniu kandydatów na ławników oraz wzoru karty zgłoszenia (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1474).

¹⁰³⁰ Koszt opłaty za wydanie informacji z Krajowego Rejestru Kamego ponosi Skarb Państwa (art. 162 § 7 p.u.s.p.).

¹⁰³¹ Koszt opłaty za badanie lekarskie i za wystawienie zaświadczenia lekarskiego ponosi kandydat na ławnika (art. 162 § 7a p.u.s.p.).

¹⁰³² M. Świetlicka, *Komentarz do art. 163...*, teza 12.

siedzibach organów gmin oraz w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej Ministra Sprawiedliwości¹⁰³³.

Rady gmin zasięgają od komendanta wojewódzkiego Policji albo Komendanta Stołecznego Policji informacji o kandydatach na ławników. Informacje o kandydacie na ławnika uzyskuje się i sporządza na zasadach określonych dla informacji o kandydacie do objęcia stanowiska sędziowskiego, a zatem poprzez uzyskanie danych z policyjnych systemów informacyjnych (art. 162 § 9 p.u.s.p.). Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, podstawą wprowadzenia wskazanej regulacji było zrównanie uprawnień orzeczniczych ławników z prawami i pozycją sędziów. Z tego powodu należy wybierać na ławników osoby o najwyższym poziomie moralnym. Informacje udostępniane przez komendanta Policji obejmują m.in.: dane dotyczące naruszeń porządku prawnego, związków ze środowiskiem przestępczym, uzależnień od alkoholu, środków odurzających, czy substancji psychotropowych¹⁰³⁴.

Zgłoszenia kandydatów, które wpłynęły do rady gminy po upływie terminu (30 czerwca ostatniego roku kadencji), a także zgłoszenia, które nie spełniają wymagań formalnych, o których mowa w § 2-5, pozostawia się bez dalszego biegu. Przywrócenie terminu do zgłoszenia kandydatów jest niedopuszczalne. Wskazany termin ma zatem charakter terminu materialnoprawnego, prekluzyjnego. Pozostawienie zgłoszenia bez dalszego biegu rada gminy stwierdza w drodze uchwały, którą podejmuje zwykłą większością głosów (art. 162 § 10 p.u.s.p.)¹⁰³⁵.

Po zakończeniu wyboru ławników, rada gminy przesyła niezwłocznie prezesowi sądu karty wybranych kandydatów. Następuje to razem z załącznikami w postaci wymaganych dokumentów oraz informacji od właściwego komendanta Policji. W przypadku niewybrania kandydata, jego dokumenty mogą zostać odebrane w ciągu 60 dni od momentu dokonania wyboru sędziów społecznych. Po wskazanym terminie podlegają one zniszczeniu w ciągu 30 dni po zakończeniu 60-dniowego terminu¹⁰³⁶.

W ustawie o ustroju sądów powszechnych reguluje się również kwestię terminu wyboru ławników, który ma miejsce najpóźniej w październiku roku kalendarzowego, w którym upływa kadencja dotychczasowych ławników (art. 163 § 1 p.u.s.p.). Wskazana regulacja zapewnia ciągłość sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez sędziów społecznych. Zanim jednak wybór nastąpi, rada gminy powołuje zespół. Jego zadaniem jest przedstawienie opinii o zgłoszonych kandydatach, w szczególności w zakresie spełnienia przez nich wymogów

¹⁰³³ § 3 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2011 r.

¹⁰³⁴ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 163...*, teza 17-19.

¹⁰³⁵ Art. 14 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.).

¹⁰³⁶ § 4 i 5 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2011 r.

określonych w ustawie (art. 163 § 2 p.u.s.p.). Zespół ocenia kandydatów na ławników pod kątem spełnienia przez nich przesłanek z art. 158 § 1 p.u.s.p. Opinia ma jednak charakter doradczy dla rady gminy i nie jest wiążąca. Do radnych należy decydujące słowo. Podejmują oni swoją decyzję w głosowaniu tajnym¹⁰³⁷. W orzecnictwie wskazuje się, że sporządzenie przez zespół wadliwej opinii, na której podstawie następnie rada gminy oprze swoją uchwałę jest równie podjęciu decyzji bez opinii¹⁰³⁸.

W zakresie regulacji ustawy o ustroju sądów powszechnych znalazło się zagadnienie przesłania listy ławników wybranych przez radę gminy do prezesów właściwych sądów. Razem z listą nazwisk, przesłaniu podlegają również odpowiednie dokumenty, które były wymagane przez przepisy ustawy do zgłoszenia kandydatury na ławnika. Wskazaną czynność należy wykonać do końca października. Spośród sędziów społecznych, znajdujących się na liście wybranych, rady gmin wskazują ławników do orzekania w sprawach z zakresu prawa pracy (art. 164 § 1 p.u.s.p.). Na podstawie zaś art. 164 § 2 p.u.s.p. prezes sądu wręcza ławnikom zawiadomienie o wyborze i odbiera od nich ślubowanie według roty ustalonej dla sędziów, z odpowiednią zmianą. Wydaje im również legitymacje (art. 164 § 3 p.u.s.p.). Wskazana czynność ma jednak charakter wtórny w odniesieniu do wpisu ławników na listę. Z chwilą wpisu konstyтуuje się ich uprawnienie do sprawowania wymiaru sprawiedliwości¹⁰³⁹.

Kadencja ławników jest jednakowa dla sędziów społecznych pełniących swe funkcje w sądach rejonowych i okręgowych. Wynosi dla wszystkich 4 lata kalendarzowe następujące po roku, w którym dokonano wyborów. Inaczej ma się kwestia w odniesieniu do ławników dodatkowych, których mandat wygasa z upływem kadencji ogółu ławników (art. 165 § 1 p.u.s.p.). Dalej wskazuje się na możliwość pełnienia funkcji orzeczniczych przez ławników po zakończeniu kadencji. Mogą oni brać udział jedynie w rozpoznawaniu sprawy rozpoczętej wcześniej z ich udziałem, do czasu jej zakończenia (art. 165 § 2 p.u.s.p.). Ma to istotne znaczenie w zakresie spraw karnych, w których po zmianie jakiegokolwiek członka składu, art. 402 § 2 k.p.k. (tożsamo art. 404 § 2 k.p.k. w zakresie odroczenia i zmiany składu) nakazuje co do zasady prowadzenie rozprawy od początku (wyjątek w art. 402 § 2a k.p.k. i art. 404 § 2a k.p.k., gdy zmianie z przyczyn losowych lub przeszkód prawnych uległ jeden z członków składu i nie zagraża to prawidłowości orzekania w sprawie). Nieuczynienie tego prowadzi do wydania wyroku dotkniętego bezwzględną przyczyną odwoławczą (art. 439 pkt 2 k.p.k.),

¹⁰³⁷ Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 4 września 2007 r., II SA/Go 472/07.

¹⁰³⁸ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 26 lutego 2008 r., III SA/Kr 917/07, LEX nr 462675.

¹⁰³⁹ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 164...*, teza 4.

bowiem jeden z członków składu orzekającego nie był obecny na całej rozprawie (z wyjątkiem prowadzenia rozprawy w dalszym ciągu na podstawie art. 402 § 2a lub 404 § 2a k.p.k.).

Dalsza regulacja zawiera również wybór ławników uzupełniających (dodatkowych; art. 168 p.u.s.p.). Wybory te przeprowadza się w razie potrzeby, zwłaszcza z powodu zmniejszenia się w czasie kadencji liczby ławników. Dokonuje ich rada gminy na wniosek prezesa sądu okręgowego, wybierając nowych ławników w sposób określony w ustawie (a zatem na podstawie powyżej omówionych art. 160-164 p.u.s.p.). Podstawą zmniejszenia się liczby ławników w czasie kadencji może być wygaśnięcie mandatu, odwołanie ławników lub zrzeczenie się mandatu. Inną podstawą przeprowadzenia wyborów uzupełniających może być wzrost spraw z danej kategorii w sądzie¹⁰⁴⁰.

3.2.4. Zakończenie kadencji ławnika i zawieszenie w jego prawach

W zakresie regulacji ustawy o ustroju sądów powszechnych znalazło się również zagadnienie wygaśnięcia mandatu ławnika i jego odwołania. W treści ustawy znajdują się obligatoryjne i fakultatywne podstawy wskazanych czynności. Przyczyn regulacji należy upatrywać w niezawisłości ławniczej. Jest to swoista gwarancja dla sędziów społecznych, aby zapewnić im swobodę orzeczniczą. Dowolne odwoływanie ławników mogłoby stanowić narzędzie do wywierania na nich wpływu w celu wydania rozstrzygnięcia korzystnego dla strony, co zagrażałoby prawu do rzetelnego procesu. Wskazane instytucje są przejawem niezawisłości ławniczej, która, jak wskazuje się w piśmiennictwie, jest słabsza niż niezawisłość przysługująca sędziom zawodowym. Decyzje rady gminy w przedmiocie wygaśnięcia mandatu czy odwołania ławnika podejmowane są zwykłą większością głosów w głosowaniu jawnym. Jak wskazuje się w orzecznictwie, wskazana uchwała nie stanowi decyzji administracyjnej. Ma jednak charakter aktu indywidualnego i po bezskutecznym wezwaniu do usunięcia naruszenia przysługuje od niego skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego¹⁰⁴¹.

W regulacji wskazuje się kategorycznie, że mandat ławnika wygasa w razie prawomocnego skazania za przestępstwo bądź wykroczenie, w tym również za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe. Rada gminy, która wybrała ławnika, stwierdza wygaśnięcie mandatu z tego powodu i informuje o tym prezesa właściwego sądu (art. 166 § 1 p.u.s.p.). Jest to obligatoryjna podstawa utraty mandatu przez sędziego społecznego.

¹⁰⁴⁰ G. Ott, *Komentarz do art. 168...*

¹⁰⁴¹ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania karnego z oskarżenia prywatnego a przesłanki odwołania ławnika z pełnionej funkcji*, RAiP, z. 4, XX, 2020, s. 133, M. Świetlicka, *Komentarz do art. 166...*, teza 1-2, Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 9 marca 2006 r., sygn akt VI SA/Wa 1182/05, LEX nr 197513.

Pierwsza z podstaw utraty mandatu następuje zatem bez udziału rady gminy. W zakresie regulacji nie znajduje się jednak przyjęcie mandatu za popełnione wykroczenie lub wykroczenie skarbowe. Jeśli jednak obwiniony lub oskarżony (w przypadku wykroczenia skarbowego) nie przyjmie mandatu, a jego sprawa zostanie wniesiona do sądu, który następnie wyda wyrok skazujący, mandat ławnika wygasa¹⁰⁴².

Z regulacji art. 166 p.u.s.p. nie wynika jednak, jaki organ zawiadamia radę gminy o prawomocnym skazaniu ławnika w celu stwierdzenia wygaśnięcia mandatu. W oparciu o treść art. 21 § 1 i 2 k.p.k. należy przyjąć, że organem tym jest prokurator, bowiem o wszczęciu i ukończeniu postępowania toczącego się z urzędu przeciw m.in. funkcjonariuszom publicznym, należy bezzwłocznie zawiadomić przełożonych tych osób. W oparciu zaś o treść art. 115 § 13 pkt 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny¹⁰⁴³ funkcjonariuszem publicznym jest również ławnik. Dokonując zaś wykładni językowej i funkcjonalnej art. 166 § 1 p.u.s.p., za przełożonego ławnika należy uznać radę gminy, która dokonuje stwierdzenia wygaśnięcia mandatu. Należy jednak zauważyć, że obowiązek zawiadomienia z art. 21 k.p.k. nie dotyczy wykroczeń powszechnych. Na podstawie art. 113 § 1 k.k.s. do postępowania w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego, jeśli przepisy Kodeksu karnego skarbowego nie stanowią inaczej. W zakresie zaś wykroczeń powszechnych przepisy Kodeksu postępowania karnego stosuje się odpowiednio jedynie w ograniczonym zakresie, gdy Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia tak stanowi¹⁰⁴⁴. Wskazana regulacja nie odnosi się jednak do art. 21 k.p.k. Do zakresu obowiązku informacyjnego nie wchodzi zatem wykroczenia powszechne i przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego. Należy uznać, że skazanie ławnika za wskazane czyny zabronione i nieujawnienie tego wobec rady gminy czy prezesa właściwego sądu może spowodować dotkliwe w skutkach następstwa, szczególnie w sprawach karnych, gdzie obecność osoby nieuprawnionej do orzekania (a w analizowanej sytuacji mandat ławnika wygasł) stanowi bezwzględną przyczynę odwoławczą (art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k.)¹⁰⁴⁵.

Dalsza regulacja dotyczy odwołania ławnika (art. 166 § 2 p.u.s.p.). Podstawa ta ma charakter fakultatywny. Zgodnie z treścią wskazanego przepisu, rada gminy, która wybrała ławnika, może go odwołać na wniosek prezesa właściwego sądu, w razie: niewykonywania obowiązków ławnika, zachowania godzącego w powagę sądu lub niezdolności do

¹⁰⁴² M. Świetlicka, *Komentarz do art. 166...*, teza 5.

¹⁰⁴³ t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 383.

¹⁰⁴⁴ Art. 1 § 2 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 977 z późn. zm.).

¹⁰⁴⁵ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 166...*, teza 6-7, 9.

wykonywania obowiązków ławnika. Jak wskazuje się w orzecznictwie, dokonując wykładni językowej art. 166 § 2 p.u.s.p. nie można wprost stwierdzić, że rady gmin są związane wnioskami prezesów sądów. Należy jednak oczekiwać, że wnioski takie w praktyce będą uwzględniane¹⁰⁴⁶. Jest to narzędzie służące przedstawicielom sądów do weryfikacji osób wybranych na sędziów społecznych. Uprawnienie prezesa sądu nie ma jednak charakteru decyzyjnego¹⁰⁴⁷.

Katalog podstaw do odwołania ławników ma charakter zamknięty. Pierwszą z nich jest niewykonywanie obowiązków ławnika. W zakresie wskazanego pojęcia mogą mieścić się następujące sytuacje: niestawianie się na terminy rozprawy pomimo wyznaczenia do składu orzekającego, niewykonywanie czynności związanych z uczestnictwem w naradzie i głosowaniu lub niepodpisanie wyroku¹⁰⁴⁸.

Drugą podstawę do odwołania stanowi zachowanie się przez ławnika w sposób godzący w powagę sądu. W zakresie wskazanego pojęcia mieści się naruszenie odpowiedniego (zrównoważonego) sposobu zachowania czy sposobu życia. Wskazaną przesłankę należy oceniać przez pryzmat art. 82 § 2 p.u.s.p., który odnosi się do powagi stanowiska sędziego. Zgodnie z jego treścią sędzia powinien w służbie i poza służbą strzec powagi stanowiska i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności sędziego lub osłabiać zaufanie do jego bezstronności. Wspólna ocena przesłanki dotyczącej powagi sądu wobec sędziów i ławników jest jak najbardziej uzasadniona z uwagi na zrównanie ich pozycji w wykonywaniu obowiązków orzeczniczych oraz wspólne podejmowanie decyzji i wydawanie wyroków¹⁰⁴⁹.

Ostatnią podstawą do odwołania ławnika jest stwierdzenie niezdolności do wykonywania obowiązków. W zakresie wskazanego pojęcia będą mieścić się wszystkie sytuacje, gdy ławnik wykonuje obowiązki orzecznicze znajdując się w stanie psychicznym lub fizycznym, który uniemożliwia ich prawidłowe wykonywanie. Będą to m.in. stan pod wpływem środków odurzających, alkoholu lub innych podobnie działających środków, stan niepełnosprawności psychicznej. Jak słusznie wskazano w przywołanym już wyroku WSA w Warszawie, choroba może stanowić podstawę do uznania niezdolności ławnika do pełnienia funkcji, lecz nie musi¹⁰⁵⁰.

Postępowanie dotyczące odwołania ławnika ma charakter dwuetapowy. Pierwszy etap polega na złożeniu radzie gminy wniosku przez prezesa sądu. Drugim jest postępowanie przed

¹⁰⁴⁶ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 9 marca 2006 r., sygn akt VI SA/Wa 1182/05.

¹⁰⁴⁷ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 166...*, teza 13, J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3...*, teza 18.

¹⁰⁴⁸ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 166...*, teza 14.

¹⁰⁴⁹ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 166...*, teza 14.

¹⁰⁵⁰ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 17 kwietnia 2007 r., VI SA/Wa 241/07.

radą. Wniosek ten prezes właściwego sądu (odpowiednio rejonowego lub okręgowego, w zależności ławnika, którego sądu dotyczy podstawa odwołania), składa radzie gminy łącznie z opiniami rady ławniczej oraz kolegium sądu okręgowego albo z oświadczeniem prezesa, że taka opinia lub opinie nie zostały wydane w terminie 21 dni od dnia doręczenia wniosku do zaopiniowania. W przypadku zaś braku opinii prezes sądu przedkłada radzie gminy wraz z wnioskiem potwierdzenie jego doręczenia podmiotowi uprawnionemu do jej wydania. Niewydanie opinii w terminie w świetle prawa stanowi bowiem niezgłoszenie uwag do wniosku (art. 166 § 2a p.u.s.p.).

W kolejnym etapie postępowania w zakresie odwołania ławnika, przewodniczący rady gminy umożliwia wysłuchanie sędziego społecznego i jego udział w posiedzeniu właściwej komisji i w sesji rady gminy, na których taki wniosek będzie opiniowany i rozpoznawany. Następuje to przed podjęciem uchwały w sprawie wniosku o odwołanie ławnika. O terminach posiedzenia komisji i sesji rady gminy ławnik jest powiadamiany na piśmie z co najmniej siedmiodniowym wyprzedzeniem, w trybie i w sposób przewidziany w Kodeksie postępowania administracyjnego (a zatem chodzi tu o doręczenie korespondencji adresatowi osobiście oraz pozostałe doręczenia zastępcze - podwójne awizowanie czy doręczenie dorosłemu domownikowi¹⁰⁵¹; art. 166 § 2b p.u.s.p.). Wskazana regulacja przewiduje postępowanie w trybie administracyjnoprawnym. Z treści Prawa o ustroju sądów powszechnych wynika, że ustawa ta dopuszcza postępowanie dowodowe, a przede wszystkim wysłuchanie ławnika.

W ustawie o ustroju sądów powszechnych uregulowano sposób uczestniczenia ławnika w toku sesji rady gminy (art. 166 § 2c p.u.s.p.). Może on bowiem działać osobiście, a w razie niemożności osobistego stawiennictwa także przez pełnomocnika. Kwestie pełnomocnictwa należy również oceniać przez pryzmat regulacji Kodeksu postępowania administracyjnego. Pełnomocnikiem strony może być osoba fizyczna posiadająca zdolność do czynności prawnych, a więc nie tylko profesjonalny pełnomocnik (adwokat czy radca prawny; art. 33 § 1 k.p.a.).

Mandat ławnika wygasa przed upływem kadencji z dniem doręczenia mu zawiadomienia prezesa sądu o skreśleniu z listy ławników wskutek zrzeczenia się mandatu z ważnych przyczyn lub odwołania ławnika przez radę gminy (art. 166 § 3 p.u.s.p.). Warto wskazać, że ławnik może samodzielnie zrzec się mandatu. Regulacja ustawowa nie precyzuje jednak, o jakie ważne przyczyny chodzi. Należy zatem uznać, że muszą to być podstawy o tyle istotne i prowadzące do uznania, że dalsze wykonywanie obowiązków ławnika nie może być

¹⁰⁵¹ Szerzej: Rozdział 8 - Doręczenia, ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 572).

należycie spełniane - np. ciężka choroba, długotrwały wyjazd za granicę. Poza wskazanym katalogiem znajduje się jeszcze jedna przyczyna, która prowadzi do wygaśnięcia mandatu, jaką jest śmierć ławnika¹⁰⁵².

W dalszej kolejności regulacja przedstawia okoliczności wyłączające powołanie ławnika do pełnienia obowiązków (art. 167 § 1 p.u.s.p.). Są to sytuacje, gdy ławnik, z uwagi na szczególną przyczynę, nie powinien uczestniczyć w rozpoznawaniu spraw. W przypadku bycia członkiem składu i wydania wyroku, udział ławnika może prowadzić do bezwzględnej przyczyny odwoławczej na gruncie spraw karnych (np. gdy ławnik będzie pełnił funkcje orzecznicze pomimo wygaśnięcia mandatu z uwagi na prawomocne skazanie za przestępstwo)¹⁰⁵³. We wskazanym katalogu znajdują się następujące podstawy: ujawnienie okoliczności, które nie pozwalały na wybór ławnika, wszczęcie postępowania o odwołanie ławnika - do czasu podjęcia przez radę gminy uchwały w przedmiocie odwołania oraz wszczęcie postępowania o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe - do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy. Po analizie wskazanych przesłanek należy uznać, że w katalogu znajdują się przyczyny pozawalające nie tylko na zawieszenie ławnika w pełnieniu obowiązków z powodu okoliczności, które nastąpiły po jego wyborze, lecz także istniejące wcześniej, a jedynie ujawnione *post factum*. Ze strony prezesów sądów stanowi to podstawę do kontroli legalności wyboru każdego ławnika¹⁰⁵⁴.

Zgodnie z poglądem prezentowanym w piśmiennictwie, przesłanki zawieszenia ławnika nie mogą być interpretowane rozszerzająco. Wskazany katalog ma bowiem charakter zamknięty¹⁰⁵⁵.

Pierwsza podstawa do zawieszenia ławnika w jego obowiązkach to ujawnienie się okoliczności, które nie pozwalały na jego wybór. W jej zakresie mieści się podstawa do wyłączenia ławnika, gdy został on wybrany do pełnienia funkcji, pomimo zachodzących po jego stronie przesłanek negatywnych z art. 159 § 1 p.u.s.p. lub niespełnienia pozytywnych z art. 158 § 1 p.u.s.p. W analizowanym przypadku należy odnosić się do stanu prawnego obowiązującego w chwili wyboru na ławnika, a nie obecnie obowiązującego. Jeśli ławnik w chwili wyboru spełniał wszystkie przesłanki pozytywne i nie zachodziły przesłanki negatywne, zaś po wyborze stan prawny uległ zmianie i ławnik przestał je spełniać, mandat wybranego

¹⁰⁵² G. Ott, *Komentarz do art. 162...*, teza 4.

¹⁰⁵³ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 167...*, teza 1.

¹⁰⁵⁴ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 9 marca 2006 r., sygn akt VI SA/Wa 1182/05.

¹⁰⁵⁵ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 136-137.

ławnika nie wygaś. Pełni on funkcję do zakończenia kadencji. Skutkiem zamiany regulacji jest jedynie niemożliwość ponownego wyboru danej osoby na ławnika¹⁰⁵⁶.

Kolejną podstawą do niepowoływania ławnika do pełnienia funkcji jest wszczęcie postępowania o jego odwołanie. Regulacja nie precyzuje jednak na jakim etapie wskazane postępowanie ma być, aby uznać, że zostało ono wszczęte. W oparciu o art. 61 § 3 k.p.a., datą tą jest dzień doręczenia żądania organowi administracji publicznej. W analizowanym przypadku należy uznać, że jest to dzień doręczenia przez prezesa sądu żądania odwołania ławnika radzie gminy¹⁰⁵⁷.

Ostatnią podstawą do zawieszenia ławnika stanowi wszczęcie przeciwko niemu postępowania o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe. Wszczęte postępowanie musi przejść z fazy *in rem* do fazy *ad personam*, co następuje z chwilą wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Jak wskazano w wyroku Sądu Najwyższego, wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów wymaga kumulatywnego spełnienia trzech warunków: sporządzenia postanowienia o przedstawieniu zarzutów, ogłoszenia go niezwłocznie podejrzanemu i przesłuchania go, z wyjątkiem sytuacji, gdy ogłoszenie i przesłuchanie nie jest możliwe z powodu ukrywania się podejrzanego lub jego nieobecności w kraju¹⁰⁵⁸. Należy zatem uznać, że możliwość zawieszenia ławnika następuje po spełnieniu przywołanych trzech przesłanek.

Założeniem wskazanej podstawy jest, aby ławnik, wobec którego toczy się postępowanie, nie pełnił funkcji orzeczniczej, co zapewnia bezpieczeństwo wymiaru sprawiedliwości, szczególnie w sprawach karnych. Wyrok wydany z udziałem osoby, wobec której toczy się postępowanie o czyn ścigany z urzędu, mógłby spotkać się z negatywnym odbiorem społecznym. Należy zauważyć, że również w przypadku innych funkcjonariuszy publicznych, regulacje przewidują możliwość zawieszenia w pełnieniu funkcji. Obejmuje to m.in. sędziów (art. 123 i art. 129 § 2 p.u.s.p.), funkcjonariuszy Policji czy strażników miejskich¹⁰⁵⁹.

Wszczęcie postępowania karnego nie może stanowić podstawy do odwołania ławnika z pełnionej funkcji. Do czasu prawomocnego zakończenia postępowania obowiązuje zasada domniemania niewinności. Może dojść do sytuacji, gdy ławnik zostanie prawomocnie uniewinniony od popełnienia zarzucanego mu czynu. Należałoby zatem oczekiwać, że wróci do pełnienia funkcji orzeczniczych. W przypadku odwołania, jego powrót nie będzie możliwy.

¹⁰⁵⁶ Szerzej: Postanowienie SN z dnia 11 grudnia 2008 r., V KK 131/06.

¹⁰⁵⁷ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 167...*, teza 6.

¹⁰⁵⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2019 r., V KK 91/18, LEX nr 2640565.

¹⁰⁵⁹ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 135.

W takim wypadku doszłoby do naruszenia praw przysługujących ławnikowi, w tym gwarancji procesowych wynikających z postępowania karnego oraz konstytucyjnej zasady udziału czynnika społecznego w procesie. Z perspektywy toczącego się postępowania z udziałem ławnika, jego odwołanie będzie co do zasady powodować konieczność rozpoczęcia procesu od początku, gdyby doszło do zmiany składu sądu, co może doprowadzić do przewlekłości procesu¹⁰⁶⁰.

W przypadku innych funkcjonariuszy publicznych, wszczęcie postępowania tylko o przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego, wywołuje konieczność zawieszenia w pełnionej funkcji. Przyjęto zatem założenie, że popełnienie konkretnej kategorii przestępstw powoduje następstwo w postaci zawieszenia w pełnieniu obowiązków. Przestępstwa nieumyślne, z racji ich charakteru (niezachowania ostrożności) nie dyskredytują funkcjonariusza publicznego. Nie zachodzi zatem konieczność jego zawieszania. Warto zwrócić uwagę na kwestie celowościowe, aby nie dochodziło do nadmiernych zawiesznień funkcjonariuszy w pełnieniu obowiązków służbowych. W przypadku odwołania z pełnionej funkcji, z racji popełnienia przestępstw nieumyślnych, należy badać stopień zawinienia i stopień społecznej szkodliwości czynu, a w szczególności rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia (okoliczności z art. 53 § 1 k.k. i art. 115 § 2 k.k.)¹⁰⁶¹. Odnosząc się natomiast do ławników, należy wskazać, że podstawą do zawieszenia ławnika w pełnieniu funkcji jest wszczęcie przeciwko niemu postępowania o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe, zatem również o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe nieumyślne. W przypadku skazania ławnika za wspomniane przestępstwa, jego mandat wygasa na podstawie art. 166 § 1 p.u.s.p.

Również art. 167 p.u.s.p. nie precyzuje, w jaki sposób informacja o wszczęciu postępowania przeciwko ławnikowi ma dojść do prezesa sądu. W tym zakresie należy odnieść się do przywołanego już art. 21 § 1 i 2 k.p.k., który wskazuje, że prokurator zawiadamia przełożonego ławnika. Co zostało już wskazane, przełożonym tym będzie rada gminy. Powinna ona zatem niezwłocznie poinformować prezesa sądu, aby ten zawiesił ławnika w wykonywaniu funkcji¹⁰⁶².

Powyższa regulacja, w zakresie odnoszącym się do niepowoływania ławnika do pełnienia funkcji, nie zawiera sytuacji, gdy przeciwko niemu wszczęto postępowanie o wykroczenie powszechne, skarbowe lub przestępstwo ścigane z oskarżenia prywatnego. Jednak

¹⁰⁶⁰ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 135-136.

¹⁰⁶¹ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 136.

¹⁰⁶² M. Świetlicka, *Komentarz do art. 167...*, teza 7.

prawomocne skazanie za wskazane czyny powoduje wygaśnięcie mandatu ławnika. Należy zatem uznać, że we wskazanym na początku akapitu zakresie zachodzi luka prawna¹⁰⁶³.

Na kanwie wniosku Prezesa Sądu Okręgowego w Katowicach w przedmiocie odwołania ławnika z pełnionej funkcji na skutek wszczęcia przeciwko niemu postępowania o przestępstwo ścigane z oskarżenia prywatnego doszło do rozważań dotyczących zasadności odwołania ławnika, uniemożliwienia obywatelowi kandydowania na sędziego społecznego, jak również konieczności ujawnienia faktu toczącego się postępowania w toku kadencji. W treści złożonego do rady gminy pisma prezes sądu wskazał, że jego zdaniem doszło ze strony ławnika do zachowania godzącego w powagę sądu. W przypadku, gdy ławnik wiedział w chwili występowania z wnioskiem o wybranie go jako sędziego społecznego, że toczy się przeciw niemu postępowanie, powinien był zastanowić się, czy spełnia wyrażone ustawowo kryterium nieskazitelnego charakteru i nie kandydować aż do momentu prawomocnego zakończenia postępowania. Status oskarżonego, w ocenie prezesa, osłabia zaufanie do pełnionej funkcji i godzi w powagę sądu¹⁰⁶⁴. Odnosząc się do zagadnienia należy stwierdzić, że zgodnie z treścią przywołanego już art. 166 § 1 p.u.s.p. mandat ławnika wygasa w razie prawomocnego skazania za przestępstwo bądź wykroczenie, w tym również za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe. Zatem również w przypadku skazania za przestępstwo ścigane z oskarżenia prywatnego. Ławnika nie powołuje się do pełnionej funkcji w razie wszczęcia przeciwko niemu postępowania o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe - do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy (art. 167 § 1 pkt 3 p.u.s.p.). Należy zauważyć, że w tym wypadku ustawodawca nie odnosi się do przestępstw prywatnoskargowych. Również z treści przesłanek pozytywnych i negatywnych nie można wyprowadzić wniosku, że wszczęcie postępowania o czyn prywatnoskargowy stanowi podstawę do niepowołania ławnika do składów orzekających. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, nie sposób wyinterpretować tego z przesłanki nieskazitelnego charakteru, zaś inna interpretacja byłaby niedopuszczalna. O utracie przymiotu nieskazitelnego charakteru świadczy bowiem prawomocne skazanie za przestępstwa, które mają charakter hańbiący, a nie samo wszczęcie postępowania¹⁰⁶⁵.

Wszczęcie postępowania prywatnoskargowego nie poprzedza postępowanie przygotowawcze. Inicjacja postępowania nie jest w tym wypadku weryfikowana przez organy ścigania. Z tego powodu prywatny akt oskarżenia można wnieść przeciwko każdej osobie. Jego wniesienia nie poprzedza również etap przedstawienia zarzutów czy przesłuchania

¹⁰⁶³ M. Świetlicka, *Komentarz do art. 167...*, teza 8.

¹⁰⁶⁴ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 133-134.

¹⁰⁶⁵ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 135, 138-139.

oskarżonego. Zgodnie z treścią art. 487 k.p.k. akt oskarżenia można bowiem ograniczyć do oznaczenia osoby oskarżonego, zarzucanego mu czynu oraz wskazania dowodów, na których opiera się oskarżenie, zaś poszczególne czynności dowodowe wykonuje Policja na polecenie sądu (art. 488 § 2 k.p.k.). Akt oskarżenia wnoszony jest zatem na podstawie subiektywnego przekonania konkretnej osoby. W odniesieniu do wskazanego pisma procesowego nie obowiązuje również przymus adwokacko-radcowski. Samo wniesienie prywatnego aktu oskarżenia, z racji ograniczonych wymogów, nie powinno zatem rodzić negatywnych konsekwencji wobec funkcjonariusza publicznego. Należy podzielić stanowisko prezentowane w literaturze, że w przypadku zaakceptowania innego poglądu dochodziłoby do nadużyć, bowiem każdego sędziego czy ławnika można by odsunąć od pełnionej funkcji na skutek wniesienia prywatnego aktu oskarżenia¹⁰⁶⁶.

Wydaje się jednak, że wyjątkowo wszczęcie postępowania o czyn prywatnoskargowy będzie mogło stanowić podstawę do odwołania ławnika, gdy jednocześnie zostanie ono potraktowane jako niewykonywanie obowiązków ławnika czy zachowanie godzące w powagę sądu (art. 166 § 2 pkt 2 i 3 p.u.s.p.). W przypadku, gdy np. ławnik w toku narady i głosowania zacznie ubliżać innemu członkowi składu orzekającego lub zostanie zawieszony w prawach pracowniczych za nadużywanie alkoholu w miejscu pracy, połączone z przestępstwem naruszenia nietykalności cielesnej, zaś dowody za jego winą są niewątpliwe, nie sposób opowiadać się za brakiem konieczności odwołania ławnika. W takich sytuacjach może dojść do powstania wątpliwości w zakresie nieskazitelnego charakteru sędziego społecznego. Przedstawione sytuacje godzą również w powagę sądu. W obu przykładach podstawą do odwołania ławnika jest nie fakt wszczęcia postępowania prywatnoskargowego, lecz zachowanie podjęte przez ławnika, które może rzutować negatywnie na pełnioną przez niego funkcję i wizerunek sądu. W niektórych sytuacjach może zatem dojść do zbiegu kilku podstaw do odwołania ławnika. Wtedy prezes sądu powinien dokonać dokładnej analizy pozycji ławnika, czy jego zachowanie samo w sobie (bez brania pod uwagę faktu wszczęcia postępowania o czyn ścigany z oskarżenia prywatnego) stanowi samoistną podstawę do złożenia wniosku o odwołanie do rady gminy¹⁰⁶⁷.

Warto zwrócić uwagę na sytuację, gdy na skutek objęcia ścigania przez prokuratora postępowanie toczy się z urzędu (art. 60 § 1-2 k.p.k.). W takim wypadku dochodzi do formalnego przedstawienia zarzutów, przesłuchania oskarżonego oraz wniesienia do sądu aktu oskarżenia, razem z załączonymi dowodami. W analizowanej sytuacji, z racji wagi

¹⁰⁶⁶ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 137.

¹⁰⁶⁷ M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 140.

zarzuczonego czynu oraz powagi sytuacji procesowej, należy zastanowić się nad możliwością zawieszenia ławnika w pełnionej funkcji. Objęcie ściganiem w trybie art. 60 § 1 k.p.k. nie zmienia trybu ścigania, który określa Kodeks karny. Jest to nadal przestępstwo z oskarżenia prywatnego, choć ścigane z urzędu, co odnosi się chociażby do przedawnienia karalności czynu. Czyn ten przedawnia się bowiem na zasadach właściwych dla przestępstw prywatnoskargowych. Z tego powodu, objęcie ścigania przestępstwa prywatnoskargowego przez prokuratora nie spowoduje zawieszenia ławnika w pełnionej funkcji.

Można zastanowić się również, czy skazanie za wykroczenie powszechne i przestępstwo nieumyślne, które pociąga za sobą wygaśnięcie mandatu ławnika nie wiąże się czasem ze zbyt surowym traktowaniem wskazanej grupy funkcjonariuszy publicznych. Należy zauważyć, że chociażby w odniesieniu do radców Prokuraturii Generalnej ustawodawca wymaga niekaralności za umyślne przestępstwo lub przestępstwo skarbowe lub nieumyślne przestępstwo przeciwko obrotowi gospodarczemu.

Ustawodawca nie rozróżnia charakteru popełnionego wykroczenia jako przyczyny wygaśnięcia mandatu, a więc także obejmuje wykroczenia nieumyślne. Jak słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, przyczyną rygorystycznego rozwiązania w zakresie wygaśnięcia mandatu ławnika (w odniesieniu do wykroczeń) jest czasowe pełnienie obowiązków. Ławnicy sprawują swoją funkcję dodatkowo, kadencyjnie, zaś wygaśnięcie mandatu nie wpływa na wykonywanie obowiązków pracowniczych. Przyczyną braku odpowiedniego przepisu w odniesieniu do sędziów jest przysługujący im immunitet. Sędziowie pełnią urząd dożywotnio, posiadając poszczególne uprawnienia, jednak także szereg obowiązków. Z tego powodu nie sposób stosować regulacji dotyczących sędziów do ławników i odwrotnie¹⁰⁶⁸.

Druga i trzecia podstawa do zawieszenia ławnika mają charakter czasowy. W tych wypadkach ustawodawca dopuszcza zatem możliwość, że postępowanie o odwołanie ławnika zakończy się decyzją negatywną, zaś postępowanie o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe - wyrokiem uniewinniającym, zaś ławnik powróci do pełnienia funkcji. Takiego charakteru nie ma jednak pierwsza podstawa, bowiem w przypadku niespełnienia przesłanek pozytywnych lub spełnienia negatywnych, nie ma możliwości, aby ławnik wrócił do pełnienia funkcji. Po jego stronie zachodziły przeszkody na moment wyboru. Brak jest również możliwości stwierdzenia wygaśnięcia mandatu czy odwołania ławnika. Należy zatem uznać, że w tej sytuacji ławnik, w trybie art. 166 § 3 p.u.s.p., powinien

¹⁰⁶⁸ M. Laskowski, *Ustawowe pojęcie...*, s. 62.

samodzielnie zrzec się mandatu, wskazując za ważną przyczynę istnienie po jego stronie przesłanek negatywnych lub nieistnienie pozytywnych w chwili wyboru¹⁰⁶⁹.

Ustawa o ustroju sądów powszechnych reguluje również sytuację prawną ławnika w razie zniesienia sądu, ośrodka zamiejscowego lub wydziału zamiejscowego. Ławnicy wskazanych jednostek stają się ławnikami sądów, które przejmują ich kompetencje (art. 167 § 2 p.u.s.p.).

3.2.5. Prawa i obowiązki ławników

W zakresie odnoszącym się do praw i obowiązków ławników należy wskazać na zrównanie ich pozycji ze statusem sędziego, uregulowanie liczby dni, w których ławnicy uczestniczą w rozprawie, instytucję ławnika dodatkowego oraz prawo do rekompensaty pieniężnej i zwrotu kosztów podróży.

Ustawa prawo o ustroju sądów powszechnych w zakresie orzekania zrównuje pozycję sędziów i ławników, stanowiąc, że ławnicy są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji i ustawom (art. 169 § 1 p.u.s.p.). Podstawa niezawisłości sędziowskiej wynika jednak nie z ustawy, lecz z art. 178 Konstytucji RP. Jak wskazuje się w doktrynie, znaczenie niezawisłości sędziowskiej i ławniczej jest tożsame¹⁰⁷⁰.

Ławnicy są pełnoprawnymi członkami składu orzekającego. Z tego powodu ich pozycja jest zrównana z pozycją sędziego, z wyjątkiem wskazanym w art. 169 § 2 p.u.s.p. Ławnicy nie mogą bowiem przewodniczyć na rozprawie i naradzie ani też wykonywać czynności sędziego poza rozprawą, chyba że ustawy stanowią inaczej. Ławnicy nie mogą również prowadzić posiedzenia pojednawczego, czy postępowania mediacyjnego (art. 23a § 3 k.p.k., art. 489 § 1 k.p.k.). Przewodniczenie przez ławnika na posiedzeniu pojednawczym było natomiast możliwe pod rządami ustawy karnoprocesowej z 1969 roku¹⁰⁷¹.

W czasie rozprawy ławnicy mogą zadawać samodzielnie pytania stronom postępowania. W toku narady i głosowania mogą zabierać głos w każdym czasie. Waga ich głosu jest równoważna głosowi sędziego, również przewodniczącego rozprawy lub posiedzenia. Z uwagi na przewagę liczebną ławników, mogą oni przegłosować sędziego zawodowego. Ich wpływ na wydanie rozstrzygnięcia jest zatem realny, co zapewnia również kolejność odbierania głosów podczas głosowania - najpierw głosują ławnicy. Sędziowie

¹⁰⁶⁹ G. Ott, *Komentarz do art. 167...*, teza 2.

¹⁰⁷⁰ G. Ott, *Komentarz do art. 169...*, teza 1.

¹⁰⁷¹ S. Born, *Komentarz do art. 3 k.p.k.* [w:] S. Steinborn (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, LEX 2016, teza 5.

społeczni mogą również zgłosić zdanie odrębne oraz sporządzić uzasadnienie do zdania odrębnego¹⁰⁷².

Z uwagi na okoliczność, że ławnicy są pełnoprawnymi członkami składu orzekającego, nie sposób uznać, że ich partycypacja w procesie stanowi kontrolę społeczeństwa nad czynnikiem zawodowym. Ich udziału nie można również utożsamiać z formułowaniem wniosków o wydanie konkretnego rozstrzygnięcia w sprawie. Partycypacja obywateli stanowi bowiem wspólne rozpoznawanie sprawy i wydawanie rozstrzygnięcia. Jest to logiczna konsekwencja zrównania praw i obowiązków czynnika zawodowego i niezawodowego. Ze strony obowiązków należy zwrócić uwagę na wspólną odpowiedzialność członków składu za wydane orzeczenie, a więc również ławników,¹⁰⁷³.

Do ławników stosuje się również odpowiednio art. 85 § 4 p.u.s.p., stosowany do sędziów (art. 169 § 3 p.u.s.p.). Wobec ławników nie przeprowadza się postępowania sprawdzającego przewidzianego w ustawie z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych¹⁰⁷⁴. Przed przystąpieniem do pełnienia obowiązków ławnik zapoznaje się z przepisami o ochronie informacji niejawnych i składa oświadczenie o ich znajomości. Informacje niejawne mogą być udostępnione ławnikowi tylko w zakresie niezbędnym do pełnienia urzędu, pełnienia powierzonej funkcji lub wykonywania powierzonych czynności.

Wydaje się, że ławnicy są także zobowiązani do zachowania w tajemnicy okoliczności sprawy, o których powzięli wiadomość ze względu na swój urząd, poza jawną rozprawą sądową, zaś obowiązek zachowania tajemnicy trwa także po ustaniu stosunku służbowego (zatem należałoby również stosować do nich odpowiednio art. 85 § 1 i 2 p.u.s.p. poprzez *argumentum a maiore ad minus*). Po stronie ławników zachodzi obowiązek, który należy łączyć z zakazem podawania postronnym informacji z zakresu prowadzonej z ich udziałem sprawy. Po stronie sędziów zachodzi bezwzględna konieczność pouczenia ławników o ciążyącym na nich obowiązku, szczególnie w przypadku spraw, w których część materiału dowodowego jest objęta klauzulami tajności „tajne”, „ściśle tajne”, „zastrzeżone” i „poufne”, które mają swoją podstawę w ustawie o ochronie informacji niejawnych.

Podobnie jak sędziowie, ławnicy posiadają dostęp do całego materiału dowodowego znajdującego się w aktach sprawy, a zatem również do dowodów objętych wspomnianymi klauzulami tajności. W odniesieniu do ławników nie ma konieczności przeprowadzania

¹⁰⁷² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 15 stycznia 2007 r., IV SA/Wa 2270/06, LEX nr 330205, J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3...*, teza 9.

¹⁰⁷³ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 169...*, teza 2.

¹⁰⁷⁴ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 632 z późn. zm.; dalej: u.o.i.n.

postępowania sprawdzającego na podstawie art. 34 ust. 10 pkt 14 u.o.i.n.¹⁰⁷⁵. Wspomniany dostęp, podobnie jak prawo sędziów, jest ograniczony do informacji niezbędnych do pełnienia powierzonej im funkcji¹⁰⁷⁶.

Pod rządami uprzedniej ustawy o ochronie informacji niejawnych istniały rozbieżności odnoszące się do dostępu ławników do informacji niejawnych. Zgodnie z jednym z poglądów, ławnicy powinni mieć zapewniony dostęp do nich z uwagi na konieczność znajomości pełnej treści utajnionych dowodów w celu wydania prawidłowego rozstrzygnięcia w sprawie. Przekazanie informacji przez sędziów prowadziłoby do naruszenia zasady bezstronności. Od ławników powinno wymagać się jednak posiadania poświadczenia bezpieczeństwa. Zatem inaczej niż w wypadku sędziów (art. 85 § 4 p.u.s.p.). Przeciwnicy poglądu wskazywali, że postępowanie w celu wydania poświadczenia może obejmować utajnione dane osobowe, nie zaś treść złożonych zeznań. Z drugiej strony akceptowano założenia przeciwników pierwszego stanowiska, podnosząc, że poświadczenia należy wymagać od ławników tylko w odniesieniu do danych umożliwiających identyfikację świadka. Z treści art. 4 ustawy z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych¹⁰⁷⁷ wynikało bowiem, że w zakresie dostępu do informacji niejawnych stosuje się przepisy odpowiednich ustaw, a więc m.in. przepisy Kodeksu postępowania karnego. Regulacja kodeksowa zapewniała możliwość dostępu do akt sprawy, z pewnymi ograniczeniami, również stronom i ich przedstawicielom procesowym¹⁰⁷⁸. Pogląd odnośnie do braku wymogu przeprowadzania postępowania sprawdzającego w stosunku do ławników potwierdzono w uchwale siedmiu sędziów Sądu Najwyższego, a następnie w przepisach nowej ustawy z 5 sierpnia 2010 r. oraz w przywołanym już art. 85 § 4 p.u.s.p. w zw. z art. 169 § 3 p.u.s.p.¹⁰⁷⁹.

Ustawodawca wskazał liczbę dni rozpraw, w których ławnik może być wyznaczony w ciągu roku (art. 170 § 1 p.u.s.p.). Liczba ta została ograniczona do dwunastu. Może ona zostać zwiększona przez prezesa sądu tylko z ważnych przyczyn, a zwłaszcza w przypadku konieczności zakończenia rozprawy z udziałem tego ławnika. Wspomniane ograniczenie nie ma zatem charakteru sztywnego. Wydaje się, że możliwość przedłużenia wykonywania obowiązków orzeczniczych przez ławnika ma szczególne znaczenia w przypadku spraw karnych, w których zmiana członka składu orzekającego rodzi co do zasady konieczność

¹⁰⁷⁵ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3...*, teza 16.

¹⁰⁷⁶ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 3 k.p.k.* [w:] T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz*, LEX 2014, teza 6.

¹⁰⁷⁷ t.j. Dz. U. z 2005 r. Nr 196, poz. 1631 z późn. zm.

¹⁰⁷⁸ Szerzej: T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 3...*, teza 6.

¹⁰⁷⁹ Uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2010 r., I KZP 34/09, LEX nr LEX nr 558101.

prowadzenia rozprawy od początku. Może to znajdować zastosowanie do spraw wielotomowych i wieloosobowych, w których prowadzenie rozprawy od początku wiązałoby się z koniecznością przesłuchiwania nawet kilkuset osób.

Ograniczenie liczby dni, w których ławnik może sprawować wymiar sprawiedliwości w ciągu roku stanowi gwarancję dla sędziów społecznych. Pełnienie funkcji orzeczniczej nie może całkowicie uniemożliwiać ławnikom wykonywania obowiązków pracowniczych¹⁰⁸⁰.

W zakresie stosowania art. 170 § 1 p.u.s.p. należy odwołać się do poglądu wyrażonego w postanowieniu Sądu Najwyższego, w którym słusznie wskazano, że nie stanowi bezwzględnej przyczyny odwoławczej, określonej w art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k., udział w rozprawie ławnika, który przekroczył limit liczby rozpraw¹⁰⁸¹. Należy również podzielić stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w innym postanowieniu, w którym wskazano, że w razie niedopełnienia przez prezesa sądu konieczności wskazania w zarządzeniu ważnej przyczyny, o której mowa w treści art. 170 § 1 u.s.p., nie dochodzi do powstania uchybienia w postaci nienależytej obsady sądu z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k., gdy dojdzie do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez ławnika w danej sprawie po zakończeniu kadencji¹⁰⁸².

Inaczej niż w prawie anglosaskim, dane osobowe ławników w zakresie ich imion i nazwisk są jawne. Zgodnie z treścią § 88 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych, na stole sędziowskim, umieszcza się przed każdym członkiem składu orzekającego, w miejscu widocznym dla stron i uczestników postępowania oraz zgromadzonej publiczności, identyfikator ze wskazaniem stanowiska służbowego odnośnie do sędziego, asesora sądowego lub ławnika oraz podaniem ich imion i nazwisk. Wskazana konieczność wynika z zasady jawności postępowania. Również na wokandzie wskazuje się przywołane dane osobowe każdego członka składu orzekającego (§ 93 ust. 1 regulaminu urzędowania)¹⁰⁸³.

Przedmiotem regulacji jest również konieczność zawiadomienia ławników o terminie posiedzenia lub rozprawy co najmniej na 7 dni przed ich odbyciem (§ 90 ust. 1 regulaminu urzędowania). Tylko wyjątkowo można ich zawiadomić w terminie krótszym. Jednocześnie należy również zawiadomić pracodawcę zatrudniającego ławnika. Wskazana konieczność wynika również z art. 170 § 3 p.u.s.p. W każdym przypadku, gdy dojdzie do nieusprawiedliwionego nieprzybycia ławnika na posiedzenie lub rozprawę, przewodniczący składu orzekającego zawiadamia w terminie 3 dni prezesa sądu, a nadto może zawiadomić radę

¹⁰⁸⁰ G. Ott, *Komentarz do art. 170...*, teza 1.

¹⁰⁸¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 2004 r., IV KK 131/04, LEX nr 162794.

¹⁰⁸² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 2004 r., IV KK 417/03, LEX nr 106653.

¹⁰⁸³ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 170...*, teza 4.

ławniczą (§ 90 ust. 2 regulaminu urzędowania). Wskazana regulacja ma na celu przeciwdziałanie sytuacjom, gdy ławnik nie będzie wykonywał swoich obowiązków orzeczniczych w postaci uczestnictwa w rozprawie. Następstwem wskazanego stanu rzeczy może być odwołanie ławnika przez radę ławniczą na wniosek prezesa sądu z powodu niewykonywania obowiązków w trybie art. 166 § 2 pkt 2 p.u.s.p. Założeniem regulacji jest również realizacja zasady szybkości postępowania. W takim wypadku zachodzi konieczność dyscyplinowania członków składu orzekającego. Wskazany termin ma charakter instrukcyjny. Przyjętą długość terminu należy ocenić negatywnie. W sytuacjach wyjątkowych, gdy ławnik nie może uczestniczyć w rozprawie, usprawiedliwienie niestawiennictwa może nastąpić już po doświadczeniu informacji do prezesa sądu i podjęciu przez niego czynności¹⁰⁸⁴

Regulacja zakazuje wzajemnego zastępowania ławnika, który nie może uczestniczyć w rozpoznawaniu sprawy na podstawie porozumienia między sędziami społecznymi. W tym zakresie o zastępstwach stanowią odpowiednie przepisy regulaminu urzędowania (§ 69 ust. 1 i 4). Plan zastępstw określa się na każdy dzień roboczy. Do obowiązków przewodniczącego wydziału należy wyznaczenie sędziego lub ławnika do planu zastępstw lub dyżurów z miesięcznym wyprzedzeniem. Wskazana regulacja nie wyłącza jednak zmiany wyznaczenia w przypadku potrzeby. W sytuacji nagłej, nieobecnego ławnika w pierwszej kolejności zastępuje ławnik mający inne posiedzenie w tym samym dniu (§ 72 ust. 2 regulaminu urzędowania).

W przypadku ławników obowiązuje instytucja ławnika dodatkowego. Regulacja z art. 171 § 1 i 2 p.u.s.p. odpowiada art. 47 § 1 i 2 p.u.s.p. w zakresie odnoszącym się do sędziów i asesorów sądowych. Uprawnienie do przydzielenia ławnika dodatkowego przysługuje i w tej sytuacji prezesowi sądu. Może on zarządzić przydzielenie dodatkowego ławnika do sprawy w przypadku prawdopodobieństwa, że będzie ona trwała dłuższy czas. W razie potrzeby, można przydzielić dwóch ławników dodatkowych. Wtedy należy wskazać kolejność, w której będą oni wstępować do udziału w naradzie i głosowaniu. Wskazana instytucja ma zapewnić ciągłość składu orzekającego, co ma szczególne znaczenie w przypadku spraw karnych. Umożliwia również realizację zasady szybkości postępowania i przeciwdziałania jego przewlekłości. Ma zatem charakter prewencyjny. Gdy ławnik z podstawowego składu sądu umrze, jego mandat wygaśnie lub ławnik nie może trwale pełnić funkcji, np. z powodu choroby, nie będzie zachodziła konieczność prowadzenia rozprawy od początku (co do zasady) w razie zmiany składu orzekającego¹⁰⁸⁵.

¹⁰⁸⁴ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3...*, teza 17.

¹⁰⁸⁵ M. Kurowski, *Komentarz do art. 3 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023, teza 5, J. Gudowski, T. Erciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 171...*, teza 2, 3.

Ławnik dodatkowy uczestniczy w całej rozprawie. Ma uprawnienia członka składu orzekającego: m.in. do zadawania pytań świadkom, biegłym i innym osobom przesłuchiwanym. Może zapoznać się z aktami sprawy. Jedyne ograniczenie dotyczy etapu narady i głosowania, w których ławnik dodatkowy bierze udział jedynie w razie, gdy jeden z ławników nie może uczestniczyć w składzie sądu¹⁰⁸⁶.

Zarządzenie prezesa sądu (przewodniczącego wydziału) w przedmiocie powołania ławnika dodatkowego powinno zostać wydane na etapie rejestracji sprawy lub wyznaczania rozprawy¹⁰⁸⁷.

W ustawie prawo o ustroju sądów powszechnych znalazła się podstawa do zwolnienia ławnika przez pracodawcę na czas sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Jest to obowiązek zatrudniającego ławnika (art. 172 § 1 p.u.s.p.). Ustawa reguluje także uprawnienie ławnika do zachowania prawa do świadczeń wynikających ze stosunku pracy, z wyjątkiem prawa do wynagrodzenia w czasie zwolnienia od pracy (art. 172 § 2 p.u.s.p.). Stanowi to zachętę do pełnienia obowiązków orzeczniczych. Ustawodawca wychodzi naprzeciw obywatelom, przeciwdziałając niechęci ze strony pracodawcy, gdy byłby on zobowiązany do wypłaty wynagrodzenia za czas nieobecności pracownika w pracy z powodu udziału w czynnościach sądowych. Za czas nieobecności pracownikowi przysługuje prawo do pozostałych świadczeń wynikających ze stosunku pracy. W ich skład wchodzi m.in. świadczenie wyrównawcze, odprawy, świadczenia odszkodowawcze, czy nagrody jubileuszowe¹⁰⁸⁸.

W dalszej części regulacji została poruszona kwestia rekompensaty pieniężnej, którą otrzymuje ławnik za czas wykonywania czynności w sądzie. Ustawodawca wskazuje, że tymi czynnościami są: udział w rozprawie lub posiedzeniu, uczestnictwo w naradzie nad wyrokiem, sporządzenie uzasadnienia lub uczestnictwo w posiedzeniu rady ławniczej, jeżeli został do niej wybrany (art. 172 § 3 p.u.s.p.). Jest to katalog enumeratywny. Poza wskazanym wyliczeniem, jeśli ławnik bierze udział w jakiejś czynności sądowej, nie otrzymuje on rekompensaty. Należy zauważyć, że w przywołanym katalogu nie uregulowano czynności w postaci zapoznania się z aktami sprawy, co należy ocenić negatywnie. Główną czynnością wykonywaną przez sędziego zawodowego jest właśnie analiza akt sprawy.

W ustawie o ustroju sądów powszechnych wskazano wysokość rekompensaty dla ławników biorących udział w rozpoznawaniu spraw w sądach powszechnych (art. 172 § 4 p.u.s.p.). Za jeden dzień pełnienia obowiązków ławnika, otrzymują oni 2,64% podstawy

¹⁰⁸⁶ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 3...*, teza 3.

¹⁰⁸⁷ M. Kurowski, *Komentarz do art. 3...*, teza 5.

¹⁰⁸⁸ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 172...*, teza 1,2.

ustalenia wynagrodzenia zasadniczego sędziego, o której mowa w art. 91 § 1c p.u.s.p., a zatem równowartość kwoty 212,21 zł w 2025 roku¹⁰⁸⁹. Poza rekompensatą, ławnikowi przysługuje ryczałt na pokrycie kosztów dojazdu do sądu w celu wykonywania czynności w sądzie środkami komunikacji miejscowej w wysokości 0,25% podstawy ustalenia wynagrodzenia zasadniczego sędziego, a zatem równowartość kwoty 20,10 złotych w 2025 roku (art. 172 § 4a p.u.s.p.). Koszty wypłaty wskazanych świadczeń ponosi Skarb Państwa. Każdy ławnik otrzymuje przywołane świadczenia niezależnie od tego, czy pozostaje w stosunku pracy, prowadzi działalność gospodarczą, nie pracuje, pobiera świadczenie emerytalne lub wykonuje inne zajęcie.

W ustawie prawo o ustroju sądów powszechnych odniesiono się do kwestii związanej z innymi należnościami przysługującymi ławnikom (art. 173 p.u.s.p.). Ławnicy zamieszkali poza siedzibą sądu otrzymują diety oraz zwrot kosztów przejazdu i noclegu według zasad ustalonych w tym zakresie dla sędziów. Wskazana regulacja odsyła zatem do art. 95 § 3 p.u.s.p., który reguluje zagadnienie z zakresu zwrotu kosztów podróży przysługującego sędziemu, który uzyskał zgodę prezesa sądu na zamieszkanie w innej miejscowości, niebędącej siedzibą sądu. W razie uzyskania tej zgody, sędziemu przysługuje zwrot kosztów przejazdu z miejsca zamieszkania do siedziby sądu, wydziału zamiejscowego oraz ośrodka zamiejscowego utworzonego poza siedzibą sądu, ustalonych na zasadach obowiązujących przy ustalaniu wysokości należności przysługujących pracownikom z tytułu podróży służbowej na obszarze kraju. Wskazany zwrot przysługuje ławnikowi tylko w przypadku przejazdów z miejsca zamieszkania do miejsca siedziby sądu. Jak słusznie wskazał Sąd Apelacyjny w Katowicach, zwrot ten nie przysługuje w razie dojazdu z miejsca pobytu służbowego, niezwiązanego z czynnościami w sądzie, do sądu¹⁰⁹⁰.

Organem uprawnionym do przyznawania rekompensaty i zwrotu wydatków ławnikom jest prezes właściwego sądu (art. 174 § 1 p.u.s.p.). W treści regulacji wskazano drogę odwołania (art. 174 § 2 p.u.s.p.). Od decyzji prezesa sądu rejonowego przysługuje odwołanie do prezesa

¹⁰⁸⁹ Przeciętne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w drugim kwartale 2024 roku, ogłaszane w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej "Monitor Polski" przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego na podstawie art. 20 pkt 1a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1631 z późn. zm.) wynosiło 8038,41 zł - Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 9 sierpnia 2024 r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w drugim kwartale 2024 r. (M.P.2024.730).

¹⁰⁹⁰ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 maja 2004 r., II AKz 361/04, LEX nr 142951. Kwestię zwrotu kosztów podróży reguluje rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 stycznia 2013 r. w sprawie należności przysługujących pracownikowi zatrudnionemu w państwowej lub samorządowej jednostce sfery budżetowej z tytułu podróży służbowej (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2190).

sądu okręgowego, a gdy decyzję w pierwszej instancji wydał prezes sądu okręgowego lub apelacyjnego - do Ministra Sprawiedliwości.

W przypadku dalszej drogi, po odwołaniu się przez ławnika od przyznanych należności, istnieje rozbieżność między stanowiskami prezentowanymi w doktrynie i orzecznictwie. W piśmiennictwie wyrażono stanowisko, że zrównanie pozycji sędziów i ławników dotyczy tylko sfery rozstrzygania spraw. Na gruncie przyznanych należności nie obowiązuje art. 89 § 1 p.u.s.p. Wskazuje się jednak, że nie ma tu przeszkód, aby w dalszej kolejności ławnik zwrócił się na drogę sądową. W orzecznictwie prezentuje się stanowisko, zgodnie z którym, właściwą drogą w przypadku żądań wyrażonych przez ławnika jest zawsze droga administracyjna. Nie ma tu znaczenia, czy zgłoszone żądania są uzasadnione i czy znajdują oparcie w przepisach prawa. Naczelny Sąd Administracyjny odrzucił pogląd, zgodnie z którym droga administracyjna obowiązuje wtedy, gdy roszczenia są oparte na przepisach prawa, zaś w innych sytuacjach obowiązuje droga sądowa. Zdaniem NSA żądanie opiera się na stosunku z zakresu prawa publicznego, który łączy ławnika z sądem. Nie jest to jednak stosunek cywilnoprawny¹⁰⁹¹. Należy uznać, ten pogląd za trafny. Przeniesienie procesów na drogę cywilnoprawną spowodowałoby obejście obowiązujących regulacji, zaś stosunek łączący ławnika z sądem ma charakter publicznoprawny.

Odnosząc się do kwestii praw i obowiązków ławnika należy zwrócić uwagę na status sędziego społecznego, który za sprawą regulacji z art. 115 § 13 pkt 3 k.k. jest zrównany z pozycją sędziego zawodowego. Ławnik jest bowiem funkcjonariuszem publicznym. NW treści art. 115 § 13 pkt 3 k.k., urząd ławnika wymieniono zaraz po urzędzie sędziego i przed pozostałymi funkcjonariuszami, jak m.in. prokurator czy komornik. Polski ustawodawca dostrzega wagę funkcji sprawowanej przez ławnika i pełnionych przez niego obowiązków. Zrównanie statusu ławnika ze statusem sędziego daje podstawę do uznania, że w przypadku popełnienia określonego przestępstwa na szkodę ławnika podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, sędzia społeczny korzysta z tożsamej ochrony prawnej. Popełnione przestępstwa, z racji pełnionej przez nich funkcji, cechują się z reguły wyższym stopniem społecznej szkodliwości czynu oraz są zagrożone wyższą sankcją karną.

Zapewnienie ławnikom odpowiednich warunków i narzędzi pracy w celu umożliwienia prawidłowego wykonywania obowiązków orzeczniczych należy do dyrektora sądu (§ 31 ust. 2 pkt 4 regulaminu urzędowania). Odpowiednie warunki i narzędzia pracy trzeba oceniać przez

¹⁰⁹¹ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Komentarz do art. 174...*, teza 3, Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 września 2006 r., I OSK 1302/05, LEX nr 321145.

pryzmat warunków zapewnianych sędziom, patrząc jednak na okoliczność, że ławnicy pełnią swoje obowiązki orzecznicze jedynie 12 dni w ciągu roku.

Pośród obowiązków spoczywających na sędziach społecznych należy wymienić konieczność należytej reprezentacji instytucji zawodowych, społecznych, czy środowiska lokalnego, z którego wywodzi się ławnik. W sądzie nie reprezentuje on swoich partykularnych interesów, lecz jest przedstawicielem społeczności, która zgłosiła kandydaturę ławnika. Zadaniem sędziego społecznego nie jest zatem sprawowanie wymiaru sprawiedliwości jako konkretna osoba, lecz uczestnictwo w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości i wykonywanie czynności sądowych „w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej”. Tak samo sędziowie nie wydają rozstrzygnięć w imieniu własnym, lecz reprezentują interes państwa¹⁰⁹².

3.2.6. Samorząd ławniczy - rada ławnicza

Regulacja odnosząca się do rady ławniczej ma swoją podstawę w art. 175 p.u.s.p.¹⁰⁹³. Obowiązek stworzenia swoistego samorządu ławniczego wynika ze wskazanego przepisu. Ławnicy każdego sądu wybierają ze swego grona radę ławniczą, jej przewodniczącego i zastępców. Z przywołanej regulacji wynika zatem konieczność powołania odrębnej rady ławniczej dla ławników z każdego sądu i jej niezależność od rady z innych sądów.

W przykładowym katalogu zadań rady ławniczej wskazano, w szczególności: podnoszenie poziomu pracy ławników i ich reprezentowanie oraz pobudzanie działalności wychowawczej ławników w społeczeństwie (art. 175 § 2 p.u.s.p.). Rozszerzenie wskazanego katalogu nastąpiło w przepisach wskazanego powyżej rozporządzenia z dnia 31 stycznia 2006 r.

W skład rady ławniczej wchodzi: przewodniczący, jego dwóch zastępców i członkowie w składzie reprezentatywnym dla wydziałów sądu - w liczbie od ośmiu do dwudziestu ławników¹⁰⁹⁴. Wyboru członków rady dokonuje się na pierwszym zebraniu ławników zwołanym przez prezesa sądu, chyba że prezes sądu zarządzi inaczej. Wyboru dokonuje ogół ławników sądu. Aby przeprowadzone wybory były ważne, konieczne jest podjęcie decyzji zwykłą większością głosów ławników obecnych na zebraniu. Przewodniczącego i jego zastępców wybiera się natomiast na pierwszym zebraniu rady. W zakresie jawności albo tajności głosowania decydują zebrani ławnicy zwykłą większością głosów¹⁰⁹⁵.

¹⁰⁹² M. Prowancki, M. Kaczmarek, K. Marszał, *Wszczęcie postępowania...*, s. 133.

¹⁰⁹³ Oraz w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 stycznia 2006 r. w sprawie sposobu wyboru, składu i struktury organizacyjnej, trybu działania oraz szczegółowych zadań rady ławniczej (Dz. U. Nr 23, poz. 174).

¹⁰⁹⁴ § 2 ust. 2 i § 3 ust. 2 rozporządzenia z dnia 31 stycznia 2006 r.

¹⁰⁹⁵ § 3 ust. 1, 3 i 4 i § 4 rozporządzenia z dnia 31 stycznia 2006 r.

Do zadań przewodniczącego rady należy reprezentowanie jej na zewnątrz, zwoływanie posiedzeń rady, przedkładanie prezesowi sądu do zatwierdzenia regulaminu pracy rady, informowanie prezesa o jej pracach oraz kierowanie bieżącymi sprawami rady i dokonywanie sprawozdań z jej działalności¹⁰⁹⁶.

Przewodniczący zwołuje posiedzenia rady z własnej inicjatywy, na żądanie prezesa sądu lub na wniosek co najmniej 1/3 członków rady. O terminie planowanego posiedzenia należy zawiadomić prezesa sądu. Posiedzenia rady odbywają się w miarę potrzeby, jednak nie rzadziej niż raz na kwartał. Posiedzeniom przewodniczy przewodniczący lub zastępca, w razie nieobecności przewodniczącego. Zastępcy wykonują również inne czynności zlecone przez przewodniczącego rady. Kolejność pełnienia ich obowiązków ustala regulamin pracy rady¹⁰⁹⁷.

Do zadań rady należy wydawanie opinii, zgłaszanie wniosków i podejmowanie uchwał w sprawach wskazanych w treści § 9 rozporządzenia. Do ważności uchwał rady konieczna jest obecność co najmniej połowy jej członków. Uchwały rady zapadają zwykłą większością głosów. W przypadku równości głosów decyduje głos przewodniczącego. Regulacja przewiduje obowiązek niezwłocznego zawiadomienia prezesa sądu i wszystkich ławników o treści podjętych uchwał. Także i w tym wypadku o jawności albo tajności głosowania decyduje rada.¹⁰⁹⁸

Enumeratywny katalog zadań rady ławniczej znajduje się w § 9 przywołanego rozporządzenia. Do jej zadań należy:

- 1) reprezentowanie wszystkich ławników w sądzie;
- 2) współdziałanie z prezesem sądu w zakresie sporządzania list ławników do poszczególnych wydziałów sądu;
- 3) współdziałanie z prezesem sądu w zakresie podjęcia działań zmierzających do odwołania z funkcji ławnika;
- 4) podejmowanie działań umożliwiających podnoszenie poziomu pracy wykonywanej przez ławników;
- 5) współdziałanie z prezesem sądu w ustalaniu przez niego terminów i tematyki narad sędziowsko-ławniczych;
- 6) przedstawianie prezesowi sądu propozycji dotyczących potrzeb szkoleniowych, w tym zakresu tematycznego i form szkolenia ławników;
- 7) wydawanie opinii w sprawach przedłożonych przez prezesa sądu;

¹⁰⁹⁶ § 5 rozporządzenia z dnia 31 stycznia 2006 r.

¹⁰⁹⁷ § 6 ust. 1, 2, 3 i 4 rozporządzenia z dnia 31 stycznia 2006 r.

¹⁰⁹⁸ § 8 ust. 1, 2, 3 i 5 rozporządzenia z dnia 31 stycznia 2006 r.

- 8) opracowanie projektu regulaminu pracy rady;
- 9) przekazywanie prezesowi sądu oraz rzecznikowi prasowemu sądu, na ich prośbę, informacji o działalności ławników.

Posiedzenia rady ławniczej odbywają się w pomieszczeniu udostępnionym przez prezesa sądu¹⁰⁹⁹. Kadencja rady ławniczej jest skorelowana z kadencją poszczególnych ławników. Nie ma bowiem możliwości, aby członkowie rady pełnili swoje obowiązki po upływie ich kadencji jako ławników. Z członkostwem w radzie nie wiążą się żadne dodatkowe zobowiązania finansowe, zatem inaczej niż w przypadku pełnienia funkcji przez sędziów zawodowych.

Rada ławnicza jest organem o charakterze opiniodawczo-doradczym, stanowiącym swoisty łącznik pomiędzy ławnikami, a prezesem sądu. Do jej zadań należą kwestie związane ze współpracą z prezesem, lecz również wiążące się z rozwojem ławników, w zakresie organizowanych szkoleń i podnoszeniem poziomu ich wiedzy. Należy zatem stwierdzić, że rada ławnicza jest niezbędnym organem występującym w sądzie, w którym są rozpoznawane sprawy z udziałem ławników. Ze strony każdego przewodniczącego rady ławniczej powinna wychodzić inicjatywa częstego organizowania szkoleń z zakresu problematyki prawnej. Ławnicy nie posiadają z reguły wykształcenia prawniczego, zatem edukacja w tym zakresie jest konieczna.

Wydaje się, że uprawnienia rady ławniczej są odpowiednie do pełnionej roli w sądzie. Należałoby się zastanowić nad możliwością wzmocnienia jej pozycji czy umożliwienia jej wykonywania samodzielnych czynności. Główne zastrzeżenia, jakie można podnosić w odniesieniu do rady ławniczej dotyczą kwestii przedstawiania prezesowi sądu propozycji dotyczących potrzeb szkoleniowych ławników. Warto zastanowić się nad powołaniem na przewodniczącego rady osoby o wykształceniu prawniczym. Kompetentny przewodniczący byłby władny podejmować samodzielnie decyzje odnośnie do organizowanych szkoleń i podnoszenia kompetencji ławników, celem wzrostu jakości orzeczniczej sędziów społecznych.

3.3. Udział ławników w składach orzekających Sądu Najwyższego¹¹⁰⁰

Ustawą z dnia 8 grudnia 2017 roku o Sądzie Najwyższym¹¹⁰¹ wprowadzono nową instytucję jaką są ławnicy Sądu Najwyższego (dalej: ławnicy SN). Po raz pierwszy w prawie

¹⁰⁹⁹ § 10 rozporządzenia z dnia 31 stycznia 2006 r.

¹¹⁰⁰ Z uwagi na okoliczność, że instytucja ławnika Sądu Najwyższego jest bardzo zbliżona do ławnika sądów powszechnych, została ona omówiona w ograniczonym zakresie poprzez analizę przepisów ustawy o Sądzie Najwyższym oraz wskazanie podobieństw i różnic między instytucjami.

¹¹⁰¹ t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 622; dalej: ustawa o SN.

polskim czynnikiem społecznym stał się częścią składu orzekającego w sądzie najwyższej instancji. Nie wskazano jednak motywów, które przyswieceły utworzeniu instytucji. Jej wprowadzenie uzasadniano koniecznością zapewnienia kontroli społeczeństwa w sprawach, w których mogą zostać zachwiane elementy sprawiedliwości społecznej, zwiększenia udziału społeczeństwa w rozpoznawaniu spraw dyscyplinarnych, czy wzrostem zaufania obywateli do sędziów Sądu Najwyższego. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że udział ławników w postępowaniu przed Sadem Najwyższym urzeczywistnia kontrolę społeczną, czy zwiększa transparentność rozpoznawanych spraw¹¹⁰². Podnosi się również, że wprowadzenie ławników Sądu Najwyższego stanowi realizację konstytucyjnej zasady udziału czynnika społecznego. W art. 182 Konstytucji RP nie ograniczono możliwości wdrożenia ławników tylko do sądów powszechnych. Z uwagi na treść art. 175 ust. 1 Konstytucji RP należy uznać możliwość uczestniczenia czynnika społecznego przed każdym z sądów, a więc zarówno przed sądami powszechnymi, Sądem Najwyższym, sądami wojskowymi czy administracyjnymi. Uczestnictwo obywateli w orzekaniu przed sądem odwoławczym czy kasacyjnym wydaje się jednak sprzeczne z dotychczasowymi uwarunkowaniami prawno-historycznymi kraju. Czynnikiem społecznym zawsze brał udział w wydawaniu rozstrzygnięć jedynie przed sądami I instancji¹¹⁰³.

Partycypacja ławników przed sądami odwoławczymi, czy sądem kasacyjnym nie przystaje również do zakresu ich wiedzy, czy kompetencji. We wskazanych sądach wymaga się od prawników posiadania znajomości doktryny, orzecznictwa i umiejętności dokonywania zaawansowanej wykładni przepisów, których nie sposób wymagać od ławników¹¹⁰⁴. Również Andrzej Murzynowski dostrzegał zbędność czynnika społecznego przed sądami II instancji¹¹⁰⁵. W piśmiennictwie proponowano możliwość tworzenia zawodowych składów 3-osobowych, które rozpoznawałyby sprawy w I instancji, co także nie przystawałoby do polskich realiów prawnych. Głównie z przyczyn ekonomicznych¹¹⁰⁶.

Ławnicy uczestniczą w rozpoznawaniu przed Sądem Najwyższym tylko niektórych kategorii spraw. Rozwiązanie przyjęte w tym wypadku dowodzi niekonsekwencji prawodawcy.

¹¹⁰² Druk nr 2003. Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o Sądzie Najwyższym [https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/5AB89A44A6408C3CC12581D800339FED/\\$File/2003.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/5AB89A44A6408C3CC12581D800339FED/$File/2003.pdf) [dostęp: 14.04.2023], s. 83, 85-86.

¹¹⁰³ K. Szczucki, *Komentarz do art. 59 ustawy o SN* [w:] K. Szczucki (red.), *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz, wyd. II, LEX 2021, teza 1*; M. Basa, *Instytucja ławników Sądu Najwyższego*, RPES, Tom 82 Nr 1, 2020, s. 85, 87, 89, A. Grubalska, *Instytucja ławnika w Sądzie Najwyższym*, Prok. i Pr., nr 12, 2023, s. 86.

¹¹⁰⁴ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 87.

¹¹⁰⁵ A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 241.

¹¹⁰⁶ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 88, 97 i literatura tam podana, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 87.

Z jednej strony odrzuca on możliwość partycypacji obywateli w składach sądów odwoławczych, z drugiej zaś wprowadza czynnik społeczny do sądu najwyższej instancji, w którym rozpoznawane sprawy charakteryzują się skomplikowaniem pod względem prawnym. Ustawodawca umożliwi kontrolowanie orzeczeń wydanych również w składzie z udziałem ławników sądowi zawodowemu, aby następnie poddać wskazane rozstrzygnięcie kontroli z udziałem czynnika społecznego¹¹⁰⁷.

3.3.1. Kompetencje orzecznicze ławników Sądu Najwyższego

Jednym z powodów wprowadzenia instytucji ławników SN jest konieczność udziału w składach orzekających osób posiadających wrażliwość społeczną, wiedzę i doświadczenie z zakresu życia codziennego. Perspektywa ławników jest w ocenie przedstawicieli legislatywy inna niż sędziów zawodowych. Przyczyną upatruje się w niewykonywaniu zawodów prawniczych przez sędziów społecznych¹¹⁰⁸.

W rozpoznawaniu skarg nadzwyczajnych, spraw dyscyplinarnych, o których mowa w art. 27a § 1 pkt 1 ustawy o SN oraz w innych postępowaniach dyscyplinarnych w których Sąd Najwyższy jest właściwy na podstawie przepisów odrębnych ustaw, uczestniczą ławnicy SN (w zakresie spraw poddanych kognicji składów ławniczych; art. 59 § 1 ustawy o SN). Ławnicy SN mogą zatem uczestniczyć w rozpoznawaniu wszystkich spraw dyscyplinarnych dotyczących sędziów SN oraz w odpowiednim zakresie postępowań dyscyplinarnych dotyczących: adwokatów i aplikantów adwokackich, radców prawnych i aplikantów radcowskich, weterynarzy, notariuszy i aplikantów notarialnych, aptekarzy, sędziów sądów wojskowych i powszechnych, prokuratorów, prokuratorów Instytutu Pamięci Narodowej, rzeczników patentowych, diagnostów laboratoryjnych, lekarzy, pielęgniarek i położnych, fizjoterapeutów, czy komorników, asesorów komorniczych i aplikantów komorniczych¹¹⁰⁹.

Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, Sąd Najwyższy orzeka w składzie 2 sędziów Sądu Najwyższego i 1 ławnika Sądu Najwyższego (art. 59 § 2 ustawy o SN). Wyjątki od wskazanej reguły obejmują dwie sytuacje. Pierwsza z nich dotyczy spraw, w których skarga nadzwyczajna dotyczy orzeczenia zapadłego w wyniku postępowania, w którego toku orzeczenie wydał Sąd Najwyższy (art. 94 § 2 ustawy o SN). Wskazaną sprawę rozpoznaje Sąd Najwyższy w składzie 5 sędziów Sądu Najwyższego orzekających w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych oraz 2 ławników Sądu Najwyższego. Drugi wyjątek został wskazany w art. 73 §

¹¹⁰⁷ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 87-88, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 87.

¹¹⁰⁸ K. Szczucki, *Komentarz do art. 59...*, teza 2, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 87-88.

¹¹⁰⁹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 59...*, teza 3, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 88.

1 pkt 2 ustawy o SN, gdy Sąd Najwyższy rozpoznaje w drugiej instancji sprawę jako sąd dyscyplinarny dla sędziów Sądu Najwyższego. Sprawę tę rozpoznaje skład 3 sędziów orzekających w Izbie Odpowiedzialności Zawodowej i 2 ławników Sądu Najwyższego¹¹¹⁰.

W toku postępowania przed Sądem Najwyższym ławnicy w składach orzekających stanowią mniejszość, inaczej niż w przypadku spraw rozpoznawanych przed sądami powszechnymi. Zatem ławnicy w tym wypadku nie mogą przegłosować sędziów. W zakresie spraw rozpoznawanych przed Sądem Najwyższym czynnik społeczny jest głosem doradczym¹¹¹¹.

Należy odrzucić pogląd wskazany w doktrynie, zgodnie z którym negatywnie ocenia się kwestię personalnego ukształtowania składu z udziałem ławników SN. Zwrócono w nim uwagę na okoliczność odstąpienia od dotychczasowej przewagi liczebnej sędziów społecznych nad czynnikiem zawodowym¹¹¹². Nie sposób podzielić wskazanej koncepcji z uwagi na zakres przedmiotowy spraw rozpoznawanych przed Sądem Najwyższym. Już sam udział ławników przed tym sądem budzi kontrowersje. Jeszcze większe wątpliwości powodowałoby przyznanie ławnikom przewagi orzeczniczej. Logicznym jest przyznanie decydującego głosu ławnikom w sprawach rozpoznawanych przed sądem I instancji, w którym przedmiotem rozpoznania są m.in. kwestie ustalenia stanu faktycznego, gdzie doświadczenie życiowe obywateli może się przydać. Inaczej jednak w przypadku spraw rozpoznawanych przed SN¹¹¹³.

W zakresie odnoszącym się do kategorii spraw rozpoznawanych przez SN w składzie 7-osobowym wynikł problem dotyczący wykładni art. 94 § 2 ustawy o SN. Zagadnienie prawne dotyczyło możliwości rozpoznawania we wskazanym składzie skargi nadzwyczajnej od orzeczenia sądu powszechnego, od którego została uprzednio oddalona kasacja przez Sąd Najwyższy. Jego skutkiem było wydanie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego. Sąd ten stwierdził, że oddalenie kasacji wniesionej od orzeczenia sądu powszechnego, od którego wniesiono następnie skargę nadzwyczajną, powoduje, że ostatecznie Sąd Najwyższy wydał orzeczenie w "toku" postępowania. Zatem Sąd Najwyższy będzie zawsze rozpoznawał wniesioną skargę nadzwyczajną w składzie 7-osobowym¹¹¹⁴. Zagadnienie właściwego składu

¹¹¹⁰ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 88.

¹¹¹¹ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 91.

¹¹¹² M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.* [w:] D. Szumiło-Kulczycka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, LEX 2022, teza 5, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 88.

¹¹¹³ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 88-89

¹¹¹⁴ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2019 r., sygn akt I NSNZP 1/19, LEX nr 2729315.

orzekającego jest o tyle ważne, że skutkiem jego niezachowania jest wystąpienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 pkt 2 k.p.k.¹¹¹⁵.

Na gruncie wskazanego zagadnienia prawnego pojawił się również drugi pogląd, zgodnie z którym Sąd Najwyższy nie powinien rozpoznawać skargi nadzwyczajnej w powiększonym składzie. Zdaniem autora, oddalenie kasacji nie ma wpływu na treść orzeczenia wydanego przez sąd powszechny. Wykładnia Sądu Najwyższego dokonana w uchwale składu siedmiu sędziów jest o tyle błędna, że funkcją skargi nadzwyczajnej jest nie kontrola rozstrzygnięcia wydanego w toku postępowania kasacyjnego (również rozstrzygnięcia negatywnego), lecz orzeczenia sądu powszechnego. Inny jest również model skargi nadzwyczajnej, który jest zbliżony bardziej do modelu rewizyjnego. W treści skargi nadzwyczajnej dopuszcza się podnoszenie uchybień dotyczących ustaleń stanu faktycznego¹¹¹⁶.

Mając na uwadze powyższe rozważania odnoszące się do prawidłowości składu orzekającego w sprawie, gdy przed rozpoznaniem skargi nadzwyczajnej oddalono kasację, nie sposób przyznać nawet częściowej racji autorowi drugiego poglądu. Dokonując wykładni językowej art. 94 § 2 ustawy o SN w zakresie, w którym odnosi się on do wniesienia skargi nadzwyczajnej dotyczącej orzeczenia zapadłego w wyniku postępowania, w którego toku orzeczenie wydał Sąd Najwyższy, należy opowiedzieć się za poglądem wyrażonym w uchwale składu siedmiu sędziów, częściowo zaś za argumentacją w jej uzasadnieniu. Warto zwrócić uwagę na treść art. 89 § 1 ustawy o SN, który odnosi się do spraw, w których można wnieść skargę nadzwyczajną. Przywołany przepis posługuje się sformułowaniem „w sprawie”. Artykuł 94 § 2 ustawy o SN używa zaś zwrotu „w wyniku postępowania”. W tym wypadku mamy zatem do czynienia z pojęciem szerszym niż użyte uprzednio pojęcie „sprawa”. *A rerum natura* należy uznać, że zwrot „w wyniku postępowania, w którego toku orzeczenie wydał Sąd Najwyższy” należy rozumieć jako całość postępowania, również kasacyjnego toczącego się przed Sądem Najwyższym, w którego toku kasacja została oddalona. Inaczej trzeba wyklądać pojęcie „prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego kończącego postępowanie w sprawie”. W tym drugim wypadku należałoby zatem uznać, że art. 89 § 1 ustawy o SN odnosi się tylko do spraw, które były przedmiotem merytorycznego rozpoznania przez sąd. *Per analogiam* należałoby rozumieć sprawę, w której sąd odwoławczy pozostawił bez rozpoznania wniesioną apelację¹¹¹⁷.

¹¹¹⁵ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 89.

¹¹¹⁶ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 90, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 89.

¹¹¹⁷ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 89-90.

3.3.2. Warunki wyboru ławników Sądu Najwyższego

Regulacja ustawy o SN wskazuje warunki wyboru ławników (art. 59 § 3 ustawy o SN). Wskazany przepis zawiera katalog przesłanek pozytywnych. W celu wybrania danej osoby na ławnika SN, konieczne jest łączne spełnienie ustawowych przesłanek. Ławnikiem może być osoba, która:

- 1) posiada wyłącznie obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i publicznych;
- 2) jest nieskazitelnego charakteru;
- 3) ukończyła 40 lat;
- 4) w dniu wyboru nie ukończyła 60 lat;
- 5) jest zdolna, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków ławnika SN;
- 6) posiada co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe.

Przywołane przesłanki stanowią kopię art. 158 § 1 p.u.s.p. z pewnymi odmiennościami. Pierwszą z nich jest wprowadzenie obowiązku posiadania wyłącznie obywatelstwa polskiego. Ławnikiem w sądzie powszechnym może być osoba, która posiada również obywatelstwo innego kraju. Kolejną odmiennością jest wyższa minimalna granica wieku, która w przypadku ławników Sądu Najwyższego wynosi 40 lat oraz niższa górna granica - 60 lat¹¹¹⁸.

Wymóg posiadania wyłącznie obywatelstwa polskiego jest tożsamy w odniesieniu do kandydata na stanowisko sędziego SN (art. 30 § 1 pkt 1 ustawy o SN). W doktrynie wskazuje się, że przyczyną regulacji jest zrównanie statusu ławnika ze statusem sędziego SN¹¹¹⁹.

Kryterium ukończenia 40 lat przez kandydata na ławnika odpowiada art. 30 § 1 pkt 3 ustawy o SN w zakresie odnoszącym się do sędziów tegoż sądu. W zakresie odnoszącym się do górnej granicy wieku ławnika Sądu Najwyższego - nieukończenia 60 lat w chwili wyboru, należy wskazać, że ustawodawca nie podaje przyczyny obniżenia granicy wiekowej w odniesieniu do ławników sądów powszechnych (70 lat). Sędziowie Sądu Najwyższego przechodzą w stan spoczynku z dniem ukończenia 65. roku życia (art. 37 § 1 ustawy o SN). Wskazana kwestia nie była nigdy przedmiotem rozważań przedstawicieli doktryny i orzecznictwa. Wydaje się, że do braku zbieżności regulacji w zakresie górnej granicy wieku ławników i sędziów SN, czy ławników sądów powszechnych doszło na skutek nieprzemyślanych prac legislacyjnych. Ustawodawca nie uzasadnił powodów wskazanej

¹¹¹⁸ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 90.

¹¹¹⁹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 59...*, teza 5, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 90-91.

różnicy. Brak również obiektywnych przyczyn, które mogłyby stanowić podstawę do uzasadnienia przywołanych różnic wiekowych¹¹²⁰.

Należy zwrócić uwagę, że w ustawie o SN brak przesłanki z art. 158 § 1 pkt 4 p.u.s.p., zgodnie z którą kandydat na ławnika powinien być zatrudniony, prowadzić działalność gospodarczą lub mieszkać w miejscu kandydowania co najmniej od roku. W doktrynie podniesiono kwestię, czy ławnik SN nie musi mieć miejsca zamieszkania na terytorium Polski? Zgodnie z pierwszym z poglądów, poprzez art. 71 ustawy o SN należy odpowiednio stosować art. 158 § 1 pkt 4 p.u.s.p., a zatem kandydat na ławnika SN powinien spełniać przywołane kryteria. Drugi pogląd odrzuca to stanowisko. Można zatem wybrać na ławnika SN obywatela polskiego zamieszkującego zagranicą. I ten pogląd należy podzielić wobec braku konieczności stosowania odpowiednio art. 158 § 1 pkt 4 p.u.s.p. Skoro ustawa o SN przewiduje własny katalog warunków zostania ławnikiem SN, to nie ma podstaw, aby uznać, że pewien zakres regulacji nie pozostaje unormowany. Brak wymogu zamieszkiwania nie tyle na terytorium kraju, lecz w miejscu kandydowania jest jednoznaczny. W innym wypadku doszłoby do umożliwienia pełnienia funkcji ławnika jedynie mieszkańcom Warszawy¹¹²¹.

Dokonując oceny kryteriów wyboru ławników, należy zwrócić uwagę również na treść art. 60 Konstytucji RP, który wskazuje, że obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach. Z tego powodu wymogi pozytywne zostania ławnikiem, jak również ławnikiem SN muszą być odpowiednie (ani zbyt wysokie, ani zbyt niskie), żeby zapewnić dostęp większości obywateli do pełnienia funkcji sędziego społecznego. W zakresie ławników SN powinien obowiązywać jeden wymóg podwyższony w stosunku do ławników sądów powszechnych, a odnoszący się do stażu pełnienia funkcji jako ławnik. Z uwagi na okoliczność, że ławnicy będą sprawować wymiar sprawiedliwości w sądzie najwyższej instancji, należałoby wprowadzić obowiązek pełnienia co najmniej jednokrotnej kadencji ławnika sądu powszechnego. Także sędziowie, czy nawet asystenci sędziego Sadu Najwyższego nie zaczynają swojej pracy zawodowej we wskazanym organie judykatury, stąd konieczność pełnienia funkcji ławnika w sądzie powszechnym wydaje się oczywista. Również z uwagi na treść art. 60 Konstytucji RP należy odrzucić propozycje podwyższenia wymogów wyboru o konieczność ukończenia studiów prawniczych. Wystarczające byłoby prowadzenie kompleksowych szkoleń¹¹²².

¹¹²⁰ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 91.

¹¹²¹ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 93, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 91.

¹¹²² M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 93, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 91-92.

Przesłanki negatywne zostania ławnikiem znajdują się w treści art. 60 ustawy o SN. Regulacja ta wyłącza możliwość pełnienia obowiązków ławnika przez osoby wykonujące określone zawody, czy sprawujące pewne funkcje. W doktrynie podnosi się, że wyłączenia obejmują osoby, które z racji wykonywanych czynności mogłyby ograniczyć prawidłowe sprawowanie wymiaru sprawiedliwości¹¹²³.

Wspomniany art. 60 ustawy o SN stanowi powtórzenie treści art. 159 § 1 p.u.s.p. W obrębie wskazanych regulacji zachodzą jednak pewne różnice. Poza katalogiem wskazanym w przywołanym przepisie regulacji ustrojowej, ławnikiem SN nie może być osoba: będąca ławnikiem w sądach powszechnych lub sądach wojskowych, pracująca w urzędach obsługujących centralne organy państwa, wykonująca zawód dla którego sądem właściwym w sprawach dyscyplinarnych może być Sąd Najwyższy, będąca notariuszem, zastępcą notarialnym albo aplikantem notarialnym, będąca posłem, senatorem, posłem do Parlamentu Europejskiego, która pełniła służbę, pracowała lub była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (dalej: ustawa o IPN), czy należąca do partii politycznej¹¹²⁴.

Ograniczenie możliwości łączenia funkcji ławnika SN z ławnikiem w sądach powszechnych lub sądach wojskowych stanowi odpowiednik art. 159 § 2 p.u.s.p. w zakresie, w jakim zakazuje on możliwości bycia ławnikiem jednocześnie w więcej niż jednym sądzie¹¹²⁵.

Omówienia wymaga pojęcie centralnego organu państwa, które należy utożsamiać z centralnym organem państwowym (użyte m.in. w art. 188 pkt 3 Konstytucji RP). Są to organy, które działają na obszarze całego państwa, z wyłączeniem podmiotów prywatnych, czy organów samorządów zawodowych. Zakres ich kompetencji jest nieograniczony terytorialnie. Pojęcie centralnych organów państwa obejmuje organy, które mają swoje umocowanie w ustawie zasadniczej oraz aktach prawnych innego rzędu. Precyzuje się, że są to organy administracji rządowej i inne centralne konstytucyjne organy państwa¹¹²⁶.

W jednym z wyroków Trybunału Konstytucyjnego wskazano, jakie cechy powinien spełnić organ, żeby można uznać go za centralny konstytucyjny organ państwa. Powinien być on: jednostkowy w skali państwa, jego kompetencje powinny obejmować terytorium całego

¹¹²³ K. Szczucki, *Komentarz do art. 60...*, teza 1, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 92.

¹¹²⁴ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 92.

¹¹²⁵ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 92.

¹¹²⁶ K. Szczucki, *Komentarz do art. 60...*, teza 3-4, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 92.

państwa, organ ten powinien mieć konstytucyjnie określoną i niepowtarzalną nazwę lub zostać zaliczonym do niepowtarzalnej kategorii organów¹¹²⁷.

Warto zauważyć, że ustawodawca precyzuje, że ławnikiem SN nie może zostać osoba pracująca w urzędach obsługujących centralne organy państwa, nie zaś piastun organu¹¹²⁸.

Odnosząc się do przesłanki negatywnej w postaci zakazu łączenia funkcji ławnika SN z byciem posłem, senatorem, posłem do Parlamentu Europejskiego, czy należeniem do partii politycznej, należy wskazać, że ustawodawca w tym wypadku wprowadza wymóg bezwzględnej apolityczności. Inaczej niż w odniesieniu do ławników sądów powszechnych, którzy nie mogą łączyć pełnionej funkcji z byciem radnym gminy, powiatu lub województwa. Wskazany wymóg stanowi istotne ograniczenie swobody obywatelskiej w zakresie działalności w partiach politycznych, czy działalności publicznej. Od ławników pełniących funkcję w sądzie najwyższej instancji należy oczekiwać więcej niż od ławników sądów powszechnych¹¹²⁹.

3.3.3. Sposób powoływania ławników Sądu Najwyższego

Omówienie wskazanego zagadnienia należy rozpocząć od przybliżenia podmiotów odpowiedzialnych za ustalenie liczby ławników i ich wybór. Pierwsza z przedstawionych czynności należy do Kolegium SN (art. 61 § 1 ustawy o SN). Swoje zadanie Kolegium powinno wykonać przed końcem kadencji poprzednich ławników, aby zapewnić ciągłość pełnienia funkcji sędziów społecznych. Wyjątkiem była sytuacja wyboru ławników pierwszej kadencji. Na podstawie art. 126 § 2 ustawy o SN, wskazana czynność miała być wykonana w terminie miesiąca od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy¹¹³⁰.

Kolegium SN powinno dokonać ustalenia liczby ławników w takiej ilości, aby zapewnić sprawne funkcjonowanie Sądu, mając na uwadze również treść art. 68 § 1 ustawy o SN, a zatem liczbę dni w ciągu roku, w których ławnik Sądu Najwyższego może zostać wyznaczony do udziału w rozprawach. W ustawie o SN ustalono wskazaną granicę na 20 dni¹¹³¹.

Czynność wyboru ławników należy do Senatu. Dokonuje on wyboru w głosowaniu jawnym (art. 61 § 2 ustawy o SN). Wspomniane wybory odbywają się najpóźniej w październiku roku kalendarzowego, w którym upływa kadencja dotychczasowych ławników

¹¹²⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 grudnia 2012 r., U 3/11, LEX nr 1230135, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 92-93.

¹¹²⁸ K. Szczucki, *Komentarz do art. 60...*, teza 5.

¹¹²⁹ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 93.

¹¹³⁰ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 93.

¹¹³¹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 61...*, teza 1, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 93.

SN (art. 61 § 5 ustawy o SN). Zatem w tym samym miesiącu, co wybory ławników sądów powszechnych. Różnica obejmuje organ dokonujący wyboru¹¹³².

Kadencja ławników SN trwa, tyle samo, co ławników sądów powszechnych, bo 4 lata kalendarzowe następujące po roku, w którym dokonano wyborów. W przypadku ławników wybranych w trakcie kadencji, ich funkcja wygasa z upływem kadencji ogółu ławników SN (zatem tak samo jak w przypadku ławników sądów powszechnych; art. 61 § 3 ustawy o SN)¹¹³³.

Regulacja dopuszcza możliwość pełnienia funkcji przez ławnika po upływie kadencji. W takim wypadku ławnik SN może brać udział jedynie w rozpoznawaniu sprawy rozpoczętej wcześniej z jego udziałem, do czasu jej zakończenia (art. 61 § 4 ustawy o SN). Dokładnie tak samo, jak ławnik sądów powszechnych¹¹³⁴.

Po ustaleniu liczby ławników przez Kolegium SN, Pierwszy Prezes SN podaje liczbę ławników do wiadomości Marszałka Senatu najpóźniej na 30 dni przed upływem terminu zgłaszania kandydatów. Kandydaci na ławników SN są zgłaszani Marszałkowi Senatu (art. 62 § 1 ustawy o SN).

Niezwłocznie po podaniu do wiadomości Marszałka Senatu ustalonej liczby ławników SN albo po złożeniu wniosku o wybór uzupełniający, na senackiej stronie internetowej udostępnia się informację o przystąpieniu do wyboru ławników SN, która zawiera najważniejsze informacje w tym zakresie, m.in. liczbę wybieranych ławników i określenie ich kadencji, ze wskazaniem czy wybór dotyczy pełnej kadencji, czy też ma charakter uzupełniający (art. 96a ust. 1 uchwały Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r. Regulamin Senatu¹¹³⁵).

Inaczej niż w odniesieniu do ławników sądów powszechnych, kandydatów na ławników SN mogą zgłaszać jedynie stowarzyszenia, inne organizacje społeczne i zawodowe, zarejestrowane na podstawie odrębnych przepisów, z wyłączeniem partii politycznych oraz co najmniej 100 obywateli mających czynne prawo wyborcze. Ustawa o SN wyłącza zatem możliwość zgłaszania kandydatów przez Prezesów SN, czy Pierwszego Prezesa SN. Zgłoszenia mogą następować w terminie do dnia 30 czerwca roku kalendarzowego, w którym upływa kadencja dotychczasowych ławników Sądu Najwyższego (art. 62 § 2 ustawy o SN). Ustawodawca w tym zakresie podwyższa wymóg uzyskania poparcia obywateli do 100. W przypadku ławników sądów powszechnych ta liczba jest dwukrotnie niższa, bowiem wynosi

¹¹³² A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 93.

¹¹³³ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 94.

¹¹³⁴ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 94.

¹¹³⁵ M.P.2018.846 t.j.; dalej: regulamin Senatu.

50. Należy uznać, że ustawodawca dokonał zwiększenia wymogów, z uwagi na rangę podmiotu, do którego następuje kandydowanie¹¹³⁶.

Inaczej niż przypadku ławników sądów powszechnych, ławników SN opiniuje nie odpowiedni zespół, lecz Komisja Praw Człowieka, Praworządności i Petycji (dalej: Komisja; art. 96b ust. 1 regulaminu Senatu). Po zbadaniu zgłoszeń, Komisja wskazuje Marszałkowi Senatu kandydatów, których zgłoszenia zostały wniesione w terminie i spełniają wymogi formalne. Następnie przedstawia ona Senatowi projekt uchwały stwierdzającej pozostawienie bez dalszego biegu zgłoszeń wniesionych po upływie terminu lub niespełniających wymogów formalnych (art. 96b ust. 2 regulaminu Senatu).

Marszałek Senatu zasięga od Komendanta Głównego Policji informacji o kandydatach na ławników SN. Informacje te uzyskuje się i sporządza na zasadach określonych dla informacji o kandydacie do objęcia stanowiska sędziowskiego w sądzie powszechnym (art. 62 § 3 ustawy o SN). Marszałek Senatu przekazuje Komisji otrzymane informacje. Dotyczą one jedynie tych kandydatów, których zgłoszenia zostały wniesione w terminie oraz spełniają wymogi formalne (art. 96b ust. 3 regulaminu Senatu). Po przedłożeniu Komisji wszystkich dokumentów, przedstawia ona Senatowi listę kandydatów oraz opinie o nich. Komisja wskazuje, którzy kandydaci spełniają wymogi określone w ustawie o Sądzie Najwyższym. Opinia zostaje sformułowana w oparciu o posiadane dokumenty, a w razie potrzeby przesłuchania określonych kandydatów – także w oparciu o nie (art. 96b ust. 4 regulaminu Senatu).

Marszałek Senatu przesyła niezwłocznie Pierwszemu Prezesowi SN uchwałę Senatu w sprawie wyboru ławników oraz niezbędne dokumenty dotyczące wybranych ławników (art. 63 § 1 ustawy o SN, art. 96d regulaminu Senatu). W razie niewybrania, kandydat albo podmiot go zgłaszający odbiera w terminie 60 dni od dnia podjęcia uchwały przez Senat kartę zgłoszenia wraz z dołączonymi dokumentami (również informacją uzyskaną od Komendanta Głównego Policji). W przypadku nieodebrania dokumentów, podlegają one zniszczeniu przez Kancelarię Senatu w terminie 30 dni po upływie 60-dniowego terminu (art. 96 ust. 1-3 regulaminu Senatu).

Pierwszy Prezes SN wręcza ławnikom SN zawiadomienie o dokonanej wyborze i odbiera od nich ślubowanie według specjalnej roty. W jej treści ławnicy zobowiązują się m.in. do wiernej służby Rzeczypospolitej Polskiej, stania na straży prawa i praworządności, do sumiennego wypełniania obowiązków ławnika czy orzekania zgodnie z przepisami (art. 63 § 2 ustawy o SN). Również jak w przypadku ławników sądów powszechnych, treść roty ślubowania składanej przez ławników odpowiada rocie ustalonej dla sędziów, z odpowiednią

¹¹³⁶ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 94.

zmianą. I w tym wypadku składający ślubowanie może dodać na końcu zwrot: „Tak mi dopomóż Bóg” (art. 63 § 3 ustawy o SN). Akt ślubowania jest niezbędnym wymogiem pełnienia funkcji ławnika. Z tego powodu odmowa złożenia ślubowania jest równoznaczna ze zrzeczeniem się jej (art. 63 § 4 ustawy o SN). Ustawa nie wskazuje na termin odbioru ślubowania od ławnika SN.

Po odebraniu ślubowania Pierwszy Prezes SN wpisuje ławnika na listę ławników SN. Z tą chwilą ławnicy mogą być wyznaczani do orzekania. Pierwszy Prezes wydaje również legitymacje ławnikom (art. 63 § 5 ustawy o SN).

Inaczej niż w przypadku ławników sądów powszechnych, regulacja ustawy o SN nakłada na Pierwszego Prezesa obowiązek zorganizowania szkolenia dla ławników na temat skargi nadzwyczajnej oraz postępowania dyscyplinarnego. Udział w nim ławników jest obowiązkowy (art. 63 § 6 ustawy o SN). Za udział we wskazanych szkoleniach ławnicy otrzymują rekompensatę pieniężną (art. 68 § 2 ustawy o SN). Ustawodawca zdaje sobie sprawę ze specyfiki zagadnień prawnych, które będą przedmiotem rozpoznania z udziałem ławników, zobowiązując Pierwszego Prezesa do zorganizowania szkoleń. Ławnicy SN nie muszą mieć ukończonych studiów prawniczych, czy aplikacji sędziowskiej, zatem zagadnienia z zakresu postępowania dyscyplinarnego i skargi nadzwyczajnej mogą budzić dla nich trudności.

Dokonując wykładni językowej art. 63 § 6 ustawy o SN (udział w szkoleniach jest obowiązkowy), należy dojść do konkluzji, że uchylenie się od obowiązku może być podstawą do odwołania ławnika przez Senat na wniosek Pierwszego Prezesa z uwagi na niewykonywanie należących do niego obowiązków (art. 166 § 2 pkt 2 p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN)¹¹³⁷.

3.3.4. Zakończenie kadencji ławnika Sądu Najwyższego i zawieszenie w jego prawach

Funkcja ławnika wygasa w przypadku prawomocnego skazania za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe lub w przypadku stwierdzenia, że ławnik Sądu Najwyższego pełnił służbę, pracował lub był współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy o IPN. Marszałek Senatu stwierdza wygaśnięcie funkcji z tego powodu i informuje o tym Pierwszego Prezesa SN (art. 64 § 1 ustawy o SN).

W zakresie pierwszej podstawy wygaśnięcia funkcji ławnika SN należy wskazać, że inaczej niż w przypadku ławników sądów powszechnych, ustawodawca zawęży jej zakres.

¹¹³⁷ K. Szczucki, *Komentarz do art. 63...*, teza 4.

Mandat ławnika sądu powszechnego wygasa w razie prawomocnego skazania za przestępstwo bądź wykroczenie, w tym również za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe. W odniesieniu do ławników SN podstawą do wygaśnięcia funkcji jest tylko skazanie za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe. Zatem w przypadku skazania za nieumyślne przestępstwo czy przestępstwo skarbowe, jak również umyślne i nieumyślne przestępstwo prywatnoskargowe funkcja ławnika nie wygaśnie. Wskazaną regulację należy ocenić pozytywnie w zakresie przestępstw nieumyślnych, których popełnienie następuje najczęściej na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że oskarżony możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć (art. 9 § 2 k.k.). Pozytywnie należy ocenić także brak podstawy do wygaśnięcia funkcji w przypadku skazania za wykroczenie powszechne czy skarbowe. Wątpliwości może budzić jednak niewskazanie przez ustawodawcę podstawy do wygaśnięcia funkcji ławnika SN w przypadku skazania za umyślne przestępstwo prywatnoskargowe¹¹³⁸.

W ocenie ustawodawcy, tylko prawomocne skazanie za powyższe czyny pociąga za sobą wygaśnięcie funkcji ławnika. W doktrynie wskazuje się, że oznacza to odebranie ławnikowi przymiotu nieskazitelnego charakteru. Należy jednak pamiętać, że prawomocne skazanie ławnika SN za inne czyny, które na mocy art. 64 § 1 ustawy o SN nie stanowią podstawy do wygaśnięcia funkcji może stanowić przyczynę do jego odwołania w oparciu o art. 166 § 2 pkt 2 p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN z uwagi na zachowanie godzące w powagę sądu¹¹³⁹.

Drugą podstawą wygaśnięcia funkcji ławnika SN jest stwierdzenie, że ławnik pełnił służbę, pracował lub był współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy o IPN. Wybranie na ławnika w tym wypadku stanowi naruszenie art. 60 pkt 14 ustawy o SN, stanowiącego o tym, kto nie może zostać ławnikiem. Na podstawie art. 64 § 2 ustawy o SN do ławników Sądu Najwyższego stosuje się odpowiednio przepisy art. 36 § 5–8 ustawy o SN. Należy wskazać, że ustawodawca nieprecyzyjnie uregulował omawianą kwestię. W treści przywołanego art. 36 § 5 ustawy o SN wskazuje się, że art. 36 § 1 pkt 8 ustawy o SN (a zatem przepis zakazujący wyboru na sędziego osoby, która pełniła służbę, pracowała lub była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa) stosuje się do osób urodzonych przed dniem 1 sierpnia 1972 roku. Analogicznej regulacji nie zawiera jednak art. 60 pkt 14 ustawy o SN. W przypadku stwierdzenia, że osoba urodzona po 1 sierpnia 1972 roku była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa brak podstawy do wygaśnięcia

¹¹³⁸ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 96.

¹¹³⁹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 64...*, teza 2, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 96-97.

funkcji ławnika SN. W takiej sytuacji możliwe jest jedynie odwołanie ławnika w oparciu o art. 166 § 2 pkt 2 p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN z uwagi na zachowanie godzące w powagę sądu po uprzednim niewyznaczeniu go do pełnienia obowiązków z uwagi na ujawnienie okoliczności, które nie pozwalały na jego wybór (art. 65 pkt 1 ustawy o SN)¹¹⁴⁰.

Warto podnieść, że Pierwszemu Prezesowi przysługuje uprawnienie do zwrócenia się do Prezesa Instytutu Pamięć Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (dalej: Prezes IPN) celem uzyskania informacji w zakresie współpracowania przez ławnika z organami bezpieczeństwa państwa. Na Prezesie IPN ciąży obowiązek zawiadomienia o tym z urzędu Pierwszego Prezesa, gdy samodzielnie poweźmie wskazaną informację¹¹⁴¹.

Należy wskazać, że ustawodawca jest niekonsekwentny w zakresie używanej terminologii. W ustawie ustrojowej w odniesieniu do wskazanej regulacji ustawodawca posługuje się bowiem „wygaśnięciem mandatu”, zaś w przypadku ustawy o SN mówi już o „wygaśnięciu funkcji”. Mając na uwadze zakaz wykładni synonimicznej, nie sposób przypisywać tym terminom jednolitego znaczenia. Z drugiej jednak strony należy uznać, że w obu wypadkach chodzi o to samo, przez co wskazana regulacja budzi istotne wątpliwości¹¹⁴².

Poza wskazanym katalogiem znajduje się jeszcze jedna przyczyna, która również i w tym wypadku prowadzi do wygaśnięcia mandatu, jaką jest śmierć ławnika SN.

W ustawie o SN uregulowano kwestię zawieszenia ławnika w pełnieniu funkcji (art. 65 ustawy o SN). Nie wyznacza się go do pełnienia obowiązków w przypadku: ujawnienia okoliczności, które nie pozwalały na jego wybór, wszczęcia postępowania o odwołanie – do czasu podjęcia przez Senat uchwały w przedmiocie odwołania, wszczęcia postępowania o umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe – do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy. Wskazana regulacja stanowi dokładne powtórzenie art. 167 § 1 p.u.s.p., a zatem podstaw do zawieszenia ławników sądów powszechnych. Również jak w przypadku przepisów ustrojowych, ustawodawca nie przewiduje czasowego zawieszenia ławnika na podstawie ujawnienia podstawy, która nie pozwalała na jego wybór, co jest zrozumiałe. Ławnik nie spełnia bowiem wymogów wyboru¹¹⁴³.

W ustawie o SN nie znalazła się osobna regulacja dotycząca procedury odwołania ławnika. W tym zakresie należy stosować art. 96f regulaminu Senatu oraz art. 166 § 2 p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN. W art. 96f ust. 1 regulaminu Senatu znalazło się wyraźne odesłanie

¹¹⁴⁰ K. Szczucki, *Komentarz do art. 64...*, teza 3, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 97.

¹¹⁴¹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 64...*, teza 4, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 97.

¹¹⁴² A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 97.

¹¹⁴³ K. Szczucki, *Komentarz do art. 64...*, teza 4, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 97-98.

do regulacji z ustawy o ustroju sądów powszechnych. Odnosząc to do treści art. 71 ustawy o SN na pierwszy rzut oka można by stwierdzić, że powyższy przepis stanowi *superfluum* ustawowe. Nie sposób dojść do wskazanej konkluzji, bowiem również w innych wypadkach w ustawach znajdują się podstawy (np. w zakresie inicjatywy ustawodawczej), które są powtarzane w regulaminach izb parlamentu¹¹⁴⁴.

Odnosząc regulację art. 166 § 2 p.u.s.p. do specyfiki ustawy o SN należy uznać, że pierwszym krokiem ku odwołaniu ławnika jest złożenie przez Pierwszego Prezesa SN wniosku do Senatu w tym przedmiocie. Na podstawie art. 166 § 2a p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN wspomniany wniosek Pierwszy Prezes składa łącznie z opiniami rady ławniczej oraz Kolegium SN albo wraz ze swoim oświadczeniem, że opinia lub opinie nie zostały wydane w terminie 21 dni od dnia doręczenia wniosku do zaopiniowania. W przypadku braku opinii, Pierwszy Prezes przedkłada Senatowi również potwierdzenie doręczenia wniosku do zaopiniowania¹¹⁴⁵.

Odwołanie ławnika SN następuje wyłącznie w przypadkach określonych w ustawie ustrojowej. Marszałek Senatu przedstawia Senatowi projekt uchwały w tej sprawie, który podlega zaopiniowaniu przez Komisję Praw Człowieka, Praworządności i Petycji (art. 96f ust. 1 regulaminu Senatu). Przewodniczący Komisji zaprasza ławnika, którego dotyczy projekt uchwały, a w razie niemożności osobistego stawiennictwa – ustanowionego przez niego pełnomocnika, do udziału w posiedzeniu Komisji w celu złożenia wyjaśnień (art. 96f ust. 2 regulaminu Senatu). Ławnik może wziąć udział również w posiedzeniu Senatu (art. 96f ust. 3 regulaminu Senatu). Marszałek Senatu przesyła niezwłocznie Pierwszemu Prezesowi SN uchwałę Senatu w przedmiocie odwołania ławnika (art. 96f ust. 4 regulaminu Senatu).

W doktrynie wskazuje się, że w przypadku wystąpienia po stronie ławnika przyczyny, która nie pozwalała na jego wybór koniecznym wydaje się skorzystanie z procedury odwołania ławnika, uregulowanej w art. 96f regulaminu Senatu oraz art. 166 § 2 p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN¹¹⁴⁶. Wątpliwości budzi możliwość zakwalifikowania okoliczności, które nie pozwalały na wybór ławnika jako jednej z podstaw odwołania z art. 166 § 2 p.u.s.p. Wydaje się, że jedynym rozwiązaniem byłoby zakwalifikowanie wskazanej sytuacji jako podstawy z art. 166 § 2 pkt 4 p.u.s.p., a to niezdolności do wykonywania obowiązków ławnika. Chociaż w odniesieniu do regulacji ustrojowej i poczynionych na jej gruncie rozważań, najwłaściwszym wydaje się jednak uznanie, że ławnik powinien zrzec się mandatu na podstawie art. 166 § 3

¹¹⁴⁴ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 98.

¹¹⁴⁵ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 98.

¹¹⁴⁶ K. Szczucki, *Komentarz do art. 65...*, teza 1-2.

p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN. Należy brać pod uwagę kwestę, gdy ławnik nie zrzeknie się mandatu, zatem propozycja stosowania art. 166 § pkt 4 p.u.s.p. wydaje się właściwa¹¹⁴⁷.

Wybory uzupełniające w Sądzie Najwyższym przeprowadza się w razie potrzeby, a zwłaszcza z powodu zmniejszenia w czasie kadencji liczby ławników. Do zmniejszenia liczby ławników może dojść na skutek rezygnacji przez ławnika z pełnionej funkcji, wygaśnięcia jej lub odwołania ławnika. Inną przyczyną do przeprowadzenia wyborów uzupełniających w razie potrzeby może być ustalenie zbyt małej liczby ławników, która nie będzie odpowiadać rzeczywistym potrzebom sądu. Wybory uzupełniające przeprowadza Senat, na wniosek Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego (art. 66 ustawy o SN)¹¹⁴⁸.

3.3.5. Prawa i obowiązki ławników Sądu Najwyższego

Prawa i obowiązki ławników SN są zbliżone do praw i obowiązków ławników sądów powszechnych. Ustawa o SN wskazuje na zrównanie ich pozycji ze statusem sędziego, uregulowanie liczby dni, w których ławnicy uczestniczą w rozprawie czy prawo do rekompensaty pieniężnej i zwrotu kosztów podróży¹¹⁴⁹.

Artykuł 67 § 1 i 2 ustawy o SN stanowi dokładne powtórzenie art. 169 § 1 i 2 p.u.s.p. W zakresie orzekania ławnicy Sądu Najwyższego są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom. Ławnik nie może przewodniczyć rozprawie i naradzie ani też wykonywać czynności sędziego poza rozprawą, chyba że ustawy stanowią inaczej (art. 67 § 1 i 2 ustawy).

O czym była już mowa, niezawisłość ławnicza obejmuje jedynie sferę orzekania, inaczej niż w przypadku sędziów. Niezawisłość obejmuje bycie bezstronnym w stosunku do stron postępowania, jak również niezależność od wpływów z zewnątrz (od innych władz czy organów)¹¹⁵⁰. Podleganie Konstytucji RP i ustawom oznacza natomiast, że ławnicy w sprawowaniu swej funkcji muszą przestrzegać prawa powszechnie obowiązującego. Nie mogą zatem wydać rozstrzygnięcia, które byłoby z nim sprzeczne. Również jak w przypadku ławników sądów powszechnych, ustawodawca i w tym wypadku nie odnosi do ławników innych uprawnień przysługujących sędziom, jak np. objęcie ich immunitetem¹¹⁵¹.

W zakresie zrównania praw ławników SN z prawami sędziów tegoż sądu należy wskazać, że w tym wypadku również strój urzędowy ławnika jest tożsamy ze strojem

¹¹⁴⁷ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 98-99.

¹¹⁴⁸ K. Szczucki, *Komentarz do art. 66...*, teza 1-2, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 99.

¹¹⁴⁹ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 99.

¹¹⁵⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1998 r., K 3/98, LEX nr 33153, Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 kwietnia 1999 r. K 8/99, LEX nr 36399.

¹¹⁵¹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 67...*, teza 1-2, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 99.

urzędowym sędziego. Strojem urzędowym ławnika SN na rozprawie i posiedzeniu jawnym jest toga i biret, zaś sędziego przewodniczącego również łańcuch z wizerunkiem orła¹¹⁵².

W celu zapewnienia udziału ławników w rozprawie lub posiedzeniu należy ich zawiadomić. Ławników zawiadamia się o terminie rozprawy lub posiedzenia co najmniej na 14 dni przed posiedzeniem lub rozprawą, a w wyjątkowych przypadkach w terminie krótszym, jednocześnie zawiadamiając pracodawcę zatrudniającego ławnika. Nieobecnego ławnika zastępuje, jeżeli to możliwe, ławnik mający inną rozprawę lub posiedzenie w tym samym dniu (§ 85 ust. 1-3 regulaminu SN.).

W odniesieniu do ławników sądów powszechnych, powyższy termin na ich zawiadomienie wynosi co najmniej 7 dni przed terminem rozprawy lub posiedzenia. Wskazany termin w odniesieniu do ławników SN jest dłuższy z uwagi na okoliczność, że nie wszyscy wybrani ławnicy zamieszkują na terenie Warszawy. Założeniem regulacji jest umożliwienie ławnikowi przyjazdu do miejsca wykonywania funkcji¹¹⁵³.

Warto zauważyć, że inaczej niż w przypadku ławników sądów powszechnych, ławnicy SN nie mogą samodzielnie sporządzać uzasadnień wyroków. Pomimo iż art. 68 § 2 ustawy o SN stanowi, że ławnik otrzymuje rekompensatę pieniężną za czas wykonywania czynności w sądzie, wskazując, wśród nich sporządzenie uzasadnienia, § 108 ust. 1 i 2 regulaminu SN wskazuje, że uzasadnienie orzeczenia sporządza sędzia sprawozdawca. W przypadku sytuacji, gdy sędzia sprawozdawca zgłosił zdanie odrębne, nie ma on obowiązku uzasadniać wydanego orzeczenia. Gdy odmówił on sporządzenia uzasadnienia orzeczenia, do którego zgłosił zdanie odrębne, albo jeżeli sporządzenie uzasadnienia orzeczenia przez sędziego sprawozdawcę nie jest możliwe lub napotyka przeszkody, których czasu trwania nie można przewidzieć, uzasadnienie orzeczenia sporządza sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia, wyznaczony przez przewodniczącego rozprawy lub posiedzenia (§ 108 ust. 1 i 2 regulaminu SN). Regulacja wskazuje wprost, że uzasadnienie wyroku wydanego przez Sąd Najwyższy może sporządzić tylko sędzia. Nie posługuje się on słowem ławnik. Z treści art. 68 § 2 ustawy o SN nie sposób wyprowadzać podstawy do sporządzenia przez ławnika uzasadnienia. Stanowi on bowiem jedynie o rekompensacie pieniężnej. Za powyższym stanowiskiem może przemawiać również okoliczność, że ławnicy w Sądzie Najwyższym nie stanowią większości składu orzekającego, nie mogą zatem przegłosować sędziów. Ich pozycja, jak również uprawnienia są zatem mniejsze niż ławników sądów powszechnych¹¹⁵⁴.

¹¹⁵² § 67 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 2022 r. Regulamin Sądu Najwyższego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 806; dalej: regulamin SN).

¹¹⁵³ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 100.

¹¹⁵⁴ K. Szczucki, *Komentarz do art. 67...*, teza 4-5, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 100.

O każdym przypadku nieusprawiedliwionej nieobecności ławnika na posiedzeniu lub rozprawie, przewodniczący składu orzekającego zawiadamia, za pośrednictwem Prezesa SN kierującego pracą izby, Pierwszego Prezesa oraz może zawiadomić również Radę Ławniczą Sądu Najwyższego (dalej: Rada Ławnicza SN).

Kwestia odnosząca się do liczby dni pełnienia funkcji przez ławnika została uregulowana w ustawie o SN. Ławnik może zostać wyznaczony do udziału w rozprawach w wymiarze nie większym niż 20 dni w roku. Liczba dni może być zwiększona przez Pierwszego Prezesa SN tylko z ważnych przyczyn, a zwłaszcza w przypadku konieczności zakończenia rozprawy z udziałem tego ławnika (art. 68 § 1 ustawy o SN).

Ustawodawca także i w tym wypadku bierze pod uwagę okoliczność, że funkcja pełniona przez ławnika SN nie ma charakteru zawodowego¹¹⁵⁵. Założeniem jest umożliwienie ławnikom wykonywania również obowiązków pracowniczych. Należy zauważyć, że w odniesieniu do ławników sądów powszechnych liczba dni, w których ławnik SN może wykonywać funkcje orzecznicze jest większa. Wynosi 20 dni w odróżnieniu do 12 na gruncie art. 170 § 1 p.u.s.p.¹¹⁵⁶

Przewodniczący wydziału kieruje pracą wydziału, wykonuje czynności zlecane przez Prezesa SN. Do jego obowiązków należy również zawiadomienie Pierwszego Prezesa, za pośrednictwem Prezesa kierującego pracą izby, o potrzebie zwiększenia liczby dni udziału w rozprawach przez ławnika oraz przewidywanej ich liczbie koniecznej do zakończenia spraw z jego udziałem (§ 75 ust. 1 pkt 9 regulaminu SN). Regulacja stanowi również o wypadku niezwiększenia liczby dni udziału w rozprawach wobec ławnika SN. W takiej sytuacji wyznacza się nowego ławnika z listy (§ 75 ust. 2 regulaminu SN). Regulamin SN, inaczej niż ustawa ustrojowa, przewiduje zatem możliwość niezwiększenia liczby dni udziału w rozprawach przez ławnika SN. Jest to uzasadnione o tyle, że w przypadku rozpoznawania skarg nadzwyczajnych czy spraw dyscyplinarnych nie przeprowadza się zaawansowanego postępowania dowodowego jak w sądach powszechnych, a zmiana składu sądu w tym wypadku nie powodowałaby konieczności prowadzenia rozprawy od początku.

Ławnik SN otrzymuje rekompensatę pieniężną za czas wykonywania czynności w sądzie, którymi są udział w rozprawie lub posiedzeniu, uczestnictwo w naradzie nad wyrokiem, sporządzenie uzasadnienia, udział w obowiązkowych szkoleniach organizowanych przez Pierwszego Prezesa lub uczestnictwo w posiedzeniu Rady Ławniczej SN, jeżeli został do niej wybrany (art. 68 § 2 i 3 ustawy o SN). Poza wskazanym katalogiem znajdują się inne czynności

¹¹⁵⁵ K. Szczucki, *Komentarz do art. 68...*, teza 1.

¹¹⁵⁶ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 101.

wykonywane przez ławników w sądzie. Przyczyną regulacji jest (podobnie jak w odniesieniu do ławników sądów powszechnych) brak przysługującego ławnikowi za ten czas wynagrodzenia od pracodawcy. Co zostało już wskazane, brak jest możliwości przyznania rekompensaty pieniężnej za sporządzanie uzasadnienia przez ławnika SN, bowiem regulamin SN wyłącza uprawnienie ławnika w tej kwestii¹¹⁵⁷.

Wysokość rekompensaty dla ławników SN biorących udział w rozpoznawaniu spraw w Sądzie Najwyższym, za 1 dzień pełnienia obowiązków wynosi 5% przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w poprzednim roku kalendarzowym, ogłaszanego w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego na podstawie art. 20 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych¹¹⁵⁸ (art. 68 § 3 ustawy o SN). Stanowi to równowartość kwoty 409,10 zł w 2025 roku.

Ławnicy Sądu Najwyższego zamieszkali poza Warszawą otrzymują diety oraz zwrot kosztów przejazdu i noclegu według zasad ustalonych dla sędziów sądów powszechnych (art. 69 ustawy o SN). Wskazany przepis stanowi nawiązanie do art. 59 § 3 ustawy o SN w zakresie, w jakim nie przewiduje on przesłanki z art. 158 § 1 pkt 4 p.u.s.p., zgodnie z którą kandydat na ławnika powinien być zatrudniony, prowadzić działalność gospodarczą lub mieszkać w miejscu kandydowania co najmniej od roku. Ławnicy SN mogą zatem zamieszkiwać w innej miejscowości na terenie całego kraju. Możliwe jest także zamieszkiwanie poza granicami Polski. W takim wypadku pokrycie kosztów odnosiłaby się tylko do podróży na terenie kraju, o czym stanowi wspomniany art. 69 ustawy o SN. Nawiązuje on do art. 95 § 3 p.u.s.p. Sędziemu przysługuje zwrot kosztów przejazdu z miejsca zamieszkania do siedziby sądu ustalonych na zasadach obowiązujących przy ustalaniu wysokości należności przysługujących pracownikom z tytułu podróży służbowej na obszarze kraju. Nie stanowi on jednak o zwrocie kosztów przejazdu spoza innego kraju¹¹⁵⁹.

O czym była już wcześniej mowa, w sprawach nieuregulowanych w rozdziale odnoszącym się do ławników SN, stosuje się odpowiednio przepisy działu IV rozdziału 7 ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych dotyczące ławników (art. 71 ustawy o SN). Założeniem wskazanego przepisu jest niepowtarzanie całości regulacji z ustawy ustrojowej¹¹⁶⁰.

¹¹⁵⁷ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 102.

¹¹⁵⁸ Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 lutego 2025 r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2024 r. (M.P.2025.125). Przeciętne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w 2024 r. wynosiło 8181,72 zł.

¹¹⁵⁹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 69...*, teza 1, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 102-103.

¹¹⁶⁰ K. Szczucki, *Komentarz do art. 71...*, teza 1.

Odnosząc się natomiast do art. 10 § 1 ustawy o SN, która stanowi o odpowiednim stosowaniu przepisów ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych w zakresie nieuregulowanym w ustawie o SN, należy uznać, że przywołany art. 71 stanowi *superfluum* ustawowe.

Odpowiednie stosowanie przepisów ustawy ustrojowej będzie obejmować kwestie odnoszące się do zgłoszenia kandydata na ławnika, jego opiniowania, odwołania ławnika z pełnionej funkcji, nieprzeprowadzania postępowania sprawdzającego, zawiadomienia pracodawcy o wyznaczeniu ławnika do udziału w rozprawie, przydzieleniu ławnika dodatkowego, zwolnienia ławnika od pracy na czas wykonywania czynności w sądzie, czy przyznawania rekompensaty przez odpowiedni organ, którym w tym wypadku jest Pierwszy Prezes SN¹¹⁶¹.

3.3.6. Samorząd ławniczy - rada ławnicza Sądu Najwyższego

Ustawa o SN przewiduje również możliwość utworzenia organu pełniącego funkcję samorządu ławniczego, jakim jest rada ławnicza. Ławnicy SN wybierają ze swego grona Radę Ławniczą SN, jej przewodniczącego i zastępców (art. 70 § 1 ustawy o SN). Zgodnie z treścią przywołanego przepisu, w skład Rady Ławniczej może wchodzić jedynie ławnik SN. Nie można wybrać kogokolwiek spoza ich grona.

Do zadań Rady Ławniczej SN należy w szczególności podnoszenie poziomu pracy ławników SN, ich reprezentowanie oraz pobudzanie działalności wychowawczej ławników SN w społeczeństwie. Rozwinięcie zagadnień odnoszących się do pracy Rady Ławniczej ma miejsce w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 lipca 2022 r. w sprawie sposobu wyboru, składu, struktury organizacyjnej, trybu działania oraz szczegółowych zadań Rady Ławniczej SN¹¹⁶². Brzmienie odpowiednich paragrafów przywołanego rozporządzenia jest zbliżone do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 stycznia 2006 r. odnoszącego się do ławników sądów powszechnych. W zakresie obydwu regulacji zachodzą nieliczne odrębności, odnoszące się do liczebności Rady Ławniczej, wymaganego kworum do zwołania posiedzenia Rady, czy samej kolejności regulacji. Prawa i obowiązki obydwu ciał kolegialnych są natomiast tożsame.

Inaczej niż w przypadku rady ławniczej w sądach powszechnych, na gruncie rozporządzenia Prezydenta RP odnośnie do Rady Ławniczej dokonano określenia kwestii kadencji Rady, sprawozdania końcowego z jej działalności czy przekazania dokumentacji.

¹¹⁶¹ K. Szczucki, *Komentarz do art. 71...*, teza 2-8, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 103.

¹¹⁶² Dz. U. poz. 1490; dalej: rozporządzenie Prezydenta RP odnośnie do Rady Ławniczej.

Rada wybierana jest na okres kadencji ławników SN. W przypadku zmniejszenia liczby członków Rady, przeprowadza się wybory uzupełniające. Przewodniczący sporządza sprawozdanie końcowe z realizacji zadań Rady w danej kadencji, które przedstawia na ostatnim posiedzeniu tej Rady. Po ostatnim jej posiedzeniu w danej kadencji, przewodniczący przekazuje dokumentację Rady, w tym protokoły z jej posiedzeń, Pierwszemu Prezesowi SN (§ 9 ust. 1-3 rozporządzenia Prezydenta RP odnośnie do Rady Ławniczej)¹¹⁶³.

3.3.7. Problemy w zakresie instytucji ławników Sądu Najwyższego oraz jej ocena

Problemy wokół instytucji ławników SN pojawiły się jeszcze przed uchwaleniem ustawy i jej wejściem w życie, bowiem na etapie przedstawienia projektu ustawy przez Prezydenta RP. Wątpliwości odnosiły się do ich kompetencji orzeczniczych w zakresie skarg nadzwyczajnych i rozpoznawania spraw dyscyplinarnych. Wskazywano, że od sędziów w Sądzie Najwyższym wymaga się wysokiego poziomu wiedzy prawniczej z uwagi na skomplikowany charakter problemów prawnych tam rozstrzyganych. Rolą Sądu Najwyższego jest m.in. orzekanie w przedmiocie pytań prawnych, z którymi nie mogą sobie poradzić sądy powszechne. Z tego powodu za zbędny uznano udział ławników przy rozpoznawaniu skarg nadzwyczajnych. Podnoszono, że w przypadku oceny skomplikowanych problemów prawnych, obecność sędziów społecznych nie przyniesie korzyści dla wymiaru sprawiedliwości. Wskazywano, że ławnicy nie posiadają wiedzy prawniczej, niezbędnej do oceny odpowiedzialności dyscyplinarnej, gdy jej przedmiotem jest oczywiste i rażące naruszenie prawa przez sędziego. Osoba bez wykształcenia prawniczego i skończonej aplikacji prawniczej nie ma kompetencji do oceny wskazanych kwestii. Innym problemem była natomiast kwestia wyboru ławników SN przez Senat, co uznano za sprzeczne z art. 10, 173 i 178 ust 1 Konstytucji RP z uwagi na pośredni wpływ organu władzy państwowej na formowanie składów orzekających. Przed uchwaleniem ustawy projekt umożliwiał wniesienie skargi nadzwyczajnej grupie 20 senatorów, co budziło jeszcze większe kontrowersje¹¹⁶⁴.

Warto zwrócić również uwagę na stanowisko wyrażone przez Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia” (dalej: Stowarzyszenie „Iustitia”) odnośnie do projektu ustawy o Sądzie Najwyższym. Zwrócono w nim uwagę na podnoszone już uprzednio zagadnienia jak

¹¹⁶³ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 104.

¹¹⁶⁴ Druk nr 2003..., s. 173-175, 191-192, *Opinia Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia” dotycząca prezydenckiego projektu ustawy o Sądzie Najwyższym* <https://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2017/09/Opinia-Stowarzyszenia-Sędziów-Polskich.pdf> [dostęp: 14.04.2023], s. 13, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 104-105.

kwalifikowanie ławników jako sędziów faktu, czy nieprzystawanie ławników do sądu najwyższej instancji. Stowarzyszenie „Iustitia” podkreślało, że jeszcze bardziej z odniesieniami do postępowania pierwszoinstancyjnego (w przypadku rozpoznawania spraw dyscyplinarnych) kłóci się uczestnictwo ławników nie tylko przed sądem I instancji, lecz również sądem odwoławczym, co wywołuje niespójność systemową. W żadnej procedurze odwoławczej przed sądami powszechnymi nie uczestniczą bowiem ławnicy. W wyborze ławników przez Senat upatrywano upolitycznienia instytucji sędziów społecznych¹¹⁶⁵.

Dokonując oceny instytucji należy wskazać na wątpliwości odnoszące się do sposobu wyboru i odwoływania ławników SN przez Senat. Inaczej ocenia się wybór dokonywany przez rady gmin w odniesieniu do ławników sądów powszechnych. Rada gminy jest organem bardziej zdecentralizowanym niż Senat, a przy tym zapewniającym odpowiednią niezależność w stosunku do władzy państwowej. Duże zagrożenie niesie również dwupartyjność Senatu. W takim wypadku, istnieje zagrożenie, że wybrani ławnicy będą reprezentować interesy polityczne jednej z dwóch partii. W wątpliwość można poddać również bezstronność tak wybranych ławników. Jako sposób rozwiązania wskazanego problemu autorzy podają możliwość przeprowadzania wyborów ławników SN przez organy uchwałodawcze jednostek samorządu terytorialnego (powiatów lub województw) lub wprowadzenie wyborów jak w Niemczech, w których ławników wybierają reprezentanci legislatury i judykatury. Zdaniem autora wskazanego poglądu prowadziłoby to do zwiększenia bezstronności i niezależności sędziów społecznych oraz zapewniało pluralizm wyborów¹¹⁶⁶. Innym rozwiązaniem byłoby umożliwienie wyboru ławników SN organom Sądu Najwyższego, np. Pierwszemu Prezesowi SN, czy Kolegium SN. W odniesieniu do ławników sądów powszechnych, prezes sądu ma realny wpływ na wybór sędziów społecznych. Może zgłaszać kandydatów na ławników. Inaczej jest w Sądzie Najwyższym, w którym żaden z organów sądu nie ma uprawnień do zgłaszania kandydatów. Należałoby rozważyć powyższą kwestię. Negatywnie ocenia się także brak spójności systemowej w zakresie instytucji ławników - jej funkcjonowania w sądach I instancji. Zagrożenia dla stron postępowania upatruje się w niewyposażeniu ławników SN w immunitet formalny¹¹⁶⁷.

Należy zwrócić uwagę zarówno na aspekty pozytywne i negatywne instytucji ławników SN. Zaletą instytucji jest dostrzeżenie przez ustawodawcę konieczności udziału czynnika

¹¹⁶⁵ *Opinia Stowarzyszenia Sędziów...*, s. 2, 17-18.

¹¹⁶⁶ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 92-93.

¹¹⁶⁷ Artur Kotowski: *Ławnicy Sądu Najwyższego – dylematy wyboru* <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art37889801-artur-kotowski-lawnicy-sadu-najwyzszego-dylematy-wyboru> [dostęp: 13.04.2023], A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 104-105

społecznego w orzekaniu, a zatem realizacja art. 182 Konstytucji RP, jak również pokładanie nadziei w instytucji sędziów społecznych. Aspektem negatywnym jest natomiast wdrożenie ławników do organu judykatury, do którego sędziowie społeczni najmniej przystają. Wydaje się zatem, że dużo bardziej zasadnym byłoby wprowadzenie wskazanej instytucji do sądów orzekających w I instancji, w ramach innej kategorii spraw karnych czy ich powrót do sądów rejonowych¹¹⁶⁸.

Można zastanawiać się również nad rozumieniem przez ławników ich zadań w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości, szczególnie w odniesieniu do rozpoznawanych spraw dyscyplinarnych. Ławnicy SN mogą (podobnie jak sędziowie przysięgli w wielkiej ławie przysięgłych Francji doby Wielkiej Rewolucji Francuskiej, która ostatecznie została zniesiona na skutek niezrozumienia roli sędziów społecznych) być przekonani, że ich zadanie polega na ocenie faktów i wydaniu wyroku skazującego/uniewinniającego, a zatem inaczej niż w odniesieniu do sprawy dyscyplinarnej¹¹⁶⁹.

Od samego początku wprowadzenia instytucji ławnika SN krążyło wokół niej wiele kontrowersji. Wskazywano, że jest to eksperyment pod każdym względem zarówno teoretycznym, praktycznym czy społecznym. Zwracano uwagę na kwestie odnoszące się do skomplikowania spraw w aspekcie prawnym i możliwości nieodróżnienia terminów z zakresu prawa odwoławczego jak np. granice zaskarżenia, zakres zaskarżenia, zarzuty czy uchybienia¹¹⁷⁰.

Wskazana instytucja może budzić wątpliwości w zakresie dostępności innych przejawów udziału czynnika społecznego, jak jawność rozprawy czy obecność przedstawiciela społecznego, które stanowią realizację zasady udziału czynnika społecznego poza sferą orzekania. Mogą oni uczestniczyć jako publiczność, czy *quasi*-strona w toku postępowania przed Sądem Najwyższym. W pewnej kategorii spraw sfera orzekania powinna zostać przeznaczona dla profesjonalistów. Jedną z nich są właśnie sprawy rozpoznawane przed Sadem Najwyższym¹¹⁷¹.

Na przestrzeni kilku lat funkcjonowania instytucji ławnika SN wokół niej pojawiały się liczne kontrowersje i problemy. Wśród nich kontrowersje natury politycznej jak chociażby zwlekanie z odebraniem ślubowania od ławników I kadencji, odmowa odebrania przez

¹¹⁶⁸ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 105-106.

¹¹⁶⁹ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 95., A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 106.

¹¹⁷⁰ *Ławnicy w Sądzie Najwyższym – eksperyment teoretyczny czy procesowy?* <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1415351,lawnicy-w-sadzie-najwyzszym-eksperyment-teoretyczny-czy-procesowy-.html> [dostęp: 13.04.2023].

¹¹⁷¹ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 95, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 106.

Pierwszą Prezes SN ślubowania od ławników II kadencji z uwagi na niespełnienie ustawowych warunków zostania ławnikiem SN (ich uprzednią działalność w Komitecie Obrony Demokracji i angażowanie się w protesty przeciwko zmianom w wymiarze sprawiedliwości) po uprzednim wniesieniu o reasumpcję uchwały Senatu¹¹⁷². W tym zakresie wyrażono pogląd, że nie można kwestionować wyboru ławników SN. W celu odwołania ławników należy przyjąć od nich ślubowanie, zaś następnie wszcząć procedurę z art. 166 § 2 pkt 3 p.u.s.p. w zw. z art. 71 ustawy o SN, po uprzednim stwierdzeniu, że ławnik dopuścił się zachowania godzącego w powagę sądu¹¹⁷³.

Wątpliwości budziła również możliwość pełnienia funkcji ławnika po upływie kadencji, gdy został on wyznaczony do składu orzekającego przed jej upływem, zaś sprawa została wywołana po upływie kadencji¹¹⁷⁴. Komplikacje zaszły także w toku wyborów Rady Ławniczej SN, które ostatecznie zostały powtórzone¹¹⁷⁵. Innym problemem była kwestia wspólnych tóg i biretów, szczególnie w okresie pandemii COVID-19¹¹⁷⁶.

Przeciwnicy ławników SN podnoszą, że instytucja ta jest ewenementem na skalę światową i nie sposób szukać jej odpowiednika w systemach prawnych innych państw¹¹⁷⁷. Wskazana kwestia może prowadzić do refleksji w zakresie sensu jej istnienia w ramach polskiego systemu prawnego i stopniowej likwidacji. Czynnikiem przesądzającym o konieczności odchodzenia od instytucji jest wielokrotnie podnoszony zakres kompetencji orzeczniczych Sądu Najwyższego, w tym pełnienie roli sądu kasacyjnego i sprawowanie nadzoru judykacyjnego nad wydawanymi rozstrzygnięciami sądów powszechnych¹¹⁷⁸.

Problemem jest również niechęć środowiska prawników (również sędziów SN) wobec instytucji ławników SN. Można zaobserwować pewną skłonność do ograniczania kompetencji ławniczych składów orzekających. Przykładem może być pogląd wyrażony w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 2020 roku. Sąd Najwyższy odmówił podjęcia uchwały, lecz

¹¹⁷² *Troje kolejnych ławników Sądu Najwyższego zaprzysiężonych; 23 osoby nadal czekają na ślubowanie* <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8655495,lawnicy-sad-najwyzszy-zaprzysiezenie-manowska-senat.html> [dostęp: 13.04.2023].

¹¹⁷³ *Nie można cofnąć wyboru ławnika, odwołanie tylko po wyroku dyscyplinarnym* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/odwolanie-lawnika-tylko-po-wyroku-dyscyplinarnym,519191.html> [dostęp: 13.04.2023].

¹¹⁷⁴ *Sprawy dyscyplinarne czekają, bo zabrakło ławników w Sądzie Najwyższym* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zabraklo-lawnikow-w-sadzie-najwyzszym-sprawy-dyscyplinarne,519600.html> [dostęp: 13.04.2023].

¹¹⁷⁵ *Konflikt między ławnikami w SN - finał będzie... w prokuraturze* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zawiadomienie-do-prokuratury-w-sprawie-wyborow-do-rady-lawniczej,483206.html> [dostęp: 13.04.2023].

¹¹⁷⁶ *Od batalii o togi, po odsuwanie od spraw - niełatwe życia ławnika w SN* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/lawnicy-sadu-najwyzszego-chca-rozpatrywac-protesty-wyborcze,500620.html> [dostęp: 13.04.2023], A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 106.

¹¹⁷⁷ Inaczej *Opinia Stowarzyszenia Sędziów...*, s. 17-18, gdzie wskazuje się, że obecność ławników w Sądach Najwyższych „nie jest zjawiskiem obcym systemom prawnym innych państw”.

¹¹⁷⁸ *Konflikt między ławnikami...*, A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 106-107.

wskazał, że sprawy o udzielenie zezwolenia na pociągnięcie prokuratora do odpowiedzialności karnej powinny być rozpoznawane, w przypadku spraw, które wpłynęły przed 14 lutego 2020 roku w I instancji przez Sąd Dyscyplinarny przy Prokuratorze Generalnym (w składzie 3 członków), zaś w II instancji przez Sąd Najwyższy (w składzie dwóch sędziów Izby Odpowiedzialności Zawodowej i jednego ławnika SN). W odniesieniu zaś do spraw, które wpłynęły po 14 lutym 2020 roku właściwym jest w pierwszej i drugiej instancji Sąd Najwyższy. W I instancji w składzie jednego sędziego Izby Odpowiedzialności Zawodowej, a w II instancji w składzie trzech sędziów tej Izby¹¹⁷⁹.

Przejawem niechęci środowiska sędziowskiego do instytucji ławników SN mogą być wytyczne odnośnie do ich sposobu zachowywania się w mediach. Pośród wytycznych można znaleźć zasady kontaktowania się z mediami, sposoby wyrażania poglądów w mediach społecznościowych, zakaz zamieszczania treści mogących podważyć zaufanie społeczne do wymiaru sprawiedliwości, czy podważać ich niezawisłość i bezstronność, sposoby prowadzenia rozmów prywatnych, czy zakaz podejmowania interakcji w obszarach, które mogłyby choć pośrednio dotyczyć spraw rozpoznawanych lub mogących być rozpoznany przed Izbą Odpowiedzialności Zawodowej Sądu Najwyższego¹¹⁸⁰. Wskazane wytyczne mogą stanowić również przejaw ograniczenia uprawnień ławników, w tym konstytucyjnej wolności słowa¹¹⁸¹.

Zwolennicy instytucji ławników SN zwracają uwagę na kwestię odnoszącą się do kontroli ustaleń faktycznych poczynionych przez sądy powszechne w przypadku rozpoznawania skarg nadzwyczajnych. Podnoszą oni również, że zagadnienia ustaleń faktycznych są również przedmiotem postępowań dyscyplinarnych, co zbliża pozycję ławnika do pozycji sędziów społecznych w postępowaniu przed sądem I instancji. Różnicą jest tu brak możliwości przeprowadzania dowodów przed Sądem Najwyższym. Należy zauważyć, że rozpoznawanie wskazanej kategorii spraw stanowi ograniczenie zasady bezpośredniości, a z zasady ławnicy stykają się z materiałem dowodowym na sali rozpraw, co poddaje w wątpliwość sens wprowadzenia ławników do Sądu Najwyższego¹¹⁸². Zwolennicy instytucji wskazują również, że ławnicy SN starannie wypełniają powierzone im obowiązki - zapoznają się z aktami

¹¹⁷⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 2020 r., II DZP 1/20, LEX nr 3082409.

¹¹⁸⁰ *Ławnicy w SN otrzymali wytyczne, jak zachowywać się w mediach* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wytyczne-dla-lawnikow-sn-jak-kontaktowac-sie-z-dziennikarzami-i,475726.html> [dostęp: 13.04.2023].

¹¹⁸¹ *Konflikt między ławnikami...*

¹¹⁸² *Ławnicy w Sądzie Najwyższym...*

spraw, czy są przygotowani do rozpraw¹¹⁸³. Przejawem aktywnego uczestnictwa w sprawie może być zgłoszenie zdania odrębnego przez ławnika SN¹¹⁸⁴.

W zakresie instytucji ławników SN powstały postulaty, aby zmienić zakres ich kompetencji orzeczniczych. Jeden z ławników SN złożył do marszałka Sejmu petycję, której przedmiotem było umożliwienie ławnikom SN rozpoznawania protestów wyborczych w zakresie ważności wyborów do Sejmu, Senatu, Prezydenta RP, czy wyborów do Parlamentu Europejskiego, argumentując to okolicznością pełnienia obowiązków w komisjach wyborczych. W uzasadnieniu petycji wskazano na możliwość wypełnienia wymogów demokratycznego państwa prawnego za sprawą obecności ławników w składach rozpoznających wskazaną kategorię spraw¹¹⁸⁵. Wskazany postulat byłby możliwy do spełnienia, zaś obecność ławników w składach orzekających przy ich usunięciu z dotychczasowej kategorii spraw przyniosłaby wiele korzyści. Z jednej strony należy przypomnieć powyższe argumenty, odnoszące się do nieprzystawania instytucji do realiów orzeczniczych Sądu Najwyższego jako sądu kasacyjnego. Z drugiej zaś, zaangażowanie ławników do spraw w przedmiocie protestów wyborczych przyniosłoby korzyści zarówno z perspektywy sędziów zawodowych jak i samego społeczeństwa obywatelskiego (przedstawiciel suwerena rozpoznawałby protesty wyborcze). Ławnicy wnieśliby doświadczenie życiowe zebrane w czasie pełnienia funkcji w komisjach wyborczych i mieliby realny wpływ na kwestie dotyczące wyborów z perspektywy oceny ich ważności.

Patrząc przez pryzmat dostępności innych form udziału czynnika społecznego, niewystarczającym zdaje się być argument dotyczący wprowadzenia ławników do najwyższej instancji sądowej kraju, odnoszący się do przeciwdziałania rutynie sędziów SN, czy uspołecznienia instytucji. O ile można zrozumieć sens udziału czynnika społecznego w sprawach karnych I instancji, w których wiedza i doświadczenie życiowe ławników może przydać się przy ustaleniu stanu faktycznego, czy ocenie dowodów, o tyle nie sposób znaleźć argumentów za ich obecnością w składach orzekających w Sądzie Najwyższym. Ławnicy SN nie zapewniają żadnego wkładu merytorycznego w rozpoznawaniu sprawy. Z tego powodu należy uznać, że ustawodawca zdaje się nie rozumieć polskich realiów orzeczniczych, jak również potrzeb w zakresie składów orzekających w I instancji. Wprowadzona instytucja

¹¹⁸³ *Ławnikowi w Sądzie Najwyższym pod górkę, a prezydent chce wydłużenia kadencji* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/lawnicy-w-sadzie-najwyzszym-prezydent-chce-wydłużenia-ich,506706.html> [dostęp: 13.04.2023].

¹¹⁸⁴ *SN: Prokurator wydalona z zawodu, ławnik składa zdanie odrębne* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/prokurator-wydalona-z-zawodu-lawnik-sn-sklada-zdanie-odrebne,412561.html> [dostęp: 13.04.2023], A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 107.

¹¹⁸⁵ *Od batalii o togi...*

ławników SN nie przystaje do realiów polskiej historii prawa, jak również praktyki. Na przestrzeni lat w polskim systemie prawnym udział czynnika społecznego nie obejmował procedury odwoławczej. W tym zakresie należy również zwrócić uwagę na niekonsekwencję ustawodawcy i brak spójności. Wprowadza on ławników do sądu najwyższej instancji, w którym rozpoznaje się głównie problemy prawne (poboczne kwestie dotyczą stanu faktycznego w zakresie skargi nadzwyczajnej), przy niewdrożeniu instytucji do sądów odwoławczych, przed którymi przeprowadzanie dowodów, czy zarzuty odnoszące się do błędu w ustaleniach faktycznych występują znacznie częściej. Z tego powodu należy podzielić głosy przeciwników instytucji i rozważyć jej likwidację¹¹⁸⁶.

3.4. Udział czynnika społecznego w świetle ustawy Kodeks postępowania karnego

W Kodeksie postępowania karnego znajduje się rozwinięcie zasady wyrażonej w treści art. 182 Konstytucji RP w zakresie odnoszącym się do postępowania karnego. Regulacja dotyczy ogólnej zasady udziału czynnika społecznego, forów orzekania z udziałem czynnika społecznego, określa składy orzekające, przewiduje również sposób zabierania decyzji w toku narady i oddawania głosu podczas głosowania. Zagadnienia z zakresu procedury karnej regulują również kwestię wyłączenia ławnika, co ma swoją podstawę w zrównaniu praw i obowiązków ławników i sędziów zawodowych. W zakresie czynnika społecznego można zastanowić się również nad zagadnieniem prawidłowości składu orzekającego.

3.4.1. Zasada udziału czynnika społecznego wyrażona w treści art. 3 k.p.k.

Artykuł 3 k.p.k. reguluje kwestię udziału czynnika społecznego. Stanowi konkretyzację, a zarazem szersze ujęcie zasady z art. 182 Konstytucji RP. W granicach określonych w ustawie postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego¹¹⁸⁷.

Zakres regulacji wyrażonej w art. 3 k.p.k. jest szerszy od normy konstytucyjnej, bowiem w treści art. 182 Konstytucji RP mowa o udziale czynnika społecznego. Kodeks postępowania karnego posługuje się zaś słownictwem związanym z odbywaniem postępowania karnego z udziałem czynnika społecznego. W zakresie pojęcia „odbywać się” mieści się zarówno udział, a zatem wykonywanie czynności orzeczniczych razem z sędziami zawodowymi, jak również uczestnictwo w forach orzekania niezwiązane z wydawaniem rozstrzygnięć i podejmowaniem

¹¹⁸⁶ A. Grubalska, *Instytucja ławnika...*, s. 107-108.

¹¹⁸⁷ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k....*, teza 1.

decyzji. Na gruncie regulacji kodeksowej można wyróżnić następujące formy odbywania się procesu z udziałem społeczeństwa: instytucja ławnika, przedstawiciela społecznego, poręczenia społecznego i osoby godnej zaufania oraz udział publiczności w rozprawie lub posiedzeniu jawnym. Słusznie wskazuje się w doktrynie, że art. 182 Konstytucji RP stanowi jedynie normę interpretacyjną. Nie może on stanowić wyłącznej podstawy dla instytucji przewidujących udział czynnika społecznego w procesie karnym. Regulacja konstytucyjna wymaga konkretyzacji w przepisach rangi ustawowej¹¹⁸⁸.

Najważniejszą formą udziału czynnika społecznego jest partycypacja ławników, którzy współpodejmują decyzję odnośnie do winy oskarżonego, określonej sankcji karnej i innych rozstrzygnięć zawartych w wyroku. Ławnicy mają zatem bezpośredni wpływ na bieg procesu. Do ich zadań należy również rozpoznawanie razem z sędziami zawodowymi próśb o ułaskawienie¹¹⁸⁹.

Co zostało wskazane również w 1. rozdziale niniejszego opracowania dotyczącym historii udziału czynnika społecznego na ziemiach polskich, w pierwszych latach obowiązywania aktualnego Kodeksu postępowania karnego, polski ustawodawca kierował się zasadą kolegialności orzekania oraz udziału czynnika społecznego w procesie. Od początku XXI wieku następowało ograniczanie partycypacji ławników na rzecz składów zawodowych. Podnoszono, że główną przyczyną były skomplikowanie reguł wykładni, co wymagało posiadania wykształcenia zawodowego oraz problemy z kompletowaniem składów kolegialnych. Również postępującemu ograniczaniu udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości nie sprzeciwił się ETPC, który wskazał, że zarówno wybór konkretnego modelu partycypacji obywateli oraz liczebność sędziów społecznych nie wywołuje sprzeczności z Konwencją. Trybunał wskazał jednak, że wybrany model nie może jednak pozostawać w opozycji do postanowień EKPC¹¹⁹⁰.

Warto odnieść się do treści regulacji Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku, w którego art. 2 § 2 wskazano, że postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego. Był to zatem szerszy zakres partycypacji obywateli w procesie niż obecnie. W aktualnym art. 3 k.p.k. jest przewidziane zastrzeżenie, że postępowanie odbywa się z udziałem czynnika społecznego jedynie w granicach określonych w ustawie¹¹⁹¹.

¹¹⁸⁸ M. Kurowski, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 1.

¹¹⁸⁹ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 2, 5.

¹¹⁹⁰ C. Kulesza, *Komentarz do art. 3 k.p.k.* [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, LEX 2020, teza 1-3, Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Wielka Izba z dnia 16 listopada 2010 r., 926/05, *Taxquet v. Belgia*, LEX nr 621329.

¹¹⁹¹ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 1.

Instytucja ławnika, poza orzecznictwem sądów powszechnych, ma swoją podstawę również w izbach morskich oraz sądach wojskowych. W przypadku izb morskich w składach orzekających uczestniczą sędziowie zawodowi, delegowani z sądów powszechnych oraz ławnicy, których powołuje minister właściwy do spraw gospodarki morskiej. Ławnikami mogą zostać osoby posiadające wiedzę i praktykę z zakresu rozpoznawanych spraw¹¹⁹². Natomiast w przypadku sądów wojskowych ławnikiem może zostać żołnierz, który posiada niższy stopień wojskowy niż oskarżony. Zasady tej nie stosuje się jednak, gdy ławnik ma stopień wojskowy generała brygady lub kontradmirała (art. 669 § 1 k.p.k.). W przypadku spraw o zbrodnie, regulacja dopuszcza możliwość powołania na ławników również ławników sądów powszechnych, gdy oskarżonym lub pokrzywdzonym nie jest osoba pełniąca czynną funkcję wojskową, lecz tylko w wypadku, gdy sprawy nie rozpoznaje skład 3 sędziów zawodowych (art. 669 § 2 i 2a k.p.k.). Regulacja z zakresu sądów wojskowych nie przewiduje odrębnych zasad odnośnie do składów orzekających oraz sądów. Należy zatem *per analogiam* stosować przepisy dotyczące składów w ramach sądów okręgowych (art. 654 § 1 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 28 § 2 i 4 k.p.k.)¹¹⁹³.

Odnosząc się do instytucji przedstawiciela społecznego, należy wskazać, że jego udział może obejmować, tak jak w przypadku ławników, jedynie etap postępowania sądowego. Udział w postępowaniu może zgłosić organizacja społeczna, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka (art. 90 § 1 k.p.k.). W przedłożonym zgłoszeniu należy wskazać interes społeczny lub indywidualny, objęty zadaniami statutowymi tej organizacji, oraz przedstawiciela, który ma reprezentować organizację (art. 90 § 2 k.p.k.). Udział przedstawiciela społecznego jest zależny od wyrażenia zgody przez co najmniej jedną ze stron. W przeciwnym wypadku sąd wyłącza przedstawiciela od udziału w sprawie, chyba że leży on w interesie wymiaru sprawiedliwości (art. 90 § 3 i 4 k.p.k.). Przedstawiciel społeczny dysponuje ograniczonymi uprawnieniami procesowymi. Może on uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie (art. 91 k.p.k.) oraz zabierać głos w mowach końcowych (art. 406 § 1 k.p.k.). Dokonując wykładni językowej wskazanej regulacji, należy wskazać, że udział przedstawiciela społecznego nie obejmuje procedowania na posiedzeniu, a jedynie forum rozprawy. Inaczej niż w przypadku ławników, przedstawiciel może uczestniczyć również w rozprawie odwoławczej. Z treści art. 91 k.p.k. nie sposób również wyprowadzić uprawnienia przedstawiciela społecznego do zadawania pytań w toku rozprawy. Podmiotu tego

¹¹⁹² Artykuł 7a i art. 12 ust. 1-3 ustawy z dnia 1 grudnia 1961 r. o izbach morskich (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 159).

¹¹⁹³ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 4, 22, M. Kurowski, *Komentarz do art. 3 k.p.k.* ..., teza 3.

nie wskazano w treści art. 370 § 1 k.p.k. Regulacja odnosząca się do zabierania głosu na etapie mów końcowych przewiduje jednak uprawnienie przedstawiciela społecznego (art. 406 § 1 k.p.k.)¹¹⁹⁴.

Przejawem realizacji zasady udziału czynnika społecznego jest również znajdująca się w ramach środków zapobiegawczych instytucja poręczenia społecznego i poręczenia osoby godnej zaufania. Ich założeniem jest pozytywne oddziaływanie na oskarżonego i zapewnienie zachowania odpowiedniej postawy w toku postępowania, aby nie utrudniał on toczącego się procesu. Instytucje te mają jednak niewielkie znaczenie w praktyce¹¹⁹⁵.

W systematyce kodeksowej znajdują się również inne przejawy partycypacji obywateli w procesie karnym. Są to: oddanie na przechowanie osobie godnej zaufania przedmiotów zabezpieczonych w toku przeszukania (art. 228 § 1 k.p.k.), czy rzeczy, co do których powstaje wątpliwość w zakresie uprawnień właścicielskich (art. 231 § 1 k.p.k.), ujęcie obywatelskie (art. 243 § 1 k.p.k.), społeczny obowiązek zawiadomienia organów ścigania o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu (art. 304 § 1 k.p.k.). Ostatnią z instytucji partycypacji obywateli w procesie należy odróżnić od obowiązku zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa wskazanego w treści art. 240 k.k., który w razie jego niespełnienia objęty jest sankcją karną. Obowiązek społeczny należy jedynie oceniać przez pryzmat sankcji moralnych¹¹⁹⁶.

Ostatnim z przejawów realizacji zasady udziału czynnika społecznego jest uczestnictwo publiczności w toku rozprawy, tzw. jawność zewnętrzna rozprawy. Wskazaną zasadę procesową, należy wyprowadzić nie tylko z art. 355 k.p.k. Ma ona również podstawę konstytucyjną w treści art. 45 ust. 1 ustawy zasadniczej oraz akcie prawnym o charakterze międzynarodowym - art. 6 ust. 1 EKPC. W doktrynie wskazuje się, że jawność posiada istotny wpływ na zaufanie społeczeństwa do organów wymiaru sprawiedliwości i wydawanych przez nie rozstrzygnięć. Wzmacnia ich autorytet. Jawność rozprawy przynosi korzyść w postaci wzrostu kultury prawnej obywateli oraz ich świadomości procesowej¹¹⁹⁷.

Obok jawności zewnętrznej rozprawy należy wspomnieć o jawności zewnętrznej posiedzeń. W odróżnieniu od rozprawy głównej, zasadą w przypadku posiedzeń jest odbywanie ich z wyłączeniem jawności (art. 95b § 1 k.p.k.). *A contrario*, jawne są posiedzenia wskazane enumeratywnie w art. 95b § 2 k.p.k., w tym m.in. - w ramach dokonywania wstępnej kontroli aktu oskarżenia (umorzenie postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2–11 k.p.k.), wydanie

¹¹⁹⁴ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 24.

¹¹⁹⁵ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 25-26.

¹¹⁹⁶ Szerzej: J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 27-32.

¹¹⁹⁷ Szerzej: J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 33-34.

na posiedzeniu wyroku warunkowo umarzającego i skazującego, jak również dokonywanie czynności w ramach postępowania międzynarodowego. W tych posiedzeniach może wziąć udział publiczność, co wynika z art. 95b § 3 k.p.c., który stanowi podstawę do odpowiedniego stosowania w odniesieniu do jawnych posiedzeń przepisów rozdziału 42 k.p.k., a więc odnoszących się do jawności rozprawy głównej.

3.4.2. Składy orzekające z udziałem czynnika społecznego

Regulacje odnoszące się do składów orzekających znajdują się w systematyce Kodeksu postępowania karnego niedaleko kwestii odnoszących się do właściwości sądu. Wskazuje się, że podstawą zaistniałego stanu rzeczy jest zapewnienie realizacji funkcji gwarancyjnej. Kwestie te są bowiem wzajemnie powiązane. Razem stanowią przejaw uprawnienia jednostki do realizacji prawa do rzetelnego procesu w aspekcie konstytucyjnym (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) i konwencyjnym (art. 6 ust. 1 EKPC)¹¹⁹⁸. Z tego powodu należy uznać, że przejawem realizacji prawa do rzetelnego procesu jest również udział czynnika społecznego w składach orzekających. Można to wyprowadzić ze wspólnej analizy przepisów o właściwości sądu, składów orzekających oraz z zasady udziału czynnika społecznego w procesie (art. 182 Konstytucji RP).

Zasadą obecnie obowiązującą, stanowiącą wyjątek od uprzedniego modelu składów z udziałem ławników, jest orzekanie w składach jednoosobowych, zawodowych. Na rozprawie głównej sąd orzeka w składzie jednego sędziego, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Sędzia ma prawa i obowiązki przewodniczącego (art. 28 § 1 k.p.k.). Jest to tzw. skład podstawowy sądu I instancji. Skład ten dotyczy zarówno sądów rejonowych, jak i okręgowych. W przypadku sądów okręgowych, tylko rozpoznających sprawy o występki¹¹⁹⁹.

Aktualnie nie ma możliwości tworzenia składów orzekających, które składałyby się z jednego sędziego społecznego. Ma to podstawę we wspomianej już wielokrotnie zasadzie udziału czynnika społecznego z art. 182 Konstytucji RP. Udział stanowi bowiem wykonywanie czynności orzeczniczych z innym podmiotem, podmiotem zawodowym, a nie samodzielne wykonywanie funkcji orzeczniczych przez ławników.

¹¹⁹⁸ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.* [w:] D. Szumiło-Kulczycka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, LEX 2022, teza 1.

¹¹⁹⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023, teza 1.

Zasada jednoosobowego rozstrzygnięcia spraw karnych dotyczy wszystkich trybów postępowania - zwyczajnego, prywatnoskargowego czy przyspieszonego¹²⁰⁰. Znajduje zastosowanie również do postępowania karnoskarbowego.

Wyjątki od wskazanej reguły dotyczą dwóch wypadków. Punktem odniesienia w przypadku pierwszego z nich jest kryterium sankcji karnej. Dotyczy to spraw o zbrodnie i spraw zagrożonych karą dożywotniego pozbawienia wolności. W sprawach o zbrodnie sąd orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 2 k.p.k.). W sprawach o przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników (art. 28 § 4 k.p.k.). Drugim wypadkiem jest możliwość rozszerzenia składu mocą uznania sądu. Regulacja karnoprocesowa dopuszcza bowiem rozszerzenie składów orzekających w pierwszej instancji (tak przed sądem rejonowym jak i okręgowym) z uwagi na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę. Sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 3 k.p.k.)¹²⁰¹.

W odniesieniu do sądów rejonowych, sprawy o szczególnej zawilóści lub wadze mogą rozpoznawać składy trzech sędziów lub jednego sędziego i dwóch ławników. Przed sądem okręgowym składy poszerzone mogą dotyczyć składu podstawowego - jednego sędziego. W takim wypadku sprawy o szczególnej zawilóści lub wadze mogą rozpoznawać składy tożsame, jak przed sądem rejonowym. W przypadku składów jednego sędziego i dwóch ławników, może dojść do jego poszerzenia na podstawie zasady z art. 28 § 3 k.p.k. W takim wypadku sprawę rozpozna (po wydaniu postanowienia przez sąd I instancji) skład trzech sędziów zawodowych. Nie ma możliwości poszerzenia składu dwóch sędziów i trzech ławników. W tym wypadku należy zastosować wykładnię systemową art. 28 § 3 i 4 k.p.k. Regulacja odnosząca się do możliwości poszerzenia składu orzekającego z uwagi na szczególną zawilóść lub wagę sprawy poprzedza art. 28 § 4 k.p.k. Należy uznać, że nie ma on zastosowania w odniesieniu do spraw z art. 28 § 4 k.p.k.¹²⁰².

Podstawa z art. 28 § 3 k.p.k. do wyznaczania składów kolejalnych ma charakter fakultatywny. Pozostałe zaś wypadki odnoszące się tylko do sądów okręgowych (art. 28 § 2 i 4 k.p.k.) mają charakter obligatoryjny¹²⁰³.

Składy orzekające są ściśle związane z obowiązującym w polskim ustawodawstwie karnym podziałem przestępstw na zbrodnie i występki. Zasadą jest rozpoznawanie spraw o

¹²⁰⁰ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 3.

¹²⁰¹ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 4.

¹²⁰² D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 1.

¹²⁰³ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 1.

występki w składzie jednego sędziego, zaś o zbrodni w składach kolegialnych. Warto zastanowić się nad sytuacją, która może mieć miejsce na skutek nowelizacji ustawy karnej i zmiany zagrożenia ustawowego, a przez to zmiany z występku na zbrodnię. Gdy czyn w chwili popełnienia stanowił występki a w chwili orzekania zbrodnię lub odwrotnie, zgodnie z treścią art. 4 § 1 k.k. stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy. W pierwszej sytuacji, czyn nadal stanowi występki, zaś w drugim wypadku (zmiany zbrodni na występki), stosuje się ustawę nową. W obu wypadkach sprawę rozpoznaje sąd w składzie jednego sędziego¹²⁰⁴.

Odnosząc się do kwestii składu rozpoznającego sprawę o zbrodnię, sąd orzekający bierze pod uwagę zagrożenie ustawowe w normie sankcjonującej dany typ czynu zabronionego przez ustawę karną. Wszelkie modyfikacje kary, wskazane w części ogólnej Kodeksu karnego, których zastosowaniem skutkiem byłoby orzeczenie kary nadzwyczajnie zaostrzonej, jak i złagodzonej, nie zmieniają ustawowego zagrożenia, które jest niezmiennie w ramach przyjętej w ustawie typizacji przestępstw¹²⁰⁵.

Jak wskazał Sąd Najwyższy, sąd orzekający w I instancji nie jest związany opisem czynu i kwalifikacją prawną aktu oskarżenia. Nie mają one wyłącznego wpływu na właściwość i skład sądu. Wskazana kwestia jest zależna od sądu orzekającego w I instancji, który ma uprawnienie do uprzedzenia, nie wychodząc poza granice oskarżenia, o możliwości zakwalifikowania czynu zarzucanego według innego przepisu prawnego w trybie art. 399 § 1 k.p.k. W takim wypadku może zachodzić konieczność zamiany składu orzekającego do jednego sędziego i dwóch ławników lub dwóch sędziów i trzech ławników, gdy sprawę rozpoznaje sąd okręgowy. W innej sytuacji sąd rejonowy wyda orzeczenie o przekazaniu sprawy według właściwości rzeczowej do sądu okręgowego¹²⁰⁶. Sąd orzekający rozpoznaje sprawę w zakresie zdarzenia historycznego. Determinuje ono właściwość i skład sądu. Czynnikiem tym nie jest kwalifikacja prawną czynu.

Warto rozważyć sytuację, gdy przed wyznaczeniem rozprawy sąd dochodzi do wniosku, że zachodzi podstawa do zmiany kwalifikacji prawnej, która wiąże się z koniecznością wyznaczenia składu orzekającego z udziałem ławników, a nie zaś wylosowanego już składu jednoosobowego, zawodowego. Okoliczność, iż uprzedzenia stron o możliwości zakwalifikowania czynu zarzucanego w akcie oskarżenia z innego przepisu

¹²⁰⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 1, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2007 r., I KZP 34/06, LEX nr 214171.

¹²⁰⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2000 r., III KKN 337/00, LEX nr 43442.

¹²⁰⁶ C. Kulesza, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 6, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2017 roku, III KK 26/13, LEX nr 1328036.

prawnego dokonuje sąd (zgodnie z art. 399 § 1 k.p.k.) na rozprawie, nie wyłącza możliwości dokonania takiego uprzedzenia w innej fazie postępowania, np. na posiedzeniu wyznaczonym na podstawie art. 339 § 3 w zw. z art. 349 k.p.k.¹²⁰⁷. W przywołanej uchwale SN zwrócił uwagę, że wykładnia językowa wskazanego przepisu wymaga dokonania uprzedzenia stron o zmianie kwalifikacji prawnej na rozprawie. Wykładnia funkcjonalna oraz wzgląd na ekonomikę procesową przemawiają za odstąpieniem od jego ścisłej wykładni. *Ratio legis* art. 399 § 1 k.p.k. przemawia co prawda za zapewnieniem stronom pełnej kontrydiktoryjności - ustosunkowania się do uprzedzenia o zmianę kwalifikacji prawnej czynu, aby oskarżony nie był zaskoczony ewentualnymi nowymi ocenami prawnym. Z drugiej strony, im wcześniej uczestnicy postępowania karnego zostaną uprzedzeni o możliwości zmiany kwalifikacji pranej czynu, tym szybciej będą mogli przygotować swoje stanowisko w toku postępowania. Względ na zasadę szybkości przemawia również za wykładnią funkcjonalną art. 399 § 1 k.p.k. Trudno wyobrazić sobie sytuację, żeby sąd wyznaczał termin rozprawy jedynie celem uprzedzenia stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej oraz następczego przekazania sprawy do sądu wyższego rzędu i rozpoznania jej w składzie ławniczym, ewentualnie zastępczego wylosowania składu "jeden plus dwa" zamiast zawodowego. Okoliczność, że art. 399 § 1 k.p.k. został zamieszczony w rozdziale 45 dotyczącym przewodu sądowego i w jego treści stanowi się ujawnieniu okoliczności uzasadniających potrzebę uprzedzenia stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej na rozprawie nie może być decydująca. Układ przepisów ustawy karnej procesowej oparto na zebraniu w jednym rozdziale najbardziej typowych zdarzeń procesowych. Potrzeba taka istotnie najczęściej pojawia się dopiero w toku przewodu sądowego, co przemawia za możliwością dokonania uprzedzenia o zmianie kwalifikacji również na posiedzeniu sądu.

Co było wskazywane, zdarzenie historyczne determinuje skład orzekający. W tym wypadku nie mają znaczenia czynniki wpływające na wymiar kary - okoliczności łagodzące, obciążające, czy stopień społecznej szkodliwości czynu. Bez znaczenia jest też kwestia, że w konkretnej sprawie nie da się wymierzyć kary dożywotniego pozbawienia wolności, m.in. w odniesieniu do oskarżonego, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat (art. 54 § 2 k.k.). Kwestia składu orzekającego z art. 28 § 4 k.p.k. ma charakter obiektywny¹²⁰⁸.

W przypadku łączności podmiotowo-przedmiotowej spraw i rozpoznania sprawy oskarżonego, któremu zarzucono zbrodnię razem ze sprawą oskarżonych, którym zarzucono

¹²⁰⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2000 r., I KZP 35/00, LEX nr 44025.

¹²⁰⁸ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 25.

popęlnienie występku, właściwym składem do rozpoznania sprawy jest skład orzekający z udziałem czynnika społecznego na podstawie art. 28 § 2 lub § 4 k.p.k.¹²⁰⁹.

W zakresie spraw o zbrodnie orzecznictwo i doktryna dopuszczają możliwość orzeczenia kary łącznej dożywotniego pozbawienia wolności w przypadku spraw rozpoznawanych w składzie jednego sędziego i dwóch ławników lub trzech sędziów. Taka sytuacja może mieć miejsce, gdy sąd wymierzył kilka kar w wymiarze przynajmniej 25 lat pozbawienia wolności za poszczególne przestępstwa zarzucone oskarżonemu, a typ rodzajowy poszczególnych przestępstw nie przewiduje zagrożenia karą dożywotniego pozbawienia wolności. Taką sytuację dopuszcza art. 88 k.k. *in fine* Warto zauważyć, że wskazany przepis nie stanowi o konieczności wyróżnienia zagrożenia ustawowego karą dożywotniego pozbawienia wolności, w celu jej ostatecznego orzeczenia¹²¹⁰.

W piśmiennictwie wskazuje się, że kwestia właściwości sądu obejmuje nie tylko właściwość w znaczeniu organu orzekającego, a więc właściwość miejscową, rzeczową i funkcjonalną, lecz również właściwy skład orzekający w danej sprawie. Następstwem rozpoznania sprawy przez sąd niewłaściwie obsadzony lub przez sąd niewłaściwy - sąd niższego rzędu, gdy orzekł on w sprawie należącej do właściwości sądu wyższego rzędu jest wystąpienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej (art. 439 § 1 pkt 2 lub 4 k.p.k.)¹²¹¹.

Wskazuje się, że skutkiem niewłaściwej obsady sądu nie jest w każdym wypadku wystąpienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej. Nie jest tak, gdy z uwagi na szczególną wagę lub zawilość sprawy sąd rozpozna ją na rozprawie lub posiedzeniu bez postanowienia sądu lub zarządzenia prezesa sądu o rozpoznaniu sprawy w odpowiednim składzie. Przykładem może być wyrok SA w Gdańsku. Sąd pierwszej instancji rozpoznał sprawę w składzie przewidzianym w art. 28 § 3 k.p.k. bez stosownego postanowienia sądu o rozpoznaniu sprawy w takim składzie. Nie wystąpiła tu nienależyta obsada sądu. Następstwem takiego stanu rzeczy może być wystąpienie względnej przyczyny odwoławczej, co może prowadzić do uchylenia lub zmiany zaskarżonego orzeczenia, gdy obraza przepisów postępowania mogła mieć wpływ na treść orzeczenia (art. 438 pkt 2 k.p.k.). W przywołanym wyroku Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę na okoliczność, że sąd okręgowy może rozpoznać sprawę o występki w składzie ławniczym „jeden plus dwa”, pomimo braku zarzucenia oskarżonemu również popełnienia zbrodni. Stanowi to przejaw powyższego wyjątku od zaistnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej z uwagi na nienależytą obsadę sądu. W sprawie sąd okręgowy dokonał realizacji

¹²⁰⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1971 r., II KR 14/71, LEX nr 18315.

¹²¹⁰ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 1, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2007 r., V KK 4/07, LEX nr 241503.

¹²¹¹ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 1.

uprawnienia z art. 28 § 3 k.p.k., jednakże bez wydawania odrębnego postanowienia, co może stanowić jedynie względną podstawę do uchylenia orzeczenia¹²¹².

Należy zgodzić się ze wskazanym poglądem Sądu Apelacyjnego. Względ na prawidłowość postępowania i realizację gwarancji procesowych uczestników postępowania nie może powodować nadmiernej formalizacji procesu karnego. Konieczność wydania postanowienia lub zarządzenia legitymizującego skład powiększony w danej sprawie i uznanie wskazanego uchybienia za bezwzględną przyczynę odwoławczą może prowadzić do rozszerzającej wykładni art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. Bezwzględne przyczyny odwoławcze mają charakter zamkniętego katalogu, zaś spełnienie podstawy z art. 439 k.p.k. rodzi konieczność uchylenia na posiedzeniu przez sąd odwoławczy zaskarżonego orzeczenia niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia. Powyższy pogląd SA stanowi kontynuację linii orzeczniczej zapoczątkowanej uchwałą SN z 2001 roku. Nienależyta obsada sądu to orzekanie w składzie nieprzewidzianym dla danej kategorii spraw w sądzie danego szczebla lub w danym postępowaniu. Nie jest nią natomiast orzekanie w składzie liczbowo "szerszym", ale możliwym i dopuszczalnym w tej sprawie z mocy zarządzenia prezesa sądu, mimo że zarządzenia tego nie wydano¹²¹³. Należy uznać, że w sytuacji rozpoznania sprawy w składzie szerszym niż podstawowy, bez wydania odpowiedniego postanowienia lub zarządzenia nie można mówić o zajściu bezwzględnej przyczyny odwoławczej. Rozpoznanie sprawy w przywołanym składzie nie stanowi orzekania w składzie nieprzewidzianym dla danej kategorii spraw, lecz rozpoznanie jej w składzie dopuszczalnym przez przepisy ustawy karnoprocesowej, lecz z pominięciem właściwego trybu. W takim wypadku można mówić o względnej przyczynie odwoławczej w postaci obrazu przepisów postępowania, jeżeli mogła ona mieć wpływ na treść orzeczenia (art. 438 pkt 2 k.p.k.).

Wskazanymi w orzecznictwie przykładami, prowadzącymi do uchylenia zaskarżonego orzeczenia na skutek bezwzględnej przyczyny odwoławczej w postaci nienależytej obsady sądu mogą być sytuacje, gdy sprawę rozpoznano w składzie z udziałem mniejszej lub większej liczby sędziów, niż powinno to nastąpić¹²¹⁴, lecz także z udziałem nieodpowiedniej liczby ławników (tak ławników zamiast sędziów, czy sędziów zamiast ławników¹²¹⁵), jak również

¹²¹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 kwietnia 2018 r., II AKa 114/17, LEX nr 3128597; M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*, teza 2.

¹²¹³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2001 r., I KZP 28/01, LEX nr 49485.

¹²¹⁴ Np. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2000 r., III KKN 495/99, LEX nr 51436; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2000 r., IV KKN 225/99, LEX nr 51117.

¹²¹⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 lipca 2004 r., II AKz 518/04, LEX nr 149704.

brak uprawnień członka składu orzekającego do wykonywania czynności orzeczniczych, co można odnosić zarówno do sędziów jak i ławników¹²¹⁶. Należy podzielić pogląd zaprezentowany w wyroku SA w Warszawie, w którym zwrócono uwagę, że każda obsada sądu na rozprawie, gdy nie została wskazana w art. 28 k.p.k. nie jest prawidłowa. Zarówno, gdy nie została ona przewidziana w ustawie (np. skład dwóch sędziów zawodowych) albo jest znana ustawie, lecz nie dotyczy danej kategorii spraw (np. rozpoznanie sprawy o zbrodnię, za której popełnienie przewidziano zagrożenie karą dożywotniego pozbawienia wolności w składzie 3 sędziów). Każda obsada sądu pozostająca w sprzeczności z ustawą wywołuje konieczność uchylecia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania¹²¹⁷. Prowadzi to do konkluzji, że nie ma składów „lepszyc” i „gorszych”. Aby postępowanie było przeprowadzone zgodnie z prawem, również prawem do rzetelnego procesu, musi zostać rozpoznane przez właściwy skład sądu, który w danej sprawie może być tylko jeden. Wyjątek stanowi sytuacja z art. 28 § 3 k.p.k., gdzie może dojść do rozpoznania sprawy w składzie poszerzonym.

Przedmiotem zainteresowania sądów orzekających w Polsce oraz w Europie jest również kwestia konstruowania składów orzekających w danej sprawie. Obecnie składy orzekające powołuje się za pomocą stosownego narzędzia teleinformatycznego - Systemu Losowego Przydziału Spraw (dalej: SLPS). Sprawy są przydzielane sędziom i asesorum sądowym losowo, w ramach poszczególnych kategorii spraw, chyba że sprawa podlega przydziałowi sędziemu pełniącemu dyżur (art. 47a § 1 p.u.s.p.). Zmiana składu sądu może nastąpić tylko w przypadku niemożności rozpoznania sprawy w dotychczasowym składzie albo długotrwałej przeszkody w rozpoznaniu sprawy w dotychczasowym składzie (art. 47b § 1 p.u.s.p.).

Przed zmianą wprowadzającą SLPS, powoływanie składów orzekających następowało na zasadach wskazanych w art. 351 § 1 k.p.k. (wyznaczanie członków składu przez przewodniczącego wydziału spośród sędziów powołanych do orzekania w wydziale w kolejności według wpływu sprawy, wyjątkowo na mocy losowania na wniosek w przypadku spraw zagrożonych karą 25 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności). Na gruncie uprzedniej regulacji wydano liczne orzeczenia. Linię orzeczniczą zapoczątkowała uchwała Sądu Najwyższego, w której wskazano, że naruszenie powyższej regulacji stanowi względną przyczynę odwoławczą¹²¹⁸. Pogląd ten powtarzano w orzeczeniach

¹²¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2001 r., I KZP 28/01, LEX nr 49485; orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1932 r., I C 3064/31, LEX nr 391509.

¹²¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 grudnia 2012 r., II AKa 356/12, LEX nr 1240281.

¹²¹⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2005 r., I KZP 43/05, LEX nr 159139.

Sądu Najwyższego na przestrzeni lat¹²¹⁹. Podnosi się bowiem, że regulacje odnoszące się do wyznaczania składów sądu mają charakter procesowy, przez co ich naruszenie nie skutkuje bezwzględną przyczyną odwoławczą¹²²⁰. Wskazaną kwestią zajął się również ETPC, który w wyroku w sprawie *Chim i Przywierzewski v. Polska* wskazał, że naruszenie wskazanych reguł stanowi uchybienie art. 6 ust. 1 EKPC. Zdaniem Trybunału, zgodnie z art. 6 ust. 1 Konwencji, sąd zawsze musi być "ustanowiony ustawą". To sformułowanie odzwierciedla zasadę rządów prawa, która jest wpisana w system ochrony ustanowiony na mocy Konwencji i Protokołów do niej. Sformułowanie "ustanowiony ustawą" obejmuje nie tylko podstawę prawną dla samego istnienia "sądu", lecz także skład orzekający w każdej sprawie. Celem regulacji konwencyjnej jest bowiem zagwarantowanie, aby organizacja sądownictwa w krajach demokratycznych nie zależała od władzy wykonawczej. Organizacja sądownictwa i wyznaczanie składów orzekających nie mogą również zostać pozostawione decyzjom organów sadowych¹²²¹.

W przywołanej sprawie ETPCz uznał, że wyznaczenie sędziego orzekającego z pominięciem procedury z Kodeksu postępowania karnego (bowiem sędzia orzekający został wyznaczony do prowadzenia sprawy przez kolegium sędziów warszawskiego Sądu Okręgowego poza kolejnością) stanowiło obrazę art. 6 ust. 1 Konwencji, który wymaga, aby sąd orzekający był "ustanowiony ustawą"¹²²². ETPCz pośrednio zakwestionował ówczesny sposób wybierania sędziów do danej sprawy. Przywołane orzeczenie stanowiło asumpt do zmiany modelu wyznaczania składu orzekającego, czego wynikiem jest powstanie SLPS.

Odnosząc powyższe do aktualnych sposobów losowania składów orzekających, w tym losowania ławników, należy uznać, że odstępianie od losowania bez przyczyny i wybranie członków składu orzekającego na mocy dowolnej decyzji przewodniczącego wydziału mogłoby zostać uznane za naruszenie przepisów postępowania i prowadzić do zmiany lub uchylecia orzeczenia w przypadku, gdy obraza ta mogła mieć wpływ na jego treść. Warto zwrócić uwagę na okoliczność, że wielokrotnie w pracy wydziałów karnych sądów okręgowych zdarza się, że na skutek problemów z narzędziem informatycznym brak jest możliwości wyznaczenia członków składu orzekającego. W takim wypadku za zasadne należy uznać wyznaczenie składów orzekających przez przewodniczącego wydziału, szczególnie w przypadku spraw aresztowych. W innym wypadku niewyznaczenie składu orzekającego i nienadanie sprawie biegu mogłoby prowadzić do dalszych negatywnych konsekwencji

¹²¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2012 r., V KK 322/11, LEX nr 1212390.

¹²²⁰ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 21.

¹²²¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 kwietnia 2018 r., skargi nr 36661/07 i 38433/07, *Chim i Przywierzewski v. Polska*, LEX nr 2471013.

¹²²² *Chim i Przywierzewski v. Polska*.

procesowych, gorszych w następstwach i sytuacji prawnej oskarżonego niż samo wyznaczenie członków składu orzekającego przez przewodniczącego wydziału. Omawiając kwestię wydania zarządzenia przez przewodniczącego o wyznaczeniu członków składu orzekającego, należy zwrócić uwagę również na kwestie związane z czasem występowania problemów z narzędziem informatycznym. Odstąpienie od wylosowania składu orzekającego za pomocą SLPS i wyznaczenie przez przewodniczącego mogłoby znajdować uzasadnienie jedynie w przypadku dłuższych problemów z narzędziem informatycznym (nie zaś incydentalnych - np. jednodniowych) i do spraw aresztowych (w tym wypadku nawet w sytuacjach incydentalnych). W wypadkach arbitralnego przydzielania spraw sędziom orzekającym z pominięciem SLPS (bez problemów informatycznych) należałoby uznać, że wskazane naruszenie przepisów o wyznaczaniu sędziów orzekających może mieć wpływ na treść rozstrzygnięcia.

Wracając do kwestii poszerzenia składu orzekającego na podstawie art. 28 § 3 k.p.k., postanowienie w tym przedmiocie wydaje sąd w składzie pierwotnym (zarówno w przypadku rozpoznawania sprawy przez sąd rejonowy, jak i okręgowy). Wskazuje się, że decyzja procesowa sądu powinna zostać wydana przed rozpoczęciem przewodu sądowego. Po jego rozpoczęciu, każdorazowa zmiana składu orzekającego ze składu jednoosobowego na skład ławniczy w oparciu o art. 404 § 2 k.p.k. powoduje co do zasady konieczność odroczenia rozprawy i prowadzenia przewodu sądowego od początku. Inaczej w sytuacji przewidzianej w art. 404 § 2a k.p.k., gdy zmianie ulega jeden członek składu orzekającego. Wtedy rozprawę odroczoną można prowadzić w dalszym ciągu, jeżeli nie zagraża to prawidłowości orzekania w sprawie. Przy prowadzeniu sprawy od początku sąd orzekający powinien mieć na uwadze kwestie ekonomiki procesowej, zasadę ciągłości składu orzekającego oraz zasadę bezpośredniości. Dopuszczalne jest poszerzenie składu jednoosobowego jak również składu „jeden plus dwa”. W tym drugim wypadku składem poszerzonym będzie skład trzyosobowy, zawodowy¹²²³. W każdym jednak wypadku będzie zachodziła zmiana dwóch członków składu orzekającego, co uzasadnia stanowisko dotyczące względu na kwestie ekonomiki procesowej. Należy zauważyć, że decyzja sądu w tym wypadku może zostać wydana z urzędu. Dopuszcza się również sygnalizację strony w oparciu o art. 9 § 2 k.p.k.¹²²⁴.

W sytuacji, gdy w toku przewodu sądowego zachodzi możliwość zmiany kwalifikacji prawnej czynu na podstawie art. 399 § 1 k.p.k. wobec jednego ze współoskarżonych i to w sposób skutkujący nieprawidłowością składu orzekającego, sąd powinien uprzedzić strony o

¹²²³ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 28 k.p.k.* [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, LEX 2020, teza 4.

¹²²⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 24.

możliwości zmiany kwalifikacji prawnej i odroczyć rozprawę, po czym wystąpić do prezesa sądu (przewodniczącego wydziału) o zarządzenie składu sądu zgodnie z możliwością do zastosowania kwalifikacją prawną czynu. Wskazana sytuacja będzie również powodowała (w oparciu o art. 404 § 2 k.p.k.) prowadzenie rozprawy od początku, bowiem zmianie ulega dwóch członków składu orzekającego¹²²⁵. Na kanwie powyższego orzeczenia przedmiotem rozważań była również kwestia ustalania nowego, poszerzonego składu sądu. Sąd Najwyższy stwierdził ostatecznie, że dopuszczalnym jest, by w składzie tym pozostały nadal osoby wchodzące dotąd do składu mniej liczebnego, jak i, aby skład ten tworzyły zupełnie nowe osoby. Dokoptowanie doń dwu nowych osób nie może być uznane za rażące uchybienie prawu, które mogło mieć wpływ na treść orzeczenia. W każdej z tych sytuacji istnieje konieczność prowadzenia rozprawy od początku. Wskazane rozstrzygnięcie powstało na kanwie poszerzenia składu orzekającego na podstawie art. 28 § 4 k.p.k. Zachodziła tu konieczność poszerzenia składu orzekającego na skutek uprzedzenia o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej w trybie art. 399 § 1 k.p.k.¹²²⁶. Nie ma jednak przeciwwskazań, aby zastosować powyższą interpretację *per analogiam* do poszerzenia składu w oparciu o art. 28 § 3 k.p.k.

Rozstrzygnięcie sądu orzekającego w przedmiocie poszerzenia składu nie jest zaskarżalne. Nie jest również wiążące dla składu wyznaczonego w następstwie podjęcia decyzji w trybie art. 28 § 3 k.p.k. Sąd rozpoznaje sprawę w ramach danego zdarzenia historycznego. Nie wiąże go również opis czynu ani jego kwalifikacja prawna w akcie oskarżenia¹²²⁷. Inaczej w sytuacji, gdy sąd w poszerzonym składzie rozpoznał już sprawę, przypisując ostatecznie oskarżonemu popełnienie czynu pierwotnie zarzuconego. Wskazana sytuacja nie oznacza, że sąd ten rozpoznawał sprawę w niewłaściwym składzie i zachodzi bezwzględna przyczyna odwoławcza¹²²⁸.

Interpretacji zwrotów „szczególna waga” lub „zawilość sprawy” z art. 28 § 3 k.p.k. należy dokonać z uwzględnieniem tożsamyh pojęć użytych w art. 25 § 2 k.p.k., gdy sąd apelacyjny, na wniosek sądu rejonowego, może przekazać do rozpoznania sądowi okręgowemu, jako sądowi pierwszej instancji, sprawę o każde przestępstwo, ze względu na szczególną wagę lub zawilość sprawy. Są to pojęcia ocenne, które oznaczają sprawy skomplikowane pod względem stanu faktycznego, analizy materiału dowodowego lub stanu prawnego. Wydaje się, że w ostatniej sytuacji procesowej (skomplikowania pod względem

¹²²⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2003 r., III KK 137/02, LEX nr 185289.

¹²²⁶ Postanowienie SN z dnia 4 listopada 2003 r., III KK 137/02.

¹²²⁷ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 28...*, teza 4, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2017 roku, III KK 26/13, LEX nr 1328036.

¹²²⁸ Postanowienie SN z dnia 4 listopada 2003 r., III KK 137/02.

stanu prawnego), sąd powinien wydać postanowienie o rozpoznaniu sprawy w składzie poszerzonym trzech sędziów zawodowych, zaś w odniesieniu do spraw skomplikowanych pod względem stanu faktycznego lub analizy materiału dowodowego uzasadnione byłoby poszerzenie składu do jednego sędziego i dwóch ławników.

Należy również zauważyć, że w sytuacji szczególnej wagi lub zawilości sprawy, sąd rejonowy ma dwie możliwości - albo z art. 25 § 2 k.p.k. albo z art. 28 § 3 k.p.k. W sytuacji, gdy sąd apelacyjny uzna, że sprawa nie jest szczególnie skomplikowana, sąd rejonowy może zastosować art. 28 § 3 k.p.k. Postanowienie sądu apelacyjnego w kwestii szczególnej zawilości lub wagi sprawy nie wiąże bowiem sądu rejonowego w zakresie poszerzenia składu orzekającego. W odniesieniu do sądu okręgowego orzekającego w I instancji, może on jedynie zastosować art. 28 § 3 k.p.k.¹²²⁹

Warto rozważyć kwestie odnoszące się do prawidłowości składu rozpoznającego sprawę w przedmiocie wydania wyroku łącznego. Jak przyjmuje się w orzecznictwie Sądu Najwyższego, sąd I instancji orzeka w tym wypadku w składzie jednego sędziego (art. 28 § 1 k.p.k.) albo w składzie trzech sędziów (obecnie także jednego sędziego i dwóch ławników), gdy sprawa jest szczególnej wagi lub zawiła (art. 28 § 3 k.p.k.)¹²³⁰. W przypadku rozpoznawania sprawy w przedmiocie wydania wyroku łącznego, sąd orzekający nie orzeka o odpowiedzialności karnej sprawcy, lecz dokonuje jedynie połączenia prawomocnie orzeczonych kar¹²³¹. Skład orzekający determinują przepisy art. 28 § 1 i § 3 k.p.k., bez względu na orzeczone uprzednio kary w wyrokach jednostkowych¹²³². Sąd orzekający w przedmiocie wyroku łącznego nie orzeka już w sprawie o zbrodnie. Wskazana kwestia została już prawomocnie osądzona w uprzednich postępowaniach¹²³³.

Tożsama sytuacja dotyczy orzekania w przedmiocie odszkodowania za niesłuszne skakanie, tymczasowe aresztowanie czy zatrzymanie. W tych sprawach sąd orzeka w składzie jednego sędziego (art. 554 § 2 k.p.k.). Warto zauważyć, że inaczej niż w przypadku art. 28 § 1 k.p.k., w art. 554 § 2 k.p.k. i art. 573 § 1 k.p.k. nie używa się zwrotu „rozprawa główna”, lecz „rozprawa”. Ustawodawca pierwsze z przywołanych pojęć odnosi do procesu, w którym decyduje się o odpowiedzialności karnej sprawcy. Nie ma zatem przeszkód, aby dokonać poszerzenia składu orzekającego na podstawie art. 28 § 3 k.p.k. z uwagi na szczególną wagę lub zawilość sprawy. *A maiori ad minus* należy uznać, że skoro ustawodawca umożliwia

¹²²⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 23.

¹²³⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2014 r., I KZP 22/14, LEX nr 1526846.

¹²³¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 marca 2013 r., III KK 399/12, LEX nr 1311393.

¹²³² H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 28...*, teza 8.

¹²³³ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 28

poszerzenie składów orzekających w odniesieniu do rozprawy głównej, tym bardziej można również poszerzyć składy sądów orzekających na rozprawie. Czym innym byłoby poszerzenie składów na podstawie art. 28 § 2 i 4 k.p.k., które dotyczy spraw o zbrodnię, a zatem nie ma zastosowania we wskazanych sytuacjach¹²³⁴.

Analogicznie należy opowiedzieć się w przypadku składów orzekających, rozpoznających na rozprawie wnioski prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego. W takim wypadku sąd również orzeka w składzie podstawowym, jednoosobowym. Może orzekać również w składzie jednego sędziego i dwóch ławników lub trzech sędziów w sytuacji szczególnej wagi lub zawłości sprawy. Nawet w przypadku spraw, gdy czyn zarzucony podejrzanemu stanowi zbrodnię, sąd orzekający nie rozpoznaje wniosku prokuratora w składzie wskazanym w art. 28 § 2 lub § 4 k.p.k., bowiem w tych wypadkach sąd orzeka o odpowiedzialności karnej oskarżonego, zaś rozpoznanie wniosku prokuratora w przedmiocie środka zabezpieczającego nie ma takiego charakteru. Sąd decyduje jedynie o jego zasadności, nie zaś o kwestii winy podejrzanego, bowiem jego wina jest wyłączona na podstawie art. 31 § 1 k.k.¹²³⁵.

Rozważając kwestie składów orzekających, należy zwrócić uwagę na art. 77 p.u.s.p., odnoszący się do delegowania sędziego do innego sądu. W składzie orzekającym może brać udział tylko jeden sędzia delegowany. Sędzia sądu niższego nie może być przewodniczącym składu sądu, z wyłączeniem spraw rozpoznawanych w składzie jednego sędziego i dwóch ławników albo w składzie jednego sędziego (art. 46 § 1 p.u.s.p.). Udział większej liczby sędziów delegowanych prowadziłyby do nienależytej obsady sądu i ostatecznie do wystąpienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. Pozostawiając poza marginesem rozważań kwestię delegacji sędziów do innych sądów, należy zastanowić się, czy istnieje możliwość delegowania ławnika do innego sądu. W tym wypadku należy opowiedzieć się przeciwko wskazanej możliwości, za czym przemawia m.in. art. 159 § 2 p.u.s.p., wskazujący, że nie można być ławnikiem jednocześnie w więcej niż jednym sądzie. Dokonując wykładni językowej wskazanego przepisu należy stwierdzić, że nie dopuszcza on możliwości delegacji ławnika. Wykonywanie funkcji sędziego społecznego w innym sądzie na podstawie delegacji oznaczałoby jego naruszenie. Patrząc przez pryzmat celowościowej regulacji, jak również dokonując jej wykładni systemowej, należy dojść do jednolitych wniosków. Po pierwsze, delegowanie sędziów umożliwia im rozwój zawodowy i późniejszy awans do sądu

¹²³⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 2.

¹²³⁵ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 8, 27, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 1999 r., I KZP 21/99, LEX nr 37092

wyższego rzędu. Ławnicy nie wykonują swoich obowiązków zawodowo, więc ewentualny awans ich nie obejmuje. Dokonując zaś analizy systemowej, należy zwrócić uwagę, że art. 4 § 2 p.u.s.p. zrównuje prawa ławników z sędziami, lecz tylko przy rozstrzyganiu spraw. W regulacji ustrojowej nie ma zaś przepisu odnoszącego się do możliwości odpowiedniego stosowania przepisów o sędziach do ławników, co potwierdza prawidłowość powyższej tezy o braku możliwości delegowania sędziów społecznych.

Warto również rozważyć kwestię składu orzekającego w sprawie po uchyleniu wyroku przez sąd odwoławczy i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania w odniesieniu do pośredniego zakazu *reformationis in peius* (art. 443 k.p.k.). W orzecznictwie sądów apelacyjnych i sądu najwyższej instancji wskazuje się, że sąd pierwszej instancji powinien rozpoznać sprawę w składzie dwóch sędziów i trzech ławników, nawet gdy wymierzeniu najsurowszej kary (t.j. dożywotniego pozbawienia wolności) przeciwstawia się pośredni zakaz *reformationis in peius*¹²³⁶. Zakaz ten (art. 443 k.p.k.) nie ma więc żadnego wpływu na właściwość rzeczową sądu, albowiem ta, w przepisie art. 25 § 1 k.p.k., wyznaczana jest tylko przez normy prawa karnego materialnego, które określają, jakie czyny zabronione stanowią zbrodnie lub występki wskazane w tym przepisie¹²³⁷. Zakaz nie ma również wpływu na skład sądu, który determinują ogólne reguły z art. 28 § 2 i 4 k.p.k., a nie kara możliwa do orzeczenia za dany czyn.

O ile wskazana linia orzecnicza znajdzie zastosowanie wprost w sytuacji, gdy oskarżonemu zarzucono w akcie oskarżenia czyn zagrożony karą dożywotniego pozbawienia wolności (np. zbrodnię z art. 148 § 1 k.k.), zaś sąd pierwszej instancji wymierzy ostatecznie karę pozbawienia wolności w wymiarze 20 lat. Po wniesieniu apelacji tylko na korzyść w zakresie winy i uchyleniu zaskarżonego wyroku z powodu skuteczności tak wniesionego środka odwoławczego, sąd *meriti*, rozpoznający sprawę na nowo nie będzie mógł wymierzyć kary surowszej, niż orzeczona poprzednio. Orzekał będzie nadal ten sam (liczbowo) skład sądu dwóch sędziów i trzech ławników. Inaczej zajdzie w sytuacji, gdy czyn zarzucony oskarżonemu nie został ostatecznie przypisany w I instancji (przewidujący ustawowe zagrożenie karą dożywotniego pozbawienia wolności), bo w ocenie sądu czyn ten wypełnił dyspozycję innego przepisu ustawy karnej, która nie przewiduje w katalogu kar kary dożywotniego pozbawienia wolności. W sytuacji zaskarżenia wyroku tylko na korzyść oskarżonego, uchyleniu wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, składem właściwym do rozpoznania sprawy

¹²³⁶ Tak m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 17 września 2008 r., II AKa 170/08, LEX nr 457797 oraz dużo wcześniejszy pogląd wyrażony w uchwale Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 27/69, LEX nr 18057.

¹²³⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2013 r., I KZP 25/12, LEX nr 1311529.

będzie skład jednego sędziego i dwóch ławników (jeśli czyn ostatecznie przypisany przez sąd pierwszej instancji stanowił zbrodnię) lub skład jednego sędziego (jeśli czyn ten stanowił występki). Również prokurator powinien przedstawić zarzuty zgodne z orzeczeniem sądu pierwszej instancji, nie zaś z pierwotnie zarzuconym czynem. Sąd *meriti* jest związany pośrednim zakazem *reformationis in peius*, przez co nie może orzec kary surowszej niż poprzednio wymierzona, jak również nie może zmienić na niekorzyść oskarżonego opisu czynu, jak i jego kwalifikacji prawnej. W tym też kierunku zmierza orzecznictwo (np. zakaz określony w art. 443 k.p.k. współkształtuje właściwość i skład sądu pierwszej instancji ponownie rozpoznającą sprawę¹²³⁸).

Należy zaaprobować pogląd wyrażony w postanowieniu Sądu Najwyższego, w którym wskazano, że wydanie orzeczenia w składzie dwóch sędziów i trzech ławników uzależnione jest od czynu, w ramach którego orzeka sąd. W sytuacji, gdy po uchyleniu wyroku sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania zajdzie konieczność prowadzenia sprawy od początku, sąd *meriti* będzie orzekał w ramach danego zdarzenia historycznego. Zdarzeniem tym nie będzie już czyn zarzucany oskarżonemu w akcie oskarżenia, lecz czyn przypisany przez sąd pierwszej instancji, w ramach którego wniesiono apelację tylko na korzyść oskarżonego i w ramach którego sąd odwoławczy uchylił wyrok i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. W zakresie sytuacji procesowej, gdy sąd odwoławczy uchyli wyrok, sąd *meriti*, rozpoznający sprawę ponownie, będzie związany nie tylko zdarzeniem historycznym, lecz również czynem uprzednio przypisanym oskarżonemu¹²³⁹.

3.4.3. Fora orzekania z udziałem czynnika społecznego

3.4.3.1. Zagadnienia ogólne

Przedmiotem rozważań jest kwestia składów orzekających zarówno na rozprawie, jak i na posiedzeniu. Kwestie odnoszące się do składów orzekających na rozprawie reguluje art. 28 § 1-4 k.p.k. W jego treści wskazano zasadę składu jednoosobowego oraz wyjątki, w tym, zależne od uznania sądu¹²⁴⁰.

¹²³⁸ D. Świecki, *Komentarz do art. 28 k.p.k...*, teza 26, wyrok Sądu Najwyższego z 4 lutego 2014 r., II KK 262/13, LEX nr 1483626, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2008 r., IV KK 143/08, LEX nr 490953, uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 27/69, LEX nr 18057, wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 17 września 2008 r., II AKa 170/08, LEX nr 457797, wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 87/14, LEX nr 1466969, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2017 roku, III KK 26/13.

¹²³⁹ Postanowienie SN z dnia 6 listopada 2008 r., IV KK 143/08.

¹²⁴⁰ Szerzej o składach orzekających na rozprawie rozdział 3.4.3.3.

Kolegialne składy orzekające z udziałem czynnika społecznego mogą wydawać rozstrzygnięcia również na posiedzeniu. W tym wypadku obowiązuje zasada składu jednoosobowego zawodowego (art. 30 § 1 k.p.k.). Jest to zatem taka sama zasada, jak na rozprawie (art. 28 § 1 k.p.k.). Wyjątkiem na posiedzeniu, są sytuacje, gdy ustawa stanowi inaczej albo ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę, prezes sądu zarządzi jej rozpoznanie w składzie trzech sędziów¹²⁴¹. Również, jak w przypadku rozprawy, ustawa nie przewiduje jednoosobowego orzekania sędziów społecznych. Należy przypomnieć zagadnienia związane z udziałem ławników w rozprawie, które obejmują współorzekanie z sędziami zawodowymi. Udział to orzekanie z kimś, nie zaś samodzielnie.

3.4.3.2. Składy orzekające z ławnikami na posiedzeniu

Jak wskazuje się w doktrynie, posiedzenia sądowe posiadają mniejsze znaczenie niż rozprawa, choć na przestrzeni lat znaczenie to wzrosło. Obecnie na posiedzeniach rozstrzyga się wiele istotnych kwestii. Jednym z przejawów mniejszej wagi posiedzeń sądowych jest chociażby podejmowanie decyzji w przedmiocie rozszerzenia składu orzekającego przez prezesa sądu. Na gruncie art. 28 § 3 k.p.k. wskazaną decyzję podejmuje sąd¹²⁴².

Warto zauważyć, że zasada jednoosobowego składu orzekającego na posiedzeniu została powtórzona m.in. w art. 329 § 1 k.p.k., który odnosi się do postępowania przygotowawczego. Także i w tym wypadku w art. 329 § 2 k.p.k. zastrzeżono wyjątek, że ustawa może stanowić inaczej, co umożliwia zastosowanie art. 30 § 1 k.p.k. *in fine* Zatem mocą zarządzenia prezesa sądu może dojść do rozszerzenia składu orzekającego na posiedzeniu. Wskazane zarządzenie nie podlega zaskarżeniu.

Przechodząc do przypadków udziału czynnika społecznego w składach orzekających na posiedzeniu, należy rozpocząć od udziału ławników przy wydawaniu rozstrzygnięć w przedmiocie sprostowania protokołu rozprawy lub posiedzenia lub przekładu zapisu dźwięku, gdy przewodniczący po wysłuchaniu protokolanta lub osoby, która sporządziła przekład zapisu dźwięku, oraz po odtworzeniu zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku nie przychylił się do wniosku i nie wydał zarządzenia o sprostowaniu protokołu lub przekładu zapisu dźwięku. W takiej sytuacji, w przedmiocie sprostowania orzeka, po wysłuchaniu protokolanta lub osoby, która sporządziła przekład zapisu dźwięku, sąd w składzie, w którym rozpoznawał sprawę, lecz

¹²⁴¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 kwietnia 2018 r., II AKa 114/17, LEX nr 3128597; M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 30 k.p.k.*..., teza 1.

¹²⁴² M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 30 k.p.k.*..., teza 1-2.

tylko wtedy, gdy skład sądu nie był jednoosobowy (art. 153 § 1 k.p.k.)¹²⁴³. Strony oraz osoby mające w tym interes prawny mogą bowiem złożyć wniosek o sprostowanie protokołu rozprawy i posiedzenia lub przekładu zapisu dźwięku, wskazując na nieścisłości i opuszczenia (art. 152 k.p.k.).

Zanim rozstrzygnięcie przedmiotowego wniosku zostanie przekazane do składu kolegiального, przewodniczący składu orzekającego, może zarządzeniem uwzględnić wniosek. W takim wypadku przewodniczący może jedynie uwzględnić złożony wniosek w całości. W innej sytuacji rozstrzygnięcie wydaje cały skład orzekający¹²⁴⁴.

Po przekazaniu sprostowania do rozstrzygnięcia składowi kolegialnemu sądu, może on uwzględnić wniosek i orzec o sprostowaniu lub tego nie uczynić. Sąd w składzie wieloosobowym w formie postanowienia orzeka w przedmiocie sprostowania. W każdym wypadku czy przewodniczący samodzielnie (zanim nie przychylił się do wniosku), czy skład kolegialny razem, dokonują wysłuchania protokolanta lub odtworzenia zapisu dźwięku. Wskazane czynności należy utrwalić choćby w formie notatki urzędowej. Można też sporządzić protokół, gdy przeprowadzający czynność uzna to za potrzebne. W innych wypadkach można ograniczyć się do sporządzenia notatki urzędowej (art. 143 § 2 k.p.k.)¹²⁴⁵.

W doktrynie wskazuje się, że może zaistnieć sytuacja niemożności wysłuchania protokolanta (np. z powodu zgonu, długotrwałego wyjazdu za granicę, ciężkiej choroby, braku możliwości ustalenia miejsca jego pobytu), a brak jest możliwości odtworzenia zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku (w niektórych sądach rozprawy nie są utrwalane w sposób umożliwiający odtworzenie zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku, lecz z przebiegu sporządzany jest tylko protokół w formie pisemnej). W takim przypadku wniosek o sprostowanie powinien zostać rozpoznany przez cały skład orzekający. W sytuacji braku możliwości przesłuchania protokolanta lub osoby, która dokonała przekładu dźwięku, przez przewodniczącego, nie ma konieczności odtwarzania zapisu dźwięku lub obrazu i dźwięku przez cały skład orzekający, co nie oznacza jednak, że nie może to nastąpić¹²⁴⁶.

Warto zauważyć, że w przedmiocie sprostowania orzeka ten sam skład, który rozpoznaje sprawę w pierwszej instancji. Jeżeli nie można utworzyć tego samego składu, postanowienie nie zapada, a poszczególni jego członkowie oraz protokolant lub osoba, która sporządziła przekład zapisu dźwięku, składają do akt sprawy oświadczenie co do zasadności

¹²⁴³ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 30 k.p.k.*..., teza 2, H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 30 k.p.k.*..., teza 4.

¹²⁴⁴ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 153*..., teza 3.

¹²⁴⁵ M. Kurowski, *Komentarz do art. 152-155 k.p.k.*..., teza 9.

¹²⁴⁶ M. Kurowski, *Komentarz do art. 152-155 k.p.k.*..., teza 9.

wniosku (art. 153 § 2 k.p.k.). Brak konieczności wydawania jakiegokolwiek decyzji procesowej. W doktrynie wskazuje się, że oświadczenia członków składu orzekającego mają znaczenie w postępowaniu odwoławczym. Po dokonaniu ich analizy, sąd II instancji może stwierdzić, czy w istocie doszło do nieścisłości lub opuszczeń w protokole¹²⁴⁷.

Rozstrzygnięcie zostaje wydane na posiedzeniu bez udziału stron. Strony mogą jednak wziąć w nim udział, jeżeli się stawią (art. 96 § 2 k.p.k.)¹²⁴⁸.

W razie uwzględnienia wniosku należy w sprostowanym protokole i przekładzie zapisu dźwięku umieścić odpowiednią wzmiankę, którą podpisują przewodniczący i protokolant lub osoba, która sporządziła przekład zapisu dźwięku (art. 153 § 3 k.p.k.). Nie ma zatem możliwości, aby sporządzić nowy protokół, zapis, czy ich fragment. Po dokonaniu sprostowania, o jego treści zawiadamia się strony, a o odmowie sprostowania osobę, która zgłosiła wniosek. Wskazane rozstrzygnięcia nie są zaskarżalne, więc zawiadomienie ma jedynie charakter informacyjny (art. 100 § 5 k.p.k.). Niezależnie od sposobu załatwienia złożonego wniosku, dołącza się go do protokołu rozprawy lub posiedzenia (art. 155 § 1 i 2 k.p.k.)¹²⁴⁹.

Jeżeli nieścisłość lub opuszczenie w przekładzie zapisu dźwięku wynika z niedającego się usunąć zniekształcenia lub braku zapisu dźwięku, stosowną wzmiankę należy zamieścić w protokole i przekładzie zapisu dźwięku (art. 153 § 4 k.p.k.). We wskazanym przypadku brak zatem możliwości sprostowania.

W sytuacji złożenia wniosku o sprostowanie protokołu rozprawy albo posiedzenia lub przekładu zapisu dźwięku po przesłaniu akt sprawy do wyższej instancji, wniosek taki pozostawia się bez rozpoznania (art. 153 § 5 k.p.k.). Wniosek o sprostowanie protokołu należy złożyć do przesłania akt sprawy do sądu drugiej instancji. Po tym momencie strony postępowania mogą zwracać uwagę sądu na nieścisłości i opuszczenia w protokole poprzez podniesienie ich w środку odwoławczym (art. 447 § 4 k.p.k.).

Inną sytuacją orzekania czynnika społecznego na posiedzeniu jest wydawanie orzeczeń zapadających w czasie przerwy w rozprawie, gdy skład orzekający nie jest jednoosobowy. Orzeczenia wydaje się wtedy w składzie rozpoznającym sprawę, a w wypadku niemożności jego utworzenia - w takim samym składzie (art. 403 k.p.k.). Inaczej jest w odniesieniu do orzeczeń wydawanych w czasie odroczenia rozprawy, kiedy decyzję może podjąć

¹²⁴⁷ M. Kurowski, *Komentarz do art. 152-155 k.p.k.*..., teza 9.

¹²⁴⁸ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 153*..., teza 4.

¹²⁴⁹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 152-155 k.p.k.*..., teza 10; szerzej: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1978 r., IV KR 262/77, LEX nr 19384.

przewodniczący składu orzekającego lub przewodniczący wydziału, a także sąd w składzie podstawowym wynikającym z art. 30 § 1 k.p.k.¹²⁵⁰.

W powyższym układzie procesowym chodzi o wydawanie postanowień w sytuacji orzekania na posiedzeniu w przypadku spraw o charakterze wpadkowym, jak np. przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania. Orzeczenie w czasie przerwy powinno zostać wydane w tym samym składzie orzekającym, a zatem personalnie przez tych samych sędziów i ławników (członków składu orzekającego). Założeniem regulacji jest usprawnienie postępowania. Sędziowie i ławnicy wchodzący w skład rozpoznający daną sprawę znają najlepiej akta sprawy. Rozstrzygnięcie kwestii wpadkowej powinno nastąpić szybciej niż w przypadku rozpoznania jej przez inny skład orzekający. Bez konieczności zapoznawania się z aktami sprawy od początku. W wypadku niemożności utworzenia składu (np. z powodu nieobecności któregośkolwiek z jego członków), sąd będzie orzekał w takim samym składzie, a zatem odpowiadającym strukturalnie członkom składu podstawowego, choć nie personalnie, np. inni sędziowie i ławnicy odpowiadający liczebnie składowi sądu na rozprawie¹²⁵¹.

Wskazana sytuacja orzekania w czasie przerwy w rozprawie nie dotyczy jednak orzekania w przedmiocie wyłączenia sędziego w sytuacji wskazanej w art. 42 § 4 k.p.k. Wyjątkowość składu orzekającego w przedmiocie wyłączenia jest przedmiotem sporu pomiędzy przedstawicielami doktryny i orzecznictwa. Zgodnie z pierwszym stanowiskiem, w takim wypadku w przedmiocie wyłączenia orzeka skład orzekający z wyłączeniem sędziego, którego wniosek dotyczy. Drugi pogląd, wyrażony w orzecznictwie opowiada się zaś za orzekaniem przez sąd na posiedzeniu w składzie jednoosobowym (a zatem wskazanym w treści art. 30 § 1 k.p.k.). W analizowanej sytuacji „sąd, przed którym toczy się postępowanie” należy rozumieć jako sąd tożsamy miejscowo i instytucjonalnie, nie zaś jako sąd w takim samym składzie, który procedował w sprawie w momencie, gdy ów wniosek został złożony. Norma wskazana w art. 403 k.p.k. w tymże postępowaniu nie ma zastosowania¹²⁵². W piśmiennictwie wskazano natomiast, że w sytuacji, gdy skład orzekający miałby rozpoznać wniosek o wyłączenie jednego z członków składu orzekającego, skład sądu staje się niekompletny, przez co brak możliwości orzekania¹²⁵³.

¹²⁵⁰ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 2, M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 30 k.p.k.*..., teza 2.

¹²⁵¹ D. Świecki, *Komentarz do art. 403 k.p.k.*..., teza 1-3, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Komentarz do art. 403 k.p.k.* [w:] R. A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom III. Komentarz do art. 297-424*, LEX 2021.

¹²⁵² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2005 r., V KK 430/04, LEX nr 151684.

¹²⁵³ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 7-8, R. A. Stefański, *Postępowanie w przedmiocie wyłączenia sędziego w postępowaniu karnym* [w:] I. Nowikowski (red.) *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, Lublin 2007, s. 445.

W judykaturze wskazuje się również, że czym innym jest „przerwa” z art. 401 § 1 k.p.k. i „przerwa” wyznaczona w celu rozpoznania wniosku o wyłączenie sędziego. W drugiej sytuacji należy stosować ogólne przepisy o składach orzekających na posiedzeniu¹²⁵⁴.

W doktrynie wyrażono również pogląd, że w przypadku orzekania w przedmiocie wyłączenia sędziego przed rozprawą główną lub apelacyjną, sąd orzeka w składzie jednoosobowym. W wypadku zaś zgłoszenia wniosku o wyłączenie w czasie rozprawy, konieczne jest zarządzenie przerwy w celu rozstrzygnięcia w przedmiocie wyłączenia. Skład dotychczas rozpoznający sprawę staje się niekompletny z uwagi na okoliczność, że w składzie orzekającym w kwestii wyłączenia nie może brać udziału sędzia, którego dotyczy wyłączenie (art. 42 § 4 k.p.k. *in fine*)¹²⁵⁵.

Biorąc pod rozwagę powyższe argumenty przedstawione przez orzecznictwo i doktrynę w przedmiocie składu orzekającego w zakresie wyłączenia sędziego, należy opowiedzieć się za stanowiskiem, zgodnie z którym, właściwym do rozpoznania w przedmiocie wyłączenia jest skład odpowiadający liczebnie składowi orzekającemu na rozprawie głównej, nie zaś personalnie, z uwagi na wyłączenie konkretnego sędziego, co do którego złożono wniosek w oparciu o art. 42 § 4 k.p.k. *in fine*. Należy podzielić rozumienie zwrotu "sąd, przed którym toczy się postępowanie" jako sądu w rozumieniu procesowym, w jego ujęciu instytucjonalnym. Rozumienie procesowe oznacza, że sąd rozpoznaje sprawę w składzie odpowiadającym liczebnie składowi orzekającemu w danej sprawie, zaś w ujęciu instytucjonalnym, jako dany sąd, przed którym rozpoznawana jest sprawa. Zatem w sytuacji, gdy na rozprawie głównej orzeka skład „dwa plus trzy” i co do jednego sędziego zostanie zgłoszony wniosek o wyłączenie, rozpozna go skład rozpoznający daną sprawę, z tym, że na miejsce sędziego, którego dotyczy wniosek wejdzie inny sędzia z danego wydziału. W przypadku odroczenia rozprawy, dopuszczalne jest skorzystanie ze składu wskazanego w treści art. 30 § 1 k.p.k., a zatem składu podstawowego dla posiedzeń (jednego sędziego)¹²⁵⁶. Nie ma bowiem przeszkód przeciwko zastosowaniu normy art. 402 § 1 k.p.k. do orzekania w przedmiocie wyłączenia sędziego w czasie przerwy. Wykładnia językowa oraz systemowa wskazanego przepisu prowadzą do wniosku, że należy go stosować również do składów orzekających w przedmiocie wyłączenia. Do tożsamej konkluzji należy dojść po dokonaniu analizy art. 42 § 4 k.p.k., w zakresie, w jakim stanowi on o sądzie, przed którym toczy się postępowanie. Sąd ten należy

¹²⁵⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2014 r., II AKa 66/14, LEX nr 1454660, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2005 r., V KK 430/04; C. Kulesza, *Komentarz do art. 403 k.p.k.* [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, LEX 2020, teza 3.

¹²⁵⁵ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 7-8.

¹²⁵⁶ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 7-8.

rozumieć jako skład sądu rozpoznający daną sprawę w konkretnym sądzie w znaczeniu instytucjonalnym.

Należy rozważyć kwestię rozpoznania sprawy wпадkowej, gdy wyznaczono przerwę przed rozpoczęciem przewodu sądowego - w trybie art. 382 k.p.k. Wskazuje się, że do tak zarządzanej przerwy nie stosuje się ściśle art. 402 § 1-3 k.p.k.¹²⁵⁷. Dopuszczalnym byłoby również wydawanie orzeczeń na zasadach obowiązujących jak w przypadku odroczenia rozprawy, a zatem przez przewodniczącego składu orzekającego lub przewodniczącego wydziału.

Warto zwrócić uwagę na konsekwencje wydania orzeczenia w sprawie wпадkowej w czasie przerwy przez skład nienależycie obsadzony. Dojdzie tu do bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. - zarówno w sytuacji wydania orzeczenia przez skład sądu nieodpowiadający strukturalnie składowi orzekającemu (trzech sędziów zamiast jednego sędziego i dwóch ławników) jak i w składzie mniejszym niż orzekający w toku rozprawy głównej (trzech sędziów zamiast dwóch sędziów i trzech ławników). Skoro na tym etapie postępowania w ustawie przewidziano wyłącznie jeden skład sądu jako właściwy, to uznać należy, że wszelkie inne składy sądu, które nie mogą być wyznaczone na podstawie ustawy, są niewłaściwe, choćby były to składy liczbowo szersze lub wyżej kwalifikowane¹²⁵⁸.

Kolejnym przypadkiem składu ławniczego orzekającego na posiedzeniu jest rozpoznanie prośby o ułaskawienie. Sąd rozpoznaje ją w takim samym składzie, w jakim orzekał. W skład sądu powinni w miarę możliwości wchodzić sędziowie i ławnicy, którzy brali udział w wydaniu wyroku (art. 562 § 1 k.p.k.)¹²⁵⁹. Wskazana regulacja ma zastosowanie zarówno do spraw, w których wszczęto postępowanie na wniosek, jak i z urzędu oraz do sądu pierwszej instancji, jeżeli orzekał w składzie ławniczym, a także do sądu II instancji. Sąd rozpoznaje zatem sprawę o ułaskawienie w składzie strukturalnym, w jakim orzekał rozpoznając sprawę merytorycznie. W miarę możliwości powinni to być ci sami sędziowie i ławnicy (personalnie)¹²⁶⁰. Wskazana kwestia jest jednak ograniczona. Ławnicy mogą już nie sprawować wymiaru sprawiedliwości, zaś sędziowie mogą zostać delegowani do innego sądu, awansować lub przejść w stan spoczynku. W doktrynie wskazuje się, że powinność rozpoznania prośby o ułaskawienie przez ten sam skład, który orzekał w pierwszej instancji ma charakter względny. Pod uwagę bierze się ławników, którzy aktualnie wykonują funkcję i

¹²⁵⁷ C. Kulesza, *Komentarz do art. 403 k.p.k.*..., teza 4.

¹²⁵⁸ C. Kulesza, *Komentarz do art. 403 k.p.k.*..., teza 5, postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 lipca 2004 r., II AKz 518/04.

¹²⁵⁹ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 30 k.p.k.*..., teza 2.

¹²⁶⁰ D. Świecki, *Komentarz do art. 562 k.p.k.*..., teza 1-2.

sędziów czynnych w danym sądzie¹²⁶¹. W każdym wypadku rozpoznanie prośby przez sędziów i ławników, którzy nie są uprawnieni do orzekania w danym sądzie powodowałoby wystąpienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k.

Warto zwrócić uwagę, że prośbę o ułaskawienie rozpoznaje się na posiedzeniu, nie na rozprawie (art. 95 § 1 k.p.k.). Skład sądu z art. 562 § 1 k.p.k. stanowi zatem wyjątek wobec podstawowego składu sądu orzekającego na posiedzeniu z art. 30 § 1 k.p.k.¹²⁶². Dokonując wykładni systemowej art. 562 § 1 k.p.k. należy uznać, że przepis ten reguluje skład orzekający na posiedzeniu w przedmiocie ułaskawienia w tożsamy sposób, jak na rozprawie głównej (art. 28 § 1, 2 i 4 k.p.k.).

Przed nowelizacją dokonaną ustawą z dnia 15 marca 2007 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw¹²⁶³, zasadą było rozpoznawanie spraw w pierwszej instancji na rozprawie głównej w składach kolegialnych (jeden sędzia i dwóch ławników). Po wejściu w życie wskazanej ustawy, zasadą jest, że sprawy na rozprawie głównej rozpoznawane są w składzie jednego sędziego (art. 28 § 1 k.p.k.).

Choć wiele lat minęło od znowelizowania przepisów dotyczących składów orzekających w przedmiocie ułaskawienia, nadal mogą znaleźć zastosowanie przepisy przejściowe. Kwestię składów orzekających aktualnie w przedmiocie ułaskawienia reguluje art. 18 ust. 2 ustawy z dnia 15 marca 2007 roku. Wskazany przepis stanowi, że gdy prośbę o ułaskawienie wniesiono przed dniem wejścia w życie ustawy, w sprawach, w których według przepisów dotychczasowych sąd orzekał jednoosobowo albo z udziałem ławników, stosuje się przepisy dotychczasowe. Gdy sąd orzekał w przedmiocie ułaskawienia z udziałem ławników, zaś sprawa zostaje w toku od czasów poprzedzających wejście w życie ustawy nowelizującej, właściwy będzie skład z udziałem ławników. Dotyczy to zarówno sądów rejonowych, jak i sądów okręgowych w sprawach o występki. W razie wniesienia prośby po dniu wejścia w życie ustawy, jeżeli prośba o ułaskawienie obejmuje skazanie w sprawie, w której według przepisów w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą sąd orzeka w składzie jednego sędziego, sąd rozpoznaje tę prośbę jednoosobowo. W tym wypadku, sąd rozpoznaje zatem sprawę w składzie zawodowym, nawet w sytuacji, gdy uprzednio wyrok zastał wydany w składzie z udziałem ławników¹²⁶⁴.

¹²⁶¹ J. Matras, *Komentarz do art. 562 k.p.k.* [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, LEX 2020, teza 1.

¹²⁶² J. Matras, *Komentarz do art. 562 k.p.k.*..., teza 2.

¹²⁶³ Dz. U. Nr 112, poz. 766; dalej: ustawa z dnia 15 marca 2007 roku.

¹²⁶⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 562 k.p.k.*..., teza 3.

Wskazana nowelizacja nie dotyczy jednak spraw rozpoznawanych przed sądami okręgowymi, w których w każdym wypadku, gdy sąd rozpoznawał sprawę o zbrodnię, prośbę o ułaskawienie rozpoznawał odpowiednio skład jeden sędzia i dwóch ławników lub dwóch sędziów i trzech ławników. Od wskazanej zasady nie ma wyjątków. W przypadku występków, gdy sąd orzeka w pierwszej instancji na podstawie art. 28 § 3 k.p.k. w składzie „jeden plus dwa” wskazany skład powinien również orzekać w przedmiocie ułaskawienia. Zarówno w sądzie rejonowym, jak i okręgowym.

Odnosząc się do innych kwestii dotyczących składów orzekających w czasie posiedzeń, ustawodawca ogranicza część czynności jedynie dla profesjonalnych członków składu orzekającego. Taką sytuacją jest m.in. art. 97 k.p.k., odnoszący się do czynności sprawdzających przed wydaniem orzeczenia na posiedzeniu. Sąd dokonuje tego sam albo w tym celu wyznacza sędziego ze składu orzekającego bądź zwraca się o wykonanie określonych czynności do sądu miejscowo właściwego. Przepis ogranicza możliwość wykonania czynności do sędziów zawodowych, również z sądu wezwanego. Regulacja przewiduje również możliwość wykonania czynności przez referendarza sądowego, gdy nie wymagają one przeprowadzenia dowodu.

W przypadku składów odwoławczych orzekających na posiedzeniu, skład sądu pierwszej instancji determinuje skład sądu odwoławczego. Zasadą na posiedzeniu przed sądem odwoławczym, podobnie jak przed sądem pierwszej instancji, jest orzekanie w składach jednoosobowych zawodowych. Sąd odwoławczy na posiedzeniu orzeka jednoosobowo, a w składzie trzech sędziów wówczas, gdy zaskarżone orzeczenie wydano w składzie innym niż jednoosobowy albo ze względu na szczególną zawikłość sprawy lub jej wagę prezes sądu zarządzi jej rozpoznanie w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 30 § 2 k.p.k.). Gdy zaskarżone orzeczenie wydano w składzie innym niż jednoosobowy, zatem również w sytuacji, gdy sąd pierwszej instancji wydał orzeczenie na posiedzeniu w składzie z udziałem czynnika społecznego, sąd odwoławczy rozpoznaje środek zaskarżenia (np. zażalenie od wydanego postanowienia) w składzie trzech sędziów. Istnieje więcej wyjątków w przypadku składów orzekających w drugiej instancji (tak również w zakresie kolegialnych zawodowych składów sądu pierwszej instancji, które wydały rozstrzygnięcie na posiedzeniu), np. gdy ze względu na szczególną zawikłość sprawy lub jej wagę prezes sądu odwoławczego zarządzi rozpoznanie środka zaskarżenia w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Poza zakresem uprawnień orzeczniczych ławników w toku posiedzeń znajdują się kwestie związane z przesłuchaniem małoletniego pokrzywdzonego, małoletniego świadka lub pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności w

trybie art. 185a-185c k.p.k. oraz przesłuchanie świadka z zaburzeniami psychicznymi, rozwojowymi, zakłóceniami zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń i gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach niż wskazane mogłoby wpłynąć negatywnie na jego stan psychiczny lub byłoby znacznie utrudnione w trybie nowego art. 185e k.p.k. Wskazane posiedzenia w tzw. niebieskich pokojach przeprowadza sędzia zawodowy. Zwykle organizowane są one w toku czynności sądu w postępowaniu przygotowawczym w trybie art. 329 § 1-2 k.p.k. Gdy sprawa trafia do losowania, biorą w nim udział tylko profesjonalni członkowie składu. Brak możliwości wylosowania ławnika. Nawet regulacje ustrojowe oraz regulamin urzędowania nie przewidują jednoosobowych składów ławniczych, bowiem nie stanowi to realizacji udziału czynnika społecznego w sprawach karnych.

Ustawą z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹²⁶⁵, uchylono art. 185c § 3 k.p.k. Przepis ten dopuszczał możliwość powtórnego przesłuchania pokrzywdzonego w warunkach art. 177 § 1a k.p.k. W uprzednim stanie prawnym, w sytuacji konieczności ponownego przeprowadzenia dowodu z przesłuchania pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, ustawa przewidywała możliwość przeprowadzenia przesłuchania na wniosek pokrzywdzonego w sposób wskazany w art. 177 § 1a k.p.k., gdy zachodziła uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania lub wywierać negatywny wpływ na stan psychiczny pokrzywdzonego (art. 185c § 3 k.p.k. w brzmieniu do dnia 14 sierpnia 2023 roku). Brak było podstaw do przyjęcia, że wskazany dowód mógł przeprowadzić ławnik. Aktualnie w doktrynie wskazuje się, że nie ma przeszkód, aby w wypadku ponownego przesłuchania stosować *per analogiam* art. 185a § 2 k.p.k., a więc, tak jak w przypadku ponownego przesłuchania na gruncie art. 185a k.p.k., przesłuchiwać w warunkach niebieskiego pokoju¹²⁶⁶. W każdym wypadku podmiotem przeprowadzającym przesłuchanie jest sędzia zawodowy.

Dopuszczalną sytuacją przesłuchania pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności w uprzednim stanie prawnym przez sąd z udziałem ławników było zadawanie pytań w przypadku przesłuchiwanie w trybie art. 177 § 1a k.p.k. przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, co następowało już jednak w czasie rozprawy. Ustawa karnoprosowa dopuszcza aktualnie możliwość

¹²⁶⁵ Dz. U. poz. 289 z późn. zm.

¹²⁶⁶ M. Kurowski, *Komentarz do art. 185c k.p.k.*, teza 7.

przesłuchania pokrzywdzonego przez ławników w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności i zadawania pytań jako członek składu, gdy sąd zdecyduje się ponownie przesłuchać pokrzywdzonego na rozprawie, odstępując od możliwości przesłuchania w trybie art. 177 § 1a k.p.k. (choć wskazuje się, że ponowne przesłuchanie pokrzywdzonego powinno w tej sytuacji nastąpić również na posiedzeniu, a zatem bez udziału ławników i w takich warunkach sąd powinien przesłuchiwać pokrzywdzonego w sprawie o przestępstwo tzw. seksualne celem przeciwdziałania wtórnej wiktymizacji¹²⁶⁷). Możliwość przesłuchiwanie przez sąd z udziałem ławników w trybie art. 177 § 1a k.p.k. dotyczy obecnie małoletniego świadka, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat (art. 185b § 2 k.p.k.). Należy ograniczyć ją do zadawania pytań w czasie rozprawy za pośrednictwem urządzeń technicznych umożliwiającym przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku.

Ławnik nie może prowadzić postępowania mediacyjnego (art. 23a § 3 k.p.k.). W doktrynie podnosi się, że regulacja obejmuje jedynie ławnika wykonującego obowiązki w okresie kadencji. Osoba, która uprzednio pełniła funkcje sędziego społecznego może prowadzić postępowanie mediacyjne¹²⁶⁸.

Ustawodawca słusznie wyłączył ławnika z przeprowadzania postępowań mediacyjnych. Pośród wyłączonych podmiotów znaleźli się bowiem: osoba, co do której w sprawie zachodzą okoliczności określone w art. 40 i art. 41 § 1 k.p.k., czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, a także aplikant wymienionych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. Regulacja dopuszcza również wyłączenie mediatora na wniosek (odpowiednie stosowanie art. 42 k.p.k.). Ustawodawca wyklucza zatem osoby związane ze sprawą, ze stronami postępowania, jak również te, które mogłyby posiadać ograniczoną możliwość zachowania bezstronności w sprawie. Poza katalogiem osób uprawnionych znajdują się także osoby związane z wymiarem sprawiedliwości, zatrudnione w sądach i prokuraturach oraz funkcjonariusze instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. Ustawodawca, w zakresie podmiotów uprawnionych do prowadzenia mediacji, skupia się na konieczności zachowania bezstronności, zaś osoby wykonujące poszczególne zawody mogłyby być zainteresowane konkretnym rozstrzygnięciem sprawy, czy budzić wątpliwości w zakresie swej bezstronności dla osób postronnych.

¹²⁶⁷ M. Kurowski, *Komentarz do art. 185c k.p.k.*, teza 7.

¹²⁶⁸ S. Steinborn, *Komentarz do art. 23a k.p.k.* [w:] S. Steinborn (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, LEX 2016, teza 19.

3.4.3.3. Udział czynnika społecznego w rozprawie głównej

Szeroki zakres udziału czynnika społecznego obejmuje jeden z najistotniejszych etapów postępowania karnego przed sądem I instancji jakim jest rozprawa główna. Ławnicy jako pełnoprawni członkowie składu orzekającego, których uprawnienia w art. 4 § 2 p.u.s.p. zrównano z prawami sędziów, mają możliwość dokonywania większości czynności zastrzeżonych w toku rozprawy dla sędziów zawodowych. Należy zwrócić uwagę na poszczególne etapy rozprawy głównej przez pryzmat udziału ławników. Etapy te charakteryzują się różnym zakresem uprawnień sędziów społecznych. Są to kolejno: rozpoczęcie rozprawy głównej, przewod sądowy, głosy końcowe i wyrokowanie. Wyrokowanie zaś należy podzielić na dwie podfazy, jakimi są udział w naradzie i głosowaniu oraz podpisanie wyroku i jego promulgacja.

Przed odniesieniem się do kwestii związanej z rozprawą główną należy zwrócić uwagę na postępowanie, które niejednokrotnie poprzedza przewod sądowy, jakim jest posiedzenie wstępne (art. 349 k.p.k.). Posiedzenie to będzie prowadził przewodniczący składu orzekającego. W tym wypadku znajduje zastosowanie skład właściwy dla posiedzeń, zatem jednoosobowy, także w przypadku składów kolegialnych na rozprawie (art. 30 § 1 k.p.k.). Zastosowanie tego przepisu będzie ściśle odnosić się do składów sędzia i dwóch ławników. W doktrynie wskazuje się, że w odniesieniu do składów „dwa plus trzy”, posiedzenie wstępne może prowadzić również sędzia sprawozdawca, gdy nie jest nim przewodniczący (tak w przypadku sędziów delegowanych). Z zasady należy uznać, że takie rozwiązanie jest pożądane, bowiem sędzia sprawozdawca najlepiej zna akta sprawy i może przeprowadzić posiedzenie wstępne¹²⁶⁹.

Można zastanowić się nad sytuacją, gdy ławnik weźmie udział w posiedzeniu wstępnym. Taka sytuacja będzie mieć miejsce na gruncie art. 349 § 11 k.p.k. Na wniosek strony lub z urzędu można bowiem wyznaczyć posiedzenie w przedmiocie planowania i organizacji rozprawy głównej również po rozpoczęciu przewodu sądowego, jeżeli przyczyni się to do usprawnienia dalszego biegu postępowania. Posiedzenie wstępne może zostać wyznaczone w toku przerwy w rozprawie. Znajdzie tu zastosowanie art. 403 k.p.k., bowiem orzeczenia zapadające w czasie przerwy w rozprawie wydaje się w składzie rozpoznającym sprawę, a w wypadku niemożności jego utworzenia - w takim samym składzie. W przypadku odroczenia

¹²⁶⁹ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 349 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023, teza 10.

rozprawy, posiedzenie wstępne przeprowadzi sąd w składzie jednego sędziego (art. 30 § 1 k.p.k.).

3.4.3.3.1. Udział czynnika społecznego w rozpoczęciu rozprawy głównej

Rozprawa główna rozpoczyna się od wywołania sprawy. Następnie przewodniczący sprawdza, czy wszyscy wezwani stawili się oraz czy nie ma przeszkód do rozpoznania sprawy (art. 381 k.p.k.). Rozpoczęcie rozprawy głównej kończy się wraz ze zwięzłym przedstawieniem przez oskarżyciela zarzutów oskarżenia¹²⁷⁰.

Sprawę wywołuje protokolant. Następuje to bądź przez wyjście przed salę rozpraw i powiedzenie sygnatury rozpoznawanej sprawy lub nazwiska oskarżonego (lub jednego z oskarżonych), którego sprawa dotyczy, bądź za pośrednictwem systemu nagłaśniającego, umożliwiającego łączność z podmiotami zebranymi przed salą rozpraw. Wywołanie sprawy to poinformowanie oczekujących osób, że rozpoczyna się sprawa konkretnego oskarżonego. W tym czasie na salę wchodzi oczekujący - oskarżony i jego obrońca, oskarżyciel, świadkowie, ewentualnie biegli i inne podmioty. Wskazany etap rozprawy głównej ma swoje odniesienie w początku protokołu sporządzanego pod kierownictwem przewodniczącego rozprawy¹²⁷¹.

Wszystkie czynności związane ze sprawdzeniem listy obecności, odnotowaniem, którzy uczestnicy rozprawy stawili się, a którzy nie, czy wezwania (lub zawiadomienia) dla nich doręczono prawidłowo dokonuje przewodniczący rozprawy. Jest on centralną postacią rozprawy sądowej w sprawach karnych. Jego rola jest znacząca. W przypadku, gdy przewodniczący jest również sprawozdawcą, rola pozostałych członków składu orzekającego jest ograniczona. Od jego uprawnień zależy sprawność rozpoznawanej sprawy. Szczególnie w zakresie postępowania dowodowego (które wnioski dowodowe dopuszczać, które zaś oddalać, bowiem nie mają one znaczenia dla rozpoznawanej sprawy). Wskazane czynności nie mają jednak waloru o charakterze orzecznym, lecz wpływają na sam wynik postępowania. Przewodniczącym posiedzenia lub rozprawy jest sędzia lub asesor sądowy przewodniczący składowi rozpoznającemu sprawę albo sędzia, asesor sądowy lub referendarz sądowy rozpoznający sprawę w składzie jednoosobowym (§ 2 pkt 10 regulaminu urzędowania). Sędzia sądu niższego nie może być przewodniczącym składu sądu, z wyłączeniem spraw

¹²⁷⁰ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 381 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2024, teza 1.

¹²⁷¹ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 381 k.p.k.*...

rozpoznawanych w składzie jednego sędziego i dwóch ławników albo w składzie jednego sędziego (art. 46 § 1 p.u.s.p.)¹²⁷².

Czynności dokonywane przez przewodniczącego składu orzekającego, jak również jego centralna rola w toku procesu karnego znajdują funkcjonalne odzwierciedlenie w treści ustawy karnoprosesowej - w art. 366 § 1 i 2 k.p.k. Przewodniczący kieruje bowiem rozprawą główną, czuwa nad jej prawidłowym przebiegiem, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy (§ 1). Przewodniczący powinien również dążyć, aby sprawa została rozstrzygnięta już na pierwszym terminie rozprawy (§ 2). Z przywołanego przepisu należy wyprowadzić wspomnianą już centralną rolę przewodniczącego i jego obowiązek sprawnego kierowania rozprawą główną.

Z powyższego przepisu należy wyprowadzić kierownictwo formalne i materialne rozprawą. Kierownictwo formalne odnosi się do prawidłowego przebiegu rozprawy - kolejności czynności, zachowania porządku na sali rozpraw. Przewodniczący powinien zwracać uwagę na kulturę na sali rozpraw - zarówno uczestników postępowania, a więc stron, pełnomocników, obrońców, oskarżyciela, a w szczególności zaś na kulturę osobistą członków składu orzekającego. Od postawy i umiejętności przewodniczącego, opanowania własnych lub cudzych emocji oraz od jego kultury osobistej zależy w dużym stopniu prawidłowość przebiegu posiedzenia oraz poprawność postawy uczestników postępowania. Szczególnie istotne jest zachowanie członków składu orzekającego, które wpływa na odbiór władzy sądowniczej przez społeczeństwo i zaufanie do wymiaru sprawiedliwości. Ważne jest zatem, aby nikt spośród członków składu orzekającego nie naruszył zasad kultury osobistej oraz dóbr osobistych uczestników postępowania. Przewodniczący powinien zwracać uwagę na każde nieprawidłowe zachowanie¹²⁷³.

Kierownictwo materialne oznacza natomiast realizację zasady prawdy materialnej (art. 2 § 2 k.p.k.). Przewodniczący czuwa, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy. Inaczej niż w przypadku modelu rozprawy przed sądem cywilnym, w którym sąd orzekający pełni rolę mediatora, a przeprowadzanie dowodów z urzędu w postępowaniu procesowym następuje rzadko (art. 232 zd. 2 k.p.c.), w sprawach karnych sąd dąży do ustalenia przebiegu zdarzenia przestępnego, a przez to również, aby uznanie sprawstwa i winy oskarżonego nastąpiło na podstawie prawdziwych okoliczności faktycznych. Sąd karny, a

¹²⁷² J. Kosonoga, *Skład sądu na rozprawie głównej*, IN, 4/2016, s. 87.

¹²⁷³ D. Świecki, *Komentarz do art. 366 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2024, teza 2-9, Uchwała Sądu Najwyższego, pełny skład SN z dnia 15 lipca 1974 r., Kw Pr 2/1974, LEX nr 1730, A. Murzynowski, *O stałym rozwoju kultury postępowania przed sądem I instancji*, „Państwo i Prawo” 1967, nr 12, s. 988-990.

głównie przewodniczący rozprawy jest zobowiązany aktywnie uczestniczyć w postępowaniu dowodowym, co sprowadza się również do dopuszczania dowodów z urzędu¹²⁷⁴.

Z zasady kierowania rozprawą i czuwania nad jej prawidłowym przebiegiem, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy przez przewodniczącego (art. 366 § 1 k.p.k.) należy wyprowadzić jego wyłączne uprawnienie do dokonania czynności sprawdzenia listy obecności. Można zastanowić się, czy nie przysługuje ono również ławnikom. Przeciwno wykładni rozszerzającej w zakresie podmiotu dokonującego sprawdzenia listy obecności i powierzenia tej czynności ławnikowi przemawia zarówno wykładnia językowa i systemowa dokonywania wskazanej czynności przez przewodniczącego. Ławnik może bowiem w sposób nieprawidłowy odczytać, czy wezwanie na termin rozprawy doręczono oskarżonemu w sposób prawidłowy, co nie zostanie później sprawdzone przez przewodniczącego i dojdzie do wystąpienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej w postaci rozpoznania sprawy podczas nieobecności oskarżonego, którego obecność była obowiązkowa (art. 439 § 1 pkt. 11 k.p.k.).

Z drugiej strony, warto zwrócić uwagę na art. 45 § 3 p.u.s.p., który stanowi podstawę do powierzania aplikantom sędziowskim Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury (dalej: KSSiP), pod nadzorem przewodniczącego, przeprowadzania poszczególnych czynności w trakcie posiedzenia jawnego lub rozprawy, w tym zadawania pytań świadkom, biegłym i stronom oraz innym osobom wysłuchiwanym przez sąd, z wyłączeniem możliwości wydawania orzeczeń. Czasem aplikantom powierza się także sprawdzanie listy obecności. Warto zwrócić uwagę, że aplikanci przed wykonywaniem jakichkolwiek czynności na rozprawie odbywają 24-miesięczne szkolenie w ramach aplikacji, zaś dokonują ich pod nadzorem przewodniczącego. Ławnicy nie odbywają kompleksowych szkoleń, które mogłyby im umożliwić prawidłowe dokonanie wskazanej czynności. Ponad to, wskazane uprawnienie aplikantów obowiązuje tylko w odniesieniu do spraw rozpoznawanych w składzie jednego sędziego, zatem nie przed sądem okręgowym, co prowadziłoby do konkluzji, że ławnicy nie powinni wykonywać czynności sprawdzania listy obecności.

Na etapie rozpoczęcia rozprawy głównej dochodzi zwykle do złożenia wniosków formalnych. Jedynym z wniosków, które mogą odnosić się do ławników jest wniosek o ich wyłączenie¹²⁷⁵. Warto rozważyć, czy wniosek o wyłączenie jednego ławnika lub sędziego może zostać rozpoznany w składzie z udziałem drugiego ławnika (sędziego) oraz czy ławnicy uczestniczą w rozpoznaniu wniosku o wyłączenie sędziego lub ławnika. Procedury wyłączenia dotyczy art. 41 § 1 i 2 oraz art. 42 § 1-4 k.p.k. W sytuacji złożenia wniosku o wyłączenie co do

¹²⁷⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 366 k.p.k.*....

¹²⁷⁵ Szerzej: rozdział 3.4.5.

zasady będzie on dotyczył sytuacji wyłączenia z uwagi na okoliczność, która mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie (art. 41 § 1 k.p.k.; *iudex suspectus*). Gdy wniosek dotyczy wyłączenia z mocy prawa (art. 40 § 1 k.p.k.; *iudex inhabilis*), sędzia wyłącza się, składając oświadczenie na piśmie do akt, a na jego miejsce wstępuje inny sędzia (art. 42 § 2 k.p.k.).

Gdy zaś wniosek dotyczy wyłączenia ławnika lub sędziego i został złożony na etapie rozpoczęcia rozprawy głównej, lecz przed rozpoczęciem przewodu sądowego do jego rozpoznania konieczne będzie odroczenie rozprawy. Nie dojdzie do przeprowadzenia żadnych czynności procesowych, przedstawienia zarzutów oskarżenia, zatem właściwą decyzją procesową sądu będzie odroczenie rozprawy, nie zaś zarządzenie przerwy przez przewodniczącego (art. 401 § 1 k.p.k. w zw. z art. 404 § 1 k.p.k. *a contrario*). W takim wypadku, na skutek odroczenia, właściwym składem orzekającym będzie skład jednego sędziego (art. 30 § 1 k.p.k.), zgodnie ze składem właściwym, orzekającym na posiedzeniu. W wyłączeniu sędziego nie będzie brał udziału żaden ławnik wchodzący do składu orzekającego. Podobnie w sytuacji wyłączenia ławnika. Wniosek będzie podlegał losowaniu poprzez SLPS. W wypadku składów dwóch sędziów i trzech ławników, wniosek o wyłączenie ławnika lub sędziego może trafić do referatu drugiego sędziego orzekającego w sprawie, innego niż wniosek dotyczy (w przypadku wniosku o wyłączenie sędziego) lub do jednego z dwóch sędziów (w odniesieniu do wniosku o wyłączenie ławnika, podobnie w przypadku składów „jeden plus dwa”).

W każdym wypadku sprawa o wyłączenie sędziego podlega losowaniu w trybie § 73 ust. 3 regulaminu urzędowania. Skład do rozpoznania wniosku o wyłączenie sędziego jest wyznaczany losowo spośród sędziów mogących niezwłocznie przystąpić do jego rozpoznania. W przypadku wyłączenia sędziego referenta ze składu orzekającego, dokonuje się ponownego przydziału tej sprawy. SLPS przydziela wyłączonego referentowi dodatkową sprawę w tej samej kategorii (§ 61 ust. 1 regulaminu urzędowania). Warto zwrócić uwagę, czy w sytuacji wyłączenia ławnika, po uwzględnieniu wniosku o wyłączenie, zostanie mu przydzielona inna sprawa w tej samej kategorii w trybie § 61 ust. 1 regulaminu urzędowania. Należy opowiedzieć się przeciwko przydzieleniu ławnikowi sprawy w tej samej kategorii. Inaczej niż sędzia zawodowy, ławnik nie prowadzi swojego referatu, z którego rozpoznaje sprawy. Ławnicy, zgodnie z treścią art. 170 § 1 p.u.s.p., zostają co do zasady wyznaczeni do rozpoznawania spraw do dwunastu dni w ciągu roku. Liczba wskazanych dni może zostać przedłużona w wyjątkowych wypadkach celem zakończenia sprawy. Za wskazanym stanowiskiem stoi również treść § 54 ust. 1 regulaminu urzędowania, który reguluje sposób wyznaczania

pozostałych członków składu orzekającego w sytuacji zmiany referenta. W takim wypadku, na skutek wyłączenia orzecznika lub podziału referatu, przewodniczący wydziału, jeżeli przemawiają za tym względy organizacyjne, może zarządzić ponowne wyznaczenie także pozostałych członków składu zgodnie z przepisami niniejszego oddziału. Przywołany przepis regulaminu odnosi się wprost do wyłączenia sędziego referenta, nie zaś innych członków składu orzekającego. Wyłączenie innych członków składu niż referent nie będzie powodować konieczności wylosowania ich do spraw tej samej kategorii. Tożsamy wniosek należy wyprowadzić wobec drugiego sędziego - członka składu orzekającego w składach „dwa plus trzy”, gdy dojdzie do jego wyłączenia. Jego rola w przypadku rozpoznawanych spraw jest zbliżona do roli sędziego społecznego. Rozpoznawana sprawa nie wchodzi bowiem w skład jego referatu, więc nie otrzyma on kolejnej sprawy do rozpoznania.

3.4.3.3.2. Udział czynnika społecznego w toku przewodu sądowego

Wskazany etap rozprawy głównej, z racji swojego zakresu i zasady bezpośredniości rozprawy, uznawany jest za najważniejszy. Uprawnienia ławników są w jego czasie najszersze. Pośród nich trzeba wyróżnić możliwość zadawania pytań osobom przesłuchiwanym przez sąd (art. 370 § 1-3 k.p.k.), rozpoznania odwołania od zarządzeń przewodniczącego (art. 373 k.p.k.) jak również uprawnienie do odczytania protokołów i dokumentów w trybie art. 394a k.p.k. Należy zwrócić również uwagę na czynności, które zostały zastrzeżone tylko dla sędziów, tak m.in. przeprowadzenie dowodu z przesłuchania świadka *incognito* (zwyczajowa nazwa świadka anonimowego z art. 184 § 1 k.p.k.).

Przewód sądowy rozpoczyna czynność zwięzłego przedstawienia przez oskarżyciela zarzutów oskarżenia (art. 385 § 1 k.p.k.). Jeżeli w rozprawie nie bierze udziału oskarżyciel, przewodniczący dokonuje zwięzłego przedstawienia zarzutów oskarżenia (art. 385 § 2 k.p.k.). Można zastanowić się czy wskazaną czynność wykona ławnik. W przypadku spraw rozpoznawanych przed sądem okręgowym, brak możliwości jej wykonania przez ławnika. Nie tylko z uwagi na zakres uprawnień przewodniczącego, wynikających z zasady kierownictwa rozprawą główną (art. 366 k.p.k.) oraz wykładnię językową art. 385 § 2 k.p.k. Zasadą w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego jest, że udział oskarżyciela publicznego w rozprawie jest obowiązkowy, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Wyjątek zachodzi, gdy postępowanie przygotowawcze zakończyło się w formie dochodzenia - niestawiennictwo oskarżyciela publicznego na rozprawie nie tamuje jej toku (art. 46 § 1 i 2 k.p.k.). Przywołany wyjątek nie dotyczy spraw rozpoznawanych przed sądem okręgowym,

bowiem w tym wypadku postępowanie przygotowawcze ma charakter śledztwa (art. 309 pkt 1 k.p.k.). W sytuacji nieobecności oskarżyciela publicznego, powstaje konieczność odroczenia rozprawy, nie zaś odczytania zarzutów oskarżenia przez przewodniczącego lub innego członka składu orzekającego (co można by wyprowadzić ewentualnie z art. 394a k.p.k.).

W przypadku składów ławniczych, wyznaczanych przed sądem rejonowym na podstawie art. 28 § 3 k.p.k. (ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę), nie zachodzi konieczność odroczenia rozprawy w każdym wypadku nieobecności oskarżyciela publicznego, bowiem rozpoznawane sprawy nie toczą się tylko po zakończeniu śledztwa, lecz głównie po zakończeniu dochodzenia. Sytuacja w zakresie składu orzekającego z udziałem ławników jest jednak wątpliwa z uwagi na rzadkie przypadki stosowania wskazanego przepisu w praktyce.

Uprawnieniem sędziów społecznych jest możliwość zadawania pytań i pytań dodatkowych osobom przesłuchiwanym (świadkom, biegłym, itd.). Następuje to co do zasady po zadawaniu pytań przez pozostałych uczestników rozprawy głównej. Po swobodnym wypowiedzeniu się osoby przesłuchiwanej, na wezwanie przewodniczącego, zadają bowiem pytania: oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciel prywatny, pełnomocnik oskarżyciela prywatnego, biegły, obrońca, oskarżony oraz członkowie składu orzekającego (art. 370 § 1 k.p.k.). *A rerum natura* należy uznać, że wskazane uprawnienie odnosi się tylko do osobowych źródeł dowodowych. Artykuł 370 k.p.k. nie określa kolejności zadawania pytań przez członków składu orzekającego. O tym decyduje przewodniczący na podstawie art. 366 § 1 k.p.k. W takiej sytuacji procesowej może zdarzyć się, że pytania zacznie zadawać ławnik. Inaczej jednak w sytuacji, gdy świadek zostanie dopuszczony na wniosek strony - wtedy ta strona zadaje pytania przed pozostałymi stronami (art. 370 § 2 k.p.k.). W przypadku dopuszczenia dowodu z urzędu, pytania jako pierwsi zadają członkowie składu orzekającego (art. 370 § 3 k.p.k.). W każdym jednak wypadku, czy to po dopuszczeniu dowodu z urzędu (po wyczerpaniu pytań przez członków składu orzekającego i przekazaniu czynności zadawania pytań stronom), czy na wniosek danej strony, w razie potrzeby, członkowie składu orzekającego mogą zadawać dodatkowe pytania poza kolejnością (art. 370 § 2a k.p.k.). Prawo członków składu do zadawania pytań poza kolejnością należy wyprowadzić z zasady prawdy materialnej, aby doszło do wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności rozpoznawanej sprawy. Zadawanie pytań w każdej sytuacji procesowej (czy to dopuszczenia dowodu z osobowego źródła dowodowego z urzędu, czy na

wniosek) następuje po fazie „swobodnego wypowiedzenia się” przesłuchiwanego, co należy wyprowadzić z treści art. 370 § 1 k.p.k.¹²⁷⁶.

Należy zastanowić się nad kwestią uchylenia przez przewodniczącego pytań, o których mowa w art. 171 § 6 k.p.k. oraz, gdy z innych powodów uzna je za niestosowne, gdy zostały one zadane przez innego członka składu orzekającego, a zatem również ławnika (art. 370 § 4 k.p.k.). W tym zakresie ustawa nie stanowi żadnych ograniczeń. Dokonując wykładni systemowej przepisu należy uznać, że odnosi się on również do członków składu orzekającego, o czym stanowi również art. 370 § 1 k.p.k. Czy zatem członek składu, którego pytanie zostało uchylone może wnieść odwołanie od decyzji przewodniczącego w oparciu o art. 373 k.p.k.? W przypadku jego wniesienia, członek składu orzekającego podlegałby wyłączeniu na podstawie art. 40 § 1 pkt 1 k.p.k. Dokonując wykładni językowej art. 373 k.p.k., w odniesieniu do odwołania od decyzji o uchyleniu pytania, należy zauważyć, że przepis ten posługuje się sformułowaniem „odwołanie do składu orzekającego”, zaś konieczność wyłączenia sędziego w tym wypadku prowadziłyby do ponownego losowania jednego z członków składu, a przez to również jego zmiany. Należy zatem uznać, że wniesienie odwołania w tym wypadku nie jest możliwe¹²⁷⁷.

Do sędziów społecznych należy również możliwość rozpoznawania odwołania od zarządzeń przewodniczącego. W przypadku spraw rozpoznawanych w składach „jeden plus dwa” jak również „dwa plus trzy”, odwołanie będą rozpoznawać wszyscy członkowie składu orzekającego łącznie z przewodniczącym (art. 373 k.p.k.).

Niejako paralelnie do wskazanej instytucji rozpoznania odwołania od zarządzeń przewodniczącego, należy wskazać, że ławnicy uczestniczą w naradzie *ad hoc* nad kwestiami incydentalnymi zgłoszonymi w toku przewodu sądowego. Jako przykład może posłużyć wniosek dowodowy strony. O przychylnym załatwieniu wniosku dowodowego strony, któremu inna strona nie sprzeciwiła się, rozstrzyga ostatecznie przewodniczący; w innych wypadkach sąd wydaje postanowienie (art. 368 § 1 k.p.k.). W sytuacji sprzeciwienia się jednej strony odnośnie do złożonego wniosku dowodowego, cały skład orzekający naradza się w zakresie wydania postanowienia. W przypadku, gdy ustawa nie wymaga wydania wyroku, sąd wydaje postanowienie (art. 93 § 1 k.p.k.). Postanowienie wydaje zatem cały skład orzekający. Tożsama sytuacja (konieczność przeprowadzenia narady *ad hoc*) zachodzi w przypadku przedłużania stosowania tymczasowego aresztowania w toku rozprawy czy wydawania innego postanowienia wpałkowego. Skład orzekający przeprowadza naradę *ad hoc* nad każdą kwestią

¹²⁷⁶ D. Świecki, *Komentarz do art. 370 k.p.k.*..., teza 8.

¹²⁷⁷ D. Świecki, *Komentarz do art. 370 k.p.k.*..., teza 16.

incydentalną. Narada taka polega na tym, że przewodniczący składu porozumiewa się ze wszystkimi członkami składu orzekającego - przekazuje informacje ławnikom i drugiemu sędziemu (przy składach „dwa plus trzy”) lub ławnikom. Zwyczajowo członkowie składu orzekającego, pod kierownictwem przewodniczącego (art. 366 § 1 k.p.k.), naradzają się przy obecności stron i innych uczestników postępowania, mówiąc odpowiednio przyciszonym głosem. Dopuszczalne jest zarządzanie kilkuminutowej przerwy w rozprawie (z innej ważnej przyczyny - art. 401 § 1 k.p.k.). Zarządzenie przerwy będzie dopuszczalne, gdy skład orzekający nie będzie mógł dojść do porozumienia w toku rozprawy. Po podjęciu decyzji przez skład orzekający i ogłoszeniu postanowienia, rozprawa będzie kontynuowana.

Możliwość wniesienia odwołania obejmuje kwestie o charakterze porządkowym oraz decyzje związane z organizacją i przebiegiem postępowania. W doktrynie podnosi się, że od decyzji, które są rozstrzygane ostatecznie, jak np. zarządzenia w zakresie dowodów nie przysługuje odwołanie¹²⁷⁸. Poza jego zakresem znajdują się również decyzje wydawane w ramach policki sesyjnej z Prawa o ustroju sądów powszechnych, jak również sytuacje, gdy ustawa karnoprosowa przewiduje inną drogę odwołania od zarządzeń przewodniczącego (tak np. art. 382 k.p.k., który przewiduje możliwość wniesienia zażalenia od decyzji o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu oskarżonego). *A rerum natura*, odwołanie przysługuje tylko w sytuacji, gdy sąd orzeka w składzie kolegialnym. Uprawnienie do wniesienia odwołania przysługuje osobie, której zarządzenie dotyczy. W przypadku oskarżonego, odwołanie może wnieść również obrońca. Ustawa nie przewiduje formy i terminu wniesienia odwołania. Należy zatem uznać, że można je wnieść w dowolnej formie, nawet ustnie do protokołu rozprawy. W doktrynie wskazuje się, że wnosi się je niezwłocznie po wydaniu zarządzenia. Odwołanie powinno być również rozpoznane niezwłocznie, a zatem na tym samym terminie rozprawy, a nie po zarządzeniu przerwy czy odroczeniu terminu rozprawy. Po jego rozpoznaniu, skład orzekający wydaje postanowienie, którym utrzymuje w mocy, uchyla lub zmienia zaskarżone zarządzenie. Od wydanego postanowienia nie przysługuje już żaden środek zaskarżenia. W doktrynie wskazuje się również, że uprawnienie do wniesienia odwołania powinno obejmować także zarządzenia wydawane przez przewodniczącego w czasie posiedzeń¹²⁷⁹.

Ostatnim uprawnieniem ławników w toku przewodu sądowego jest wspomniana już czynność z art. 394a k.p.k. Zgodnie z przywołanym przepisem, protokoły i dokumenty, o których mowa w odpowiednich przepisach ustawy karnoprosowej, odczytuje

¹²⁷⁸ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 372-373 k.p.k.*...

¹²⁷⁹ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 372-373 k.p.k.*..., teza 3-4, D. Świecki, *Komentarz do art. 373 k.p.k.*..., teza 1-4.

przewodniczący lub na jego zarządzenie członek składu orzekającego bądź protokolant. Warto zwrócić uwagę na podstawy jego wprowadzenia do Kodeksu¹²⁸⁰. W uzasadnieniu do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw wskazano, że „w praktyce sądowej protokoły i inne dokumenty odczytuje przewodniczący składu orzekającego lub na jego zarządzenie inny członek tego składu”. Projekt ustawy stanowił podstawę do legitymizacji wspomnianej praktyki. Artykuł 394a k.p.k. stał się wyraźną podstawą dla odczytania przez innego członka składu orzekającego pism z akt sprawy w toku postępowania. Ustawodawca uznał, że uzasadnione jest zlecenie również czynności protokolantowi. Ma to szczególne znaczenie w przypadku składów jednoosobowych z uwagi na konieczność odczytywania protokołów w toku rozprawy, podczas wokand trwających nawet około 8 godzin, co może prowadzić do dużych utrudnień głosowych dla przewodniczącego składu¹²⁸¹. Przepis stanowi również wyraźną podstawę do powierzenia wykonania przez ławnika czynności odczytania protokołów i dokumentów z akt sprawy. Artykuł 394a k.p.k. stanowi bowiem wprost o ich odczytaniu przez przewodniczącego lub na jego zarządzenie przez innego członka składu orzekającego bądź protokolanta.

W doktrynie wyrażono stanowisko, że art. 394a k.p.k. ma charakter techniczny, bowiem reguluje samą czynność, a nie przesłanki jej dokonania¹²⁸². Sposób dokonywania czynności reguluje zaś art. 394 k.p.k. Nowelizacja wprowadziła znaczne ułatwienie w zakresie podmiotów legitymowanych do dokonania czynności odczytania protokołów i dokumentów. Dotychczas zastanawiano się nad wykładnią językową zwrotów „wolno odczytywać (m.in. art. 391 § 1 k.p.k., art. 392 § 1 k.p.k.) i podmiotu uprawnionego do dokonania tej czynności. Dokonując wykładni systemowej przepisu, wyprowadzono uprawnienie przewodniczącego rozprawy z art. 366 § 1 k.p.k. (kierownictwa rozprawą główną), jak również uprawnienie do odczytania protokołów przez stronę, na której wniosek dany świadek został dopuszczony¹²⁸³.

Wyliczenie podmiotów uprawnionych do odczytania protokołów lub dokumentów ma charakter zamknięty i następuje zarządzeniem przewodniczącego, zatem przysługuje od niego odwołanie do składu orzekającego (art. 373 k.p.k.). Wskazane uprawnienie należy do władzy

¹²⁸⁰ Nastąpiło to ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

¹²⁸¹ Druk nr 3251 - Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, uzasadnienie, s. 47-48 <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3251> [dostęp: 14.04.2024 r.].

¹²⁸² D. Świecki, *Komentarz do art. 394a k.p.k...*, LEX 2024, teza 1-4.

¹²⁸³ D. Świecki, *Komentarz do art. 394a k.p.k...*, LEX 2024, teza 1-4, C. Kulesza, *Komentarz do art. 394a k.p.k.* [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. III*, LEX 2024, teza 3.

dyskrecjonalnej przewodniczącego składu orzekającego, który może wskazać każdego członka składu¹²⁸⁴.

Do czynności zastrzeżonych dla sędziów zawodowych w toku rozprawy można zaliczyć przesłuchanie świadka *incognito* (art. 184 § 3 k.p.k.). Ławnicy nie mogą również zapoznać się z dowodem rzeczowym, gdy zapoznanie się z nim przez pełny skład sądu napotyka znaczne trudności albo jeżeli strony wyrażają na to zgodę. Wskazana regulacja dotyczy również przeprowadzenia dowodu z oględzin i przesłuchania świadka, gdy nie stawił się on z powodu przeszkód zbyt trudnych do usunięcia (art. 396 § 1, 1a i 2 k.p.k.). Kształt przepisów (brak uprawnień sędziów społecznych) jest związany z zasadą, że ławnik nie może wykonywać czynności sędziego poza rozprawą, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej (art. 169 § 2 p.u.s.p.)¹²⁸⁵. Tożsame zapatrywanie wyrażono w orzecznictwie. Sąd Najwyższy wskazał, że czynność przesłuchania świadka przez sędziego wyznaczonego nie odnosi się do ławnika, gdyż nie korzysta on z całokształtu uprawnień procesowych zastrzeżonych dla sędziów¹²⁸⁶. Wyjątkiem od zasady niewykonywania przez ławnika czynności poza rozprawą jest możliwość sporządzenia uzasadnienia wyroku oraz uzasadnienia zdania odrębnego, co jednak nie odnosi się do wskazanego etapu postępowania przed sądem pierwszej instancji.

Odnosząc się szerzej do braku możliwości przesłuchania przez ławnika świadka *incognito*, zapoznania się z dowodem rzeczowym poza rozprawą, jak również przesłuchania świadka z powodu przeszkód zbyt trudnych do usunięcia, należy podkreślić, że samodzielne wykonywanie wskazanej czynności przez sędziego społecznego, bez nadzoru przewodniczącego lub innego sędziego zawodowego, mogłoby doprowadzić do wywołania przez ławnika szeregu uchybień procesowych, które prowadziłyby do uchylenia lub zmiany zaskarżonego wyroku przez sąd odwoławczy. W przypadku sporządzania uzasadnienia przez ławnika, przewodniczący wydziału w razie potrzeby wyznaczy mu do pomocy sędziego (§ 119 ust. 5 regulaminu urzędowania). Taka potrzeba będzie zachodziła *a rerum natura* zawsze (poza wypadkami, gdy ławnik wykonywał uprzednio zawód prawnika). Dokonywanie czynności poza rozprawą przez członka składu orzekającego powinno zaś nastąpić w sposób zgodny z przepisami prawa. W zakresie czynności przesłuchania czy dokonywania oględzin, ławnik nie wiedziałby, jakie kwestie są istotne dla rozpoznawanej sprawy. Ławnicy nie odbywają aplikacji kierunkowej, nie posiadają nawet wykształcenia prawniczego, przez co brak podstaw do przyznania im wskazanego uprawnienia.

¹²⁸⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 394a k.p.k.*..., LEX 2024, teza 3, C. Kulesza, *Komentarz do art. 394a k.p.k.*..., LEX 2024, teza 4.

¹²⁸⁵ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 12.

¹²⁸⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 1979 r., Rw 226/79, LEX nr 19561.

3.4.3.2.3. Udział czynnika społecznego w głosach końcowych

Po zamknięciu przewodu sądowego przewodniczący udziela głosu stronom, ich przedstawicielom oraz przedstawicielowi społecznemu. Głos ten zabierają oni w odpowiedniej kolejności. Przedstawiciele procesowi stron zabierają głos przed stronami (art. 406 § 1 k.p.k.). Dokonując wykładni językowej wskazanego przepisu należy uznać, że rola ławnika na tym etapie rozprawy głównej ogranicza się do biernego słuchania stron postępowania i ich przedstawicieli. Przepis posługuje się bowiem zwrotem „przewodniczący”. Z zasady należy uznać, że to przewodniczący składu orzekającego będzie powierzał głos odpowiednim uczestnikom postępowania, co również należy wyprowadzić z zasady kierownictwa rozprawą główną (art. 366 § 1 k.p.k.). Warto jednak zwrócić uwagę na poruszony już art. 394a k.p.k. Z tego przepisu nie można wyprowadzić możliwości udzielania głosu stronom i ich przedstawicielom przez ławnika. Przepis ogranicza się do odczytywania dokumentów, a nie do udzielania głosu. Nie sposób również wyprowadzać wskazanej możliwości z art. 45 § 3 p.u.s.p. przysługującej aplikantowi sędziowskiemu KSSiP. Funkcjonalna rola przewodniczącego, wyprowadzana z art. 406 § 1 k.p.k., odnosi się również do kierowania rozprawą główną i czuwania nad prawidłowym jej przebiegiem. Na tym etapie rozprawy zwykle przedstawiciele procesowi stron prezentują swoje umiejętności oratorskie. Ławnik nie posiada wystarczającej wiedzy z zakresu prawa procesowego celem wykonania wskazanej czynności - udzielenia głosu właściwym podmiotom i ograniczania przewlekających się lub kolokwialnych wypowiedzi, nawet pod kierownictwem przewodniczącego.

Można wyobrazić sobie sytuację procesową, gdy ławnik weźmie aktywny udział na tym etapie postępowania. W czasie głosów końcowych przedstawiciele procesowi stron zabierają głos celem zaprezentowania stanowisk końcowych. Podczas dupliki przewodniczący przerywa głos drugiej stronie lub uniemożliwia odniesienie się do stanowiska swego poprzednika - celem sprawnego zakończenia sprawy lub wykonując uprawnienie do kierowania rozprawą główną (nawet w sposób dowolny i arbitralny) Strona niezadowolona ze wskazanej decyzji procesowej może wnieść odwołanie do całego składu orzekającego w trybie art. 373 k.p.k. W takim wypadku nastąpi aktywne zaangażowanie sędziów społecznych.

3.4.3.2.4. Udział czynnika społecznego w wyrokowaniu

Wyrokowanie, z punktu widzenia udziału ławników, można podzielić na dwie części (nazywane również podfazami) - niejawną (tj. narada i głosowanie, sporządzenie wyroku na

piśmie i podpisanie) oraz jawna (tj. ogłoszenie, ustne motywy, ale nie zawsze pouczenie). Najistotniejszy zakres udziału czynnika społecznego w rozprawie głównej przejawia się w pierwszej fazie wyrokowania, tj. naradzie i głosowaniu. Przepisy odnoszące się do wyrokowania zawarto w rozdziale 12. Kodeksu postępowania karnego (kwestie dotyczące zasady tajności, kolejności zabierania głosów w czasie narady i głosowania, przedmiotu narady i głosowania, zasady liczenia głosów, wstrzymywania się od głosowania, podpisania orzeczenia, zdania odrębnego i podpisania uzasadnienia). Przepisy te odnoszą się do składów kolegialnych. W przypadku składów jednoosobowych odpowiednikiem tej podfazy wyrokowania jest proces myślowy sędziego, poprzedzający wydanie wyroku. Rozwinięcie przepisów stanowi druga podfaza wyrokowania - regulacja z zakresu promulgacji wyroku: jego sporządzania, ogłoszenia i przytaczania ustnych motywów rozstrzygnięcia, zawarte w art. 418-424 k.p.k., lecz nie zawsze pouczenia. W przypadku udziału na sali podmiotów tylko profesjonalnych lub stron reprezentowanych przez obrońców i pełnomocników, przewodniczący nie jest zobowiązany do ich pouczenia w zakresie prawa, terminu i sposobu złożenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia i doręczenia odpisu wyroku wraz z pisemnym uzasadnieniem oraz trybu wniesienia apelacji.

Następstwem przeprowadzonej rozprawy jest wydanie wyroku po odbyciu narady i głosowania. Dane ławnika znajdują się w komparycji sporządzonego wyroku, który ostatecznie podpisuje on na równi z sędziami zawodowymi¹²⁸⁷.

3.4.3.2.5. Narada i głosowanie

Podstawową zasadą odnoszącą się do narady i głosowania jest zasada tajności. Przebieg narady i głosowania nad orzeczeniem jest bowiem tajny, a zwolnienie od zachowania w tym względzie tajemnicy nie jest dopuszczalne (art. 108 § 1 k.p.k.). Tajność ma charakter bezwzględny i dotyczy ona wszystkich członków składu orzekającego, w tym ławników. Żaden z sędziów społecznych nie może ujawniać przebiegu narady, informować osób postronnych o poruszanych w jej toku kwestiach. Brak możliwości zwolnienia z jej zachowania. Wskazana czynność procesowa jest objęta również zakazem dowodzenia (zakazem dowodowym zupełnym) na okoliczność przebiegu narady i głosowania. Nie ma możliwości utrwalania przebiegu narady i głosowania w jakikolwiek sposób - tak poprzez spisanie protokołu, notatki

¹²⁸⁷ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 10.

urzędowej, jak również sporządzenie nagrania głosowego, czy utrwalenia w formie pliku wideo¹²⁸⁸.

Warto rozważyć zagadnienie tajności narady i głosowania w odniesieniu do sytuacji, gdy członek składu orzekającego zostanie oskarżony o popełnienie przestępstwa w związku z jej przebiegiem. Bezwzględność zasady tajności przemawia w takim wypadku za koniecznością zgłoszenia zdania odrębnego przez sędziego. W tym samym kierunku zmierza wgląd na aspekt moralny sędziego oraz „interes realny w zakresie swojego zdania odrębnego”¹²⁸⁹. W sytuacji niezłożenia zdania odrębnego i pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności karnej, zachodzi podstawa do zwolnienia go zachowania przedmiotowej tajemnicy celem realizacji szeroko rozumianego prawa do obrony¹²⁹⁰.

W doktrynie pojawiają się rozbieżności w zakresie możliwości i sposobu zwolnienia sędziego od zachowania tajemnicy narady i głosowania oraz wykorzystania jego wyjaśnień w toku postępowania. Niektórzy jej przedstawiciele upatrują braku możliwości zwolnienia sędziego od tajemnicy narady¹²⁹¹. Tożsame stanowisko wyrażono również w orzecznictwie. Objęty z mocy art. 108 § 1 k.p.k. tajemnicą przebieg narady i głosowania nad orzeczeniem nie powinien być w ogóle przedmiotem dociekań i ustaleń sądu dyscyplinarnego, zarówno w drodze postępowania dowodowego bezpośrednio ukierunkowanego na wyjaśnienie tych kwestii, jak i w drodze pośrednich wnioskowań¹²⁹². Jedynym odstępstwem od zasady tajności jest możliwość złożenia zdania odrębnego. Przedstawiciele skrajnego poglądu w zakresie odstępstw od zasady tajności wskazują, że nie jest dopuszczalne zwolnienie z tajemnicy narady sędziego, który jest oskarżonym w sprawie. W doktrynie podnosi się, że art. 108 k.p.k. stanowi *lex specialis* wobec art. 85 p.u.s.p. Podnosi się również, że niedopuszczalność zwolnienia z tajemnicy narady jest podyktowana brakiem możliwości zastosowania art. 180 § 1 k.p.k., który odnosi się do zwolnienia z tajemnicy zawodowej, bowiem nie dotyczy on sędziego¹²⁹³.

Na gruncie art. 108 k.p.k. prowadzono również rozważania czy obowiązek zachowania tajemnicy przestanie obowiązywać, gdy sędzia składa zeznania jako świadek przed sądem lub

¹²⁸⁸ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 108 k.p.k.* [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, LEX 2020, teza 2.

¹²⁸⁹ A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania karnego. Cz. II. Motywy ustawodawcze*, Warszawa 1929, s. 450.

¹²⁹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2022 r., II ZIZ 23/22, LEX nr 3482180.

¹²⁹¹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 108 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2024, teza 2.

¹²⁹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2014 r., SNO 40/13, LEX nr 1430401.

¹²⁹³ P. Hofmański, *Komentarz do art. 108 k.p.k.* [w:] P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 3*, Warszawa 2007, Legalis Nb. 6-7, J. Skorupka, *Komentarz do art. 108 k.p.k.* [w:] R. A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166*, LEX 2017, teza 1.

ewentualnie, czy może być on zwolniony od obowiązku zachowania tej tajemnicy przez Ministra Sprawiedliwości. Ostateczna konkluzja sprowadzała się do tego, że art. 108 k.p.k. obejmuje swoim zakresem więcej sytuacji niż tylko związanych z naradą i głosowaniem. Naruszenie zasady tajności może stanowić względną przyczynę odwoławczą z art. 438 pkt 2 k.p.k., jak również stanowić podstawę do pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności dyscyplinarnej z art. 107 § 1 p.u.s.p.¹²⁹⁴.

Zgodnie z kolejnym poglądem wskazuje się, że w sytuacji składania przez sędziego wyjaśnień jako oskarżony zachodzi tu wyjątek od zasady tajności, z uwagi na zwolnienie z mocy prawa lub zajęcie stanu wyższej konieczności. Obie możliwości procesowe są dopuszczalne, z uwagi na wagę sytuacji. Dojdzie do uchylecia przystępności czynu ujawnienia przebiegu narady i głosowania¹²⁹⁵. W zakresie automatycznego zwolnienia od obowiązku zachowania w tajemnicy przebiegu narady i głosowania, osoba postawiona w stan oskarżenia zostanie zwolniona z mocy prawa w zakresie, w jakim będzie to niezbędne do obrony jej praw w postępowaniu¹²⁹⁶. Dopuszcza się także możliwość ujawnienia tajemnicy zawodowej na skutek złożenia zeznań jako świadek w toku postępowania sądowego, chyba że ujawnienie tajemnicy zagrozi dobru państwa albo takiemu ważnemu interesowi prywatnemu, który nie jest sprzeczny z celami wymiaru sprawiedliwości. W tych przypadkach od obowiązku zachowania tajemnicy może zwolnić sędziego Minister Sprawiedliwości (art. 85 § 3 p.u.s.p.). Ryzyko nieprawidłowej oceny w zakresie ujawnianych zeznań zależy od decyzji sędziego¹²⁹⁷.

W doktrynie podnosi się, aby umożliwić sędziemu przedstawienie swoich racji, gdy jest oskarżonym, celem realizacji jego prawa do obrony. Postuluje się również o automatyczne zwolnienie sędziego z zachowania tajemnicy narady. Sędzia musi mieć bowiem możliwości realnej obrony¹²⁹⁸.

Rozbieżności budzi możliwość wykorzystania wyjaśnień oskarżonego sędziego, złożonych w toku postępowania. Podkreśla się, że narada i głosowanie są objęte zakazem dowodzenia a charakterze pełnym (zakazem dowodzenia faktów)¹²⁹⁹. Zgodnie z drugim stanowiskiem, dopuszcza się przeprowadzenie dowodu na okoliczność przebiegu narady i głosowanie, gdy „na podstawie treści orzeczenia, jego uzasadnienia lub treści uzasadnień zdań

¹²⁹⁴ M. Kurowski, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, teza 3-4, P. Hofmański, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, Nb. 6-7.

¹²⁹⁵ M. Kurowski, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, LEX 2024, teza 3-4.

¹²⁹⁶ R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces Karny. Część Ogólna*, Warszawa 2004, s. 257.

¹²⁹⁷ A. Górski, *Komentarz do art. 85...*, teza 3.

¹²⁹⁸ T. Grzegorzcyk, *Komentarz do art. 108 k.p.k. ...*, teza 2 i literatura tam podana.

¹²⁹⁹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, LEX 2024, teza 2.

odrębnych powstaną wątpliwości, co do prawidłowości przebiegu narady i głosowania”, m.in. w zakresie ustalenia "sztucznej" większości”¹³⁰⁰.

Zagadnienie odnoszące się do możliwości ujawnienia przez sędziego tajemnicy narady i głosowania w toku postępowania dyscyplinarnego i składania przez niego wyjaśnień pojawiło się na kanwie rozstrzygnięcia sprawy przed Sądem Najwyższym. Sąd ten dopuścił ostatecznie taką możliwość, wskazując, że, mając na uwadze doktrynalną sporność powyższych kwestii, jako konieczne jawi się rozstrzygnięcie o dopuszczalności zwolnienia sędziego od tajemnicy narady sędziowskiej i przebiegu głosowania w sytuacji fundamentalnego braku aprobaty co do istoty wydanego przez niego rozstrzygnięcia w ramach realizacji jego prawa do obrony w postępowaniu w przedmiocie wyrażenia zgody na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej¹³⁰¹. Należy podzielić wskazany pogląd, opierając się w szczególności na zasadności przysługującego sędziemu prawa do obrony. Skoro oskarżonemu w każdym innym procesie przysługuje uprawnienie do bronięcia się od zarzutu, również sędzia powinien mieć wskazaną możliwość, nawet jeśli wiąże się ona z koniecznością uchylecia tajemnicy narady i głosowania.

Odnosząc się do sporu w zakresie wykorzystania złożonych przez sędziego wyjaśnień, należy odnieść się do art. 85 § 3 p.u.s.p. i możliwości złożenia zeznań jako świadka. Na świadku spoczywa obowiązek mówienia prawdy. Cięży na nim odpowiedzialność karna za składanie fałszywych zeznań (art. 190 § 1 k.p.k.). W sytuacji jednak składania wyjaśnień jako oskarżony, oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, z czym związane jest funkcjonalnie jego prawo do milczenia, niedostarczania dowodów przeciwko sobie. Przepis art. 74 § 1 k.p.k. w zw. z art. 386 § 1 k.p.k. zapewnia osobie oskarżonej prawo składania wyjaśnień albo odmówienia ich w całości czy odmówienia odpowiedzi na poszczególne pytania, nie przyznaje jednak prawa do podawania nieprawdy. Określony tym przepisem zakaz żądania dostarczania dowodów przeciwko sobie (samooskarżania) wyraża jedynie niedopuszczalność zmuszania, by oskarżony sam się oskarżył, oznacza więc brak sankcji za mówienie nieprawdy. Żaden przepis prawny, ani norma moralna, nie zezwala na mówienie nieprawdy, nawet oskarżonemu. Brak sankcji za mówienie nieprawdy nie jest tożsamy z zezwoleniem na kłamstwo. Podawanie nieprawdy nie jest alternatywą dla prawa powstrzymywania się od samooskarżania¹³⁰². Ze wskazanego orzeczenia można wyprowadzić brak odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych wyjaśnień. Nie jest to jednak zezwolenie na podawanie nieprawdy. W takim wypadku, gdy na oskarżonym sędzim nie ciąży odpowiedzialność karna w sytuacji podania kłamstwa w toku

¹³⁰⁰ S. Steinborn, *Komentarz do art. 108 k.p.k.*..., teza 5.

¹³⁰¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2022 r., II ZIZ 23/22, LEX nr 3482180.

¹³⁰² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22 września 1994 roku, II Akc 160/94, LEX nr 28157.

wyjaśnień, należałoby dopuścić możliwość ujawnienia tajemnicy narady i głosowania. Oskarżony sędzia może przecież zataić niektóre fakty, dotyczące kwestii związanych z tajemnicą narady, a niemożliwych (w jego ocenie) do ujawnienia. W każdym wypadku, sąd na zasadzie swobodnej oceny dowodów, dokona oceny złożonych wyjaśnień i ustali stan faktyczny na podstawie wszystkich zgromadzonych w sprawie dowodów.

Interesującym zagadnieniem wydaje się również możliwość zwolnienia ławnika z zachowania tajemnicy narady, gdy jest on oskarżonym o popełnienie przestępstwa w czasie jej trwania. Regulacja z Kodeksu postępowania karnego nie porusza wskazanego zagadnienia. Dokonując wykładni systemowej, należy wskazać, że zgodnie z treścią art. 4 § 2 p.u.s.p. przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami i asesorami sądowymi. Do ławników stosuje się zatem odpowiednio regulacje z ustawy ustrojowej z zastrzeżeniem odrębności instytucji. Podzielając powyższe stanowisko odnośnie do możliwości dopuszczenia zwolnienia sędziego oskarżonego w sprawie o przestępstwo w związku z przebiegiem narady od zachowania tajemnicy jej przebiegu i dopuszczenia złożonych wyjaśnień, należy również dopuścić wskazaną możliwość zwolnienia oskarżonego w sprawie ławnika. Nie ma bowiem podstaw sprzeciwiających się zastosowaniu powyższego poglądu również do ławników. Ławnicy są pełnoprawnymi członkami składu orzekającego.

Regulacja ogranicza zakres podmiotów uprawnionych do uczestniczenia w toku narady i głosowania. Wskazuje się, że instytucja ta stanowi wzmocnienie zasady tajności rozprawy. Podczas narady i głosowania, oprócz członków składu orzekającego, może być obecny jedynie protokolant, chyba że przewodniczący uzna jego obecność za zbędną (art. 108 § 2 k.p.k.). Założeniem przywołanego przepisu jest ograniczenie możliwości ujawnienia przebiegu wskazanej czynności procesowej. Warto zauważyć, że nawet obecność protokolanta w toku czynności może okazać się zbędna. Także sędzia czy ławnik dodatkowy, którzy nie są członkami składu orzekającego, nie mogą uczestniczyć w jej przebiegu, jeśli nie weszli w skład podstawowy, rozpoznający sprawę¹³⁰³. W doktrynie wskazuje się, że wyjątkiem od zasady tajności jest możliwość ujawnienia imienia i nazwiska członka składu orzekającego, który złożył zdanie odrębne¹³⁰⁴.

Zasadniczy cel narady stanowi omówienie przez skład orzekający zagadnień dotyczących ustalenia podstawy faktycznej i prawnej przed rozpoczęciem głosowania. Założeniem wskazanego etapu wyrokowania jest umożliwienie wypowiedzenia się wszystkim

¹³⁰³ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, teza 4, M. Kurowski, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, teza 5.

¹³⁰⁴ M. Kurowski, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, teza 6.

członkom składu na każdy temat związany ze sprawą¹³⁰⁵. Głosowanie natomiast jest etapem wyrokowania, w czasie którego dochodzi do zliczenia głosów członków składu orzekającego nad poszczególnymi kwestiami z art. 110 k.p.k.

Warto zwrócić uwagę, że zarówno przepisy w systematyce kodeksowej (tak m.in. art. 108 § 1 i 2, art. 109 § 1 k.p.k.) oraz poglądy wyrażone w doktrynie¹³⁰⁶, stanowią wspólnie o naradzie i głosowaniu. Osobne omówienie wskazanych zagadnień procesowych wydaje się niemożliwe, z uwagi właśnie na wspólną regulację kodeksową oraz dorobek literatury przedmiotu i orzecznictwa. Należy dokonać zbiorczej analizy wskazanych regulacji, dokonując jednak zaznaczenia odrębności odnoszących się osobno do narady i odrębnie do głosowania, które są przecież odrębnymi etapami wyrokowania.

Podmiotem kierującym naradą i głosowaniem jest przewodniczący - sędzia zawodowy, nigdy zaś ławnik. Wskazane uprawnienie i obowiązek przewodniczącego do kierowania naradą i głosowaniem należy wyprowadzić z zasady kierownictwa rozprawą główną (art. 366 § 1 k.p.k.). Jeżeli co do porządku i sposobu narady oraz głosowania podniesione zostaną wątpliwości, rozstrzyga je skład orzekający (art. 109 § 1 k.p.k.). W sytuacji wątpliwości odnoszących się do przebiegu narady i głosowania rozstrzyga je skład kolegialny, nie zaś samodzielnie przewodniczący. Wskazuje się w doktrynie, że skład orzekający rozstrzyga wątpliwości w drodze głosowania¹³⁰⁷. Z uwagi na charakter regulacji, podnosi się, że art. 109 § 1 k.p.k. ma charakter porządkowy¹³⁰⁸.

Przepisy odnoszące się do narady nie stanowią ściśle o kolejności zabierania głosu przez członków składu orzekającego. W tym zakresie można zastosować *per analogiam* art. 109 § 2 k.p.k., odnoszący się do zbierania głosów w toku głosowania. Należy zwrócić uwagę, że wskazany przepis stanowi odrębną jednostkę redakcyjną w ramach art. 109 k.p.k., którego § 1 stanowi zbiorczo o kierowaniu naradą i głosowaniem i rozstrzyganiu wątpliwości w ich toku. Nie ma zatem przeszkód, aby umożliwić pomocnicze zastosowanie § 2 art. 109 k.p.k., celem rozwiania wątpliwości w zakresie kolejności zabierania głosu. Najpierw swój pogląd mogliby wyrazić ławnicy, według ich wieku (od najmłodszego), następnie zaś sędziowie, według ich starszeństwa służbowego, a przewodniczący zaś na końcu. Sprawozdawca, gdy nie byłby przewodniczącym wyraziłby swój pogląd pierwszy. Wskazana kolejność zabierania głosów wydaje się znajdować umocowanie w przepisach, jednakże można zastanawiać się nad zbyt

¹³⁰⁵ M. Kurowski, *Komentarz do art. 109 k.p.k...*, teza 1.

¹³⁰⁶ Tak m.in. M. Kurowski, *Komentarz do art. 109 k.p.k...*, teza 1-7, H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 108 k.p.k...*, teza 1-4.

¹³⁰⁷ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 109 k.p.k...*, teza 1.

¹³⁰⁸ M. Kurowski, *Komentarz do art. 109 k.p.k...*, teza 2.

formalistycznym jej kształtem. Na etapie narady, gdy członkowie składu orzekającego poruszają problemy przedstawione w czasie rozprawy głównej, zadają pytania (ławnicy sędziom), zastanawiają się nad przedstawionymi poglądami przez strony, podjętą linią obrony przez oskarżonego, nie sposób uznać, że konieczne jest trzymanie się sztywnej formuły z art. 109 § 2 k.p.k. Należy umożliwić spontaniczny wywód wszystkim członkom składu orzekającego pod kierownictwem przewodniczącego. Kolejność zabierania głosów w toku narady zależy od potrzeb poszczególnych członków składu orzekającego.

Po naradzie przewodniczący zbiera głosy, poczynając od najmłodszego, najpierw od ławników według ich wieku, następnie od sędziów, według ich starszeństwa służbowego, a sam głosuje ostatni. Sprawozdawca, jeżeli nie jest przewodniczącym, głosuje pierwszy (art. 109 § 2 k.p.k.). Zadaniem przewodniczącego jest zebranie głosów od członków składu. Jako pierwsi głosują ławnicy (tu według ich wieku biologicznego). Następnie głosują sędziowie (według starszeństwa służbowego). Przewodniczący składu orzekającego, nawet gdy jest sprawozdawcą, głosuje ostatni. Sędzia sprawozdawca, gdy nie jest przewodniczącym, głosuje pierwszy. Jest to wyjątek od zasady głosowania zgodnie ze starszeństwem służbowym. Sędzia sprawozdawca zna najlepiej sprawę. Z zasady natomiast, w sytuacji orzekania w składzie dwóch sędziów i trzech ławników, sędzia sprawozdawca, jeśli nie jest przewodniczącym, jest zazwyczaj sędzią delegowanym do sądu wyższego rzędu. W takim wypadku jest sędzią młodszym służbą niż przewodniczący. Wskazaną kolejność należy tłumaczyć celem niesugerowania sprawozdawcy swojego stanowiska przez sędziego starszego służbą¹³⁰⁹.

Warto wskazać, że ustawodawca zdaje się uwzględniać okoliczność, że ławnicy są „słabszymi” członkami składu orzekającego, jeśli chodzi o brak wykształcenia prawniczego. Kolejność zbierania głosów odpowiada konieczności przeciwdziałania ryzyku sugerowania się przez ławników stanowiskiem sędziów zawodowych, jak również przez ławników młodszych wiekiem stanowiskiem starszych ławników. Ławnicy mają realny wpływ na wydawane rozstrzygnięcie, co zapewnia im nie tylko posiadana większość, lecz także kolejność głosów odbieranych w toku głosowania¹³¹⁰.

Treść art. 109 § 2 k.p.k. nie precyzuje, kiedy odbywa się głosowanie i czy możliwe jest jego przerwanie na inny dzień. W doktrynie wskazuje się na konieczność bezpośredniego odbycia głosowania po naradzie, bez możliwości jej odroczenia. Zasadnym jest, aby

¹³⁰⁹ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 109 k.p.k...*, teza 2.

¹³¹⁰ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 3 k.p.k...*, teza 9.

członkowie składu orzekającego pamiętali wszystkie kwestie rozważone w toku narady i nie umknęło ich uwadze¹³¹¹.

Można zastanowić się, czy głosowanie odbywa się zawsze po naradzie, czy istnieje możliwość zrezygnowania z tego etapu wyrokowania, gdy np. w toku narady nie pojawiły się żadne kwestie sporne, zaś skład orzekający był zgodny w zakresie każdej rozstrzyganej kwestii. Warto zwrócić uwagę na treść m.in. art. 108 § 1 i 2, 109 § 1 k.p.k., które stanowią o „naradzie i głosowaniu”. Spójnik „i” użyty w treści wskazanych przepisów sugeruje, że, dokonując wykładni językowej, głosowanie jest nieodłącznym elementem narady, który następuje zawsze, nawet w sytuacji absolutnej zgody członków składu orzekającego. We wskazanym przypadku należałoby jednak dać pierwszeństwo wykładni celowościowej. Po przeprowadzeniu narady, gdy skład orzekający zdecydował jednogłośnie odnośnie do wszystkich kwestii wskazanych w treści art. 110 k.p.k., prowadzenie głosowania prowadziłyby do przedłużenia postępowania. Narada jest zatem niepotrzebna, bowiem wszystkie kwestie zostały już omówione. Choć można wyobrazić sobie w tej kwestii pogląd przeciwny, gdy skład orzekający pod kierownictwem przewodniczącego będzie prowadził głosowanie, celem realizacji przepisów procesowych. Wszystko zależy od przewodniczącego składu orzekającego. Zarówno odstąpienie od głosowania, jak i jego prowadzenie należy uznać za zgodne z przepisami Kodeksu postępowania karnego.

Osobna regulacja odnosi się do przedmiotu rozważań w toku narady i głosowania, a także ich kolejności. Narada i głosowanie nad wyrokiem odbywają się osobno co do winy i kwalifikacji prawnej czynu, co do kary, co do środków karnych, co do przepadku, co do środków kompensacyjnych oraz co do pozostałych kwestii (np. odnoszących się do kosztów postępowania; art. 110 k.p.k.). Najpierw skład orzekający, pod kierownictwem przewodniczącego, rozważy poszczególne kwestie w toku narady (zastanowi się nad winą, kwalifikacją prawną czynu, itd.). Później zaś (gdy będzie taka potrzeba, a nie będzie podstaw do odstąpienia od głosowania) dokona głosowania nad poszczególnymi kwestiami. Warto wskazać, że narada i głosowanie nad powyższymi zagadnieniami mają charakter parcjalny, częściowy, bowiem są rozważane po kolei przez skład orzekający. Każda z poruszonych kwestii może mieć zupełnie odrębny charakter od innej. W obrębie zaś poszczególnej kwestii, np. winy oskarżonego, narada ma już charakter totalny. Brak zatem możliwości osobnego

¹³¹¹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 109 k.p.k...*, teza 3.

rozważania m.in. poszczególnych znamion typu czynu zabronionego, lecz omawia się kwestię winy sprawcy odnośnie do zarzucanego mu czynu¹³¹².

Warto zwrócić uwagę na pojęcie narady i głosowania „co do winy i kwalifikacji prawnej czynu”. Czym innym jest bowiem rozstrzygnięcie w przedmiocie winy i czym innym w przedmiocie kwalifikacji prawnej czynu. Rozstrzygnięcie w zakresie winy (sprawstwa) oskarżonego nie przesądza *per se* kwalifikacji prawnej czynu. W wypadku winy konieczne jest bowiem uzyskanie naturalnej większości. W innej konfiguracji procesowej dojdzie do uniewinnienia oskarżonego¹³¹³.

Definiując na gruncie ustawy karnoprosesowej pojęcie winy, należy zwrócić uwagę, że w procesie karnym winę ustala się zarówno w sensie materialnoprawnym (przypisanie winy, zarzucalność), jak i procesowym (sprawstwo). W procesie karnym, na etapie wyrokowania, następuje najpierw ustalenie winy w znaczeniu procesowym - dokonuje się uznania danej osoby za sprawcę, czyli za podmiot, który popełnił zarzucany mu czyn. Dochodzi wówczas do obalenia domniemania niewinności, o którym mowa w art. 5 § 1 k.p.k. W następnym etapie wyrokowania ustala się przesłanki przypisania winy w znaczeniu materialnoprawnym. Na gruncie procedury karnej należy uznać, że pojęcie „winy”, użyte w art. 110 k.p.k., ma charakter autonomiczny i w związku z tym trzeba rozumieć je szeroko jako warunki przypisania odpowiedzialności karnej. Należą do nich: bezprawność, karalność, karygodność i zawinienie. Spośród tych elementów ustawodawca w art. 110 k.p.k. wyszczególnił karalność w znaczeniu kwalifikacji prawnej czynu, co ma swoje uzasadnienie. Zauważyć należy, że w piśmiennictwie wskazuje się¹³¹⁴, że kwestia przesłanek przypisania winy w ścisłym jej znaczeniu w postaci wieku, poczytalności i niedziałania w błędzie, jak i kwestia bezprawności oraz karygodności jako warunków poniesienia odpowiedzialności karnej objęte są domniemaniem ich spełnienia. Stąd też, w procesie karnym, te elementy struktury przestępstwa nie podlegają odrębnemu dowodzeniu, chyba że pojawią się okoliczności mogące obalić to domniemanie. Należy wyrazić pogląd, że słowo „wina” użyte w art. 110 k.p.k. dotyczy winy procesowej i winy w szerokim znaczeniu materialnoprawnym. Jednak przedmiotem narady jest zawsze kwestia winy w znaczeniu procesowym, czyli sprawstwo. Natomiast wina w szerokim znaczeniu materialnoprawnym, odnosząca się do bezprawności, karygodności i zawinienia (wina sensu *stricto*) przedmiotem narady jest tylko wówczas, gdy w konkretnej sprawie wystąpią okoliczności odnoszące się do wskazanych elementów struktury przestępstwa, a wymagające

¹³¹² P. Hofmański, *Komentarz do art. 110 k.p.k...*, Legalis Nb. 6-7. H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 110 k.p.k...*, teza 1-2, M. Kurowski, *Komentarz do art. 110 k.p.k...*, teza 4.

¹³¹³ M. Kurowski, *Komentarz do art. 111 k.p.k...*, teza 2.

¹³¹⁴ J. Majewski, P. Kardas, *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, PiP, nr 10, 1993, s. 69-71.

rozważenia. Przedmiotem narady w wypadku ustalenia sprawstwa (wina w znaczeniu procesowym, sensu *largo*) jest następnie kwalifikacja prawna czynu. Ten element struktury przestępstwa związany z karalnością wymaga zawsze rozważenia, gdyż do przypisania przestępstwa konieczne jest ustalenie wypełnienia przez sprawcę czynu znamion strony podmiotowej i przedmiotowej przestępstwa. To zaś wymaga poczynienia najpierw ustaleń faktycznych, które następnie podlegają subsumpcji pod przepis ustawy karnej. Ustalenia faktyczne w tym przedmiocie zawarte są w opisie czynu przypisanego (art. 413 § 2 pkt 1 k.p.k.) i muszą wynikać z dowodów, a zatem podlegają udowodnieniu. Dlatego kwalifikacja prawna czynu została w art. 110 k.p.k. powiązana z winą, czyli sprawstwem, bo także wymaga udowodnienia, a zatem konieczna jest ocena dowodów dokonana przez sąd, co następuje podczas narady.

Wina z art. 110 k.p.k. stanowi połączenie przesłanek materialnoprawnych i procesowych. Przebieg narady polega na tym, że skład orzekający, celem przepisania oskarżonemu winy, musi dojść do wniosku, że oskarżony jest sprawcą i jest zdolny do poniesienia odpowiedzialności karnej, bo nie zachodzi żadna z okoliczności wyłączających winę. Spełnienie aspektu materialnoprawnego winy następuje w toku narady i głosowania w sposób bardzo ograniczony. Przewodniczący składu orzekającego nie prowadzi narady w ten sposób, że pyta on w każdym wypadku członków składu orzekającego, czy czyn oskarżonego wypełnił wszystkie elementy struktury przestępstwa (czy popełnił on czyn bezprawny, karalny, karygodny i zawiniony). Ich roztrząsanie następuje w sytuacji zajścia m.in. okoliczności wyłączającej winę. Kwestia przypisania winy powinna znaleźć swój dokładny wyraz w ustnych motywach wyroku i w treści pisemnego uzasadnienia, gdzie odpowiednie kwestie odnoszące się do przypisania winy i sprawstwa zostaną poruszone¹³¹⁵.

Odnosząc się do sformułowania „kwalifikacja prawna czynu”, należy zwrócić uwagę, że pojęcie to należy rozumieć tak samo jak na gruncie art. 399 § 1 k.p.k. Zatem nie tylko jako dokonanie subsumpcji konkretnego zdarzenia faktycznego pod przepis normy prawnej z części szczególnej Kodeksu karnego lub ustawy szczególnej, lecz również jako postać przestępstwa, którą kształtują normy prawne części ogólnej ustawy karnej, w tym m.in. określające formy stadialne, zjawiskowe przestępstwa, zbieg przepisów ustawy karnej, czyn ciągły, czy inne ustawowe konstrukcje prawne, a także podstawy nadzwyczajnego obostrzenia lub złagodzenia odpowiedzialności karnej, a mające wpływ na stopień społecznej szkodliwości czynu¹³¹⁶.

¹³¹⁵ D. Świecki, *Wina w prawie karnym materialnym i procesowym*, Prok. i Pr., nr 11-12, 2009, s. 10-11.

¹³¹⁶ D. Świecki, *Komentarz do art. 399 k.p.k.*, teza 2.

Kwestie możliwej do orzeczenia kary, środków karnych, przepadku i środków kompensacyjnych nie budzi większych wątpliwości. Ostatnim pojęciem wymagającym rozwinięcia na gruncie art. 110 k.p.k. są tzw. „pozostałe kwestie”. Wskazane pojęcie należy zdefiniować poprzez wskazanie kwestii poruszanych w wyroku po rozstrzygnięciach odnośnie do przepadku i środków kompensacyjnych. Sąd orzekający rozstrzygnie o kosztach postępowania, zaliczeniu środków karnych na poczet orzeczonych środków i zaliczeniu okresu rzeczywistego pozbawienia wolności na poczet orzeczonej kary izolacyjnej lub nieizolacyjnej (art. 63 k.k.), jak również o kwestii przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania po wydaniu wyroku (art. 263 § 7 k.p.k.).

Warto zwrócić uwagę na dopuszczalne modyfikacje kwestii poruszanych w toku narady i głosowania. Pierwsza sytuacja dotyczy możliwości uznania przez skład orzekający przed sądem okręgowym, że zachodzi podstawa do warunkowego umorzenia postępowania w stosunku do określonego czynu zarzuconego oskarżonemu (np. w sytuacji łączności przedmiotowej lub podmiotowo-przedmiotowej sprawy).

Kolejności kwestii poruszanych w toku narady i głosowania odnośnie do warunkowego umorzenia postępowania należy szukać w art. 342 § 1 i 2 k.p.k. (w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie należy dokładnie określić czyn przypisany oskarżonemu, jego kwalifikację prawną oraz oznaczyć okres próby. W wyroku sąd określa także nałożone na oskarżonego obowiązki oraz sposób i termin ich wykonania albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę, a w razie uznania za celowe - orzeka świadczenie pieniężne lub zakaz prowadzenia pojazdów, dozór kuratora, osoby godnej zaufania albo instytucji lub organizacji społecznej).

W takiej sytuacji procesowej, narada będzie przebiegała z następującymi zmianami: po części odnoszącej się do winy i kwalifikacji prawnej czynu, następnie skład orzekający rozważy czy w ogóle zastosować ten środek probacyjny, a dopiero następnie jego warunki - zagadnienia odnoszące się do okresu próby, zamiast kwestii dotyczącej kary. Następnie rozważania będą obejmowały kwestie co do środków probacyjnych, zamiast środków karnych. Później skład orzekający rozważy kwestie odnoszące się do przepadku. W tym zakresie ustawa ogranicza zakres orzeczenia przepadku do sytuacji z art. 45a k.k. Sąd może orzec przepadek także w razie warunkowego umorzenia postępowania. Orzeczenie przepadku ma zatem charakter fakultatywny i odnosi się do przepadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa oraz przepadku korzyści¹³¹⁷.

¹³¹⁷ A. Zoll, *Komentarz do art. 67 k.k.* [w:] W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116, wyd. V*, LEX 2016, teza 40.

W przypadku procedowania w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania, rozstrzygnięcie w przedmiocie środków kompensacyjnych będzie miało charakter obligatoryjny. Sąd nakłada bowiem na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości albo w części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę. Sąd może nałożyć na sprawcę obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 1-3, 5-6b, 7a lub 7b, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub zakaz prowadzenia pojazdów, wymieniony w art. 39 pkt 3, do lat 2 (art. 67 § 3 k.k.).

Wątpliwości budzi kwestia odnośnie do charakteru wskazanych środków. Podnosi się, że są to obowiązki probacyjne, nie zaś środki kompensacyjne, co wyprowadza się z art. 342 § 2 k.p.k. (w wyroku sąd określa także nałożone na oskarżonego obowiązki oraz sposób i termin ich wykonania albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę, a w razie uznania za celowe - orzeka świadczenie pieniężne). Jednakże w art. 68 § 2 k.k. ustawodawca posługuje się pojęciem środka kompensacyjnego jako podstawy do podjęcia postępowania karnego, gdy sprawca w okresie próby uchyla się od jego wykonania. Również z możliwości zastąpienia nawiązką obowiązków naprawienia szkody w całości albo w części oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę należy wyprowadzić, że wskazane środki mają charakter środków kompensacyjnych¹³¹⁸.

Na sam koniec przedmiotem rozważań składu orzekającego będą zagadnienia związane z pozostałymi kwestiami, a zatem m.in. kosztami postępowania oraz zaliczeniami z art. 63 k.k. Na poczet orzeczonej kary lub środków karnych zaliczeniu będzie podlegał odpowiednio okres rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie, (w zależności od rodzaju orzeczonej kary, odpowiednio do art. 63 § 1-2 i 5 k.k.) oraz okres rzeczywistego stosowania rodzajowo odpowiadających środkom karnym (probacyjnym) środków zapobiegawczych (art. 63 § 3-5 k.k.). W każdym wypadku, skład orzekający, po rozważeniu zastosowania fakultatywnego obowiązku probacyjnego, środka kompensacyjnego, czy orzeczenia przepadku, rozważy również ich wymiar. Z zasady wskazana kwestia będzie rozstrzygana, gdy w toku narady i głosowania wyjdzie na jaw, że zachodzą podstawy do warunkowego umorzenia postępowania. W innej sytuacji procesowej powstałaby konieczność wyłączenia danego czynu i przekazania sprawy do rozpoznania sądowi rejonowemu jako właściwemu rzeczowo, lecz tylko wtedy, gdy zachodziłaby konieczność odroczenia rozprawy (art. 24 § 1 k.p.k. w zw. z art. 35 § 2 k.p.k.). Z zasady bowiem do warunkowego umorzenia postępowania dochodzi przed sądem rejonowym

¹³¹⁸ A. Zoll, *Komentarz do art. 67 k.k.*, teza 40.

z uwagi na kwalifikację prawną czynu. Można jednak wyobrazić sobie sytuację procesową, że nawet w sprawie należącej do właściwości rzeczowej sądu okręgowego zachodzą podstawy do warunkowego umorzenia z art. 66 § 1 k.k.

Warto rozważyć kwestie zakresu zaskarżenia wyroku warunkowo umarzającego postępowanie. Ma to bowiem przełożenie na kwestie omawiane w toku narady i głosowania. Wyrok warunkowo umarzający postępowanie karne może zostać zaskarżony w całości albo w części (art. 425 § 2 k.p.k.). Odpowiednie stosowanie do tego wyroku art. 447 § 1-3 k.p.k. oznacza, że zaskarżenie wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne co do winy, jest zaskarżeniem w całości (art. 447 § 1 k.p.k.). Zaskarżenie co do okresu próby ustalonego na podstawie art. 67 § 1 k.k., jest zaskarżeniem w części dotyczącej tego rozstrzygnięcia (art. 447 § 2 k.p.k.). Z kolei zaskarżenie wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne co do jednego z elementów warunkowego umorzenia orzeczonego na podstawie art. 67 § 2 i 3 k.k., jest zaskarżeniem wyroku w części dotyczącej warunków warunkowego umorzenia (art. 447 § 3 k.p.k.)¹³¹⁹.

W jednym z wyroków Sąd Najwyższy wskazał, że wyznaczenie okresu próby ma charakter samodzielny. Jest to analogiczne rozstrzygnięcie do wymierzenia kary w wyroku skazującym. Zasadnym jest zastosowanie w odniesieniu do zaskarżenia rozstrzygnięcia o okresie próby regulacji z art. 447 § 2 k.p.k., dotyczącej rozszerzonego zakresu zaskarżenia, obejmującego również rozstrzygnięcia w zakresie środków probacyjnych. W przypadku zaskarżenia wyroku warunkowo umarzającego w odniesieniu do poszczególnych środków probacyjnych, zakres zaskarżenia obejmuje tylko te środki¹³²⁰.

Inną dopuszczalną modyfikacją jest kwestia związana z warunkowym zawieszeniem wykonania kary. Będzie ona miała miejsce w sytuacji, gdy zajdą ku temu przesłanki z art. 69 § 1 k.k. Narada i głosowanie będą przebiegać co do zasady w podstawowej kolejności jak wskazana w art. 110 k.p.k. Modyfikacja zajdzie jedynie po ustaleniu kwestii związanej z orzeczoną karą. Jeśli będzie to kara pozbawienia wolności, orzeczona w wymiarze nieprzekraczającym roku, zaś sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie był skazany na karę pozbawienia wolności i będzie to wystarczające dla osiągnięcia wobec niego celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa, skład orzekający rozważy następnie kwestie związane z okresem próby, grzywną orzeczoną obok kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania i obowiązkami z art. 72 k.k. W przypadku obowiązków z art. 72 k.k., orzekanie środków karnych nie będzie konieczne. W

¹³¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2023 r., III KK 621/22, LEX nr 3509418.

¹³²⁰ Wyrok SN z dnia 9 marca 2023 r., III KK 621/22.

sytuacji orzeczenia środka karnego, sąd nie będzie również zobowiązany do orzeczenia obowiązków z art. 72 k.k. (art 72 § 1 k.k.). Następnie skład orzekający rozważy kwestie związane z przypadkiem, środkami kompensacyjnymi i innymi kwestiami.

Kolejna dopuszczalna modyfikacja w toku narady i głosowania (gdy prokurator wniósł akt oskarżenia do sądu) odnosi się do sytuacji, gdy sąd, po przeprowadzeniu rozprawy, w składzie orzekającym zgodnie z art. 28 § 2 lub § 4 k.p.k., po zamknięciu przewodu sądowego, w czasie narady i głosowania, dochodzi do wniosku, że zachodzą podstawy do umorzenia postępowania i zastosowania środka zabezpieczającego. W innym wypadku (wniesienia przez prokuratora od początku wniosku o zastosowanie środka zabezpieczającego do sądu), sąd orzekałby w składzie jednoosobowym (w trybie art. 324 § 1 k.p.k., bez względu na to czy na rozprawie, czy na posiedzeniu). Sąd orzekający w żadnej sytuacji nie rozpoznałby wniosku prokuratora w składzie wskazanym w art. 28 § 2 lub § 4 k.p.k., bowiem nie orzeka tu o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Rozpoznanie wniosku prokuratora w przedmiocie zastosowania środka zabezpieczającego wobec podejrzanego nie ma takiego charakteru.

Gdy sąd orzeka w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego (po wniesieniu aktu oskarżenia), lecz w toku narady okazuje się, że dopuścił się on popełnienia czynu w stanie niepoczytalności, o czym decyduje z udziałem ławników, w pierwszej kolejności skład orzekający będzie rozważał kwestie winy i kwalifikacji prawnej. W przypadku przesłanek do umorzenia postępowania karnego i orzeczenia środka zabezpieczającego, zachodzą podstawy do wyłączenia lub ograniczenia winy z powodów wskazanych w art. 31 § 1 lub 2 k.k. oraz wyjątki, gdy oskarżony popełnił określone przestępstwa i można przypisać mu „pełną” winę (przypadki z art. 93c pkt 3-5 k.k. - w razie skazania za określone przestępstwa, popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych, w razie skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia za umyślne przestępstwo określone w rozdziałach odnoszących się do przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko wolności, wolności seksualnej i obyczajności i rodzinie i opiece, popełnione w związku z zaburzeniem osobowości o takim charakterze lub nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia oraz w razie skazania za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniami od określonych substancji). W pierwszej sytuacji procesowej, gdy zachodzą podstawy do wyłączenia lub ograniczenia winy oskarżonego, podczas narady i głosowania skład orzekający rozważy już na początku kwestie z tym związane. Następnie rozważaniom zostaną poddane zagadnienia kwalifikacji prawnej czynu zabronionego. W sytuacji zaś „pełnej” winy oskarżonego, poprzednie etapy narady i głosowania będzie tożsame z klasyczną konfiguracją z art. 110 k.p.k., zatem najpierw ławnicy

i sędziowie rozważą kwestie winy i kwalifikacji prawnej czynu. Kolejnym przedmiotem rozważań (w sytuacjach braku winy oraz winy ograniczonej), zamiast kary, będą kwestie rodzaju zastosowanego środka zabezpieczającego z art. 93a § 1 lub 2 k.k. Skład orzekający rozważy przesłanki odnoszące się do zastosowania konkretnego środka zabezpieczającego, w tym jego konieczność, proporcjonalność i subsydiarność¹³²¹. Istnieją sytuacje, gdy skład orzekający w przypadku „pełnej” winy oskarżonego rozważy kwestię odnoszącą się do kary zamiast środka zabezpieczającego. Zagadnienia odnoszące się do środka zabezpieczającego, orzekającego obok kary będą poruszane w ramach „pozostałych kwestii”. W takim wypadku środek zabezpieczający będzie stosowany po odbyciu kary lub warunkowym zwolnieniu, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 93d § 5 k.k.).

W odniesieniu do sprawcy niepoczytalnego (w sytuacji wyłączenia i ograniczenia winy), sąd nie będzie poddawał rozważaniom kwestii związanych z orzeczeniem środków karnych, bowiem ustawa dopuszcza tylko możliwość ich orzeczenia jako środków zabezpieczających (art. 93a § 2 k.k. w zakresie odnoszącym się do możliwości orzeczenia nakazu i zakazów określonych w art. 39 pkt 2-3 k.k. jako środka zabezpieczającego). Brak podstaw do ich samodzielnego orzekania. Możliwość ich orzeczenia zajdzie w wypadku „pełnej winy”.

Następnie skład orzekający będzie rozważał zagadnienia odnoszące się do przepadku. Podobnie jak w odniesieniu do orzekania w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania, znajduje tu zastosowanie art. 45a § 1 k.k. Sąd może orzec przepadek w razie stwierdzenia, że sprawca dopuścił się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności, o której mowa w art. 31 § 1, albo jeżeli zachodzi okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego. Także i w tym wypadku podstawa do orzeczenia przepadku ma charakter fakultatywny.

W odniesieniu do orzekania w przedmiocie środków zabezpieczających, w sytuacji wyłączenia i ograniczenia winy sprawcy, przedmiotem rozważań nie zostaną objęte kwestie związane ze środkami kompensacyjnymi. Inaczej przy „pełnej” winie. Na zakończenie narady i głosowania, skład orzekający będzie rozważał pozostałe kwestie, a zatem głównie odnoszące się do kosztów procesu.

Na gruncie poprzedniego stanu prawnego (przed nowelizacją z 2015 roku) wskazywano, że nie ma konieczności zachowania kolejności z art. 110 k.p.k. Logicznie rzecz ujmując, w toku narady i głosowania powinno zachować się powyżej wskazaną kolejność. Brak

¹³²¹ M. Mozgawa, *Komentarz do art. 93b k.k.* [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Lex 2023, teza 2.

bowiem możliwości podjęcia decyzji w przedmiocie kary bez przegłosowania zagadnienia odnoszącego się do winy sprawcy. Za wskazaną konkluzją stoi również treść art. 112 k.p.k., w zakresie, w jakim umożliwia sędziemu, który głosował przeciwko uznaniu oskarżonego za winnego, wstrzymanie się od głosowania nad dalszymi kwestiami. W zakresie kolejności kwestii poruszanych w toku narady i głosowania, ustawodawca kierował się, aby poszczególne zagadnienia były zawarte w logicznym ciągu, który należy odnieść do wpływu poszczególnych decyzji na inne, a chociażby, żeby kwestie winy oskarżonego były rozstrzygane na początku. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy skład orzekający będzie rozważał w pierwszej kolejności zaistnienie negatywnej przesłanki procesowej z art. 17 § 1 k.p.k. Należy ocenić wskazaną kwestię z uwzględnieniem możliwości zbiegu przesłanek¹³²².

Regulacja odnosząca się do narady i głosowania nie stanowi, czy przewodniczący informuje ławników i (ewentualnie) drugiego sędziego o przebiegu narady i głosowania - o poruszanych kwestiach (które elementy z art. 110 k.p.k. będą roztrząsane wcześniej niż inne). Z zasady kierownictwa wskazanym etapem przez przewodniczącego (art. 109 § 1 k.p.k. *in principio*), należy wyprowadzić taką konieczność. Przewodniczący składu, w celu sprawnego rozpoznania sprawy i przeprowadzenia narady, powinien zachować odpowiednią kolejność z art. 110 k.p.k. oraz utrzymywać porządek tej podfazy wyrokowania.

W doktrynie wskazuje się również, że członkowie składu orzekającego do czasu ogłoszenia orzeczenia mogą zmienić stanowisko i ponownie rozważyć poszczególne kwestie. Do wskazanej sytuacji może dojść, gdy wyrazi na to zgodę cały skład orzekający w drodze głosowania z art. 109 § 1 k.p.k.¹³²³.

Zasadą jest, że orzeczenia zapadają większością głosów (art. 111 § 1 k.p.k.). Każdy członek składu orzekającego dysponuje jednym głosem. Każdy głos, bez względu, czy pochodzi od sędziego, czy od ławnika, jest równoważny. Ustawa nie dopuszcza możliwości wstrzymania się od głosu poza jednym wyjątkiem z art. 112 k.p.k.

Podjęcie decyzji większością głosów oznacza, że za daną kwestią (kwestią odnoszącą się co do winy, kwalifikacji prawnej czynu, kary, środków karnych, przepadku, środków kompensacyjnych, czy co do pozostałych kwestii) opowiedziała się więcej niż połowa głosujących. Z tego powodu składy kolegialne liczą zawsze nieparzystą liczbę członków („dwa plus jeden”, „trzy plus dwa”, skład zawodowy trzyosobowy, czy skład zawodowy

¹³²² H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 111 k.p.k...*, teza 3, M. Kurowski, *Komentarz do art. 110 k.p.k...*, teza 1.

¹³²³ M. Kurowski, *Komentarz do art. 110 k.p.k...*, teza 5.

pięcioosobowy). W takim wypadku można uzyskać naturalną większość podczas głosowania nad daną kwestią¹³²⁴.

Jak wskazuje się w orzecznictwie, większość głosów oznacza sytuację, gdy ponad połowa głosów opowiedziała się za daną kwestią. Chodzi zatem o większość bezwzględną, gdy dane stanowisko otrzyma 50 % i jeden głos¹³²⁵.

Regulacja dopuszcza również tzw. sztuczną większość, lecz jedynie w przypadku kwalifikacji prawnej czynu i pozostałych kwestii. Jeżeli zdania tak się podzielą, że żadne z nich nie uzyska większości, zdanie najmniej korzystne dla oskarżonego przyłącza się do zdania najbardziej doń zbliżonego, aż do uzyskania większości (art. 111 § 2 k.p.k.). Należy mieć na uwadze sytuację, że w danej sprawie może dojść do układu procesowego, gdy nie będzie wprost wiadomo, które stanowisko jest korzystniejsze dla oskarżonego. W takim wypadku należy sięgnąć po instytucję głosowania z art. 109 § 1 k.p.k.¹³²⁶.

O czym była już mowa, ustawa karnoprocesowa wskazuje wyjątek od braku możliwości wstrzymania się od głosu przez ławnika (sędziego). Ławnik, który głosował przeciwko uznaniu oskarżonego za winnego, może wstrzymać się od głosowania nad dalszymi kwestiami; wówczas jego głos przyłącza się do zdania najprzychylniejszego dla oskarżonego (art. 112 k.p.k.). Wskazany przepis reguluje zasadę głosowania przez członka składu orzekającego zgodnie z własnym sumieniem, aby nie był on zmuszony głosować w zakresie kary, będąc w oczywistej sprzeczności do zapadłego rozstrzygnięcia. Przepis jest również wyrazem bezwzględnego obowiązku głosowania przez członka składu orzekającego (*a contrario*). W sytuacji głosowania za uniewinnieniem oskarżonego, ławnik jest uprawniony do skorzystania z regulacji z art. 112 k.p.k., nie zaś zobowiązany. Gdy sędzia skorzysta ze swojego prawa, ustawa przyjmuje fikcję prawną, bowiem jego głos przyłącza się do zdania najprzychylniejszego dla oskarżonego. Należy zatem uznać, że art. 112 k.p.k. stanowi rozwinięcie sztucznej większości z art. 111 § 2 k.p.k. Skorzystanie z wyjątku od zakazu wstrzymania się od głosowania może powodować konieczność dalszego tworzenia sztucznej większości w oparciu o art. 111 § 2 k.p.k.¹³²⁷.

Członek składu orzekającego może wstrzymać się od głosowania, w przypadku, gdy jego stanowisko pozostaje w opozycji co do kwestii winy. Ustawa karnoprocesowa nie

¹³²⁴ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 111 k.p.k...*, teza 2.

¹³²⁵ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 11 maja 2011 r., II SA/Po 188/11, LEX nr 795690.

¹³²⁶ M. Kurowski, *Komentarz do art. 111 k.p.k...*, teza 3.

¹³²⁷ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 112 k.p.k...*, teza 2-3, M. Kurowski, *Komentarz do art. 112 k.p.k...*, teza 1.

umożliwia wstrzymania się od głosu, gdy członek składu zostanie przegłosowany w innych kwestiach¹³²⁸.

Regulacja z art. 112 k.p.k. uniemożliwia jednak wstrzymanie się przez ławnika (sędziego) od głosowania w wybranych przez siebie kwestiach, zaś oddania głosu w innych wypadkach. Ławnik może albo brać udział w omawianiu pozostałych zagadnień, pomimo oddania głosu za uniewinnieniem oskarżonego, albo wstrzymać się od głosowania w ich przedmiocie. Skutkuje to zastosowaniem art. 112 k.p.k. i przyłączeniem jego głosu do zdania najprzychylniejszego dla oskarżonego. Wskazana regulacja jest również wyrazem pewnej konsekwencji procesowej. Brak możliwości częściowego wykorzystania uprawnienia do wstrzymania się od głosu¹³²⁹.

3.4.3.2.6. Sporządzenie na piśmie i podpisanie wyroku

Polska procedura karna przewiduje zasadę, że orzeczenie podpisują wszyscy członkowie składu orzekającego, nie wyłączając przegłosowanego, chyba że orzeczenie zamieszczono w protokole. Z przywołanej zasady wynika obowiązek podpisania orzeczenia. Nie ma jednak konieczności podpisywania każdej jego strony. Brak wyjątków od przywołanej zasady. Jej niedochowanie skutkuje bezwzględną przyczyną odwoławczą z art. 439 § 1 pkt 6 k.p.k.¹³³⁰.

W orzecznictwie przyjmuje się, że podpis członka składu orzekającego nie musi być w pełni czytelny. Brak również konieczności zawarcia na piśmie wszystkich liter nazwiska podpisującego. Podpis powinien umożliwić identyfikację autora. Zachodzi konieczność podpisania orzeczenia w sposób zazwyczaj używany w obrocie. Przyjmuje się, że podpis powinien wykazywać cechy indywidualne i powtarzalne, które odzwierciedlają właściwości pisarskie danej osoby¹³³¹.

Regulacja z art. 113 k.p.k. wskazuje na konieczność podpisania orzeczenia. Inaczej niż w procedurze cywilnej, brak konieczności osobnego podpisywania sentencji i uzasadnienia postanowienia (chyba, że ustawa zwalnia ze sporządzenia uzasadnienia lub odroczone jego sporządzenie - np. art. 98 § 2 k.p.k.). Procedura karna statuuje zasadę podpisania całości orzeczenia (postanowienia), pod jego uzasadnieniem, bo uzasadnienie stanowi integralną część postanowienia (art. 94 § 1 pkt 5 k.p.k.). Nie obowiązuje to w przypadku wyroków, bowiem

¹³²⁸ M. Kurowski, *Komentarz do art. 111 k.p.k...*, teza 1.

¹³²⁹ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 112 k.p.k...*, teza 3.

¹³³⁰ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 113 k.p.k...*, teza 1, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2006 r., III KK 339/06, LEX nr 325685.

¹³³¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 września 2011 r., IV KK 222/11, LEX nr 1663724.

odrębnie spisuje się wyrok i jego uzasadnienie (art. 413 § 1 i 2 k.p.k. - w zakresie wyroków i art. 424 § 1-3 k.p.k. - w zakresie uzasadnień)¹³³².

Konieczne jest złożenie własnoręcznego podpisu pod orzeczeniem. Polskie prawo nie dopuszcza podpisywania orzeczeń parafą, czy faksymilem. Słusznie wskazano w orzecznictwie, że nie sposób zaakceptować stanowiska, że skoro podpis pod wyrokiem jest nieczytelny i w związku z tym nie da się jednoznacznie stwierdzić, przez którego z członków składu sądu został złożony, to wyrok ten był tylko "parafowany", a nie podpisany. Polska procedura karna nie przewiduje formy "parafowania" orzeczenia, a zarazem nie określa, że podpis sędziego pod wyrokiem musi być czytelny, albo pozwalający stwierdzić, że został złożony przez określonego sędziego. Oznacza to, że wyodrębnione znaki pod orzeczeniem są podpisami w rozumieniu art. 113 k.p.k., a zatem nie wywołują skutku określonego w art. 439 § 1 pkt 6 k.p.k.¹³³³.

Warto zwrócić uwagę, że orzeczenie podpisują wszyscy członkowie składu, w tym również przegłosowany. Możliwością zakwestionowania wydanego orzeczenia nie jest jego niepodpisanie, lecz zgłoszenie zdania odrębnego¹³³⁴.

W przypadku składów wieloosobowych i nieczytelnych podpisów, w celu rozwiązania problemów proceduralnych przewidziano rozwiązanie w treści § 119 ust. 4 regulaminu urzędowania. W składach wieloosobowych orzeczenie i jego pisemne uzasadnienie podpisuje się imieniem i nazwiskiem, w przypadku skróconej formy podpisu potwierdza się go imienną pieczęcią lub nadrukiem danych o imieniu i nazwisku. W tym wypadku problem z nieczytelnym podpisem i możliwością rozpoznania jego autora rozwiązuje potwierdzenie podpisu imienną pieczęcią lub nadrukiem danych o imieniu i nazwisku. Należy uznać, że wymogiem koniecznym jest tylko, żeby pod orzeczeniem zostało złożonych tyle znaków graficznych, co członków składu orzekającego. Dopuszcza się również przeprowadzenie dowodu na okoliczność, czy konkretny członek składu orzekającego złożył podpis pod orzeczeniem¹³³⁵.

Niepodpisanie wyroku przez sędziego orzekającego w sprawie w składzie jednoosobowym lub jakiegokolwiek członka składu w składach kolegialnych stanowi bezwzględną przyczynę odwoławczą wskazaną w art. 439 § 1 pkt 6 k.p.k.¹³³⁶. Brak możliwości

¹³³² M. Kurowski, *Komentarz do art. 113 k.p.k...*, teza 2.

¹³³³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2012 r., V KK 220/12, LEX nr 1228651, H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 113 k.p.k...*, teza 3.

¹³³⁴ M. Kurowski, *Komentarz do art. 113 k.p.k...*, teza 3.

¹³³⁵ M. Kurowski, *Komentarz do art. 113 k.p.k...*, teza 4.

¹³³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2009 r., IV KK 392/09, LEX nr 608338.

konwalidowania czynności podpisu orzeczenia przez sędziego czy członka składu orzekającego (tak w przypadku składów jednoosobowych, czy kolegialnych). Obowiązujące przepisy nie dopuszczają możliwości uzupełnienia, po ogłoszeniu orzeczenia i przedstawieniu akt sądowi odwoławczemu, brakujących pod orzeczeniem podpisów, nawet w wypadku, gdyby taki brak nastąpił wskutek niedopatrzenia. Gdyby rzeczywiście doszło do faktycznego uzupełnienia tego braku w toku postępowania odwoławczego (zwyczajnego lub kasacyjnego), czynność ta nie wywołuje żadnych skutków procesowych, w szczególności nie konwaliduje zaistniałego uchybienia i nie odbiera mu charakteru bezwzględnej przyczyny odwoławczej¹³³⁷. Warto zauważyć, że do konwalidowania niepodpisanego orzeczenia nie dojdzie również przez podpisanie uzasadnienia wyroku przez wszystkich członków składu orzekającego¹³³⁸.

W orzecznictwie przyjmuje się, że brak podpisu pod wyrokiem zawsze rodzi wątpliwość w zakresie woli orzekającego¹³³⁹. Podpis pod orzeczeniem oznacza autoryzację zapadłego rozstrzygnięcia, jego zaakceptowanie. Bez względu na to czy dotyczy on sędziego zawodowego, czy ławnika¹³⁴⁰.

W doktrynie kontestuje się tezę, że niepodpisane orzeczenie przez żadnego członka składu stanowi jedynie jego projekt. Istotne wątpliwości pojawiają się w sytuacji jego wykonania pomimo niepodpisania. Orzecznictwo z czasów obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1928 roku stało na stanowisku, że takie orzeczenie jest nieważne. Warto wskazać, że aktualna ustawa karnoprosowa nie stanowi o nieważności postępowania, a termin ten pojawia się na gruncie art. 379 k.p.c. Rozważania obejmowały również wątpliwości, czy niepodpisane orzeczenie nie stanowi orzeczenia nieistniejącego prawnie - *sententia non existens*. Zwolennicy innego poglądu wskazywali, że brak podpisu pod orzeczeniem stanowi bezwzględną przyczynę odwoławczą z art. 439 § 1 pkt 6 k.p.k. W tym zakresie należy opowiedzieć się za ostatnim stanowiskiem, że orzeczenie niepodpisane przez żadnego z członków składu orzekającego jest dotknięte bezwzględną przyczyną odwoławczą. Skoro jego niepodpisanie przez którąkolwiek z osób biorących udział w wydaniu prowadzi do wskazanej konsekwencji procesowej, to tym bardziej niepodpisanie przez wszystkich członków składu orzekającego (*argumentum a fortiori*). Orzeczenie wydane, a nie podpisane funkcjonuje w obrocie prawnym do czasu jednak jego zaskarżenia. Sad odwoławczy weźmie wskazane uchybienie pod uwagę niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz

¹³³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2005 r., SDI 67/04, LEX nr 568867.

¹³³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2017 r., V KK 44/17, LEX nr 2288129.

¹³³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2010 r., III KK 285/10, LEX nr 686811.

¹³⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 2009 r., III KK 354/08, LEX nr 503189, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 2008 r., V KK 159/08, LEX nr 388655.

wpływu uchybienia na treść orzeczenia, zaś następnie uchyli je na posiedzeniu niejawnym, jednak tylko wtedy, gdy dojdzie do jego publikacji¹³⁴¹. W zakresie zaś poglądu o uznaniu wyroku za projekt orzeczenia, znajduje on uzasadnienie do czasu ogłoszenia, ewentualnie wszycia w akta.

W orzecznictwie wyrażono pogląd, że wyrok jako dokument urzędowy, powinien odpowiadać określonym cechom i zawierać elementy wskazane w art. 413 i art. 113 k.p.k. Jego wydanie, sporządzenie i podpisanie powinna poprzedzać narada (art. 412 k.p.k.). O ile, niewątpliwie brak jednej z tych cech (na przykład podpisu członka składu orzekającego), nie powoduje, że dokument przestaje być wyrokiem, a może stanowić jedynie bezwzględną przyczynę odwoławczą (art. 439 § 1 pkt 6 k.p.k.), to jednak brak wszystkich ustawowych cech i elementów powoduje, że dokument taki nie jest wyrokiem, a co najwyżej jego projektem¹³⁴². Zatem tylko w takiej sytuacji procesowej pismo znajdujące się w aktach sprawy można uznać za *sententia non existens*.

Jednym z uprawnień ławników na etapie przewodu sądowego jest prawo do podpisania protokołu rozprawy, gdy nie może tego uczynić przewodniczący - uprawnienie członka składu orzekającego do podpisania protokołu za przewodniczącego (art. 149 § 3 k.p.k.). W takim wypadku na protokole należy wskazać przyczynę braku podpisu przewodniczącego. Do wskazanej sytuacji procesowej może dojść zarówno w toku rozprawy głównej jak i posiedzenia w czasie przerwy. Dokonując wykładni systemowej art. 149 § 3 k.p.k., należy zauważyć, że podpisanie protokołu przez ławnika jest możliwe tylko w przypadku niezwłocznego (po sprawdzeniu i wydrukowaniu protokołu) podpisania po zakończeniu czynności, gdy nie może tego uczynić przewodniczący (co należałoby również wywnioskować z treści art. 121 k.p.k. - jeżeli osoba uczestnicząca w czynności procesowej odmawia podpisu lub nie może go złożyć, organ dokonujący czynności zaznacza przyczynę braku podpisu). W sytuacji, gdy do bezpośredniego podpisania protokołu przez przewodniczącego lub innego członka składu nie dojdzie, należy zastosować art. 151 § 2 k.p.k. Jeżeli protokół nie został należycie podpisany bezpośrednio po zakończeniu czynności, brakujące podpisy mogą być złożone później, ze wskazaniem daty ich złożenia i przyczyn opóźnienia¹³⁴³. Tożsama sytuacja dotyczy orzeczeń zamieszczonych w protokole. Są one bowiem funkcjonalną częścią protokołu rozprawy. Orzeczenia zamieszczone w protokole nie są podpisywane osobno. Wystarczający jest jeden

¹³⁴¹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 113 k.p.k.*..., teza 7, S. Steinborn, *Komentarz do art. 113 k.p.k.* [w:] L. Paprzycki (red.) *Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego*, LEX 2015, teza 7.

¹³⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 2007 r., SNO 9/07, LEX nr 569092.

¹³⁴³ M. Kurowski, *Komentarz do art. 149 k.p.k.*..., teza 1-4, M. Kurowski, *Komentarz do art. 113 k.p.k.*..., teza 6.

podpis pod całością protokołu, sporządzony przez przewodniczącego lub innego członka składu - również ławnika.

3.4.3.2.7. Zdanie odrębne ławnika jako członka składu orzekającego

Ustawa karnoprosesowa w rozdziale odnoszącym się do narady i głosowania porusza zagadnienia składania zdania odrębnego (tzw. *votum separatum*). Przepisy te mają również zastosowanie do ławników. Są oni pełnoprawnymi członkami składu orzekającego, zaś przepis art. 114 § 1 k.p.k. odnosi się ogólnie do członka składu. Artykuł 114 § 4 k.p.k. wyróżnia brak obowiązku sporządzenia zadania odrębnego przez ławnika.

W doktrynie podnosi się, że zdanie odrębne to oświadczenie członka składu orzekającego, w którym wskazuje on, że zajmuje inne stanowisko niż większość składu orzekającego¹³⁴⁴. Przy składaniu podpisu członek składu orzekającego ma prawo zaznaczyć na orzeczeniu swoje zdanie odrębne. Wzmianka dotycząca zdania odrębnego powinna wskazywać, w jakiej części i w jakim kierunku ławnik kwestionuje orzeczenie (art. 114 § 1 k.p.k.). Kwestionowanie orzeczenia w części oznacza zakres, w jakim ławnik kwestionuje wydane orzeczenie. Jako dyrektywę interpretacyjną można stosować tu pomocniczo art. 425 i 447 k.p.k., które wskazują zakres zaskarżenia orzeczenia w przypadku wniesienia środka odwoławczego w tym apelacji. Przywołane przepisy, choć dotyczące innej systemowo sytuacji, mogą stanowić funkcjonalne odniesienie do interpretowania zakresu kwestionowania orzeczenia przez ławnika. Przepis art. 425 § 2 k.p.k. wskazuje, że orzeczenie można zaskarżyć w całości lub w części, jak również można zaskarżyć brak określonego rozstrzygnięcia. Tak też należy odnosić możliwość złożenia zdania odrębnego - co do całości lub części wyroku. W sytuacji kontestowania orzeczenia co do winy, oznacza to zwrócenie się przeciwko całości wyroku, co do kary, uważa się za kwestionowanie całości rozstrzygnięcia o karze i środkach karnych, zaś co do środka karnego, środka kompensacyjnego albo przepadku, uważa się za kwestionowanie odpowiednio całości rozstrzygnięcia o środkach karnych albo o środkach kompensacyjnych albo o przepadku (art. 447 § 1-3 k.p.k.). Kierunek kwestionowania orzeczenia oznacza stosunek do sytuacji procesowej oskarżonego w zakresie wniesionego zdania odrębnego, a zatem jego wniesienie „na korzyść” lub „na niekorzyść” oskarżonego¹³⁴⁵. Niewskazanie części i kierunku kwestionowania orzeczenia skutkuje bezskutecznością złożonego zdania odrębnego. Jediną sytuacją, która konwaliduje wskazaną czynność

¹³⁴⁴ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne*, Warszawa 1973, s. 42.

¹³⁴⁵ D. Świecki, *Komentarz do art. 425 k.p.k.*..., LEX 2024, teza 6.

procesową jest możliwość wyinterpretowania części i kierunku złożenia zdania odrębnego z jego treści. W doktrynie pojawiają się również głosy przeciwne w zakresie niewskazania zakresu zdania odrębnego. W takim wypadku powinno się przyjąć, że zdanie odrębne dotyczy całości orzeczenia¹³⁴⁶. Nie sposób podzielić wskazanego poglądu. Wiążąca powinna być dyrektywa interpretacyjna z art. 447 § 1-3 k.p.k. Za przyjęciem takiego poglądu przemawia okoliczność, że zdanie odrębne pełni istotną rolę przy rozpoznawaniu apelacji. Skład sądu odwoławczego bierze pomocniczo pod rozwagę kwestie wyrażone w *votum separatum*. W analizowanym wypadku dopuszczalne jest zatem zastosowanie wykładni systemowej art. 114 § 1 k.p.k. i ocena części zgłoszenia zdania odrębnego przez pryzmat art. 447 § 1-3 k.p.k. Niewskazanie zakresu złożenia zdania odrębnego i uznanie go za skierowane co do całości wyroku prowadziłyby do nadużycia procesowego, szczególnie w sytuacji jego wniesienia na niekorzyść oskarżonego. Ewentualnie należałoby dopuścić ocenę zdania odrębnego przez pryzmat sporządzonego uzasadnienia (gdy uzasadnienie takie sporządzono), co umożliwiłoby interpretację kierunku i zakresu zgłoszonego zdania odrębnego.

W doktrynie wskazuje się, że zgłoszenie zdania odrębnego to uprawnienie (nie zaś obowiązek) ławnika lub sędziego (każdego członka składu orzekającego), który został przegłosowany do wyrażenia swojego zdania. W przypadku istnienia zobowiązania do złożenia zdania odrębnego, istniałaby konieczność ujawnienia wszelkich rozbieżności w poglądach składu orzekającego, a nie tylko rozbieżności istotnych. Podobne wątpliwości odnoszą się do sporządzania uzasadnienia zdania odrębnego (czy jest to uprawnienie czy obowiązek członka składu orzekającego)¹³⁴⁷. Obowiązek dotyczy jedynie sędziego zawodowego, nie ławnika (art. 114 § 4 k.p.k.). Orzeczenie, nawet, gdy zapada niejednogłośnie, na zewnątrz jest zawsze wydawane przez określony skład kolegialny. W celu wyrażenia swojego poglądu przez członka składu orzekającego, który został przegłosowany, wprowadzono instytucję zdania odrębnego. Wskazane uprawnienie przysługuje zarówno sędziemu zawodowemu, jak i ławnikowi¹³⁴⁸.

Na marginesie należy wskazać, że ostatnia nowelizacja art. 114 § 1 k.p.k.¹³⁴⁹ miała jedynie charakter techniczny, szersze modyfikacje dotknęły dalsze jednostki reakcyjne art. 114 k.p.k. Przyczyną wprowadzenia zmiany w tym zakresie było ujawnienie niedostatków „w obszarze możliwości uzyskania przez strony wiedzy o zgłoszeniu zdania odrębnego oraz

¹³⁴⁶ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 114 k.p.k...., teza 1.*

¹³⁴⁷ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...., s. 80.*

¹³⁴⁸ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 114 k.p.k...., teza 1.*

¹³⁴⁹ Dokonana ustawą z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1557).

zapoznania się z jego treścią, niewątpliwie niepozostające bez wpływu na realizację praw strony w postępowaniu, które ze względów gwarancyjnych winny zostać uzupełnione¹³⁵⁰”.

Złożenie zdania odrębnego stanowi ujawnienie tajemnicy narady i głosowania. Kontestujący wydane orzeczenie może zaznaczyć na orzeczeniu swoje zdanie odrębne podając, w jakiej części i w jakim kierunku kwestionuje orzeczenie¹³⁵¹.

Ławnik (jako pełnoprawny członek składu orzekającego) jest uprawniony do złożenia zdania odrębnego również od uzasadnienia orzeczenia. W zakresie pojęcia orzeczenie mieści się zarówno wyrok jak i postanowienie, co należy wyprowadzić z art. 93 § 1 k.p.k. Ławnik może złożyć zdanie odrębne zarówno od uzasadnienia wyroku jak i postanowienia. Regulacja dopuszcza bowiem złożenie zdania odrębnego w stosunku do samego uzasadnienia orzeczenia (art. 114 § 2 k.p.k.). Wówczas zdanie to, ze wskazaniem daty jego zgłoszenia, zaznacza się przy podpisywaniu uzasadnienia. Mocą ostatniej nowelizacji dodano wymóg wskazania daty zgłoszenia zdania odrębnego do uzasadnienia¹³⁵². Zdanie odrębne od uzasadnienia orzeczenia może mieć charakter samoistny (odnosić się tylko do uzasadnienia) lub stanowić konsekwencję uprzedniej kontestacji zapadłego orzeczenia¹³⁵³. W doktrynie wskazuje się, że zdanie odrębne będzie składane do uzasadnienia tylko wtedy, gdy jest ono sporządzane osobno i podpisuje je więcej niż jedna osoba. Zatem w składach orzekających dwóch sędziów i trzech ławników zdanie odrębne do uzasadnienia (w przypadku jego niezgłoszenia do wyroku przez któregokolwiek członka składu orzekającego) może złożyć tylko sędzia zawodowy. W takiej konfiguracji procesowej ławnik nie będzie podpisywał uzasadnienia (art. 115 § 2 k.p.k.). W sytuacji zaś składów jeden sędzia i dwóch ławników, gdy żaden z ławników nie złoży zdania odrębnego do wyroku, to ławnik nie będzie mógł zgłosić *votum separatum* do uzasadnienia. Ławnicy nie będą podpisywali uzasadnienia, wobec czego nie zapoznają się z jego treścią. Warto wskazać, że jedyny wypadek, gdy ławnik może zgłosić zdanie odrębne od uzasadnienia wyroku, gdy nie składał zdania odrębnego do samego wyroku zajdzie, gdy zdanie odrębne zgłosił sędzia lub inny ławnik. Należy uznać, że ławnik sporadycznie zdecyduje się na złożenie zdania odrębnego do uzasadnienia orzeczenia, szczególnie w sytuacji, gdy nie zgłosił on zdania odrębnego do wyroku¹³⁵⁴.

¹³⁵⁰ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2024 [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/\\$File/2024.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/$File/2024.pdf) [dostęp: 6.11.2023], s. 99.

¹³⁵¹ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 2.

¹³⁵² Dokonanej ustawą z dnia 7 lipca 2022 roku.

¹³⁵³ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 5, M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 6.

¹³⁵⁴ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 66-67.

Artykuł 114 § 2 zd. 2 k.p.k. stanowi o odpowiednim stosowaniu art. 114 § 1 zdanie drugie k.p.k. Na skutek przywołanej nowelizacji dodano wymóg, aby przy zaznaczaniu wzmianki dotyczącej zdania odrębnego, wskazywać, w jakiej części i w jakim kierunku członek składu orzekającego kwestionuje uzasadnienie orzeczenia. Aktualne na gruncie zdania odrębnego do uzasadnienia orzeczenia są zatem powyższe rozważania odnośnie do części i kierunku zgłoszonego zdania odrębnego do orzeczenia. Ławnik, przy zaznaczaniu zdania odrębnego na uzasadnieniu orzeczenia, powinien wskazać, czy kwestionuje orzeczenie w całości, czy w części oraz czy na korzyść, czy na niekorzyść oskarżonego.

W przypadku orzeczeń zamieszczonych w protokole (np. postanowienie wydane w toku rozprawy głównej), obowiązują takie same zasady jak w przypadku orzeczeń, które wymagają sporządzenia odrębnej sentencji. Do przewodniczącego składu orzekającego należy obowiązek wskazania w toku ogłaszania orzeczenia faktu zgłoszenia zdania odrębnego oraz okoliczności, w jakiej części i w jakim kierunku zakwestionowano orzeczenie lub jego uzasadnienie, a za zgodą członka składu orzekającego, który zgłosił to zdanie, także jego imię i nazwisko (art. 418 § 2 k.p.k. *per analogiam*). Z tego powodu, zdanie odrębne należy zgłosić już w trakcie narady nad orzeczeniem, nie zaś w trakcie podpisywania orzeczenia. Wydaje się, że w wypadku zgłoszenia zdania odrębnego do orzeczenia zamieszczonego w protokole, powinno się sporządzić odrębną jego sentencję, celem możliwości złożenia pod nim podpisów czy ujawnienia osoby, która złożyła zdanie odrębne¹³⁵⁵. W odniesieniu do orzeczeń zamieszczonych w protokole, należy dopuścić zgłoszenie zdania odrębnego pomimo faktu podpisywania samego protokołu przez przewodniczącego składu orzekającego oraz protokolanta. Z tego powodu należy spisać osobną sentencję postanowienia. Dopuszczalne jest również naniesienie zdania odrębnego w protokole obok podpisu przewodniczącego¹³⁵⁶.

Konsekwencją zgłoszenia zdania odrębnego było do dnia 1 października 2023 roku¹³⁵⁷ sporządzenie uzasadnienia orzeczenia z urzędu w terminie 7 dni od dnia wydania orzeczenia, jeżeli ustawa nie wymagała sporządzenia uzasadnienia wraz z wydaniem orzeczenia (w przypadku zwolnienia ze sporządzenia uzasadnienia i uzasadnienia sporządzanego na wnioski), zaś składający zdanie odrębne dołączał w ciągu następnych 7 dni jego uzasadnienie; obowiązek ten nie dotyczył ławnika (art. 114 § 3 k.p.k. przed nowelizacją)¹³⁵⁸.

¹³⁵⁵ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 5, M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 6-7.

¹³⁵⁶ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 63-64

¹³⁵⁷ Do dnia wejścia w życie nowelizacji z dnia 7 lipca 2022 roku.

¹³⁵⁸ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 65, H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 3-4, M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 8-10.

Na gruncie aktualnego stanu prawnego (po 1 października 2023 roku) uzasadnienie zdania odrębnego należy sporządzić, jeżeli sporządza się uzasadnienie orzeczenia (art. 114 § 3 k.p.c.). Uzasadnienie zdania odrębnego sporządza członek składu orzekającego, który je zgłosił, w terminie przewidzianym dla sporządzenia uzasadnienia orzeczenia, a jeżeli zdanie odrębne dotyczy uzasadnienia orzeczenia - w terminie 7 dni od zgłoszenia zdania odrębnego. Obowiązek sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego nie dotyczy ławnika (art. 114 § 4 k.p.k.). Jeżeli ustawa wymaga doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem, doręcza się również uzasadnienie zdania odrębnego. Przepis art. 100 § 7 stosuje się odpowiednio (art. 114 § 5 k.p.k.).

W wyniku zmiany stanu prawnego, zgłoszenie zdania odrębnego nie powoduje konieczności sporządzenia uzasadnienia orzeczenia, gdy nie podlega ono uzasadnieniu z urzędu. Sporządza się je tylko wtedy, gdy uprawniony podmiot zgłosi wniosek o jego sporządzenie lub w przypadku konieczności sporządzenia uzasadnienia z urzędu. Od tego zależy też konieczność sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego.

Dokonując analizy art. 114 § 4 k.p.k., należy stwierdzić, że termin sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego, także w przypadku, gdy sporządza je ławnik, będzie uzależniony od przedmiotu, którego dotyczy zdanie odrębne. W przypadku zgłoszenia go do wyroku, termin sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego wynosi tyle samo, ile termin sporządzenia uzasadnienia wyroku. W przypadku zdania odrębnego zgłoszonego do postanowienia, termin do jego uzasadnienia wynosi 7 dni w przypadku odroczenia sporządzenia uzasadnienia na mocy art. 98 § 2 k.p.k. Regulacja nie precyzuje jednak kwestii uzasadnienia zdania odrębnego zgłoszonego do postanowienia w wypadku nieodroczenia terminu sporządzenia uzasadnienia oraz orzeczenia zamieszczonego w protokole. W tej sytuacji należy uznać, że zasadnym jest zastosowanie *per analogiam* terminu 7 dni od daty wydania orzeczenia, jak w przypadku odroczenia sporządzenia uzasadnienia. Konieczność sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego w toku rozprawy lub posiedzenia mogłaby prowadzić do problematycznych sytuacji, w szczególności, gdy uzasadnienie to chce sporządzić ławnik¹³⁵⁹. Ławnik nie ma dostępu do narzędzi teleinformatycznych celem sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego w sądzie. Ławnik nie dysponuje również odpowiednim zapleczem merytorycznym, które umożliwiłoby mu natychmiastowe sporządzenie uzasadnienia, jak również (ewentualne) podyktowanie uzasadnienia protokolantowi w czasie rozprawy. W takim wypadku zachodziłaby konieczność zarządzenia

¹³⁵⁹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 6.

przerwy w rozprawie celem sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego zgłoszonego do postanowienia sporządzanego natychmiast. Minimalny termin zarządzenia przerwy wynosiłby 1 dzień, zaś maksymalny 7 dni. Tożsamy (7-dniowy) termin sporządzania uzasadnienia zdania odrębnego dotyczy zdania odrębnego zgłoszonego do uzasadnienia wyroku. Jego uzasadnienie sporządza się w terminie 7 dni od zgłoszenia zdania odrębnego.

W doktrynie wskazuje się, że znowelizowany art. 114 § 4 k.p.k. nie precyzuje, od kiedy biegnie termin sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego zgłoszonego do orzeczenia. Dokonując wykładni językowej wskazanego przepisu należałoby uznać, że termin ten biegnie od dnia zgłoszenia zdania odrębnego, co szczególnie zostało zaakcentowane przy zdaniu odrębnym zgłoszonym do samego uzasadnienia orzeczenia, także przez zaznaczenie daty jego zgłoszenia. W poprzednim stanie prawnym art. 114 § 3 k.p.k. wyraźnie wskazywał, że składający zdanie odrębne dołącza w ciągu następnych 7 dni (po sporządzeniu uzasadnienia) jego uzasadnienie. Aktualnie ustawodawca pominął wskazaną kwestię. W doktrynie przeważa jednak stanowisko, że zgodnie z wykładnią funkcjonalną, termin na sporządzenie uzasadnienia zdania odrębnego rozpoczyna się od dnia sporządzenia uzasadnienia orzeczenia. Przemawiają za tym następujące argumenty: umożliwienie dostępu do akt sprawy również sporządzającemu uzasadnienie zdania odrębnego oraz możliwość odniesienia się w uzasadnieniu zdania odrębnego do uzasadnienia orzeczenia. Wskazuje się jednak na mankament przytoczonej metody wykładni w postaci dwukrotnego wydłużenia postępowania międzyinstancyjnego. Doręczenie uzasadnienia wyroku wraz z uzasadnieniem zdania odrębnego nastąpić może dopiero po 4 tygodniach od dnia wpływu wniosku o jego sporządzenie¹³⁶⁰.

Wskazana zmiana art. 114 § 4 k.p.k., poprzez wydłużenie terminu do sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego, może mieć pozytywny wpływ w przypadku ławników, którzy chcą sporządzić zdanie odrębne, nie mając takiego obowiązku. Ławnik poprzez dwukrotne wydłużenie terminu może mieć okazję, aby przygotować swoje zdanie odrębne, uzyskać dostęp do akt sprawy, jak również uzyskać pomoc od sędziów orzekających w danej sprawie lub w wydziale, w którym pełni on obowiązki orzecznicze. W tym zakresie wskazana zmiana może mieć charakter korzystny.

Nowy art. 114 § 5 k.p.k. stanowi o konieczności doręczenia uzasadnienia orzeczenia i uzasadnienia zdania odrębnego z urzędu¹³⁶¹. Ma to miejsce w sytuacji, gdy ustawa przewiduje obowiązek doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem z urzędu. Wtedy doręcza się również uzasadnienie zdania odrębnego, np. w odniesieniu do oskarżonego pozbawionego wolności.

¹³⁶⁰ M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 6.

¹³⁶¹ Zmiana dokonana nowelizacją z dnia 7 lipca 2022 roku.

Wskazany obowiązek zachodzi w sytuacji, gdy oskarżony nie ma obrońcy, a jest pozbawiony wolności (art. 100 § 3 w zw. z art. 422 § 2a k.p.k.).

W przypadku zgłoszenia zdania odrębnego przez ławnika, jego uprawnieniem jest sporządzenie uzasadnienia. Wskazane uzasadnienia zwykle opierają się na zdrowym rozsądku czy podejściu do regulacji prawnych przez zwykłych obywateli. Czasem spotyka się, że zdania odrębne ławników z dłuższym stażem są sporządzane w oparciu o literaturę przedmiotu: komentarze czy orzecznictwo¹³⁶². Konsekwencją przegłosowania sędziów zawodowych przez ławników i zgłoszenia zdania odrębnego przez pierwszych z nich jest sporządzanie uzasadnienia przez sędziów społecznych zgodnie z treścią § 119 ust. 2 w zw. z § 119 ust. 6 regulaminu urzędowania.

Ustawodawca nie wskazuje, co powinno zawierać uzasadnienie zdania odrębnego. W doktrynie wskazuje się, że powinno ono opierać się na materiale dowodowym przeprowadzonym w toku postępowania, jak również na stanie faktycznym ustalonym w jego toku. Wyjątkiem jest dopuszczenie powołania w zdaniu odrębnym obrazy przepisów postępowania poprzez nieprzeprowadzenie istotnych dowodów. Możliwa jest również argumentacja, dotycząca nieprzeprowadzonych dowodów, ograniczona do zakresu, w jakim dokonuje jej sąd odwoławczy uchylając wyrok. Wykładnia logiczna wskazuje natomiast, że uzasadnienie zdania odrębnego powinno zawierać stanowisko zgłaszającego, uzależnione od części i kierunku jego zgłoszenia (jak w art. 114 § 1 zd. 2 *in fine*). Przykładowo, jeżeli zdanie odrębne dotyczy winy odnoszącej się do sprawstwa, to w jego uzasadnieniu należy wskazać na okoliczności świadczące o tym, że oskarżony nie popełnił zarzucanego mu czynu (art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k.). Jeżeli zdanie odrębne dotyczy kwalifikacji prawnej czynu, to w jego uzasadnieniu należy wskazać okoliczności przemawiające za zmianą kwalifikacji prawnej - w postaci obrazy przepisów prawa karnego materialnego czy błędnych ustaleń faktycznych, których następstwem skutkiem było przypisanie błędnej kwalifikacji prawnej czynu, jak również błędna ocena dowodów. Jeżeli zdanie odrębne dotyczy środków reakcji prawnokarnej - kary, środków karnych, kompensacyjnych, to w jego uzasadnieniu powinny się znaleźć kwestie odnoszące się do poczynienia błędnych ustaleń faktycznych, w czego efekcie doszło do orzeczenia zbyt surowej lub łagodnej kary, zastosowania innego środka karnego (podobnie - zbyt łagodnego/surowego). Wydaje się, że w każdym wypadku zgłaszania zdania odrębnego, argumentacja może odnosić się do każdej przyczyny odwoławczej z art. 438 k.p.k., w zależności od danego stanu faktycznego. Można wyobrazić sobie bowiem każdą z konfiguracji

¹³⁶² Obserwacje przeprowadzone w toku analizy akt sprawy w IV Wydziale Karnym w Sądzie Okręgowym w Łodzi - IV K 24/21.

procesowych. Członek składu orzekającego, uzasadniając zdanie odrębne (w szczególności dotyczy to ławnika), nie może przytaczać okoliczności faktycznych znanych z prasy czy telewizji. Niedopuszczalne jest również ujawnianie stanowisk wypowiedzianych w toku narady przez innego członka składu orzekającego, jeśli nie znajdują się one w uzasadnieniu orzeczenia. Stanowi to bowiem ujawnienie tajemnicy narady i głosowania¹³⁶³.

3.4.3.2.7.1. Wymogi złożenia zdania odrębnego przez ławnika

Przepisy Kodeksu postępowania karnego przewidują moment, sposób oraz skutek złożenia zdania odrębnego. Momentem, w którym ławnik składa zdanie odrębne jest podpisywanie orzeczenia lub jego uzasadnienia. Nie można zatem złożyć zdania odrębnego po ogłoszeniu orzeczenia¹³⁶⁴. Na oryginale orzeczenia ławnik zamieszcza stosowną wzmiankę z zaznaczeniem zwrotu „zdanie odrębne” lub jego łacińskiego odpowiednika¹³⁶⁵. Stanowi to sposób zgłoszenia zdania odrębnego. Należy dojść do wniosku, że ustawa zabrania zgłoszenia zdania odrębnego w innym momencie niż podpisywanie orzeczenia lub jego uzasadnienia, jak również brak możliwości jego odwołania przez członka składu po ogłoszeniu orzeczenia. Ławnik może zatem cofnąć lub odwołać zgłoszone *votum separatum*, gdy skład orzekający wznowi naradę, zmieni ostatecznie swój tok rozumowania, a w efekcie czego zapadnie inne rozstrzygnięcie, które zostanie ogłoszone¹³⁶⁶.

Artykuł 114 § 1 k.p.k. stanowi, że członek składu orzekającego powinien wskazać, w jakiej części i w jakim kierunku kwestionuje orzeczenie. W wypadku ławnika, nad spełnieniem tego warunku powinien czuwać przewodniczący składu orzekającego (art. 366 § 1 k.p.k.) i poinformować, jak ma złożyć zdanie odrębne. W odniesieniu do ławnika co do zakresu zdania odrębnego znajdzie również zastosowanie domniemanie z art. 447 § 1 k.p.k. Nie ma przeszkód, aby przyjąć, że w przypadku zgłoszenia zdania odrębnego co do winy, dotyczyło ono całości wyroku.

Kierunek zdania odrębnego należy rozumieć w ten sposób, że odnosi się on do pozycji procesowej oskarżonego. Zatem kontestujący powinien wskazać, czy kwestionuje orzeczenie „na korzyść” lub „na niekorzyść” oskarżonego. Dopuszcza się również wyinterpretowanie kierunku zgłoszenia zdania odrębnego z jego treści. Brak wskazania w zdaniu odrębnym jego

¹³⁶³ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 79-80

¹³⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 1977 r., II KR 201/77, LEX nr 17022.

¹³⁶⁵ Złożenie zdania odrębnego następuję poprzez zaznaczenie przez członka składu orzekającego na orzeczeniu odpowiednich słów: „zdanie odrębne” (skrót: zd. odr.) ewentualnie *votum separatum* (skrót: v. s.) lub *cum voto separato* (skrót: c. v. s.), szerzej: J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 72.

¹³⁶⁶ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 44, M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 4.

zakresu i kierunku oraz brak możliwości jego wyinterpretowania z treści *votum separatum* prowadzi do uznania, że zdanie odrębne nie wywołuje żadnych skutków¹³⁶⁷. Dopuszczalne byłoby wyinterpretowanie kierunku i zakresu z uzasadnienia zdania odrębnego, co w przypadku ławnika (brak obowiązku sporządzenia uzasadnienia *votum separatum*) może jednak nie mieć miejsca.

W przypadku zgłoszenia zdania odrębnego do uzasadnienia orzeczenia, kontestujący powinien wskazać jego zakres i kierunek (art. 114 § 2 zd. 2 k.p.k.)¹³⁶⁸. Rozwinięcie kwestii (przy *votum separatum* zgłoszonym do uzasadnienia) prowadzi do wniosku, że zakres i kierunek należy interpretować w sposób tożsamy, co przy zgłoszeniu zdania odrębnego do samego orzeczenia. Kierunek i zakres zgłoszonego zdania odrębnego do uzasadnienia powinien pokrywać się z kierunkiem i zakresem zdania odrębnego do samego orzeczenia (choć nie zawsze takie zdanie zostanie zgłoszone). Jeżeli tożsamy członek składu zgłasza najpierw *votum separatum* do orzeczenia, później zaś do uzasadnienia, należy uznać, że ich kierunek i zakres powinien być zbieżny. W innym wypadku doszłoby do sprzeczności procesowej i zdanie odrębne nie wywoływałoby skutków (argument systemowy z art. 439 § 1 pkt 7 k.p.k.).

W składach orzekających dwóch sędziów i trzech ławników zdanie odrębne do uzasadnienia (w przypadku jego niezgłoszenia do wyroku) może złożyć tylko sędzia zawodowy. On tylko podpisuje uzasadnienie (art. 115 § 2 k.p.k.). Ławnik nie będzie podpisywał uzasadnienia (art. 115 § 2 k.p.k.). Tożsamo w przypadku składów jeden sędzia i dwóch ławników. Ławnicy nie będą podpisywali uzasadnienia, wobec czego nie zapoznają się z jego treścią. Jedyne wyjątki, gdy ławnik może zgłosić zdanie odrębne od uzasadnienia wyroku, gdy nie składał zdania odrębnego do samego wyroku zajdzie, gdy zdanie odrębne zgłosił sędzia lub inny ławnik. Ławnik sporadycznie zdecyduje się na złożenie zdania odrębnego do uzasadnienia orzeczenia, szczególnie w sytuacji, gdy nie zgłosił on zdania odrębnego do wyroku¹³⁶⁹.

W przypadku łączności przedmiotowej sprawy, składający zdanie odrębne powinien wskazać, którego z oskarżonych ono dotyczy, a w wypadku łączności podmiotowej - czyn lub czyny zarzucane oskarżonemu, co do których kontestujący wnosi zdanie odrębne. Zakres zaskarżenia w przypadku łączności podmiotowej i przedmiotowej można definiować również w sposób wertykalny - w odniesieniu do konkretnego czynu lub konkretnego oskarżonego oraz w sposób horyzontalny - dotyczący winy lub kary w odniesieniu do konkretnego czynu lub

¹³⁶⁷ M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 5-6.

¹³⁶⁸ M. Kurowski, *Komentarz do art. 114 k.p.k...*, teza 5-6.

¹³⁶⁹ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 66-67.

oskarżonego. Argumentem dla oznaczania dokładnej treści zdania odrębnego jest przeciwdziałanie *votum separatum* o charakterze blankietowym, które można by wypełnić następnie dowolną treścią. Regulacja karnoprocesowa nie przewiduje natomiast obowiązku uprzedzenia składu orzekającego przez przegłosowanego członka o planach zgłoszenia zdania odrębnego. Uprzedzenie członków składu orzekającego o złożeniu zdania odrębnego mogłoby następnie doprowadzić do dyskusji, zmiany poglądów składu orzekającego, a tym samym zmiany rozstrzygnięcia. Dlatego należy uznać, że uprzedzenie o zgłoszeniu zdania odrębnego nie jest warunkiem *sine qua non* złożenia samego zdania odrębnego, które co do zasady składa się z dwóch elementów: zaznaczenia i uzasadnienia¹³⁷⁰. Wskazany pogląd jest jednak częściowo nieaktualny, bowiem uzasadnienie zdania odrębnego może nie być sporządzane z uwagi na okoliczność, że sporządza się je tylko wtedy, gdy spisuje się uzasadnienie orzeczenia, jak również ławnik nie jest zobowiązany do jego sporządzenia (art. 114 § 4 k.p.k.).

W przypadku niesporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego przez ławnika można zastanowić się nad zakresem dokonywanej kontroli odwoławczej i ewentualnym uchyleniem zaskarżonego wyroku, gdy uchybienie to miało wpływ na jego treść (art. 438 pkt 2 k.p.k.). W jakiej to będzie sytuacji, skoro jeżeli jest zaskarżenie, np. wyroku, to był wniosek o uzasadnienie a zatem także zachodziła konieczność sporządzenia uzasadnienia v.s. Aktualnie po zmianie przepisu art. 114 § 4 k.p.k. i sporządzaniu uzasadnienia *votum separatum* jedynie w sytuacji sporządzania uzasadnienia wyroku oraz braku obowiązku sporządzania go przez ławnika może zdarzyć się, że zdanie odrębne nie zostanie sporządzone i nie będzie to stanowić naruszenia art. 438 pkt. 2 k.p.k. Można zastanowić się, czy inaczej będzie, gdy sędzia nie sporządzi uzasadnienia zdania odrębnego i czy może dojść do uchybienia przepisom postępowania, które mogło mieć wpływ na treść wyroku i prowadzić do jego uchylenia lub zmiany. Do wskazanego uchybienia przepisom nie dojdzie również na skutek niesporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego przez sędziego. Nie można założyć, że sąd odwoławczy nie będzie mógł przeprowadzić prawidłowej kontroli orzeczenia¹³⁷¹. W sytuacji niesporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego przez sędziego, sąd odwoławczy w trybie § 138 ust 3 regulaminu urzędowania zwróci akta sprawy sądowi pierwszej instancji w celu dołączenia do akt brakujących dokumentów w postaci uzasadnienia zdania odrębnego. Odnosząc się ściśle do kontroli odwoławczej, można dopuścić wypadki, gdy sąd odwoławczy w swoim uzasadnieniu odwoła się wprost do treści uzasadnienia zdania odrębnego i wyda wyrok odpowiadający treści

¹³⁷⁰ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 72-78.

¹³⁷¹ J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 80-81.

3.4.3.2.8. Prawdliwość powołania na urząd sędziego jako przedmiot narady i głosowania

W związku ze zmianą ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa¹³⁷³ powstała kwestia prawidłowości powołania sędziów. W toku narady i głosowania może zdarzyć się, że jeden spośród członków składu orzekającego - drugi sędziego lub jeden z ławników kwestionuje spełnienie przez sędziego wymogów niezawisłości i bezstronności z uwzględnieniem okoliczności towarzyszących jego powołaniu i jego postępowania po powołaniu. W zakresie odnoszącym się do sędziów sądów powszechnych, zasadą jest, że przeprowadzenie testu bezstronności sędziego dokonuje się na wniosek uprawnionego, o którym mowa w § 6 art. 42a p.u.s.p., jeżeli w okolicznościach danej sprawy może to doprowadzić do naruszenia standardu niezawisłości lub bezstronności, mającego wpływ na wynik sprawy z uwzględnieniem okoliczności dotyczących uprawnionego oraz charakteru sprawy (art. 42a § 3 p.u.s.p.). Z zasady należy uznać, że inny sędziego ze składu nie może złożyć wniosku o test innego. Niedopuszczalne jest bowiem ustalanie lub ocena przez sąd powszechny lub inny organ władzy zgodności z prawem powołania sędziego lub wynikającego z tego powołania uprawnienia do wykonywania zadań z zakresu wymiaru sprawiedliwości (art. 42a § 2 p.u.s.p.). Sędziego i ławnik nie mogą zatem złożyć wniosku o przeprowadzenie testu niezawisłości.

Inaczej jednak w orzecznictwie. Sąd Najwyższy dopuścił możliwość badania zgodności z prawem powołania sędziego po nowelizacji KRS i jego postępowania po powołaniu¹³⁷⁴. Kontrola bezstronności sędziego, prowadzona przez właściwy sąd z urzędu w trybie art. 42 § 1 k.p.k., może zostać uruchomiona również przez każdego sędziego zasiadającego w jego składzie¹³⁷⁵. Zbliżony pogląd wyraził ETPC¹³⁷⁶. Na gruncie orzecznictwa strasburskiego nie kwestionuje się co prawda statusu sędziego, lecz skład ukształtowania sądu. W celu zbadania wskazanej kwestii wprowadzono trójstopniowy test, nazywany testem Ástráðsson, aby sprawdzić czy naruszenie prawa krajowego jest tak rażące, że prowadzi do naruszenia prawa

¹³⁷² J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne...*, s. 56-60.

¹³⁷³ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2018 r. poz. 3; dalej: zmiana ustawy o KRS).

¹³⁷⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22, LEX nr 3348360.

¹³⁷⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22.

¹³⁷⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 lipca 2021 r., 43447/19, *Reczkowicz przeciwko Polsce* [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/990000000000001_I_ETPC_043447_2019_Wy_2021-07-22_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/990000000000001_I_ETPC_043447_2019_Wy_2021-07-22_001) [dostęp: 16.05.2024 r.].

do rzetelnego procesu z art. 6 EKPC¹³⁷⁷. Wskazany test polega na zbadaniu trzech przesłanek: czy prawo krajowe zostało naruszone w sposób oczywisty, czy naruszenia prawa dotyczyły podstawowych reguł procedury powoływania sędziów, czy sądy krajowe dokonały przeprowadzenia efektywnej analizy i ewentualnie naprawy dokonanego naruszenia prawa krajowego. Do naruszenia prawa do rzetelnego procesu nie doprowadzi incydentalny błąd proceduralny w zakresie powołania sędziego do pełnienia urzędu, lecz oczywiste, istotne naruszenie prawa, a do tego niezbadane i nieskorygowane uchybienie. Samo powołanie sędziego przez KRS w składzie po nowelizacji 8 grudnia 2017 roku nie przesądza automatycznie o uznaniu sędziego za niespełniającego wymogów niezawisłości. O dokonaniu naruszenia reguł nominacji sędziów nie stanowi jakakolwiek nieprawidłowość w tym zakresie, lecz nieprawidłowość istotna, o czym świadczy analiza wskazanych kryteriów. Również wydane wyroki przez trybunały międzynarodowe w zakresie spełnienia lub nie testu niezawisłości nie doprowadzą do usunięcia wyroków krajowych z obrotu prawnego. W tym zakresie konieczne jest wykonanie wyroków przez krajowe organy władzy, a tym samym dokonanie naprawy niezgodnej z prawem procedury wyboru sędziów¹³⁷⁸. Trójstopniowy test zastosowano w sprawie *Reczkowicz przeciwko Polsce*, w którym ETPCz dokonał oceny w zakresie sposobu powoływania sędziów Izby Dyscyplinarnej w Sądzie Najwyższym, ostatecznie dochodząc do wniosku, że izba ta nie spełniła kryterium „sądu ustanowionego ustawą”, przez co doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 EKPC¹³⁷⁹.

Można zastanowić się jednak nad hipotetyczną sytuacją, że bezwzględny charakter będą miały przepisy odnoszące się do zakazu kwestionowania przez sędziego zgodności z prawem powołania innego sędziego lub wynikającego z tego powołania uprawnienia do wykonywania zadań z zakresu wymiaru sprawiedliwości (art. 42a § 2 p.u.s.p.). Wskazana sytuacja jest mało realna w praktyce, ale teoretycznie możliwa. Gdyby przyjąć, że sędziowie w oparciu o art. 42a § 2 p.u.s.p. nie mogliby kwestionować powołania innych sędziów, ławnicy w składach orzekających mogliby stanowić podmiot uprawniony do kwestionowania wskazanej kwestii, nawet po porozumieniu się z sędzią. W takim wypadku to ławnik będzie kwestionował bezstronność sędziego powołanego do pełnienia urzędu przez Prezydenta RP na wniosek KRS

¹³⁷⁷ Tak m.in. na gruncie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 kwietnia 2003 r., 39731/98, *Sigurdsson v. Islandia*, LEX nr 78238.

¹³⁷⁸ Sprawa *Guðmundur Andri Ástráðsson przeciwko Islandii* (skarga nr 26374/18), J. Roszkiewicz, *Indywidualny test niezawisłości sędziego powołanego z naruszeniem prawa – uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego*, PS, nr 11-12, 2022, s. 86-87.

¹³⁷⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 lipca 2021 r., 43447/19, *Reczkowicz przeciwko Polsce*.

ukształtowanej w trybie określonym przepisami ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. Kwestionowanie uprawnień sędziego do orzekania można by ocenić w takim wypadku jak zdanie odrębne zgłoszone do całości orzeczenia (jeśli nastąpiło ono po zamknięciu przewodu sadowego, w czasie narady i głosowania). Ławnik, podnosząc, że skład sądu jest nienależycie obsadzony z powodu naruszenia przez jednego spośród sędziów zawodowych instytucjonalnej bezstronności, kontestuje zapadające orzeczenie. Do składu orzekającego w drugiej instancji będzie należało zbadanie, czy kwestia niespełnienia przez sędziego wymogów niezawisłości i bezstronności z uwzględnieniem okoliczności towarzyszących jego powołaniu i jego postępowania po powołaniu ma wpływ na treść rozstrzygnięcia. W orzecznictwie wyrażono następujący pogląd: brak podstaw do przyjęcia *a priori*, że każdy sędzia sądu powszechnego, który uzyskał nominację w następstwie brania udziału w konkursie przed KRS po 17 stycznia 2018 r., nie spełnia minimalnego standardu bezstronności i każdorazowo sąd z jego udziałem jest nienależycie obsadzony w rozumieniu art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że brak wniosku strony złożonego w oparciu o art. 41 k.p.k., nie zamyka drogi do podnoszenia i badania tej kwestii przez sąd z urzędu, w trybie art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. - również po przeprowadzeniu stosownego testu, a więc przez sąd odwoławczy w toku rozpoznawania apelacji lub zażalenia. W ocenie sądu najwyższej instancji, nie sposób przyjąć, że sąd, w składzie którego zasiada sędzia, co do którego istnieją uzasadnione wątpliwości instytucjonalnej bezstronności, czy wprost niezawisłości, jest sądem należycie obsadzonym. W tej sytuacji sąd odwoławczy powinien przedstawić wynik przeprowadzonego testu w uzasadnieniu swego orzeczenia, o ile będzie je sporządzał¹³⁸⁰. Skoro sąd odwoławczy może badać wspomnianą kwestię z urzędu, to *a maiori ad minus* może tym bardziej badać ją na skutek zgłoszonego przez ławnika zdania odrębnego, gdy inny sędzia nie mógłby podnieść wskazanej kwestii.

W oparciu o powyższy pogląd Sądu Najwyższego nie ma przeszkód, aby ławnik podniósł kwestię niespełnienia przez innego członka składu warunku niezawisłości i bezstronności w związku z powołaniem go do pełnienia urzędu na wniosek KRS ukształtowanej w trybie określonym przepisami ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. Nie ma przeszkód do uznania, że zakwestionowanie powyższej okoliczności w toku narady i głosowania prowadzi do zgłoszenia zdania odrębnego do całości wyroku. Przyjęcie, że ławnik kontestuje wydany wyrok w innej części jest niedopuszczalne. Brak bowiem podstaw do

¹³⁸⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22, uchwała Sądu Najwyższego, pełny skład SN - Izba Cywilna, Karna oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 23 stycznia 2020 r., BSA I-4110-1/20, LEX nr 2784794.

ograniczenia zakresu zdania odrębnego. Należy zauważyć konsekwencje nieprawidłowości związanej z uczestniczeniem w składzie orzekającym sądu sędziego, co do którego istnieją uzasadnione wątpliwości instytucjonalnej bezstronności, czy wprost niezawisłości. Uchybienie prowadzi do zaistnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k., dającej podstawę do uchylenia zaskarżonego orzeczenia niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia z uwagi na nienależytą obsadę sądu.

W uchwale Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2022 roku rozważono kwestię sposobu postępowania przez sędziego, dostrzegającego wątpliwości w zakresie instytucjonalnej bezstronności jednego z członków składu orzekającego. Sąd ten wskazał, że dyskusyjnym jest możliwość zgłoszenia przez innego członka składu orzekającego żądania wyłączenia w oparciu o art. 42 § 1 k.p.k. Wskazano, że pod pojęciem "sędzia", w tym kontekście, rozumieć należy wyłącznie samego zainteresowanego wskazującego na możliwość zaistnienia wątpliwości co do jego bezstronności w realiach konkretnej sprawy, do rozpoznania której został wyznaczony. Zatem ławnik nie mógłby żądać wyłączenia sędziego w trybie art. 42 k.p.k. z uwagi na braki w zakresie jego instytucjonalnej bezstronności. W dalszej części swoich rozważań Sąd Najwyższy podniósł, że trudno znaleźć uzasadnienie na uniemożliwienie członkowi składu orzekającego podniesienia tej kwestii, a tym samym danie uprawnienia do badania bezstronności członka składu orzekającego tylko stronom postępowania i sędziemu, którego dotyczą wątpliwości co do instytucjonalnej bezstronności¹³⁸¹. *A maiori ad minus*, Sąd Najwyższy przyznał ławnikowi uprawnienie do badania instytucjonalnej bezstronności członka składu orzekającego. Skoro tożsame uprawnienia zostały przyznane sędziemu, przysługują one również ławnikowi jako pełnoprawnemu członkowi składu orzekającego w składach kolegialnych.

Sąd Najwyższy przewidział dwie czynności, które może wykonać ławnik, dostrzegający wątpliwości co do instytucjonalnej bezstronności sędziego: pierwsza - zwrócenie się do przewodniczącego składu orzekającego celem poinformowania stron o tym, że w składzie zasiada osoba, co do której mogą zachodzić wątpliwości jej instytucjonalnej bezstronności w związku z okolicznościami otrzymania przez nią nominacji (celem złożenia wniosku o zbadanie instytucjonalnej bezstronności sędziego przez strony) i druga - złożenie wniosku przez ławnika o zbadanie z urzędu zachodzących w jego ocenie wątpliwości co do instytucjonalnej bezstronności sędziego zasiadającego w tym składzie, które potraktować

¹³⁸¹ Uchwała SN z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22.

należy jako element działania sądu z urzędu w trybie art. 42 § 1 k.p.k. W efekcie rozważań, Sąd Najwyższy doszedł do konkluzji, że kontrola bezstronności sędziego prowadzona przez właściwy sąd z urzędu w trybie art. 42 § 1 k.p.k. może zostać uruchomiona również przez każdego ławnika (sędziego) zasiadającego w jego składzie¹³⁸².

Przenosząc powyższe na grunt rozważań odnoszących się do możliwości kontestowania wymogu niezawisłości i bezstronności sędziego powołanego do pełnienia urzędu na wniosek KRS ukształtowanej w trybie określonym przepisami ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. przez ławnika w toku narady i głosowania, wskazane uprawnienie należy wyprowadzić z dwóch czynności, które może podjąć ławnik dostrzegający wskazany problem w toku narady i głosowania. Każdą z nich należy rozważyć przez pryzmat stanu zaawansowania sprawy. Pierwsza możliwość – w ustnych motywach wyroku zwrócenie uwagi na kwestię ukształtowania składu sądu. Ławnik wskazuje tę okoliczność w czasie narady i głosowania, zaś przewodniczący składu, wygłaszając ustne motywy, zwraca na to uwagę stron. Strony postępowania będą miały możliwość zaskarżenia wyroku, podnosząc zarzut w postaci zajścia bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. z uwagi na uzasadnione wątpliwości co do instytucjonalnej bezstronności członka składu orzekającego. Druga możliwość obejmuje złożenie zdania odrębnego w zakresie odnoszącym się do kontestowania wyroku w całości.

3.4.3.2.9. Udział czynnika społecznego w promulgacji wyroku

Promulgacja wyroku obejmuje ogłoszenie wyroku, ustne podanie najważniejszych powodów rozstrzygnięcia i pouczenie o możliwości wniesienia środków zaskarżenia. Po promulgacji wyroku następuje zakończenie rozprawy głównej. W ramach postępowania przed sądem pierwszej instancji ma miejsce jeszcze sporządzenie uzasadnienia wyroku, które należy wyróżnić poza promulgacją¹³⁸³.

Po podpisaniu wyroku przewodniczący ogłasza go publicznie. W czasie ogłaszania wyroku wszyscy obecni, z wyjątkiem sądu, stoją (art. 418 § 1 k.p.k.). Regulacja dopuszcza pominięcie treści zarzutów oskarżenia w trakcie publikacji wyroku (art. 418 § 1a k.p.k.) oraz zwięzłe przedstawienie rozstrzygnięcia sądu i zastosowanych przepisów ustawy karnej, gdy, z uwagi na obszerność wyroku, dla celów jego ogłoszenia w całości należałoby zarządzić przerwę lub odroczyć rozprawę. W takim wypadku przewodniczący, zanim ogłosi wyrok, jest

¹³⁸² Uchwała SN z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22.

¹³⁸³ A. Gerecka-Żołyńska, *Rozprawa główna* [w:] P. Wiliński (red.), *Polski proces karny*, Warszawa 2020, s. 571-572.

zobowiązany uprzedzić obecnych o wskazanym sposobie ogłoszenia wyroku i o jego przyczynie. Przewodniczący poucza także o możliwości zapoznania się z pełną treścią wyroku po jego ogłoszeniu w sekretariacie sądu (art. 418 § 1b k.p.k.). Na tym etapie rozprawy głównej podaje się do wiadomości zgłoszenie zdania odrębnego wraz ze wskazaniem, w jakiej części i w jakim kierunku kwestionuje ono orzeczenie. Za zgodą członka składu orzekającego, który zgłosił to zdanie, podaje się także jego imię i nazwisko (art. 418 § 2 k.p.k.). Do tego etapu, czynności w toku promulgacji wyroku wykonuje przewodniczący.

Zakres informacji podawanych w momencie ogłoszenia wyroku w przypadku zgłoszenia zdania odrębnego jest obecnie szerszy niż poprzednio¹³⁸⁴. Przed 1 października 2023 roku do wiadomości podawało się zgłoszenie zdania odrębnego. Aktualnie do wiadomości stron i publiczności podaje się zgłoszenie zdania odrębnego wraz ze wskazaniem, w jakiej części i w jakim kierunku kwestionuje ono orzeczenie. Wydaje się jednak, że w poprzednim stanie prawnym na etapie promulgacji wyroku fakt zgłoszenia zdania odrębnego podawano w tożsamy sposób - przez podanie faktu jego zgłoszenia, części i kierunku kwestionowania orzeczenia. Nowelizacja doprecyzowała praktykę w tym zakresie. Za zgodą członka składu, który zgłosił *votum separatum* (tak jak poprzednio) podaje się jego imię i nazwisko.

Po ogłoszeniu, przewodniczący lub jeden z członków składu orzekającego podaje ustnie najważniejsze powody wyroku, chyba że na ogłoszeniu nikt się nie stawił (art. 418 § 3 k.p.k.). Z treści wskazanego przepisu należy wyprowadzić możliwość wygłoszenia ustnie motywów rozstrzygnięcia przez ławnika. Obecnie obowiązujące przepisy Kodeksu postępowania karnego nie stoją na przeszkodzie wskazanej możliwości. Do wskazanego wniosku można dojść dokonując wykładni językowej art. 418 § 3 k.p.k. Przez jednego członka składu orzekającego należy rozumieć każdego spośród członków składu, zatem również ławników. Ustawodawca nie wskazuje, że motywy rozstrzygnięcia podaje tylko sędzia, bowiem zostałyby to zamieszczone wprost w treści ustawy (*lege non distinguente*). Przepis nie stoi temu na przeszkodzie, wręcz to umożliwia. W art. 418 § 3 k.p.k. wskazano na osobę przewodniczącego lub innego członka składu orzekającego. Na wskazanym stanowisku stoją również przedstawiciele doktryny, zwracając uwagę, że w sytuacji, gdy ustawodawca posługuje się wyrażeniem „członkowie składu orzekającego”, daną czynność procesową może wykonać nie tylko sędzia zawodowy, lecz również ławnik¹³⁸⁵. W praktyce ustne motywy wygłasza przewodniczący lub sędzia sprawozdawca, gdy nie będzie on przewodniczącym. W ramach kierowania rozprawą (art. 366 § 1 k.p.k.), przewodniczący może powierzyć czynność podania

¹³⁸⁴ Na skutek zmian dokonanych ustawą z dnia 7 lipca 2022 roku.

¹³⁸⁵ M. Kurowski, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 4.

ustnie motywów wyroku ławnikowi w sytuacji, gdy sędziowie zawodowi zostaną przegłosowani przez ławników. Ustne motywy powinien wygłosić ławnik najlepiej znający stan sprawy i angażujący się w toku procesu. Przewodniczący może powierzyć wskazaną czynność ławnikowi dowolnie przez siebie wybranemu. Nie musi to być ławnik najstarszy stażem. Podane ustnie najważniejsze powody wyroku, co do kierunku, muszą być tożsame z ewentualnie sporządzonym następnie pisemnym uzasadnieniem wyroku, jednakże nie muszą odpowiadać pisemnemu uzasadnieniu, gdy chodzi o ich zakres. Przepis art. 418 § 3 k.p.k. nakazuje bowiem podanie jedynie najważniejszych powodów wyroku. Ustne powody nie są protokołowane¹³⁸⁶.

Należy wskazać, że nie jest dopuszczalne, aby ustne motywy rozstrzygnięcia różniły się istotnie od pisemnego uzasadnienia. Nie jest to zjawisko korzystne dla wizerunku wymiaru sprawiedliwości i kształtowania pozytywnego odbioru wydawanych rozstrzygnięć¹³⁸⁷. W sytuacji, gdy przewodniczący powierzy wygłoszenie ustnych motywów wyroku ławnikowi, powinien on uzgodnić z sędzią społecznym sposób podawania motywów i poruszania najważniejszych zagadnień w celu późniejszej korelacji z pisemnym uzasadnieniem. Ławnik nie ma doświadczenia w wygłaszaniu ustnych motywów i sporządzaniu pisemnych uzasadnień. Może nie posiadać informacji w zakresie konieczności zawarcia w ustnych motywach streszczenia pisemnego uzasadnienia, które sporządza się zgodnie z wymogami z art. 424 § 1-3 k.p.k.

Po podaniu najważniejszych powodów wyroku, o których mowa w § 3 art. 418 k.p.k., członek składu orzekającego, który zgłosił zdanie odrębne, może podać ustnie najważniejsze powody jego zgłoszenia. Przepis umożliwia członkowi składu orzekającego (zatem również ławnikowi) podanie powodów zgłoszenia zdania odrębnego. Jest to uprawnienie, nie zaś obowiązek każdego członka składu orzekającego.

Interpretując zwrot „najważniejsze powody wyroku” należy wskazać, że są to treści odpowiadające elementom zawartym w każdym pisemnym uzasadnieniu, jednak podane skrótowo do wiadomości uczestników postępowania. Ustne motywy nie muszą odpowiadać pisemnemu uzasadnieniu, gdy chodzi o ich zakres¹³⁸⁸. Najważniejsze powody wyroku nie mogą

¹³⁸⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06, LEX nr 323275.

¹³⁸⁷ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 418 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023, teza 10.

¹³⁸⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06.

ograniczać się również do ogólnikowego stwierdzenia odnośnie do wydania wyroku i otrzymania później uzasadnienia na piśmie¹³⁸⁹.

Etap promulgacji wyroku obejmuje również pouczenie uczestników postępowania o możliwości jego zaskarżenia. Teoretycznie pouczenie może wygłosić ławnik, bowiem przepis art. 100 § 8 k.p.k. (po ogłoszeniu lub przy doręczeniu orzeczenia i zarządzenia należy pouczyć uczestników postępowania o przysługującym im prawie, terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia lub o tym, że orzeczenie lub zarządzenie nie podlega zaskarżeniu) używa formy bezosobowej („należy pouczyć”).

Dokonując wykładni językowej art. 100 § 8 k.p.k., należy wskazać, że przepis nie wskazuje, kto dokonuje pouczenia o zaskarżeniu. Z zasady należy zatem uznać, że wskazaną czynność wykona przewodniczący składu orzekającego, co również można wyprowadzić z art. 366 § 1 k.p.k. czy art. 418 § 1 k.p.k. Warto jednak zwrócić uwagę na poruszony już art. 418 § 3 k.p.k. Z tego przepisu można wyprowadzić wniosek, że inny członek składu orzekającego może dokonać pouczenia uczestników postępowania odnośnie do przysługującego im prawa do wniesienia środka zaskarżenia.

Na gruncie postępowania karnego, inaczej niż w postępowaniu cywilnym, nie obowiązuje wyłączenie pouczenia o prawie, terminie i sposobie zaskarżenia wyroku uczestników postępowania zastępowanych przez profesjonalistów. W tym wypadków Kodeks postępowania karnego nie reguluje wyłączenia pouczeń prokuratora, obrońców i profesjonalnych pełnomocników. Z tego powodu należy uznać, że również ich obejmuje obowiązek pouczenia, choć zwyczajowo sądy zaniechają takich pouczeń przy profesjonalistach. Gdy na ogłoszenie nikt się nie stawił, brak konieczności dokonania pouczenia o zaskarżeniu, skoro art. 418 § 3 k.p.k. zwalnia również z wygłoszenia uzasadnienia, gdy nikt się nie stawił (*argumentum a maiori ad minus*)¹³⁹⁰.

Po wydaniu wyroku, w składach ławniczych, może zapaść jeszcze rozstrzygnięcie w przedmiocie środków zapobiegawczych. Należy wskazać na dwie sytuacje. Pierwsza, określona w art. 264 § 1 k.p.k. We wskazanym przepisie sąd działa z urzędu, uchylając tymczasowe aresztowanie w wypadkach wskazanych w tym przepisie (w razie uniewinnienia oskarżonego, umorzenia lub warunkowego umorzenia postępowania, warunkowego zawieszenia wykonania kary, wymierzenia kary pozbawienia wolności odpowiadającej co najwyżej okresowi tymczasowego aresztowania, skazania na karę łagodniejszą niż pozbawienie

¹³⁸⁹ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 418 k.p.k.* [w:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2024, teza 15.

¹³⁹⁰ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 418 k.p.k.*..., teza 18-20.

wolności albo w razie odstąpienia od wymierzenia kary, jeśli oskarżony nie pozbawiony wolności w innej sprawie). Art. 264 § 2a i 3 k.p.k. dopuszczają dalsze stosowanie tymczasowego aresztowania w przypadku umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenia środka zabezpieczającego. Druga, to kwestia dalszego stosowania środka zapobiegawczego po wydaniu wyroku – sąd z urzędu lub na wniosek orzeka w przedmiocie uchylenia lub zmiany nieizolacyjnego środka zapobiegawczego (art. 253 § 1 k.p.k. i art. 249 § 4 zd. 1 k.p.k.) albo uchylenia, zmiany lub dalszego stosowania tymczasowego aresztowania (art. 253 § 1 k.p.k. oraz art. 263 § 7 k.p.k., art. 249 § 4 zd. 2 k.p.k.). W tych przypadkach wydanie rozstrzygnięcia z udziałem ławników odbywa się po naradzie i decyzja wydawana jest większością głosów, a zatem ławnicy mogą przegłosować sędziego lub sędziów.

Orzekanie w przedmiocie środka zapobiegawczego po wydaniu wyroku (także przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania) obejmuje również sytuacje, gdy sąd orzeka już po wydaniu wyroku, na posiedzeniu bez udziału ławników (w sytuacji, gdy np. termin stosowania tymczasowego aresztowania kończy się po wydaniu wyroku, ale przed przekazaniem akt sprawy sądowi odwoławczemu). W takim wypadku sąd będzie przedłużał stosowanie tymczasowego aresztowania w składzie właściwym dla posiedzeń (art. 30 § 1 k.p.k.), a więc w składzie jednoosobowym. Tożsama sytuacja zajdzie, gdy sąd podejmie decyzję w przedmiocie uchylenia lub zmiany środka izolacyjnego lub nieizolacyjnego (art. 253 § 1 k.p.k.).

Poza zakresem udziału czynnika społecznego znajduje się orzekanie w zakresie uzupełnienia wyroku. Następuje to wówczas, gdy wyrok nie zawiera rozstrzygnięcia co do przepadku, zaliczenia okresu rzeczywistego pozbawienia wolności, okresu zatrzymania prawa jazdy lub innego odpowiedniego dokumentu lub okresu stosowania środków zapobiegawczych wymienionych w art. 276, nałożenia obowiązku zwrotu dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu albo dowodów rzeczowych. Sąd orzeka o tym postanowieniem na posiedzeniu (art. 420 § 1 k.p.k.). Tryb wskazanego przepisu należy również zachować, gdy sąd nieprawidłowo zaliczył okres rzeczywistego pozbawienia wolności, okres zatrzymania prawa jazdy lub innego odpowiedniego dokumentu lub okres stosowania środków zapobiegawczych wymienionych w art. 276 (art. 420 § 2 k.p.k.). Bez udziału czynnika społecznego odbywa się również orzekanie w przedmiocie sprostowania wydanego rozstrzygnięcia (art. 105 § 1-4 k.p.k.), rozstrzyganie wątpliwości w postępowaniu wykonawczym, w trybie art. 13 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego, czy orzekanie w toku całego postępowania wykonawczego.

3.4.3.2.10. Udział czynnika społecznego w sporządzaniu uzasadnienia wyroku na piśmie

Uzasadnienie orzeczenia podpisują osoby, które orzeczenie wydały, nie wyłączając osoby przegłosowanej (art. 115 § 1 k.p.k.). Przepisy dotyczące podpisywania uzasadnienia orzeczenia znajdują się w dziale dotyczącym czynności procesowych, należy stosować wskazane regulacje zarówno do podpisywania uzasadnień wyroków, jak i postanowień, gdy są one sporządzane osobno. Obowiązek podpisania uzasadnienia orzeczenia obejmuje wszystkich członków składu orzekającego (tak sędziów i ławników). Pewne wątpliwości interpretacyjne rozstrzyga dalsza treść przepisu. W sprawach rozpoznawanych w składzie sędziego i dwóch ławników uzasadnienie podpisuje tylko przewodniczący, chyba że zgłoszono zdanie odrębne. W sprawach rozpoznawanych w składzie dwóch sędziów i trzech ławników uzasadnienie podpisują obaj sędziowie, chyba że zgłoszono zdanie odrębne (art. 115 § 2 k.p.k.). Należy zatem uznać, że zasadą jest podpisywanie uzasadnienia orzeczenia tylko przez sędziów zawodowych. Ławnicy, co do zasady, są zwolnieni ze wskazanego obowiązku. Wyjątkiem jest sytuacja zgłoszenia zdania odrębnego przez któregokolwiek członka składu. W takim wypadku wszyscy członkowie podpiszą uzasadnienie orzeczenia¹³⁹¹.

Ławnicy, inaczej niż sędziowie zawodowi, nie mają obowiązku podpisania uzasadnienia wyroku, chyba że zgłoszono zdanie odrębne, czy uzasadniania zgłoszonego zdania odrębnego. W tym wypadku nie ma zastosowania zasada zrównania praw i obowiązków ławników i sędziów zawodowych w zakresie rozstrzygania spraw (art. 4 § 2 p.u.s.p.). Ławnicy nie mogą przewodniczyć na rozprawie i naradzie ani wykonywać czynności sędziego poza rozprawą, chyba że ustawy stanowią inaczej (art. 169 § 2 p.u.s.p.)¹³⁹².

Ławnikom przysługuje również prawo sporządzenia uzasadnienia. Zasadą jest, że przewodniczący posiedzenia lub rozprawy lub sędzia sprawozdawca sporządza orzeczenie i jego uzasadnienie. W sytuacji, gdy sporządzenie pisemnego uzasadnienia orzeczenia przez przewodniczącego lub sędziego sprawozdawcę nie jest możliwe lub napotyka przeszkody, których czasu trwania nie można przewidzieć, na zarządzenie przewodniczącego wydziału uzasadnienie sporządza inny sędzia lub ławnik, który brał udział w wydaniu orzeczenia. Gdy sporządzenie pisemnego uzasadnienia nie jest możliwe, przewodniczący wydziału czyni o tym wzmiankę w aktach sprawy. W sytuacji, gdy pisemne uzasadnienie sporządza ławnik, przewodniczący wydziału w razie potrzeby wyznaczy sędziego do udzielenia pomocy

¹³⁹¹ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 115 k.p.k.*..., teza 1-2, M. Kurowski, *Komentarz do art. 115 k.p.k.*..., teza 1.

¹³⁹² T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 3 k.p.k.*..., teza 5.

ławnikowi przy sporządzaniu tego uzasadnienia (§ 119 ust. 1, 2 i 5 regulaminu urzędowania). Jedną z sytuacji, gdy sporządzenie uzasadnienia przez sędziego przewodniczącego lub sprawozdawcę nie jest możliwe jest ciężka, obłożna choroba sędziego referenta lub jego śmierć. Wskazana przeszkoda ma zatem charakter obiektywny. Inaczej w wypadku napotkania przeszkód, których czasu trwania w sporządzeniu uzasadnienia nie można przewidzieć. Te mogą już mieć charakter subiektywny. Jedną z nich jest wypadek przegłosowania sędziego lub sędziów zawodowych przez ławników, a sędziowie zawodowi zgłosili następnie zdanie odrębne. Przeszkoda ta wynika z samego regulaminu urzędowania (§ 119 ust. 6 - jeżeli przewodniczący rozprawy lub posiedzenia oraz sędzia sprawozdawca złożą zdanie odrębne do orzeczenia albo uczyni to sędzia pełniący obie te funkcje, przepisy ust. 2 i 5 stosuje się odpowiednio). Sędzia zawodowy może sporządzić uzasadnienie tylko, gdy nie zgłosi zdania odrębnego w wypadku przegłosowania. Uzasadniony będzie wypadek, gdy uzasadnienie sporządzi jeden z ławników. Brak podstaw, aby pisemne uzasadnienie zostało sporządzone przez sędziego, który głosował za przeciwnym rozstrzygnięciem w sprawie. W takiej sytuacji zachodzą przeszkody o charakterze moralnym. Inny wypadek, gdy sporządzenie uzasadnienia przez referenta sprawy napotyka przeszkody może obejmować inną chorobę sędziego niż ciężka, która będzie obejmowała czas potrzebny na sporządzenie uzasadnienia zgodnie z treścią art. 423 § 1 k.p.k.

W orzecznictwie dopuszcza się możliwość sporządzenia uzasadnienia orzeczenia przez ławnika. Nie stanowi uchybienia fakt wyznaczenia ławnika, będącego członkiem składu rozpoznającego sprawę, do sporządzenia pisemnego uzasadnienia wydanego wyroku. Pośród przepisów Kodeksu postępowania karnego nie wskazano, który z członków składu orzekającego sporządza pisemne uzasadnienie orzeczenia. Kwestię tę uregulowano jedynie pośród w/w przepisów regulaminu urzędowania. Bezspornym jest jednak, że uzasadnienie wyroku musi być sporządzone przez członków składu orzekającego, a tym samym niedopuszczalne byłoby sporządzenie uzasadnienia przez osobę, która nie brała udziału w wydaniu orzeczenia. Nie byłoby więc uchybieniem procesowym, gdyby uzasadnienie wyroku wydanego w sprawie sporządził ławnik i to przy braku zarządzenia, w tym przedmiocie. Inną kwestią jest to, kto jest podmiotem zobowiązanym do podpisania takiego uzasadnienia. W orzecznictwie uznano za wystarczające podpisanie uzasadnienia przez ławnika, który został wyznaczony do jego sporządzenia. W jednym z orzeczeń sądów powszechnych przewodniczący składu orzekającego był zawieszony w czynnościach sędziowskich. W takim wypadku potwierdzono, że uzasadnienie wyroku mógł podpisać ławnik, będący członkiem składu orzekającego i autorem tego uzasadnienia. Jedynym uchybieniem w tej sprawie było

nieuczynienie wzmianki z przyczyną braku podpisu przewodniczącego w uzasadnieniu (zgodnie z treścią art. 115 § 3 k.p.k.). Wskazano jednak, że uchybienie w zakresie braku wzmianki, wyjaśniającej przyczyny złożenia podpisu przez innego ławnika (sędziego), a nie przewodniczącego składu orzekającego, nie ma wpływu na skuteczność tej czynności procesowej¹³⁹³.

Powyższy pogląd jest aprobowany w orzecznictwie. Z treści regulaminu urzędowania wynikają regulacje o charakterze porządkowym. Na ich podstawie nie można stwierdzić, że w przypadku niemożności sporządzenia uzasadnienia wyroku przez sędziego zawodowego wykluczone jest sporządzenie uzasadnienia przez ławnika. Jest to błędny pogląd. Nie znajduje on oparcia w Kodeksie postępowania karnego. Obowiązek sporządzenia uzasadnienia należy do składu orzekającego, a tym samym, gdy jest to skład ławniczy, a sędzia lub sędziowie zawodowi nie mogą sporządzić uzasadnienia, to obowiązek ten rozciąga się na ławnika¹³⁹⁴.

Gdy zachodzi konieczność sporządzenia uzasadnienia przez ławnika, zrozumieliśmy, że należy podjąć decyzję, który z ławników to wykona. Jediną uprawnioną osobą do podjęcia tego rodzaju decyzji jest przewodniczący wydziału. W przeciwnym wypadku nie można by spersonalizować osoby, na której ciążyłby obowiązek sporządzenia uzasadnienia wyroku. Przewodniczący wydziału powinien kierować się w tym wypadku kryteriami znajomości sprawy, umiejętności analitycznego myślenia i predyspozycji ławnika do sporządzenia uzasadnienia. Nie musi to być ławnik z najstarszym stażem. Przepis nie precyzuje wskazanej kwestii.

Należy zastanowić się, czy ławnik, pomimo wskazania go przez przewodniczącego, może odmówić sporządzenia uzasadnienia? Przepisy obowiązującej ustawy karnoprosesowej oraz ustawy ustrojowej nie wprowadzają ku temu przeszkód. Brak środków przymuszających ławnika do sporządzenia uzasadnienia. Jediną możliwością, celem przymuszenia ławnika, byłoby podjęcie przez prezesa właściwego sądu czynności celem odwołania ławnika przez radę gminy z uwagi na niewykonywanie obowiązków (art. 166 § 2 pkt 2 p.u.s.p.). Wydany wyrok nie mógłby zostać poddany kontroli instancyjnej bez pisemnego uzasadnienia. Konieczne będzie jego sporządzenie przez sędziego sprawozdawcę lub przewodniczącego składu. Sędziego wyznaczy przewodniczący wydziału. Sędzia zawodowy nie może odmówić sporządzenia uzasadnienia, bowiem nie jest to przypadek faktycznej niemożności jego sporządzenia. Następstwem kontestacji może być jego odpowiedzialność dyscyplinarna za

¹³⁹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 30 stycznia 2013 r., II AKa 387/12, LEX nr 1286708, wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 25 lipca 2013 r., II AKa 167/13, LEX nr 1381567.

¹³⁹⁴ Wyrok SA w Warszawie z dnia 25 lipca 2013 r., II AKa 167/13.

odmowę wykonywania wymiaru sprawiedliwości (art. 107 § 1 pkt 1a p.u.s.p.). Uzasadnienie wyroku stanowi element prawa do rzetelnego procesu (celem poznania argumentów przemawiających za wydaniem konkretnego rozstrzygnięcia). W przypadku ławników, niesporządzenie uzasadnienia, nawet w wypadku uruchomienia przez prezesa sądu trybu z art. 166 § 2 p.u.s.p., wiązałoby się z dużo mniejszymi dolegliwościami. W odróżnieniu do sędziów, wykonywane przez nich czynności orzecznicze mają charakter społeczny, nie zaś zawodowy.

Kwestia odnosząca się do podpisania orzeczenia przez pozostałych członków składu orzekającego, gdy ławnik sporządzał uzasadnienie, była poruszana w orzecznictwie sądów powszechnych. Nie ma problemu związanego z podpisaniem uzasadnienia wyroku sporządzonego przez ławnika. Artykuł 115 § 1 k.p.k. przewiduje generalną zasadę, że uzasadnienie orzeczenia podpisują osoby, które orzeczenie wydały, w tym osoba przegłosowana. W art. 115 § 2 k.p.k. zwolniono ławników z obowiązku podpisywania uzasadnienia wyroku, chyba że zgłoszono zdanie odrębne. Uregulowanie zawarte w art. 115 § 2 k.p.k. jest odstępstwem od określonej w § 1 przepisu zasady podpisywania uzasadnienia wyroku przez cały skład orzekający i nie może służyć do stawiania tezy, że ławnik nie może podpisać sporządzonego przez siebie uzasadnienia. Generalnie uzasadnienie winien podpisać ten z członków składu, który je sporządził. W doktrynie dominuje pogląd, że w powyższym przypadku uzasadnienie powinni podpisać wszyscy ławnicy. Pogląd ten nie ma jednak żadnej podstawy w obowiązujących przepisach. Artykuł 115 § 2 k.p.k. zwalnia ławnika od podpisywania uzasadnienia, z wyjątkiem sytuacji, gdy zgłoszono zdanie odrębne. Skoro wyrok zapadł bez zdania odrębnego, a uzasadnienie sporządzone przez ławnika zostało podpisane przez autora, to nie ma żadnego umocowania do żądania, aby drugi ławnik (w przypadku trzyosobowego składu) również podpisywał uzasadnienie¹³⁹⁵. Pogląd ten dotyczy sytuacji procesowej, gdy żaden sędzia nie może podpisać uzasadnienia wyroku.

Należy zastanowić się, czy uzasadnienie sporządzone przez ławnika podpisze również sędzia przewodniczący składu lub obaj sędziowie (w przypadku składów pięcioosobowych - "dwa plus trzy"). Patrząc przez pryzmat powołanego wyżej poglądu, że uchybieniem w sprawie było nie uczynienie wzmianki z przyczyną braku podpisu przewodniczącego pod uzasadnieniem (art. 115 § 3 k.p.k.), należałoby uznać, że sędziowie co do zasady zawsze podpisują uzasadnienie (chyba, że zachodzi podstawa z art. 115 § 3 k.p.k., wtedy ławnik sporządzający uzasadnienie nanosi wzmiankę na uzasadnieniu z przyczyną braku podpisu. Tożsame stanowisko należy zająć w oparciu o zasadę wyprowadzaną z art. 113 k.p.k., bowiem

¹³⁹⁵ Wyrok SA w Warszawie z dnia 25 lipca 2013 r., II AKa 167/13.

orzeczenie (*a maiori ad minus* także uzasadnienie) podpisują wszyscy członkowie składu orzekającego, nie wyłączając przegłosowanego. Sędzia zawodowy nie może zatem odmówić podpisania uzasadnienia wyroku sporządzonego przez ławnika z tego tylko powodu, że wydany wyrok zapadł w wyniku przegłosowania go przez ławników.

Jeżeli nie można uzyskać podpisu przewodniczącego lub innego członka składu orzekającego, jeden z podpisujących czyni o tym wzmiankę na uzasadnieniu z zaznaczeniem przyczyny tego faktu (art. 115 § 3 k.p.k.). Przepis ten dotyczy również ławników w sytuacji, gdy będą oni podpisywać uzasadnienie wyroku (a więc, gdy zgłoszono zdanie odrębne do wyroku). W doktrynie wskazuje się, że przyczyna braku podpisu pod uzasadnieniem musi mieć charakter trwały i nieusuwalny, w znaczeniu „nieodwracalnym”, czy „długotrwałym” (np. długotrwała choroba)¹³⁹⁶. Nie ulega wątpliwości, że sędzia, który nie mógł sporządzić uzasadnienia nie podpisuje uzasadnienia sporządzonego przez innego członka składu orzekającego. Podpisanie uzasadnienia wyroku nie jest czynnością formalną, lecz stanowi wyraz akceptacji zawartych tam treści. Skoro sędzia nie jest w stanie sporządzić uzasadnienia, to fakt ten wyklucza go z grona osób podpisujących uzasadnienie i nie ma przy tym potrzeby czynienia o tym wzmianki, o której mowa w art. 115 § 3 k.p.k.¹³⁹⁷. Z przywołanym poglądem należy się zgodzić, jednakże nie w całości. Nie sposób bowiem podzielić stanowiska, że w sytuacji, gdy sędzia nie jest w stanie sporządzić uzasadnienia i uzasadnienie te sporządza ławnik, a sędzia nie jest zobowiązany do podpisania tak sporządzanego uzasadnienia, żaden z innych członków składu orzekającego nie jest zobowiązany do zaznaczenia wzmianki na podstawie art. 115 § 3 k.p.k. Wskazana czynność ma charakter techniczny i porządkowy w toku postępowania międzyinstancyjnego i odwoławczego. Sąd odwoławczy w sytuacji braku podpisu sędziego i braku wskazanej wzmianki mógłby zwrócić akta sprawy na podstawie § 138 ust. 3 regulaminu urzędowania. Sporządzenie wzmianki zapewni realizację zasady sprawności postępowania.

Gdy uzasadnienia orzeczenia nie mogą podpisać wszyscy członkowie składu orzekającego, zobowiązani do zaznaczenia wzmianki są odpowiednio sędziowie lub ławnicy. W doktrynie wskazano, że brak zamieszczenia wzmianki o przyczynie braku podpisu stanowi względną przyczynę odwoławczą z art. 438 pkt 2 k.p.k. Trudno wyobrazić sobie sytuację procesową, aby wskazane uchybienie miało wpływ na treść rozstrzygnięcia i prowadziło ostatecznie do uchylenia lub zmiany orzeczenia. W doktrynie wskazuje się, że uchybienie to

¹³⁹⁶ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 115 k.p.k...*, teza 3, M. Kurowski, *Komentarz do art. 115 k.p.k...*, teza 3.

¹³⁹⁷ Wyrok SA w Warszawie z dnia 25 lipca 2013 r., II AKa 167/13.

powinno zostać usunięte poprzez zamieszczenie odpowiedniej wzmianki¹³⁹⁸. W takim wypadku za sprawą zwrócenia akt przez sąd odwoławczy sądowi pierwszej instancji (§ 138 ust. 3 regulaminu urzędowania).

W odniesieniu do sporządzenia uzasadnienia zdania odrębnego, tylko jego autor składa podpis pod treścią uzasadnienia. Do powyższej konkluzji należy dojść poprzez wykładnię językową art. 115 § 1 k.p.k., w zakresie w jakim wskazany przepis posługuje się zwrotem, że orzeczenie podpisują osoby, które orzeczenie wydały, nie wyłączając osoby przegłosowanej. Z tego względu należy uznać, że *a contrario*, zdanie odrębne podpisuje jego autor, który został przegłosowany w toku zbierania głosów¹³⁹⁹.

3.4.4. Możliwość zmiany składu orzekającego

W wyniku nowelizacji z dnia 7 lipca 2023 roku wprowadzono możliwość zmiany składu orzekającego, co, *lege non distinguente*, dotyczy również ławników¹⁴⁰⁰. Wprowadzona regulacja polegająca na odejściu od zasady niezmienności składów w sprawach karnych, obejmuje zarówno rozprawę przerwana, jak i odroczone (art. 402 § 2a oraz art. 404 § 2a k.p.k. w odniesieniu do rozprawy odroczonej). Jeżeli w sprawie rozpoznawanej w składzie wieloosobowym zmianie z przyczyn losowych lub z powodu przeszkód prawnych uległ jeden z członków składu, rozprawę przerwana (odroczone) można prowadzić po przerwie w dalszym ciągu, jeżeli nie zagraża to prawidłowości orzekania w sprawie.

W razie prowadzenia rozprawy w dalszym ciągu, w wypadkach przerwy lub odroczenia, przed przystąpieniem do przeprowadzenia czynności dowodowych, przewodniczący zarządza przerwę lub sąd odracza rozprawę. Czas zarządzonej przerwy lub odroczenia ma charakter niezbędny do zapoznania się przez nowego członka składu orzekającego z dotychczasowym przebiegiem postępowania, w tym z przeprowadzonymi dowodami (art. 404b § 1 k.p.k.). Nowy członek składu orzekającego (ławnik lub sędzia) będzie zatem do zapoznania się z aktami sprawy. Kluczowe znaczenie będzie miało dokonanie analizy protokołów z rozprawy głównej, kiedy to w sprawie karnej przeprowadza się dowody w sprawie. Nowy członek składu orzekającego, po zapoznaniu się z dotychczasowym przebiegiem postępowania, w tym z przeprowadzonymi dowodami, oświadczy w formie pisemnej lub ustnie protokołu rozprawy, czy i w jakim zakresie uznaje za konieczne

¹³⁹⁸ M. Kurowski, *Komentarz do art. 115 k.p.k...*, teza 2.

¹³⁹⁹ M. Kurowski, *Komentarz do art. 115 k.p.k...*, teza 3.

¹⁴⁰⁰ Zmianę wprowadzono ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1860). Weszła ona w życie z dniem 14 marca 2024 roku.

uzupełniające przeprowadzenie dowodów, które zostały już przeprowadzone przed jego wstąpieniem do składu orzekającego (art. 404b § 2 k.p.k.). Sąd przeprowadzi te dowody. Sąd przeprowadzi je co do zasady zawsze, chyba że będzie to niemożliwe z przyczyn niezależnych od sądu (art. 404b § 3 k.p.k.).

Konsekwencją wprowadzonej zmiany jest nowelizacja art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. Zmiana przywołanej bezwzględnej przyczyny odwoławczej będzie obejmować sytuacje, gdy sąd był nienależycie obsadzony lub którykolwiek z jego członków nie był obecny na całej rozprawie, z wyjątkiem wypadków, gdy wynika to z jej prowadzenia w dalszym ciągu w wypadku rozprawy przerwanej lub odroczonej.

Jak wynika to z uzasadnienia projektu ustawy, *ratio legis* wprowadzenia wskazanej zmiany był wzgląd na zasadę sprawności postępowania, ograniczenie jego kosztów oraz obciążenia organów procesowych. Konieczność każdorazowego prowadzenia rozprawy od początku powodowała negatywne konsekwencje dla uczestników postępowania. Nowy art. 402 § 2a i 404 § 2a k.p.k. przewidują ograniczone odstępstwo od zasady niezmienności składu. Podstawami zmiany jednego członka składu są przyczyny losowe lub przeszkody prawne. Pośród przyczyn obiektywnych o charakterze losowym wskazuje się przejście w stan spoczynku przez sędziego czy długotrwałą chorobę członka składu orzekającego. Jako przeszkody prawne podaje się wyłączenie sędziego na podstawie art. 41 k.p.k. Kontynuowanie sprawy w dalszym ciągu jest ograniczone poprzez warunek, aby zmiana składu nie zagrażała prawidłowości orzekania sprawie¹⁴⁰¹. Wprowadzona nowelizacja wydaje się istotna z perspektywy objęcia jej zakresem wszystkich członków składu orzekającego, więc również ławników.

Ratio legis wprowadzenia nowelizacji w zakresie zmiany składów orzekających wskazuje się również, że skrajnie rozumiana zasada bezpośredniości nie występuje w innych procedurach - cywilnej czy sądowno-administracyjnej. Zasada ta pozostaje w sprzeczności z dobrem postępowania karnego jak i celami, do których realizacji ono zmierza. Rozpoznanie sprawy od początku oddala merytoryczne zakończenie sprawy. Strony i uczestnicy postępowania są zobowiązani do przeprowadzania czynności od początku, co prowadzi do

¹⁴⁰¹ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3216 [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/E437C668E9708454C12589AA0072F440/\\$File/3216.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/E437C668E9708454C12589AA0072F440/$File/3216.pdf) [dostęp: 6.11.2023], s. 57-58, *Sytuacja losowa? Procesu karnego już nie przerwie zmiana w składzie orzekającym* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zmiana-sedziego-w-procesie-karnym-po-nowelizacji-kpk,522673.html> [dostęp: 6.11.2023].

zwiększenia kosztów. Innym negatywnym aspektem jest możliwość przedawnienia karalności zarzuconego oskarżonemu czynu¹⁴⁰².

Podstawą do wprowadzenia przedmiotowej regulacji było przywołanie odstępstw od zasady bezpośredniości, jak przeprowadzenie dowodu w drodze pomocy prawnej przez sąd wezwany lub sędziego wyznaczonego. Przeprowadzenie dowodu w tym trybie może obejmować przesłuchania świadków, oględziny, czy nawet eksperyment procesowy¹⁴⁰³.

Jednym z zagrożeń na skutek wprowadzonej nowelizacji jest okoliczność, że przesłanki pozwalające na odstępstwa od zasady nie zostały dookreślone. Ustawodawca nie stworzył zamkniętego katalogu przesłanek, gdy dozwolona będzie możliwość zmiany członka składu orzekającego. Negatywnym aspektem nowelizacji jest możliwość wpływania na skład rozpoznający sprawę poprzez wyłączenie poszczególnych członków składu, co podnoszono w kontekście ograniczania niezawisłości sędziów oraz osłabiania władzy sądowniczej. Z perspektywy ławników, ich bezpodstawne wyłączenie ze sprawy, może spowodować niechęć czynnika społecznego wobec czynnika zawodowego, czego efektem może być dalszy znaczący spadek kandydatów na sędziów społecznych oraz negatywne postrzeganie wymiaru sprawiedliwości przez społeczeństwo.

Podnosi się, że nowelizacja narusza zasadę bezpośredniości. Cały skład orzekający nie zetknie się z materiałem dowodowym prezentowanym podczas rozprawy głównej. Zasada bezpośredniości ma szczególny walor w odniesieniu do ławników, którzy zapoznają się wyłącznie z dowodami w toku rozprawy głównej. Naruszenie wskazanej zasady wpływa na ograniczenie prawa do rzetelnego i bezstronnego procesu sądowego, gdy strony postępowania będą wpływały na skład orzekający poprzez zmianę jego członków¹⁴⁰⁴.

Jako pozytywny aspekt nowelizacji wskazano możliwość uzupełniającego przeprowadzenia dowodów na pisemne lub złożone do protokołu rozprawy oświadczenie ławnika (sędziego). Oświadczenie to nie będzie wymagało uzasadnienia. W takim wypadku przeprowadzenie dowodów będzie obligatoryjne. Wyjątek będzie stanowiła sytuacja obiektywna, gdy ich przeprowadzenie będzie niemożliwe z przyczyn niezależnych od sądu (np. gdy świadek zmarł)¹⁴⁰⁵. Można zastanowić się, czy ze wskazanego uprawnienia będą korzystać ławnicy. Przewodniczący składu orzekającego (art. 366 § 1 k.p.k.) powinien każdorazowo, po wstąpieniu nowego ławnika do sprawy, pouczyć go o wskazanej możliwości, wręcz zwracać

¹⁴⁰² Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego..., s. 57.

¹⁴⁰³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego..., s. 58.

¹⁴⁰⁴ *Sytuacja losowa?*...

¹⁴⁰⁵ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego..., s. 59.

uwagę na konieczność przeprowadzenia dowodów (np. dowodu z kluczowego świadka, który ma znaczenie w kontekście sprawstwa oskarżonego lub kwalifikacji prawnej czynu).

Wzgląd na zasadę sprawności postępowania nie może ograniczać naczelných zasad postępowania karnego, które znajdują także swoją podstawę w aktach prawnych o randze międzynarodowej (prawo do rzetelnego procesu sądowego w art. 6 ust. 1 EKPCz). Dotychczasowa konieczność prowadzenia rozprawy od początku w przypadku zmiany któregośkolwiek członka składu orzekającego stanowiła zabezpieczenie wspomnianých zasad oraz przeciwdziałała manipulacjom składem orzekającym.

Pośród przedstawicieli zawodów prawniczych pojawiają się głosy obawy, że wprowadzona nowelizacja umożliwi sekwencyjne, następujące kolejno, wykluczanie poszczególných członków składu orzekającego. W takim wypadku, pośród członków składu, sędzieja, który brał udział od początku rozprawy głównej, będzie stanowił mniejszość lub cały skład orzekający będzie „nowy”¹⁴⁰⁶.

Należy zastanowić się nad zagrożeniami wskazanej nowelizacji z punktu widzenia sędziów społecznych, którzy główne aspekty rozpoznawanej sprawy wnoszą właśnie z ustnej rozprawy i zasady bezpośredniości. W ich wypadku czytanie akt należy do rzadkości. Po stronie sędziów zawodowych wprowadzona nowelizacja przyniesie negatywne aspekty w postaci konieczności analizowania protokołów rozpraw, co spowoduje ograniczoną możliwość weryfikacji wiarygodności poszczególných dowodów¹⁴⁰⁷. W takich sytuacjach procesowych może dochodzić do istotnych naruszeń prawa materialnego lub procesowego, szczególnie w sprawach o łączności podmiotowej lub przedmiotowej. Optymalnym rozwiązaniem jest wskazywanie przez zmienionego członka składu orzekającego konieczności przeprowadzenia większości przeprowadzonych dotychczas dowodów, chociażby tych najważniejszych z perspektywy oskarżonego. Zapewni to realizację zasady bezpośredniości, w szczególności w odniesieniu do ławników. Istotne dowody trzeba będzie w każdym wypadku powtórzyć.

Warto poddać analizie relacje pomiędzy wprowadzoną nowelizacją w zakresie możliwości zmiany ławników w trybie art. 402 § 2a i art. 404 § 2a k.p.k., a instytucją ławnika rezerwowego z ustawy Prawo o ustroju sądów powszechných. W kontekście możliwości zmiany jednego ławnika (sędziego) ze składu orzekającego, należy zastanowić się nad sensem dalszego istnienia instytucji ławnika dodatkowego z art. 171 p.u.s.p. (sędziego dodatkowego, art. 47 p.u.s.p.). W sytuacji zajścia po stronie któregośkolwiek członka składu orzekającego obiektywnej niemożliwości dalszego orzekania w sprawie z przyczyn losowych lub z powodu

¹⁴⁰⁶ *Sytuacja losowa? ...*

¹⁴⁰⁷ *Sytuacja losowa? ...*

przeszkód prawnych, gdy obok składu podstawowego występuje ławnik lub sędzia dodatkowy, należy w pierwszej kolejności powołać do składu orzekającego jednego spośród zapasowych orzeczników. W takim układzie procesowym, po stronie ławnika dodatkowego, zostaje zachowana realizacja zasady bezpośredniości. Brał on udział w toku całego postępowania dowodowego. W obliczu zmiany przepisów i braku konieczności rozpoczynania rozprawy od początku, na znaczeniu nie straci zatem instytucja sędziów i ławników dodatkowych. Pierwszym powodem jest bowiem realizacja zasady bezpośredniości. Drugim zaś, że instytucja zmiany członka składu orzekającego odnosi się tylko do zmiany jednego podmiotu. W sytuacji zajścia przeszkody procesowej po stronie dwóch ławników, należałoby prowadzić proces od początku. W wypadku pozostawiania ławników dodatkowych w składzie sądu, taka konieczność nie będzie miała miejsca.

Wskazaną nowelizację trzeba ocenić negatywnie, wobec podważenia dotychczasowej zasady niezmienności składu. Należy nie wprowadzać od niej odstępstw. Odstępstwa są określone zbyt szeroko, szczególnie, gdy chodzi o przesłankę ogólną „gdy nie zagraża to prawidłowości orzekania w sprawie”. Sądy mogą obawiać się stosowania wskazanych przepisów. W przypadku naruszenia przepisu zapewniającego prowadzenie postępowania w dalszym ciągu i przeprowadzenia postępowania z udziałem ławnika nieobecnego w czasie całej rozprawy głównej, znajdzie bezwzględna przyczyna odwoławcza z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k, chociaż uchybienie jest względne. W takim układzie procesowym, skarżący będzie podnosił naruszenie art. 402 § 2a k.p.k. lub art. 404 § 2a k.p.k., jako względnej przyczyny odwoławczej z art. 438 pkt 2 k.p.k., która w konsekwencji doprowadziła do zaistnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej poprzez brak wszystkich członków na rozprawie (wyjątku z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. *in fine*).

3.4.5. Niezmiennność składów orzekających na gruncie art. 34 k.p.k.

Nowelizacja art. 34 § 3 k.p.k. utrwaliła zasadę niezmienności składu orzekającego także w wypadku spraw połączonych przedmiotowo, a przekazanych do odrębnego rozpoznania. W przypadku kolegialnych składów orzekających, regulacja dotyczy też ławników. Po wyłączeniu sprawy, będzie rozpoznawał ją tożsamy skład, który dokonał wyłączenia¹⁴⁰⁸. Zmieniony art. 34 k.p.k. gwarantuje niezmiennność składów orzekających. Jeżeli łączne rozpoznanie spraw w przypadku łączności przedmiotowej jest istotnie utrudnione z uwagi na wypadek niemożności

¹⁴⁰⁸ Zmianę tę również wprowadzono ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw.

ujęcia oskarżonego albo gdy oskarżony nie może brać udziału w postępowaniu z powodu choroby psychicznej lub innej ciężkiej choroby lub zachodzą inne ważne powody, ustawa daje możliwość wyłączenia i odrębnego rozpoznania sprawy poszczególnych osób lub o poszczególne czyny. Wyjątek od wskazanej reguły zachodzi, gdy przeszkoda nie ma charakteru długotrwałego lub kontynuowanie postępowania nie naruszy prawa do obrony oskarżonego, którego odpowiedzialności karnej przeszkoda dotyczy (art. 34 § 3 k.p.k.). Po wyłączeniu sprawy po otwarciu przewodu sądowego, podlega ona rozpoznaniu przez sąd, który dokonał wyłączenia, chyba że nie jest on właściwy rzeczowo (art. 34 § 4 k.p.k.). Sprawy będzie rozpoznawał ten sam skład sądu - ci sami sędziowie i ławnicy, którzy uczestniczyli w jej rozpoznaniu przed wyłączeniem. Jeżeli sprawa wyłączona po otwarciu przewodu sądowego będzie podlegała rozpoznaniu przez sąd, który dokonał wyłączenia, można prowadzić ją w dalszym ciągu w tym samym składzie. Wyjątek od tej zasady zajdzie, gdy skutek wyłączenia sąd stanie się niewłaściwy rzeczowo (art. 34 § 4 k.p.k.) oraz, gdy zajdzie podstawa do wyłączenia w postaci *iudex suspectus* (wyłączenie ławnika, gdy zaszła okoliczność tego rodzaju, która mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w sprawie, art. 34 § 5 k.p.k.). Na postanowienie o wyłączeniu sprawy do odrębnego rozpoznania wydane po otwarciu przewodu sądowego przysługuje zażalenie prokuratorowi oraz stronie, której sprawę wyłączono do odrębnego rozpoznania (art. 34 § 6 k.p.k.).

Wskazana nowelizacja wprowadza zasadę niezmienności i niewyłączalności składu orzekającego wyznaczonego do rozpoznania spraw poszczególnych oskarżonych. Ideą przepisu jest rozpoznawanie spraw przez skład orzekający w dalszym ciągu, nawet w sytuacji konieczności wyłączenia sprawy danego oskarżonego. Ustawodawca wprowadza zasadę, aby dany skład orzekający, który rozpoczął rozpoznawać sprawę ją skończył. W sytuacji, gdy jeden spośród oskarżonych, np. ukrywa się przed organami ścigania, dopuszcza się wyłączenie jego sprawy do odrębnego rozpoznania. Gdy skład orzekający w sprawie pozostałych oskarżonych z pierwotnej sprawy wyda już wyrok przed ujęciem oskarżonego z wyłączonej sprawy, zajdzie przesłanka wyłączenia członków składu z art. 41 § 1 k.p.k. Wskazana podstawa wyłączenia wystąpi, gdy podstawą do orzeczenia o odpowiedzialności karnej współoskarżonych i oskarżonego z wyłączonej sprawy jest tożsamy materiał dowodowy, ewentualnie, gdy zajdzie bliski związek pomiędzy czynem zarzucanym współoskarżonym, a zarzucanym oskarżonemu. Należy porównać zakresy przeprowadzonego i ujawnionego materiału dowodowego, który następnie poddano ocenie dowodów w pisemnym uzasadnieniu z materiałem dowodowym

koniecznym do przeprowadzenia w sprawie, która dotyczy oskarżonego „wyłączonego”¹⁴⁰⁹. Orzecznictwo Sądu Najwyższego nie akceptuje w żadnym wypadku praktyki rozpoznawania tak podzielonych części sprawy, przez tych samych członków składu orzekającego, a więc także przez ławników, którzy już wcześniej wyrazili swój pogląd, co do istoty przestępczej działalności oskarżonego, faktu istnienia związku przestępczego oraz jego struktury i mechanizmu działania¹⁴¹⁰. Paralelnie może zajść również wypadek, gdy po stronie poszczególnych ławników będzie zachodziła podstawa do wyłączenia z art. 41 § 1 k.p.k. już od początku rozpoznawania sprawy.

3.4.6. Udział ławników w wydaniu wyroku częściowego

Kwestię dotyczącą ławników reguluje także nowy art. 404c k.p.k.¹⁴¹¹. Dotyczy on zagadnień związanych z naradą wstępną i wyrokiem częściowym. W przypadku składów kolegialnych, w naradzie wstępnej i wydaniu wyroku częściowego będą uczestniczyć ławnicy.

Odnosząc się do przesłanek pozytywnych wydania wyroku częściowego, w sytuacji, gdy sprawa jednego oskarżonego dojrzała do kompletnego rozstrzygnięcia i wydania wyroku, przewodniczący zarządzeniem przerywa rozprawę, celem przeprowadzenia narady wstępnej. Jej przedmiotem będzie ocena wyłącznie tego, czy aktualny materiał dowodowy wystarcza na zakończenie postępowania w odniesieniu do jednego lub kilku spośród oskarżonych. W naradzie wstępnej będą brać udział wszyscy członkowie składu orzekającego, więc również ławnicy. Po jej przeprowadzeniu, rozprawa będzie kontynuowana w tym samym dniu, albo w zakresie głosów końcowych w odniesieniu do oskarżonych objętych wyrokiem częściowym, albo w pełnym zakresie, gdy skład orzekający zdecyduje, że aktualny stan sprawy nie pozwala na wydanie wyroku częściowego. Do narady wstępnej będą znajdować odpowiednie zastosowanie regulacje odnoszące się do narady (art. 108, 109 i 111 k.p.k.). W przypadku możliwości wydania wyroku częściowego, przed udzieleniem stronom głosów końcowych, przewodniczący zarządzi przerwę lub sąd odroczy rozprawę w stosunku do pozostałych oskarżonych (art. 404c § 1 -3 k.p.k.)¹⁴¹².

¹⁴⁰⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2007 r., I KZP 9/07, LEX nr 244463, D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., LEX 2024, teza 11.

¹⁴¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2009 r., II KK 249/08, LEX nr 499715.

¹⁴¹¹ Zmianę tę również wprowadzono ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw.

¹⁴¹² Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego..., s. 60.

Regulacja umożliwia również wydanie wyroku częściowego w przypadku składów jednoosobowych. W tych wypadkach nie będzie przeprowadzana narada wstępna (art. 404c § 4 k.p.k.).

Regulacja przewiduje również sytuacje negatywne, w których nie ma możliwości wydania wyroku częściowego. Nie ma ona zastosowania do określonych wypadków współsprawstwa, jak również, gdy wyrokiem częściowym nie mogą zostać objęte wszystkie czyny zarzucane oskarżonemu, którego narada nad wyrokiem częściowym dotyczy oraz, gdy wydanie wyroku częściowego uniemożliwiłoby pokrzywdzonemu realizację jego uprawnień (zarówno jako pokrzywdzonego jak i oskarżyciela posiłkowego; art. 404c § 6 k.p.k.).

Instytucja narady wstępnej i wyroku częściowego prowadzi do zwiększenia partycypacji czynnika społecznego, którą można określić mianem wzrostu jakościowego. Na skutek nowelizacji doszło do zwiększenia udziału ławników w wydawaniu rozstrzygnięć w rozpoznawanej sprawie. Ławnicy będą brali udział w naradzie wstępnej, podczas której skład orzekający podejmie decyzje co do zajścia (lub nie) przesłanek wydania wyroku częściowego. W dalszej kolejności ławnicy będą uczestniczyć w naradzie w zakresie wydania wyroku częściowego. Na koniec czynnik społeczny będzie brał udział w naradzie głównej (odbywanej w trybie art. 108-113 k.p.k.).

Na etapie narady wstępnej, ławnik (razem z pozostałymi członkami składu), będzie zobowiązany podjąć decyzję odnośnie do wydania wyroku wstępnego. Przedmiotem narady wstępnej jest zbadanie, czy zachodzą przesłanki do wydania wyroku częściowego, nie zaś podjęcie decyzji w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego. Chodzi tu o wystąpienie przesłanki pozytywnej i brak przesłanek negatywnych. Z uwagi na przewagę liczebną ławników nad sędziami zawodowymi, ławnicy będą mogli przegłosować sędziego (sędziów) w zakresie zasadności wydania wyroku częściowego. Przewodniczący składu orzekającego jest zobowiązany do czuwania nad prawidłowym przebiegiem narady wstępnej, wskazując na wszystkie istotne kwestie ławnikom, celem podjęcia prawidłowej decyzji w sprawie wydania wyroku częściowego (art. 109 § 1 k.p.k.). Przewodniczący będzie zobowiązany przedstawić ławnikom stan sprawy i wyjaśnić, dlaczego sprawa dojrzała do rozstrzygnięcia.

Warto zastanowić się, czy ławnik może oponować przed odbyciem narady wstępnej, celem rozstrzygnięcia o odpowiedzialności jednego lub kilku oskarżonych, co do których materiał dowodowy pozwala na wydanie wyroku częściowego. Już wykładnia językowa art. 404c § 1 k.p.k. *in principio* wskazuje na zwrot „jeżeli przewodniczący uzna”. Wskazana decyzja o przeprowadzeniu narady wstępnej należy jedynie do przewodniczącego składu

orzekającego. Do tożsamej konkluzji prowadzi wykładnia systemowa. Z zasady kierownictwa rozprawą główną wynika tożsamy wniosek (art. 366 § 1 k.p.k.). Ławnik może decydować w przedmiocie wydawania wyroku częściowego dopiero w toku narady wstępnej.

Narada wstępna polega na tym, że członkowie składu orzekającego naradzają się nad kwestią spełnienia przesłanek do wydania wyroku częściowego. Zadaniem sądu jest zbadanie, czy zgromadzony w sprawie materiał dowodowy jest wystarczający do wydania wyroku częściowego w zakresie odpowiedzialności karnej danego oskarżonego. Skład orzekający nie rozważa kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego, ale możliwość wcześniejszego zakończenia sprawy. Członkowie składu badają spełnienie przesłanki pozytywnej (czy przeprowadzone dowody pozwalają na rozstrzygnięcie w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego; art. 404c § 1 k.p.k.) i czy nie zostały spełnione przesłanki negatywne z art. 404c § 6 k.p.k. Naradą wstępną kieruje przewodniczący, zaś ewentualne wątpliwości w zakresie porządku i sposobu obrad będzie rozstrzygał skład orzekający (art. 109 § 1 k.p.k. w zw. z art. 404c § 1 k.p.k.). Po naradzie odbywa się głosowanie. Przewodniczący zbiera głosy w kolejności według starszeństwa służbowego (art. 109 § 2 k.p.k. w zw. z art. 404c § 1 k.p.k.). Głosowanie będzie przebiegać nad kwestią spełnienia przesłanki pozytywnej i niespełnienia negatywnej, a jego przeprowadzenie zajdzie wtedy, gdy podczas narady nie uzyska się jednolitego stanowiska składu orzekającego. Celem wydania wyroku częściowego konieczne jest uzyskanie podczas narady wstępnej większości naturalnej (tak jak w przypadku sprawstwa - winy *sensu largo* z art. 110 k.p.k. stosowanym *per analogiam* do narady wstępnej).

Można zastanowić się, czy podczas narady wstępnej istnieje możliwość zgłoszenia zdania odrębnego? Na tak zadane pytanie należy udzielić odpowiedzi przeczącej, bowiem zdanie odrębne dotyczy tylko wyroku. Po naradzie wstępnej sąd nie wydaje postanowienia, w którym wskazuje, że postanowił wydać wyrok częściowy, lecz zamyka przewód sądowy w odniesieniu do konkretnego oskarżonego lub oskarżonych, udziela głosów końcowych stronom i przeprowadza naradę „kończącą” w trybie art. 109 k.p.k. Narada wstępna nie stanowi również narady nad kwestią odpowiedzialności, lecz naradę nad trybem rozpoznania sprawy, stąd należy wykluczyć możliwość zgłoszenia zdania odrębnego. *Votum separatum* można zgłosić dopiero po przeprowadzeniu narady „kończącej”.

Odnosząc się do udziału ławników w wydaniu wyroku częściowego należy wskazać na dwie pierwsze przesłanki negatywne z art. 404c § 6 pkt 1 i 2 k.p.k., które nawiązują pośrednio do składów orzekających. Jak słusznie wskazano w piśmiennictwie, przywołane podstawy negatywne w istocie zapewniają realizację bezstronności składu orzekającego w danej sprawie. W przypadku wydania wyroku częściowego w odniesieniu do co najmniej jednego

oskarżonego, któremu zarzucono popełnienie przestępstwa w warunkach przestępczego współdziałania z oskarżonym nieobjętym zakresem narady wstępnej lub, gdy zarzucony mu czyn pozostaje w tak ścisłym związku z czynem innego oskarżonego, że rozstrzygnięcie w przedmiocie jego odpowiedzialności karnej wywarłoby wpływ na ustalenia w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego nieobjętego zakresem narady wstępnej, podstawę do orzeczenia o odpowiedzialności karnej oskarżonego z wyłączonej sprawy i innego oskarżonego mógłby stanowić tożsamy materiał dowodowy, co prowadziło do konieczności wyłączenia ławników (sędziów) orzekających w danej sprawie, z uwagi wątpliwość w zakresie ich bezstronności (art. 41 § 1 k.p.k.)¹⁴¹³. Wskazana regulacja przewiduje jednak samodzielną podstawę do niewydania wyroku częściowego, zamiast korzystać z podstawy procesowej z art. 41 § 1 k.p.k. W przypadku jej braku, należałoby stosować przywołaną procedurę wyłączenia. W każdym wypadku, po wydaniu wyroku częściowego, przy prowadzeniu postępowania w odniesieniu do pozostałych oskarżonych i tożsamym materiale dowodowym, zajdzie możliwość złożenia wniosku o wyłączenie w trybie art. 41 § 1 k.p.k.¹⁴¹⁴.

W piśmiennictwie wskazuje się, że w sytuacji złożenia wniosku o wyłączenie w trybie art. 41 § 1 k.p.k., po wydaniu wyroku częściowego, wskazana instytucja może utracić rację bytu. Wszyscy ławnicy i sędziowie, którzy uczestniczyli w wydaniu wyroku częściowego, będą podlegali wyłączeniu od orzekania w sprawie. Sprawa będzie podlegała ponownemu losowaniu i procedowaniu od początku, bowiem cały skład orzekający uległ zmianie (art. 404 § 2 k.p.k.). Postuluje się uregulowanie kolejnej podstawy negatywnej wydania wyroku częściowego, gdy w sytuacji jego wydania dojdzie do powstania wątpliwości co do bezstronności ławników i sędziów procedujących w sprawie¹⁴¹⁵.

Dokonując oceny udziału ławników naradzie wstępnej i wydaniu wyroku częściowego, należy stwierdzić, że ich rola w procedowaniu w sprawie wzrasta, bowiem w jednej sprawie będą uczestniczyć w wydaniu więcej niż jednego wyroku. Dochodzi zatem do wzrostu jakościowego partycypacji obywateli. Nie dojdzie jednak do zwiększenia udziału ławników w sensie ilościowym (liczby spraw - co do spraw o inne przestępstwa, rozpoznawane np. w sądach rejonowych). Ustawodawca zdaje się dostrzegać potrzebę większej partycypacji obywateli w orzekaniu. Patrząc jednak szerzej na instytucję narady wstępnej i wyroku częściowego, należy wskazać, że instytucje te nie rozwinęły swojego funkcjonowania w

¹⁴¹³ J. Zagrodnik, *Analiza przesłanek wyznaczenia narady wstępnej i wydania wyroku częściowego*, PS, nr 1, 2024, s. 11, Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2007 r., I KZP 9/07, D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., LEX 2024, teza 11.

¹⁴¹⁴ J. Zagrodnik, *Analiza przesłanek...*, s. 13.

¹⁴¹⁵ J. Zagrodnik, *Analiza przesłanek...*, s. 13.

praktyce. Wątpliwości może budzić sytuacja orzekania w składzie ławniczym i wyjaśnienie sędziom społecznym procedury wydawania wyroku częściowego i samej narady wstępnej (decydowanie o zaistnieniu podstaw do wydania wyroku częściowego, nie zaś o winie oskarżonego), jak również ewentualne zagrożenie dla zasady prawdy materialnej przy bezwzględnyemu hołdowaniu zasadzie sprawności postępowania.

3.4.7. Wyłączenie ławnika

W odniesieniu do ławników znajdują zastosowanie przepisy odnoszące się do wyłączenia sędziego. Ławnicy uczestniczą w rozpoznawaniu spraw przed sądem. Artykuł 4 § 2 p.u.s.p. przyznaje ławnikom równe prawa z sędziami i asesorami sądowymi przy rozstrzyganiu spraw. Z tego powodu, po stronie ławników przewidziano tożsame przyczyny wyłączenia co po stronie sędziów¹⁴¹⁶.

Uprawnienie stron do złożenia wniosku o wyłączenie ławnika (sędziego) stanowi emanację konstytucyjnej zasady sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Stanowi również realizację konwencyjnego prawa do rzetelnego procesu (art. 6 ust. 1 EKPCz), jak również rodzimej zasady obiektywizmu (art. 4 k.p.k.). Z tego powodu, instytucja wyłączenia ławnika (sędziego) pełni istotną rolę w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości¹⁴¹⁷.

Przepisy rozdziału, odnoszące się do wyłączenia sędziego, stosuje się odpowiednio do referendarzy sądowych i ławników. O wyłączeniu referendarza orzeka sąd w składzie jednego sędziego (art. 44 k.p.k.). Wskazany przepis odnosi się do sytuacji procesowych, w których w składzie orzekającym uczestniczy sędzia społeczny, a zatem rozpoznawanych przed sądami okręgowymi w pierwszej instancji oraz przed sądami rejonowymi na podstawie art. 28 § 3 k.p.k. Z zasady, druga sytuacja będzie należała do rzadkości.

Regulacja odnosząca się do wyłączenia ławnika nie ma charakteru samoistnego, lecz odsyłający. Artykuł 44 k.p.k. zawiera odniesienie regulacji do ławników. Przepisy art. 40-43 k.p.k. stosuje się odpowiednio, co, zgodnie z regułami wykładni, należy rozumieć poprzez stosowanie regulacji wprost, po modyfikacji lub niestosowanie odpowiednich przepisów w stosunku do ławników. Przepisy art. 40-43 k.p.k. stosuje się bez modyfikacji w stosunku do ławników w zakresie, w jakim regulują one podstawy wyłączenia, a zatem art. 40 § 1 pkt 1-5,

¹⁴¹⁶ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 44 k.p.k.*, teza 1.

¹⁴¹⁷ E. Kruk, *Wyłączenie sędziego* [w:] P. Hofmański, Z. Kwiatkowski (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, Warszawa 2015, s. 522-523.

7, 10, § 2, jak również art. 41 § 1 k.p.k. oraz tryb wyłączenia - art. 41 § 2, art. 42 § 1-4 k.p.k. Aktualnie brak jest sytuacji, w których przepisy odnoszące się do wyłączenia sędziów można by stosować do ławników z zastosowaniem odrębności. Na gruncie uprzedniego stanu prawnego (do 21 czerwca 2019 roku) przepisy, które można było stosować z zastosowaniem odrębności uzależnionych od danej instytucji obejmowały kwestię związaną z tym, że ławników nie wyznaczało się do rozpoznania danej sprawy w przypadku zajścia podstawy wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 1-5, 7, 10, § 2, jak również art. 41 § 1 k.p.k. W sytuacji niewyznaczenia ławników przez prezesa sądu lub przewodniczącego wydziału do rozpoznania danej sprawy z uwagi na zajście przyczyny wyłączenia, brak było podstaw do ich wyłączenia w odrębnym postępowaniu. Aktualnie ławników wybiera się do składu orzekającego w drodze losowania (§ 48 ust. 1 i 2 i 52 ust. 1 regulaminu urzędowania), nie wyznacza ich przewodniczący wydziału, a zarządzenie przewodniczącego w zakresie składu właściwego do rozpoznania sprawy ma jedynie charakter porządkowy (art. 350 § 1 k.p.k.).

Odnosząc się do przepisów, które nie mają zastosowania do ławników, należy wskazać na art. 40 § 1 pkt 6 i 9 oraz § 3 k.p.k. Do ławników nie stosuje się przepisów, które z zasady odnoszą się do sędziów - branie udziału w wydaniu zaskarżonego orzeczenia lub wydanie zaskarżonego zarządzenia (pkt 6) oraz branie udziału w wydaniu orzeczenia, co do którego wniesiono sprzeciw (pkt 9). Nie znajduje również do nich zastosowania podstawa wyłączenia, gdy sędzia brał udział w wydaniu orzeczenia objętego wnioskiem o wznowienie, zaskarżonego w trybie kasacji lub objętego skargą nadzwyczajną (§ 3). Pierwsza podstawa, której nie stosuje się do ławników jest związana z tym, że ławnicy nie orzekają przed sądami drugiej instancji. Składy sądów odwoławczych są zawodowe (art. 29 § 1 k.p.k.), zatem nie ma podstawy do odpowiedniego stosowania wskazanej przyczyny. Druga przesłanka wyłączenia jest związana z wydawaniem wyroków nakazowych, które są zaskarżane środkami zaskarżenia w postaci sprzeciwu (art. 506 § 1 k.p.k.). Wyroki nakazowe, z uwagi na dopuszczalne zagrożenie karą (art. 502 § 1 k.p.k.), są wydawane przed sądami rejonowymi przez sędziów zawodowych, a więc nie przez czynnik społeczny. Po zaskarżeniu wyroku nakazowego, sprawa zostaje wylosowana przez SLPS i trafia do referatu innego sędziego zawodowego. Trzecia podstawa wyłączenia odnosi się do sytuacji procesowej zarezerwowanej również dla sędziów zawodowych - orzekania w przedmiocie wniosku o wznowienie, rozpoznawania kasacji lub skargi nadzwyczajnej¹⁴¹⁸.

¹⁴¹⁸ D. Świecki, *Komentarz do art. 44 k.p.k.*..., teza 4.

W odniesieniu do ławników, tak samo jak w przypadku sędziów zawodowych, znajdują zastosowanie dwa tryby wyłączenia (z mocy prawa - art. 40 k.p.k.) oraz na wniosek (art. 41 § 1 k.p.k.). Gdy ławnik uznaje, że zachodzi po jego stronie przyczyna wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 1-5, 7, 10, § 2 k.p.k., wyłącza się, składając oświadczenie na piśmie do akt, a na jego miejsce wstępuje inny ławnik (art. 42 § 2 k.p.k. w zw. z art. 44 k.p.k.). W sytuacji złożenia wniosku o wyłączenie ławnika, ławnik może uczestniczyć w rozpoznawaniu sprawy aż do czasu wyłączenia. W wypadku wyłączenia go od rozpoznania sprawy, czynności procesowe dokonane z jego udziałem stają się bezskuteczne (art. 42 § 3 k.p.k.)¹⁴¹⁹.

Odpowiednio stosowany art. 40 § 1 pkt 1-5, 7, 10, § 2 k.p.k. w stosunku do ławników przewiduje podstawy wyłączenia sędziego z mocy prawa - tzw. *iudex inhabilis*. Podstawy te stanowią ochronę stron i uczestników postępowania przed zarzutem stronniczości sędziego. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wskazuje się, że instytucja wyłączenia sędziego stanowi zabezpieczenie dla realizacji prawa do rozpoznania sprawy przez bezstronny sąd oraz prawa do rzetelnego procesu w znaczeniu konstytucyjnym oraz konwencyjnym. Podnosi się również, że prawo do wyłączenia sędziego wzmacnia zaufanie społeczeństwa do sądów¹⁴²⁰.

Należy wskazać, że art. 40 § 1 k.p.k. w sposób stanowczy wskazuje, że „ławnik” jest z mocy prawa wyłączony od udziału w sprawie”, jeżeli zachodzą po jego stronie odpowiednie podstawy. W podanym wypadku zachodzi zatem domniemanie, że w określonych sytuacjach ławnik nie może w bezstronny sposób rozpoznać sprawy, nawet gdyby sam orzekający lub strony uważały inaczej¹⁴²¹.

W doktrynie wskazuje się, że sformułowanie „sędzia jest z mocy prawa wyłączony”, które odnosi się też do ławnika, powoduje wątpliwości interpretacyjne. Wskazany przepis należałoby rozumieć w ten sposób, że zbędnym jest wydawanie jakiegokolwiek postanowienia w przedmiocie wyłączenia. Należy jednak zwrócić uwagę na treść art. 42 § 4 k.p.k., który przewiduje tryb wyłączenia, stanowiąc, że poza wypadkiem określonym w § 2 (wyłączenie po złożeniu do akt oświadczenia przez ławnika w wypadku zajścia przyczyny wyłączenia z art. 40 k.p.k.) o wyłączeniu orzeka sąd, przed którym toczy się postępowanie. Dokonując wykładni systemowej art. 42 § 4 k.p.k., należy wskazać, że ustawodawca dokonał wyodrębnienia oddzielnej jednostki systemowej, która odnosi się zarówno do podstawy wyłączenia z mocy prawa oraz na wniosek. Warto zwrócić uwagę również na treść art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k., który

¹⁴¹⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 44 k.p.k.*..., teza 5.

¹⁴²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lipca 2004 r., SK 19/02, LEX nr 121572, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 stycznia 2008 r., 17056/06, *Micallef v. Malta*, LEX nr 336953.

¹⁴²¹ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 3.

stanowi o „osobie podlegającej wyłączeniu na podstawie art. 40 k.p.k.”, a nie o osobie, która podlega wyłączeniu z mocy prawa¹⁴²². Mając na uwadze zakaz wykładni synonimicznej, obydwu sformułowaniom nie należy przypisywać tożsamyh znaczeń. Prowadzi do konkluzji, że także w przypadku *iudex inhabilis* należy wydać postanowienie.

Warto zwrócić uwagę, że katalog przyczyn wyłączenia stanowi *numerus clausus*. Z tego powodu, wyjątki należy interpretować ściśle (*exceptiones non sunt extendendae*). W tym wypadku nie można również stosować analogi. Za wskazanym stanowiskiem opowiedziano się zarówno w orzecnictwie, jak i w doktrynie. Nie ma możliwości, aby uzupełniać katalog z art. 40 § 1 k.p.k. o inne, pozakodeksowe, przyczyny wyłączenia¹⁴²³.

Artykuł 40 § 1 k.p.k. posługuje się „udziałem w sprawie” jako podstawą do wyłączenia. Wskazuje się, że pojęcie to należy rozumieć szerzej niż tylko prowadzenie sprawy, orzekanie czy uczestniczenie w jej rozpoznaniu. W odniesieniu do ławnika ma zastosowanie rozumienie wskazanego pojęcia jako orzekanie czy uczestniczenie w rozpoznaniu sprawy. Szerokie rozumienie wskazanego pojęcia oznacza również dokonywanie wszelkich czynności incydentalnych w sprawie, a zatem uczestniczenie przez ławnika w wydawaniu postanowień w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania w czasie przerwy w rozprawie, czy orzekanie w przedmiocie sprostowania protokołu rozprawy¹⁴²⁴.

W doktrynie wskazuje się, że wyłączenie sędziego może nastąpić nie tylko w postępowaniu jurysdykcyjnym, lecz również przygotowawczym czy wykonawczym. Podstawy wyłączenia w toku postępowania przygotowawczego czy wykonawczego nie mają jednak zastosowania do ławników, którzy z zasady nie uczestniczą w wydawaniu rozstrzygnięć w tych etapach postępowania. Rolą ławnika jest uczestniczenie w orzekaniu w toku rozprawy głównej i posiedzeniach w toku przerwy w rozprawie, a nie w etapach poprzedzających rozprawę główną czy następujących po wydaniu wyroku. Rola procesowa ławnika kończy się po wydaniu rozstrzygnięcia w sprawie¹⁴²⁵.

W orzecnictwie wyrażono pogląd odnośnie do odróżnienia pojęcia "wyłączony od udziału w sprawie" od „udziału w rozpoznaniu sprawy”¹⁴²⁶. Tożsame stanowisko wyrażono w doktrynie¹⁴²⁷. Wskazano bowiem, że pierwszy termin oznacza, iż wyłączenie dotyczy nie tylko

¹⁴²² D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 4.

¹⁴²³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2017 r., V KK 216/17, LEX nr 2449657, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2007 r., V KK 15/07, LEX nr 299219.

¹⁴²⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 6, szerzej: E. Kruk, *Wyłączenie sędziego*..., s. 526-527.

¹⁴²⁵ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 6, szerzej: E. Kruk, *Wyłączenie sędziego*..., s. 526-527.

¹⁴²⁶ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 października 2005 r., II AKz 644/05, LEX nr 164593.

¹⁴²⁷ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis i iudex suspectus w polskim procesie karnym*, Lublin 1994, s. 18.

udziału w podejmowaniu decyzji z zakresu merytorycznego rozpoznania sprawy (wyrokowania), ale też wszelkich kwestii incydentalnych związanych z toczącym się postępowaniem, a więc i stosowaniem środków zapobiegawczych. Takie decyzje to bowiem "udział w sprawie", a nie "udział w rozpoznaniu sprawy"¹⁴²⁸. W tożsamy sposób należy rozumieć udział w sprawie ławników na gruncie art. 40 § 1 k.p.k. Udział w rozpoznaniu sprawy należy natomiast rozumieć ściśle jako odnoszący się do merytorycznego orzekania.

3.4.7.1. Podstawy wyłączenia ławnika z mocy prawa

Stosując art. 40 § 1 k.p.k. odpowiednio do ławników przez pryzmat art. 44 k.p.k., należałoby nadać mu następujące brzmienie (w zakresie podstaw, które mogą mieć zastosowanie w stosunku do ławników): ławnik jest z mocy prawa wyłączony od udziału w sprawie, jeżeli:

- 1) sprawa dotyczy tego ławnika bezpośrednio;
- 2) jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób;
- 3) jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w pkt 2 albo jest związany z jedną z tych osób węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli;
- 4) był świadkiem czynu, o który sprawa się toczy, albo w tej samej sprawie był przesłuchany w charakterze świadka lub występował jako biegły;
- 5) brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadził postępowanie przygotowawcze;
- 6) brał udział w wydaniu orzeczenia, które zostało uchylone;
- 7) prowadził mediację (art. 40 § 1 pkt 1-5, 7, 10, § 2 k.p.k.).

Przyczyny wyłączenia tworzą zamknięty katalog. Są to sytuacje wyjątkowe. Nie można więc stosować rozszerzającej wykładni art. 40 k.p.k., czy dokonywać uzupełnienia katalogu w drodze analogii. Postawy wyłączenia ławnika nie mogą zostać uzupełnione poprzez odniesienie choćby do innych dziedzin prawa¹⁴²⁹.

Pierwszą podstawą wyłączenia ławnika jest okoliczność, że sprawa dotyczy tego ławnika bezpośrednio (art. 40 § 1 pkt 1 k.p.k.). W doktrynie wskazuje się, że wyraża się ona w łacińskiej paremii *nemo iudex in causa sua*¹⁴³⁰. Ustawa statuuje zakaz, zgodnie z którym,

¹⁴²⁸ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 października 2005 r., II AKz 644/05.

¹⁴²⁹ K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników procesu karnego*, Gdańsk 2007, s. 108.

¹⁴³⁰ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 7.

ławnik nie może rozpoznawać danej sprawy, której wynikiem mógłby być zainteresowany. Taka sytuacja zajdzie, gdy ławnik będzie stroną postępowania karnego lub pokrzywdzonym, gdy nie złożył oświadczenia o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu sądowym. Dokonując wykładni językowej art. 40 § 1 pkt 1 k.p.k., należy uznać, że ławnik będzie podlegał wyłączeniu, gdy między ławnikiem, a rozpoznawaną sprawą będzie zachodził odpowiednio bliski związek polegający na bezpośrednim zainteresowaniu jej rozpoznaniem. W każdym wypadku należy dokonać kompleksowej analizy sprawy, aby uniemożliwić rozpoznanie jej przez osobę, która miałaby związek ze sprawą oraz była bezpośrednio zainteresowana jej rozpoznaniem. Trzeba mieć na uwadze, że może istnieć cienka granica między bezpośrednim, a pośrednim związkiem ławnika ze sprawą, jak również wpływem sprawy na sferę uprawnień lub obowiązków ławnika. Podnosi się, że w wielu sytuacjach konieczne jest rozważenie wskazanego związku, tak chociażby w odniesieniu do spraw, które dotyczą sfery wartości ekonomicznych ławnika. W doktrynie wskazuje się, że wskazana podstawa wyłączenia sędziego powinna być rozpatrywana w kategoriach zysku i straty¹⁴³¹.

W orzecznictwie wskazuje się, że popełnienie przestępstwa na szkodę jednego z sędziów sprawia, że od rozpoznania jej jest on z mocy prawa wyłączony, bo sprawa dotyczy go bezpośrednio (art. 40 § 1 pkt 1 k.p.k.). Inni sędziowie tegoż sądu powinni być wyłączeni, bo rozpoznawanie sprawy przez któregokolwiek z nich uchybiałoby bezstronności sądu. Okoliczność ta mogłaby wywołać wątpliwość co do ich bezstronności przy rozpoznawaniu sprawy o przestępstwo na szkodę ich kolegi (art. 41 § 1 k.p.k.). Jest to sytuacja podobna do zachodzącej w jednej ze spraw zawisłych przed sądem powszechnym, w której stwierdzono, że popełnienie przestępstwa przeciwko sądowi sprawia, iż sędziowie tego sądu są wyłączeni z mocy samego prawa od rozpoznawania sprawy o to przestępstwo¹⁴³². Wskazaną podstawę należałoby odnieść *per analogiam* do ławników, którzy pełnią funkcje orzecznicze w danym sądzie. Zasada obiektywizmu, którą wyprowadza się z art. 41 § 1 k.p.k., wymaga, żeby sprawę rozpoznawał bezstronny sąd. Wykonywanie obowiązków orzeczniczych przez ławnika w danym sądzie mogłoby spotkać się z negatywnymi odczuciami po drugiej stronie postępowania.

Kolejną podstawą wyłączenia jest odpowiednio bliski stosunek ławnika z uczestnikiem postępowania. Ławnik jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy,

¹⁴³¹ K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników...*, s. 15, E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 530, E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis...*, s. 21-22.

¹⁴³² Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 kwietnia 2007 r., II AKo 108/07, LEX nr 281641.

pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób (art. 40 § 1 pkt 2 k.p.k.). Warto rozważyć sformułowanie „wspólne pożycie”. Mowa tu o wspólnym dzieleniu ogniska domowego, związanego z duchową, fizyczną i ekonomiczną więzią. Jest to związek zbliżony do małżeńskiego, jednakże bez prawnej jego legalizacji¹⁴³³.

W doktrynie i orzecznictwie rozważaniom podlegają kwestie dotyczące związków homoseksualnych w kontekście pozostawania we wspólnym pożyciu. Na przestrzeni ostatnich lat dominuje pogląd, że osoby w związkach jedнопłciowych mogą pozostawać we wspólnym pożyciu. Wskazane stanowisko zaczęło dominować w polskiej kulturze prawnej po wydaniu wyroku przez ETPCz w sprawie *Kozak przeciwko Polsce*, który zapadł na kanwie sprawy cywilnej w odniesieniu do kwestii, czy osoba pozostająca w związku homoseksualnym może wstąpić po śmierci partnera w najem lokalu mieszkalnego¹⁴³⁴. Taki pogląd należy zaakceptować w odniesieniu do kwestii związanej z zejściem po stronie ławnika podstawy do jego wyłączenia, gdy stroną postępowania jest parter ławnika tej samej płci.

Warto rozważyć kwestię wyłączenia ławnika w odniesieniu do sytuacji, gdy jego małżonkiem lub osobą pozostającą we wspólnym pożyciu jest prokurator. W takiej sytuacji należałoby uznać, że prokurator, który sporządził i podpisał akt oskarżenia, jest stroną, choćby sam nie wniósł i nie popierał go osobiście przed sądem¹⁴³⁵. W orzecznictwie i w doktrynie wyrażono pogląd, że niezależnie od tego, na jakim etapie postępowania w danej sprawie małżonek sędziego wykonywał funkcje prokuratorskie, ławnik (sędzia) ten jest wyłączony od udziału w sprawie. W takim ujęciu, ławnik podlegałby wyłączeniu, gdyby prokurator prowadził dochodzenie lub śledztwo, ewentualnie wykonywał określone czynności postępowania przygotowawczego¹⁴³⁶. Wykładnia wskazanego przepisu ma jednak charakter rozszerzający, a zatem niedopuszczalny, bowiem, o czym była już mowa, wyjątki należy interpretować ściśle. Ponadto, status strony prokurator nabywa dopiero w chwili wniesienia aktu oskarżenia do sądu, co również przemawia za zaakceptowaniem przeciwnego poglądu¹⁴³⁷. Odmienne poglądy wyrażono w orzecznictwie. Uznano bowiem, że wyłączeniu podlega ławnik - małżonek policjanta wykonującego niektóre czynności postępowania przygotowawczego albo polecającego ich wykonanie w sprawie rozpoznawanej z udziałem tego ławnika. Choć policjant

¹⁴³³ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k....*, teza 8.

¹⁴³⁴ J. Majewski, *Komentarz do art. 115 k.k.* [w:] W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, wyd. V, LEX 2016, teza 28; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 2 marca 2010 r., 13102/02, *Kozak przeciwko Polsce*, LEX nr 560824.

¹⁴³⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1972 r., VI KZP 67/72, LEX nr 18541.

¹⁴³⁶ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 40 k.p.k....*, teza 5, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1997 r., V KKN 180/96, LEX nr 28877.

¹⁴³⁷ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k....*, teza 8.

ów nie jest "stroną" w ścisłym pojęciu, jest on osobą "prowadzącą postępowanie przygotowawcze" w tej części, w której w postępowaniu uczestniczył¹⁴³⁸. Należy przeciwstawić się wskazanej interpretacji z uwagi na niedopuszczalną, rozszerzającą wykładnię. W obu sytuacjach można zastanowić się nad zasadnością wyłączenia ławnika (sędziego) w oparciu o podstawę z art. 41 § 1 k.p.k. To byłaby jedyna i słuszna przyczyna wyłączenia.

Należy zauważyć, że przyczyna wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 2 k.p.k. obejmuje również adwokatów/radców prawnych, którzy sporządzali pisma procesowe w sprawie, lecz w niej nie występowali przed sądem z uwagi na ustanowienie substytutu lub udzielenie upoważnienia do obrony aplikantom. W innej sytuacji ustanowienie substytutu mogłoby prowadzić do omijania przyczyny wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 2 k.p.k.¹⁴³⁹.

Kolejna podstawa wyłączenia stanowi rozwinięcie pkt 2. Ławnik podlega wyłączeniu, gdy jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w pkt 2 albo jest związany z jedną z tych osób węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli (art. 40 § 1 pkt 3 k.p.k.). Powody wyłączenia trwają mimo ustania uzasadniającego je małżeństwa, wspólnego pożycia, przysposobienia, opieki lub kurateli (art. 40 § 2 k.p.k.). W tym wypadku ustawodawca szerzej i mniej precyzyjnie niż w art. 115 § 1 k.k. określił katalog osób najbliższych. Wskazany przepis ustawy karnej wskazuje wprost na określone osoby - w linii i stopniu. Ustawa karnoprosowa używa bardziej zawyłych określeń, jak chociażby „aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa”, co może podlegać problemom wykładni w przypadku ławników. Przepis powinien mieć odpowiednio proste brzmienie, które nie pozostawia wątpliwości. Wskazana podstawa wyłączenia obejmuje też aplikantów adwokackich i radcowskich, którzy są osobami najbliższymi dla ławnika i występują w sprawie na podstawie upoważnienia do obrony¹⁴⁴⁰. Aplikant wskazanych zawodów, działający z upoważnienia obrońcy czy pełnomocnika, jest także uczestnikiem postępowania, w związku, z udziałem którego może mieć zastosowanie wyłączenie ławnika w trybie art. 40 § 1 pkt 3 k.p.k., chociaż występuje on na podstawie instrukcji udzielającego upoważnienia i w granicach jego pierwotnego umocowania¹⁴⁴¹.

W piśmiennictwie wskazano, że zakres podstaw wyłączenia ławnika (sędziego) jest szerszy niż zakres osób uprawnionych do odmowy zeznań z art. 182 § 1 k.p.k. w zw. z art. 115 § 11 k.k. Zwraca się uwagę na pewną niekonsekwencję. Z jednej strony, zakres podstaw do

¹⁴³⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 29 kwietnia 1998 r., II AKa 83/98, LEX nr 1681208.

¹⁴³⁹ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis* ..., s. 24-25.

¹⁴⁴⁰ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 9.

¹⁴⁴¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 września 2020 r., V KO 57/20, LEX nr 3068898.

wyłączenia ławnika jest szeroki i obejmuje także krewnych w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w pkt 2. Z drugiej zaś, prawo do odmowy zeznań przysługuje małżonkowi osoby przysposobionej. Ławnik nie jest natomiast wyłączony z mocy prawa, gdy stroną procesu jest małżonek osoby przysposobionej przez ławnika. Nie można również wytłumaczyć przywołanej niekonsekwencji różnymi sytuacjami procesowymi, w których występują - wyłączenie ławnika i złożenie zeznań¹⁴⁴². Należy zgodzić się z tym poglądem. Jedyną dopuszczalną sytuacją jest wyłączenie ławnika na podstawie art. 41 § 1 k.p.k. - na wniosek strony będącej małżonkiem osoby przysposobionej przez ławnika lub na żądanie samego ławnika.

Warto zwrócić uwagę na zakaz, zgodnie z którym, osoby pozostające ze sobą w stosunku pokrewieństwa w linii prostej lub powinowactwa w linii prostej albo w stosunku przysposobienia, małżonkowie oraz rodzeństwo nie mogą być sędziami, asesorami sądowymi albo referendarzami sądowymi w tym samym wydziale sądu (art. 6 p.u.s.p.). W odniesieniu do ławników, w tym zakresie istnieje luka prawna. Stosowanie wprost wskazanego unormowania byłoby jednak niemożliwe, bowiem ławnicy nie orzekają w danym wydziale. Każdy ławnik może jednocześnie orzekać w sprawach w każdym wydziale karnym i cywilnym w danym sądzie okręgowym. Odniesienie wskazanego przepisu wprost do ławników byłoby bezprzedmiotowe. Należy zatem uznać, że stosowanie art. 6 p.u.s.p. *per analogiam* do ławników jest możliwe w ten sposób, że ławnicy pozostający ze sobą w stosunku pokrewieństwa w linii prostej lub powinowactwa w linii prostej albo w stosunku przysposobienia, małżonkowie oraz rodzeństwo nie mogą orzekać w jednym składzie sądu. Funkcją art. 6 p.u.s.p. jest bowiem zapewnienie bezstronności składu orzekającego. W odniesieniu do ławników, bezstronność może zostać zachowana tylko wtedy, gdy odpowiednio spokrewnieni ławnicy nie będą orzekać w jednym składzie.

W piśmiennictwie wyrażono pogląd, zgodnie z którym, w procesie karnym brak jest regulacji, przewidujących zakaz równoczesnego występowania w jednej sprawie ławnika (sędziego) i jego małżonka lub krewnego albo powinowatego odpowiedniego stopnia, a powołanego jako biegły celem wydania opinii w sprawie. Artykuł 40 § 1 k.p.k. w zakresie przesłanek wyłączenia należy bowiem interpretować ściśle. W takim wypadku, powinno dojść do wyłączenia biegłego, nie zaś ławnika, na podstawie art. 196 § 3 k.p.k. Inaczej, gdyby biegły sporządzał opinię w postępowaniu przygotowawczym¹⁴⁴³. Należy podzielić wskazany pogląd. Zmiana członka składu orzekającego, chociaż w aktualnym stanie prawnym nie stanowi

¹⁴⁴² Z. R. Kmieciak, *Wyłączenie sędziego...*, s. 143.

¹⁴⁴³ Z. R. Kmieciak, *Wyłączenie sędziego. Uwagi prawnoporównawcze*, Prok. i Pr., nr 7-8, 2023, s. 142.

podstawy do prowadzenia postępowania od początku (art. 402 § 2a i art. 404 § 2a k.p.k.), to wywoła konieczność ewentualnego powtórzenia postępowania dowodowego w mniejszym lub większym zakresie (art. 404b § 2 k.p.k.) oraz spowoduje ograniczenie zasady bezpośredniości.

Kolejna podstawa wyłączenia obejmuje trzy sytuacje procesowe: gdy ławnik był świadkiem czynu, o który sprawa się toczy, albo w tej samej sprawie był przesłuchany w charakterze świadka lub występował jako biegły (art. 40 § 1 pkt 4 k.p.k.). Pierwszy wypadek dotyczy bycia świadkiem w sensie faktycznym jako świadek czynu. Ustawodawca uważa, że ławnik powinien zapoznać się z daną sprawą na podstawie materiału aktowego oraz dowodów prezentowanych w toku postępowania przed sądem. W innym wypadku, uprzednie poczynienie przez sędziego społecznego zmysłowych ustaleń w zakresie przebiegu określonego zdarzenia powodowałoby, że ławnik odnosiłby prezentowany materiał dowodowy do uprzednich własnych ustaleń w sprawie. Ławnik nie mógłby dokonać obiektywnej analizy i oceny materiału dowodowego, gdyby choć część przestępnego zdarzenia była mu znana z własnych obserwacji¹⁴⁴⁴.

W orzecznictwie zaprezentowano pogląd, zgodnie z którym, brak zakazu orzekania przez sędziego, który uprzednio rozpoznawał sprawę cywilną i zetknął się w niej z pewnymi okolicznościami podlegającymi ustaleniu również w sprawie karnej. Przesłanki wyłączenia sędziego z mocy prawa są wymienione w art. 40 k.p.k. w sposób wyczerpujący i nie mogą być uzupełnione w drodze wykładni¹⁴⁴⁵. Wskazany pogląd można odnieść do ławników, którzy uprzednio uczestniczyli w składzie orzekającym w sprawie z zakresu prawa cywilnego, pracy lub rodzinnego, która jest związana ze sprawą karną, w której rozpoznaniu aktualnie uczestniczą. W odniesieniu do sędziów i ławników może zachodzić podstawa do wyłączenia z art. 41 § 1 k.p.k. W każdym wypadku należy to oceniać indywidualnie.

Dруга podstawa wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 4 dotyczy sytuacji, gdy ławnik był w tej samej sprawie przesłuchany w charakterze świadka. Wskazany przepis obejmuje tylko wypadki, gdy ławnik był już uprzednio powołany w charakterze świadka i przesłuchany (wyrażenie w czasie przeszłym - „przesłuchany”), a zatem w toku postępowania przygotowawczego. Dokonując zaś wykładni systemowej, należy wskazać, że art. 177 § 1 k.p.k. stanowi o świadku w sensie procesowym jako o osobie wezwanej w tym charakterze. W doktrynie wskazuje się, że w tym wypadku należy dokonać wykładni celowościowej wskazanego przepisu. Do wyłączenia ławnika od orzekania dochodzi bowiem z chwilą dopuszczenia w toku postępowania dowodu z jego zeznań jako świadka. Można wyobrazić

¹⁴⁴⁴ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis* ..., s. 28-29.

¹⁴⁴⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 1982 r., II KR 78/82, LEX nr 19799.

sobie sytuację, gdy, w toku postępowania sądowego, ławnik z danej sprawy zostanie powołany na świadka, po uprzednim złożeniu wniosku dowodowego w tym przedmiocie. W takim wypadku znajdzie konieczność wyłączenia ławnika i prowadzenia rozprawy od początku (art. 402 § 2 k.p.k., ewentualnie wyjątkowo kontynuowania w oparciu o art. 402 § 2a i 404 § 2a k.p.k.). Podstawy wyłączenia nie rodzi jednak samo złożenie wniosku o dopuszczenie dowodu z zeznań świadka - ławnika, gdy następnie ten wniosek zostanie oddalony lub cofnięty. W zakresie podstaw do wyłączenia ławnika nie znajduje się również przesłuchanie go w charakterze świadka w innej sprawie, nawet związanej z rozpoznawaną¹⁴⁴⁶. Uznanie samego złożenia wniosku o dopuszczania dowodu z zeznań ławnika jako świadka, następnie oddalonego lub cofniętego, i wyłączenie go od udziału w sprawie, prowadziłyby do niedopuszczalnej, bowiem rozszerzającej wykładni art. 40 § 1 pkt 4 k.p.k. Również strony (nawet bezpodstawnie) mogłyby składać wnioski o przesłuchanie ławnika (sędziego) w charakterze świadka, celem tylko wyłączenia go od rozpoznawania sprawy, co powodowałyby nadużycia prawa procesowego.

Ostatni przypadek z art. 40 § 1 pkt 4 k.p.k. stanowi sytuacja, gdy ławnik występował uprzednio w sprawie jako biegły. Ustawodawca w tym wypadku zabezpiecza prawidłowy tok postępowania karnego w zakresie dokonywanej oceny dowodu z opinii biegłego. Ocena nie mogłaby być obiektywna, gdyby skład orzekający oceniał opinię członka składu, szczególnie w sytuacji sprzeczności kilku wydanych w sprawie opinii. Artykuł 40 § 1 pkt 4 k.p.k. jako podstawa do wyłączenia ławnika obejmuje wypadki sporządzenia opinii pisemnej oraz ustnej. Nie dotyczy on jednak wypadków, gdy ławnik występował uprzednio w tej samej sprawie w charakterze tłumacza¹⁴⁴⁷. Mogłaby to być natomiast podstawa do wyłączenia na wniosek w trybie art. 41 § 1 k.p.k.

Kolejna podstawa wyłączenia ławnika obejmuje następujące sytuacje procesowe: gdy ławnik brał uprzednio udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadził postępowanie przygotowawcze (art. 40 § 1 pkt 5 k.p.k.). Są to wypadki, gdy przed pełnieniem obowiązków jako sędzia społeczny, ławnik w tej samej sprawie występował w innej roli procesowej. Podstawa wyłączenia ma przeciwdziałać orzekaniu w danej sprawie, w której ławnik uprzednio już wyrobił sobie pogląd¹⁴⁴⁸.

W doktrynie wskazuje się, że pojęcie „prowadził postępowanie przygotowawcze” należy rozumieć szeroko, a zatem jako występowanie w roli organu prowadzącego dochodzenie

¹⁴⁴⁶ E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 539, E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis ...*, s. 29-30.

¹⁴⁴⁷ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis ...*, s. 30, K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników...*, s. 124-126.

¹⁴⁴⁸ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*, teza 8.

lub śledztwo, jak również zatwierdzającego decyzje procesowe w jego toku czy wykonywanie innej czynności procesowej. Podstawą wskazanej regulacji jest zapewnienie braku stronniczości ławnika, który uprzednio wykonywał czynności organu postępowania przygotowawczego w danej sprawie¹⁴⁴⁹.

Kolejną podstawą wyłączenia ławnika jest sytuacja, gdy brał on udział w wydaniu orzeczenia, które zostało uchylone (art. 40 § 1 pkt 7 k.p.k.). Ławnik, który razem z innymi członkami składu orzekającego podjął określone rozstrzygnięcie mógłby mieć problem, aby zmienić zdanie. Każdorazowa zmiana zdania mogłaby następować wbrew jego woli. W zakresie art. 40 § 1 pkt 7 k.p.k., interpretując zwrot „orzeczenie, które zostało uchylone”, należy dokonać jego wykładni systemowej, odnosząc się do art. 437 § 1 i 2 k.p.k. Ostatni z przywołanych przepisów stanowi o tym, że w wypadku uchylecia orzeczenia konieczne jest wydanie rozstrzygnięcia następczego. Sąd odwoławczy może zatem uchylić orzeczenie i umorzyć postępowanie lub uchylić je i przekazać sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. W tym drugim wypadku znajdzie podstawa do wyłączenia ławnika, który brał udział w rozpoznaniu sprawy w I instancji. Zakresem art. 40 § 1 pkt 7 k.p.k. objęte są nie tylko wyroki wydane w składzie z udziałem ławnika, a zatem rozstrzygnięcia w zakresie głównego przedmiotu procesu, lecz również kwestie incydentalne jak np. postanowienia w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania, wydane w czasie przerwy¹⁴⁵⁰.

Podstawa do wyłączenia ławnika nie ma jednak zastosowania do sytuacji wskazanej w art. 463 § 1 k.p.k. Sąd, na którego postanowienie złożono zażalenie, może je uwzględnić, jeżeli orzeka w tym samym składzie, w którym wydał zaskarżone postanowienie. W innych wypadkach, prezes sądu przekazuje zażalenie niezwłocznie, wraz z aktami lub niezbędnymi odpisami z akt sprawy, sądowi powołanemu do rozpoznania zażalenia. Gdy zażalenie zostało wniesione na postanowienie wydane w czasie przerwy w rozprawie (a zatem z udziałem ławników, gdy sąd orzeka w takim składzie), sąd orzekający może je uwzględnić w sytuacji jego zasadności, gdy orzeka w tym samym składzie. W przypadku niemożności utworzenia składu orzekającego (np. w sytuacji choroby ławnika lub sędziego), zachodzi konieczność przekazania zażalenia do sądu właściwego do jego rozpoznania. W tym wypadku ma miejsce utrwalenie składu ławniczego. W innych sytuacjach, w czasie przerwy w rozprawie, decyzje procesowe może wydawać taki sam skład w sensie ilościowym, nie zaś osobowym

¹⁴⁴⁹ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis ...*, s. 32, T. Grzegorzycy, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*, teza 8.

¹⁴⁵⁰ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*, teza 13, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1997 r., V KZ 24/97, LEX nr 29166.

(jakościowym), odpowiadający stanowisku służbowemu w zakresie ilości osób w danym składzie. W sytuacji orzekania na podstawie art. 463 § 1 k.p.k., sędziowie i ławnicy, pod wpływem argumentów strony lub jej pełnomocnika, który wniósł zażalenie na wydane postanowienie, mogą samodzielnie (zatem nie w następstwie rozstrzygnięcia sądu wyższej instancji), uchylić wydane postanowienie, a sprawę skierować do merytorycznego (a nie ponownego) rozpoznania¹⁴⁵¹.

Można zastanowić się nad sytuacją podjęcia, przez skład orzekający z udziałem ławnika, decyzji w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania, które następnie zostało podjęte. Podstawa wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 8 k.p.k., stanowiąca, że ławnik brał udział w wydaniu postanowienia o warunkowym umorzeniu postępowania, nie obowiązuje już od zmiany Kodeksu postępowania karnego z 2003 roku¹⁴⁵². Na gruncie wskazanej zmiany wyrażono pogląd, że art. 40 § 1 pkt 7 obejmuje również podstawę wyłączenia ławnika (sędziego), gdy uprzednio brał on udział w wydaniu wyroku warunkowo umarzającego postępowanie, które następnie podjęto, bowiem wydany wyrok warunkowo umarzający postępowanie ulega ostatecznie uchyleniu¹⁴⁵³. W doktrynie jest prezentowany również pogląd przeciwny, bowiem w takiej sytuacji brak podstawy do wyłączenia z art. 40 § 1 k.p.k.¹⁴⁵⁴. Przepis art. 40 § 1 pkt 8 k.p.k. został bowiem uchylony, zaś wyjątki w tym wypadku należy interpretować ściśle, stąd brak możliwości wyprowadzenia podstawy do wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 7 k.p.k. Aktualnie w tym zakresie istnieje luka aksjologiczna. Należy podzielić pogląd, że brak jest osobnej podstawy do wyłączenia. W takim wypadku powinna zachodzić podstawa do wyłączenia ławnika z art. 41 § 1 k.p.k., z uwagi, że istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie¹⁴⁵⁵.

Ostatnia podstawa do wyłączenia obejmuje sytuację, gdy ławnik prowadził mediację (art. 40 § 1 pkt 10 k.p.k.). Mediator jest zaangażowany w polubowne załatwienie sprawy i zlikwidowanie konfliktu między stronami. Z tego powodu nie może on następnie rozpoznawać danej sprawy, ponieważ wyrobił sobie pogląd co do jej rozpoznania. Nie chodzi o sytuację procesową, gdy ławnik w danej sprawie aktualnie prowadzi postępowanie mediacyjne, bowiem

¹⁴⁵¹ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k....*, teza 12-13.

¹⁴⁵² Dokonanej ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych.

¹⁴⁵³ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 40 k.p.k....*, teza 13, D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k....*, teza 13.

¹⁴⁵⁴ K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników....*, s. 136-138.

¹⁴⁵⁵ K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników....*, s. 136-138.

art. 23a § 3 k.p.k. wyłącza ławnika z zakresu osób uprawnionych do prowadzenia go, lecz o sytuacji, gdy ławnik prowadził mediację przed pełnieniem funkcji sędziego społecznego¹⁴⁵⁶.

3.4.7.2. Podstawy wyłączenia ławnika na wniosek

Kolejna podstawa wyłączenia obejmuje wyłączenie z mocy ustawy (*iudex suspectus*). Sędzia ulega wyłączeniu, jeżeli istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie (art. 41 § 1 k.p.k.). Regulację stosuje się odpowiednio do ławników na podstawie art. 44 k.p.k.

W tym wypadku kluczowe znaczenie ma pojęcie bezstronności ławnika (sędziego). Zarówno w doktrynie, jak i w orzecnictwie podnosi się, że w zakresie wskazanego pojęcia mieści się obiektywna bezstronność ławnika, która obejmuje subiektywne odczucie w zakresie bycia bezstronnym (w aspekcie wewnętrznym) jak i zewnętrzną ocenę sędziego społecznego dokonywaną przez rozsądnego, przeciętnego obserwatora postępowania¹⁴⁵⁷. Powtórzenie kryterium obiektywnego i subiektywnego miało miejsce również na gruncie orzecnictwa ETPCz. Wskazuje się, że subiektywne odczucie ławnika (sędziego) w zakresie bezstronności jest dorozumiane, zaś ujęcie obiektywne obejmuje konieczność ustalenia faktów, które mogą wzbudzić wątpliwość co do bezstronności ławnika (sędziego) w danej sprawie. Takimi kryteriami może być nawet odbiór w oczach opinii publicznej. W grę wchodzi zaufanie, które sądy w społeczeństwie demokratycznym muszą wzbudzać w opinii publicznej i stronach postępowania¹⁴⁵⁸.

W doktrynie podnosi się, że nie stanowi podstawy do wyłączenia ławnika (sędziego) z art. 41 § 1 k.p.k. podejrzliwość strony co do bezstronności sędziego społecznego czy utrata wiary w jego bezstronność. Wskazane podstawy można odnieść do subiektywnego przekonania strony o bezstronności sędziego, nie zaś z obiektywnej, zewnętrznej oceny postronnego obserwatora. Podstawy do włączenia ławnika (sędziego) nie może również stanowić zastosowanie przez sędziego wobec strony policji sesyjnej w efekcie jej nieprawidłowego zachowania się na sali rozpraw¹⁴⁵⁹. W takim wypadku strona byłaby władna wyłączyć każdego

¹⁴⁵⁶ T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 15, E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 556.

¹⁴⁵⁷ K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników...*, s. 168-169, E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 563-564, wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 stycznia 1999 r., K 1/98, LEX nr 36156, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2007 r., I KZP 9/07.

¹⁴⁵⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 kwietnia 2003 r., 39731/98, *Sigurdsson v. Islandia*, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 października 2000 r., 42095/98, *Daktaras v. Litwa*, LEX nr 76722.

¹⁴⁵⁹ Aktualnie policję sesyjną stosuje nie tylko sąd/sędzia - członek składu orzekającego, lecz również sędzia spoza składu (zatem nigdy ławnik; sąd w składzie jednego sędziego), gdy doszło do naruszenia powagi, spokoju,

sędziego. W doktrynie wskazano także, że zajęcie przez ławnika (sędziego) stanowiska w zakresie ogólnego poglądu prawnego czy wypowiedzenie się na wskazany temat w publikacji naukowej nie stanowi podstawy wyłączenia z art. 41 § 1 k.p.k.¹⁴⁶⁰.

Dokonując wykładni językowej art. 41 § 1 k.p.k. można zastanowić się, jakie podstawy uzasadniają wątpliwości co do bezstronności ławnika. Mowa tu o bliskich więziach osobistych między sędzią społecznym, a stroną postępowania, w tym zarówno w zakresie bezpośrednim, jak i pośrednim. Relacja może polegać tak na pozytywnym, jak i negatywnym zabarwieniu emocjonalnym. Nie można jej domniemywać. We wskazanym zakresie nie mieści się jednak relacja między ławnikiem, a stroną o charakterze zawodowym, służbowym, w zakresie pełnienia funkcji sędziego społecznego¹⁴⁶¹.

W kwestii bezstronności ławnika w danej sprawie można wyróżnić zachowanie się na sali rozpraw i poza nią, w tym, w zakresie rozpoznawanej sprawy - przed jej merytorycznym zakończeniem oraz w odniesieniu do uczestników postępowania, przez co może dojść do ujawnienia stosunku ławnika do sprawy lub podmiotów biorących w niej udział. W odniesieniu do sędziów, podejście do bezstronności we wskazanym zakresie obejmuje również aspekty związane z wyrażeniem poglądu co do sprawstwa oskarżonego po wydaniu postanowienia o zwrocie sprawy prokuratorowi na podstawie art. 344a k.p.k., czy w zakresie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania¹⁴⁶². Inaczej można rozważyć tę kwestię w odniesieniu do ławników. Sędziowie społeczni mogą wypowiedzieć się w zakresie danej sprawy lub uczestników postępowania podczas rozmowy z mediami czy osobami postronnymi. Publiczne zajęcie przez ławnika określonego stanowiska może oznaczać konieczność wyłączenia go z udziału w sprawie z uwagi na uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności. Na tożsamym stanowisku stoi ETPCz w odniesieniu do sędziów zawodowych¹⁴⁶³. Podziela je również Sąd Najwyższy w zakresie wyrażenia poglądu przez sędziego pełniącego funkcję rzecznika prasowego, który ma następnie uczestniczyć w rozpoznawaniu danej sprawy¹⁴⁶⁴.

W orzecznictwie dominuje pogląd, że w wypadku, gdy materiał dowodowy, na podstawie którego orzeczono w przedmiocie odpowiedzialności karnej jednego ze sprawców

porządku sądu czy użycia sądownictwa, które godziło w osobę sędziego albo innego członka sądu (art. 49 § 4 p.u.s.p.). Do zmiany doszło w dniu 28 września 2023 roku, ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, szerzej: zob. nowy art. 49 §1-7 p.u.s.p.

¹⁴⁶⁰ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis* ..., s. 54, D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., teza 10.

¹⁴⁶¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1980 r., IV KR 55/80, LEX nr 1639920, E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis* ..., s. 50-55.

¹⁴⁶² D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., teza 5.

¹⁴⁶³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 lutego 2009 r., 22330/05, *Olujić v. Chorwacja*, LEX nr 479533.

¹⁴⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2011 r., V KK 227/10, LEX nr 786417.

czynu, miałyby stanowić podstawę dowodową orzeczenia w przedmiocie odpowiedzialności karnej innego współsprawcy (podżegacza lub pomocnika) tego samego czynu, sędzie, który dokonał oceny dowodów w odniesieniu do jednej z tych osób, powinien być wyłączony od udziału w sprawie dotyczącej pozostałych, z uwagi na istnienie okoliczności, która "mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności" w rozumieniu art. 41 § 1 k.p.k. W przypadku kolegialnych składów orzekających, wskazany pogląd należałoby odnieść *per analogiam* do ławnika. Gdy ławnik brał udział w wydaniu orzeczenia w stosunku do jednego ze współsprawców i następnie został wylosowany do składu orzekającego co do odpowiedzialności karnej innego współsprawcy czynu zabronionego, zaś podstawę prowadzonego postępowania dowodowego miałyby stanowić tożsamy materiał dowodowy co uprzednio, należy uznać, że zachodzi podstawa do wyłączenia ławnika z mocy art. 41 § 1 k.p.k.¹⁴⁶⁵. Rozpoznanie sprawy przez ławnika, wobec którego zachodziłaby podstawa do wyłączenia, prowadziłoby do zaistnienia względnej przyczyny odwoławczej z art. 438 pkt 2 k.p.k.

W orzecznictwie wyrażono również inny pogląd. Wskazano, że udział tego samego ławnika w składach orzekających w dwóch różnych sprawach, w których podstawę dowodową stanowiły m.in. zeznania tego samego świadka, ale zakres przedmiotowy i podmiotowy obu spraw był odmienny, nie jest okolicznością tego rodzaju, która mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w drugiej sprawie, toczącej się po wydaniu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie poprzedniej. Nie zachodziła tu podstawa do wyłączenia ławnika od udziału w sprawie na podstawie art. 41 § 1 k.p.k.¹⁴⁶⁶.

Zestawiając powyższe poglądy, wydaje się, że nie można dać jednoznacznej odpowiedzi, czy tożsamy materiał dowodowy w dwóch sprawach, rozpoznawanych jedna po drugiej, będzie prowadził do wyłączenia ławnika w trybie art. 41 § 1 k.p.k. Należy przyjąć, że rozwiązanie wskazanej sytuacji procesowej będzie następowało po rozważeniu stanu faktycznego danej sprawy. Może się zdarzyć, że materiał dowodowy (świadkowie, dokumenty) przeprowadzany w toku rozprawy głównej, będzie tożsamy, albo częściowo tożsamy, jednakże poszczególne dowody mogą zostać dopuszczone na inną tezę dowodową, co uzasadniałoby brak podstawy do wyłączenia ławnika na wniosek z powodu okoliczności wywołującej uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w sprawie. Również w orzecznictwie, w odniesieniu do sędziów zawodowych, wyrażono pogląd, że w wypadku tożsamości materiału

¹⁴⁶⁵ Uchwała SN z dnia 26 kwietnia 2007 r., I KZP 9/07, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2012 r., V KK 57/12, LEX nr 1232151.

¹⁴⁶⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 4 maja 2011 r., II AKa 300/10, LEX nr 942594.

dowodowego, należy porównać zakres ujawnionego i ocenionego materiału dowodowego w obu sprawach, badając zajście podstawy do wyłączenia z art. 41 § 1 k.p.k.¹⁴⁶⁷. Uzasadnia to konieczność jednostkowego traktowania każdej sytuacji faktycznej i prawnej.

W odniesieniu do ławników nie ma zastosowania podstawa do wyłączenia sędziego w przypadku wyrażenia jednoznacznego stanowiska odnośnie do winy oskarżonego czy oceny materiału dowodowego w przypadku nieuwzględnienia wniosku o skazanie bez rozprawy z art. 335 § 1 k.p.k. i następcze zwrócenie sprawy prokuratorowi celem uzupełnienia postępowania. W takim wypadku rozpoznanie wniosku ma miejsce na posiedzeniu, a zatem skład sądu zostaje wybrany w oparciu o art. 30 § 1 k.p.k., bez udziału ławników, nawet w przypadku zarzucania oskarżonemu zbrodni¹⁴⁶⁸.

Na gruncie art. 41 § 1 k.p.k., inaczej niż w przypadku wyłączenia z mocy prawa, należy rozważyć kwestię terminu złożenia wniosku o wyłączenie ławnika (sędziego). Wniosek o wyłączenie ławnika (sędziego), zgłoszony na podstawie art. 41 § 1 k.p.k. po rozpoczęciu przewodu sądowego, pozostawia się bez rozpoznania, chyba że przyczyna wyłączenia powstała lub stała się stronie wiadoma dopiero po rozpoczęciu przewodu (art. 41 § 2 k.p.k.). Skutkiem uchybienia terminowi do złożenia wniosku o wyłączenie ławnika (sędziego) jest prekluzja. Po upływie terminu następuje rygor z art. 41 § 2 k.p.k. *in principio* w postaci pozostawienia wniosku bez rozpoznania. Wniosek o wyłączenie ławnika należy zgłosić do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego, gdy przyczyna wyłączenia była znana stronie postępowania już wcześniej. W każdym wypadku, gdy dochodzi do odroczenia rozprawy i ponownego rozpoczęcia przewodu sądowego, z uwagi na prowadzenie rozprawy od początku, uprawniony może złożyć wniosek o wyłączenie, nawet gdy przyczyna wyłączenia była znana już wcześniej. Tożsama możliwość obejmuje sytuację uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Inaczej w wypadku złożenia wniosku o wyłączenie po rozpoczęciu przewodu, gdy podstawa wyłączenia była wiadoma już wcześniej. Złożony wniosek pozostawia się bez rozpoznania. Z treści ustawy nie wynika natomiast sposób procedowania z wnioskiem złożonym w toku przewodu sądowego, gdy podstawa wyłączenia powstała lub stała się wiadoma po otwarciu przewodu. W doktrynie wskazuje się, że strona powinna złożyć wniosek o wyłączenie niezwłocznie po powstaniu przyczyny i nie później niż do czasu wydania rozstrzygnięcia¹⁴⁶⁹. Tożsamy pogląd wyrażono w orzecznictwie, gdzie odniesiono się również do początku biegu terminu do złożenia wniosku o wyłączenie ławnika (sędziego). Wyznacza

¹⁴⁶⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2009 r., II KK 249/08.

¹⁴⁶⁸ D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., teza 13, postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 9 grudnia 2019 r., II AKz 1090/19, LEX nr 3066122.

¹⁴⁶⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., teza 17.

go bowiem zarządzenie prezesa sądu (lub innej upoważnionej osoby) o przydzieleniu sprawy do rozpoznania danemu sędziemu lub wyznaczeniu ławnika (sędziego) do orzekania w tej sprawie (w składzie wieloosobowym)¹⁴⁷⁰.

Należy podkreślić, że w sytuacji uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania lub odroczenia rozprawy i prowadzenia rozprawy od początku (a tym samym ponownego rozpoczęcia przewodu sądowego), strona ponownie może złożyć wniosek o wyłączenie, nawet, gdyby przyczyna wyłączenia była jej znana przed tym terminem. Inaczej w sytuacji, gdy sąd wydaje rozstrzygnięcie na posiedzeniu. W tym wypadku strona może złożyć wniosek o wyłączenie ławnika aż do wydania rozstrzygnięcia¹⁴⁷¹.

W zakresie pozostawienia wniosku o wyłączenie ławnika (sędziego) bez rozpoznania, należy rozważyć formę wydawanego rozstrzygnięcia. Dokonując wykładni systemowej i funkcjonalnej art. 41 § 1 k.p.k., stanowiącego o „pozostawieniu bez rozpoznania”, należy uznać, że wskazana decyzja procesowa zapada w formie postanowienia, na co wskazuje treść art. 430 § 1 k.p.k., w którym to przepisie wskazano, że to „sąd pozostawia bez rozpoznania”¹⁴⁷². Na gruncie analizowanego przepisu powstaje pytanie, czy pozostawienie wniosku bez rozpoznania mogłoby nastąpić w formie zarządzenia, co ma swoją podstawę w treści art. 93 § 2 k.p.k., zaś w art. 41 § 2 i art. 41a k.p.k. nie wskazano, że kwestia ta wymaga postanowienia, wobec czego prezes sądu, przewodniczący wydziału, przewodniczący składu orzekającego albo upoważniony sędzia mógłby wydać zarządzenie. W doktrynie wyrażono pogląd, że taka forma rozstrzygnięcia nie byłoby prawidłowa. Wskazano, że dokonując analizy innych przepisów, które stanowią o „pozostawieniu bez rozpoznania”, jak art. 430 § 1 k.p.k., art. 432 k.p.k., art. 531 § 1 k.p.k. i art. 547 § 1 k.p.k., z ich treści należy wywodzić, że organem uprawnionym do wydania wskazanej decyzji procesowej jest sąd, co następuje w formie postanowienia¹⁴⁷³. Z tym poglądem należy się zgodzić. Za poglądem, że decyzja procesowa zapada w formie postanowienia sądu przemawia również okoliczność (odnosząca się ściśle do wykładni art. 41a k.p.k.), że to sąd ocenia czy zachodzi tożsamość faktyczna złożonego wniosku. Sąd bada, czy nie zachodzi podstawa do pozostawienia wniosku bez rozpoznania z uwagi na tożsamość faktyczną co wniosek wcześniej rozpoznany (instytucja zbliżona do *res iudicata*). Przewodniczący mógłby dokonać jedynie wstępnej kontroli złożonego wniosku o wyłączenie ławnika. Przemawiają za tym względy funkcjonalne.

¹⁴⁷⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2022 r., III KO 10/22, LEX nr 3324932.

¹⁴⁷¹ D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., teza 17.

¹⁴⁷² E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis ...*, s. 57.

¹⁴⁷³ Szerszej rozważania: D. Świecki, *Komentarz do art. 41 k.p.k.*..., teza 18.

Można zastanowić się nad orzekaniem o pozostawieniu wniosku bez rozpoznania w odniesieniu do ławnika, którego wniosek dotyczy. Czy uczestniczy on w składzie orzekającym we wskazanym przedmiocie. Zagadnienie to wynika z treści art. 42 § 4 k.p.k., który stanowi, że w składzie orzekającym w kwestii wyłączenia nie może brać udziału sędzia, którego dotyczy wyłączenie. Na gruncie orzecznictwa i doktryny wypracowano jednolity pogląd, zgodnie z którym, orzekanie o pozostawieniu wniosku bez rozpoznania nie stanowi merytorycznego rozpoznania wniosku. O merytorycznym rozpoznaniu wniosku stanowi art. 42 § 4 k.p.k. Orzekanie o pozostawieniu wniosku bez rozpoznania oznacza bezskuteczność złożonego wniosku, a tym samym niemożność merytorycznego orzekania¹⁴⁷⁴. Orzekanie o pozostawieniu wniosku bez rozpoznania stanowi rozstrzygnięcie w przedmiocie samego wniosku, a nie w przedmiocie przyczyny wyłączenia¹⁴⁷⁵.

Odnosząc się do możliwości pozostawienia wniosku bez rozpoznania, należy zwrócić uwagę na sytuację, gdy wniosek o wyłączenie ławnika (sędziego) został oparty na tych samych podstawach faktycznych, co wniosek wcześniej rozpoznany. Taki wniosek również należy pozostawić bez rozpoznania. Przepisu art. 42 § 3 nie stosuje się (art. 41a k.p.k.). Przyczyną wprowadzenia do systematyki ustawy karnoprocesowej wskazanej regulacji w 2016 roku¹⁴⁷⁶ była chęć usprawnienia postępowania poprzez przeciwdziałanie konieczności ponownego rozpoznawania wniosku opartego na tożsamej podstawie faktycznej, co wniosek uprzednio złożony. Na skutek rozpoznania wniosku o wyłączenie sędziego i jego oddalenia ma miejsce *res iudicata*, co dostrzegł ustawodawca. W doktrynie i judykaturze wskazywano przed nowelizacją na niecelowość rozpoznawania ponownego wniosku o wyłączenie opartego na tych samych podstawach faktycznych. Wiązano go z dążeniem oskarżonego do obstrukcji procesowej¹⁴⁷⁷. Już w latach 90. XX wieku dostrzegano wskazaną kwestię, gdy kolejny wniosek o wyłączenie ławnika (sędziego) był motywowany tymi samymi lub podobnymi okolicznościami, postępowanie incydentalne wszczęte tym wnioskiem należało umorzyć z powodu prawomocności rzeczy osądzonej (art. 11 pkt 7 k.p.k. z 1969 roku)¹⁴⁷⁸.

W doktrynie wyrażono zapatrywanie, że skoro art. 41a k.p.k. stanowi o wniosku o wyłączenie ławnika (sędziego), to należy rozumieć, że chodzi o wniosek strony. W art. 41a

¹⁴⁷⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2011 r., I KZP 6/11, LEX nr 852214, E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis* ..., s. 60.

¹⁴⁷⁵ A. Stefański, *Postępowanie w przedmiocie*..., s. 444-445.

¹⁴⁷⁶ Ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

¹⁴⁷⁷ D. Świecki, *Komentarz do art. 41a k.p.k.*..., teza 1, Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 kwietnia 1998 r., II AKz 67/98, LEX nr 35170.

¹⁴⁷⁸ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 kwietnia 1998 r., II AKz 67/98.

k.p.k. nie wskazano, czy wniosek obejmuje zarówno podstawę wyłączenia z art. 41 k.p.k., czy również podstawy z art. 40 k.p.k. Należy wskazać, że skoro ustawodawca utworzył osobną podstawę prawną, a nie jednostkę redakcyjną w ramach art. 41 k.p.k., art. 41a k.p.k. należy odnosić do obu podstaw wyłączenia¹⁴⁷⁹.

Na gruncie art. 41a k.p.k. chodzi o sytuację, gdy poprzedni wniosek o wyłączenie nie został uwzględniony, a zatem zostało wydane rozstrzygnięcie o charakterze negatywnym, nie zaś pozytywnym. W przypadku ponownego wniosku o wyłączenie nie ma znaczenia podmiotowa wniosku - strona, która go złożyła, lecz podstawa przedmiotowa - podstawa faktyczna wniosku. Przepis posługuje się sformułowaniem „oparty na tych samych podstawach faktycznych”, a nie na takich samych podstawach faktycznych. Zatem podstawa musi być identyczna, a nie tylko podobna do uprzedniej. Ustalenie podstawy faktycznej ponownego wniosku powinno nastąpić po dokonaniu analizy uprzedniego postanowienia w przedmiocie wyłączenia oraz uprzedniego wniosku¹⁴⁸⁰.

W przypadku ponownego wniosku o wyłączenie ławnika (sędziego) nie ma znaczenia układ procesowy, w jakim został złożony wniosek o wyłączenie. Gdy wcześniejszą podstawą wyłączenia było oddalenie wniosku dowodowego o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego z zakresu rekonstrukcji wypadków, zaś podstawą drugiego wniosku o wyłączenie jest oddalenie wniosku dowodowego o dopuszczenie dowodu z opinii innego biegłego, to drugi wniosek o wyłączenie będzie można pozostawić bez rozpoznania z uwagi na oparcie go na tej samej podstawie faktycznej - zarzucie stronnictwa ławnika (sędziego) w procesie, bez względu na okoliczność, jakich źródeł i środków dowodowych dotyczył nowy wniosek o wyłączenie. W takim wypadku ma miejsce zarzucanie, że po stronie ławnika istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie, zaś ławnik wykonuje jedynie swoje obowiązki służbowe, orzekając w ramach składu sądu o dopuszczeniu albo oddaleniu wniosków dowodowych. Stanowi to tożsamość podstawy faktycznej wniosku o wyłączenie¹⁴⁸¹.

W sytuacji zaistnienia podstawy z art. 41a k.p.k., sąd rozpoznający ponowny wniosek o wyłączenie, jest zobligowany do pozostawienia wniosku bez rozpoznania¹⁴⁸². Zatem wniosek nie zostanie merytorycznie rozpoznany.

W wypadku pozostawienia wniosku bez rozpoznania na gruncie art. 41a k.p.k., tożsamo jak w wypadku art. 41 § 2 k.p.k., decyzja procesowa zapada w formie postanowienia, które nie

¹⁴⁷⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 41a k.p.k....*, teza 2-3.

¹⁴⁸⁰ H. Pałuszkiewicz, *Komentarz do art. 41a k.p.k....*, teza 3.

¹⁴⁸¹ D. Świecki, *Komentarz do art. 41a k.p.k....*, teza 6.

¹⁴⁸² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2019 r., III KO 74/18, LEX nr 2690396.

podlega zaskarżeniu. Może stanowić jednak zarzut apelacyjny (art. 447 § 4 k.p.k.). W składzie sądu może brać udział ławnik (sędzia), którego dotyczył wniosek o wyłączenie. Skoro wniosek pozostawia się bez rozpoznania, to ławnik nie jest wyłączony od jego orzekania, bo wyłączenie dotyczy tylko wniosku rozpoznawanego. W obu sytuacjach procesowych (art. 41 § 2 k.p.k. i art. 41a k.p.k.), wniosek nie jest rozpoznawany merytorycznie. Sąd rozstrzyga w przedmiocie samego wniosku, a nie w przedmiocie przyczyny wyłączenia. Z tego powodu ławnik może brać udział w jego rozpoznaniu.

Warto zwrócić uwagę, że, inaczej niż w wypadku art. 41 § 2 k.p.k., przepis art. 41a k.p.k. stanowi, że art. 42 § 3 nie stosuje się. Na gruncie tej sytuacji procesowej ławnik (sędzia), którego dotyczy wniosek o wyłączenie, nie składa do akt pisemnego oświadczenia co do zasadności wniosku o wyłączenie¹⁴⁸³.

3.4.7.3. Tryb wyłączenia ławnika

W zakresie odnoszącym się do trybu wyłączenia ławnika należy zwrócić uwagę na trzy możliwości. Wyłączenie następuje bowiem na żądanie ławnika, z urzędu albo na wniosek strony (art. 42 § 1 k.p.k.). W piśmiennictwie wskazano również na inny podział trybów wyłączenia ławnika (sędziego), jakim jest wyróżnienie wyłączenia z mocy prawa (zamiast z urzędu) oraz wyłączenia mocą postanowienia uprawnionego podmiotu¹⁴⁸⁴.

Należy zastanowić się, czy wszystkie tryby wyłączenia odnoszą się zarówno do możliwości wyłączenia na gruncie art. 40 k.p.k. jak i art. 41 § 1 k.p.k. W piśmiennictwie występuje rozbieżność. Dotyczy ona rozumienia wyłączenia z mocy prawa w rozumieniu art. 40 § 1 k.p.k. w kontekście art. 42 § 1 k.p.k.¹⁴⁸⁵ Zgodnie z pierwszym poglądem, przeprowadzenie postępowania wpadkowego dotyczącego wyłączenia ławnika (sędziego) w trybie art. 42 § 1 k.p.k., gdy zachodzą podstawy do wyłączenia z art. 40 § 1 k.p.k., nie jest konieczne, bowiem do wyłączenia dochodzi z mocy prawa (art. 40 § 1 k.p.k.). Prowadzi do tego wykładnia logiczna art. 42 § 2 k.p.k., który wskazuje na samowylączenie sędziego¹⁴⁸⁶. Zgodnie z drugim poglądem, tryb wyłączenia z art. 42 § 1 k.p.k., w zakresie, w jakim dotyczy wyłączenia z urzędu odnosi się również do podstaw wyłączenia z art. 40 § 1 k.p.k., gdy ławnik, po którego stronie zajdą podstawy do wyłączenia z mocy prawa, nie dokona

¹⁴⁸³ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 41a k.p.k.*..., teza 7.

¹⁴⁸⁴ Z. R. Kmieciak, *Wyłączenie sędziego*..., s. 153.

¹⁴⁸⁵ S. Steinborn, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 3.

¹⁴⁸⁶ J. Kosonoga, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 1-2, D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 2.

samowylączenia¹⁴⁸⁷. Wobec konsekwencji procesowych, które niesie ze sobą brak wyłączenia ławnika (sędziego) z urzędu w sytuacji zajścia podstaw z art. 40 § 1 k.p.k. (zajście bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k.) należy podzielić drugi pogląd.

3.4.7.3.1. Wyłączenie na żądanie ławnika

Wyłączenie na żądanie ławnika należy wiązać z koniecznością zachowania bezstronności składu orzekającego. Ławnik powołany do rozpoznania sprawy powinien czuwać, aby została zachowana zasada bezstronności orzekania. Jest on zobowiązany do orzekania bezstronnie (art. 66 § 1 p.u.s.p. w zw. z art. 164 § 2 p.u.s.p.). Po jego stronie leży także unikanie wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności urzędu ławnika lub osłabiać zaufanie do jego bezstronności (art. 82 § 2 p.u.s.p. w zw. z art. 4 § 2 p.u.s.p.). Ławnik ma zatem obowiązek zawiadomić skład orzekający o podstawie wyłączenia z art. 41 § 1 k.p.k., a zatem złożyć żądanie wyłączenia go od udziału w sprawie. Nie do ławnika należy bowiem ocena, czy znana mu okoliczność stanowi podstawę do wyłączenia, tylko do sądu, który rozpoznaje jego żądanie (art. 42 § 4 k.p.k.)¹⁴⁸⁸.

Składając żądanie, ławnik jest zobowiązany wskazać powody wyłączenia. Nie jest to jednak oświadczenie woli, wnioski o wyłączenie, lecz oświadczenie wiedzy. Ławnik wskazuje bowiem na fakt zajścia podstawy do wyłączenia z art. 41 § 1 k.p.k. Do sądu orzekającego w przedmiocie wyłączenia należy zaś ocena czy podstawa rzeczywiście zaszła¹⁴⁸⁹.

Artykuł 42 § 1 k.p.k. nie stanowi o terminie, w jakim ławnik powinien złożyć żądanie wyłączenia. W doktrynie podnosi się, że powinno to nastąpić niezwłocznie, gdy podstawa wyłączenia stała się ławnikowi wiadoma¹⁴⁹⁰. Ławnik może złożyć żądanie wyłączenia pisemnie lub ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia (*per analogiam* art. 116 k.p.k.). Ławnik powinien również wskazać na okoliczności, które uzasadniają wątpliwości co do jego bezstronności w sprawie. W doktrynie wyrażono słuszny pogląd, że żądanie wyłączenia samego ławnika stanowi gwarancję niezawisłości sędziowskiej w sytuacji, gdy stronie nie jest znana przyczyna wyłączenia lub jest ona znana, zaś strona nie składa w tym przedmiocie wniosku¹⁴⁹¹. Funkcję gwarancyjną stanowi również możliwość złożenia żądania wyłączenia się ławnika w sytuacji, gdy wniosek strony, złożony po terminie, zostanie pozostawiony bez

¹⁴⁸⁷ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 42 k.p.k...*, teza 3, S. Steinborn, *Komentarz do art. 42 k.p.k...*, teza 3, T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 42 k.p.k...*, teza 2.

¹⁴⁸⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 2011 r., V KK 386/10, LEX nr 846185.

¹⁴⁸⁹ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis ...*, s. 57.

¹⁴⁹⁰ K. Papke-Olszaukas, *Wyłączenie uczestników...*, s. 179-180.

¹⁴⁹¹ E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 577.

rozpoznania. Ławnik nie jest ograniczony jakimkolwiek terminem złożenia żądania wyłączenia¹⁴⁹².

Po złożeniu żądania wyłączenia, ławnik nie powinien podejmować czynności w sprawie. Do takiego wniosku prowadzi wykładnia językowa art. 42 § 3 zd. 3 k.p.k., chociaż brak również ustawowego zakazu w kwestii dalszego udziału w sprawie ławnika, co do którego złożono wnioski o wyłączenie. Przewodniczący składu orzekającego powinien mieć na względzie treść przywołanego przepisu. Z chwilą wyłączenia ławnika (sędziego) czynności procesowe dokonane z jego udziałem po złożeniu wniosku (*per analogiam* jego żądania) stają się bezskuteczne. Na skutek ewentualnej zmiany składu orzekającego większej liczby członków niż jeden zajdzie konieczność prowadzenia rozprawy od początku (art. 402 § 2 k.p.k. z zastrzeżeniem § 2a)¹⁴⁹³.

Należy rozważyć kwestię możliwości złożenia żądania wyłączenia ławnika przez innego ławnika lub sędziego. Będzie to kwestia porównywalna do rozważanej już w pracy możliwości żądania wyłączenia sędziego przez innego sędziego z uwagi na wątpliwości co do jego instytucjonalnej bezstronności w sprawie¹⁴⁹⁴. W orzecznictwie Sądu Najwyższego rozważono już kwestię sposobu postępowania przez sędziego, dostrzegającego wątpliwości w zakresie instytucjonalnej bezstronności jednego z członków składu orzekającego. Jako dyskusyjną uznano możliwość zgłoszenia przez innego członka składu orzekającego żądania wyłączenia w oparciu o art. 42 § 1 k.p.k. Wskazano, że pod pojęciem "sędzia", w tym kontekście, rozumieć należy wyłącznie samego zainteresowanego wskazującego na możliwość zaistnienia wątpliwości co do jego bezstronności w realiach konkretnej sprawy, do rozpoznania której został wyznaczony. Zatem ławnik nie mógłby żądać wyłączenia innego ławnika lub sędziego w trybie art. 42 § 1 k.p.k., z uwagi na zajęcie po jego stronie przesłanek do wyłączenia na wniosek (art. 41 § 1 k.p.k.). W dalszej części swoich rozważań Sąd Najwyższy podniósł jednak, że trudno znaleźć uzasadnienie na uniemożliwienie członkowi składu orzekającego podniesienia tej kwestii, a tym samym danie uprawnienia do badania bezstronności członka składu orzekającego tylko stronom postępowania i sędziemu, którego dotyczą wątpliwości co do instytucjonalnej bezstronności¹⁴⁹⁵.

Sąd Najwyższy przewidział dwie czynności, które może wykonać ławnik (sędzia), dostrzegający wątpliwości co do instytucjonalnej bezstronności innego sędziego: pierwsza - zwrócić się do przewodniczącego składu celem poinformowania stron o tym, że w składzie

¹⁴⁹² E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 577.

¹⁴⁹³ E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 577, szerzej: rozdział 3.4.5.2.3.

¹⁴⁹⁴ Uchwała SN z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22.

¹⁴⁹⁵ Uchwała SN z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22.

zasiada osoba, co do której mogą zachodzić wątpliwości jej instytucjonalnej bezstronności w związku z okolicznościami otrzymania przez nią nominacji (celem złożenia wniosku o zbadanie instytucjonalnej bezstronności sędziego przez strony) i druga - złożenie wniosku w formie sygnalizacji przez sędziego o zbadanie z urzędu wątpliwości co do instytucjonalnej bezstronności sędziego zasiadającego w tym składzie, które potraktować należy jako element działania sądu z urzędu w trybie art. 42 § 1 k.p.k. W efekcie rozważań, Sąd Najwyższy doszedł do konkluzji, że kontrola bezstronności sędziego prowadzona przez właściwy sąd z urzędu w trybie art. 42 § 1 k.p.k. może zostać uruchomiona również przez każdego sędziego zasiadającego w jego składzie¹⁴⁹⁶.

Przyjmując ten pogląd SN, ławnik lub inny sędzia, dostrzegając możliwość wyłączenia innego ławnika lub innego sędziego z urzędu, mogą poinformować (za pośrednictwem przewodniczącego składu orzekającego) strony postępowania o potrzebnie rozważenia złożenia wniosku o wyłączenie na podstawie art. 42 § 1 k.p.k. Druga możliwość obejmuje wystąpienie w trybie sygnalizacji (art. 9 § 2 k.p.k.) o rozważenie przez sąd z urzędu wyłączenia ławnika lub sędziego. W takiej sytuacji procesowej, o wyłączeniu będzie decydował skład właściwy dla danego forum orzekania. Jeśli impuls w zakresie wyłączenia ławnika z urzędu zajdzie w czasie przerwy w rozprawie, skład do rozpoznania sprawy stanie się niekompletny. Ławnik, którego wniosek dotyczy, nie może orzekać w przedmiocie wyłączenia (*nemo iudex in causa sua*). Do składu rozpoznającego wniosek należy przybrać na miejsce ławnika innego ławnika. Skład orzekający powinien bowiem odpowiadać liczbowo, nie zaś personalnie, składowi rozpoznającemu sprawę. W sytuacji odroczenia rozprawy, w przedmiocie wyłączenia będzie orzekał sąd w składzie jednego sędziego (art. 30 § 1 k.p.k.).

Odnosząc się szerzej do orzekania w przedmiocie wyłączenia ławnika (sędziego) w czasie przerwy w rozprawie, kwestia ta jest przedmiotem sporu pomiędzy przedstawicielami doktryny i orzecznictwa. Zgodnie z pierwszym stanowiskiem, w przedmiocie wyłączenia orzeka skład orzekający, z wyłączeniem sędziego, którego wniosek dotyczy. Drugi pogląd, wyrażony w orzecznictwie, opowiada się za orzekaniem przez sąd na posiedzeniu w składzie jednoosobowym (a zatem wskazanym w treści art. 30 § 1 k.p.k.). W analizowanej sytuacji „sąd, przed którym toczy się postępowanie” należy rozumieć jako sąd tożsamy miejscowo i instytucjonalnie, nie zaś jako sąd w takim samym składzie, który procedował w sprawie w momencie, gdy ów wniosek został złożony. Norma wskazana w art. 403 k.p.k. w tymże postępowaniu nie ma zastosowania¹⁴⁹⁷. W oparciu o przedstawione poglądy, należy

¹⁴⁹⁶ Uchwała SN z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22.

¹⁴⁹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2005 r., V KK 430/04, LEX nr 151684.

opowiedzieć się za rozumieniem zwrotu "sąd, przed którym toczy się postępowanie" jako sądu w rozumieniu procesowym, w jego ujęciu instytucjonalnym, a zatem przyjąć pierwszy z przedstawionych poglądów¹⁴⁹⁸.

3.4.7.3.2. Wyłączenie ławnika z urzędu

W zakresie wyłączenia ławnika z urzędu należy wskazać, że tryb ten obejmuje zarówno wyłączenie z mocy prawa (art. 40 k.p.k.), jak i wyłączenie z mocy ustawy (art. 41 § 1 k.p.k.). Sytuacją optymalną jest, gdy ławnik (sędzia) uznaje, że zachodzi przyczyna wyłączająca go z mocy art. 40 lub art. 41 § 1 k.p.k., wyłącza się, składając oświadczenie na piśmie do akt, a na jego miejsce wstępuje inny ławnik (art. 42 § 2 k.p.k.). Gdy po stronie ławnika zachodzi podstawa wyłączenia z art. 40 k.p.k., a nie składa on oświadczenia, sąd powinien wyłączyć go z urzędu celem przeciwdziałania zaistnieniu bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k.¹⁴⁹⁹. W przypadku zajścia podstawy z art. 41 § 1 k.p.k. i braku wyłączenia, w grę może wchodzić uchybienie z art. 438 pkt 2 k.p.k.

Gdy po stronie ławnika (sędziego) zajdzie podstawa wyłączenia z art. 40 k.p.k., wyłącza się on, składając oświadczenie na piśmie do akt, a na jego miejsce wstępuje inny sędzia społeczny (art. 42 § 2 k.p.k.). Wskazany przepis należy rozumieć w ten sposób, że zbędnym jest wydawanie jakiegokolwiek postanowienia w przedmiocie wyłączenia. O czym była już mowa, dokonując wykładni systemowej art. 42 § 4 k.p.k., należy wskazać, że ustawodawca dokonał wyodrębnienia oddzielnej jednostki redakcyjnej, która odnosi się zarówno do podstawy wyłączenia z mocy prawa oraz na wniosek. Warto zwrócić uwagę również na treść art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k., który stanowi o „osobie podlegającej wyłączeniu na podstawie art. 40 k.p.k.”, a nie o „osobie, która podlega wyłączeniu z mocy prawa”¹⁵⁰⁰. W każdym wypadku konieczne jest wydanie postanowienia o wyłączeniu, celem dania wyrazu w sentencji o nierozpoznawaniu sprawy przez ławnika.

Odnosząc się szerzej do złożenia oświadczenia przez ławnika do akt, w przywołanym art. 42 § 2 k.p.k. wskazano na formę oświadczenia ławnika. Jest nią forma pisemna. Ławnik składa oświadczenie na piśmie do akt sprawy. W takim wypadku ma miejsce „samowylączenie” się ławnika. W literaturze pojawiła się wątpliwość, czy w takiej sytuacji konieczna jest decyzja sądu o wyłączeniu. Wyrażono pogląd, że wyłączenie następuje dopiero

¹⁴⁹⁸ Szerzej w zakresie obydwu poglądów: rozdział 3.4.3.2.

¹⁴⁹⁹ J. Zagrodnik (red.), *Komentarz do art. 42 k.p.k.* [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX 2023, teza 2.3.

¹⁵⁰⁰ D. Świecki, *Komentarz do art. 40 k.p.k.*..., teza 4.

po wydaniu w tym przedmiocie postanowienia¹⁵⁰¹. W doktrynie wyrażono również pogląd przeciwny, zgodnie z którym, w sytuacji złożenia oświadczenia przez ławnika i zajęcia podstawy wyłączenia z art. 40 § 1 k.p.k., jest on wyłączony z mocy prawa i następuje jego samowylączenie, bez potrzeby wydania postanowienia o wyłączeniu¹⁵⁰². Trzeba jednak zauważyć, że w przypadku ławników zastosowanie trybu „samowylączenia” mogłoby prowadzić do różnych następstw takiego oświadczenia. W sytuacji złożenia oświadczenia, ławnik, może pozostawać w mylnym przekonaniu, że zachodzi podstawa wyłączenia, więc w każdym wypadku wskazana kwestia powinna podlegać analizie przez sąd orzekający w przedmiocie wyłączenia. W takim układzie procesowym, pomimo że wydane postanowienie będzie mieć charakter deklaratoryjny, niezbędne jest jego wydanie. Natomiast wskazany tryb wyłączenia (samowylączenie) może znaleźć zastosowanie tylko w odniesieniu do sędziów zawodowych. Po wyłączeniu od udziału w sprawie, ławnik nie może podejmować w niej żadnych czynności.

Odnosząc się do trybu wyłączenia z urzędu na podstawie art. 41 § 1 k.p.k., należy rozważyć możliwość podniesienia w postępowaniu apelacyjnym czy kasacyjnym skutecznego zarzutu jego naruszenia przez pryzmat trybu wyłączenia ze wskazanej podstawy. Na gruncie orzecznictwa Sądu Najwyższego wyrażono różne poglądy, poczynając od niemożności uwzględnienia zarzutu naruszenia art. 41 § 1 k.p.k., gdy strona postępowania złożyła wniosek o wyłączenie po terminie i został on pozostawiony bez rozpoznania, jak również, gdy tożsamy wniosek nie został złożony¹⁵⁰³. Na gruncie wskazanej podstawy wyłączenia został wyrażony również odmienny pogląd, zgodnie z którym, zarzut obrazy art. 41 § 1 k.p.k. może być skutecznie złożony w postępowaniu kasacyjnym [jak również apelacyjnym], jeżeli strona złożyła wniosek o wyłączenie sędziego sądu odwoławczego w tym trybie i nie został on uwzględniony, albo strona dowiedziała się o przyczynie tego wyłączenia po wydaniu wyroku w sądzie drugiej instancji, bądź też sędzia, któremu znane były powody wyłączenia, nie złożył stosownego żądania o wyłączenie (art. 42 § 1 k.p.k.), a strona nie skorzystała z prawa złożenia wniosku. Oczywiście jest, że zarzut ten jest skuteczny tylko wówczas, gdy uchybienie to mogło mieć wpływ na treść orzeczenia¹⁵⁰⁴. Patrząc przez pryzmat zasady niezawisłości sędziowskiej i bezstronności składu orzekającego, które, również w orzecznictwie europejskim, stanowią kluczowe gwarancje reprezentacji interesu stron postępowania, należy uznać, że zgłoszenie

¹⁵⁰¹ H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 9.

¹⁵⁰² D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., LEX 2024, teza 13.

¹⁵⁰³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2012 r., IV KK 164/11, LEX nr 1163356, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 marca 2008 r., III KK 421/07, LEX nr 383585.

¹⁵⁰⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2002 r., II KK 202/02, LEX nr 56092.

zarzutu naruszenia art. 41 § 1 k.p.k. poprzez niewyłączenie ławnika z urzędu, również, gdy taki zarzut został zgłoszony po raz pierwszy w postępowaniu apelacyjnym czy kasacyjnym, może prowadzić do uchylenia zaskarżonego wyroku. Zasada bezstronności sądu orzekającego wymaga należytego przestrzegania interesu wszystkich uczestników postępowania.

Adresatem normy powinnościowej w zakresie odnoszącym się do wyłączenia w trybie art. 41 § 1 k.p.k. jest zarówno ławnik, którego dotyczą podstawy wyłączenia z mocy ustawy, skład sądu właściwy do rozpoznania żądania ławnika o jego wyłączenie od udziału w sprawie lub też wniosku strony o wyłączenie ławnika na podstawie art. 41 § 1 k.p.k., a także skład sądu, który na etapie postępowania odwoławczego powołany jest do oceny, czy procedowanie w tym względzie przed sądem pierwszej instancji przebiegało prawidłowo. Ławnik, który uzna, że zachodzą okoliczności, stanowiące podstawę do wyłączenia, powinien sam zgłosić żądanie wyłączenia. Powinno to nastąpić w pierwszej kolejności. Obowiązany jest je rozpoznać sąd właściwy funkcjonalnie według reguł określonych w art. 42 § 4 k.p.k. Ten sam sąd jest właściwy do dokonania oceny, czy zachodzą podstawy wyłączenia także w wypadku złożenia przez stronę wniosku o wyłączenie ławnika¹⁵⁰⁵. Należy opowiedzieć się za wskazanym poglądem. Sąd orzekający powinien zapewnić prawidłowe procedowanie w sprawie i umożliwić bezstronne rozpoznanie sprawy. Gwarancją wskazanych kryteriów jest „samowylączenie” się przez ławnika z rozpoznawanej sprawy, jak również wyłączenie z urzędu przez sąd orzekający w ujęciu funkcjonalnym w sytuacji, gdy strona postępowania złożyła wniosek po terminie lub nie złożyła go wcale, zaś podstawy do wyłączenia istniały. Nawet po złożeniu wniosku o wyłączenie po terminie i pozostawieniu go bez rozpoznania, sąd orzekający powinien z urzędu podjąć inicjatywę w zakresie wyłączenia, w celu zapewnienia stronom postępowania prawidłowego procedowania w sprawie. Po stronie członka składu orzekającego i sądu w znaczeniu funkcjonalnym, istnieje obowiązek czuwania nad zapewnieniem bezstronnego rozpoznania sprawy. Niezłożenie przez ławnika żądania, albo niewyłączenie go z urzędu, gdy zachodzą uzasadnione wątpliwości co do jego bezstronności, stanowi naruszenie art. 41 § 1 w związku z art. 42 § 1 k.p.k., co może zostać podniesione przez stronę np. w apelacji i prowadzić do uchylenia lub zmiany zaskarżonego wyroku (art. 438 pkt 2 k.p.k.)¹⁵⁰⁶.

¹⁵⁰⁵ Uchwała SN z dnia 26 kwietnia 2007 r., I KZP 9/07 i literatura tam podana.

¹⁵⁰⁶ Wyrok SN z dnia 21 kwietnia 2011 r., V KK 386/10.

3.4.7.3.3. Wyłączenie ławnika na wniosek

Wyłączenie ławnika (sędziego) na wniosek ma miejsce po podjęciu przez stronę postępowania inicjatywy w celu wyłączenia ławnika od udział w sprawie. Strona składa oświadczenie woli o charakterze postulującym. W doktrynie wyrażono pogląd, że skoro podstawa wyłączenia na wniosek z art. 42 § 1 k.p.k. została uregulowana poprzez utworzenie osobnej podstawy prawnej, a nie zaś jednostki redakcyjnej w ramach art. 41 k.p.k., wskazany tryb wyłączenia należy odnosić zarówno do podstaw z art. 41 § 1 k.p.k., jak i z art. 40 k.p.k.¹⁵⁰⁷.

Strona powinna we wniosku uprawdopodobnić podstawy wyłączenia ławnika (sędziego). Ławnik, co do którego zgłoszono wniosek o wyłączenie na podstawie art. 41 § 1 k.p.k., może złożyć do akt stosowne oświadczenie na piśmie (art. 42 § 3 zd. 1 k.p.k.). Oświadczenie złożone do akt stanowi ustosunkowanie się ławnika do złożonego wniosku o wyłączenie - okoliczności w nim wskazanych. Ławnik ma uprawnienie do jego złożenia. Nie jest to obowiązek. Przed wydaniem rozstrzygnięcia w przedmiocie wyłączenia, sąd może podjąć czynności sprawdzające w trybie art. 97 k.p.k. W przypadku nieuprawdopodobnienia przyczyny wyłączenia przez stronę, ławnik nie będzie podlegał wyłączeniu. Wniosek o wyłączenie strona może złożyć pisemnie lub ustnie do protokołu rozprawy lub posiedzenia (art. 116 k.p.k.). Pismo strony powinno odpowiadać wymogom pisma procesowego z art. 119 § 1 k.p.k. Należy uznać, że strona może w każdym wypadku cofnąć wniosek o wyłączenie, aż do jego rozpoznania¹⁵⁰⁸. W wypadku jego zasadności, sąd jest zobligowany do wyłączenia ławnika z urzędu. Wniosek można złożyć aż do rozpoczęcia przewodu sądowego. W przypadku jego złożenia po rozpoczęciu przewodu, wniosek pozostawia się bez rozpoznania, chyba że przyczyna wyłączenia powstała lub stała się stronie wiadoma dopiero po rozpoczęciu przewodu. Nawet po pozostawieniu wniosku bez rozpoznania, w sytuacji jego zasadności, sąd powinien podjąć czynności w przedmiocie wyłączenia z urzędu¹⁵⁰⁹.

Wniosek o wyłączenie rozpoznaje się niezwłocznie. Z chwilą wyłączenia ławnika, czynności procesowe dokonane z jego udziałem po złożeniu wniosku stają się bezskuteczne (art. 42 § 3 zd. 2 i 3 k.p.k.). Po nowelizacji z 2016 roku¹⁵¹⁰, ławnik nie ma obowiązku do powstrzymania się od udziału w sprawie. W uprzednim stanie prawnym, wyłączany był obowiązany przedsięwziąć tylko czynności niecierpiące zwłoki (art. 42 § 3 k.p.k. w brzmieniu do dnia 14 kwietnia 2016 roku). Ławnik może aktualnie podejmować wszelkie czynności

¹⁵⁰⁷ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k....*, teza 5.

¹⁵⁰⁸ K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników...*, s. 174-175.

¹⁵⁰⁹ E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 581, D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k....*, teza 5-6.

¹⁵¹⁰ Dokonanej ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw.

procesowe i uczestniczyć w rozpoznaniu sprawy, jednakże, w wypadku wyłączenia, wszelkie czynności dokonane z jego udziałem po złożeniu wniosku będą bezskuteczne, nawet jeżeli zostały one podjęte wcześniej¹⁵¹¹. Z tego powodu, należy opowiedzieć się za stanowiskiem, aby, po złożeniu wniosku o wyłączenie, ławnik nie podejmował żadnych czynności. W celu rozpoznania wniosku powinna zostać zarządzona przerwa. W przypadku konieczności powtórzenia czynności procesowych może dojść do przewlekłości w sprawie. Należy mieć na względzie także kwestię ekonomiki procesowej.

W zakresie bezskuteczności czynności procesowych, można ją odnieść zarówno do decyzji procesowych wydanych z udziałem ławnika, jak i do czynności związanych z samym przebiegiem postępowania. W pierwszym wypadku, gdy ławnik weźmie udział w wydaniu wyroku, które nastąpi po złożeniu wniosku o wyłączenie, lecz przed jego rozpoznaniem i ostatecznie ławnik zostanie wyłączony, wydany wyrok będzie bezskuteczny, co oznacza konieczność ponownego rozpoznania sprawy. W drugim wypadku, bezskuteczność będzie obejmowała decyzje w zakresie przeprowadzenia dowodów. W dalszym procesie będzie zachodziła konieczność ponownego wydania decyzji procesowych w przedmiocie wniosków dowodowych oraz powtórzenie czynności dowodowych, jednak z udziałem innego ławnika¹⁵¹².

W przypadku procedowania w przedmiocie wyłączenia ławnika, poza wypadkiem określonym w art. 42 § 2 k.p.k., o wyłączeniu orzeka sąd, przed którym toczy się postępowanie. W składzie orzekającym w kwestii wyłączenia nie może brać udziału ławnik, którego dotyczy wyłączenie (art. 42 § 4 zd. 1 k.p.k.). Artykuł 42 § 4 zd. 1 k.p.k. ma zatem zastosowanie w sytuacji zgłoszenia przez ławnika żądania wyłączenia, złożenia wniosku przez stronę, jak również w wypadku podjęcia przez sąd orzekający czynności z urzędu¹⁵¹³.

W sytuacji złożenia wniosku o wyłączenie ławnika, należy rozważyć następujące wypadki obejmujące moment złożenia wniosku - przed rozprawą, w trakcie rozprawy, w czasie przerwy w rozprawie lub jej odroczenia, co wpływa na skład sądu, rozpoznającego wniosek. W pierwszej sytuacji w przedmiocie wyłączenia orzeka sąd w składzie jednego sędziego, a zatem skład podstawowy, orzekający na posiedzeniu w trybie art. 30 § 1 k.p.k. W wypadku złożenia wniosku na rozprawie, przewodniczący powinien zarządzić przerwę. Ławnik, którego wniosek dotyczy nie może orzekać w przedmiocie wyłączenia (*nemo iudex in causa sua*). Skład rozpoznający sprawę staje się niekompletny, co sprawia, że do składu rozpoznającego wniosek należy przybrać na miejsce ławnika innego ławnika. Skład orzekający powinien bowiem

¹⁵¹¹ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 17.

¹⁵¹² D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 19.

¹⁵¹³ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 7-8, 20.

odpowiadać liczbowo, nie zaś personalnie, składowi rozpoznającemu sprawę¹⁵¹⁴. Tożsamo w czasie przerwy w rozprawie. W sytuacji odroczenia rozprawy, w przedmiocie wyłączenia będzie orzekał sąd w składzie jednego sędziego (art. 30 § 1 k.p.k.). Inaczej w sytuacji, gdy wniosek został złożony po terminie z art. 42 § 1 k.p.k. Taki wniosek będzie podlegał pozostawieniu bez rozpoznania, chyba że przyczyna wyłączenia powstała lub stała się stronie wiadoma dopiero na tym etapie postępowania. W tym przedmiocie może orzekać skład orzekający razem z ławnikiem, którego wniosek dotyczy. Pozostawienie bez rozpoznania nie stanowi bowiem merytorycznego rozpoznania wniosku¹⁵¹⁵.

Wyłączenie ławnika na wniosek w trybie art. 41 § 1 k.p.k. ma charakter konstytutywny. Inaczej, gdy ławnik nie dokona samowylączenia w trybie art. 42 § 2 k.p.k. Gdy sąd dokonuje wyłączenia z urzędu, w tym wypadku ma ono charakter deklaracyjny¹⁵¹⁶.

Ławnik podlega tylko wyłączeniu w sprawie. Pojęcie „sprawa” w zakresie odnoszącym się do trybu wyłączenia ławnika należy rozumieć przez możliwość żądania wyłączenia danego ławnika (ławników), którzy zostali wylosowani do rozpoznania konkretnego przedmiotu postępowania.

Odnosząc się szerzej do kwestii wyłączenia ławnika, konieczne jest przybliżenie kryteriów składanego wniosku o wyłączenie. Może on zostać skutecznie złożony tylko w stosunku do ławnika lub ławników, którzy zostali wyznaczeni do rozpoznania sprawy. Nie dotyczy on bezpośrednio pozostałych ławników, orzekających w danym sądzie, gdyż nie można wyłączyć ławnika „na przyszłość” od rozpoznania sprawy w trybie postępowania o wyłączenie. Skoro wniosek o wyłączenie może dotyczyć tylko ławnika (ławników) wyznaczonego do rozpoznania sprawy, to wskazanie we wniosku wszystkich ławników orzekających w danym sądzie nie zmienia tej zasady i nie wyłącza innych ławników od rozpoznania sprawy. W takiej sytuacji procesowej, wniosek o wyłączenie wszystkich ławników, należy odczytać jako skutecznie złożony tylko w stosunku do ławników wyznaczonych do rozpoznania sprawy (art. 118 § 1 k.p.k.). Ławnicy wymienieni we wniosku o wyłączenie wszystkich ławników danego sądu, którzy nie zostali wyznaczeni do rozpoznania sprawy, mogą rozpoznać ten wniosek, wchodząc w skład sądu zamiast wyłączonego ławnika (ławników), gdyż wniosek o wyłączenie od udziału w sprawie ich bezpośrednio nie dotyczy¹⁵¹⁷.

¹⁵¹⁴ Szerzej w zakresie obydwu poglądów: rozdział 3.4.3.2.

¹⁵¹⁵ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 22, szerzej: rozdział 3.4.3. w zakresie odnoszącym się do forów orzekania z udziałem czynnika społecznego.

¹⁵¹⁶ E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis* ..., s. 73.

¹⁵¹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 2012 r., III KO 34/12, LEX nr 1212385.

Wniosek o wyłączenie wszystkich ławników może obejmować jedynie tych sędziów społecznych, powołanych do rozpoznania konkretnej sprawy. Strona powinna oznaczyć konkretnego ławnika we wniosku o wyłączenie. Brak możliwości wyłączenia ławników „na przyszłość”. W każdym wypadku, wniosek o wyłączenie ławników wylosowanych do rozpoznania sprawy, złożony przed rozpoczęciem przewodu sądowego lub w czasie odroczenia rozprawy, będzie rozpoznawał sąd w składzie jednego sędziego. Nigdy sąd w składzie jednego ławnika. W czasie przerwy wniosek rozpozna skład orzekający odpowiadający liczebnie składowi rozpoznającemu sprawę (nie zaś personalnie), z wyłączeniem ławnika, którego dotyczy wniosek. W sytuacji złożenia wniosku o wyłączenie ławnika, którego nie wskazano personalnie, należy wezwać stronę w trybie art. 120 § 1 k.p.k. do uzupełnienia braku formalnego poprzez wskazanie ławnika, którego wniosek dotyczy - pod rygorem pozostawienia wniosku bez rozpoznania¹⁵¹⁸.

Wniosek o wyłączenie wszystkich ławników z danego sądu należy ocenić przez pryzmat art. 118 § 1 k.p.k. W określonej sytuacji procesowej, wniosek będzie mógł zostać potraktowany jako wniosek o wyłączenie jednego lub wszystkich ławników z danego składu orzekającego, w innej zaś jako podstawa do zastosowania w trybie art. 9 § 2 k.p.k. art. 37 k.p.k. i przekazania sprawy przez Sąd Najwyższy z inicjatywy właściwego sądu do rozpoznania jej innemu sądowi równorzędnemu, z uwagi na okoliczność, że wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości (art. 37 k.p.k.)¹⁵¹⁹. Może się zdarzyć, że w określonym układzie procesowym będzie zachodziła podstawa do przekazania sprawy innemu sądowi z uwagi na dobro wymiaru sprawiedliwości, leżące po stronie ławników. Chodzi tu o sytuacje, w których sprawa dotyczy bezpośrednio sądu właściwego lub jego sędziów i ławników¹⁵²⁰.

3.4.7.4. Przekazanie sprawy innemu sądowi w sytuacji wyłączenia wszystkich ławników z danego sądu

W przypadku wyłączenia ławników od orzekania z danego składu i wylosowania w ich miejsce innych ławników, strony mogą ponownie składać wnioski o ich wyłączenie od rozpoznania sprawy. Wyłączenie kolejnych ławników od rozpoznania sprawy może spowodować, że nie będzie można utworzyć składu orzekającego w czasie przerwy w przedmiocie wyłączenia, gdy skład orzekający stanie się niekompletny poprzez złożenie wniosku o wyłączenie. W takiej sytuacji zasadnym jest skorzystanie z art. 42 § 4 zd. 2 k.p.k.

¹⁵¹⁸ E. Kruk, *Wyłączenie sędziego...*, s. 581-582.

¹⁵¹⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k....*, teza 11.

¹⁵²⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2022 r., V KO 80/22, LEX nr 3486941.

W razie niemożności utworzenia takiego składu sądu, w kwestii wyłączenia orzeka sąd wyższego rzędu. Do zastosowania wskazanego trybu może dojść również na skutek złożenia przez wszystkich ławników żądania wyłączenia w trybie art. 42 § 2 k.p.k. Oświadczenie, o którym mowa w art. 42 § 2 k.p.k., czy żądanie ławnika z art. 42 § 1 k.p.k. mogą być złożone jedynie przez ławnika wyznaczonego do rozpoznania sprawy¹⁵²¹. Strony mogą zatem składać wnioski o wyłączenie osobno co do każdego wyznaczonego ławnika, aż do wyczerpania wszystkich sędziów społecznych.

W razie niemożności utworzenia składu sądu do orzekania w przedmiocie wyłączenia będzie orzekał sąd wyższego rzędu. Każdorazowo, sądem wyższego rzędu w stosunku do sądu okręgowego będzie sąd apelacyjny. Przekazanie akt sprawy takiemu sądowi przez sąd okręgowy nie wymaga wydania decyzji w sprawie. W sytuacji wyłączenia wszystkich ławników od udziału w sprawie, sąd odwoławczy powinien przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu (art. 43 k.p.k. w zw. z art. 44 k.p.k.). Uprawnienie sądu wyższego rzędu do przekazania sprawy jest określane w doktrynie jako właściwość z delegacji, czyli przejaw nadzwyczajnej właściwości miejscowej (obok art. 36 i 37 k.p.k.)¹⁵²². Postanowienie o przekazaniu sprawy innemu sądowi, wskutek wyłączenia każdego z ławników sądu właściwego nie podlega zaskarżeniu (arg. z art. 459 § 1 i 2 k.p.k.), niezależnie od subiektywnych przekonań stron i na tym opartych oczekiwań¹⁵²³. Ponadto, wszelkie decyzje procesowe podejmowane na podstawie art. 43 k.p.k. nie podlegają zaskarżeniu, jako że nie zamykają one drogi do wydania w sprawie orzeczenia kończącego, nie stanowią decyzji co do środka zabezpieczającego, a wymieniony przepis art. 43 k.p.k. nie stanowi w tym względzie inaczej, bowiem nie przewiduje zażalenia na wydane na jego podstawie orzeczenie¹⁵²⁴. Wskazana kwestia może natomiast stanowić zarzut apelacyjny w trybie art. 447 § 4 k.p.k. i prowadzić do zmiany lub uchylecia zaskarżonego orzeczenia, gdy miała wpływ na jego treść.

Warto zwrócić uwagę, że przekazanie sprawy innemu sądowi do rozpoznania w trybie art. 43 k.p.k. nie ma charakteru bezwzględnie obowiązującego. Sąd, któremu przekazano sprawę do rozpoznania, może – jeżeli ustały przyczyny przekazania mu tej sprawy – przekazać ją sądowi miejscowo właściwemu¹⁵²⁵. Do ustania przyczyn przekazania może dojść na skutek wyłączenia do odrębnego rozpoznania sprawy oskarżonego w sytuacji jej łączności podmiotowo-przedmiotowej. Wyłączenie ławników z danego sądu mogło nastąpić z uwagi na

¹⁵²¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2010 r., WO 4/10, LEX nr 844346.

¹⁵²² D. Świecki, *Komentarz do art. 42 k.p.k.*..., teza 25, H. Paluszkiwicz, *Komentarz do art. 43 k.p.k.*..., teza 1.

¹⁵²³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22 listopada 2007 r., II AKz 566/07, LEX nr 377347.

¹⁵²⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2015 r., IV KZ 72/15, LEX nr 1936746.

¹⁵²⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2004 r., I KZP 9/04, LEX nr 108174.

wątpliwość co do ich bezstronności w danej sprawie co do oskarżonego, którego sprawę ostatecznie wyłączono do odrębnego rozpoznania. W takim wypadku, nie zachodzi już podstawa do przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu i sąd, któremu sprawę przekazano, może przekazać ją z powrotem sądowi pierwotnie właściwemu¹⁵²⁶.

Nie jest możliwe wszczęcie sporu w trybie art. 38 § 1 k.p.k. przez sąd, którego właściwość do rozpoznania sprawy została ustalona z delegacji (art. 36, art. 43 k.p.k.), z sądem wyższego rzędu, który zadecydował o tej właściwości¹⁵²⁷.

3.4.7.5. Wyłączenie ławnika dodatkowego

W zakresie trybu postępowania w przedmiocie wyłączenia ławnika należy rozważyć tryb postępowania i skład orzekający w przedmiocie wyłączenia ławnika dodatkowego. W odniesieniu do ławnika dodatkowego zastosowanie znajdują wszystkie tryby wskazane w art. 42 § 1 k.p.k. Ławnik dodatkowy może złożyć żądanie wyłączenia. Jego wyłączenie może również nastąpić z urzędu oraz na wniosek strony. Aktualność zachowują zatem powyższe rozważania. W przypadku złożenia wniosku o wyłączenie ławnika dodatkowego, należy rozważyć, jaki skład orzekający rozstrzygnie wskazany wniosek w czasie przerwy w rozprawie lub złożenia wniosku przed jej zarządzeniem. Nie budzi wątpliwości, gdy taki wniosek zostanie złożony przed otwarciem przewodu sądowego lub w czasie odroczenia rozprawy. Uprawnionym do jego rozpoznania będzie sąd w składzie jednego sędziego (art. 30 § 1 k.p.k.). W sytuacji zarządzenia przerwy lub przed przerwą, wydaje się, że właściwym będzie rozpoznanie wniosku o wyłączenie ławnika dodatkowego w składzie rozpoznającym sprawę, ewentualnie w takim samym składzie - odpowiadającym liczbowo sędziom i ławnikom rozpoznającym sprawę. Ławnik, którego dotyczy wniosek o wyłączenie nie będzie wchodził w skład podstawowy, co sprawia, że sprawa nie będzie dotyczyła tego ławnika bezpośrednio (*nemo iudex in causa sua*), a tym samym, skład sądu nie stanie się niekompletny. Wniosek w przedmiocie wyłączenia rozpozna zatem skład „podstawowy”, orzekający w danej sprawie¹⁵²⁸.

¹⁵²⁶ D. Świecki, *Komentarz do art. 43 k.p.k.*..., teza 2.

¹⁵²⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2022 r., I KZP 11/22, LEX nr 3402769.

¹⁵²⁸ Szerzej w zakresie obydwu poglądów 3.4.3.2.

3.4.7.6. Konsekwencje procesowe naruszenia przepisów o wyłączeniu ławnika

W przypadku rozpoznania sprawy z udziałem ławnika podlegającego wyłączeniu z urzędu lub na wniosek należy rozważyć następstwa jego udziału w sprawie. O skutkach partycypacji ławnika podlegającego wyłączeniu w każdym trybie była już mowa, jednakże zasadnym jest usystematyzowanie wskazanej kwestii.

Gdy ławnik uczestniczy w rozpoznaniu sprawy, a po jego stronie zachodzi przyczyna wyłączenia z art. 40 § 1 pkt 1-5, 7, 10, § 2 k.p.k., wydane rozstrzygnięcie będzie dotknięte bezwzględną przyczyną odwoławczą z art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k. W sytuacji, gdy ławnik uczestniczył w składzie orzekającym pomimo istnienia po jego stronie podstawy wyłączenia z art. 41 § 1 k.p.k., wskazane uchybienie może prowadzić do zaistnienia względnej przyczyny odwoławczej z art. 438 pkt 2 k.p.k., uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, jeśli uchybienie to miało wpływ na treść orzeczenia¹⁵²⁹. Zajście przyczyny wyłączenia po stronie ławnika i niewyłączenie go z urzędu, jak i na wniosek oraz rozpoznanie sprawy z jego udziałem, może stanowić zarówno przyczynę apelacyjną (względną lub bezwzględną), jak i kasacyjną¹⁵³⁰.

R. Kmiecik wyraził postulat *de lege ferenda* odnośnie do znowelizowania przepisów w zakresie następstw rozpoznania sprawy z udziałem ławnika (sędziego) podlegającego wyłączeniu¹⁵³¹. Autor upatrywał konieczności powrotu do rozwiązań obowiązujących na gruncie k.p.k. z 1928 roku, a głównie do nieważności postępowania w sytuacji zajścia przyczyny wyłączenia z art. 40 k.p.k. Jego zdaniem, orzeczenie nieważne nie funkcjonowałyby w obrocie prawnym. Niewłaściwy skutek wywołuje możliwość zaskarżenia wyroku dotkniętego niektórymi bezwzględnymi przyczynami odwoławczymi i możliwość jego funkcjonowania w obrocie prawnym na skutek braku zaskarżenia w trybie zwyczajnych lub nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Zdaniem autora, regulacja jest o tyle niespójna, że umożliwia osobie, która nie powinna orzekać w danej sprawie, wydanie wyroku funkcjonującego w obrocie prawnym. W jego ocenie, należałoby dokonać zmiany wskazanej instytucji poprzez rozróżnienie nieważności w sytuacji wyłączenia z mocy prawa, naruszenia ustawowego obowiązku wyłączenia (np. w wypadku, gdy sędzia był świadkiem czynu i

¹⁵²⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 44 k.p.k....*, teza 6.

¹⁵³⁰ Z. R. Kmiecik, *Wyłączenie sędziego...*, s. 160.

¹⁵³¹ Z. R. Kmiecik, *Wyłączenie sędziego...*, s. 161-162.

podlegał wyłączeniu) oraz wyłączenia sędziego na wniosek (art. 41 § 1 k.p.k.). Ostatni wypadek nie powinien jednak podlegać zmianom¹⁵³².

Nie sposób jednak podzielić wskazanej argumentacji odnośnie do nieważności postępowania. Należy przywołać analogiczne przepisy procedury cywilnej. O nieważności w wypadku sędziego podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy stanowi art. 379 pkt 4 k.p.c. W sytuacji zajścia tej przesłanki, wyrok nie stanowi orzeczenia nieistniejącego. Orzeczenie jest skuteczne i ważne, lecz może zostać usunięte z obrotu prawnego na skutek zaskarżenia i uchylecia czy to w trybie apelacji, czy skargi kasacyjnej (art. 386 § 2 k.p.c., art. 398 (9) pkt 3 k.p.c.). Nieważność nie jest podstawą wykluczenia orzeczenia z funkcjonowania w obrocie prawnym, lecz najdalej idącym uchybieniem na gruncie spraw cywilnych. Jego odpowiednikiem na gruncie spraw karnych są bezwzględne przyczyny odwoławcze. Można również zastanowić się nad następstwami wydania orzeczenia w wypadku zajścia nieważności, prowadzącej do automatycznego wyłączenia orzeczenia z obrotu. Wydaje się, że nie takie założenie miał ustawodawca stanowiąc o „nieważności” na gruncie spraw cywilnych. Różnica w obu procedurach ma charakter jedynie terminologiczny, zaś skutek w postaci „nieważności”, czy „bezwzględnej przyczyny odwoławczej” jest ten sam.

3.5. Podsumowanie

Podsumowując rozważania dotyczące udziału czynnika społecznego w prawie polskim, należy wskazać, że partycypacja obywateli w sprawach karnych ma szeroką podstawę prawną – od Konstytucji RP, przez Prawo o ustroju sądów powszechnych i ustawę o SN, kończąc na regulacjach prawa karnego procesowego.

Inaczej niż w prawie amerykańskim, regulacja udziału czynnika społecznego w prawie polskim nie ma silnej podstawy konstytucyjnej. Ustawa zasadnicza nie określa modelu udziału czynnika społecznego, stanowiąc, w postaci klauzuli generalnej, o tym, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa. Instytucja ławnika posiada swoją podstawę w aktach prawnych o randze ustawy - Prawie o ustroju sądów powszechnych oraz Kodeksie postępowania karnego. Udział czynnika społecznego może podlegać ograniczeniom. Konstytucja RP nie stanowi wprost o forach orzekania, w których uczestniczy społeczeństwo (rozprawa/posiedzenie), czy o etapie rozpoznania sprawy (pierwsza instancja, druga instancja). Z tego powodu, w prawie polskim możliwe było ograniczenie udziału czynnika społecznego w procesie karnym poprzez odejście od orzekania ławników w sądach rejonowych.

¹⁵³² Z. R. Kmiecik, *Wyłączenie sędziego...*, s. 161-162.

Z uwagi na klauzulę generalną w treści art. 182 Konstytucji RP, nie ma przeszkód, aby w procesie karnym w orzekaniu uczestniczyła ława przysięgłych, jeśli znalazłoby to podstawę w treści ustawy. Przepisy konstytucji nie mają wpływu na regulacje ustawowe w zakresie udziału czynnika społecznego, ale pod warunkiem, że w ich treści znajduje się wskazana instytucja. Całkowita rezygnacja z partycypacji obywateli w orzekaniu wymagałaby zmiany ustawy zasadniczej, co w odniesieniu do prawa amerykańskiego (trudna procedura zmiany konstytucji) nie byłoby niemożliwe, lecz skomplikowane. Polska ustawa zasadnicza nie zapewnia minimalnego standardu w zakresie udziału czynnika społecznego w procesie karnym, przenosząc kompetencje w tym zakresie do aktu prawnego o randze ustawy, którego procedura zmiany jest łatwiejsza niż nowelizacja konstytucji. Ma to istotne przełożenie na procedurę karną i możliwość zmiany w zakresie składów sądzących.

Zasadę udziału czynnika społecznego można wyprowadzić również z innych przepisów Konstytucji, w tym z jej art. 45, a konkretnie z zasady prawa do sądu, rzetelnego procesu sądowego i jawności rozprawy¹⁵³³. Rozpoznanie sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd stanowi gwarancję przysługującą każdemu oskarżonemu. Wyrazem należytej obsady sądu jest również partycypacja ławników. Świadomi obywatele, których sprawy są rozpoznawane przed sądem, mają prawo oczekiwać, że członkami składów orzekających będą również osoby reprezentujące społeczeństwo.

Również szeroki zakres mają regulacje dotyczące czynnika społecznego na gruncie ustawy ustrojowej. Główną podstawą jest art. 4 p.u.s.p. i rozdział 7. ustawy, poświęcony w całości ławnikom. W rozdziale tym znajdują się regulacje z zakresu wyboru ławników - przesłanek pozytywnych i negatywnych zostania ławnikiem, sposobu powoływania ławników, ich praw i obowiązków czy samorządu ławniczego. Regulacja ustawowa stanowi rozwinięcie przepisów konstytucyjnych, a w szczególności art. 182 Konstytucji RP.

Kontrowersyjny charakter należy przydać regulacjom odnoszącym się do ławników SN. Partycypacja ławników przed sądami odwoławczymi, czy sądem kasacyjnym nie przystaje również do zakresu ich wiedzy, czy kompetencji. We wskazanych sądach wymaga się od prawników posiadania znajomości doktryny, orzecznictwa i umiejętności dokonywania zaawansowanej wykładni przepisów, których nie sposób wymagać od ławników. Również Andrzej Murzynowski dostrzegał zbędność czynnika społecznego przed sądami II instancji. W piśmiennictwie proponowano możliwość tworzenia zawodowych składów 3-osobowych, które

¹⁵³³ E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika...*, s. 73.

rozpoznawałyby sprawy w I instancji, co także nie przystawałoby do polskich realiów prawnych. Głównie z przyczyn ekonomicznych.

Ławnicy uczestniczą w rozpoznawaniu przed Sądem Najwyższym tylko niektórych kategorii spraw. Rozwiązanie przyjęte w tym wypadku dowodzi niekonsekwencji prawodawcy. Z jednej strony odrzuca on możliwość partycypacji obywateli w składach sądów odwoławczych, z drugiej zaś wprowadza czynnik społeczny do sądu najwyższej instancji, w którym rozpoznawane sprawy charakteryzują się skomplikowaniem pod względem prawnym. Ustawodawca umożliwi kontrolowanie orzeczeń wydanych również w składzie z udziałem ławników sądowi zawodowemu, aby następnie poddać wskazane rozstrzygnięcie kontroli z udziałem czynnika społecznego.

Patrząc przez pryzmat dostępności innych form udziału czynnika społecznego, niewystarczającym zdaje się być argument dotyczący wprowadzenia ławników do najwyższej instancji sądowej kraju, odnoszący się do przeciwdziałania rutynie sędziów SN, czy uspołecznienia instytucji. O ile można zrozumieć sens udziału czynnika społecznego w sprawach karnych I instancji, w których wiedza i doświadczenie życiowe ławników może przydać się przy ustaleniu stanu faktycznego, czy ocenie dowodów, o tyle nie sposób znaleźć argumentów za ich obecnością w składach orzekających w Sadzie Najwyższym. Ławnicy SN nie zapewniają żadnego wkładu merytorycznego w rozpoznawaniu sprawy. Z tego powodu należy uznać, że ustawodawca zdaje się nie rozumieć polskich realiów orzeczniczych, jak również potrzeb w zakresie składów orzekających w I instancji. Wprowadzona instytucja ławników SN nie przystaje do realiów polskiej historii prawa, jak również praktyki. Na przestrzeni lat w polskim systemie prawnym udział czynnika społecznego nie obejmował procedury odwoławczej. W tym zakresie należy również zwrócić uwagę na niekonsekwencję ustawodawcy i brak spójności. Wprowadza on ławników do sądu najwyższej instancji, w którym rozpoznaje się głównie problemy prawne (poboczne kwestie dotyczą stanu faktycznego w zakresie skargi nadzwyczajnej), przy niewdrożeniu instytucji do sądów odwoławczych, przed którymi przeprowadzanie dowodów, czy zarzuty odnoszące się do błędów w ustaleniach faktycznych występują znacznie częściej. Z tego powodu należy podzielić głosy przeciwników instytucji i rozważyć jej likwidację.

Najszerzy charakter, w odniesieniu do ławników, mają regulacje karnoprosesowe. W kodeksie postępowania karnego znajduje się rozwinięcie zasady wyrażonej w treści art. 182 Konstytucji RP w zakresie odnoszącym się do postępowania karnego. Regulacja dotyczy ogólnej zasady udziału czynnika społecznego, forów orzekania z udziałem czynnika społecznego, określa składy orzekające, przewiduje również sposób zabierania decyzji w toku

narady i oddawania głosu podczas głosowania. Zagadnienia z zakresu procedury karnej regulują również kwestię wyłączenia ławnika, co ma swoją podstawę w zrównaniu praw i obowiązków ławników i sędziów zawodowych. W zakresie czynnika społecznego można zastanowić się również nad zagadnieniem prawidłowości składu orzekającego.

Artykuł 3 k.p.k. reguluje kwestię udziału czynnika społecznego. Stanowi konkretyzację, a zarazem szersze ujęcie zasady z art. 182 Konstytucji RP. W granicach określonych w ustawie postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego. Zakres regulacji wyrażonej w art. 3 k.p.k. jest szerszy od normy konstytucyjnej, bowiem w treści art. 182 Konstytucji RP mowa o udziale czynnika społecznego. Kodeks postępowania karnego posługuje się zaś słownictwem związanym z odbywaniem postępowania karnego z udziałem czynnika społecznego. W zakresie pojęcia „odbywać się” mieści się zarówno udział, a zatem wykonywanie czynności orzeczniczych razem z sędziami zawodowymi, jak również uczestnictwo w forach orzekania niezwiązane z wydawaniem rozstrzygnięć i podejmowaniem decyzji.

Regulacje odnoszące się do składów orzekających znajdują się w systematyce Kodeksu postępowania karnego niedaleko kwestii odnoszących się do właściwości sądu. Wskazuje się, że podstawą zaistniałego stanu rzeczy jest zapewnienie realizacji funkcji gwarancyjnej. Kwestie te są bowiem wzajemnie powiązane. Razem stanowią przejaw uprawnienia jednostki do realizacji prawa do rzetelnego procesu w aspekcie konstytucyjnym (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) i konwencyjnym (art. 6 ust. 1 EKPC). Z tego powodu należy uznać, że przejawem realizacji prawa do rzetelnego procesu jest również udział czynnika społecznego w składach orzekających. Można to wyprowadzić ze wspólnej analizy przepisów o właściwości sądu, składów orzekających oraz z zasady udziału czynnika społecznego w procesie (art. 182 Konstytucji RP).

W zakresie forów orzekania, kolegialne składy orzekające z udziałem czynnika społecznego mogą wydawać rozstrzygnięcia również na posiedzeniu. W tym wypadku obowiązuje zasada składu jednoosobowego zawodowego (art. 30 § 1 k.p.k.). Jest to zatem taka sama zasada, jak na rozprawie (art. 28 § 1 k.p.k.). Wyjątkiem na posiedzeniu, są sytuacje, gdy ustawa stanowi inaczej albo ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę, prezes sądu zarządzi jej rozpoznanie w składzie trzech sędziów. Również, jak w przypadku rozprawy, ustawa nie przewiduje jednoosobowego orzekania sędziów społecznych. Należy przypomnieć zagadnienia związane z udziałem ławników w rozprawie, które obejmują współorzekanie z sędziami zawodowymi. Udział to orzekanie z kimś, nie zaś samodzielnie.

Szeroki zakres udziału czynnika społecznego obejmuje jeden z najistotniejszych etapów postępowania karnego przed sądem I instancji jakim jest rozprawa główna. Ławnicy jako pełnoprawni członkowie składu orzekającego, których uprawnienia w art. 4 § 2 p.u.s.p. zrównano z prawami sędziów, mają możliwość dokonywania większości czynności zastrzeżonych w toku rozprawy dla sędziów zawodowych. Należy zwrócić uwagę na poszczególne etapy rozprawy głównej przez pryzmat udziału ławników. Etapy te charakteryzują się różnym zakresem uprawnień sędziów społecznych. Są to kolejno: rozpoczęcie rozprawy głównej, przewód sądowy, głosy końcowe i wyrokowanie. Wyrokowanie zaś należy podzielić na dwie podfazy, jakimi są udział w naradzie i głosowaniu oraz podpisanie wyroku i jego promulgacja. Ławnicy biorą udział także w posiedzeniu wstępnym.

Również w zakresie dotyczącym czynnika społecznego należy stosować regulacje dotyczące możliwości zmiany składu orzekającego i jego niezmienności czy wydania wyroku częściowego. Istotny charakter (z perspektywy bezstronności i niezależności składu orzekającego) mają również regulacje dotyczące wyłączenia ławnika. W wielu przypadkach, regulacje odnoszące się wprost do sędziów należy stosować odpowiednio do ławników (wynika to z zasady art. 4 § 2 p.u.s.p.) – zrównania pozycji ławników i sędziów w zakresie rozstrzygania spraw.

Podsumowując całościową analizę udziału czynnika społecznego w prawie polskim, należy wskazać, że regulacje te mają charakter kompleksowy i dokładny. Ich uzupełnienie stanowią wydawane orzeczenia Sądów Apelacyjnych i Sądu Najwyższego, które rozwijają m.in. kwestie prawidłowości składu orzekającego, sporządzania uzasadnień przez ławników w sytuacji, gdy ich sporządzenie przez sędziego nie jest to możliwe lub napotyka przeszkody, których czasu trwania nie można przewidzieć, zagadnienia z zakresu wyłączenia sędziego czy kwestii poruszanych w toku narady i głosowania. Rodzime regulacje stanowią przejaw modelu udziału czynnika społecznego w prawie kontynentalnym. Model ten obowiązuje od wielu lat w prawie polskim, wobec czego odejście od niego i wprowadzenie instytucji ławy przysięgłych nie wydaje się dobrym rozwiązaniem.

Rozdział 4. Instytucja sędziego pokoju w projektach ustawowych

Na przestrzeni kilku ostatnich lat (poczynając od 2017 roku¹⁵³⁴), pośród polityków pojawiały się postulaty wprowadzenia do polskiego systemu prawnego instytucji sędziów pokoju. Jednym z podnoszonych argumentów za jej wdrożeniem było zwiększenie świadomości prawnej społeczeństwa, przyspieszenie procesów sądowych, wzrost zaufania obywateli do wymiaru sprawiedliwości czy zbliżenie obywateli do przedstawicieli sądownictwa. Sędziowie pokoju z założenia mieliby rozstrzygać najprostsze sprawy cywilne i karne celem przysługiwania się lokalnym społecznościom. Sędzia pokoju miałby pełnić rolę lokalnego urzędnika rozstrzygającego sprawy sądowe.

4.1. Projekty instytucji sędziego pokoju

W ciągu ostatnich lat pojawiło się kilka projektów instytucji sędziów pokoju: projekty poselskie, prezydenckie oraz projekt ugrupowania Kukiz'15. Założeniem każdego z nich jest realizacja powyższych postulatów w mniejszym lub większym stopniu. Warto zatem dokonać szerszej analizy każdego z nich.

4.1.1. Projekt poselski ustawy o sądach pokoju oraz o zmianie niektórych innych ustaw - Druk nr 1762¹⁵³⁵

Jednym spośród licznych projektów ustawy, której założeniem jest wprowadzenie do polskiego porządku prawnego instytucji sędziego pokoju jest projekt poselski ustawy o sądach pokoju oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Z treści preambuły ustawy wynika, że głównymi jej celami jest przyspieszenie rozpoznawania spraw sądowych, realizacja interesu społecznego w procesie orzekania, czy przybliżenie wymiaru sprawiedliwości społeczeństwu poprzez większe jego zrozumienie i wzrost zaufania, a zatem niektóre z wymienionych powyżej celów, jakie przyświecają projektodawcom ustaw związanych z sędziami pokoju¹⁵³⁶.

Założeniem jest, że sąd pokoju zostanie utworzony dla obszaru jednego powiatu, miasta na prawach powiatu i dzielnicy m. st. Warszawy (art. 1 § 1 projektu). Liczba sędziów pokoju będzie uzależniona od liczby mieszkańców lokalnej społeczności (jednego powiatu, miasta na

¹⁵³⁴ *Kukiz'15 przed spotkaniem z prezydentem: Chcemy wprowadzenia sędziów pokoju* <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1070136,kukiz15-tyszka-sedziowie-pokoju.html> [dostęp: 11.08.2023].

¹⁵³⁵ Druk nr 1762 Poselski projekt ustawy o sądach pokoju oraz o zmianie niektórych innych ustaw <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1762> [dostęp: 11.08.2023].

¹⁵³⁶ Druk nr 1762 - projekt ustawy <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1762> [dostęp: 11.08.2023].

prawach powiatu i dzielnicy m. st. Warszawy). Jeden sędzia pokoju będzie przypadał na 40.000 mieszkańców (art. 1 § 2 projektu). Siedzibą sądu pokoju będzie sąd rejonowy (art. 1 § 3 projektu).

Projektodawca zdaje się dążyć do realizacji swojego postulatu, wskazując na konieczność zbliżenia wymiaru sprawiedliwości do zwykłego obywatela, w tym, przez zwiększenie zaufania do sądów poprzez zapewnienie odpowiedniej liczby mieszkańców, którzy będą przypadać na jednego sędziego pokoju. Projektodawca zdaje się jednak nie dostrzegać problemów, które mogą wyniknąć w zakresie usytuowania siedziby sądów pokoju w sądach rejonowych, które nierzadko doświadczają problemów lokalowych. Mogłoby to prowadzić do znacznego obciążenia, przeciążonych już sądów.

Założeniem regulacji projektu poselskiego jest, aby sędziowie pokoju uzyskiwali wynagrodzenie odpowiadające co do wysokości wynagrodzeniu sędziego sądu rejonowego (art. 2 § 1 projektu). Wynagrodzenie sędziów pokoju zostało ustalone na analogicznych zasadach, co wynagrodzenie sędziów zawodowych w ustawie ustrojowej (art. 91 § 1-13 p.u.s.p.). Bez zasady podwyższania wynagrodzenia z art. 91a p.u.s.p.

Projekt reguluje również kwestię asystentów sędziów pokoju. Będą oni zatrudnieni w liczbie dwóch, przypadających na jednego sędziego pokoju (art. 3 § 1 projektu).

Sędziowie pokoju mieliby rozpoznawać proste sprawy cywilne i karne oraz sprawy o wykroczenia (art. 4 § 1 projektu). Do zakresu spraw karnych będą należały sprawy zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do roku (art. 4 § 3 projektu).

Sąd pokoju będzie mógł przekazać rozpoznawaną sprawę z uwagi na jej skomplikowany charakter do rozpoznania sądowi rejonowemu jako sądowi pierwszej instancji (art. 6 projektu). Wskazane rozwiązanie, choć zrozumiałe, może przysporzyć sądom rejonowym dużo problemów. Będą one bowiem musiały rozpoznawać nie tylko sprawy jako sąd pierwszej instancji obok sądów pokoju, lecz również sprawy przekazane im przez sądy pokoju. Można zastanowić się, co w sytuacji, gdy sądy pokoju zdecydują się przekazywać każdą sprawę jako skomplikowaną do rozpoznania sądowi rejonowemu, co spiętrzy ich obowiązki.

Założeniem projektu jest, że od wyroku sądu pokoju każdej ze stron będzie przysługiwał środek zaskarżenia do sądu drugiej instancji (art 7 § 1 projektu). Sądem drugiej instancji od wyroków sądów pokoju będą sądy rejonowe obejmujące swą właściwością miejscową funkcjonowanie sądu pokoju (art. 7 § 2 projektu). Środkiem zaskarżenia wnoszonym od wyroku sądu pokoju będzie apelacja. Apelację będzie wносиło się do sądu, który wydał zaskarżony wyrok, w terminie tygodniowym od doręczenia stronie skarżącej wyroku z

uzasadnieniem (art. 8 projektu). Niewniesienie środka zaskarżenia od wyroku sądu pokoju spowoduje jego uprawomocnienie się (art. 9 projektu).

Projekt ustawy przewiduje również odrębną w stosunku do ustawy ustrojowej procedurę powoływania sędziów pokoju. Warunki pozytywne powołania na stanowisko sędziego pokoju zostały określone w sposób zbliżony do wymagań sędziów sądów powszechnych. Powielono wymóg posiadania wyłącznie obywatelstwa polskiego i korzystania z pełni praw cywilnych i publicznych, a także brak skazania prawomocnie za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe, wymóg nieskazitelnego charakteru, ukończenie wyższych studiów prawnych w Rzeczypospolitej Polskiej i uzyskanie tytułu zawodowego magistra, bycie zdolnym, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków sędziego, złożenie egzaminu sędziowskiego lub prokuratorskiego oraz zajmowanie stanowiska asesora sądowego, który pełnił obowiązki sędziego co najmniej przez trzy lata (art. 10 § 1 projektu). W inny sposób uregulowano wiek kandydatów, bowiem sędzia pokoju musi ukończyć 35 lat, co wiąże się z tym, że sędzia pokoju ma legitymować się wysokim doświadczeniem życiowym, które projektodawcy upatrują w wyższym cenzusie wiekowym.

Inaczej niż sędziowie sądów powszechnych, sędziowie pokoju byliby wybierani w wyborach pięcioprzymiotnikowych - równych, powszechnych, bezpośrednich, proporcjonalnych, w głosowaniu tajnym (art. 12 § 1 projektu). Czynne prawo wyborcze przysługiwałoby osobom, które najpóźniej w dniu wyborów ukończyły 18 rok życia oraz posiadają pełnię praw wyborczych do Sejmu (a zatem jak w odniesieniu do innych wyborów - art. 12 § 2 projektu).

Sędziów pokoju powoływałby analogicznie jak sędziów sądów powszechnych, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa (art. 12 § 4 projektu).

Sędziowie pokoju nie pełniliby swojego urzędu przez czas nieokreślony, jak sędziowie sądów powszechnych. Powoływałoby się ich na 5-letnie kadencje (art. 12 § 6 projektu). Po zakończeniu kadencji sędzia mógłby ubiegać się ponownie o stanowisko (art. 12 § 7 projektu). Po zakończeniu kadencji, w sytuacji nieubiegania się o ponowny wybór, sędzia pokoju zostałby z urzędu przeniesiony na stanowisko sędziego sądu rejonowego przy którym orzekał jako sędzia pokoju (art. 12 § 8 projektu).

Wybory na sędziego pokoju przeprowadzałyby się wraz z wyborami do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz organów w jednostkach pomocniczych gminy Warszawa (art. 13 § 1 projektu).

Procedura wyboru sędziów pokoju przypomina bardziej procedurę wyboru ławników sądów powszechnych niż powoływanie sędziów zawodowych, a to z uwagi na sposób zgłaszania kandydatów. Mogą ich bowiem zgłaszać:

- 1) właściwi miejscowo prezesi sądów okręgowych;
- 2) właściwi miejscowo prezesi sądów rejonowych;
- 3) stowarzyszenia, inne organizacje społeczne i zawodowe, zarejestrowane na podstawie przepisów prawa, działających na obszarze odpowiedniego powiatu z wyłączeniem partii politycznych;
- 4) uczelnie wyższe prowadzące studia na kierunku prawo;
- 5) grupy co najmniej 50 obywateli mających czynne prawo wyborcze, zamieszkujących stale na terenie danego powiatu (art. 14 § 1 projektu).

Projekt milczy w odniesieniu do wielu kwestii dotyczących sędziów pokoju, jak np. ich odpowiedzialność dyscyplinarna czy pełnienie obowiązków służbowych w jednym wydziale sądu pokoju przez osoby odpowiednio spokrewnione. Ostatnią kwestią poruszoną w projekcie, po regulacjach odnoszących się do procedury głosowania, jest wygaśnięcie sprawowania funkcji sędziego pokoju. Następuje to w przypadku:

- 1) śmierci;
- 2) pisemnego zrzeczenia się urzędu (art. 19 § 1 projektu).

Jako główną przyczynę przygotowania projektu ustawy podniesiono złą ocenę funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Spośród respondentów, 51 % badanych wskazało, że w ich ocenie wymiar sprawiedliwości funkcjonuje źle. Nieco mniej, bo 12 % podniosło, że według nich wymiar sprawiedliwości funkcjonuje bardzo źle. Pozostała część badanych ocenia wymiar sprawiedliwości dobrze¹⁵³⁷. W uzasadnieniu projektu podniesiono, że przeprowadzone badania pozwoliły na postawienie jednoznacznej tezy, zgodnie z którą wymiar sprawiedliwości nie pozostaje blisko społeczeństwa. Głos Suwerena wskazuje na negatywną ocenę wymiaru sprawiedliwości. Z tego powodu konieczne jest przeprowadzenie kompleksowych zmian, które wychodziłyby naprzeciw potrzebom społeczeństwa¹⁵³⁸.

Głównym założeniem projektu jest, aby sądy pokoju odciążyły funkcjonowanie sądów powszechnych, w szczególności sądów rejonowych. Sądy rejonowe są bowiem dotknięte największą przewlekłością postępowań¹⁵³⁹.

¹⁵³⁷ Druk nr 1762 - uzasadnienie projektu <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1762> [dostęp: 11.08.2023], s. 1.

¹⁵³⁸ Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 1.

¹⁵³⁹ Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 2.

Projektodawca wskazał, że zarzuty odnośnie do złego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości są podnoszone również przez samych sędziów, którzy pracują pod presją, dążąc do rzetelności orzeczniczej, chcąc także, aby sprawy były rozpoznawane sprawnie¹⁵⁴⁰.

W ocenie projektodawcy, instytucja sędziego pokoju będzie mieć charakter konstytucyjny. Zgodność z ustawą zasadniczą zostanie zapewniona, bowiem sądy pokoju zostaną utworzone jako czwarty element sądownictwa powszechnego (obok sądów rejonowych, okręgowych i apelacyjnych). Zapewni to zgodność z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP, który odnosi się do struktury sądownictwa, wyróżniając obok sądów powszechnych Sąd Najwyższy, sądy administracyjne i wojskowe¹⁵⁴¹.

Według projektodawcy, zostanie zapewniony również konstytucyjny tryb powoływania sędziów. Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, na czas nieoznaczony (art. 179 Konstytucji RP). Obok wskazanego trybu zostanie zapewniony udział społeczeństwa poprzez wybieralność sędziów pokoju, celem realizacji oczekiwań obywateli za pomocą wpływu na formowanie składów orzekających¹⁵⁴². Projektodawca twierdzi, że procedura wyboru, która pozostaje w zgodzie z Konstytucją RP, zagwarantuje niezawisłość urzędu sędziów pokoju, a zarazem przestrzeganie zasady trójpodziału władz z art. 173 Konstytucji RP. W ocenie projektodawcy, procedura wyboru sędziów pokoju przez obywateli uniezależni sędziów od wpływów ze strony legislatywy i egzekutywy. Sędzia wybrany przez lokalną społeczność będzie bardziej niezależny od przedstawicieli innych władz oraz sędziów powołanych przez zamknięte społeczności¹⁵⁴³. Zapewnienie bezstronności i niezawisłości sędziów pokoju zostanie umożliwione za sprawą ograniczonej możliwości prowadzenia kampanii wyborczej. Kampania będzie miała charakter informacyjny - w postaci informowania o kandydaturze do pełnienia urzędu¹⁵⁴⁴.

Projektodawca przewiduje, że utworzenie sądów pokoju przyniesie pozytywne następstwa, takie jak przyspieszenie postępowań sądowych, zwiększenie zaufania do wymiaru sprawiedliwości i jego przedstawicieli, zwiększenie partycypacji obywateli w pełnieniu funkcji orzeczniczych. Sprawi to, że obywatele będą postrzegać sądownictwo w sposób pozytywny, rzadziej kontestując kompetencje orzeczników, sposób zakończenia spraw czy traktowania obywateli przez sędziów. Przyspieszenie rozpoznawanych spraw zostanie zapewnione na gruncie spraw o wykroczenie. Po likwidacji kolegiów do spraw wykroczeń i ich oddaniu sądom

¹⁵⁴⁰ Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 2.

¹⁵⁴¹ Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 19.

¹⁵⁴² Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 19-20.

¹⁵⁴³ Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 20.

¹⁵⁴⁴ Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 21-22.

rejonowym, wskazana kategoria spraw zajmuje poważną część pośród kategorii rozpoznawanych przez sądy rejonowe. Sądy pokoju będą stanowić pomoc dla sądów najniższej instancji¹⁵⁴⁵.

4.1.2. Projekt poselski ustawy o sądach pokoju - Druk nr 1763¹⁵⁴⁶

Kolejnym projektem ustawy, której głównym założeniem jest wprowadzenie do polskiego systemu prawnego instytucji sędziego pokoju jest projekt poselski ustawy o sądach pokoju. Po dokonaniu analizy wskazanego projektu jak i jego uzasadnienia, należy uznać, że i w tym wypadku głównymi celami jest przyspieszenie rozpoznawania spraw sądowych oraz przybliżenie wymiaru sprawiedliwości do społeczeństwa¹⁵⁴⁷.

Projektowana ustawa nie stanowi samodzielnej podstawy prawnej dla funkcjonowania instytucji sędziego pokoju i sądów pokoju, lecz zakłada wprowadzenie odpowiednich zmian w ustawie Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz ustawach Kodeks postępowania cywilnego i Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁵⁴⁸.

Pierwszą projektowaną grupą zmian są zmiany w zakresie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych. W sądach rejonowych zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości mieliby wykonywać także sędziowie pokoju w zakresie określonym w Kodeksie postępowania cywilnego i Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia (art. 1 pkt 1 lit. a projektu).

Zmiana w zakresie ustawy ustrojowej obejmie również poszerzenie kategorii podmiotów niefachowych, sprawujących wymiar sprawiedliwości. Zmiana będzie dotyczyła art. 4 § 1 p.u.s.p. W sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości obywatele braliby udział przez uczestnictwo ławników w rozpoznawaniu spraw przed sądami w pierwszej instancji, chyba że ustawy stanowią inaczej, a także przez rozpoznawanie spraw przez sędziów pokoju (art. 1 pkt 2 projektu).

Utworzenie sądu pokoju jako jednostki organizacyjnej sądu rejonowego zostało zawarte w ramach rozdziału 2 ustawy ustrojowej, odnoszącego się do organizacji sądów. W sądzie rejonowym utworzy się sąd pokoju. W sądzie pokoju będą orzekać sędziowie pokoju w liczbie 1 sędziego na jedną gminę, niemniej jednak niż 1 sędzia pokoju na 30 000 mieszkańców w danej gminie. Jeśli obszar właściwości sądu rejonowego jest mniejszy niż obszar gminy, w sądzie pokoju będzie orzekał 1 sędzia pokoju na 30 000 mieszkańców w danej gminie.

¹⁵⁴⁵ Druk nr 1762 - uzasadnienie, s. 23-24.

¹⁵⁴⁶ Druk nr 1763 Poselski projekt ustawy o sądach pokoju <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1763> [dostęp: 11.08.2023].

¹⁵⁴⁷ Druk nr 1763 - projekt ustawy <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1763> [dostęp: 19.08.2023].

¹⁵⁴⁸ Druk nr 1763 - projekt ustawy.

Wybór spośród kandydatów przedstawionych przez radę gminy na sędziego pokoju oddano zgromadzeniu ogólnemu sędziów sądu rejonowego (art. 1 pkt 9 lit. a projektu). Przed wyborem sędziego pokoju zgromadzenie ogólne sędziów sądu rejonowego przeprowadzi publiczne wysłuchanie kandydatów. Wyboru sędziego pokoju będzie dokonywało się w głosowaniu jawnym. Oddanie głosu nastąpi przez poparcie jednego ze zgłoszonych kandydatów. Sędzią pokoju zostanie wybrany kandydat, który uzyskał największą liczbę głosów. Jeśli kandydaci uzyskają równą liczbę głosów, przeprowadzi się ponowne głosowanie (art. 1 pkt 9 lit. b projektu).

Zmiany obejmą również poszerzenie katalogu wyjątków odnoszących się do powołania na stanowisko sędziego sądu rejonowego. Wymagania określone w art. 61 § 1 pkt 6 i 7 p.u.s.p. (złożenie egzaminu sędziowskiego lub prokuratorskiego i zajmowanie stanowiska asesora sądowego, podczas którego pełniono obowiązki sędziego co najmniej przez trzy lata) nie będą również dotyczyć tego, kto przed powołaniem zajmował stanowisko sędziego pokoju przez co najmniej dwie kadencje (art. 1 pkt 11 projektu).

Poza zmianami, które miałyby zostać wprowadzone w zakresie przepisów dotyczących sędziów czy asesorów sądowych, projektowane przepisy mają objąć także wprowadzenie odrębnego działu IIa, odnoszącego się tylko do sędziów pokoju (projektowany art. 133b-133m).

Sędzią pokoju miałaby zostać osoba wybrana na to stanowisko przez zgromadzenie ogólne sędziów sądu rejonowego spośród dwóch kandydatów przedstawionych przez właściwą radę gminy. Sędzia pokoju orzekałaby w gminie, której rada przedstawiła go zgromadzeniu ogólnemu sędziów sądu rejonowego (jurysdykcja sędziego pokoju). Sędzia pokoju nie mógłby zostać przeniesiony na inne miejsce służbowe ani orzekać w innych sprawach niż wynikające z jego jurysdykcji (projektowany art. 133b § 1-2 ustawy).

Warunki pozytywne powołania na stanowisko sędziego pokoju zostały określone w sposób niemalże tożsamy, co w poprzednim projekcie. Różnice dotyczą wieku. Sędzia pokoju powinien ukończyć 30 lat, ale nie więcej niż 61 lat. Kolejna różnica dotyczy praktyki w zawodzie prawniczym - sędzia pokoju powinien posiadać co najmniej roczne doświadczenie w stosowaniu prawa w organie władzy publicznej, w tym w szczególności na stanowisku asystenta sędziego lub referendarza sądowego, albo wykonywać zawód adwokata, radcy prawnego, notariusza lub być zatrudniony jako zastępca notarialny (projektowany art. 133d § 1 ustawy).

Również i w tym wypadku projekt zakłada, że sędzia pokoju miałby być wybierany na kadencje. Kadencja ta trwałaby 4 lata (projektowany art. 133d § 2 ustawy).

Podobnie jak w przypadku poprzedniego projektu, również i wybór sędziów pokoju jest zbliżony do wyboru ławników z obecnie obowiązującej ustawy ustrojowej. Choć nie odbywa się on poprzez wybory, zakłada uczestnictwo nie tylko organów władzy sądowniczej czy wykonawczej państwa, lecz również udział lokalnych podmiotów, jak rady gminy (projektowany art. 133e ustawy).

Sędzia pokoju miałby zostać zatrudniony w ramach stosunku pracy z wyboru. Stosunek ten nawiązywałby się z chwilą jego wyboru przez zgromadzenie ogólne sędziów sądu rejonowego (projektowany art. 133f § 1-5 ustawy). Sędzia pokoju przed objęciem stanowiska składałby ślubowanie wobec prezesa właściwego sądu rejonowego według odpowiedniej roty zbliżonej do rot ślubowania, która składają sędziowie czy ławnicy (projektowany art. 133 g ustawy).

Sędzia pokoju byłby nieusuwalny z zajmowanego stanowiska do czasu zakończenia kadencji. Wyjątkiem byłyby sytuacje, w których stosunek pracy sędziego pokoju ulegałby rozwiązaniu wyłącznie wskutek:

- 1) upływu kadencji,
- 2) ukończenia 65 lat,
- 3) zrzeczenia się urzędu,
- 4) utraty obywatelstwa polskiego,
- 5) prawomocnego wyroku sądu dyscyplinarnego o złożeniu sędziego pokoju z urzędu,
- 6) prawomocnego orzeczenia przez sąd śródka karnego w postaci pozbawienia praw publicznych lub zakazu zajmowania stanowiska sędziego,
- 7) odmowy złożenia ślubowania (projektowany art. 133h § 1-2 ustawy).

Sędzia pokoju mógłby zrzec się urzędu, składając pisemne oświadczenie prezesowi właściwego sądu rejonowego. Zrzeczenie się urzędu wywierałoby skutek, z datą doręczenia oświadczenia (projektowany art. 133h § 3 ustawy).

Podobnie jak sędzia czy ławnik, również sędzia pokoju w sprawowaniu swojego urzędu byłby niezawisły i podlegałby tylko aktom prawa powszechnie obowiązującego. Inaczej jednak w odniesieniu do sędziów i ławników, odpowiednie regulacje (w odniesieniu do sędziów art. 178 ust. 1 Konstytucji RP, w odniesieniu do ławników art. 169 § 1 p.u.s.p.) stanowią jednak, że sędziowie czy ławnicy są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom, nie zaś przepisom prawa powszechnie obowiązującego (czyli również rozporządzeniom; projektowany art. 133i § 1 ustawy).

Sędziemu pokoju przysługiwałoby wynagrodzenie miesięczne w wysokości 150%

przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej w roku poprzednim, ogłaszane przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego (projektowany art. 133k ustawy).

Sędziowie pokoju mieliby podejmować czynności orzecznicze w zakresie prostych spraw cywilnych i spraw o wykroczenia. Sądy pokoju orzekałyby we wszystkich sprawach o wykroczenia z wyjątkiem tych, w których właściwy jest wojskowy sąd garnizonowy. Rozpoznawałyby zatem wszystkie sprawy o wykroczenia powszechne (art. 3 pkt 1 projektu). Sędziowie pokoju nie mogliby wydawać wyroków nakazowych (art. 3 pkt 2 projektu). Od wyroku wydanego przez sąd pokoju nie przysługiwałaby apelacja. Środkiem zaskarżenia w tym wypadku byłby sprzeciw, który strona mogłaby wnieść od wyroku sądu pokoju oraz postanowienia i zarządzenia zamykających drogę do wydania wyroku. Sprzeciw powinien czynić zadość wymaganiom przewidzianym dla pisma procesowego, a ponadto zawierać oznaczenie orzeczenia, od którego jest wniesiony. Sprzeciw nie wymagałby uzasadnienia. Wniesienie sprzeciwu powodowałoby zniesienie postępowania przed sądem pokoju i powstanie obowiązku rozpoznania sprawy przez sąd rejonowy jako sąd pierwszej instancji w składzie sędziego lub asesora sądowego (art. 3 pkt 3 i 4 projektu). Na postanowienia i zarządzenia wydane w postępowaniu przed sądem pokoju nie przysługiwałoby zażalenie (art. 3 pkt 5 projektu).

Projektodawca wskazał, że celem ustawy jest powierzenie wykonywania funkcji orzeczniczych osobom, które nie będą sędziami w ujęciu konstytucyjnym. Ustawa realizuje dwa główne cele. Pierwszym jest konieczność przyspieszenia rozpoznawania spraw przed sądami rejonowymi i odciążenia sędziów od prostych spraw. Drugim celem projektu jest wzrost legitymacji społecznej wydawanych rozstrzygnięć przez zapewnienie większego udziału czynnika społecznego. Sędziowie pokoju będą bowiem wyłaniany m.in. przez społeczności lokalne, co zwiększy zaufanie społeczeństwa do wydawanych rozstrzygnięć¹⁵⁴⁹.

Zabezpieczenie dla niezawisłości sędziego pokoju stanowi niepołączalność stanowiska z innym (z wyjątkami jak w odniesieniu do sędziów - pracy naukowej, naukowo-dydaktycznej lub dydaktycznej). Posiadanie doświadczenia życiowego zabezpiecza odpowiedni cenzus wiekowy. Gwarantem demokratyzacji instytucji oraz zapewnienia jakości orzecznictwa jest kadencyjność sędziów pokoju. Uczestnictwo rady gminy w powoływaniu sędziów pokoju służy wyposażeniu sędziów w demokratyczną podstawę oraz zbliżeniu instytucji do zwykłych obywateli¹⁵⁵⁰.

¹⁵⁴⁹ Druk nr 1763 - uzasadnienie projektu <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1763> [dostęp: 19.08.2023], s. 11, 16.

¹⁵⁵⁰ Druk nr 1763 - uzasadnienie, s. 13-14, 16.

Sędziom pokoju będą przysługiwać gwarancje konstytucyjne. Zapewnienie realizacji przepisów konstytucyjnych stanowi umieszczenie sądów pokoju w ramach struktury organizacyjnej sądów rejonowych. Ponadto, sądy pokoju będą finansowane ze środków sądów rejonowych, które udostępnią im również swoje lokale. W ocenie projektodawcy osoby, które nie posiadają statusu sędziego, lecz sprawują wymiar sprawiedliwości mogą wykonywać funkcje orzecznicze tylko gdy będą orzekać w ramach struktury organizacyjnej sądu wskazanego w art. 175 ust. 1 Konstytucji RP. Nie jest zatem możliwe, aby wymiar sprawiedliwości sprawowały podmioty w ramach innych struktur organizacyjnych. Zawarcie sądów pokoju w ramach struktury organizacyjnej sądów rejonowych stanowi również realizację art. 173 Konstytucji RP. Umieszczenie sądów pokoju w ramach urzędów gminy stanowiłoby uzależnienie sądów od władzy wykonawczej¹⁵⁵¹.

Zabezpieczeniem realizacji prawa do sądu będzie w ocenie projektodawcy uprawnienie strony do wniesienia sprzeciwu od rozstrzygnięcia sądu pokoju. Sprzeciw będzie miał charakter anulacyjny. Jego wniesienie spowoduje zniesienie postępowania przed sądem pokoju oraz konieczność rozpoznania sprawy przed sądem rejonowym jako sądem I instancji. Konieczność stworzenia wskazanej gwarancji wynika z konstytucyjnej zasady udziału czynnika społecznego (art. 182 Konstytucji RP). Społeczeństwo ma zagwarantowany udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Może zatem współuczestniczyć z sędziami zawodowymi w wydawaniu orzeczeń. Nie jest zatem dopuszczalne oddanie wymiaru sprawiedliwości jedynie w ręce społeczeństwa. W ocenie projektodawcy konieczne jest zapewnienie rozpoznania sprawy przed sądem w znaczeniu konstytucyjnym w postępowaniu dwuinstancyjnym¹⁵⁵².

W uzasadnieniu projektu wskazano, że z perspektywy społeczno-gospodarczej wprowadzenie instytucji sędziego pokoju przyniesie same korzyści dla polskiego wymiaru sprawiedliwości. Jedną z nich będzie wzrost zadowolenia z działalności wymiaru sprawiedliwości. W debacie publicznej wskazuje się bowiem na wyobcowanie sędziów z życia codziennego i nieznajomość realiów społecznych. Prowadzi to do negatywnej oceny wymiaru sprawiedliwości. Z tego powodu wprowadzenie sędziów pokoju należy wiązać z korzyściami dla polskiego systemu prawa¹⁵⁵³.

¹⁵⁵¹ Druk nr 1763 - uzasadnienie, s. 15-16.

¹⁵⁵² Druk nr 1763 - uzasadnienie, s. 17.

¹⁵⁵³ Druk nr 1763 - uzasadnienie, s. 17-18.

4.1.3. Projekt prezydencki ustawy o sądach pokoju - Druk nr 1760¹⁵⁵⁴

Kolejnym projektem ustawy, którego głównym założeniem jest wprowadzenie do polskiego systemu prawnego instytucji sędziego pokoju jest projekt prezydencki ustawy o sądach pokoju. Także w tym wypadku w uzasadnieniu projektu wskazano, że głównym celem jest przyspieszenie rozpoznawania spraw sądowych oraz zbliżenie wymiaru sprawiedliwości do społeczeństwa¹⁵⁵⁵.

Zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości w sądach pokoju wykonywaliby sędziowie pokoju, którzy byliby wybierani (podobnie jak w przypadku projektu poselskiego nr 1762). Sędziowie pokoju w sprawowaniu swojego urzędu byliby niezawisli i podlegali tylko Konstytucji oraz ustawom (zatem analogicznie jak art. 178 ust. 1 Konstytucji; art. 1 § 3-4 projektu). Kadencja sądów pokoju byłaby wspólna i trwała 6 lat. Termin rozpoczęcia kadencji sądów pokoju miałby przypadać nie później niż 2 miesiące po wyborach sędziów pokoju (art. 2 § 1-2 projektu).

Sędziowie pokoju byliby wybierani w wyborach na zasadach i w trybie określonych w ustawie z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy oraz w niniejszej ustawie. Jeden sędzia pokoju przypadałby na nie więcej niż 10 000 mieszkańców obszaru właściwości sądu pokoju. Liczba stanowisk sędziów pokoju w danej kadencji sądów pokoju byłaby niezmienna (art. 3 § 1-3 projektu).

Założeniem jest, aby sąd pokoju działał przy sędzie rejonowym, na obszarze właściwości którego utworzono sąd pokoju. Siedzibą sądu pokoju miałyby być siedziba sądu rejonowego, na obszarze właściwości którego utworzono sąd pokoju. Obszar właściwości sądu pokoju będzie pokrywał się zatem z obszarem właściwości sądu rejonowego. W uzasadnionych przypadkach na obszarze właściwości sądu rejonowego mógłby zostać utworzony więcej niż jeden sąd pokoju (art. 4 § 1-5 projektu).

W projekcie proponuje się utworzenie organu samorządu sędziów pokoju, którym miałyby być zgromadzenie ogólne sędziów sądu pokoju. Zgromadzenie ogólne sędziów sądu pokoju miałyby się składać z wszystkich sędziów pokoju orzekających w sądzie pokoju (analogicznie jak art. 33-36a p.u.s.p.; art. 11 § 1 projektu). Zgromadzeniu ogólnemu sędziów sądu pokoju będzie przewodniczył prezes sądu pokoju. Głównymi zadaniami zgromadzenia ogólnego sędziów sądu pokoju będzie wysłuchanie informacji prezesa sądu pokoju o działalności sądu pokoju i możliwość wyrażenia w tym zakresie opinii oraz wyrażanie opinii

¹⁵⁵⁴ Druk nr 1760 Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o sądach pokoju <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1760> [dostęp: 11.08.2023].

¹⁵⁵⁵ Druk nr 1760 - projekt ustawy <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1760> [dostęp: 23.08.2023].

w innych ważnych sprawach dotyczących sądu pokoju lub sędziów pokoju (art. 11 § 2-3, 7 projektu).

Sądy pokoju rozpoznawałyby sprawy lub pełniły inne czynności na obszarze właściwości sądu pokoju w jednym albo większej liczbie budynków lub lokali, należących do gminy. Sąd pokoju będzie mógł również rozpoznawać sprawy lub pełnić inne czynności w budynku sądowym sądu rejonowego, jeżeli znajduje się on na obszarze właściwości sądu pokoju. W razie konieczności sąd pokoju będzie mógł rozpoznawać sprawy także poza obszarem swojej właściwości, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości lub jeżeli przez to nastąpi znaczne zmniejszenie kosztów (analogiczny przepis jak 43 § 1 p.u.s.p.; art. 14 § 1-5 projektu).

W zakresie przydziału spraw, będą one przydzielane sędziom pokoju losowo, z uwzględnieniem podziału na kategorie spraw karnych i cywilnych (art. 16 § 1 projektu).

W projekcie przewidziano przesłanki pozytywne i negatywne zostania sędzią pokoju. Przesłanki pozytywne powtórzono w stosunku do poprzednich projektów w zakresie posiadanego wyłącznie obywatelstwa polskiego, niekaralności, nieskazitelnego charakteru, ukończenia wyższych studiów prawniczych w Polsce lub w innym kraju. Ponad to, wśród przesłanek pozytywnych wskazano: posiadanie prawa wybieralności w wyborach sędziów pokoju określone w Kodeksie wyborczym, wykonywanie przez co najmniej trzy lata czynności wymagających wiedzy prawniczej bezpośrednio związanych ze świadczeniem pomocy prawnej, stosowaniem lub tworzeniem prawa, bycie zdolnym, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków sędziego, nie ukończenie w dniu głosowania 70 lat, nie pełnienie m.in. służby zawodowej w organach bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2021 poz. 177), nie pełnienie urzędu sędziego, który orzekając uchybił godności urzędu sprzeniewierzając się niezawisłości sędziowskiej, co zostało stwierdzone prawomocnym orzeczeniem, nie poniesienie odpowiedzialności dyscyplinarnej i nie ukaranie karą złożenia sędziego z urzędu ani sędziego pokoju z urzędu oraz znajdowanie się na Liście Kandydatów na Sędziów Pokoju, o której mowa w art. 45d ust. 1 ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz. U. z 2021 r. poz. 269; art. 18 projektu). Na szczególną uwagę wskazuje brak minimalnego cenzusu wieku. Projekt przewiduje jedynie granicę maksymalną.

W tym przypadku projekt przewiduje również przesłanki negatywne, stanowiąc, że do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego pokoju nie może zostać powołana osoba:

- 1) będąca funkcjonariuszem publicznym w rozumieniu art. 115 § 13 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny;
- 2) inna niż określona w pkt 1, pełniąca funkcję w organach państwowych, samorządu terytorialnego, w służbie dyplomatycznej, konsularnej lub w organach organizacji międzynarodowych działających na podstawie umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską;
- 3) wykonująca zawód adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego, doradcy restrukturyzacyjnego lub rzecznika patentowego;
- 4) będąca aplikantem aplikacji sędziowskiej, aplikantem aplikacji prokuratorskiej, aplikantem radcowskim, aplikantem adwokackim, aplikantem komorniczym, aplikantem notarialnym lub aplikantem rzecznikowskim;
- 5) duchowna;
- 6) która ukończyła 70 lat;
- 7) która zgłosiła swoją kandydaturę na wolne stanowisko sędziowskie w sądzie rejonowym, okręgowym lub apelacyjnym, Sądzie Najwyższym, wojewódzkim sądzie administracyjnym lub Naczelnym Sądzie Administracyjnym i postępowanie to nie zostało zakończone;
- 8) która pełniła urząd na stanowisku sędziego pokoju przez co najmniej 4 lata;
- 9) która należy do partii politycznej lub związku zawodowego lub prowadzi działalność publiczną niedającą się pogodzić z zasadami niezależności sądów lub niezawisłości sędziów pokoju;
- 10) która: jest członkiem zarządu, rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej spółki prawa handlowego, jest członkiem zarządu, rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej spółdzielni, jest członkiem zarządu fundacji prowadzącej działalność gospodarczą, posiada w spółce prawa handlowego więcej niż 10% akcji lub udziałów przedstawiających więcej niż 10% kapitału zakładowego, prowadzi działalność gospodarczą na własny rachunek lub wspólnie z innymi osobami, a także zarządza taką działalnością lub jest przedstawicielem bądź pełnomocnikiem w prowadzeniu takiej działalności (art. 19 § 2 projektu).

Krajowa Rada Sądownictwa będzie rozpatrywała kandydatury sędziów pokoju, wybranych w wyborach sędziów pokoju, do pełnienia urzędu na stanowisku w trybie określonym w odrębnej ustawie (należy założyć, że nastąpi to w trybie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa, w tożsamy sposób jak w przypadku kandydatów na sędziów sądów powszechnych; art. 20 projektu). Do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego pokoju będzie powoływał Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, na sześcioletnią kadencję, z uwzględnieniem art. 23 § 2 projektu (przyjęcia mandatu w wyborach

uzupełniających). Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej będzie wyznaczał miejsce służbowe (siedzibę) sędziego pokoju w sądzie pokoju, do którego został wybrany. Sędzia pokoju będzie mógł orzekać we wszystkich sprawach w swoim miejscu służbowym (jurysdykcja sędziego pokoju; art. 21 § 1-3 projektu).

Przy powołaniu sędziego pokoju będzie składał ślubowanie wobec Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej według roty ślubowania analogicznie jak w przypadku sędziów (art. 22 projektu będący odpowiednikiem art. 66 § 1 p.u.s.p.).

Sędziowie pokoju w okresie pełnienia obowiązków sędziego będą nieusuwalni. Wygaśnięcie mandatu sędziego pokoju w przypadkach określonych w ustawie Kodeks wyborczy po powołaniu do pełnienia urzędu sędziego pokoju będzie równoznaczne z wygaśnięciem stosunku służbowego sędziego pokoju (art. 25 § 1-2 projektu).

Zrzeczenie się urzędu sędziego pokoju będzie skuteczne po upływie trzech miesięcy od dnia złożenia Ministrowi Sprawiedliwości oświadczenia, chyba że na wniosek sędziego pokoju Minister Sprawiedliwości określi inny termin. O zrzeczeniu się urzędu przez sędziego pokoju Minister Sprawiedliwości zawiadomi Krajową Radę Sądownictwa i Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (art. 28 projektu, analogicznie jak w przypadku art. 68 § 1 p.u.s.p.).

W projekcie przewidziano analogiczną procedurę jak w art. 80 § 1-4 p.u.s.p., odnoszącą się do immunitetu sędziowskiego, zakazu zatrzymania i pociągnięcia do odpowiedzialności karnej bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego oraz rozpoznawania wniosku w tym przedmiocie (art. 29 § 1-12, art. 30 § 1-4 projektu będący odpowiednikiem art. 81 § 1-4 p.u.s.p.).

Wynagrodzenie sędziego pokoju będzie wynosiło 80% wynagrodzenia zasadniczego w stawce pierwszej sędziego sądu rejonowego, powiększonego o należną składkę z tytułu ubezpieczenia społecznego (art. 33 projektu). Wynagrodzenie określono zatem w wysokości równej wynagrodzeniu asesora sądowego (art. 106y § 1 p.u.s.p.).

Sędzia pokoju będzie korzystał z ochrony prawnej przysługującej sędziemu (art. 46 projektu). Ilekroć inne ustawy będą przewidywały podejmowanie czynności urzędowych przez sędziego należy przez to rozumieć także sędziego pokoju (art. 48 projektu).

W sadach pokoju przewiduje się zatrudnienie asystentów sędziów i starszych asystentów sędziów, urzędników i innych pracowników sądu (art. 53-54 projektu).

W uzasadnieniu prezydenckiego projektu wskazano na potrzebę i cel wydania ustawy. Także i w tym wypadku głównym celem, który przyświecał projektodawcy było przyspieszenie postępowania przed sądami powszechnymi oraz poprawa społecznego postrzegania wymiaru sprawiedliwości. W uzasadnieniu projektu przywołano także odpowiednie przepisy

Konstytucji RP oraz orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Wskazano, podobnie jak w poprzednio omawianych projektach, na fakt zgodności przepisów projektu z ustawą zasadniczą, podkreślając wykładnię art. 182 Konstytucji RP. W tym zakresie uzasadnienie prezydenckiego projektu ustawy pokrywa się z uzasadnieniem poselskiego projektu ustawy o sądach pokoju, przywołując tożsame tezy oraz argumenty z doktryny i orzecznictwa na ich poparcie¹⁵⁵⁶.

W uzasadnieniu projektu ustawy podkreślono walory instytucji sądów pokoju, które nie będą stanowiły konkurencyjnego organu wobec sądów rejonowych. Będą one uzupełniały strukturę sądownictwa, a zarazem odciążały wymiar sprawiedliwości. Sędziowie pokoju pomimo braku równoważnej pozycji ustrojowej wobec sędziów zawodowych, będą posiadali odpowiednie gwarancje, celem należytego wykonywania funkcji procesowych. Sędzia pokoju, poza wyłonieniem w ramach wyborów, będzie musiał spełniać wysokie wymagania merytoryczne oraz przejść przez procedurę powoływania odpowiednią w stosunku do tej, przez którą przechodzą sędziowie zawodowi przy udziale KRS i Prezydenta RP. W zakresie udziału przywołanych organów w procedurze powołania sędziego pokoju zapewniono realizację przepisów, które uprzednio nie były stosowane w odniesieniu do asesorów sądowych¹⁵⁵⁷.

Podobnie jak we wcześniej omówionych projektach ustawy, wskazano na ocenę wymiaru sprawiedliwości dokonaną przez społeczeństwo. Szansy poprawy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości upatrywano w instytucji sędziów pokoju. Wskazano, że przyniesie ona korzyści w postaci wzmocnienia sądownictwa, zwiększenia zaufania do sądów, jak również odciążenia sądów rejonowych oraz wzrostu oszczędności w budżecie państwa¹⁵⁵⁸.

W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że zmiany zaprojektowano w taki sposób, aby można było je wpisać w obowiązujące regulacje ustrojowe, materialne i procesowe. Sądy pokoju będą stanowiły najniższy szczebel w sądownictwie powszechnym, w ramach sądu rejonowego co zapewni zgodność z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP¹⁵⁵⁹.

Celem zapewnienia realizacji postulatu uproszczenia i przyspieszenia postępowania oraz zbliżenia obywateli do sądów, sądy pokoju zorganizowano w sposób o niskim poziomie biurokracji, ograniczając je do dwóch organów sądów pokoju: prezesa i dyrektora sądu pokoju, którzy będą sprawować swoje funkcje z mocy prawa, pełniąc analogiczne funkcje w sądzie rejonowym. Celem ograniczenia biurokracji w sądach pokoju nie przewidziano w ich strukturze wiceprezesów, kolegium sądu ani nie wprowadzono podziału na wydziały¹⁵⁶⁰.

¹⁵⁵⁶ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 8-17.

¹⁵⁵⁷ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 17-19.

¹⁵⁵⁸ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 20-22.

¹⁵⁵⁹ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 22-24

¹⁵⁶⁰ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 26-27, 29.

W ocenie projektodawcy, kryteria wyboru kandydatów na sędziów pokoju nie są jednak niskie, szczególnie akcentowanym kryterium jest konieczność posiadania conajmniej 3-letniej praktyki z zakresu pomocy prawnej, stosowania lub tworzenia prawa. Projektodawca wskazuje, że przez przywołane kryterium postulaty wysuwane pod adresem sędziów pokoju w zakresie ich niewielkiego przygotowania i braku kompetencji będą niezasadne. Przyjęty model sędziiego pokoju może się bowiem okazać atrakcyjny dla młodych prawników oraz być dobrym startem w ramach kariery prawniczej. Z drugiej strony, w uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że wymagania dla kandydatów są jednak mniejsze w stosunku do wymagań sędziiego zawodowego, celem umożliwienia szerszemu gremium kandydowania na stanowisko¹⁵⁶¹.

Projektodawca wskazał, że okres jednej, sześciolletniej kadencji pełnienia funkcji sędziiego pokoju jest okresem wystarczającym, szczegółowo tego nie uzasadniając. Przewidziano również wyjątki w przypadku pełnienia urzędu przez mniej niż 4 lata. W tym zakresie przywołano jednak uzasadnienia wyroków Trybunału Konstytucyjnego i ETPCz, które odnoszą się do braku konieczności pełnienia funkcji dożywotnio. W jednym z orzeczeń wskazano, że długość kadencji musi odpowiadać pewnemu stopniu stabilizacji. W tym czasie sędziowie muszą być niezależni od jakiegokolwiek władzy. Wskazano, że wystarczającym okresem jest 3-letnia kadencja. Przywołane poglądy odniesiono do funkcji asesora sądowego, który nie jest powoływany na minimalny okres, co ogranicza realizację zasady niezawisłości sędziowskiej¹⁵⁶².

Zabezpieczeniem dla należytego wykonywania funkcji sędziów pokoju jest w ocenie projektodawcy ich nieusuwalność. Ma ona na celu zagwarantowanie stabilności urzędu w czasie kadencji i przejawia się poprzez ograniczoną możliwość wygaśnięcia mandatu oraz minimalną możliwość zmiany miejsca służbowego¹⁵⁶³.

W zakresie odnoszącym się do wynagrodzenia sędziów pokoju, wskazano, że uzasadnieniem dla wysokiego wynagrodzenia jest w tym wypadku okoliczność, że sędziowie pokoju nie pełnią funkcji dożywotnio. Nie obejmą ich zatem przepisy odnoszące się do stanu spoczynku. Z tego powodu należy im zapewnić odpowiednie zarobki. Ich wysokość powinna również uwolnić sędziów od możliwości przyjęcia korzyści majątkowej¹⁵⁶⁴.

¹⁵⁶¹ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 30-31, 33.

¹⁵⁶² Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 34-35.

¹⁵⁶³ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 36-38.

¹⁵⁶⁴ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 39-40.

Projektodawca wskazał, że celem odciążenia sędziów pokoju od czynności zmierzających do przygotowania spraw do rozpoznania, wprowadzono do projektu instytucję asystentów sędziów czy urzędników i innych pracowników sądu pokoju¹⁵⁶⁵.

4.1.4. Projekt prezydencki ustawy Przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju. - Druk nr 1761¹⁵⁶⁶

Wskazany projekt ma na celu wdrożenie prezydenckiego projektu ustawy o sądach pokoju - Druk nr 1760, przygotowanie techniczne przepisów oraz dostosowanie obowiązujących regulacji do nowych unormowań¹⁵⁶⁷. Z tego powodu w projekcie przewidziano zmianę aktualnie obowiązujących aktów prawnych, m.in. ustawy Kodeks wykroczeń czy ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych.

Projektowane zmiany w odniesieniu do ustawy Kodeks wykroczeń czy ustawy Kodeks karny ograniczają się do zmiany technicznej, mającej na celu dostosowanie wskazanych ustaw do stanu prawnego po wejściu w życie ustawy o sądach pokoju (art. 3 i 7 projektu).

Szerszym zmianom poddano ustawę Kodeks postępowania karnego. Z uwagi na wdrożenie sądów pokoju jako najniższego szczebla sądów powszechnych należało wprowadzić odpowiednie uregulowania m.in. z zakresu środków odwoławczych. Sąd rejonowy będzie rozpoznawał także środki odwoławcze od orzeczeń i zarządzeń wydanych przez sąd pokoju oraz inne środki odwoławcze, w wypadkach wskazanych w ustawie (art. 8 pkt 1 projektu, projektowany art. 24 § 2 k.p.k.). Projekt zakłada wprowadzenie nowego rozdziału 54b do Kodeksu, który znajdzie się w systematyce po art. 517j k.p.k. Rozdział ten będzie odnosił się ściśle do postępowania przed sądem pokoju. Znajdą tu zastosowanie przepisy o postępowaniu zwyczajnym, jeżeli przepisy niniejszego rozdziału nie będą stanowiły inaczej (projektowany art. 517k k.p.k.).

Zmiany techniczne, terminologiczne i merytoryczne obejmą również ustawę Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Zasadą będzie rozpoznawanie wszystkich spraw o wykroczenia w pierwszej instancji przez sądy pokoju, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 10 pkt 1 projektu, projektowany art. 9 § 1 k.p.s.w.).

¹⁵⁶⁵ Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu, s. 43.

¹⁵⁶⁶ Druk nr 1761 Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy - Przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1761> [dostęp: 11.08.2023].

¹⁵⁶⁷ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1760> [dostęp: 04.09.2023], s. 1.

Szerokie zmiany obejmą ustawę Kodeks wyborczy. Najważniejsze z perspektywy opracowania wydają się być kwestie związane z kampanią wyborczą, jej finansowaniem oraz przesłanki wygaśnięcia mandatu sędziego pokoju (art. 12 pkt 24 projektu).

W uzasadnieniu projektu odnośnie do zmian w prawie karnym i procedurze karnej wskazano, że część przepisów ma charakter techniczny, a zatem ma na celu dostosowanie obowiązującego stanu prawnego do projektowanej regulacji. Pozostałe zmiany są związane ze specyfiką instytucji - założeniem, że sprawy będą rozpoznawać osoby, które nie są sędziami zawodowymi. Pośród nich znalazły się zmiany z zakresu ograniczenia katalogu kar, które mogą orzekać sędziowie pokoju. Pośród okrojonego katalogu kar i środków karnych, znajdzie się kara pozbawienia wolności (maksymalnie 3 miesięcy). Nie jest ona bowiem dolegliwa, aby wyłączyć ją z kompetencji sędziów pokoju, ma ona również oddziaływać wychowawczo na społeczeństwo, a umożliwienie jej orzekania ma zapewnić spójność systemową w zakresie katalogu kar, które orzekają sędziowie zawodowi. Zdecydowano się jednak na ograniczenie jakościowe - w zakresie wysokości orzekanej kary, czy środków kompensacyjnych. Zdecydowano się także odebrać możliwość orzekania przez sędziów pokoju środków zabezpieczających, które są orzekane bezterminowo, co stanowi istotą ingerencje w prawa i wolności podejrzanego. Na gruncie prawa wykroczeń nie dokonano żadnych zmian w katalogu kar, z uwagi na niski ciężar gatunkowy spraw oraz niewielką reakcję prawnokarną¹⁵⁶⁸.

Na gruncie procesu karnego wprowadzane zmiany mają na celu umożliwić postępowanie przed sądami pokoju. Także i w tym wypadku zmiany mają charakter techniczny. Z uwagi na konieczność uproszczenia i przyspieszenia postępowania przed sądem pokoju, sprawy o odpowiednim stopniu skomplikowania będą oddane sądom rejonowym. W uzasadnieniu wskazano także, że w celu uproszczenia postępowania przed sądami pokoju przewiduje się konieczność ograniczenia liczby obrońców do jednego, co zapewni prawo do obrony w sensie formalnym. W tym samym celu uniemożliwiono stosowanie tymczasowego aresztowania oraz ograniczono wysokość poręczenia majątkowego¹⁵⁶⁹.

W zakresie postępowania karnego przewidziano nowy rozdział odnoszący się do postępowania przed sądami pokoju. W celu przyspieszenia postępowania ograniczono postępowanie przygotowawcze do zakresu odpowiadającego postępowaniu przyspieszonemu. Pismem wszczynającym postępowanie będzie wniosek o ukaranie, sporządzany przez Policję (oskarżyciela publicznego przed sądem pokoju). Projekt nie przewiduje trybu konsensualnego. Na gruncie projektowanej regulacji zaproponowano tzw. wyrok ugody, którego wydanie jest

¹⁵⁶⁸ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 6-9.

¹⁵⁶⁹ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 9-11.

inicjowane przez sąd. W celu przyspieszenia postępowania przewidziano również ograniczenie czasu przerwy, odroczenia wydania wyroku czy wniesienia środków zaskarżenia¹⁵⁷⁰.

Na gruncie postępowania w sprawach o wykroczenia przewidziano kompleksowe zmiany z uwagi na oddanie sędziom pokoju do rozpoznania prawie wszystkich kategorii spraw (z pewnymi wyjątkami) z uwagi na ich niski ciężar gatunkowy. Z tego powodu zmieniono również kognicję sądów odwoławczych¹⁵⁷¹.

Głównym celem projektodawcy i w tym wypadku było przyspieszenie postępowania oraz jego odformalizowanie, co nastąpi przez zmianę przepisów regulujących doręczanie wyroków oraz ich uzasadnianie, ograniczenie wymogów formalnych wniosku o ukaranie, wprowadzenie regulacji odnoszącej się do wyznaczenia terminu pierwszej rozprawy, zaniechanie wzywania na rozprawę świadków określonych kategorii, czy zmianę terminu rozprawy¹⁵⁷².

Swoistym *novum* będzie umożliwienie stronom postępowania utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą urządzeń technicznych. W ocenie projektodawcy, wskazane rozwiązanie realizują zasadę jawności postępowania oraz poszanowania słuszných interesów uczestników¹⁵⁷³.

W założeniu projektodawcy, do przyspieszenia postępowania dojdzie także na skutek nieprzedstawiania zarzutów w wypadku nieobecności obwinionego. Postępowanie zachowa przymiot sprawności w wypadku przyznania się przez obwinionego do popełnienia zarzuconego mu czynu. W tej sytuacji postępowanie dowodowe nie będzie bowiem prowadzone. Projektodawca zakłada także nieodczytywanie wyjaśnień obwinionego na rozprawie zaocznej. W celu przyspieszenia postępowania zakłada się także ograniczenie czasu trwania przerw w rozprawie. Uproszczeniu podlega także postępowanie odwoławcze¹⁵⁷⁴.

W uzasadnieniu projektu podkreślono także koncyliacyjną rolę sędziów pokoju. Ich zadaniem będzie dążenie do ugodowego rozwiązania sprawy, co będzie się przejawiać w chęci naprawienia przez obwinionego szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu oraz zaproponowaniu wydania wyroku ugodowego (tak jak w przypadku spraw karnych)¹⁵⁷⁵.

¹⁵⁷⁰ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 11.

¹⁵⁷¹ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 12-13.

¹⁵⁷² Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 13-15.

¹⁵⁷³ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 15.

¹⁵⁷⁴ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 15-17.

¹⁵⁷⁵ Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu, s. 16.

4.1.5. Projekt ustawy ugrupowania Kukiz '15 - Biała księga¹⁵⁷⁶

W projekcie ustawy ugrupowania Kukiz '15 wskazano na kilka wariantów wprowadzenia instytucji sędziów pokoju. Dyskusja na ich temat pojawiła się na łamach zmian wprowadzanych w ustawach o KRS, czy Sądzie Najwyższym. Wskazano, że są to instytucje, które nie dotyczą zwykłych obywateli. Instytucja sędziów pokoju miała prowadzić do rozstrzygnięcia spraw przez podmioty bliskie obywatelowi. Projekt został nazwany „białą księgą” z uwagi na liczne warianty proponowanej instytucji¹⁵⁷⁷. Na jego gruncie można przewidywać wprowadzenie kompleksowej reformy wymiaru sprawiedliwości¹⁵⁷⁸.

W projekcie, podobnie jak w innych omówionych powyżej, przywołano negatywną ocenę wymiaru sprawiedliwości jako przyczynę do wprowadzenia zmian. Środkiem na rozwiązanie problemów powinna być reforma sądownictwa, która zawierałaby wprowadzenie sędziów pokoju. Liczne zastrzeżenia można podnieść wobec hermetycznych struktur sądownictwa. Z uwagi na niechęć do sądów przeciętny obywatel nie odczuwa wymierzania sprawiedliwości przez sądy, przez co konieczne jest wprowadzenie zmian i odbiurokratyzowania środowiska sędziowskiego. Wskazane nowelizacje będą możliwe dzięki instytucji sędziów pokoju, którzy będą reprezentować lokalne społeczności i cieszyć się ich uznaniem. Podobnie jak na gruncie innych projektów, założeniem instytucji jest odciążenie sądów rejonowych oraz przyspieszenie postępowania¹⁵⁷⁹.

Na gruncie wskazanego projektu rozważono także kwestie zgodności instytucji z Konstytucją RP. Celem zapewnienia zbieżności z ustawą zasadniczą, postuluje się wprowadzenie sądów pokoju jako czwartego filaru sądów powszechnych (obok sądów rejonowych, okręgowych i apelacyjnych). W sądach pokoju nie orzekałoby jednak sędziowie w konstytucyjnym rozumieniu. Zapewniono by im jednak przymioty niezawisłości, niezależności i bezstronności orzeczniczej. Projektodawca przywołał orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, w którym wskazano na dwa warunki, które muszą spełniać sądy, w których orzekają podmioty niebędące sędziami w konstytucyjnym znaczeniu. Musi być to uzasadnione konstytucyjnie legitymowanym celem oraz muszą zostać spełnione materialne warunki bezstronności, niezawisłości i niezależności sądu¹⁵⁸⁰.

¹⁵⁷⁶ BIAŁA KSIĘGA w sprawie wprowadzenia do polskiego porządku prawnego instytucji sądów (sędziów) pokoju <http://stanislawtyszka.pl/wp-content/uploads/2018/11/BIAŁA-KSIĘGA-ws.-wprowadzenia-instytucji-sądów-pokoju-1.pdf> [dostęp: 11.08.2023].

¹⁵⁷⁷ Z tego powodu, w opracowaniu będą stosowane zamiennie terminy: projekt i propozycja w odniesieniu do „Białej księgi”.

¹⁵⁷⁸ BIAŁA KSIĘGA..., s. 4.

¹⁵⁷⁹ BIAŁA KSIĘGA..., s. 10-12.

¹⁵⁸⁰ BIAŁA KSIĘGA..., s. 12-14.

Zabezpieczeniem realizacji Konstytucji RP będzie także zapewnienie udziału KRS i Prezydenta RP w powoływaniu sędziów pokoju. Podobnie jak na gruncie poprzednio omawianych projektów, także i tu dostrzeżono możliwy do wystąpienia problem kadencyjności instytucji, ich wyłaniania w toku wyborów w kontekście zgodności z ustawą zasadniczą. Wskazano, że nie jest to *per se* podstawa do niezgodności, gdy zapewni się zbieżność z zasadą trójpodziału władz oraz realizację materialnych warunków niezawisłości sędziego (niepodleganie hierarchii służbowej, czy nieotrzymywanie nakazów i wytycznych z zewnątrz). Projektowana instytucja zapewni autonomię sędziów pokoju, bowiem sędzia poniesie odpowiedzialność przed wyborcami, a nie przedstawicielami pozostałych władz¹⁵⁸¹.

Odnosnie do wymogów kwalifikacyjnych sędziego pokoju poczyniono następujące propozycje: na urząd sędziego pokoju będzie mógł zostać wybrany ten, kto: jest obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich (nie wykluczono zatem osób z podwójnym obywatelstwem), nie jest członkiem partii politycznej i nie był członkiem partii politycznej w okresie 4 lat przed dniem wyborów na urząd sędziego pokoju, ukończył 29 lat i ma nie więcej niż 65 lat w dniu wyboru na urząd sędziego pokoju, jest uprawnionym do pełnienia urzędu sędziego pokoju i przedstawi zaświadczenie Krajowej Rady Sądownictwa o wpisie na listę uprawnionych do pełnienia urzędu sędziego pokoju, ukończył wyższe studia prawnicze w Polsce i uzyskał tytuł magistra lub zagraniczne studia prawnicze uznane w Polsce, po ukończeniu wyższych studiów prawniczych, przez okres co najmniej 2 lat w okresie nie dłuższym niż 4 lata przed dniem wyborów na urząd sędziego pokoju, był zatrudniony na podstawie umowy o pracę lub umowy cywilnoprawnej w: urzędach organów władzy publicznej lub w państwowych jednostkach organizacyjnych i wykonywał wymagające wiedzy prawniczej czynności bezpośrednio związane ze świadczeniem pomocy prawnej na rzecz tych urzędów lub jednostek, w sądzie rejonowym, sądzie okręgowym, sądzie apelacyjnym, Sądzie Najwyższym lub w sądach administracyjnych, na stanowisku asystenta sędziego, w kancelarii adwokackiej lub radcowskiej, zespole adwokackim, spółce cywilnej, jawnej, partnerskiej, komandytowej lub komandytowo-akcyjnej, o których mowa w art. 4a ust. 1 ustawy – Prawo o adwokaturze, lub w art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych i wykonywał czynności bezpośrednio związane ze świadczeniem pomocy prawnej przez adwokata lub radcę prawnego, w spółkach handlowych i wykonywał wymagające wiedzy prawniczej czynności bezpośrednio związane ze świadczeniem pomocy prawnej na rzecz tych spółek i uzyskał zaświadczenie Krajowej Rady Sądownictwa o spełnianiu tego warunku¹⁵⁸².

¹⁵⁸¹ BIAŁA KSIĘGA..., s. 14-15.

¹⁵⁸² BIAŁA KSIĘGA..., s. 18-19.

W projekcie wskazano również możliwość dokonania weryfikacji kwalifikacji i wiedzy kandydata na sędziego pokoju przed zgłoszeniem kandydowania w wyborach. W tym celu KRS będzie prowadziła listy osób uprawnionych do pełnienia funkcji sędziego pokoju. Wciągnięcie na listę następowaloby po spełnieniu m.in. następujących kryteriów: posiadanie nieskazitelnego charakteru i dawanie swym dotychczasowym zachowaniem rękami prawidłowego sprawowania urzędu sędziego pokoju oraz złożenie z wynikiem pozytywnym egzaminu na sędziego pokoju. Weryfikacja kryterium nieskazitelnego charakteru mogłaby następować poprzez przeprowadzenie wywiadu środowiskowego lub zebranie danych urzędowych. W wyniku utraty kwalifikacji do zostania sędzią pokoju, KRS będzie władna wykreślić taką osobę z listy¹⁵⁸³.

W zakresie sędziów pokoju zaproponowano także przeprowadzenie egzaminu organizowanego przez KRS. Wpisany na listę mógłby zostać kandydat po osiągnięciu określonego wyniku. Egzamin odbywałby się z 6 dziedzin prawa (tych samych co egzamin sędziowski, z wyjątkiem prawa konstytucyjnego, międzynarodowego i ustrojowego). Z egzaminu byłyby zwolnione osoby wykonujące wolne zawody. Przewidziano tu możliwe modyfikacje w zakresie egzaminu. Odejście od egzaminu byłoby możliwe w odniesieniu do kandydatów o odpowiednich kwalifikacjach merytorycznych. Innym wariantem byłoby wprowadzenie obowiązkowych szkoleń dla nowych sędziów pokoju (zarówno w sytuacji konieczności zdawania egzaminu jak i jej braku)¹⁵⁸⁴.

Zapewnienie istotnego udziału KRS w powoływaniu sędziów pokoju jest związane z realizacją art. 186 ust. 1 Konstytucji RP. Jej pominięcie w odniesieniu do asesorów sądowych było główną podstawą niekonstytucyjności tej instytucji. W celu zapewnienia realizacji realiów konstytucyjnych, wprowadzono także udział Prezydenta RP w powoływaniu sędziów pokoju¹⁵⁸⁵.

Projektodawca proponuje różne warianty w odniesieniu do kadencyjności sędziów pokoju. Pierwszy wariant to kadencja krótka - 2,5 -letnia. Ma ona za zadanie zapewnić weryfikację kandydatów na sędziów pokoju oraz eliminację czasową wyborów razem z wyborami politycznymi. W tym wypadku dopuszcza się ryzyko wpływu częstych wyborów na orzecznictwo sędziów pokoju. Druga propozycja obejmuje kadencję 5-letnią, która zapewni stabilizację. Trzeci wariant do wprowadzenie pierwszej kadencji 2,5-letniej i następnych 5-

¹⁵⁸³ BIAŁA KSIĘGA..., s. 19-20.

¹⁵⁸⁴ BIAŁA KSIĘGA..., s. 20-21.

¹⁵⁸⁵ BIAŁA KSIĘGA..., s. 21-22.

letnich. Ostatni wariant to skorelowanie kadencji z wyborami organów do samorządów gminy, co ma w założeniu zapewnić obniżenie kosztów organizacji wyborów¹⁵⁸⁶.

Proponowane rozwiązania zakładają maksymalne sprawowanie dwóch kadencji „pod rząd” (w przypadku kadencji 5-letniej), cztery kadencje (w przypadku 2,5-letniej) lub trzy (w odniesieniu do pierwszej kadencji 2,5-letniej i pozostałych 5-letnich). Proponuje się również wariant kadencji bez ograniczeń¹⁵⁸⁷.

Po odbyciu jednej kadencji sędziowie pokoju nabywaliby uprawnienia do przystąpienia do egzaminu zawodowego prawniczego bez konieczności odbycia aplikacji. W przypadku odbycia łącznie dwóch kadencji, sędziowie pokoju mogliby zostać powołani na sędziego sądu rejonowego lub wpisani na listę odpowiedniego wolnego zawodu bez konieczności zdania egzaminu zawodowego¹⁵⁸⁸.

W zakresie liczebności proponowanych okręgów wyborczych także wskazano na kilka wariantów. Pierwszym z nich jest wprowadzenie jednego sędziego pokoju na 10.000 mieszkańców, co stanowiłoby jeden okręg sądu pokoju). Drugi wariant przewiduje rozdzielenie funkcji sędziego pokoju w sprawach karnych i cywilnych i wprowadzenie jednego sędziego na 20.000 mieszkańców. Dopuszczalne byłoby łączenie mniejszych gmin (poniżej 10.000 mieszkańców) w okręgi sądowe liczące jednak nie więcej niż 10.000 mieszkańców. Gminy o większym zaludnieniu podlegałyby podziałowi na mniejsze okręgi¹⁵⁸⁹.

Wybory odbywałyby się na podstawie reguł z Kodeksu Wyborczego. Czynne i bierne prawo wyborcze posiadałoby jedynie obywatele polscy. Propozycją objęto także konieczność przedstawienia przez kandydata poparcia przez co najmniej 100 obywateli, którzy stale zamieszkują w okręgu sądowym. Wskazany wymóg ma zapewnić kandydowanie przez osoby o minimalnej rozpoznawalności pośród lokalnych społeczności¹⁵⁹⁰.

W zakresie kampanii wyborczej wskazano, że powinno się ją ograniczyć do prezentacji o charakterze merytorycznym. Przedstawieniu podlegałyby wiedza kandydata, jego kwalifikacje i poglądy prawne¹⁵⁹¹.

Propozycja przewiduje konieczność wyboru nowej osoby na stanowisko sędziego pokoju w wypadku śmierci, zrzeczenia się urzędu lub wykreślenia z listy osób uprawnionych do pełnienia urzędu¹⁵⁹².

¹⁵⁸⁶ BIAŁA KSIĘGA..., s. 22-23.

¹⁵⁸⁷ BIAŁA KSIĘGA..., s. 23.

¹⁵⁸⁸ BIAŁA KSIĘGA..., s. 23-24.

¹⁵⁸⁹ BIAŁA KSIĘGA..., s. 24-25.

¹⁵⁹⁰ BIAŁA KSIĘGA..., s. 25.

¹⁵⁹¹ BIAŁA KSIĘGA..., s. 25-26.

¹⁵⁹² BIAŁA KSIĘGA..., s. 27-28.

Wynagrodzenie sędziego pokoju, z racji pełnionej funkcji, która stanowiłaby wstęp do dalszej kariery sędziowskiej, powinno kształtować się na odpowiednio niższym poziomie niż wynagrodzenie sędziego sądu rejonowego. Wskazuje się, że dążenie do zostania sędzią sądu rejonowego powinno stanowić element motywacyjny dla sędziów pokoju. Ich wynagrodzenie powinno być jednak ukształtowane na odpowiednim poziomie, aby sprawić, że pełniona funkcja była atrakcyjna do jej wykonywania. Proponuje się również wprowadzenie wynagrodzenia motywacyjnego w zależności od zakończonych spraw lub spraw, od których nie wniesiono środka zaskarżenia. Wynagrodzenie to mogłoby prowadzić do nieporządnego efektów. Sędziowie pokoju zamiast rozstrzygać daną sprawę, dążyliby do najszybszego jej załatwienia¹⁵⁹³.

W pojęcie rozważono również zagadnienia dotyczące relacji sądów pokoju do sądów powszechnych. Pierwszy wariant to propozycja odseparowania sądów pokoju od sądów powszechnych bez względu na powierzenie tym ostatnim kompetencji w rozpoznawaniu środków odwoławczych. W zakresie właściwości miejscowej sądów pokoju i sądów rejonowych wskazano, że właściwość ta powinna się pokrywać w tym znaczeniu, że w ramach właściwości sądu rejonowego powinno mieścić się kilka sądów pokoju z danego okręgu. Ma to swoje uzasadnienie w sytuacji rozpoznawania przez sąd rejonowy środków zaskarżenia od orzeczeń sądów pokoju. Inny wariant to niepowierzenie sądom rejonowym rozpoznawania środków zaskarżenia, które rozpoznawałyby odrębne organy sądowe - okręgi odwoławcze. Inny wariant to powiązanie organizacyjne sądów pokoju i sądów rejonowych. Sądy pokoju stanowiłyby wydziały sądów rejonowych. Umożliwiłoby to na przeprowadzenie szybkiej i stosunkowo taniej reformy. Wskazuje się, że powinno się jednak odstąpić od tej propozycji z uwagi na niebezpieczeństwo przejęcia przez sędziów pokoju stylu i rutyny orzeczniczej sędziów sądów rejonowych. Byłoby to szczególnie niebezpieczne w sytuacji rozpoznawania przez nie środków odwoławczych od orzeczeń sądów pokoju. Inną możliwością byłoby powiązanie sądów pokoju z urzędami gminy, co także należałoby wykluczyć z uwagi na uzależnienie sądów pokoju od organów pomocniczych władzy wykonawczej (art. 33 ust. 1 ustawy o samo rządzeni gminnym) i ograniczenie ich niezawisłości orzeczniczej¹⁵⁹⁴.

W zakresie organów sądów pokoju proponuje się wprowadzenie podmiotów quasi-samorządowych - zgromadzeń powiatowych. Ich zadaniem byłoby m.in.: przydzielanie spraw

¹⁵⁹³ BIAŁA KSIĘGA..., s. 28-29.

¹⁵⁹⁴ BIAŁA KSIĘGA..., s. 29-31.

sędziom pokoju w wypadku opróżnienia urzędu, reprezentowanie sędziów pokoju, czy wybór delegatów na krajowe zgromadzenia¹⁵⁹⁵.

Projekt przewiduje również kwestie związane z immunitetem sędziego pokoju. Rozważano, czy sędziom pokoju jest potrzebny immunitet pokrywający się z immunitetem sędziów zawodowych. Pośród możliwości przewidywano bądź przyznanie immunitetu, bądź rezygnację z immunitetu formalnego i zapewnienie im immunitetu materialnego w zakresie rozpoznawanych spraw w sposób podobny do immunitetu adwokackiego. Rozważaniom podlegało także wprowadzenie rozwiązań analogicznych jak w prawie anglosaskim, w zależności czy sędzia pokoju działa w ramach „*court of record*” (orzecanie kar), czy też nie. W drugim przypadku ochrona prawna służyłaby sędziemu tylko wtedy, gdy wykonywałby swoje obowiązki w dobrej wierze. Wprowadzenie wskazanego wariantu powodowałoby zrównanie pozycji sędziego pokoju z pozycją arbitra, który odpowiada karnie i dyscyplinarnie. Różnica odnosi się jedynie do odpowiedzialności cywilnej¹⁵⁹⁶.

Projekt przewiduje uregulowanie, zgodnie z którym sędzia pokoju byłby funkcjonariuszem publicznym w rozumieniu art. 115 § 13 pkt 3 k.k. Przysługiwałaby mu szersza ochrona prawna. Istniałaby także możliwość pociągnięcia sędziego pokoju do odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione w ramach pełnionej funkcji¹⁵⁹⁷.

Istotnym zagadnieniem poruszonym w projekcie jest powierzenie sędziom pokoju do rozpoznania spraw karnych i cywilnych łącznie lub odrębnie. W drugim wypadku przewidyuje się wprowadzenie w ramach jednego sądu pokoju dwóch sędziów. Wskazano, że przeciwko połączeniu rozpoznawania wskazanych kategorii spraw przemawia polska kultura prawna i tradycja¹⁵⁹⁸.

Istotnym zagadnieniem jest kwestia środków odwoławczych od orzeczeń sędziów pokoju. W projekcie przewiduje się 5 możliwych wariantów:

- 1) brak środków odwoławczych od orzeczeń sądów pokoju (jednoinstancyjny model orzekania);
- 2) możliwość wniesienia środków odwoławczych do sądów rejonowych;
- 3) możliwość wniesienia środków odwoławczych do wyodrębnionej instancji odwoławczej w ramach sądownictwa pokoju;

¹⁵⁹⁵ BIAŁA KSIĘGA..., s. 33-34.

¹⁵⁹⁶ BIAŁA KSIĘGA..., s. 34-35.

¹⁵⁹⁷ BIAŁA KSIĘGA..., s. 36.

¹⁵⁹⁸ BIAŁA KSIĘGA..., s. 36.

4) strona ma prawo wyboru (odwołanie do sądu rejonowego lub odwołanie do instancji odwoławczej w ramach sądów pokoju);

5) odwołanie przysługuje do równoległego sądu pokoju (model odwołania horyzontalnego).

Na gruncie powyższych możliwości należy poczynić następujące uwagi: projektodawca dostrzega konstytucyjną wątpliwość pierwszego wariantu. Likwidacja możliwości zaskarżenia orzeczeń sądów pokoju powodowałaby niezgodność z art. 78 Konstytucji RP. Warto pamiętać, że sprawy nie będą rozpoznawane przez sędziów zawodowych. W ocenie projektodawcy najlepszym rozwiązaniem jest oddanie stronie wyboru, czy chce odwołać się do sądu rejonowego, czy do instancji odwoławczej w ramach sądu pokoju. Podnosi się jednak, że zapewnienie odwołania do sądu rejonowego rodziłoby ryzyko powiązania służbowego i organizacyjnego ze wskazanym sądem. Prowadziłoby to do odejścia od pozytywnych efektów reformy. Zachęcać strony do wnoszenia odwołań do sądów pokoju (instancji odwoławczej) miałyby różnica w opłatach od środków zaskarżenia. Niższe opłaty obejmowałyby odwołania do sądów pokoju¹⁵⁹⁹.

Propozycja obejmuje wdrożenie regulacji z zakresu sędziów pokoju i ich statusu do odrębnej ustawy. Kwestie procesowe i odnoszące się do kognicji sądów pokoju zostałyby uregulowane w odpowiednich ustawach procesowych: k.p.k., k.p.c. i k.p.s.w.¹⁶⁰⁰.

W zakresie uprawnień orzeczniczych sędziów pokoju postuluje się przyznanie im uprawnień orzeczniczych w nieskomplikowanych sprawach karnych i cywilnych. Poza ich zakresem orzeczniczym zostawałyby sprawy sądownoadministracyjne. W zakresie spraw karnych sędziowie pokoju nabyliby uprawnienia procesowe do rozstrzygania: spraw o wykroczenia, spraw o przestępstwa, w których sprawcę ujęto na „gorącym uczynku” (powinny być to jednak sprawy, w których prowadzono dochodzenie¹⁶⁰¹).

W zakresie odnoszącym się do postępowania przed sądami pokoju, proponuje się rozłączenie postępowania cywilnego i karnego, a przez to również uprawnień orzeczniczych w ramach jednego sędziego pokoju. Złączenie wskazanych obszarów procesowych powodowałoby odejście od formalizmu postępowań, a przez to zbliżenie do arbitrażu¹⁶⁰².

¹⁵⁹⁹ BIAŁA KSIĘGA..., s. 39-40.

¹⁶⁰⁰ BIAŁA KSIĘGA..., s. 41-42.

¹⁶⁰¹ BIAŁA KSIĘGA..., s. 42, 45.

¹⁶⁰² BIAŁA KSIĘGA..., s. 45-48.

4.2. Uwagi Stowarzyszenia „Iustitia” do prezydenckich projektów - ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju

Pod adresem prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy - przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia”¹⁶⁰³ poczyniło wiele uwag. Projekty te oceniono krytycznie, wskazując na mankamenty proponowanych zmian. Podniesiono, że wprowadzenie nowej instytucji niesie ze sobą znaczne nakłady finansowe, zaś z uwagi na liczne problemy po stronie wymiaru sprawiedliwości, nie będzie to dobry moment na wprowadzenie drastycznych zmian. Stowarzyszenie „Iustitia” wskazało również, że nowelizacja obejmująca wprowadzenie instytucji sędziów pokoju jest niespójna z aktualnymi rozwiązaniami, co doprowadzi do dalszych problemów w zakresie wymiaru sprawiedliwości. Negatywnie oceniono także brak możliwości wyboru rozpoznania sprawy albo przez sędziego pokoju albo sędziego zawodowego¹⁶⁰³.

Pośród uwag Stowarzyszenia „Iustitia” znalazły się również zagadnienia z zakresu wątpliwej zgodności projektów z Konstytucją RP. Wskazano, że art. 182 Konstytucji RP wskazuje na „udział” czynnika społecznego, który stanowi jednoczesne sprawowanie wymiaru sprawiedliwości z sędzią zawodowym. Konstytucja wyłącza możliwość rezygnacji z czynnika społecznego, jak i samodzielnego sprawowania przez niego wymiaru sprawiedliwości¹⁶⁰⁴.

Stowarzyszenie „Iustitia” wskazuje na istotny problem - czy sądy pokoju w zakresie organizacyjno-ustrojowym będą pełniły rolę sądów powszechnych, czy specjalnych? Innym problemem jest, czy sądy pokoju będą posiadały status „sądów” w znaczeniu konstytucyjnym, a zatem, czy będą spełniały kryteria materialnej definicji sądu - warunki niezawisłości, bezstronności i stabilności pełnienia urzędu¹⁶⁰⁵.

Istotne wątpliwości budzi spełnienie przez sędziów pokoju wymogu niezawisłości i niezależności sędziowskiej na skutek wyboru. Zdaniem Stowarzyszenia „Iustitia” upolitycznienie powoływania sędziów pokoju niesie istotne zagrożenie. Przedstawiciele władz

¹⁶⁰³ *Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju* <https://www.iustitia.pl/4337-uwagi-do-prezydenckich-projektow-ustawy-o-sadach-pokoju-oraz-ustawy-przepisy-wprowadzajace-ustawe-o-sadach-pokoju> [dostęp: 31.10.2023].

¹⁶⁰⁴ *Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju...*

¹⁶⁰⁵ *Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju...*

będą mogli ingerować w wybór swoich kandydatów na sędziów¹⁶⁰⁶. Stowarzyszenie „Iustitia” zastanawia się, „z czego ma wynikać zaufanie społeczne, którym mają cieszyć się sędziowie pokoju, jeżeli będą oni dla społeczności lokalnej całkowicie anonimowi. Ustawa nie przewiduje wymogu zamieszkiwania kandydata na obszarze właściwości sądu pokoju w określonym czasie przed wyborami. „Nie będą sędziami znani społeczności lokalnej godni zaufania miejscowi aktywiści, gdy nie mają wykształcenia prawniczego, a będą prawnicy nie mający często żadnych związków z daną miejscowością”¹⁶⁰⁷. Stowarzyszenie „Iustitia” słusznie zauważyło, że wybieralność urzędników nie jest *per se* gwarantem ich społecznego zaufania, czego przykład mogą stanowić wyniki zaufania do Prezydenta RP, czy posłów lub senatorów¹⁶⁰⁸.

Stowarzyszenie „Iustitia” wskazało, że wprowadzenie sędziów pokoju do sądownictwa jest zbędne i nie doprowadzi do przyspieszenia rozpoznania spraw w sądzie. Sędziowie pokoju nie będą bowiem przygotowani do wykonywania funkcji orzeczniczych, a ponad to, mogą być zależni od władzy politycznej. Nieuzasadnione jest również premiowanie sędziów pokoju na skutek zapewnienia możliwości przystąpienia do egzaminów korporacyjnych bez ukończenia aplikacji¹⁶⁰⁹.

4.3. Podsumowanie

Dokonując oceny projektów ustawy o sądach pokoju należy wskazać, że projektowane wprowadzenie instytucji sędziów pokoju nie stanowi realizacji konstytucyjnej zasady udziału czynnika społecznego w prawie polskim z uwagi na konieczność ukończenia wyższych studiów prawniczych. W tym wypadku projektodawca odbiega zatem od zasady udziału czynnika społecznego, zapewniając nie udział orzeczniczy społeczeństwa, lecz sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez osoby o wykształceniu kierunkowym, prawniczym, przy ograniczonym zakresie ich kształcenia (bez aplikacji sędziowskiej - w odróżnieniu od aplikantów KSSiP). Sędziami pokoju zostawałyby mniej wykształcone prawniczo osoby, o małym zapleczu społecznym (w zakresie ich znajomości pośród lokalnej społeczności), z uwagi na brak obowiązku zamieszkiwania kandydata na terenie obszaru, w którym kandyduje on na funkcję sędziego pokoju. Ponad to, zapewnienie realizacji zasady z art. 182 Konstytucji RP - „udziału”

¹⁶⁰⁶ Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju...

¹⁶⁰⁷ Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju...

¹⁶⁰⁸ Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju...

¹⁶⁰⁹ Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju...

czynnika społecznego w orzekaniu stanowi „orzekanie z kimś”, to znaczy z sędzią zawodowym, nie zaś orzekanie społeczeństwa (nawet po studiach prawniczych, bez aplikacji „kierunkowej”) samodzielnie.

Innym mankamentem wprowadzenia instytucji sędziów pokoju są związane z nią koszty. W projekcie poselskim - druk 1762 przewidziano, że na sędziego pokoju ma przypadać po dwóch asystentów, co nie jest możliwe do spełnienia z uwagi na warunki lokalowe i finansowe sądów powszechnych.

Należy podać w wątpliwość regulację odnoszącą się do trybu powoływania sędziów pokoju, tak w szczególności w wyniku wyborów (nawet przy udziale KRS), z uwagi na niebezpieczeństwo upolitycznienia instytucji. Wysokich kosztów wyboru nie skompensuje ograniczenie pełnienia urzędu do jednej kadencji.

Odnosząc się do prezydenckiego projektu ustawy warto zwrócić uwagę, że projektodawca szerzej nie uzasadnił ograniczenia pełnienia funkcji przez okres jednej kadencji, przytaczając jedynie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego i ETPCz, które odnoszą się do braku konieczności pełnienia funkcji dożywotnio. Brakuje jednak uzasadnienia, dlaczego, biorąc pod rozwagę wysokie koszty utworzenia instytucji oraz długotrwałą procedurę powołania, okres jednej kadencji jest wystarczający. Należałoby uznać, że słusznym rozwiązaniem byłoby powoływanie sędziów pokoju na okres co najmniej dwóch kadencji, aby rekompensować koszty poniesione na instytucję. Warto również zauważyć, że pełnienie jednej kadencji należałoby uznać za niewystarczające także z uwagi na niewielkie wymagania merytoryczne pod adresem kandydatów (3-letnia praktyka). Można zastanowić się również nad sensem tworzenia kolejnej instytucji orzeczników, z uwagi na kierunkowe kształcenie aplikantów sędziowskich przygotowanych do pełnienia funkcji orzeczniczej. Wprowadzenie instytucji sędziów pokoju i obsadzanie jej osobami, które nie ukończyły kształcenia w KSSiP może spowodować zmniejszenie zainteresowania aplikacją sędziowską oraz wydłużenie drogi do zawodu i brak pewności po jej ukończeniu.

Szczególną uwagę należy zwrócić w odniesieniu do naruszenia zasady trójpodziału władzy w zakresie, w jakim sędziowie pokoju będą wybierani w wyborach pięcioprzymiotnikowych. Oznacza to uzależnienie od wyborców. Można zastanowić się także nad bezstronnością sędziów pokoju.

Inną wątpliwością jest lokowanie sądów pokoju w tożsamyh budynkach co sądy rejonowe. Należy zwrócić uwagę na aktualne problemy lokalowe sądów powszechnych, które niejednokrotnie wynajmują budynki u innych instytucji publicznych.

Wobec wielu głosów zwolenników konstrukcji sędziów pokoju, zdecydowanym kontrargumentem jej wprowadzenia w Polsce powinien być także ich spadek liczebny kandydatów na *lay judges* w Anglii i Walii. Odzwierciedla to rzeczywiste problemy wiążące się z sędziami pokoju. Rezultatem deficytu liczebnego kandydatów na sędziów pokoju, jak również pandemii COVID-19, jest znaczne nagromadzenie spraw, które oczekują na wyznaczenie terminu rozprawy i jej rozpoznanie¹⁶¹⁰.

Wskazując na jakiegokolwiek pozytywne aspekty projektowanych zmian, należy podnieść, że projekty prezydenckie mają charakter dużo bardziej zaawansowanych i kompleksowych zmian. W ich treści stawia się sędziom pokoju wyższe wymagania do pełnienia urzędu, w odróżnieniu do innych propozycji. Projekty te mają charakter bardziej przemyślany niż inne. Przypominają one, pod względem systemowym oraz chronologicznym, ustawę Prawo o ustroju sądów powszechnych.

Całościowa ocena projektów ustaw odnoszących się do sędziów pokoju jest zdecydowanie negatywna. Projektowana instytucja nie ma tradycji w polskiej kulturze prawnej, a jej wprowadzenie na podstawie nieprzemyślanych projektów ustaw może przynieść inne następstwa od oczekiwanych. Zamiast przybliżenia obywateli do wymiaru sprawiedliwości i przyspieszenia postępowań, może dojść do wzrostu negatywnych ocen systemu orzekania i sędziów, jak również do wydłużenia procedur postępowania przed sądami na skutek możliwości odwołań do sądów rejonowych od orzeczeń sądów pokoju. Polski system prawny na przestrzeni lat doświadczył licznych zmian, które z powodu swego niedopracowania powodowały problemy, z którymi orzecznicy radzili sobie sami. Na wskazanych nowelizacjach traciły strony. Niektóre sprawy oczekiwały na wyznaczenie rozprawy z uwagi na brak możliwości ich rozpoznania z powodu wejścia w życie nowych przepisów i wątpliwości w zakresie ich zastosowania. Wydaje się zatem, że zasadnym, celem zbliżenia obywateli do wymiaru sprawiedliwości i przyspieszenia postępowań, jest usprawnienie powołań na stanowiska i zapewnienie należytego sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez osoby o odpowiednim wykształceniu, jak również angażowanie się sędziów w akcje edukacyjne celem kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

¹⁶¹⁰ *England and Wales...*

Rozdział 5. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w ujęciu empirycznym

5.1. Potrzeba wyboru wskazanej metody badawczej i specyfika przeprowadzonych badań

Metody badawcze formalno-dogmatyczna i komparatystyczna stanowią dwie główne metody wykorzystane w rozprawie doktorskiej. Pozwoliły one poznać aktualny stan prawy w prawie polskim w zakresie udziału czynnika społecznego i porównać modele partycypacji obywateli w innych państwach. W celu uzupełnienia przedmiotowych badań konieczne było przeprowadzenie badań własnych.

Z uwagi na charakter instytucji procesowej, która podlegała przedmiotowi rozważań, przeprowadzenie badań empirycznych, obejmujących wywiad z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości (sędziami i ławnikami) było kamieniem milowym w celu udzielenia odpowiedzi na postawione w pracy doktorskiej pytania badawcze:

1. Czy udział czynnika społecznego w polskim procesie karnym w orzekaniu w obecnym kształcie (składy ławnicze jedynie w sądach okręgowych w sprawach o zbrodnie) jest wystarczający?
2. Jakie czynniki spowodowały przyjęcie rozwiązania o odstąpieniu od udziału społeczeństwa w sądach rejonowych w sprawach karnych?
3. Czy istnieje potrzeba rozszerzenia udziału społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w polskim procesie karnym?
4. W jaki sposób można zwiększyć obecny udział czynnika społecznego w Polsce?
5. Czy w zakresie udziału czynnika społecznego w procesie karnym można przyjąć konstrukcje z prawa obcego (np. *common law*, czy prawa skandynawskiego), które sprawdziłyby się w prawie polskim? I w jakich płaszczyznach orzeczniczych można by je wprowadzić (w I instancji, w II instancji)?
6. Jakie konstrukcje z prawa obcego sprawdziłyby się w prawie polskim w zakresie udziału czynnika społecznego?

Zastosowanie metody empirycznej umożliwiło uzupełnienie prowadzonych badań - w zakresie oceny obecnej świadomości prawnej obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości i podejścia sędziów do tego zagadnienia w celu dokonania reorganizacji modelu udziału czynnika społecznego w procesie karnym.

Badania przeprowadzone wśród ławników miały charakter ilościowy, zaś wśród sędziów ilościowo-jakościowy. Wybór metody przeprowadzenia badań wśród ławników został

ograniczony do badań ilościowych z uwagi na ich ograniczoną wiedzę z zakresu prawa. Badania ilościowo-jakościowe przeprowadzone wśród sędziów zawodowych uzupełniały wskazany mankament po stronie sędziów społecznych.

Badania wśród ławników zostały przeprowadzone w 5 blokach tematycznych. Pierwszy z nich obejmował zagadnienia dotyczące kadencji ławnika i ich wiedzy w zakresie pełnionego urzędu. Drugi - sytuacji na sali rozpraw. Trzeci - sytuacji podczas narady i głosowania. Czwarty współpracy z sędziami i ewentualnych problemów w tym zakresie, zaś piąty innych zagadnień, w tym potrzeb zmiany w ramach instytucji. Na końcu ankiety zamieszczono metryczkę.

Badania wśród sędziów również zostały przeprowadzone w 5 blokach tematycznych. Pierwszy dotyczył ogólnych informacji - stażu pracy sędziów, oceny wiedzy prawniczej ławników. Drugi - tak samo jak w przypadku ławników - sytuacji na sali rozpraw. Trzeci – analogicznie - sytuacji podczas narady i głosowania. Czwarty miał charakter symetryczny i dotyczył współpracy z ławnikami i problemów w jej zakresie, a piąty innych zagadnień - także potrzeb w zakresie zmian instytucji. W dwóch pytaniach zastosowano badania otwarte, aby sędziowie wypowiedzieli się w odniesieniu do oceny instytucji ławnika i ewentualnych zmian w zakresie instytucji w przyszłości. W przypadku sędziów na końcu ankiet nie zamieszczono metryczki z powodu możliwości wystąpienia uprzedzeń po stronie przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości w zakresie ich wypełnienia.

Odnosząc się do wyboru sądów okręgowych, dokonano go za sprawą kryterium geograficznego, ograniczając się do sądów okręgowych w ramach apelacji łódzkiej. Znajduje się w niej 5 sądów okręgowych: w Łodzi, Kaliszu, Płocku, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu. Wybór sądów w ramach apelacji łódzkiej był podyktowany znajomością środowiska prawniczego, pracą w charakterze asystenta w Sądzie Okręgowym w Łodzi w jednym z wydziałów karnych, jak również możliwością uzyskania ankiet zwrotnych od ankietowanych. Wybór sądów w ramach tej apelacji był podyktowany zapewnieniem reprezentatywnej liczby ankietowanych. W Sądach Okręgowych w Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu orzeka mniej sędziów niż w sądach okręgowych, w których ankiety zostały przeprowadzone. W Sądach Okręgowych w Łodzi, Kaliszu i Płocku orzeka więcej sędziów, co gwarantowało większe prawdopodobieństwo pozytywnego zakończenia badań, do czego ostatecznie doszło.

W ich wyniku uzyskano 22 ankiety od sędziów i 36 ankiet od ławników z Sądu Okręgowego w Łodzi oraz po 5 ankiet od sędziów w Sądzie Okręgowym w Kaliszu i po 5 z Sądu Okręgowego w Płocku. Tożsamo uzyskano 5 ankiet od ławników z każdego z tych sądów.

W chwili przeprowadzania badań w Sądzie Okręgowym w Łodzi orzekało 37 sędziów w 3 wydziałach karnych i 68 ławników pełniło funkcję sędziego społecznego¹⁶¹¹. W tym samym okresie w Sądzie Okręgowym w Kaliszu orzekało 12 sędziów w jednym wydziale karnym. Funkcję sędziego społecznego w ramach Sądu Okręgowego w Kaliszu pełniło 53 ławników¹⁶¹². W Sądzie Okręgowym w Płocku w tym czasie orzekało 17 sędziów w ramach dwóch wydziałów karnych. Funkcję ławnika pełniło 14 ławników¹⁶¹³. Wyniki badań będą prezentowane zbiorczo.

5.2. Wyniki badań przeprowadzonych wśród sędziów

W zakresie badań przeprowadzonych wśród sędziów dokonano oceny wyników w sposób zbiorczy. Wyniki badań zostały zaprezentowane w formie wykresów kołowych i tabelki przedstawionych poniżej.

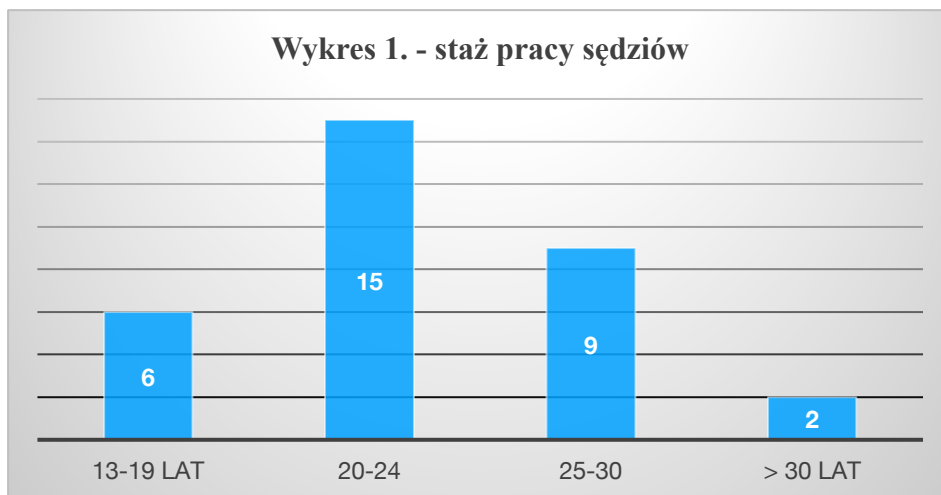
BLOK I - ogólne informacje

Pierwszy blok pytań obejmował ogólne informacje – staż pracy sędziów, ocenę ławników. Pośród sędziów sądów okręgowych staż pracy obejmował zakres od 13 do 36 lat. Znaczny odsetek sędziów (15 = 47 %) ma staż pracy w granicach 20-24 lata. Wszyscy sędziowie (32 – 100%) pełnili swoje obowiązki orzecznicze w wydziałach karnych, w których orzekali też ławnicy. Jeden sędzia orzekał dodatkowo w innych wydziałach. Trzech sędziów nie orzekało z czynnikiem społecznym pełniąc obowiązki służbowe w sądzie rejonowym. Taka sama liczba sędziów nie sprawowała wymiaru sprawiedliwości z ławnikami w sądach okręgowych. Staż pracy sędziów ilustruje poniższy wykres.

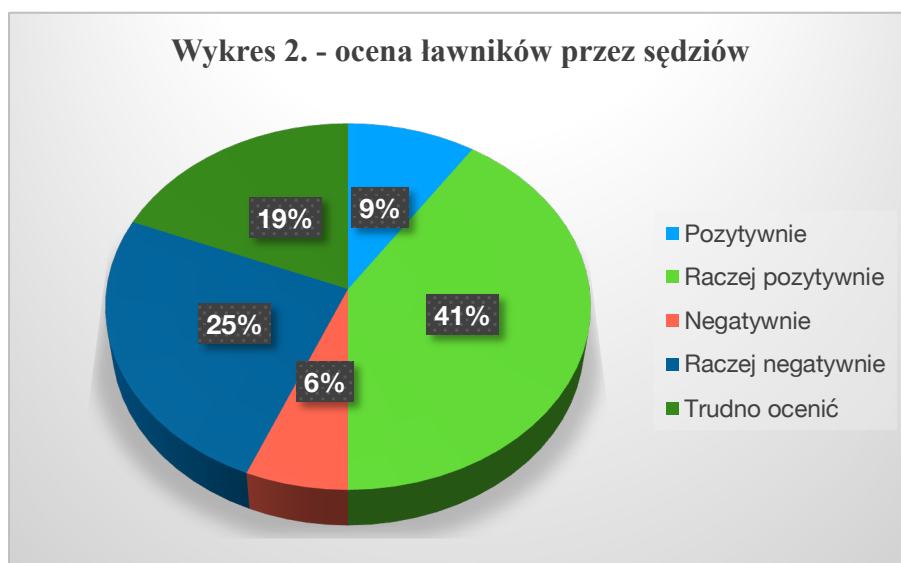
¹⁶¹¹ *Uroczyste ślubowanie ławników kadencji 2020-2023* <https://lodz.so.gov.pl/uroczyste-slubowanie-lawnikow-kadencji-2020-2023,new,mg,1.html,1168> [dostęp: 17.11.2023].

¹⁶¹² *Uchwała nr XV/242/2019 Rady Miasta Kalisza* https://www.bip.kalisz.pl/uchwaly/2019_15_242.pdf [dostęp: 17.11.2023].

¹⁶¹³ Informacja uzyskana telefonicznie od kierownika sekretariatu II Wydziału Karnego.

Odnosząc się do oceny ławników przez sędziów społecznych, 3 sędziów oceniło czynnik społecznie pozytywnie, 13 raczej pozytywnie, 2 negatywnie, 8 raczej negatywnie, zaś 6 zaznaczyło odpowiedź „trudno ocenić”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Omawiając podejście do ławników z perspektywy stażu służbowego sędziów zawodowych, należy stwierdzić, że sędziowie starsi służbą (20 lat i więcej), zdecydowanie częściej oceniają instytucję ławnika pozytywnie i raczej pozytywnie. Najslabiej instytucję ławnika oceniają sędziowie ze stażem służbowym poniżej 20 lat.

Sędziom zawodowym zostało również postawione pytanie otwarte, celem wypowiedzenia się, z jakiego powodu ich ocena ławników jest pozytywna, negatywna lub inna, na pograniczu wskazanych ocen. Warto przytoczyć najciekawsze oceny sędziów w tym zakresie. Zaczynając od ocen pozytywnych: jeden sędzia docenił udział ławników, wskazał, że

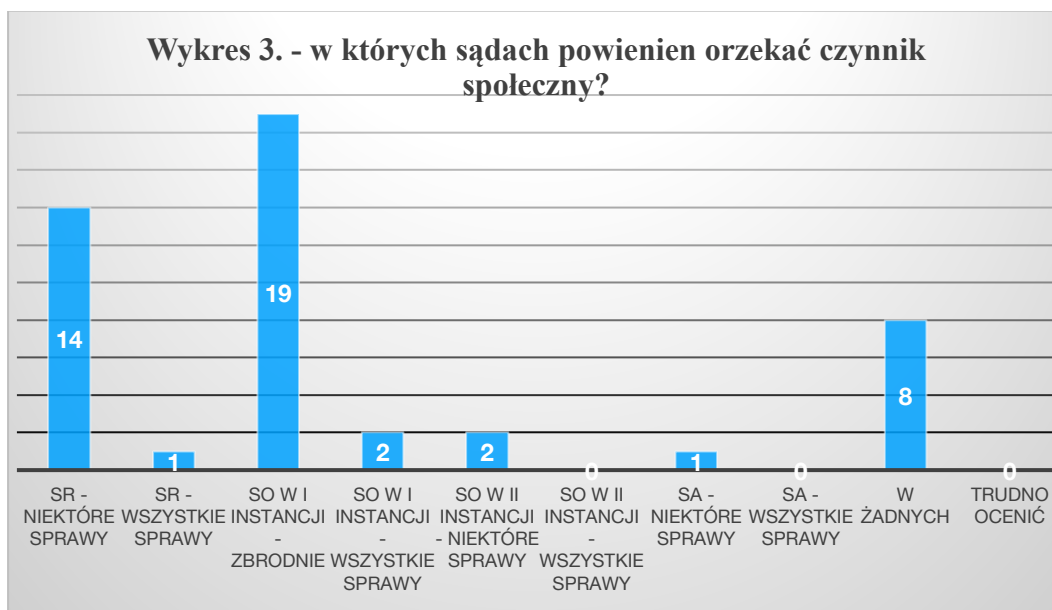
„pozwala on czasem ocenić sprawę również z innych punktów widzenia, a także przekonać się jaki może być odbiór społeczny decyzji podejmowanych przez sąd, z drugiej zaś strony - pełni funkcję edukacyjną, gdyż ławnicy zdobywają wiedzę prawniczą i poprawia się ogólna znajomość prawa”. Inny sędzia zauważył, że udział ławników „wspomaga częściowo sędziego z uwagi na doświadczenie życiowe ławników i zapewnia inne spojrzenie, nie tylko przez pryzmat kodeksu”. Inna wypowiedź wskazywała, że „w sprawach karnych w kwestii oceny dowodów, ustaleń faktycznych czy okoliczności dotyczących wymiaru kary ławnicy wnoszą ciekawe i cenne obserwacje wynikające z ich doświadczenia życiowego lub zawodowego (inne niż prawnicze)”. Sędziowie wskazywali również, że ławnicy „wzmacniają społeczne poczucie sprawiedliwości”, czy „pozwalają na omówienie i usunięcie ewentualnych wątpliwości co do stanu faktycznego oraz okoliczności istotnych dla wymiaru kary”. Inna wypowiedź wskazywała, że udział czynnika społecznego stanowi „realizację normy konstytucyjnej i zapewnia możliwość sięgania po doświadczenie życiowe ławników - w zakresie sądenia”. „Ławnicy wzmacniają często tzw. "społeczne poczucie sprawiedliwości", posiadają także z reguły szerokie doświadczenie zawodowe, a często przekazują informacje o działaniu sądów we własnym środowisku”.

W niektórych sytuacjach wypowiedzi sędziów były częściowo pozytywne, w zakresie, w jakim dostrzegali oni konieczność udziału ławników w orzekaniu, lecz dostrzegano mankamenty instytucji, np.: „istotny jest udział społeczeństwa w wymiarze sprawiedliwości, lecz, ławnikom brak jest podstawowej wiedzy prawniczej” lub: „wszystko zależy od charakteru sprawy, np. w sprawie o zabójstwo ma on większy sens niż w sprawie o wyłudzenie VAT”. „Ogólnie ławnicy nie czytają obszernych, wielotomowych akt, a swoją wiedzę bazują na tym, co słyszą i zaobserwują na sali rozpraw”.

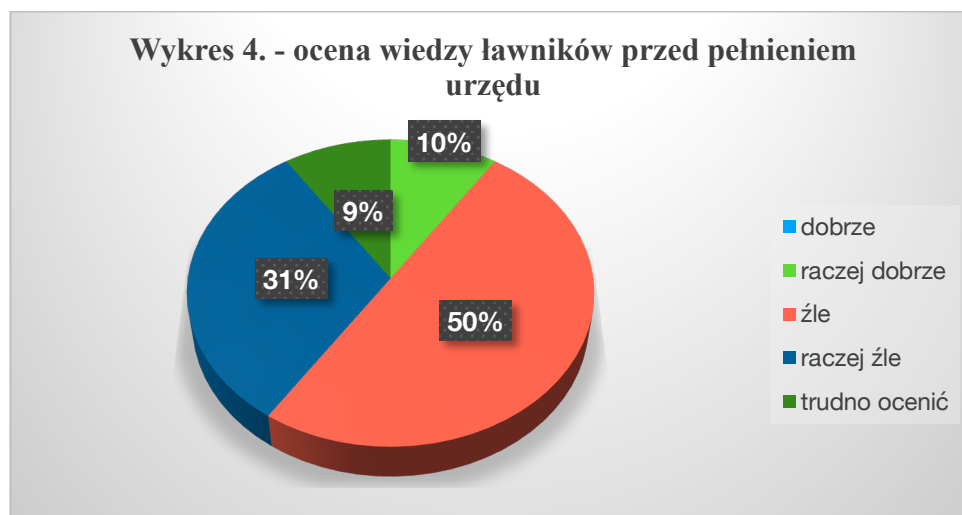
W zakresie wypowiedzi negatywnych sędziowie wskazywali na trudności organizacyjne rozprawy związane z udziałem ławników, a także, że ławnicy nie czytają akt sprawy. Innym mankamentem był brak organizacji szkoleń dla ławników. Sędziowie podnosili, że „ławnicy nie wnoszą żadnej merytorycznej treści do rozpoznania sprawy, łatwo ulegają emocjom”. Sędziowie zarzucali „iluzoryczność udziału czynnika społecznego, będącego wynikiem nieprzygotowania się przez ławników do spraw (nieznajomość akt, nieznajomość podstawowych instytucji prawa karnego)”. W jednej z wypowiedzi zaznaczono: „udział czynnika społecznego oceniam raczej negatywnie z uwagi na nieprzygotowanie ławników zarówno w zakresie wykształcenia prawniczego jak i w odniesieniu do konkretnych spraw. Ławnicy nie zapoznają się często z materiałem dowodowym, nie mają doświadczenia w zakresie wymiaru kar, czynnikiem negatywnym jest również wiek tych osób”. W jednej z

odpowiedzi zarzucono ławnikom, że „osoby te (orzekające w składzie sądu z moim udziałem) nigdy nie miały wiedzy prawniczej, co uniemożliwiało im zajęcie kategorycznego stanowiska co do zamiaru sprawcy. Ponad to, zdarzało się, że niektórzy ławnicy postrzegali wymiar sprawiedliwości przez przynależność do określonego ugrupowania politycznego”.

Sędziowie mieli także ustosunkować się, do których sądów w hierarchii sądów powszechnych, ich zdaniem przystają ławnicy. Czternastu sędziów opowiedziało się z tym, że ławnicy powinni orzekać w sądach rejonowych w niektórych sprawach. Jeden sędzia wskazał, że ławnicy powinni orzekać w sądach rejonowych we wszystkich sprawach. Dziewiętnastu sędziów (w tym 9 spośród sędziów opowiadających się za sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości przez czynnik społeczny w sądach rejonowych w niektórych kategoriach spraw), wskazało, że ławnicy przystają do sądów okręgowych orzekających jako sąd I instancji w sprawach o zbrodnie. Dwóch sędziów uznało, że czynnik społeczny powinien orzekać w sądach okręgowych orzekających jako sąd I instancji we wszystkich sprawach. Także dwóch sędziów wskazało, że czynnik społeczny powinien orzekać w sądach okręgowych orzekających jako sądy II instancji w niektórych sprawach. Jeden sędzia uznał, że czynnik społeczny powinien orzekać w sądach apelacyjnych w niektórych sprawach. Ośmiu sędziów wskazało, że ławnicy nie powinni orzekać w żadnych sprawach. Żaden sędzia nie uznał, że sędziowie społeczni powinni orzekać w ramach sądów okręgowych w II instancji we wszystkich sprawach, czy w sądach apelacyjnych we wszystkich sprawach. Sędziowie nie zaznaczyli również odpowiedzi „trudno ocenić”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

W jednym z pytań sędziowie mieli do oceny wiedzę ławników w zakresie prawa karnego materialnego i procesowego przed pełnieniem funkcji i po niej. Żaden z sędziów nie ocenił dobrze wiedzy przed pełnieniem urzędu. Trzech sędziów oceniło ją raczej dobrze, szesnastu źle, zaś dziesięciu raczej źle. Trzech sędziów wskazało, że wiedze ławników trudno ocenić. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Wiedza ławników po pełnieniu funkcji sędziego społecznego nie została oceniona dużo lepiej. Jeden sędzia wskazał, że wiedza ławników wzrosła po sprawowaniu urzędu. Dziesięciu sędziów podniosło, że wiedza raczej wzrosła, jedenastu, że nie wzrosła i sześciu, że raczej nie wniosła. Czterech sędziów zaznaczyło, że trudno im ocenić wskazaną kwestię. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

W pierwszym bloku zagadnień zadano sędziom jeszcze dwa pytania. Pierwsze z nich odnosiło się do tego, czy zapoznają ławników z aktami. Tylko jeden sędzia odpowiedział na nie przecząco, zaś 31 wskazało, że zapoznaje ławników z aktami (97 %). 100 % sędziów podniosło, że wprowadza ławników w istotę sprawy.

BLOK II - sytuacja na sali rozpraw

W zakresie sytuacji na sali rozpraw sędziowie mieli wskazać, czy podczas rozprawy z udziałem czynnika społecznego zdarzyło się, że ławnicy zadawali samodzielnie pytania oskarżonemu, świadkom, innym uczestnikom postępowania. Dwudziestu sześciu sędziów odpowiedziało twierdząco (81 %). Kolejnym pytaniem była częstotliwość zadawania pytań przez sędziów społecznych. Jeden sędzia wskazał, że zdarza się to często, dwunastu – czasem, zaś trzynastu – rzadko. Żaden sędzia nie zaznaczył odpowiedzi: „niemalże na każdym terminie” oraz „w mojej praktyce zdarzyło się to tylko raz”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

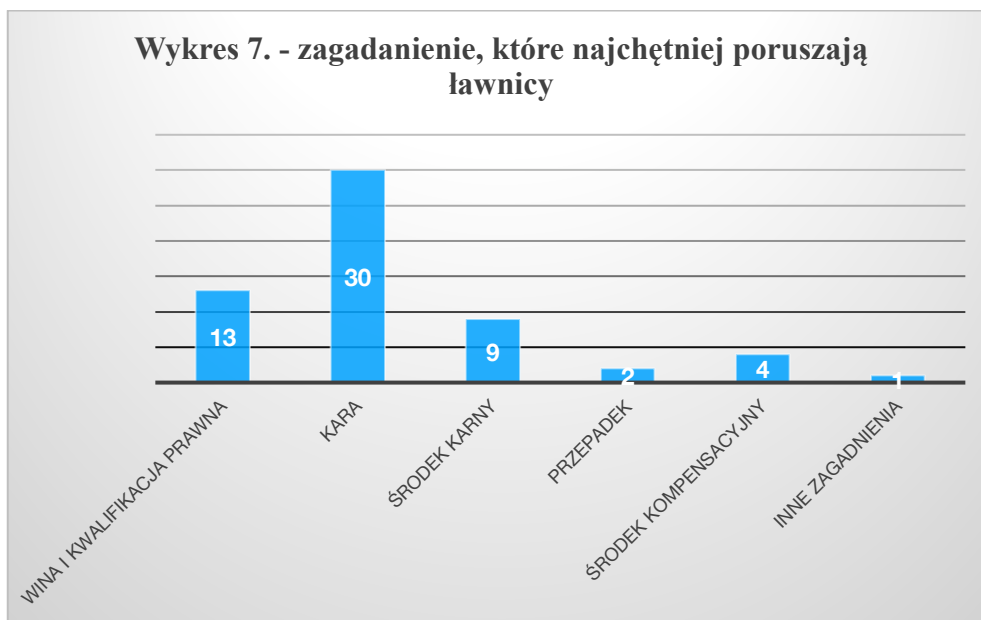
W kolejnym pytaniu sędziowie mieli za zadanie wskazać, w którym z etapów postępowania ławnicy przejawiają większą aktywność. Wszyscy sędziowie (100 %) odpowiedzieli, że częściej sędziowie społeczni są aktywni podczas narady i głosowania, a nie w czasie rozprawy.

BLOK III - sytuacja podczas narady i głosowania

W kolejnym bloku sędziowie mieli odpowiedzieć na pytania dotyczące sytuacji podczas narady i głosowania. Pierwsze pytanie dotyczyło tego, czy podczas etapu narady i głosowania sędziowie umożliwiają zabranie głosu i udział ławnikom w dyskusji. Na tak zadane pytanie

wszyscy sędziowie (100 %) odpowiedzieli twierdząco. Z tego powodu kolejne pytanie (uzależnione od odpowiedzi przeczącej na poprzednie pytanie – dotyczące przyczyn niemożliwienia zabrania głosu w dyskusji) pozostało bez odpowiedzi.

W kolejnym pytaniu sędziowie mieli wskazać, podczas omawiania której kwestii w etapie narady i głosowania ławnicy najczęściej zabierają głos. Pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru. Trzynastu sędziów odpowiedziało, że jest to wina i kwalifikacja prawna czynu, trzydziestu – kara, dziewięciu - środek karny, dwóch – przypadek, czterech – środek kompensacyjny, zaś jeden sędzia wskazał, że najczęściej ławnicy zabierają głos podczas omawiania pozostałych kwestii. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

W kolejnym pytaniu sędziowie mieli za zdanie odpowiedzieć, czy podczas orzekania z udziałem czynnika społecznego zdarzyło się, aby ławnicy pomogli w podjęciu ostatecznej decyzji i wydaniu wyroku. Na tak zadane pytanie sędziowie odpowiedzieli następująco: sześciu – tak, kolejnych sześciu sędziów – raczej tak, sześciu – nie, jedenastu – raczej nie, zaś trzech zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

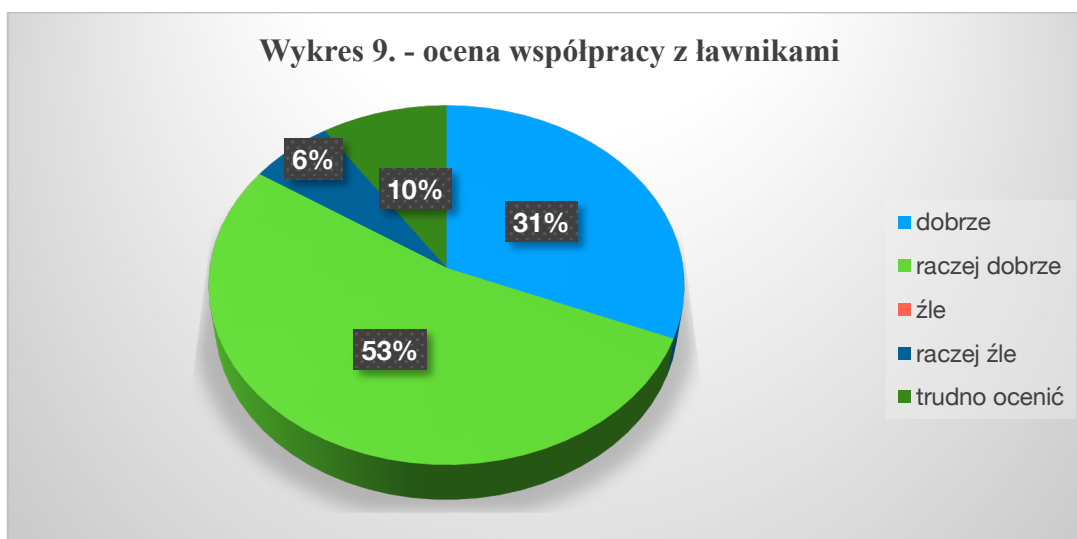
Wykres 8. - czy ławnicy pomogli w podjęciu ostatecznej decyzji i wydaniu wyroku

W ostatnim pytaniu w tym bloku sędziowie mieli za zadanie odpowiedzieć na pytanie, czy w ich praktyce zdarzyło się, że ławnicy przegłosowali sędziego lub zgłosili zdanie odrębne. Sześciu sędziów (19 %) wskazało, że zostali przegłosowani przez sędziów społecznych lub zgłosili oni zdanie odrębne. Ogólny zakres wskazanego pytania (łącznie zebranie przegłosowania przez ławników i zgłoszenia przez nich zdania odrębnego) wynikało z konieczności zachowania przez sędziów tajemnicy narady i ewentualnej niechęci odnoszenia się wprost do tego zagadnienia.

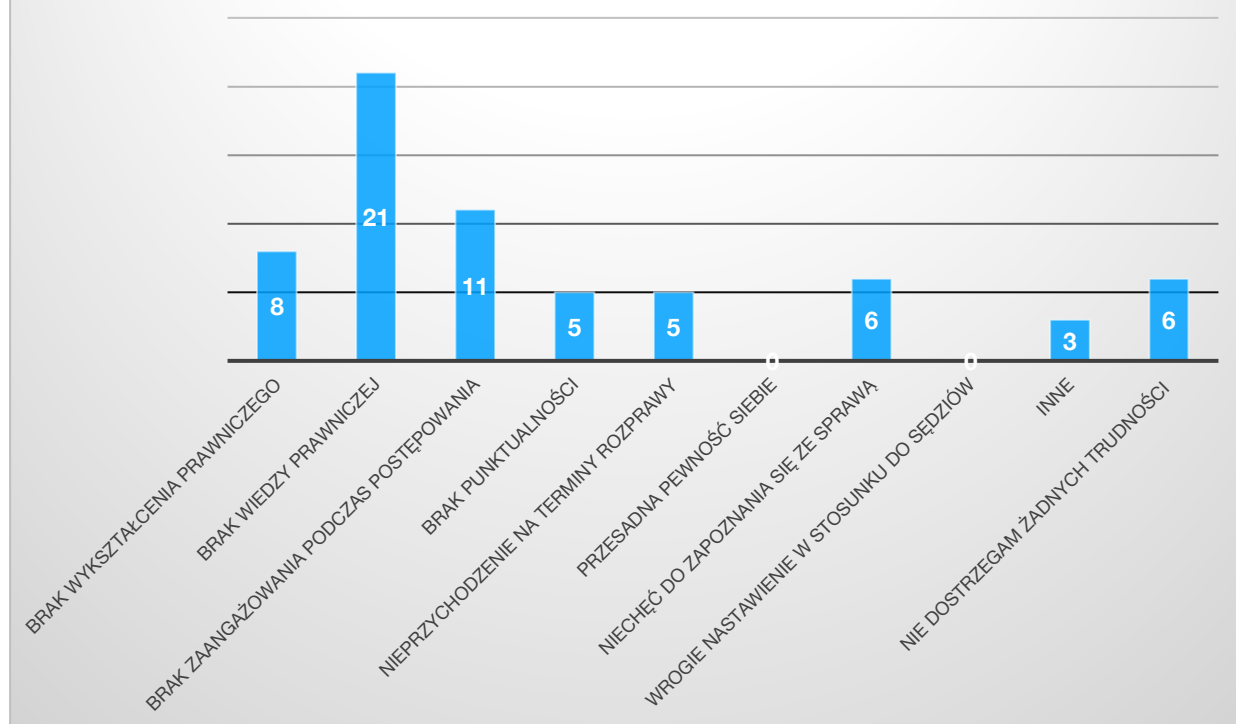
BLOK IV - współpraca z ławnikami, problemy

Kolejny blok ankiety dotyczył współpracy z ławnikami i problemów w jej zakresie. W pierwszym pytaniu sędziowie zostali zapytani, jak oceniają współpracę z sędziami społecznymi. Dziesięciu sędziów oceniło współpracę dobrze, siedemnastu – raczej dobrze, dwóch – raczej źle, a trzech zaznaczyło odpowiedź „trudno ocenić”. Żaden sędzia nie wskazał, że ocenia współpracę z ławnikami źle. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

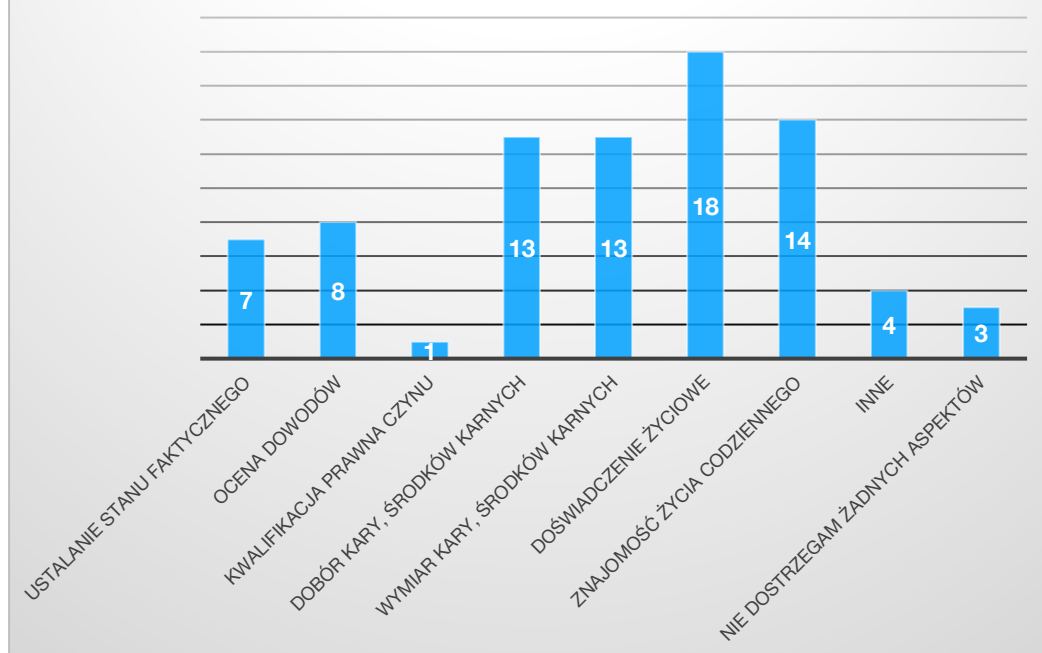
Kolejnym pytaniem postawionym sędziom była kwestia dotycząca trudności w zakresie współpracy z ławnikami. Pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru. Ośmiu sędziów wskazało, że problemem jest brak wykształcenia prawniczego, dwudziestu jeden - brak wiedzy prawniczej, jedenastu - brak zaangażowania podczas postępowania, pięciu - brak punktualności, pięciu kolejnych - nieprzychodzenie na terminy rozprawy, sześciu - niechęć do zapoznania się ze sprawą, trzech - inne, pośród których sędziowie wymienili: brak zdolności do krytycznej, całościowej oceny materiału dowodowego, zrozumienia istoty sprawy, problemu; wiek oraz konieczność korelacji terminów rozpraw z większą liczbą osób, bo dochodzą ławnicy. Sześciu sędziów wskazało, że nie dostrzega żadnych trudności we współpracy z ławnikami. Bez odpowiedzi pozostały warianty: „przesadna pewność siebie” oraz „wrogie nastawienie w stosunku do sędziów”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Wykres 10. - trudności w zakresie współpracy z ławnikami

Ostatnie pytanie w tym bloku dotyczyło aspektów, w których ławnicy mogą najbardziej pomóc przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. To pytanie również miało charakter wielokrotnego wyboru. Sędziowie mieli tym razem do dyspozycji 9 odpowiedzi w tym wariant „inne”, który mogli uzupełnić dowolnie. Siedmiu sędziów wskazało, że takim aspektem jest ustalanie stanu faktycznego, ośmiu - ocena dowodów, jeden - kwalifikacja prawna czynu, trzynastu - dobór kary, środków karnych, kolejnych trzynastu - wymiar kary, środków karnych, osiemnastu - doświadczenie życiowe, czternastu - znajomość życia codziennego, stosunków społecznych i gospodarczych, czterech sędziów wskazało na inne, rozwijając tą odpowiedź o następujące kwestie: zmiana wizerunku sądu, odejście od negatywnego wizerunku w mediach; wiedza z tych dziedzin, w których wykonują pracę zawodową (czasem). Inny sędzia wskazał, że najbardziej pomocni są ławnicy - specjaliści, np. z ekonomii, medycyny. Ostatni sędzia podał, że istotna jest wiedza zawodowa w dziedzinach związanych z przedmiotem rozpoznania sprawy. Trzech sędziów nie dostrzega żadnych aspektów, w których mogą pomóc ławnicy. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

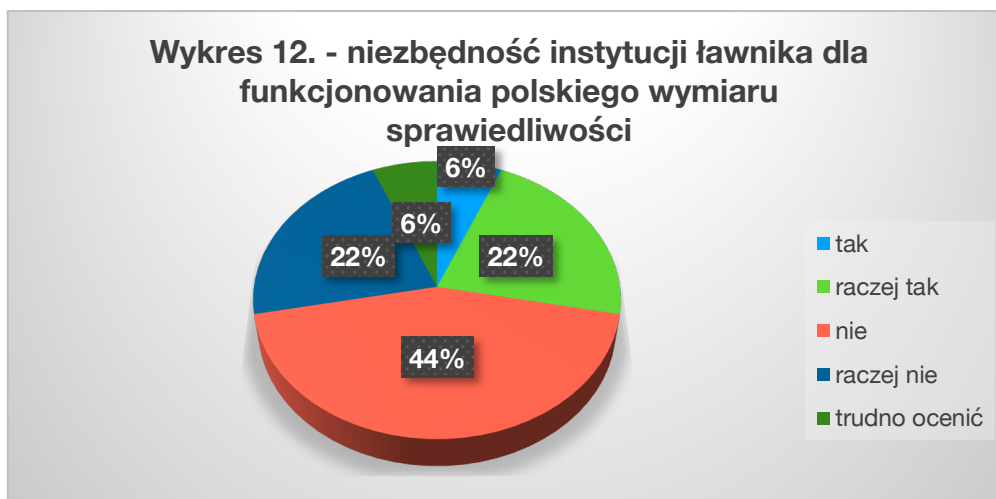
Wykres 11. - aspekty, w których ławnicy mogą najbardziej pomóc przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości

BLOK V – inne

W ostatnim bloku poruszone zostały pozostałe zagadnienia, w tym niezbędność instytucji dla funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i potrzeba jej nowelizacji. W pierwszym pytaniu, sędziowie mieli odpowiedzieć, czy według nich instytucja ławnika jest niezbędna dla funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości. Dwóch sędziów wskazało, że tak, siedmiu – raczej tak, czternastu – nie, siedmiu – raczej nie, zaś dwóch wskazało, że trudno ocenić. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

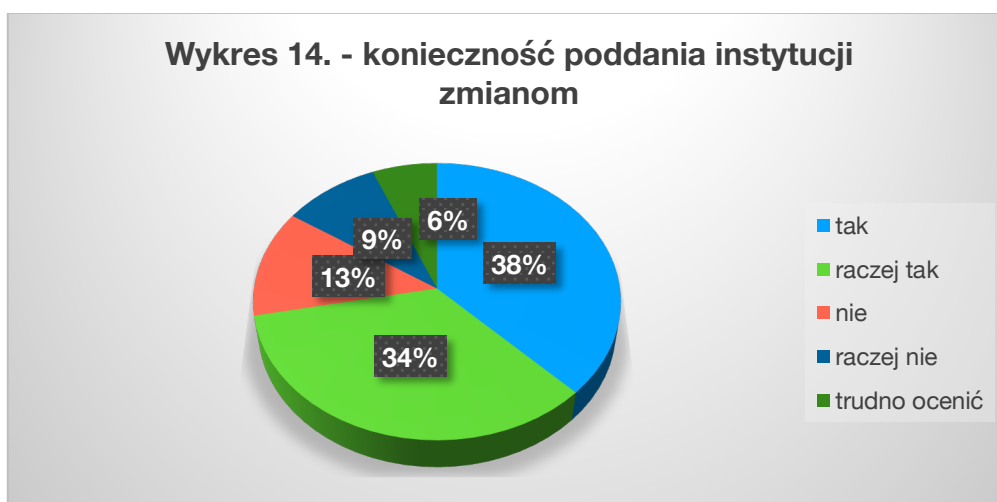
Wykres 12. - niezbędność instytucji ławnika dla funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości

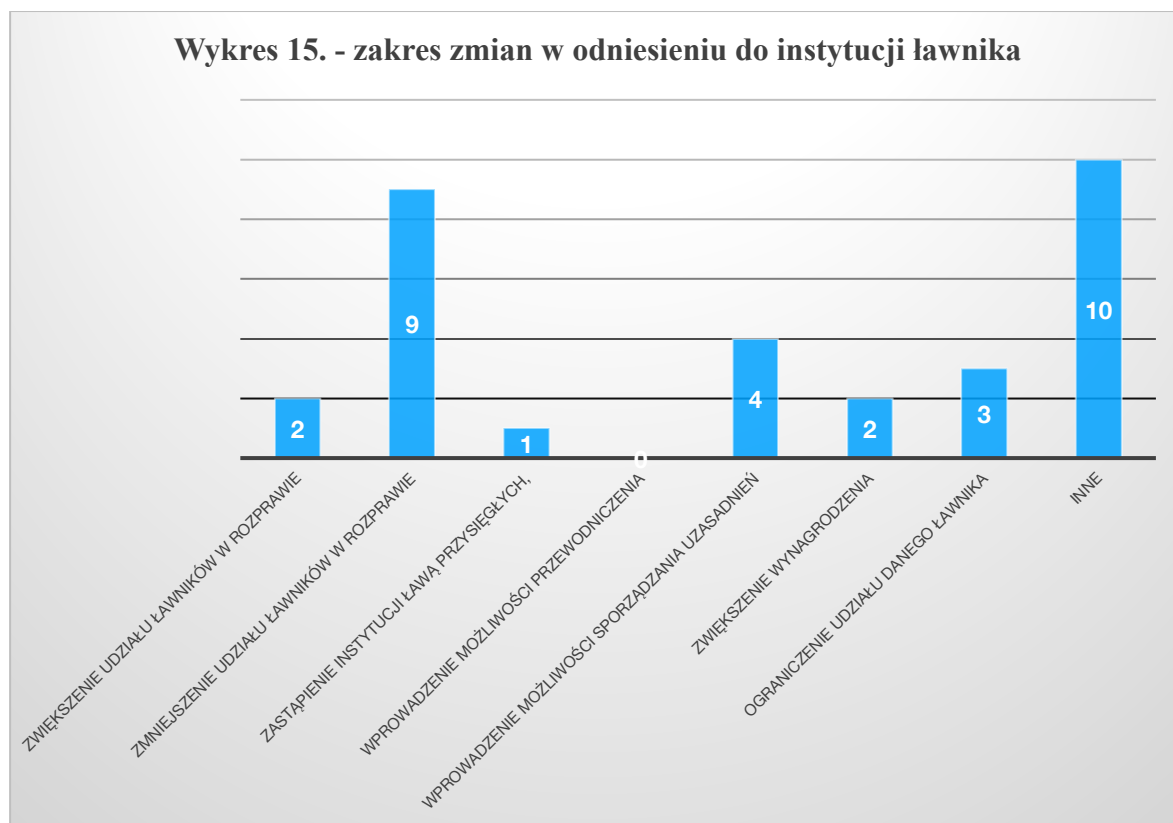
W kolejnym pytaniu sędziowie mieli wskazać, czy ich zdaniem instytucja ławnika jest gwarantem niezawisłości sędziowskiej. Na tak zadane pytanie dwóch sędziów odpowiedziało raczej tak, dwudziestu siedmiu – nie, jeden sędzia – raczej nie, zaś dwóch zaznaczyło odpowiedź „trudno ocenić”. Bez odpowiedzi pozostał wariant „tak”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Kolejne pytania dotyczyły przemian w zakresie instytucji sędziego społecznego. Pierwsze z nich odnosiło się do tego, czy instytucja, w celu jej prawidłowego funkcjonowania, powinna zostać poddana przemianom. Dwunastu sędziów odpowiedziało, że tak, jedenastu – raczej tak, czterech – nie, trzech – raczej nie. Dwóch sędziów wskazało, że trudno im ocenić tą kwestię. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Kolejne pytanie odnosiło się do szczegółowych przemian. Pytanie te miało charakter sekwencyjny. Odpowiadali na nie tylko ci sędziowie, którzy zaznaczyli na poprzednie pytanie „tak” i „raczej tak”. Wskazane pytanie miało również charakter wielokrotnego wyboru. Sędziowie mieli do wyboru 8 wariantów, w tym jeden „inne”, który mogli uzupełnić o wybrane przez siebie kwestie. Dwóch sędziów zaznaczyło wariant - zwiększenie udziału ławników w rozprawie, dziewięciu – zmniejszenie udziału ławników w rozprawie, jeden - zastąpienie instytucji ławą przysięgłych, czterech - wprowadzenie możliwości sporządzania uzasadnień wyroków, dwóch - zwiększenie wynagrodzenia, trzech - ograniczenie udziału danego ławnika do spraw tylko karnych lub tylko cywilnych. Dziesięciu sędziów wskazało na konieczność poddania instytucji innym przemianom. Pośród nich wymieniono: czterech sędziów podniosło, że konieczne jest wprowadzenie szkoleń dotyczących prawa materialnego i procesowego. Kolejnych dwóch sędziów wskazywało na likwidację instytucji. Pozostali zaś na potrzebę rozważenia np. wprowadzenia korpusu ławników zawodowych, przyporządkowanie ławników do spraw, w których może być przydatna ich wiedza zawodowa, ograniczenie ławników do spraw z zakresu prawa pracy, wprowadzenie ograniczeń wiekowych (w jeszcze większym stopniu) i do osób aktywnych zawodowo. Bez odpowiedzi pozostał wariant „wprowadzenie możliwości przewodniczenia podczas rozprawy”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Ostatnie pytanie odnoszące się do sędziów miało charakter otwarty. Sędziowie mieli w nim wskazać i uzasadnić, czy ich zdaniem w polskim procesie karnym zamiast instytucji ławników sprawdziłaby się ława przysięgłych, ewentualnie - paralelnie, (w stosunku do ławników lub przysięgłych) sędziowie pokoju w sprawach o wykroczenia i drobne przestępstwa. Warto przytoczyć najciekawsze wypowiedzi sędziów w tym zakresie.

Przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości zdecydowanie zanegowali instytucję ławy przysięgłych. Niektórzy poddali pod rozagę wprowadzenie sędziów pokoju, ale wielokrotnie podkreślając konieczność posiadania wykształcenia prawniczego. Zaczynając od wskazanych opinii sędziów: „ława przysięgłych - nie, bo prowadziłyby do zmiany procedury. Sędzia pokoju - można rozważyć, ale tylko osoby z wykształceniem prawniczym i tylko sprawy o wykroczenia”. „Ława przysięgłych zdecydowanie nie, a sędzia pokoju ewentualnie w sprawach o wykroczenia”. „W aktualnym systemie procedury karnej instytucja ławy przysięgłych nie zdałaby egzaminu, a instytucja sędziego pokoju miałaby sens pod warunkiem, że orzekający mieliby wykształcenie prawnicze. Przed objęciem funkcji osoby te przechodziłyby szkolenie z praktycznego stosowania k.k. i k.p.k.”. „Sędziowie pokoju w sprawach o wykroczenia w zupełności mogliby przejąć orzekanie. Sprawy co do zasady nie są skomplikowane, orzekanie mogłoby być oparte na wiedzy i doświadczeniu życiowym”. „Sędziowie pokoju w sprawach o wykroczenia i drobne przestępstwa sprawdziliby się z uwagi na znajomość życia codziennego, stosunków społecznych, nie wymaga to podstawowej wiedzy prawniczej”. „Sędziowie pokoju - posiadający wykształcenie prawnicze, rozstrzygający sprawy w trybie nakazowym - odciążą sądy, które mogą zajmować się sprawami o wyższej randze. Przyspieszy to zakończenie spraw w sądach”.

Znalazły się także wypowiedzi wskazujące na problemy w zakresie instytucji sędziów pokoju, lecz nie zajmujące jednoznacznego stanowiska odnośnie do ich implementacji do polskiego systemu prawnego np.: „odnośnie do sędziów pokoju - istotne jest zapewnienie gwarancji właściwej wiedzy prawniczej (nawet w drobnych sprawach problemy prawne są złożone i wymagają ugruntowanej wiedzy prawniczej, doświadczenia zawodowego). Ponadto, istotne są gwarancje niezawisłości wynikające zarówno ze sposobu powołania jak i z zakresu orzekania. Hasło "sędzia pokoju" jest interesujące, ale ostrożnie, diabeł tkwi w szczegółach”.

Pojedyncze głosy aprobowały obydwie instytucje: „Sędziowie pokoju - tak, w drobnych sprawach (o wykroczenia), nie wymagające ani dużego nakładu pracy, ani wiedzy prawniczej na wysokim poziomie. Sądy przysięgłych - jak w II Rzeczypospolitej, w postaci k.p.k. z 1928 r.”.

Znalazły się również inne wypowiedzi, wskazujące na brak podstaw wprowadzenia obu instytucji do systemu prawnego: „nie - z uwagi na brak wiedzy prawniczej i kierowanie się emocjami”, „są to zmiany rewolucyjne, niepotrzebne”. Trzech sędziów podało zbliżone opinie na ten temat. Inni sędziowie wskazali, że „żadna z instytucji nie wniesie pozytywnych efektów z powodu braku należytego przygotowania do orzekania”. „Instytucje te nie sprawdziłyby się. Konieczne jest posiadanie wiedzy prawniczej dla rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej, powinny być to osoby posiadające odpowiednie przygotowanie - studia prawnicze, aplikację sędziowską. Już w przeszłości zakwestionowano funkcjonowanie kolegiów do spraw wykroczeń i przekazano te sprawy do władz sądów. Jakkolwiek kolegia działały szybko, to ich poziom orzeczniczy budził wątpliwości”. Sędziowie podkreślali również istotne problemy, dotyczące wzrostu kosztów i wydłużenia postępowania - „nie - ława przysięgłych zmultiplikowanie trudności organizacyjnych i kosztów. Sędziowie pokoju - wydłużenie postępowania i wzrost kosztów”. „Osobiście uważam udział czynnika społecznego za zbędny w takich warunkach jakie mają miejsce obecnie. Nie uważam, aby ława przysięgłych była dobrą propozycją w sytuacji, gdy miałyby ona być nieprzygotowana merytorycznie tak jak aktualnie ma to miejsce w odniesieniu do ławników”. „Nie, nasz system nie jest przygotowany na orzekanie ławy przysięgłych i sędziów pokoju. Wprowadzenie tych instytucji wymagałoby wcześniejszego przygotowania osób pełniących funkcję sędziów pokoju oraz systemu do wprowadzenia ław przysięgłych”. „Żadnej formy udziału czynnika społecznego w orzekaniu nie uważam za wskazaną. Znajomość materii sprawy, w której występuje czynnik społeczny jest powierzchowna, procesy oceny materiału dowodowego są zaś mało wnikliwe i najczęściej nie uwzględniają całego spektrum problemów, wynikłych w trakcie postępowania. Wprowadzenie ławy przysięgłych czy sędziów pokoju w miejsce ławników byłoby prawdopodobnie jedynie formą czynnika społecznego, nie skutkowałoby zaś zmianą jakościową”. „Nie. Doświadczenia krajów anglosaskich nie wskazują na pozytywne, które by to uzasadniały”. „Nie, nie sprawdziłyby się instytucje ławy przysięgłych i sędziów pokoju. Polskie społeczeństwo uważa, że może uczestniczyć w wydawaniu "wyroków". Choć nie ma do tego doskonałej wiedzy prawniczej, nie potrafi zostawić zasady obiektywizmu, skłonne jest do sprawowania wymiaru sprawiedliwości nie mając doskonałej wiedzy prawniczej”. Dwóch sędziów na zadane pytanie odpowiedziało tylko „nie”, nie uzasadniając szerzej swojej oceny.

Niektórzy przedstawiciele judykatury dokonali zaś oceny instytucji, nie wskazując na potrzebę lub brak jej wprowadzenia do polskiego systemu prawnego „ława przysięgłych "zastępuje" sędziego, uważam, że polski naród ma swój własny punkt widzenia w ramach kwestii prawnych”. „Co do zasady ława przysięgłych ustala winę w systemie *common law*, lecz

zagrożenie z tym związane i wydanie błędnej decyzji jest wielkie. Sędzia pokoju w sprawach o wykroczenia to powrót do instytucji kolegiów do spraw wykroczeń i to, co jest kwestią do omówienia to wiedza i doświadczenie tych osób, a nie bezstronność”.

Jeden sędzia wskazał na konieczność uproszczenia procedury w sprawach o wykroczenia, nie zajmując jednoznacznego stanowiska odnośnie do wdrożenia wskazanych instytucji do systemu prawnego: „sprawy o wykroczenia powinny być przekazane innym podmiotom, procedura powinna być uproszczona, zrozumiała dla osób bez wykształcenia. Stosowanie reżimu karnego prowadzi do absurdów orzeczniczych i generuje zaangażowanie sił i środków niewspółmiernych”.

Zdecydowana większość sędziów, którzy zdecydowali się udzielić odpowiedzi na pytanie otwarte (14 z 27; prawie 52 %) opowiedziało się negatywnie za wskazaną propozycją zmian.

5.3. Wyniki badań przeprowadzonych wśród ławników

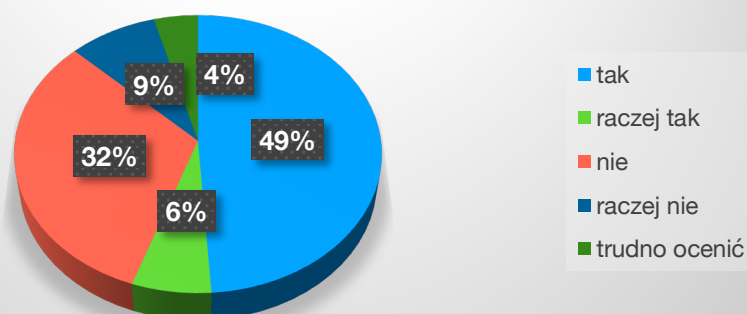
W zakresie badań przeprowadzonych wśród ławników dokonano oceny wyników w sposób zbiorczy. Wyniki badań zostały zaprezentowane w sposób wykresów kołowych i tabelki przedstawionych poniżej. Razem uzyskano 46 ankiet od ławników z 3 sądów okręgowych. Badania przeprowadzone pośród ławników były zbudowane paralelnie w stosunku do pytań zadanych sędziom. Podzielono je również na tożsame bloki tematyczne.

BLOK I - kadencja ławnika i wiedza

Pierwszy blok odnosił się do kadencji ławnika i wiedzy w zakresie pełnionej funkcji. Pierwsze pytanie zadane ławnikom dotyczyło tego, czy po raz pierwszy pełnią funkcję. Na wskazane pytanie 45 ławników (98 %) odpowiedziało przecząco, a 1 ławnik (2 %) twierdząco. Tylko jeden spośród ankietowanych wykonywał funkcję po raz pierwszy.

W drugim pytaniu sędziowie społeczni mieli za zadanie odpowiedzieć, czy po zakończeniu kadencji będą ubiegali się o kolejną kadencję. Na zadane pytanie dwudziestu trzech ławników odpowiedziało tak, trzech raczej tak, piętnastu nie, czterech raczej nie i jeden ławnik zaznaczył odpowiedź „trudno ocenić”. Warto wskazać, że na marginesie kwestionariusza, 5 ławników zaznaczyło, że przyczyną nieubiegania się w przyszłości o kolejną kadencję będzie osiągnięcie wieku 70 lat, która to granica stanowi przesłankę negatywną wyboru. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

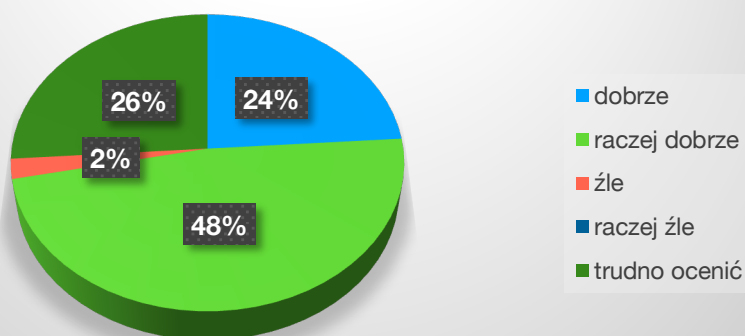
Wykres 16. - czy po zakończeniu kadencji ławnicy będą ubiegali się o kolejną

W kolejnym pytaniu ławnicy mieli odpowiedzieć, czy są zadowoleni z pełnionej funkcji. Czterdziestu ławników odpowiedziało, że są zadowoleni (87 %), czterech, że raczej są zadowoleni (9 %), zaś dwóch ławników zaznaczyło odpowiedź „trudno ocenić” (4 %). Bez odpowiedzi pozostały warianty: „nie” i „raczej nie”.

Następne dwa pytania odnosiły się do wiedzy ławników w zakresie prawa karnego materialnego i procesowego. W pierwszym z nich sędziowie społeczni mieli ocenić swoją aktualną wiedzę prawniczą. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: jedenastu – dobrze, dwudziestu dwóch – raczej dobrze, jeden – źle, dwunastu wskazało, że trudno im ocenić tą kwestię. Bez odpowiedzi pozostał wariant „raczej źle”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Wykres 17. - aktualna ocena wiedzy ławników z zakresu prawa karnego materialnego i procesowego

W drugim pytaniu dotyczącym wiedzy ławnicy mieli zdecydować, czy podczas wykonywania funkcji ławnika ich wiedza wzrosła. Na zadane pytanie sędziowie społeczni

odpowiedzieli następująco: trzydziestu jeden – tak (67 %), piętnastu – raczej tak (33 %). Bez odpowiedzi zostały pozostałe warianty.

Ostatnie dwa pytania dotyczyły tego, czy sędziowie przed rozpoznaniem sprawy zapoznawali ławników z aktami sprawy oraz czy przed rozpoznaniem sprawy sędzia wprowadzał ich w istotę sprawy. Ośmiu ławników wskazało (17 %), że przed rozpoznaniem sprawy sędziowie nie zapoznawali ich z aktami sprawy, zaś 38 (83 %), że zostali zapoznani z aktami sprawy. Jeden ławnik (2 %) podniósł, że przed rozpoznaniem sprawy sędzia nie wprowadzał go w istotę sprawy, zaś reszta (98 %), że byli wprowadzani w istotę sprawy.

BLOK II - sytuacja na sali rozpraw

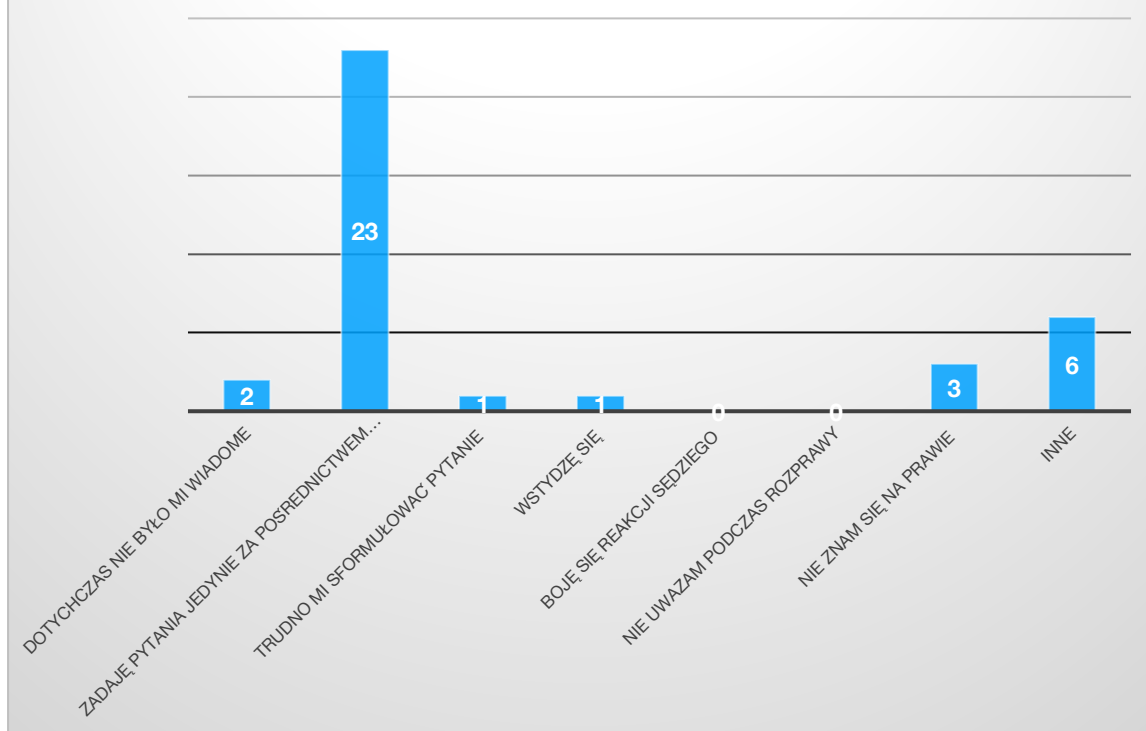
Blok drugi dotyczył sytuacji na sali rozpraw. Ławnicy mieli odpowiedzieć na pytania dotyczące zadawania pytań uczestnikom postępowania oraz wskazujące na największe trudności etapu postępowania przed sądem I instancji. Pierwsze pytanie dotyczyło tego, czy podczas sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako ławnik zadają oni samodzielnie pytania oskarżonemu, świadkom, innym uczestnikom postępowania. Na wskazane pytanie dwudziestu pięciu ławników odpowiedziało twierdząco (54 %), zaś dwudziestu jeden przecząco (46 %).

W dalszej kolejności postawione pytanie dotyczyło tego, jak często zdarza się ławnikom zadawać samodzielnie pytania oskarżonemu, świadkom, innym uczestnikom postępowania. Na pytanie mieli odpowiedzieć tylko ławnicy, którzy zadeklarowali, że zadają pytania uczestnikom postępowania. Jeden ławnik wskazał, że często zadaje pytania w toku rozprawy, szesnastu, że czasami, ośmiu, że rzadko. Bez odpowiedzi pozostały warianty: „niemalże na każdym terminie rozprawy” oraz „zadałem pytanie tylko jeden raz”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

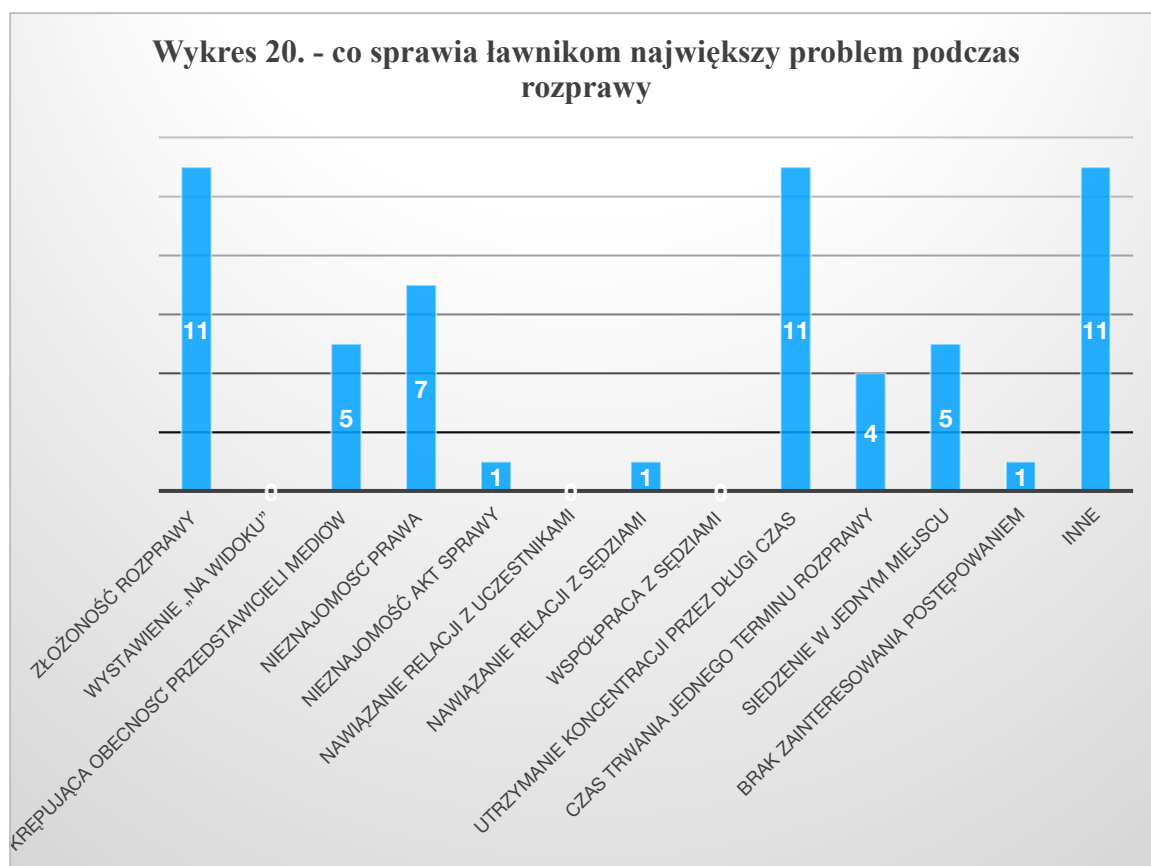

Kolejne pytanie zostało zadane tylko tym ławnikom, którzy wskazali, że nie korzystają z przysługującego im uprawnienia członka składu orzekającego. Sędziowie społeczni mieli wskazać przyczynę niekorzystania z uprawnień do samodzielnego zadawania pytań oskarżonemu, świadkom, innym uczestnikom postępowania. Pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru. Ławnicy odpowiedzieli następująco: dwóch wskazało, że dotychczas nie było im wiadome, że posiadają takie uprawnienie, dwudziestu trzech, że zadaje pytania jedynie za pośrednictwem zawodowego sędziego. Jeden ławnik podniósł, że na sali rozpraw wszystko dzieje się zbyt szybko, wobec czego trudno mu sformułować pytanie, inny zaś, że wstydzi się. Trzech wskazało, że nie zna się na prawie, więc nie są w stanie sformułować pytania. Sześciu ławników jako przyczynę podało „inne”, uzupełniając ten wariant o swoje odczucia. Czterech sędziów społecznych wskazało, że nie zadaje pytań, bowiem pytania, które chce zadać zostały już wcześniej wyczerpane przez innych członków składu (sędziów) lub strony postępowania. Dwóch ławników poczyniło szersze odniesienia, wskazując także na pojawiające się w tym aspekcie problemy: „kiedy sędzia ma swój plan prowadzenia rozprawy nie chcę tego zakłócać. Pytania nie mogą być sugerujące i właściwie zadane, zarówno oskarżonemu i świadkowi” oraz „okazuje się, że formułowanie pytań winno być odpowiednie, raz obrońca zarzucił, że zadałam pytanie sugerujące, szczególnie teraz przy maseczkach nie wszystko dobrze słyszę i rozumiem”. Bez odpowiedzi pozostały warianty: „boję się reakcji sędziego” oraz „nie uważam podczas rozprawy, więc nie jestem w stanie sformułować pytania”. W zakresie tego pytania należy odnotować, że częściowo ławnicy, którzy zadeklarowali, że zadają pytania samodzielnie, zaznaczyli również odpowiedzi na te pytania, wskazując, że zadają je za pośrednictwem zawodowego sędziego. Uczyniło to dwóch ławników. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Wykres 19. - przyczyna nie zadawania przez ławników pytań uczestnikom postępowania w toku rozprawy

Ostatnie pytanie w bloku drugim dotyczyło tego, co sprawia ławnikom największy problem podczas rozprawy i co jest największą uciążliwością. Pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: jedenastu sędziów społecznych wskazało, że trudnością jest złożoność rozprawy - dynamika postępowania, pięciu podało, że stanowi to krępująca obecność przedstawicieli mediów, siedmiu - nieznajomość prawa, jeden - nieznajomość akt sprawy, dwóch - nawiązanie relacji z sędziami, jedenastu - utrzymanie koncentracji przez długi czas, czterech - czas trwania jednego terminu rozprawy, pięciu - siedzenie w jednym miejscu, jeden - brak zainteresowania toczącym się postępowaniem. Jedenastu ławników zaznaczyło wariant „inne” i przedstawiło swoje perspektywy. Siedmiu z nich wskazało, że według nich nie ma żadnych uciążliwości w wykonywaniu funkcji ławnika. Dwóch podniosło, że przerwy są organizowane za rzadko: „jest ich zbyt mało, powinny być minimum co 1,5 godziny dla polepszenia koncentracji i wymiany uwag, spostrzeżeń”. Inny ławnik wskazał na problemy natury biologicznej, kolejny na siedzenie na rozprawie w masce w nieklimatyzowanej sali. Bez odpowiedzi pozostały warianty: „wystawienie „na widoku” - siedzenie przed wszystkimi uczestnikami procesu”, „nawiązanie relacji z uczestnikami postępowania”, „współpraca z sędziami”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

BLOK III - sytuacja podczas narady i głosowania

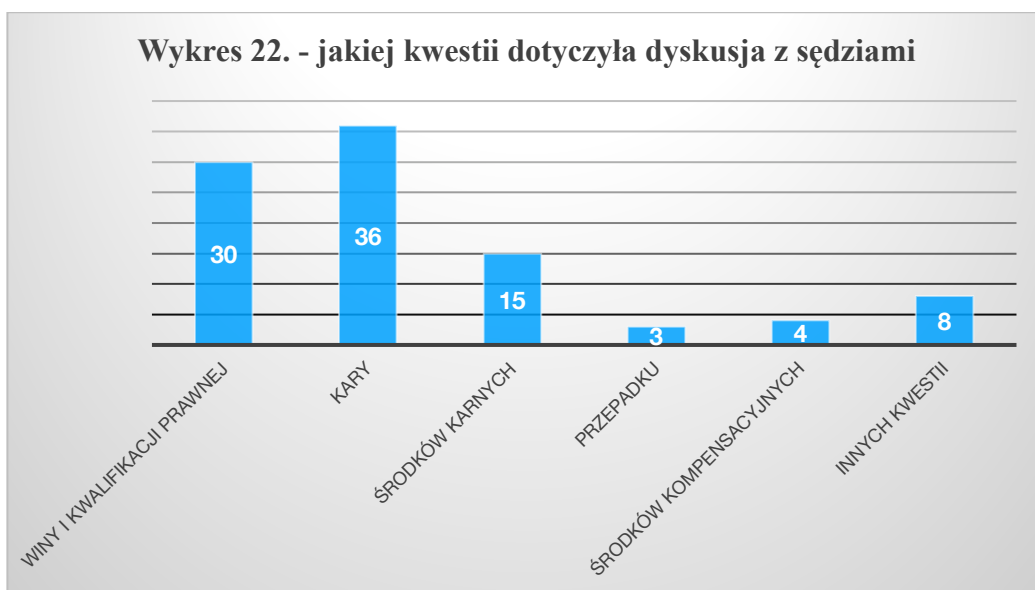
Kolejny blok pytań dotyczył sytuacji podczas narady i głosowania – możliwości przedstawienia swojego zdania, zgłoszenia zdania odrębnego. W pierwszym pytaniu ławnicy mieli odpowiedzieć, czy podczas etapu narady i głosowania przedstawili swoje stanowisko na temat winy, kwalifikacji prawnej czynu, kary, środków karnych lub innych kwestii i podjęli dyskusję z sędziami. Na zadane pytania 41 ławników (89 %) odpowiedziało twierdząco. Pięciu ankietowanych ławników (11 %) wskazało, że nie podejmuje wskazanej kwestii.

Kolejne pytanie miało charakter alternatywny i odpowiadali na nie tylko ławnicy, którzy zadeklarowali, że nie korzystają ze swojego uprawnienia do zaprezentowania stanowiska podczas narady. Pytanie miało charakter wielokrotnego wyboru i dotyczyło wskazania przyczyny nieprzedstawienia swojego zdania podczas etapu narady i głosowania. Jeden ławnik podał, że wstydził się wypowiedzieć. Pięciu ławników wskazało, że nie było potrzeby. Pozostałe warianty zostały bez odpowiedzi („przewodniczący kierował naradą i głosowaniem w taki sposób, że nie było możliwości wypowiedzenia się”, „sędziowie narzucili swoje stanowisko”, „nie uważałem podczas rozprawy”, „nie chciałem się wypowiedzieć”, „bałem się reakcji sędziów”, „stan faktyczny był zbyt skomplikowany, nie wiedziałem co do

którego oskarżonego lub co do którego czynu odbywa się narada” i „inne”). Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

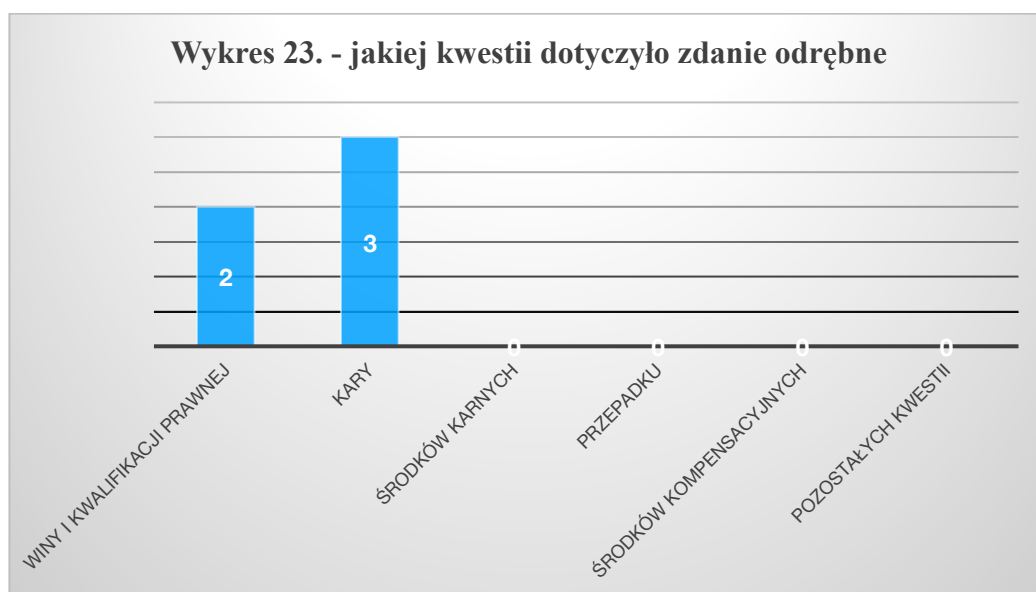
W kolejnym pytaniu ławnicy, którzy odpowiedzieli twierdząco na pierwsze pytanie z tego bloku, mieli odpowiedzieć, jakiej kwestii dotyczyła dyskusja z sędziami. Pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru. Ławnicy odpowiedzieli na nie następująco: trzydziestu - winy i kwalifikacji prawnej czynu, trzydziestu sześciu - kary, piętnastu - środków karnych, trzech - przypadku, czterech - środków kompensacyjnych, ośmiu - pozostałych kwestii. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Następne cztery pytania dotyczyły faktu przegłosowania sędziów i zdania odrębnego. W pierwszym z nich sędziowie społeczni mieli wskazać, czy zdarzyło się, że razem z innym ławnikiem lub ławnikami przegłosowali sędziego lub sędziów. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: siedemnastu - twierdząco (37 %), zaś pozostałych dwudziestu dziewięciu (63 %) przecząco.

Kolejne pytanie obejmowało zdanie odrębne. Sędziowie społeczni mieli odpowiedzieć, czy zdarzyło się im zgłosić zdanie odrębne do zapadłego rozstrzygnięcia. Na zadane pytanie pięciu ławników (11 %) odpowiedziało twierdząco, zaś czterdziestu jeden (89 %) przecząco.

W następnym pytaniu ławnicy mieli wskazać, jakiego rozstrzygnięcia dotyczyło zdanie odrębne. Pytanie zostało postawione tylko tym, którzy zadeklarowali, że zgłosili *votum separatum*. Ławnicy odpowiedzieli następująco: dwóch - winy i kwalifikacji prawnej czynu, trzech – kary. Bez odpowiedzi pozostała reszta wariantów: „środków karnych”, „przepadku”, „środków kompensacyjnych”, „pozostałych kwestii”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

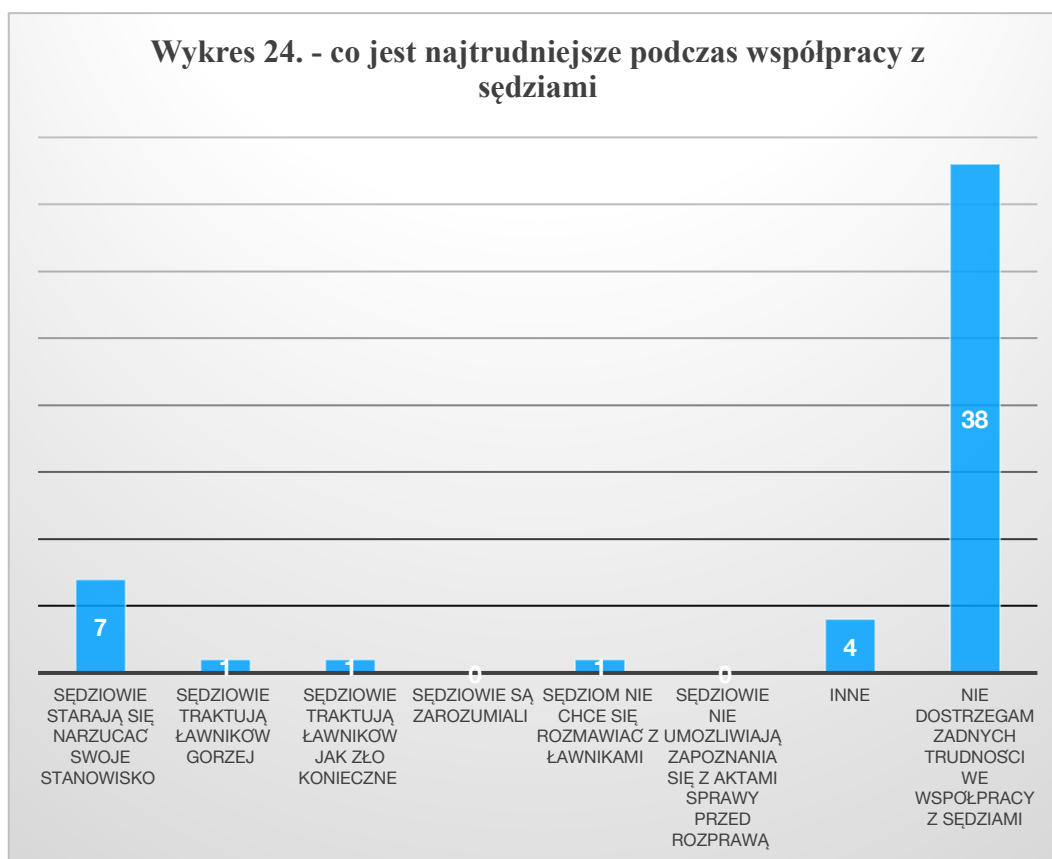
W ostatnim pytaniu w tym bloku ławnicy mieli wskazać, czy zdają sobie sprawę z możliwości zgłoszenia zdania odrębnego do wyroku wydanego wbrew ich stanowisku - w przypadku przegłosowania. Na zadane pytanie 43 ławników (93 %) odpowiedziało twierdząco i 3 ławników (7 %) przecząco. Należy odnotować, że jeden ławnik, który wskazał, że zgłosił zdanie odrębne oraz podał zagadnienie, którego ono dotyczyło wskazał jednocześnie, że nie

posiada informacji o możliwości jego zgłoszenia, co poddaje w wątpliwość wiarygodność uprzednich odpowiedzi dotyczących faktu jego zgłoszenia i kwestii, której dotyczyło.

BLOK IV - współpraca z sędziami, problemy

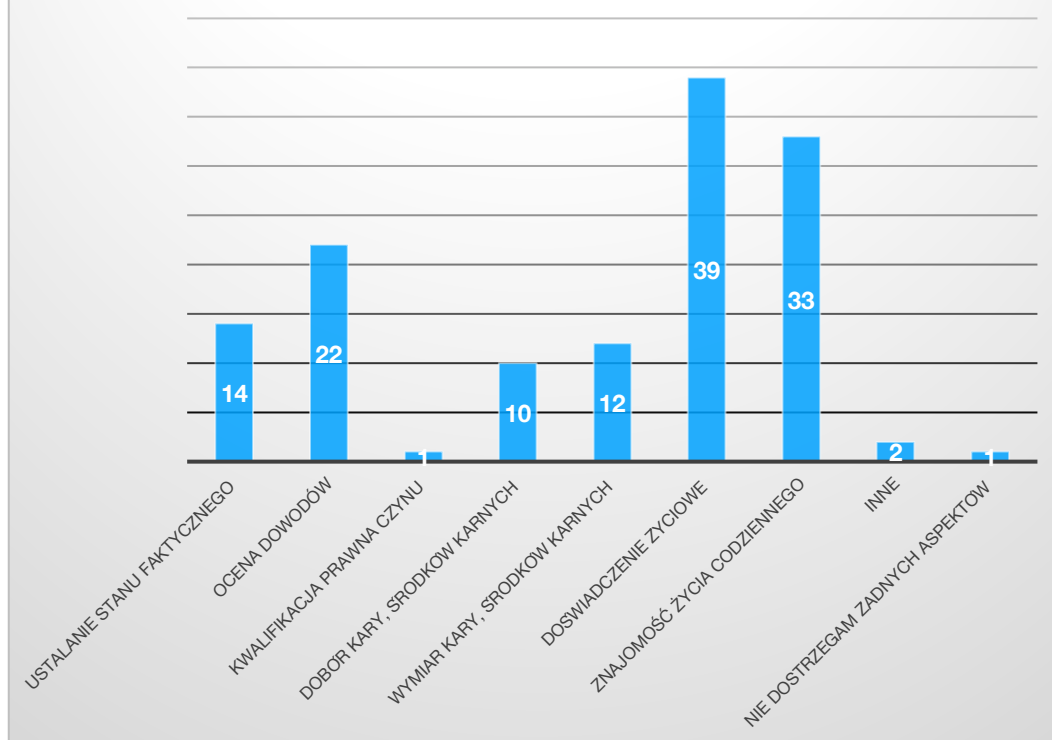
W czwartym bloku ławnicy mieli wypowiedzieć się w zakresie współpracy z sędziami i problemów w jej zakresie. Pierwsze pytanie odnosiło się do tego, jak sędziowie społeczni oceniają współpracę z sędziami zawodowymi. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: trzydziestu dziewięciu – dobrze (85 %) i siedmiu - raczej dobrze (15 %). Bez odpowiedzi pozostały inne warianty: „źle”, „raczej źle” i „trudno ocenić”.

Następnie ławnicy otrzymali pytanie, co jest najtrudniejsze podczas współpracy z sędziami. Pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: siedmiu - sędziowie starają się narzucać swoje stanowisko, jeden - sędziowie traktują ławników gorzej, jeden - sędziowie traktują ławników jak zło konieczne, jeden - sędziom nie chce się rozmawiać z ławnikami, czterech – inne. Pośród „innych” znalazły się następujące odpowiedzi: „nie można odpowiedzieć zbiorczo, każdy sędzia jest inny”, „czasem rutynowe podejście do sprawy, jaki paragraf, taka zwyczajowo kara”, „trudno jednoznacznie odnieść się do pytania 20. zdecydowanie w większości rozpraw współpraca jest bardzo dobra, ale zdarzyło się na przestrzeni trzeciej kadencji zaistnienie jednego, dwóch przypadków wypełniających punkty a i b”, „problemem są zasady prawa – nielogiczne, np. oskarżony i świadek mogą odmówić odpowiedzi na pytania, zeznania”. Trzydziestu ośmiu ławników podało, że nie dostrzega żadnych trudności we współpracy z sędziami. Bez odpowiedzi pozostały warianty: „sędziowie są zarozumiali”, „sędziowie nie umożliwiają zapoznania się z aktami sprawy przed rozprawą”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

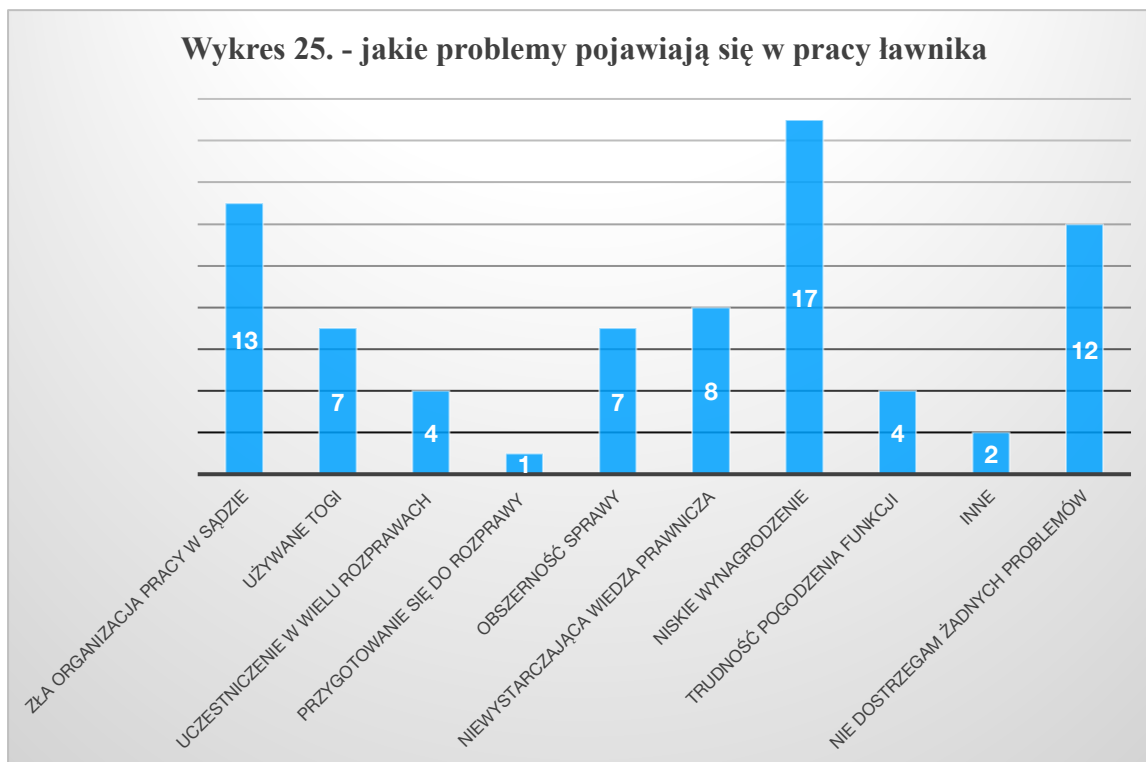

W kolejnym pytaniu sędziowie społeczni mieli wypowiedzieć się, w jakich aspektach ich zdaniem mogą najbardziej pomóc sędziom przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Pytanie to również miało charakter wielokrotnego wyboru. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: czternastu - ustalanie stanu faktycznego, dwudziestu dwóch - ocena dowodów, jeden - kwalifikacja prawna czynu, dziesięciu - dobór kary, środków karnych, dwunastu - wymiar kary, środków karnych, trzydziestu dziewięciu - doświadczenie życiowe, trzydziestu trzech - znajomość życia codziennego, stosunków społecznych i gospodarczych, dwóch - inne (doświadczenie zawodowe, wykorzystanie indywidualnej wiedzy zawodowej poszczególnych ławników). Jeden ławnik wskazał, że nie dostrzega żadnych aspektów, w których mógłby pomóc sędziom zawodowym w rozpoznaniu sprawy. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Wykres 25. - w jakich aspektach ławnicy mogą najbardziej pomóc sędziom przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości

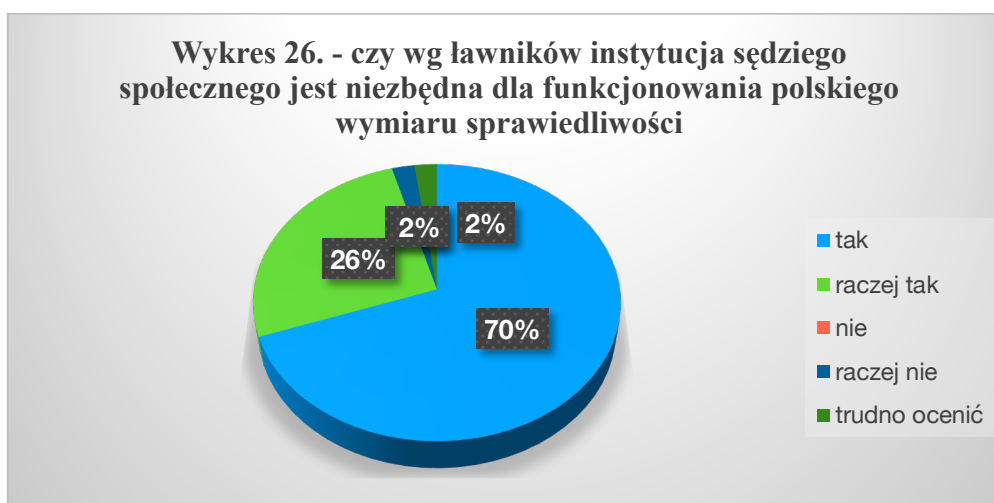

Ostatnie pytanie w czwartym bloku dotyczyło tego jakie problemy pojawiają się w pracy ławnika. Pytanie to również miało charakter wielokrotnego wyboru. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: trzynastu, że problemem jest zła organizacja pracy w sądzie - brak odrębnego pomieszczenia dla ławników, siedmiu - używane togi, czterech - uczestniczenie w wielu rozprawach w tym samym dniu, jeden - przygotowanie się do rozprawy - konieczność czytania akt, zapoznania się ze sprawą, siedmiu - obszerność sprawy, materiału dowodowego, ośmiu - niewystarczająca wiedza prawnicza, siedemnastu - niskie wynagrodzenie, czterech - trudność pogodzenia wykonywanej funkcji z pracą zawodową. Dwóch ławników wskazało na inne problemy, podając swoje spostrzeżenia: „ciężkie togi, niejednokrotnie brudne”, „zbyt długie oczekiwanie na konwój oskarżonych”. Dwunastu ławników nie dostrzega żadnych problemów. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

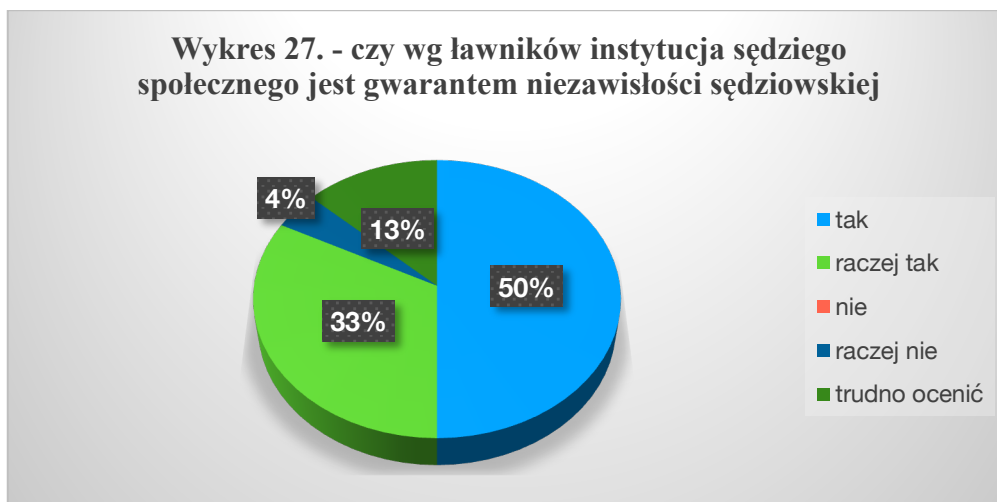

BLOK V – inne

Blok piąty obejmował inne zagadnienia, w tym przyczynę objęcia funkcji ławnika czy poddanie jej przemianom. Pierwsze pytanie dotyczyło tego, czy ławnicy uważają instytucję za niezbędną dla funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: trzydziestu dwóch - tak, dwunastu - raczej tak, jeden - raczej nie i jeden - trudno ocenić. Bez odpowiedzi pozostał wariant „nie”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

W kolejnym pytaniu ławnicy mieli odpowiedzieć, czy ich zdaniem instytucja jest gwarantem niezawisłości sędziowskiej. Na zadane pytanie sędziowie społeczni odpowiedzieli: dwudziestu trzech - tak, piętnastu - raczej tak, dwóch - raczej nie i sześciu - trudno ocenić. Bez odpowiedzi pozostał wariant „nie”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Następne pytanie dotyczyło tego, czy zdaniem ławników instytucja powinna zostać poddana przemianom. Na zadane pytanie sędziowie społeczni odpowiedzieli następująco: siedmiu - tak, dwunastu - raczej tak, jedenastu - nie, sześciu - raczej nie, dziesięciu - trudno ocenić. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Kolejne pytanie miało charakter sekwencyjny – w przypadku, gdy ławnicy odpowiedzieli na poprzednie pytanie, że ich zdaniem instytucja nie powinna lub raczej nie powinna zostać poddana przemianom, ewentualnie, że ich zdaniem trudno to ocenić, nie

odpowiadali na to pytanie. Odnosiło się ono do tego, jakim ich zdaniem przemianom powinna zostać poddana instytucja ławnika. Pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru. Na zadane pytanie ławnicy odpowiedzieli następująco: piętnastu - zwiększeniu udziału ławników w rozprawie, czterech - zastąpieniu instytucji ławą przysięgłych, trzynastu - zwiększeniu wynagrodzenia, dwóch - ograniczeniu udziału danego ławnika do spraw tylko karnych lub tylko cywilnych, trzech - innym. Jako inne przykłady przemian instytucji sędziowie społeczni wskazali: „obowiązek czytania akt przed rozprawą oraz większa aktywność ławników w czasie narad”, „umożliwienie dostępu do sekretariatu wydziału i do sędziów poza rozprawą” i „powrót ławników w sprawach wyroków łącznych i ławników w sprawach o odszkodowania”. Bez odpowiedzi pozostały następujące warianty: „zmniejszeniu udziału ławników w rozprawie”, „wprowadzeniu możliwości przewodniczenia podczas rozprawy”, „wprowadzeniu możliwości sporządzania uzasadnień wyroków”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

Ostatnie pytanie bloku dotyczyło tego, z jakiej przyczyny ławnicy podjęli się wykonywania funkcji sędziego społecznego. Pytanie to również miało charakter wielokrotnego wyboru. Ławnicy odpowiedzieli następująco: ośmiu podało, że przyczyną jest duży prestiż społeczny, dziewięciu - dużo wolnego czasu, sześciu - chęć „dorobienia” pieniędzy,

siedemnastu - chęć poszerzenia kontaktów społecznych, dwudziestu ośmiu - chęć uczestniczenia w życiu społecznym, trzydziestu czterech - zainteresowanie prawem, ośmiu - rozwój zawodowy, trzech – inne. Jako inne powody wykonywania obowiązków orzeczniczych sędziowie społeczni wskazali na wykorzystanie posiadanej wiedzy: „kontynuacja po pracy zawodowej - emeryt, były pracownik wydziału dochodzeniowo-śledczego komendy wojewódzkiej policji”, „wykorzystanie swojej wiedzy zawodowej” i „wykorzystanie wiedzy prawniczej uzyskanej na studiach oraz wiedzy zawodowej”. Wskazane zagadnienie ilustruje poniższy wykres.

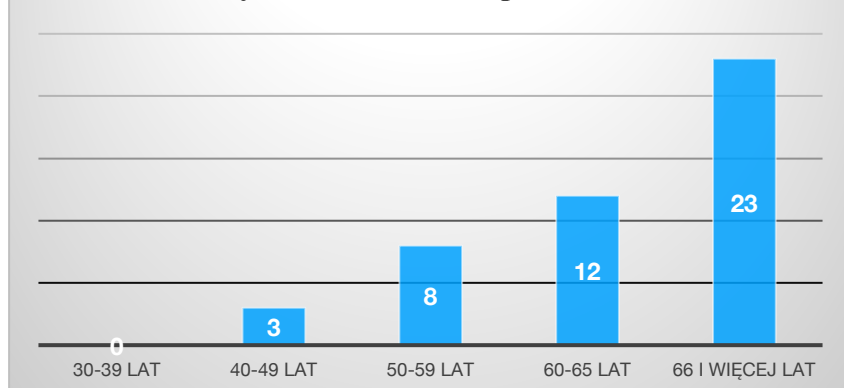

Metryczka

Ostatnią część kwestionariusza dla ławników stanowiła tzw. metryczka, celem uzyskania innych informacji o ankietowanych, które będą pomocne przy opracowaniu wyników. Wskazana część jest zwykle umieszczana na końcach ankiet.

Pierwsze pytanie w metryczce dotyczyło płci. Trzydzieści sześciu respondentów stanowiły kobiety (78 %). W ankiecie wzięło udział dziewięciu mężczyzn (20 %). Jeden ławnik zaznaczył, że nie chce podawać płci (2 %). Żaden z ankietowanych nie zaznaczył wariantu „inna”.

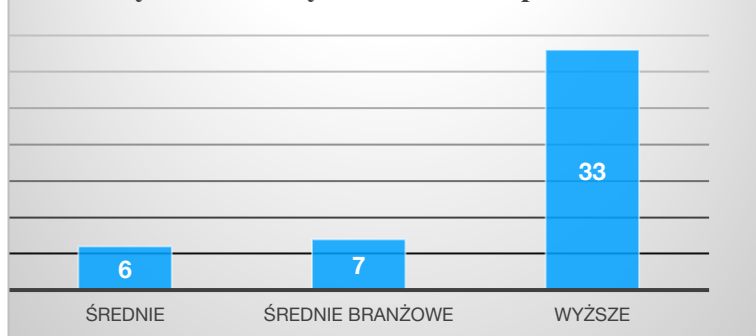
Wykres 31. - wiek respondentów

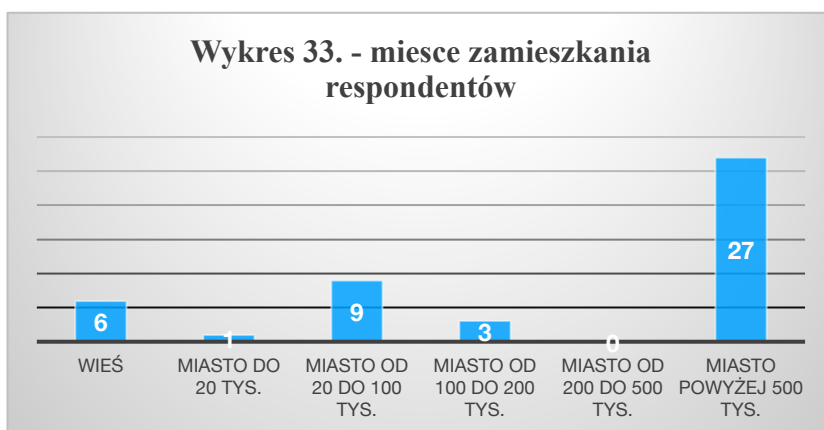
50 – 59 lat, dwunastu w wieku 60 – 65 lat i dwudziestu trzech w wieku 66 i więcej lat. Wskazane zagadnienie ilustruje wykres obok.

Następne pytanie dotyczyło wykształcenia. Sześciu ławników wskazało, że posiadają średnie wykształcenie, siedmiu – średnie branżowe, a trzydziestu trzech – wyższe. Wskazane zagadnienie ilustruje wykres obok.

Wykres 32. - wykształcenie respondentów

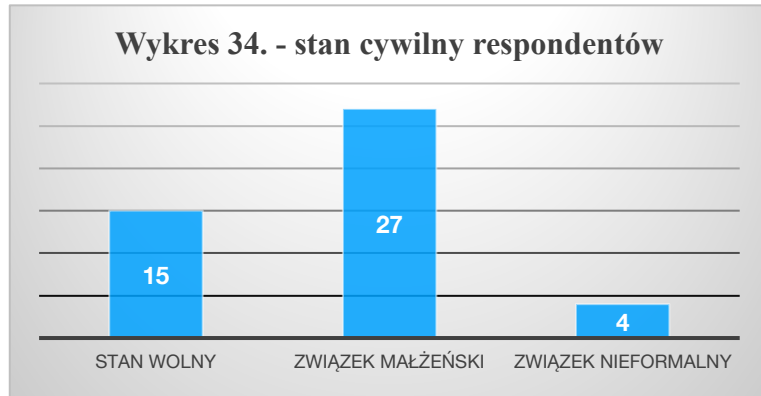
Wykres 33. - miejsce zamieszkania respondentów

mieszkańców, trzech w mieście od 100 do 200 tys. mieszkańców, dwudziestu siedmiu w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców, zaś żaden respondent nie zadeklarował, że zamieszkuje w mieście od 200 do 500 tys. mieszkańców. Wskazane zagadnienie ilustruje wykres obok.

Kolejne pytanie odnosiło się do miejsca zamieszkania. Ankietowani wskazali, że zamieszkują: sześciu - na wsi, jeden - w mieście poniżej 20 tys. mieszkańców, dziewięciu w mieście od 20 do 100 tys.

Ostatnie pytanie dotyczyło stanu cywilnego. Ławnicy wskazali: piętnastu pozostaje w stanie wolnym, dwudziestu siedmiu – w związku małżeńskim, zaś czterech – w związku nieformalnym. Wskazane zagadnienie ilustruje wykres obok.

5.4. Zestawienie wyników ankiet przeprowadzonych pośród obu przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości

Dokonując analizy powyższych wyników ankiet, można dojść do następujących wniosków: sędziowie nie zawsze zapoznają ławników z aktami. Są oni krytyczni w stosunku do wiedzy posiadanej przez sędziów społecznych zarówno przed jak i po pełnieniu urzędu. Ze wskazanej perspektywy sędziów można dojść także do innego wniosku – instytucja ławnika nie spełnia swojej roli w zakresie obowiązków orzecznich przez obywateli i konieczna jest zmiana w jej zakresie, chociażby przez wprowadzenie kompleksowych szkoleń z zakresu prawa karnego materialnego i procesowego oraz oceny dowodów.

Sędziowie (większość z nich) dostrzegają konstytucyjną podstawę udziału czynnika społecznego i konieczność jej udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości chociażby w sprawach o zbrodnie, co demonstruje wykres nr 3. Jednak nie wszyscy sędziowie zdają się znać podstawę konstytucyjną instytucji sędziów społecznych (art. 182 Konstytucji RP), bowiem aż 8 z 32 ankietowanych (25 %) uważa, że ławnicy nie powinni orzekać w żadnych sądach. Nie można jednak całkowicie usunąć ławników z sądów karnych.

Sędziowie wskazują, że ławnicy czynnie uczestniczą (częściej lub rzadziej) w czasie rozprawy, zadając pytania uczestnikom postępowania. Ławnicy częściej uczestniczą jednak w etapie narady i głosowania, niż podczas rozprawy. Można zastanowić się nad przyczyną intensyfikacji udziału sędziów społecznych w tej fazie postępowania. Przyczyna wydaje się prosta – w czasie narady i głosowania nie biorą udziału strony, świadkowie, biegli, ta faza nie przebiega już w sposób dynamiczny. Ławnicy mogą dopytać sędziów o poszczególne kwestie oraz spokojnie zastanowić się nad zabraniem głosu. Należy uznać, że przeciwdziałać

wskazanym problemom mogłyby szkolenia dla ławników, w których uczestniczyliby oni w symulacjach rozprawy i mogli przeciwiczyć zadawanie pytań stronom.

Odnosząc się do zagadnień, które najczęściej poruszają ławnicy podczas narady i głosowania, można również uznać, że przyczyną intensyfikacji ławników w zakresie kar i środków karnych w odniesieniu chociażby do winy, kwalifikacji prawnej, przepadku, środków kompensacyjnych czy pozostałych kwestii jest ogólna znajomość kar w odróżnieniu od chociażby kwalifikacji prawnej czynów. Także i w tym zakresie należy wskazać, że sędziowie społeczni powinni uczestniczyć w szkoleniach w zakresie prawa karnego materialnego, co pozwoliłoby im prawidłowo wskazywać poprawną kwalifikację prawną czynu, co nie jest kwestią prostą. Inną przyczyną mniejszego udziału ławników w omawianiu kwestii kwalifikacji prawnej czynu może być brak ich wątpliwości w tym zakresie i dzielenie opinii sędziego zawodowego.

Odnosząc się do kwestii, czy ławnicy pomogli sędziom w podjęciu ostatecznej decyzji i wydaniu wyroku, większość sędziów (53 %) wskazała, że nie miało to miejsca. Przyczyn należy tu upatrywać w braku szkoleń ławników w zakresie prawa materialnego i procedury karnej. Trudno jednak szerzej odnieść się do wskazanej kwestii, bowiem nie każdy ławnik posiada zaplecze zawodowe, które mogłoby pomóc sędziom (np. wykształcenie medyczne, ekonomiczne). Również nie każda sprawa skupia zagadnienia, w których ławnicy mogliby się wykazać.

Sędziowie raczej dobrze oceniają współpracę z ławnikami. Jako problemy wskazują zdecydowanie brak wykształcenia prawniczego, co można by przezwyciężyć przez zorganizowanie wspomnianych szkoleń. Sędziowie dostrzegli możliwość pomocy ze strony ławników w zakresie ich doświadczenia życiowego i znajomości życia codziennego. Niektórzy spośród sędziów wskazali również na atuty w postaci posiadanego przez ławników wykształcenia kierunkowego (np. medycznego).

Zdecydowanie sędziowie nie uznają instytucji sędziego społecznego jako niezbędnej dla funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości oraz gwaranta niezawisłości sędziowskiej. Z jednej strony należy zgodzić się z obranym punktem widzenia. Z drugiej zaś można zastanowić się, czy ich perspektywa jest prawidłowa. W sytuacji intensywnego udziału ławników w rozprawach, wzrastania ich świadomości prawnej, ławnicy mogliby dawać świadectwo prawidłowego funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości i być głosem obrony dla pojawiających się w przestrzeni publicznej atakach na sędziów.

Sędziowie dostrzegają konieczność poddania instytucji zmianom. Kilku sędziów wskazało na konieczność wprowadzenia kompleksowych szkoleń dla ławników, ich

ograniczenie do spraw, w których można wykorzystać posiadaną wiedzę pozaprawniczą czy selekcję osób pełniących funkcje orzecznicze do aktywnych zawodowo. Są to wartościowe postulaty, które należy mieć na uwadze.

Oceniając pytanie otwarte, dotyczące wprowadzenia zmian w zakresie instytucji ławy przysięgłych czy sędziów pokoju, należy podzielić punkt widzenia sędziów oraz wskazać, że pytanie to miało charakter prowokacyjny. Wartościowe są oceny sędziów odnoszące się do nieprzystawania wspomnianych instytucji do polskich realiów prawnych. Sędziowie dostrzegają także, że zmiany te miałyby charakter rewolucyjny, prowadziły do orzekania przez podmioty bez wykształcenia prawniczego, jak również do odejścia od orzekania przez podmioty fachowe do podmiotów kierujących się emocjami. Za akceptowalne można by ewentualnie uznać wprowadzenie niezawodowego podmiotu orzekającego w sprawach o wykroczenia, celem odciążenia sędziów, ewentualnie oddanie tych spraw do organów administracyjnych.

Odnosząc się do wyników ankiet po stronie ławników należy uznać, że przeceniają oni swoją wiedzę z zakresu prawa oraz nie dostrzegają poważnych problemów w jej zakresie. Konieczne jest poddanie ich szkoleniom przed pełnieniem funkcji orzeczniczych. Większość ławników (54 %) uczestniczy czynnie podczas rozprawy zdając pytania. Biorąc pod rozwagę okoliczność, że zdecydowana większość sędziów społecznych, bo aż 98 % ankietowanych pełniło funkcję po raz kolejny, nie jest to zadowalający wynik. Również nieprzekonujące są przyczyny niezadawania pytań w czasie rozprawy. Za sprawą szkoleń z uczestnictwa w rozprawie ławnicy mogliby w sposób czynny (bez obaw) brać udział w rozprawie i zadawać pytania bez pośrednictwa sędziego zawodowego, nadażając za dynamiczną rozprawą.

Odnosząc się do trudności po stronie ławników w czasie rozprawy, należy wskazać, że niektóre z nich - dynamika postępowania, krępująca obecność przedstawicieli mediów, nieznajomość prawa czy nieznajomość akt sprawy, można by usunąć właśnie dzięki wprowadzeniu szkoleń z analizy akt sprawy, prawa karnego materialnego i procesowego, symulacji rozprawy. Również w ten sposób można usunąć problemy pojawiające się w czynnym uczestnictwie ławników w czasie narady i głosowania. Oczywiście należy postawić tezę, że nie w każdej sprawie głos ławnika w czasie narady i głosowania może mieć znaczący charakter i przyczynić się do rozstrzygnięcia sprawy i rozwiązania problemu prawnego. Należy jednak przeciwdziałać sytuacji, w których sędziowie społeczni nie będą w ogóle uczestniczyć czynnie w czasie narady i głosowania, a jednak i tacy się znaleźli wśród ankietowanych. Zdecydowanie częściej ławnicy dyskutowali w czasie narady w zakresie kary i środków karnych, niż innych zagadnień, co prowadzi do wniosków zgodnych z tymi, które

wyprowadzono już na gruncie ankiet przeprowadzonych u sędziów. Przyczyną jest ogólna znajomość kar w odróżnieniu od chociażby kwalifikacji prawnej czynów.

W zakresie przegłosowania sędziów i złożenia zdania odrębnego, należy wskazać, że niektóre odpowiedzi ławników mogą być niepokojące, bowiem prowadzą do wniosku, że nie znają oni instytucji – zgłosili zdanie odrębne, ale jednocześnie nie wiedzą, że mogą je zgłosić. Poddaje to w wątpliwość sens istnienia instytucji, kiedy ławnicy nie wynoszą nic z pełnionej roli społecznej i nie dochodzi do wzrostu ich świadomości prawnej. Można jedynie usprawiedliwiać zaistniałą sytuację, że jest to przypadek jednorazowy i wynika z nieuwagi ankietowanego przy wypełnianiu kwestionariusza.

Ławnicy raczej nie dostrzegają problemów w zakresie współpracy z sędziami. Wskazują oni, że niemalże w każdej kwestii mogą pomóc sędziom przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, nie tylko (jak wskazali sędziowie) w zakresie doświadczenia życiowego, czy znajomości życia codziennego.

Jako problemy pojawiające się w zakresie pełnionej funkcji najczęściej wskazywano na niskie wynagrodzenie, złą organizację pracy w sądzie, brak wiedzy prawniczej, obszerność sprawy, czy używane togi. Należy uznać, że kilka z nich można by rozwiązać za sprawą wielokrotnie podnoszonych już szkoleń. Używane togi można by zastąpić togami, które byłyby personalizowane dla ławników, za które uiszczaliby oni stosowane opłaty.

Ławnicy zdecydowanie wskazali, że pełniona przez nich funkcja jest niezbędna dla funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości oraz stanowi gwarant niezawisłości sędziowskiej. Można zastanowić się, czy rzeczywiście obrona przez nich funkcja ma dla nich wymiar misyjny, czy może udzielona odpowiedź ma charakter szablonowy. Odnosząc się do tego pytania przez pryzmat innych udzielonych odpowiedzi – niezadawanie pytań na rozprawie (46 %), nieuczestniczenie czynnie w czasie narady i głosowania (13 %), wskazywanie jako największy problem niskiego wynagrodzenia (37 %), należy uznać, że ławnicy podchodzą do pełnionej funkcji (prawie połowa z nich) w sposób materialistyczny, celem realizacji swoich partykularnych interesów. Nie mają żadnej misji społecznej. Przejawiają również za tym odpowiedzi udzielone w zakresie poddania instytucji przemianom (przeciwko odpowiedziało się 37 %, za 41 %). Skoro ławnicy nie realizują założonego celu, nie wypełniają należycie swoich obowiązków, to dlaczego większość z nich nie chce przemian, w postaci np. zmniejszenia udziału w rozprawach (żaden z ankietowanych nie zaznaczył tej odpowiedzi)? Najczęściej odpowiadali oni, że zmiany powinny objąć zwiększenie udziału ławników i zwiększenie ich wynagrodzenia.

Dokonując całościowej oceny udziału ławników w procesie karnym w perspektywie przeprowadzonych badań empirycznych, należy dojść do następujących wniosków: ławnicy podchodzą do instytucji patrząc ze swojego punktu widzenia, dla swojego dobra, a nie dobra ogółu i rozpoznawanej sprawy, przez co ich podejście jest ograniczone. Można dojść do wniosku, że ich podejście ma charakter materialistyczny, nastawiony na realizację swoich celów – poszerzenie kontaktów społecznych, czy zwiększenie zarobków. Jedynym czynnikiem „ratującym” sytuację i postrzeganie sędziów społecznych jest wybranie przez zdecydowaną większość respondentów (34 osoby) odpowiedzi „zainteresowanie prawem” na pytanie odnoszące się do przyczyny pełnienia funkcji. Być może tylko część spośród ankietowanych dąży do realizacji swojego partykularnego interesu, zaś spełnienie „misji orzecniczej” jest zadaniem reszty.

5.5. Zmiany w wymiarze sprawiedliwości przez pryzmat badań z lat 60-70 i 90 XX wieku

Podobne badania do przeprowadzanych w toku przygotowywania rozprawy doktorskiej były przeprowadzane dwukrotnie w ciągu ostatnich 55 lat, zaś wyniki zaprezentowano w dwóch publikacjach naukowych wydanych w 1970 roku oraz w 1994 roku. Należy zauważyć, że na przestrzeni ponad półwieku niektóre z uzyskanych odpowiedzi, pomimo licznych przemian kulturowych, zwiększenia dostępu do mediów społecznościowych oraz nowych technologii były tożsame lub takie same. Wobec licznych przemian w zakresie ułatwienia dostępu do edukacji czy kultury, nie doszło do wzrostu kultury prawnej w zakresie świadomości społeczeństwa. Doszło jednak do zmiany ankietowanych. W odniesieniu do ławników są to głównie kobiety z wyższym wykształceniem, zaś uprzednio byli to mężczyźni z wykształceniem średnim¹⁶¹⁴.

Przeprowadzone w latach 60 XX badania wykazały, że ławnicy częściej niż aktualnie zgłaszali zdanie odrębne, odnosiło się ono częściej do kary niż do winy. Tendencje ławników skłaniały się ku orzekaniu niższych kar niż orzekali sędziowie. Sędziowie zawodowi dążyli do wymierzania kar pośrednich. Różnic w powyższych postawach upatrywano w odrębnej roli orzecniczej. Sędziowie społeczni często kierowali się emocjami podczas sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Jedynie nieliczni ławnicy zdawali sobie sprawę z nieuchronności kary wymierzanej za popełnione przez sprawcę przestępstwo. Na gruncie wskazanych badań zwrócono uwagę na istotną kwestię, jaką jest przenikanie rutyny ze środowiska sędziów na

¹⁶¹⁴ A. Siemaszko (red.), *Ławnicy. Rezultat badań empirycznych*, Warszawa 1994, s. 76-78.

ławników i konieczność ograniczenia pełnionej funkcji społecznej do maksymalnie trzech kadencji. Orzekanie przez ławników z dużym stażem powoduje odejście od orzekania czynnika społecznego, tworząc „korpusy zawodowych ławników”, którzy kierują się bardziej przestrzeganiem prawa niż doświadczeniem życiowym. Z drugiej strony, badacze zwrócili uwagę, że ławnicy z dłuższym stażem częściej wchodzi w dyskusję z sędziami oraz zgłaszają *votum separatum*¹⁶¹⁵. Należy zatem uznać, że, podobnie jak w przypadku sędziów zawodowych, w przypadku jednej grupy, osoby z większym stażem zawodowym będą podchodzić do sprawy wraz z nabywaniem kompetencji w sposób szablonowy, inne zaś osoby będą zajmować się nią bardziej skrupulatnie. Może to dotyczyć zarówno sędziów społecznych jak i zawodowych.

W zakresie badań, których wyniki zaprezentowano w 1994 roku również (podobnie jak na gruncie ankiet przeprowadzonych w toku przygotowywania rozprawy doktorskiej) wskazywano na rozbieżność stanowisk badanych sędziów i ławników. Sędziowie społeczni częściej doceniali swoją obecność w postępowaniu, pozytywny wpływ na nie, jak również przydatność dla wymiaru sprawiedliwości. Perspektywa sędziów nie miała już tak optymistycznego charakteru. Zdecydowanie częściej uznawali oni za potrzebny udział ławników w sprawach karnych o zbrodnie. Było to zrozumiałe z uwagi na konieczność społecznej kontroli w sprawach zagrożonych wysokimi karami. Nie brakowało jednak postulatów wprowadzenia instytucji ławy przysięgłych orzekającej w najpoważniejszych sprawach, zniesienia instytucji ławników czy ograniczenia zakresu orzekania społeczeństwa¹⁶¹⁶. Ławnicy wybrani na kolejne kadencje zdecydowanie częściej zgłaszali zdanie odrębne, zatem znali swoją rolę w postępowaniu i wzrastała ich świadomość prawna. Również w większej liczbie spraw wchodził w polemikę z sędzią¹⁶¹⁷.

Inaczej niż obecnie, w latach 90 XX wieku miało miejsce zjawisko narzucania swojego stanowiska ławnikom przez sędziego zawodowego. We wszystkich sytuacjach, w których sędzia wprowadził ławników w zakres rozpoznawanej sprawy, zaprezentował on swoje stanowisko, następnie dążył do wydania obranego przez siebie rozstrzygnięcia. Niekorzystna była również znacząca liczba wydawania rozstrzygnięć będących arbitralną decyzją sędziego zawodowego bez uwzględnienia stanowisk ławników w toku narady i głosowania, kiedy wyroki zapadały pomimo przegłosowania sędziego zawodowego przez ławników¹⁶¹⁸. Z

¹⁶¹⁵ S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników w postępowaniu karnym: opinie a rzeczywistość: studium prawnempiryczne*, Warszawa 1970, s. 65-66, 174-199.

¹⁶¹⁶ A. Siemaszko (red.), *Ławnicy. Rezultat badań...*, s. 23-28, 42.

¹⁶¹⁷ S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników...*, s. 66.

¹⁶¹⁸ S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników...*, s. 77-85.

perspektywy sędziów pozytywna ocena partycypacji obywateli w procesie dotyczyła ich aktywności w toku narady i głosowania. Zaangażowanie podczas rozprawy nie zostało już tak pozytywnie ocenione. Krytyce ze strony czynnika zawodowego podlegał brak prawniczych kwalifikacji, zbyt emocjonalność, czy wreszcie zbyt niskie wykształcenie (często średnie i podstawowe). Sędziowie dostrzegali jednak konieczność partycypacji społeczeństwa z uwagi na budowanie zaufania do wymiaru sprawiedliwości czy posądzanie o stronniczość czynnika zawodowego. Zdecydowanie częściej opowiadano się za potrzebą zreformowania instytucji ławników (z uwagi również na kwestie finansowe, czy przewlekłość postępowania) niż jej zniesienia. Postulowano wprowadzenie szkoleń, a nawet obowiązkowych egzaminów. Wskazywano, że pozostawienie samych składów zawodowych mogłoby wpłynąć negatywnie na wymiar sprawiedliwości i przyczynić się do zwiększenia krytyki rozstrzygnięć uznawanych za arbitralne. Za wskazaną argumentacją przemawiała również praktyka zagraniczna¹⁶¹⁹.

Odnosząc się do różnic w zakresie przeprowadzonych badań, należy wskazać, że w odniesieniu do wyników uzyskanych w latach 70 XX wieku nie zaszły większe różnice, ewentualnie badaniu respondentów poddano inne zagadnienia, których nie uwzględniono w aktualnych, jakimi są zagadnienia związane z wymierzaniem niższych kar przez ławników. Wskazana kwestia była podnoszona przez sędziów, którzy w nieformalnych wywiadach podnosili, że ławnicy, nie znając przepisów z prawa karnego materialnego (wymiaru kary za dane przestępstwo, braku możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary w określonej sytuacji procesowej) proponują często wymierzenie niższej kary za dany czyn niż możliwa do orzeczenia.

Główną różnicą między badaniami przeprowadzonymi w latach 90 XX wieku¹⁶²⁰, a aktualnymi wynikami badań jest natomiast kwestia, która obecnie nie ma już miejsca, jaką było wydanie wyroku wbrew uzyskanej większości głosów w odniesieniu do danego zagadnienia, które uznawał za słuszne sędzia zawodowy. Trudno odnieść się do wskazanego problemu, bowiem wydanie orzeczenia z naruszeniem zasady większości głosów stanowi aktualnie bezwzględny przyczynę odwoławczą z art. 439 § 1 pkt 6 k.p.k. W okresie obowiązywania k.p.k. z 1969 roku wskazywane uchybienie nie stanowiło bezwzględnego powodu uchybienia orzeczenia z art. 388 k.p.k. z 1969 r., zaś mogło stanowić względną przyczynę odwoławczą z art. 387 pkt 2 k.p.k. z 1969 r. w postaci obrazy przepisów postępowania, jeżeli mogła ona mieć wpływ na treść orzeczenia. Sędziowie zawodowi, uznając, że naruszenie zasady większości

¹⁶¹⁹ A. Siemaszko (red.), *Ławnicy. Rezultat...* s. 29, 42-44, 48-49, S. Zawadzki, L. Kubicki. (red.), *Udział ławników...*, s. 59, 63.

¹⁶²⁰ Pojawiła się ona również na gruncie wcześniejszych badań, zob. L. Kubicki, *Z problematyki badań empiryczno-prawnych nad udziałem ławników w postępowaniu karnym*, PiP, Nr 1, 1967, s. 34.

głosowania nie wpłynie na wydany wyrok, wydawali go pomimo przegłosowania przez ławników. Ostateczna ocena wpływu uchybienia na wydany wyrok należała ostatecznie do sądu odwoławczego. Tak wydane orzeczenie było wyrazem negatywnego stosunku sędziów zawodowych i środowiska prawniczego wobec ławników. Sędziowie często ignorowali dominujące stanowisko ławników, jak również fakt bycia przegłosowanym podczas narady. Stanowiło to odzwierciedlenie postulatów bezcelowości i nieprzydatności instytucji w wymiarze sprawiedliwości¹⁶²¹.

W zakresie innych zagadnień, uzyskane wyniki były zbliżone – również w odniesieniu do dostrzegania konieczności udziału czynnika społecznego w sprawach karnych, celem przeciwdziałania rutynie oraz zapewnieniu społecznego postrzegania sprawiedliwości w sprawach o najcięższe przestępstwa.

Kolejnym istotnym zagadnieniem poruszonym w badaniach z lat 90 XX wieku jest kwestia związana z problemami dotyczącymi instytucji. Tożsame wyniki osiągnięto w zakresie konieczności ograniczenia orzekania ławników do określonych wypadków, zapewnienia „fachowego” udziału sędziów społecznych – odnosząc się do dopuszczenia ławników posiadających kompetencje z zakresu medycyny, ekonomii (z perspektywy sędziów zawodowych). W obu badaniach zwraca się uwagę na odmienne podejście ławników i sędziów do oceny wiedzy sędziów społecznych, a także na konieczność wprowadzenia szkoleń dla ławników. Porównanie wyników obu przeprowadzonych badań prowadzi do negatywnej oceny instytucji ławników jak również samego wymiaru sprawiedliwości. Warto zwrócić uwagę, że w okresie przeprowadzania badań ławnicy orzekali również w sądach rejonowych, a zasadą w sprawach karnych było orzekanie z udziałem czynnika społecznego. Przez 31 lat jedyną przeprowadzoną reformą było ograniczenie udziału czynnika społecznego poprzez zniesienie partycypacji obywateli w sądach rejonowych. Nie zdecydowano się wprowadzić szkoleń dla ławników, które już wtedy wskazywano za celowe, tym bardziej, że z pewnością znalazłyby się osoby chętne do ich przeprowadzenia. Obawę w zakresie dalszego funkcjonowania instytucji budzi brak jakiegokolwiek zainteresowania w odniesieniu do chęci jej transformacji. Wydaje się, że wyłączenie ławników z sądów rejonowych nie przyniosło pozytywnych aspektów ich funkcjonowania. Można się zastanowić, czy nie lepszym byłoby wprowadzenie innego kryterium orzekania ławników w poszczególnych sprawach niż podział na klasyfikację przestępstw na zbrodnie i występki. Być może zasadnym byłby podział na kategorie związane z przedmiotem ochrony dóbr prawnych i zapewnienie udziału ławników w sprawach, gdzie

¹⁶²¹ L. Kubicki, *Z problematyki badań...*, s. 34.

można wykorzystać ich wiedzę pozaprawniczą – życie i zdrowie człowieka (udział lekarzy), bezpieczeństwo w komunikacji (udział zawodowych kierowców – zasadne dla sędziów bez prawa jazdy), czy przestępstwa gospodarcze (tu tylko ekonomiści).

5.6. Podsumowanie badań empirycznych

Podsumowanie przeprowadzonych badań będzie odnosić się głównie do kwestii o podłożu społecznym, socjologicznym, a mniej prawnym, z uwagi na poszukiwanie przyczyn uzyskanych wyników. Podsumowując badania empiryczne, należy dojść do niepokojących wniosków, odnoszących się do materialistycznego podejścia ławników do pełnionej funkcji orzeczniczej i niezrozumienia instytucji. Warto zastanowić się, czy wskazany problem mógłby zostać przezwyciężony jedynie za pośrednictwem wprowadzenia kompleksowych szkoleń z zakresu pełnienia funkcji ławnika, prawa karnego materialnego i procesowego, oceny dowodów, zabierania głosu w czasie rozprawy, czy jest to raczej problem systemowy, związany z obniżeniem wymagań i poziomu społeczeństwa oraz dążeniem do wzbogacenia i uzyskiwania dóbr materialnych. Grupą społeczną, która najczęściej pełni funkcje orzecznicze są zdecydowanie osoby starsze, które mają 60 i więcej lat (76 %). Wydaje się zatem, że podniesiony problem nie jest związany z objęciem funkcji ławnika przez pokolenia postrzegające ją w sposób konsumpcyjny, lecz jest to problem bardziej złożony, wynikający bardziej ze zmian społeczeństwa i postrzegania pełnionych funkcji. Inną przyczyną może być kwestia majątkowa związana z inflacją i poszukiwaniem źródła dochodu w pełnieniu funkcji orzeczniczej, aby osiągnąć większe zarobki obok uzyskiwanej emerytury. Należy zatem zastanowić się nad zmianami w zakresie wyboru ławników i dokonywanie selekcji spośród osób aktywnych zawodowo.

Kolejnym problemem może być ograniczona liczba osób pełniących funkcje orzecznicze, pełnienie ich przez osoby starsze czy małe zainteresowanie sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości. Należy zastanowić się, czemu dużym zainteresowaniem cieszy się kandydowanie w wyborach samorządowych, a trudno jest wybrać osoby pełniące funkcję ławnika? Można domniemywać, że główną kwestią są otrzymywane diety, wynagrodzenia, które w przypadku radnych wypadają korzystniej niż w odniesieniu do ławników, ale czy problem nie jest głębszy¹⁶²². Może poprzez zmianę postrzegania wymiaru sprawiedliwości podejście kandydatów na ławników byłoby inne i więcej osób brałoby udział w wyborach na sędziego społecznego? Można zastanowić się także nad częstszym organizowaniem symulacji

¹⁶²² M. Wenclik, *Ewolucja instytucji...*, s. 71.

rozpraw, czy innych inicjatyw z udziałem osób spoza zawodów prawniczych, celem poprawy wizerunku wymiaru sprawiedliwości. Konieczne byłoby także zachęcanie społeczeństwa do pełnienia roli ławników. Problemy w zakresie instytucji wydają się być bardziej związane z zakresem postrzegania sądów, a nie tylko w zakresie samej funkcji ławnika. Można zastanowić się, czy przez stworzenie koncepcji „przyjaznych sądów”, zmianę postrzegania ławników i wprowadzenie szkoleń nie doszłoby do poprawy pełnienia ich roli orzeczniczej. Funkcja radnego wiąże się z pewnym prestiżem społecznym, zaś sędziego społecznego, niekoniecznie.

Rozdział 6. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w ujęciu modelowym

Reformy udziału ławników w orzekaniu w polskim postępowaniu karnym są przedmiotem debaty publicznej oraz pojawiają się w dyskursie prawniczym od wielu lat. Dyskusje dotyczące roli ławników w polskim systemie prawnym koncentrują się na kilku kluczowych obszarach, które mogą stanowić podstawę dla potencjalnych reform, takich jak: forma udziału czynnika społecznego, forum orzekania, orzekanie razem z czynnikiem zawodowym lub samodzielnie, zmniejszenie, zwiększenie partycypacji obywateli, czy ich powrót do sądów rejonowych. Warto rozważyć wskazane postulaty, celem stworzenia modelu udziału czynnika społecznego, który sprawdziłby się w prawie polskim (mając na uwadze polskie realia historyczne i kulturowe).

Należy wskazać na tradycyjny podział partycypacji obywateli w postępowaniu karnym na trzy warianty - udział tzw. totalny, czego przejawem są sędziowie pokoju (pierwszy wariant) oraz udział tzw. mieszany w dwóch odmianach. Jego przykład stanowią z jednej strony składy liczące sędziów zawodowych i ławników, którzy orzekają wspólnie (drugi wariant), a z drugiej, ława przysięgłych decydująca o winie lub niewinności oskarżonego i zostawiająca dla sędziego zawodowego rozstrzygnięcie o karze (trzeci wariant).

6.1. Zmniejszenie liczby spraw z udziałem ławników

Obecnie ławnicy biorą udział w stosunkowo niewielkiej liczbie spraw karnych, głównie w sprawach o najcięższe przestępstwa. Istnieją głosy sugerujące, aby jeszcze bardziej ograniczyć zakres spraw, w których ławnicy biorą udział, co mogłoby odciążyć wymiar sprawiedliwości i skrócić czas trwania procesów. Alternatywnie, niektórzy sędziowie w toku badań empirycznych opowiadali się za zniesieniem tej instytucji¹⁶²³.

Społeczeństwo postrzega niekiedy rolę ławnika jako mniej istotną niż sędziego, zwłaszcza w kontekście złożonych spraw wymagających specjalistycznej wiedzy prawniczej. Istnieją również głosy krytyczne wobec samego modelu udziału ławników, wskazujące na to, że ich rola w postępowaniach może być nieadekwatna, zwłaszcza gdy chodzi o sprawy wymagające wspomnianej już wiedzy. Wzrost specjalizacji w systemie prawnym doprowadził już do odejścia od orzekania ławników przed sądami rejonowymi.

¹⁶²³ Szerzej: zob. rozdział 5.2., opis przed wykresem 15.

W zakresie zmniejszenia udziału ławników w sprawach karnych, należy wskazać również na zmniejszającą się liczbę osób chętnych do pełnienia funkcji ławnika, co jest efektem zmniejszonego zainteresowania obywateli sprawami publicznymi (inaczej niż w przypadku pełnienia obowiązków radnego, które są oceniane jako bardziej „prestżowe” w odniesieniu do ławników).

Zmniejszenie udziału ławników, choć może prowadzić do większej specjalizacji w sądach, wiąże się także z pytaniem o równowagę między obywatelskim uczestnictwem a profesjonalizmem w systemie wymiaru sprawiedliwości. Z jednej strony, udział ławników to forma demokratycznego uczestnictwa obywateli w procesie sądowym, z drugiej strony, mogą pojawić się obawy dotyczące ich efektywności w sprawach wymagających większej wiedzy prawniczej. Zmiana roli ławników w społeczeństwie wiąże się z różnymi dylematami, które mogą być przedmiotem debat zarówno wśród prawników, jak i w szerszym kontekście społecznym (socjologicznym czy psychologicznym).

W oparciu o powyższe rozważania, należy jednak opowiedzieć się stanowczo przeciwko dalszemu ograniczeniu udziału ławników w sprawach karnych. Dalsze zmniejszenie partycypacji sędziów społecznych w orzekaniu stanowi nie tylko naruszenie art. 182 Konstytucji RP, lecz również jej art. 4. W obecnym stanie prawnym obywatele posiadają rzeczywistą możliwość pełnienia funkcji w ramach władzy ustawodawczej i wykonawczej. Nie sposób uznać, że reprezentacja Narodu we władzy sądowniczej jest odpowiednia, gdy udział ławników w sprawach karnych został ograniczony do minimum.

Z zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji RP) należy bowiem wyprowadzić zasadę z art. 4 Konstytucji RP, a mianowicie zwierzchniej władzy narodu, która również stanowi podstawę do partycypacji obywateli w orzekaniu¹⁶²⁴. Z tego powodu, całkowita likwidacja udziału czynnika społecznego w wydawaniu orzeczeń w sprawach karnych powodowałaby niezgodność z ustawą zasadniczą¹⁶²⁵.

Jak słusznie wskazuje K. Girdwoyń, w państwach, które korzystają z modelu mieszanego, specjalizacja sądownictwa jest znacznie mniejsza. Jednym z powodów takiej sytuacji jest okoliczność, że sędziowie wykazują większą tolerancję dla partycypacji obywateli w wymiarze sprawiedliwości, gdy alternatywą dla obranego systemu jest sąd przysięgłych¹⁶²⁶.

Wobec rozważań prowadzonych w rozdziale 3.2., koniecznym byłoby ograniczenie udziału ławników w rozpoznawaniu spraw przed Sądem Najwyższym. Sens udziału czynnika

¹⁶²⁴ L. Garlicki, W. Sokalewicz, *Komentarz do art. 2...*, teza 5.

¹⁶²⁵ E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika...*, s. 71.

¹⁶²⁶ K. Girdwoyń, *Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza*, Warszawa 2021, s. 435-437.

społecznego w przypadku Sądu Najwyższego może budzić wątpliwości w zakresie dostępności innych form udziału czynnika społecznego, jak jawność rozprawy czy obecność przedstawiciela społecznego, które stanowią realizację zasady udziału czynnika społecznego poza sferą orzekania. Obywatele mogą uczestniczyć jako publiczność, czy *quasi*-strona w toku postępowania przed Sądem Najwyższym. W pewnej kategorii spraw sfera orzekania powinna bowiem zostać przeznaczona dla profesjonalistów. Jedną z nich są sprawy rozpoznawane przed Sadem Najwyższym¹⁶²⁷.

Na przestrzeni kilku lat funkcjonowania instytucji ławnika SN wokół niej pojawiały się liczne kontrowersje i problemy. Wśród nich kontrowersje natury politycznej¹⁶²⁸. Cennym postulatem mogą być opinie przeciwników instytucji ławników SN, którzy podnoszą, że jest ona ewenementem na skalę światową i nie sposób szukać jej odpowiednika w systemach prawnych innych państw. Wskazana kwestia może prowadzić do refleksji w zakresie sensu jej istnienia w ramach polskiego systemu prawnego i stopniowej likwidacji. Czynnikiem przesądającym o konieczności odchodzenia od instytucji jest wielokrotnie podnoszony zakres kompetencji orzeczniczych Sądu Najwyższego, w tym pełnienie roli sądu kasacyjnego i sprawowanie nadzoru judykacyjnego nad wydawanymi rozstrzygnięciami sądów powszechnych¹⁶²⁹.

6.2. Zwiększenie liczby spraw z udziałem ławników

Na skutek zbyt dużego zakresu partycypacji obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, wskazywania konieczności specjalizacji składów karnych oraz przyczyn ekonomicznych doszło do ograniczenia partycypacji ławników w sprawach karnych w sądach rejonowych. Patrząc na aktualnie pojawiające się postulaty w zakresie wprowadzenia sądów pokoju, szerszą partycypację obywateli o charakterze jakościowym poprzez wydawanie wyroków częściowych czy wdrożenia instytucji ławnika do Sądu Najwyższego, istotnym wydaje się rozszerzenie partycypacji obywateli w sprawach karnych.

Co zostało uprzednio wskazane, fakultatywny udział ławników w sądach rejonowych na podstawie art. 28 § 3 k.p.k. nie znajduje racji bytu, bowiem przepis ten nie jest stosowany w praktyce. Należy zastanowić się nad właściwym rozszerzeniem partycypacji obywateli w sprawach karnych, aby wprowadzone zmiany okazały się korzystne zarówno dla wymiaru sprawiedliwości, jak i społeczeństwa.

¹⁶²⁷ M. Basa, *Instytucja ławników...*, s. 95.

¹⁶²⁸ *Nie można...*

¹⁶²⁹ *Konflikt między ławnikami...*

Wydaje się, że najbardziej słusznym rozwiązaniem, byłoby pozostawienie ławników w sprawach karnych o zbrodnie w sądach okręgowych oraz rozszerzenie ich partycypacji w sprawach o poszczególne przestępstwa przed sądami tak rejonowymi jak i okręgowymi, biorąc jako kryterium przedmiot ochrony prawnokarnej poza podziałem na zbrodnię i występki.

Drugim wariantem zmiany zakresu udziału ławników poprzez zwiększenie ich partycypacji może być ogólna zmiana w zakresie przedmiotu rozpoznawania spraw, w których uczestniczą ławnicy. Kryterium byłoby zupełnie inne - nie ze względu na ciężar gatunkowy sprawy zbrodnia/występek, ale może zasadnym byłoby wprowadzenie ławników w poszczególnych sprawach, ze względu na przedmiot zamachu, dobro ochrony. W taki sposób powinno się przywrócić ławników w sądach rejonowych, w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, życiu i zdrowiu, czy przeciwko wolności, a więc we wszystkich tych, w których przydatne może być doświadczenie życiowe ławników czy ich wiedza z zakresu stosunków międzyludzkich. W tym wypadku ławnicy mogliby uczestniczyć we wszystkich rodzajach spraw – zarówno przed sądami rejonowymi i okręgowymi, w których górna granica wymiaru kary przekracza 5 lat. W przypadku spraw przed sądami okręgowymi zasadnym byłoby podwyższenie tej granicy do 8 lat, z uwagi na ciężar gatunkowy rozpoznawanych spraw. Poprzez przywrócenie ławników do wszystkich spraw przed sądami okręgowymi mogłoby dojść do podobnej sytuacji, co uprzednio w historii („nadmiaru” czynnika społecznego i odejścia od roli orzeczniczej społeczeństwa). Warto byłoby się zastanowić nad zapewnieniem udziału ławników również w niektórych sprawach dotyczących bezpieczeństwa w komunikacji (w takich jak wypadek komunikacyjny, czy katastrofa). Byłoby to zasadne wobec okoliczności, że ważne w nich jest doświadczenie związane z uczestnictwem w ruchu drogowym, a w mniejszym zakresie wiedza prawnicza.

O wprowadzeniu podobnych zmian poprzez przywrócenie ławników w sądach rejonowych wypowiada się również K. Girdwoyń. Wskazuje ona na krytykę w zakresie ograniczenia kategorii spraw z udziałem czynnika społecznego. Autorka przeprowadzonych badań doszła do tożsamyh konkluzji w zakresie konieczności partycypacji obywateli w sądach niższej instancji¹⁶³⁰.

W przypadku pozostawienia ławników w sprawach o przestępstwa gospodarcze powinno się utworzyć ławników zawodowych, korpusy ławnicze. W takim wypadku dopuszczalnym byłoby, aby jeden sędzia społeczny był ławnikiem, który posiada wiedzę ekonomiczną, księgową, matematyczną, drugi ławnik może być ławnikiem „zwykłym”.

¹⁶³⁰ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 445.

Korpusy ławników zawodowych byłyby organem o charakterze eksperckim (*expert lay judges*), który pełniłby rolę pośrednika pomiędzy zawodowymi sędziami, a sędziami społecznymi. Ich wiedza byłaby jednak zawodowa w zakresie ekonomii, nie zaś prawa.

W toku rozważań nad zwiększeniem udziału czynnika społecznego w procesie karnym należy stanowczo opowiedzieć się przeciwko wprowadzeniu ławników do sądów odwoławczych, w których rozstrzyga się problemy prawne. Stany faktyczne i postępowania dowodowe zostają jednak na poboczu rozważań. Ewentualne zagadnienia z tych obszarów nie polegają już na samych ustaleniach faktycznych, ale badaniu prawidłowości ustaleń sądu pierwszej instancji w kontekście zarzutów apelacyjnych i uchybień dokonanych przez sąd *meriti*. Należy uznać, że ławnicy nie przystają do tej kategorii spraw z uwagi – z reguły – na brak wykształcenia prawniczego.

Odnosząc się do krytycznego podejścia w zakresie ewentualnego wprowadzenia ławników w sądach odwoławczych, należy wskazać, że chociażby w prawie francuskim, apelacja wniesiona od wyroku wydanego przez sąd przysięgłych ma charakter niedewolutywny. Ten sam sąd rozpoznaje ją bowiem w innym składzie. Wskazany środek odwoławczy nie przysługuje od wyroków uniewinniających. Prawo francuskie nie zapewnia możliwości zaskarżenia innych rozstrzygnięć w toku postępowania przed sądem przysięgłym. Rozpoznanie apelacji przed *cour d'assises* odbywa się na mocy regulacji obowiązujących przed sądem I instancji. Istotną różnicą w stosunku do prawa polskiego jest przeprowadzanie pełnego postępowania dowodowego przed sądem odwoławczym. Także i w tym wypadku francuski ustawodawca daje prym zasadzie ustności, jawności i bezpośredniości¹⁶³¹. W prawie polskim sąd odwoławczy nie rozpoznaje już sprawy od nowa, nie przeprowadza bowiem całego postępowania dowodowego, lecz ewentualne uzupełniające. Z tego powodu ławnicy nie powinni orzekać w sądach odwoławczych, w których rozpoznaje się problemy prawne. Zagadnienia z zakresu stanów faktycznych należą do rzadkości. Polski model rozpoznawania apelacji ma bowiem charakter kontrolny.

Odnosząc się do rozszerzenia zakresu udziału czynnika społecznego w sprawach karnych, ławnicy byłiby pomocni w przypadku sędziów młodszych służbą, asesorów sądowych, którzy nie posiadają doświadczenia życiowego. Głos osób z doświadczeniem życiowym i zawodowym mógłby być pomocny w przypadku ustalenia stanu faktycznego czy oceny dowodów.

¹⁶³¹ D. Świecki, *Postępowanie apelacyjne...*, s. 105, 107, 109, 111.

Większe zaangażowanie społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości powinno niejako przy okazji przyczynić się do wzrostu świadomości prawnej obywateli (obserwując chociażby kulturę prawną Stanów Zjednoczonych Ameryki), a wydawane przez sąd wyroki powinny spotkać się z większym uznaniem z uwagi na legitymację społeczną. Warto też zauważyć jak bardzo korzystnym, z perspektywy wydawanych orzeczeń przez sędziów młodszych służbą, jest czynnik społeczny. Ławnicy często posiadają większe doświadczenie życiowe, pomocne w prawidłowej ocenie dowodów, która, według ustawy, kształtowana jest także w oparciu o zasady doświadczenia życiowego (art. 7 k.p.k.).

Wydaje się, że po zwiększeniu udziału czynnika społecznego poprzez powrót ławników do sądów rejonowych w określonych kategoriach spraw należałoby dokonać nowelizacji przepisu art. 28 § 3 k.p.k. w zakresie odnoszącym się do możliwości postanowienia o rozpoznaniu sprawy przez skład poszerzony - jednego sędziego i dwóch ławników lub trzech sędziów ze względu na szczególną zawilgość sprawy lub jej wagę poprzez pozostawienie tylko możliwości rozpoznania sprawy w składzie trzech sędziów.

6.3. Szkolenie i profesjonalizacja ławników

Ławnicy są co do zasady osobami z niewielkim lub żadnym przygotowaniem prawniczym, co może wpływać na jakość ich udziału w procesach. Nie mają – z reguły - ukończonych studiów prawniczych ani aplikacji kierunkowej – sędziowskiej. Konieczne jest zatem wprowadzenie obowiązkowych szkoleń dla ławników, aby lepiej przygotować ich do pełnienia swoich funkcji. Szkolenia mogłyby obejmować podstawy prawa karnego materialnego i procesowego oraz etyki zawodu sędziego z odniesieniem do ławników.

Brak wykształcenia prawniczego może doprowadzić do trudności w zrozumieniu skomplikowanych kwestii prawnych, szczególnie w złożonych sprawach. Szkolenie i profesjonalizacja ławników mogłyby poprawić jakość ich decyzji, ułatwiając im lepsze rozumienie przepisów, procedur sądowych oraz problemów doktrynalnych, które mają wpływ na wyrokowanie. Zaoszczędziłoby to czas w niektórych sprawach, gdy sędzia w czasie narady nie musiałby tłumaczyć obywatelom podstawowych kwestii prawnych oraz braku możliwości zastosowania określonej konstrukcji.

Profesjonalizacja ławników mogłaby zwiększyć zaufanie obywateli do wymiaru sprawiedliwości. Polegałaby ona na utworzeniu korpusów ławników zawodowych, którzy uczestniczyliby w rozpoznawaniu poszczególnych spraw, np. z zakresu przestępczości gospodarczej, w których przydatna dla sędziów zawodowych byłaby wiedza z zakresu

ekonomii czy matematyki, czy w sprawach z zakresu przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, w których warto byłoby zaangażować lekarzy.

W doktrynie dostrzega się konieczność profesjonalizacji ławników, wskazując, że jest to istotne, z uwagi na nieprzygotowanie sędziów społecznych do spraw, ich bierność, niski prestiż instytucji. Interesujące są przeprowadzone przez K. Girdwoyń badania o podłożu psychologicznym i wpływie wykształcenia i statusu społecznego na wywieranie nacisku na opinię innych członków składu orzekającego oraz zabieranie głosu w czasie narady i głosowania¹⁶³². Autorka postuluje wprowadzenie instytucji tzw. *expert lay judges*, którzy stanowiliby pewnego rodzaju „fachowych” sędziów niezawodowych, wybieranych spośród inżynierów, lekarzy czy psychologów. Ich specjalizacja w danej dziedzinie byłaby pomocna przy podejmowaniu decyzji procesowych, choć z ewentualnym niebezpieczeństwem dominacji nad sędziami zawodowymi. Tożsamy postulat podnoszono już na przestrzeni lat. Niższy status społeczny (np. posiadanie średniego wykształcenia) może czasem wpływać na poczucie własnej wartości ławników, co przejawia się mniejszym ich udziałem w rozprawie czy naradzie i głosowaniu. Tożsame wnioski wyprowadzali sędziowie Sądu Okręgowego w Łodzi, którzy podzielili się nimi ze mną podczas rozmów przy okazji przeprowadzania badań empirycznych. Szczególnie pozytywnie ocenia się ławników w izbach morskich, w których muszą oni posiadać wiedzę i odpowiednie wykształcenie zawodowe¹⁶³³.

Z uwagi na konieczność zmiany sposobu powoływania ławników, połączoną z obowiązkiem ich specjalizacji, wskazana nowelizacja może stanowić pewnego rodzaju postulat *de lege ferenda*, niemożliwy aktualnie do wprowadzenia. Wydaje się, że instytucja *expert lay judges* wiązałaby się z wprowadzeniem obowiązkowego udziału czynnika społecznego w pewnej kategorii spraw. Można rozważyć ewentualne wprowadzenie programu pilotażowego na pewnym obszarze kraju. Innym postulatem może być wprowadzenie wskazanych składów, które miałyby charakter fakultatywny, wzorem art. 28 § 3 k.p.k. Należy zastanowić się, czy nie prowadziłyby do niekorzystania z proponowanej instytucji (analogicznie, jak aktualne niestosowanie art. 28 § 3 k.p.k.)¹⁶³⁴.

Wprowadzenie odpowiednich szkoleń z zakresu etyki zawodowej, niezależności oraz bezstronności mogłoby pomóc ławnikom w lepszym pełnieniu ich roli, unikaniu wpływów zewnętrznych i podejmowaniu decyzji zgodnych z prawem. Często ławnicy są narażeni na

¹⁶³² Szerzej: K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 474-475.

¹⁶³³ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 479-490.

¹⁶³⁴ Szerzej: K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 479-494.

różnorodne wpływy, zarówno ze strony społeczeństwa, jak i mediów, dlatego szkolenie w tym zakresie jest kluczowe.

Ławnicy zasiadają w składzie sędziowskim obok sędziów zawodowych, co wiąże się z koniecznością współpracy. Szkolenie z zakresu komunikacji interpersonalnej oraz współpracy w zespole może pomóc w lepszym funkcjonowaniu składu orzekającego i sprawić, że procesy będą przebiegały sprawniej.

Wprowadzone szkolenia powinny wzorować się na tych z systemu prawnego Anglii i Walii dla *lay magistrates*, które obejmują zakres prawa obowiązującego, sposób przeprowadzania dowodów i kategorię spraw, które przyjdzie im rozpoznawać, aby jak najlepiej mogli oni wykonywać funkcje orzecznicze i zrozumieć pełnioną rolę w wymiarze sprawiedliwości¹⁶³⁵.

Szkolenie sędziów pokoju ma w Anglii i Walii charakter kompleksowy i wieloetapowy. Na początku *lay magistrates* uczestniczą w treningu wstępnym i przygotowują się do pełnienia nowej funkcji obok dwóch bardziej doświadczonych sędziów. Później ma miejsce *mentoring*. Sędziowie pokoju zostają przyporządkowani do swoich nauczycieli, którzy będą sprawować nad nimi opiekę przez pierwsze 12-18 miesięcy. Podczas szkolenia podstawowego (*core training*) sędziowie wizytują instytucje zajmujące się prawem karnym, aby zrozumieć ich kompetencje. Otrzymują również specjalny podręcznik dotyczący ich kompetencji orzecznich. W kolejnym etapie szkolenia - szkoleniu konsolidacyjnym (*consolidation training*), odbywającym się na koniec pierwszego roku pełnienia funkcji, następuje przygotowanie do pierwszej oceny sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Ewaluacja (*appraisal*) ma na celu podsumowanie dotychczasowej działalności sędziego pokoju, jak również wskazanie, czy jest on gotów do pełnienia funkcji orzecznich¹⁶³⁶.

Stosowny trening orzecznich nie kończy się jednak na wspomnianej ocenie. Sędziowie pokoju są ponadto poddawani okresowej ewaluacji raz na trzy lata, przed którą odbywają szkolenia przygotowawcze (*continuation trainings*). Uczestniczą oni również w kursach w zakresie nowelizacji prawnych (*update trainings*). Sędziowie pokoju mogą wybrać dodatkowe szkolenia w celu rozwoju zawodowego i wykonywania funkcji orzecznich w sprawach rodzinnych lub nieletnich¹⁶³⁷.

¹⁶³⁵ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 718-720.

¹⁶³⁶ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 165.

¹⁶³⁷ E. Johnston, T. Smith, *Criminal Procedure...*, s. 166.

Dobrym rozwiązaniem dla polskiego systemu prawnego i stworzenia optymalnych warunków dla ławników mogłoby być stworzenie kompleksowego programu edukacyjnego, który obejmowałby:

- szkolenie wstępne – odbywałoby się ono przed objęciem funkcji ławnika, obejmowałoby podstawy prawa materialnego, prawa procesowego i etyki zawodu;
- szkolenia cykliczne – miałyby na celu utrzymanie wiedzy ławników, jej aktualizację poprzez zapoznanie się z nowelizacjami prawa,
- warsztaty praktyczne - wprowadzałyby symulacje spraw sądowych, rozwiązywanie kazuśów, analizę orzeczeń sądowych oraz ćwiczenia związane z oceną dowodów.

Wprowadzenie systemu szkoleń i profesjonalizacji ławników powinno być monitorowane i oceniane, aby sprawdzić, czy rzeczywiście poprawia to jakość wymiaru sprawiedliwości. Regularne badania satysfakcji i efektywności wymiaru sprawiedliwości mogłyby pomóc w dostosowywaniu programu szkoleń do potrzeb i wyzwań, które napotykają ławnicy w trakcie swojej pracy. Inkorporowany system szkoleń powinien jednak przebiegać w mniejszym zakresie, niż przewiduje to prawo Anglii i Walii. Ławnicy, w odróżnieniu od sędziów pokoju, nie pełnią funkcji orzeczniczych samodzielnie. Wystarczającym byłoby wdrożenie przywołanych (trzyetapowych) szkoleń.

Choć idea szkoleń i profesjonalizacji ławników jest wartościowa, to wdrożenie takich rozwiązań wiąże się z pewnymi wyzwaniami. Przede wszystkim, należy zadbać o odpowiednie fundusze i zasoby ludzkie (osoby szkolące ławników), aby takie programy były dostępne i efektywne. Konieczne może być dostosowanie przepisów, aby ułatwić wprowadzenie takich zmian.

Profesjonalizacja i szkolenie ławników mają potencjał do znacznego podniesienia jakości wymiaru sprawiedliwości. Choć udział obywateli w orzekaniu jest fundamentem demokracji, odpowiednie przygotowanie i edukacja ławników mogą przyczynić się do bardziej sprawiedliwego i rzetelnego procesu sądowego. Wprowadzenie takich rozwiązań wymaga jednak skoordynowanego podejścia, zarówno ze strony organów państwowych, jak i samego wymiaru sprawiedliwości.

6.4. Zwiększenie wynagrodzenia ławników

Ławnicy otrzymują niskie wynagrodzenie, co nie zawsze rekompensuje czas poświęcony na uczestnictwo w rozprawach. Może to wpływać na motywację i ich zaangażowanie. Zwiększenie wynagrodzenia ławników mogłoby przyciągnąć bardziej

kompetentnych kandydatów, specjalistów z różnych dziedzin nauk. Wskazany postulat był podnoszony przez ławników w toku przeprowadzonych badań empirycznych i jako druga odpowiedź uzyskał najwięcej głosów¹⁶³⁸.

Wynagrodzenie jest jednym z czynników, które motywowało ławników do pełnienia funkcji. Większa motywacja może przełożyć się na lepszą jakość uczestnictwa w procesie sądowym i bardziej rzetelne podejście do pełnionej funkcji. Warto wskazać, że z urzędem radnego, który cieszy się dużo większym zainteresowaniem niż ławnik, wiąże się dużo wyższa gratyfikacja finansowa. Przekłada się to na większe zainteresowanie podczas wyborów samorządowych i wiąże z większym prestiżem.

Obecnie wynagrodzenie ławników w Polsce oraz w innych krajach bywa traktowane jako symboliczne i często nie pokrywa całkowitych kosztów związanych z pełnieniem funkcji. Zwiększenie wynagrodzenia mogłoby pomóc wyrównać nierówności, szczególnie w kontekście osób z mniej zamożnych rodzin, które mogą mieć trudności z poświęceniem czasu na pełnienie funkcji ławnika, jeśli nie będą miały odpowiedniego wynagrodzenia. Wyższe wynagrodzenie mogłoby przyczynić się do większej reprezentatywności ławników, zwłaszcza w kwestii socjoekonomicznych grup społecznych.

Wynagrodzenie ławnika za dzień sesyjny wynosi 212,21 zł w 2025 roku. Biorąc pod uwagę 12 dni w ciągu roku, w których maksymalnie można pełnić obowiązki orzecznicze (art. 170 § 1 p.u.s.p.), daje to łącznie 2.546,52 zł, zatem nawet nie równowartość minimalnego wynagrodzenia za pracę¹⁶³⁹. Oczywiście można wskazywać, że ławnicy nie pełnią swoich funkcji zawodowo, okres 12 dni nie przypada nigdy łącznie w ciągu miesiąca, zatem nie ma co porównywać ich pensji do minimalnego wynagrodzenia za pracę, czy nawet pensji sędziego. Należy jednak podnieść, że ławnicy za czas wykonywania czynności w sądzie korzystają ze zwolnienia w pracy, bez wynagrodzenia, otrzymując powyższe kwoty.

Wynagrodzenie ławników często jest niskie, co sprawia, że niektórzy obywatele, zwłaszcza ci o wyższych wymaganiach finansowych, mogą zrezygnować z pełnienia funkcji. Zwiększenie wynagrodzenia mogłoby przyczynić się do większej różnorodności wśród osób wybieranych na ławników, w tym poprawy reprezentacji różnych grup społecznych, zawodowych i demograficznych. Dobrze zróżnicowany skład ławników może prowadzić do bardziej sprawiedliwych i kompleksowych ocen spraw, a przez to większej aktywności w czasie narady i głosowania.

¹⁶³⁸ Zob. rozdział 5.3., opis przed wykresem 29.

¹⁶³⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 września 2024 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2025 r. (Dz. U. poz. 1362). Aktualnie minimalne wynagrodzenie za pracę wynosi 4666 zł.

Pełnienie funkcji ławnika wiąże się z poświęceniem czasu na uczestnictwo w rozprawach, przygotowywanie się do nich. Dla wielu osób, zwłaszcza tych, które pracują na pełny etat lub mają zobowiązania rodzinne, pełnienie tej roli może wiązać się z dużym obciążeniem czasowym. Wyższe wynagrodzenie mogłoby zrekompensować ten czas oraz inne, związane z pełnieniem funkcji koszty, takie jak dojazdy, koszty utrzymania rodziny czy ewentualna utrata dochodów związana z nieobecnością w pracy.

Jeśli wynagrodzenie jest niskie, ławnicy mogą zrzec się mandatu po kilku rozprawach (wątpliwości może budzić kwestia, czy kryteria finansowe będą stanowić ważny powód z art. 166 § 3 p.u.s.p.) lub mogą być mniej chętni do zgłaszania się do pełnienia tej roli. Wyższe wynagrodzenie mogłoby zwiększyć zaangażowanie społeczne kandydatów na ławników, zmniejszając problem rotacji i absencji. Ma to kluczowe znaczenie dla postrzegania wymiaru sprawiedliwości przez obywateli oraz kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa.

W wielu krajach osoby pełniące funkcje publiczne, takie jak sędziowie, urzędnicy czy prokuratorzy, otrzymują wynagrodzenia na poziomie, który nie tylko odzwierciedla ich odpowiedzialność, ale także zapewnia im stabilność finansową. W porównaniu z nimi, wynagrodzenie ławników (choć niepełniących urzędu zawodowo) w wielu przypadkach jest stosunkowo niskie, co może wpływać na postrzeganą wartość funkcji oraz ewentualną korupcję wśród sędziów społecznych. Przy aktualnym postrzeganiu wymiaru sprawiedliwości, takie problemy mogą zwiększyć niechęć społeczeństwa do sędziów, wymiaru sprawiedliwości i sądów. Zwiększenie wynagrodzenia ławników mogłoby przyczynić się do bardziej sprawiedliwego systemu wynagrodzeń w obrębie funkcji publicznych.

Większe wynagrodzenie ławników może być postrzegane jako inwestycja w jakość wymiaru sprawiedliwości. Lepsze wynagrodzenie może przyciągnąć osoby o wyższych kwalifikacjach, lepszym przygotowaniu intelektualnym i doświadczeniu życiowym, co może wpłynąć na wzrost świadomości prawnej społeczeństwa i jego większe zaangażowanie w wymiar sprawiedliwości.

6.5. Zmiana zasad i kryteriów wyboru ławników

Obecny system wyboru ławników przez rady gminy nie zawsze gwarantuje wybór osób o odpowiednich kwalifikacjach. Reforma procesu wyboru ławników, na przykład poprzez wprowadzenie bardziej restrykcyjnych kryteriów, testów kwalifikacyjnych lub udziału organizacji społecznych w procesie rekrutacji, mogłaby poprawić jakość kadry ławniczej.

Obecnie w wielu krajach, w tym w Polsce, ławnicy są wybierani z listy osób spełniających określone warunki. Istnieją jednak argumenty, że wybór ten nie zawsze zapewnia wyłonienie odpowiednich osób do pełnienia tej funkcji. Można rozważyć wprowadzenie selektywnego wyboru, np. poprzez powołanie specjalnych komisji oceniających kandydatów na ławników. Komisje te mogłyby uwzględniać doświadczenie zawodowe, wiedzę prawniczą (na poziomie podstawowym) oraz inne cechy, które sprawiają, że dany kandydat będzie lepiej przygotowany do pełnienia roli orzeczniczej.

Aktualnie, przed wyborem ławników, kandydatów opiniuje zespół powołany przez radę gminy (art. 163 § 2 p.u.s.p.). Opinie nie odnoszą się jednak do wiedzy prawniczej, czy posiadania określonych cech charakteru, przydatnych przy ustalaniu stanu faktycznego i ocenie dowodów. Ponad to, aktualne brzmienie przepisów nie zabrania wybrania na ławnika osoby negatywnie ocenionej przez zespół. Należałoby wprowadzić bardziej przejrzyste kryteria oceny.

Inną formą zmiany może być wprowadzenie systemu, w którym obywatele mają większy wpływ na wybór ławników. Może to odbywać się poprzez np. głosowanie na kandydatów na ławników, którzy spełniają określone kryteria, co mogłoby zwiększyć odpowiedzialność osób pełniących tę funkcję oraz zwiększyć ich legitymację społeczną. Przy zwiększeniu wynagrodzenia, zmiana sposobu powoływania ławników przypominałaby urząd radnego, co mogłoby wiązać się ze wzrostem prestiżu społecznego instytucji. Wybory na ławników można by połączyć z wyborami samorządowymi. Przyniosłoby to zmianę postrzegania instytucji ławnika i związanie jej z charakterem społecznym. System ten mógłby sprzyjać większej transparentności i zaufaniu do wymiaru sprawiedliwości.

Z drugiej strony, należy wskazać, że wybieralność nie sprzyjałaby bezstronności sędziów społecznych. Co wskazano powyżej, w odniesieniu do sędziów pokoju oraz sędziów pokoju w aspekcie komparatystycznym (w USA), wybory spowodowałyby upolitycznienie instytucji sędziów społecznych, wydawanie konkretnych rozstrzygnięć (lub wpływania na ich wydanie) celem ponownego wybrania do pełnienia funkcji. Upolitycznienie instytucji (zależność od legislatywy) prowadziłaby do naruszenia zasady trójpodziału władzy. Warto przypomnieć, że właśnie w zakresie władzy sądowniczej, zasada trójpodziału władzy ma osobną podstawę. Polski ustrojodawca dostrzega szczególnie charakter judykatury, z uwagi na konieczność zachowania odrębności i niezależności celem bezstronnego rozstrzygnięcia spraw. Pozostałe władze - legislatura i egzekutywa wzajemnie między sobą współpracują, wpływają na siebie, czy też ograniczają siebie nawzajem. Dopuszcza się obszary, w których ich kompetencje nakładają się na siebie, czy przecinają. Inaczej jest w przypadku judykatury, która

pozostaje odseparowana od pozostałych władz¹⁶⁴⁰. Przejawem zasady z art. 173 Konstytucji RP jest szczególny tryb powoływania sędziów. W tym wypadku przejawem odrębności i niezależności władzy sądowniczej od innych władz nie jest jednak wybór ławników, który przebiega w odrębny sposób - przy udziale rad gmin i innych podmiotów¹⁶⁴¹. Rady gmin stanowią jednak zdecentralizowany organ, w odróżnieniu od sejmu, senatu czy wybierania w toku kampanii wyborczej. Należy zatem odrzucić wskazaną metodę wyboru ławników.

Warto rozważyć inną metodę wyboru ławników, przypominająca system amerykański, gdzie przeprowadza się tzw. *Voir dire*. Wybór ten rozpoczyna losowanie kandydatów na przysięgłych spośród osób wpisanych na listy wyborcze lub posiadaczy prawa jazdy. Ma on na celu zapewnienie równej reprezentacji każdej grupie społecznej. W dalszej fazie wyboru, jeśli nie doszło do wykluczenia z uwagi na niespełnienie wymogów, kandydaci stawiają się przed sądem. Wyborem kieruje sędzia zawodowy. Jeśli potencjalni przysięgli nie stawią się do sądu, otrzymują kolejne wezwanie. W przypadku ponownego niestawiennictwa i jego nieusprawiedliwienia, może zostać nałożona kara grzywny, pozbawienia wolności lub zobowiązanie świadczenia pracy społecznej¹⁶⁴². U.S.C. zakazuje stosowania jakiegokolwiek dyskryminacji podczas wyboru ławy przysięgłych¹⁶⁴³. Warto rozważyć wskazany sposób wyboru. Zasadna byłaby jednak zmiana obligatoryjnej formy sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako ławnicy (tak jest w USA) poprzez wprowadzenie konieczności składania elektronicznej deklaracji o chęci pełnienia obowiązku obywatelskiego. Spośród chętnych dokonywano by następnie wyboru zbliżonego do przywołanego z prawa amerykańskiego.

W przypadku instytucji *Voir dire* należałoby pozostawić kryteria z art. 158 i art. 159 p.u.s.p. (pozytywne i negatywne). Po wpisaniu się na listę chętnych do wyboru, a przed dokonaniem wyboru ławników, elektroniczny system sprawdzałby kandydatów – czy spełniają oni wymogi pozytywne i nie wypełniają przesłanek negatywnych. Zasadna byłaby zmiana metody wyboru, bowiem poziom dostępności informacji o wyborach na ławników jest oceniany jako niewystarczający¹⁶⁴⁴.

W kontekście instytucji amerykańskich, warto byłoby obniżyć dolną granicę wieku osób wybieranych na ławników do 19 lat. Aktualnie większość osób to kobiety w wieku powyżej 66 lat¹⁶⁴⁵. Polskie grupy wiekowe sprawujące wymiar sprawiedliwości nie stanowią

¹⁶⁴⁰ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04.

¹⁶⁴¹ Szerzej - patrz rozdział 3.2.

¹⁶⁴² G. P. McAlinn, D. Rosen, J. P. Stern, *An Introduction...*, s. 38.

¹⁶⁴³ 28 U.S.C. § 1862.

¹⁶⁴⁴ Szerzej: K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 512-518.

¹⁶⁴⁵ Zob. rozdział 5.3. – metryczka.

realizacji amerykańskiej zasady bycia sądzonym przez równych sobie (*jury of my peers*)¹⁶⁴⁶. Również wcześniejsze regulacje ustawy ustrojowej (przed wejściem w życie p.u.s.p. z 2001 roku) przewidywały niższy próg wiekowy pełnienia obowiązku obywatelskiego, zaś w momencie uchwalenia Prawa o ustroju sądów powszechnych podniesiono dolną granicę wieku z 26 do 30 lat. Utworzono również górną granicę, umożliwiając sprawowanie funkcji ławnika osobom w wieku do 65 lat. W 2003 roku podniesiono ją do 70 lat¹⁶⁴⁷.

W zakresie kryteriów wyboru ławników istotny problem porusza K. Girdwoyń w swoim opracowaniu w odniesieniu do wprowadzenia konieczności poddania ławników badaniom psychologicznym, podobnie jak w przypadku sędziów¹⁶⁴⁸. Cechy osobowości sędziów zawodowych mają istotny wpływ na wydawane rozstrzygnięcia. Jednym z czynników, który ma wpływ na podjęcie decyzji jest również poziom samooceny i samoakceptacji danej osoby. W niektórych państwach (np. w Anglii i Walii) podobne badania funkcjonują w odniesieniu do sędziów niezawodowych. Istotnym kryterium w kontekście pełnienia funkcji orzeczniczych jest ocena predyspozycji potencjalnych sędziów¹⁶⁴⁹. Należy uznać, że podobnie jest w przypadku ławników, którzy w czasie orzekania stanowią wizytówkę sądu. Na ławników powinno wybierać się osoby o zdolności do logicznego myślenia, argumentowania, współpracy z ludźmi, umiejące pracować pod presją czasu i reprezentatywne.

W ramach zmiany zasad wyboru, warto rozważyć wprowadzenie wymogu odbycia wstępnego szkolenia dla osób zgłaszających swoją kandydaturę na ławnika. Szkolenie to mogłoby obejmować podstawy prawa karnego materialnego, procedury karnej oraz etyki zawodowej. Warto zadbać także o regularne kursy doszkalające dla pełniących już funkcję, co pozwoliłoby im na bieżąco aktualizować swoją wiedzę i umiejętności. Wprowadzenie takiego systemu mogłoby poprawić efektywność i jakość orzecznictwa.

W celu uniknięcia wypalenia zawodowego czy rutyny w zakresie orzekania, warto rozważyć wprowadzenie zasady rotacji ławników. Ławnicy pełniliby swoją funkcję przez określony czas (np. 2 lata) i następnie zostaliby zastąpieni przez innych obywateli. Ponadto, co pewien czas, można by wprowadzać system oceny ławników przez sędziów zawodowych, aby monitorować jakość pełnionej przez nich roli i mobilizować w zakresie doształcania.

Oprócz zmian w samych zasadach wyboru, warto także podjąć działania mające na celu zwiększenie zaangażowania ławników w procesy sądowe. Można tego dokonać poprzez lepsze

¹⁶⁴⁶ K. Girdwoyń wskazuje, że zasada ta nie jest realizowana, zob. K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 474.

¹⁶⁴⁷ Art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy o prokuraturze, ustawy - Prawo o ustroju sądów wojskowych oraz niektórych innych ustaw.

¹⁶⁴⁸ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 465.

¹⁶⁴⁹ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 465-468.

informowanie społeczeństwa o roli ławników, ich wpływie na decyzje sądowe oraz istotności ich funkcji w systemie wymiaru sprawiedliwości. Zwiększenie motywacji i świadomości obywatelskiej może pomóc przyciągnąć osoby, które będą traktować tę rolę poważnie i odpowiedzialnie.

Zmiana zasad wyboru może obejmować także wprowadzenie ułatwień dla osób pełniących funkcję ławnika, np. w zakresie dostosowania godzin pracy, wsparcia logistycznego, zwolnień z pracy. Dzięki temu osoby, które pełnią funkcje orzecznicze, będą mogły lepiej pogodzić ją z życiem zawodowym i osobistym.

Zmiana zasad i kryteriów wyboru ławników ma potencjał w zakresie poprawy jakości wymiaru sprawiedliwości. Poprzez bardziej selektywny i przejrzysty proces wyboru, większą reprezentatywność społeczną, wprowadzenie szkoleń oraz rotację ławników, można by zwiększyć ich zaangażowanie, kompetencje i skuteczność. Zmiany te, chociaż wiążą się z pewnymi wyzwaniami organizacyjnymi i finansowymi, mogą przyczynić się do bardziej sprawiedliwego, transparentnego i efektywnego systemu sądownictwa.

6.6. Większa rola ławników w innych rodzajach spraw

Ławnicy mają ograniczony udział w sprawach karnych, a ich rola w innych rodzajach spraw jest również minimalna. Poza sprawami karnymi, biorą oni udział tylko w niewielkim zakresie spraw rodzinnych i prawa pracy (art. 45 § 2 k.p.c.). Rozszerzenie roli ławników na inne obszary prawa, takie jak prawo cywilne czy inne kategorie spraw rodzinnych i prawa pracy, mogłoby zwiększyć ich wpływ na wymiar sprawiedliwości oraz zapewnić realizację art. 182 Konstytucji RP. Należy bowiem uznać, że aktualny zakres udziału ławników w sprawach cywilnych tylko *sensu largo* (sprawy rodzinne i pracownicze) i wyłączenie jakiegokolwiek ich udziału w sprawach cywilnych powoduje sprzeczność z zasadą partycypacji obywateli uregulowaną w ustawie zasadniczej. Zasadnym byłoby rozważenie powrotu ławników do nielicznej kategorii spraw cywilnych (choćby o zadośćuczynienie czy odszkodowanie przy wartości przedmiotu sporu powyżej określonej kwoty), gdzie ławnicy byłiby przydatni w zakresie ustalenia stanu faktycznego, oceny dowodów, czy określenia samej wysokości zasądzonej kwoty. Poprzez powrót ławników do części spraw cywilnych, łatwiej można by ich przywrócić do orzekania w większej kategorii spraw karnych, w których więcej dowodów przeprowadza się w czasie rozprawy. W toku spraw cywilnych sąd przeprowadza częściej dowody w postaci dokumentów, zaś analiza prawna ma charakter skomplikowany.

6.7. Reforma funkcjonowania ławników w składach orzekających

W większości przypadków ławnicy mogą być postrzegani jako mniej kompetentni lub mający mniejszy wpływ niż sędziowie zawodowi. Zmiana zasad współpracy ławników z sędziami zawodowymi w ramach składów orzekających, na przykład poprzez wprowadzenie obowiązków w zakresie sporządzania uzasadnień (choćby prostych postanowień, w sprawach wпадkowych, bez problemów prawnych) lub przydzielenie ławnikom konkretnych ról w procesie (np. w zakresie zadawania pytań stronom), do czego ławnicy musieliby przygotować się przed procesem mogłaby przynieść korzyść dla wymiaru sprawiedliwości, lecz także dla samych ławników. W taki sposób mogłoby dojść do wzrostu świadomości prawnej obywateli, ich większego zaangażowania oraz wzrostu odpowiedzialności za wydawane rozstrzygnięcia. Ławnicy w bardziej przystępny sposób przyswajaliby wiedzę praktyczną (poprzez sporządzanie projektów orzeczeń i ich uzasadnień).

6.8. Wprowadzenie sędziów pokoju jako alternatywa

Wprowadzenie sędziów pokoju w Polsce to idea, która od kilku lat zyskiwała na popularności i była przedmiotem dyskursu prawniczego oraz politycznego. Koncepcja ta zakłada powołanie sędziów, którzy zajmowaliby się rozstrzyganiem drobnych spraw karnych, wykroczeniowych oraz cywilnych, odciażając tym samym sądy powszechne.

Warto przypomnieć, że instytucja ta funkcjonowała przez krótki czas w okresie I wojny światowej, na terenie gubernatorstwa austrowęgierskiego w postaci sądów gminnych (obywatelskich), w których skład wchodził sędzia zawodowy (pokoju) i ławnicy. Organy te wydawały wyroki w imieniu Korony Polskiej. Od nowelizacji z 1921 roku nie wymagano już, aby sędzia pokoju posiadał wykształcenie zawodowe. Obowiązkowa była praktyka prawnicza. Drugim podmiotem o zbliżonej strukturze i kompetencjach były społeczne sądy pokoju. Utworzono je na obszarze byłego zaboru pruskiego. Również i w tym wypadku od sędziego pokoju nie wymagano wykształcenia prawniczego. Obok niego funkcje orzecznicze pełnili ławnicy¹⁶⁵⁰.

Konstrukcja sędziego pokoju miała również swoje umocowanie w Konstytucji marcowej. Treść art. 76 Konstytucji zapewniała wybieralność sędziów przez ludność, co stanowiło wyjątek od zasady mianowania sędziów przez Prezydenta Rzeczypospolitej¹⁶⁵¹. Sędziowie pokoju mieli wydawać rozstrzygnięcia bez pomocy osoby posiadającej

¹⁶⁵⁰ R. Kmiecik, Z. R. Kmiecik, *Sądy pokoju...*, s. 126-128.

¹⁶⁵¹ A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 105, A. Czerwiński, *Ustrój sądów...*, s. 20.

wykształcenie prawnicze. Zakres spraw oddanych ich kognicji był niewielki. Sędziom pokoju nie przysługiwały kompetencje orzecznicze w sprawach karnych. Wskazana instytucja nigdy nie zaczęła funkcjonować¹⁶⁵².

Najważniejsze zagadnienia z projektów ustaw, dotyczących prognozowanej instytucji sędziego pokoju, zostały przedstawione w rozdziale 4. Należy przywołać powyższą ocenę konstrukcji w odniesieniu do tworzonych propozycji modelowych w zakresie udziału czynnika społecznego w prawie polskim.

Projektowane wprowadzenie instytucji sędziów pokoju nie stanowi realizacji konstytucyjnej zasady udziału czynnika społecznego w prawie polskim z uwagi na konieczność ukończenia wyższych studiów prawniczych. W tym wypadku projektodawca odbiega od zasady udziału czynnika społecznego, zapewniając nie udział orzeczniczy społeczeństwa, lecz sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez osoby o wykształceniu kierunkowym, prawniczym, przy ograniczonym zakresie ich kształcenia (bez aplikacji sędziowskiej - w odróżnieniu od aplikantów KSSiP). Ponad to, zapewnienie realizacji zasady z art. 182 Konstytucji RP - „udziału” czynnika społecznego w orzekaniu stanowi „orzekanie z kimś”, to znaczy z sędzią zawodowym, nie zaś orzekanie społeczeństwa (nawet po studiach prawniczych, bez aplikacji „kierunkowej” samodzielnie.

Należy podać w wątpliwość regulację odnoszącą się do trybu powoływania sędziów pokoju, tak w szczególności w wyniku wyborów (nawet przy udziale KRS), z uwagi na niebezpieczeństwo upolitycznienia instytucji.

Szczególną uwagę należy zwrócić w odniesieniu do naruszenia zasady trójpodziału władzy w zakresie, w jakim, sędziowie pokoju będą wybierani w wyborach pięcioprzymiotnikowych. Oznacza to uzależnienie ich od wyborców. Można zastanowić się także nad bezstronnością sędziów pokoju.

Inną wątpliwością jest lokowanie sądów pokoju w tożsamyach budynkach co sądy rejonowe. Należy zaznaczyć aktualne problemy lokalowe sądów powszechnych, które niejednokrotnie wynajmują budynki u innych instytucji publicznych.

Przeciwko wprowadzeniu sędziów pokoju do polskiego porządku prawnego świadczy również analiza komparatystyczna. Warto zwrócić uwagę na kwestie podnoszące w wątpliwość jakość funkcjonowania instytucji sędziów pokoju w prawie Anglii i Walii. Spadek liczebności sędziów pokoju i wzrost liczby *district judges* na przestrzeni ostatnich lat dowodzi, że następuje odchodzenie od dominującej dotychczas roli orzeczniczej *lay magistrates*. Świadczy to nie

¹⁶⁵² J. Maziarz, *Sądy przysięgłych...*, s. 92, M. Rybicki, *Ławnicy ludowi...*, s. 72-74.

tylko o spadku zaufania do instytucji sędziów pokoju, z racji nieposiadania wykształcenia prawniczego, lecz również o malejącym zaangażowaniu obywateli w sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Wobec wielu głosów zwolenników konstrukcji sędziów pokoju, zdecydowanym kontrargumentem jej wprowadzenia w Polsce powinien być ich spadek liczebny, który odzwierciedla rzeczywiste problemy wiążące się z sędziami pokoju. Rezultatem deficytu liczebnego kandydatów na sędziów pokoju, jak również pandemii COVID-19, jest znaczne nagromadzenie spraw, które oczekują na wyznaczenie terminu rozprawy i jej rozpoznanie¹⁶⁵³.

Podobne nastroje panują w prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki¹⁶⁵⁴. Istotnym mankamentem tamtejszej konstrukcji jest brak formalnych wymogów wykonywania funkcji orzeczniczych przez obywateli, organizowania konkursów na stanowiska, czy obowiązkowych szkoleń rocznych o odpowiedniej liczbie godzin. Należy zauważyć, że nierzadko prawnicy, którzy zdali *bar exam* napotykają problemy podczas pracy zawodowej. Sędziowie niezawodowi, inaczej niż przysięgli, decydują nie tylko o stanie faktycznym sprawy, lecz również o materii prawa. Jest to duże niebezpieczeństwo dla oskarżonych w cięższych sprawach, w których sędziowie niezawodowi dokonują czynności poprzedzających merytoryczne rozpoznanie sprawy, w tym orzekając w przedmiocie aresztowania¹⁶⁵⁵. Na przestrzeni lat krytyce poddawano również pogoń sędziów społecznych za sławą i uznaniem ze strony mieszkańców wspólnoty. Sędziowie pokoju wyznaczali rozprawy, aby w roli publiczności uczestniczyła jak największa liczba osób¹⁶⁵⁶.

Istotnym mankamentem sędziów pokoju w USA jest również sposób powoływania sędziów społecznych. Kompetencja wyboru przez inny organ władzy lub wyborców prowadzi do upolitycznienia instytucji, przez co dochodzi do naruszenia zasady bezstronności sędziów. Z tego powodu na przestrzeni lat ograniczono kompetencje orzecznicze urzędników sądowych sprawujących wymiar sprawiedliwości¹⁶⁵⁷. Sposób wyboru sędziów społecznych prowadzi do innego poważnego problemu, jakim jest zjawisko korupcji. Lokalni sędziowie, którzy znają strony postępowania mogą podlegać ich wpływowi finansowemu. Na przestrzeni lat stanowiło to mankament konstrukcji, głównie z powodu braku stałych wynagrodzeń sędziów społecznych. Byli oni finansowani przez strony postępowania¹⁶⁵⁸. Reprezentanci doktryny

¹⁶⁵³ *England and Wales...*

¹⁶⁵⁴ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 132-133.

¹⁶⁵⁵ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 132-133.

¹⁶⁵⁶ Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 125.

¹⁶⁵⁷ K. Liszewski, *Instytucja sędziów...*, s. 86

¹⁶⁵⁸ K. Liszewski, *Instytucja sędziów...*, s. 86, Ch. H. Smith, *The Justice of...*, s. 120-121, 129.

prawa amerykańskiego wskazują, że problem związany z wynagrodzeniami sędziów pokoju prowadził do naruszenia niezależności i bezstronności sędziowskiej¹⁶⁵⁹.

Całościowa ocena projektów ustaw odnoszących się do sędziów pokoju, w kontekście nastrojów panujących w państwach *common law*, jest zdecydowanie negatywna. Projektowana instytucja nie ma tradycji w polskiej kulturze prawnej, a jej wprowadzenie na podstawie nieprzemyślanych projektów ustaw może przynieść inne następstwa od oczekiwanych. Zamiast przybliżenia obywateli do wymiaru sprawiedliwości i przyspieszenia postępowań, może dojść do wzrostu negatywnych ocen systemu orzekania i sędziów, jak również do wydłużenia procedur postępowania na skutek możliwości odwołań do sądów rejonowych od orzeczeń sądów pokoju. Polski system prawny na przestrzeni lat doświadczył licznych zmian, które z powodu swego niedopracowania powodowały problemy, z którymi orzecznicy radzili sobie sami. Na wskazanych nowelizacjach traciły strony. Niektóre sprawy oczekiwały dłużej na wyznaczenie rozprawy z uwagi na brak możliwości ich rozpoznania z powodu wejścia w życie nowych przepisów i wątpliwości w zakresie ich zastosowania.

Wprowadzenie sędziów pokoju niesie ze sobą liczne wyzwania i obawy, ponieważ sędziowie pokoju nie byłiby zawodowymi prawnikami, istnieje ryzyko, że ich decyzje mogłyby być mniej trafne lub, nawet, niezgodne z prawem. W sytuacji ewentualnego ich wprowadzenia, konieczne byłoby opracowanie systemu szkolenia i wsparcia. Wprowadzenie sędziów pokoju wiązałoby się z koniecznością stworzenia nowej struktury administracyjnej oraz zapewnienia wynagrodzeń i zaplecza logistycznego dla tych sędziów, co mogłoby generować dodatkowe koszty. Istniałaby potrzeba dokładnego określenia, jak sędziowie pokoju mieliby funkcjonować w ramach istniejącego systemu sądownictwa oraz jakie byłyby relacje między nimi a sądami powszechnymi.

Całościowa ocena instytucji jest negatywna. Wobec rozważań historycznoprawnych przywołanych również powyżej, należy wskazać, że instytucja sędziego pokoju nie przystaje do polskiej tradycji i kultury prawnej oraz nie wypełnia wymogów wskazywanych w treści ustawy zasadniczej, która przewiduje jedynie pełnienie funkcji orzeczniczych przez obywateli obok sędziów zawodowych.

6.9. Wprowadzenie systemu przysięgłych jako alternatywa

Wprowadzenie ławy przysięgłych do polskiego systemu prawnego to temat, który wzbudza zainteresowania i kontrowersje. Obecnie ława przysięgłych nie funkcjonuje w

¹⁶⁵⁹ P. Króliczek, *Juries and...*, s. 98.

polskim systemie prawa, które opiera się na modelu kontynentalnym, i w którym decyzje podejmuje sędziowie zawodowi oraz ławnicy. Warto zauważyć, że Konstytucja RP w art. 182 nie wskazuje, w jaki sposób społeczeństwo uczestniczy w rozpoznawaniu spraw karnych. Ustawodawca ma zatem możliwość wyboru modelu, opierającego się na samodzielnym orzekaniu o winie lub modelu mieszanego. W każdym wypadku, wykładnia art. 182 Konstytucji RP prowadzi do wniosku, że partycypacja może następować tylko razem z sędzią zawodowym, nie zaś samodzielnie. Wskazane możliwości zostały również potwierdzone w doktrynie na przestrzeni lat¹⁶⁶⁰.

W Polsce instytucja ta funkcjonowała w okresie zaborów (głównie na obszarze byłego zaboru austriackiego), w latach XX-lecia międzywojennego oraz przez krótki czas po wojnie, gdy sądy przysięgłych sprawowały bardzo ograniczoną działalność orzeczniczą. Powołano je w niektórych okręgach sądowych, m.in. na terenie byłego województwa rzeszowskiego.

W latach XX-lecia instytucja ta była poddawana krytyce. Choć ławę przysięgłych określano jako fundament ustroju demokratycznego, posiadała ona wielu przeciwników dążących do jej zniesienia. Wskazywano, że ustawodawca europejski z nieufnością podchodził do obywateli sprawujących wymiar sprawiedliwości, co doprowadziło w Niemczech do jej zniesienia i zastąpienia sądów przysięgłych składami ławniczymi. Po nowelizacji skład sędziowski liczył 6 ławników i 3 sędziów zawodowych¹⁶⁶¹. Nastroje, panujące w II Rzeczypospolitej, doprowadziły z czasem do podobnej zmiany.

Niegdyś zwolennicy sądów przysięgłych uznawali je za podstawę wolności obywatelskiej i dążeń narodowowyzwoleńczych. Z czasem dążono do ich likwidacji. W początkowym okresie funkcjonowania odrodzonego państwa polskiego podkreślano także zalety instytucji, uwydatniając głosy narodu, opowiadające się za jej istnieniem oraz nieufność wobec sędziów zawodowych - ich bezstronności w sprawie¹⁶⁶².

Wśród oponentów instytucji znaleźli się wybitni prawnicy procesualiści - Emil Stanisław Rappaport i Aleksander Mogilnicki, którzy w swoich pracach zwracali uwagę na brak tradycji sądów przysięgłych w Polsce. Dostrzegali oni konieczność specjalizacji sędziego zawodowego, który, w celu wydania prawidłowego rozstrzygnięcia w sprawie karnej, powinien uzyskać wiedzę w zakresie kryminalistyki, psychologii czy psychiatrii kryminalnej. Konieczność edukacji we wskazanych dziedzinach nie przystawała do wykształcenia przysięgłych¹⁶⁶³.

¹⁶⁶⁰ K. Girdwoyń, *Angielski proces...*, s. 442-445.

¹⁶⁶¹ A. Liebeskind, *Sądy przysięgłych...*, s. 1-2.

¹⁶⁶² S. Glaser, *Kompetencja sądów...*, s. 40-42.

¹⁶⁶³ J. Bross, *Zagadnienia Sądów...*, s. 261-262.

Partycypację obywateli w okresie międzywojnia uznawano za niezbędną, bez względu na kształt udziału czynnika społecznego w procesie, wskazując na jej ścisły związek z zasadą swobodnej oceny dowodów, która wymagała nie tylko znajomości przepisów i prawa obowiązującego, lecz również zrozumienia stosunków międzyludzkich i potrzeb moralnych¹⁶⁶⁴.

W zakresie sądów przysięgłych, celem wybrania prawidłowego modelu udziału czynnika społecznego w prawie polskim, należy poczynić również uwagi prawnoporównawcze. Instytucja sądów przysięgłych we Francji przetrwała czas po klęsce Napoleona w 1815 roku, gdy narastały negatywne nastroje wobec konstrukcji o rodowodzie angielskim. Z początku przysięgli nie orzekali o winie oskarżonego, lecz rozstrzygali, czy w sprawie zaszły określone fakty. Podczas narady i głosowania nie obowiązywały ich żadne zasady oceny dowodów. Nie musieli oni tłumaczyć swoich rozstrzygnięć. Ostatecznie po dokonaniu nowelizacji, ława przysięgłych orzekała o winie, zaś sędziowie zawodowi o karze (tak jak w USA)¹⁶⁶⁵. Od tzw. reform Vichy (*Vichy reforms*) z 1941 roku, sądy przysięgłych stanowią sądy mieszane (*mixed tribunals, échevinage*). Aktualnie w prawie Republiki Francuskiej, o najcięższych zbrodniach orzekają sądy mieszane, co słusznie zauważa H. Kuczyńska. Są one elementem sądu o charakterze unitarnym – jednolitym, zaś wydane rozstrzygnięcie w zakresie winy i kary jest następstwem deliberacji sędziego ze społeczeństwem¹⁶⁶⁶.

Innym argumentem przeciwko instytucji przysięgłych, wywodzonym z komparatystyki prawniczej jest odchodzenie od procesów z udziałem ławy, nawet w państwie o głębokim rodowodzie wskazanej konstrukcji, jakim jest Anglia i Walia¹⁶⁶⁷. Warto wskazać, że postępowanie toczące się przed Crown Court bywa nazywane postępowaniem zwyczajnym, pomimo iż zaledwie niewielki odsetek spraw toczy się przed Sądami Koronnymi. Jedynie 1,6% spraw jest rozpoznawanych z udziałem przysięgłych. Jak wskazuje doktryna brytyjska, procesy przed ławą przysięgłych są podziwiane jedynie w teorii. W praktyce podkreśla się ich czasochłonność i kosztowność, czego efektem jest prymat sądów magistrackich i trybu konsensualnego - *plea bargaining*¹⁶⁶⁸. Niewątpliwie procesy przed ławą przysięgłych mają charakter widowiskowy, jednakże należy odpowiedzieć na pytanie, czy mając na uwadze

¹⁶⁶⁴ S. Glaser, *Wstęp do...*, s. 115-116.

¹⁶⁶⁵ P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *Proces karny...*, s. 111.

¹⁶⁶⁶ H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Między kontrydiktoryjnością a inkwizycyjnością*, Warszawa 2022, s. 228-229.

¹⁶⁶⁷ K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 435-437.

¹⁶⁶⁸ *The Jury Trial Post...*

aspekty związane z wymiarem sprawiedliwości, chodzi o spektakularność postępowania przed sądem, czy o zapewnienie oskarżonemu sprawiedliwego procesu.

Kolejnym argumentem przeciwko transpozycji do polskiego systemu prawnego wskazanej konstrukcji jest spadek jej znaczenia w innym państwie o długim rodowodzie, jakim jest USA. Zdecydowana większość spraw, bo ponad 90%, jest rozstrzygana w wyniku procedury *plea bargaining*. Średnio 94% spraw rozpatrywanych przez sądy stanowe, które kończą się skazaniem, jest efektem zawarcia ugody. W prawie federalnym około 97% skazań stanowi rezultat *plea bargaining*. W stanie Nowy Jork 98% skazań jest efektem wskazanej procedury¹⁶⁶⁹. Większość spraw nie trafia na rozprawę główną (przed ławę przysięgłych). Z tego powodu konstytucyjne prawo do procesu przed bezstronną ławą przysięgłych staje się niejako wyjątkiem od reguły, którą jest załatwienie sprawy na skutek zawarcia ugody. Głównym powodem wskazanego stanu rzeczy może być niepewność w zakresie ostatecznej decyzji wydanej przez ławę przysięgłych. Na wydanie decyzji mogą mieć wpływ emocje. Oskarżony, nawet czekając na werdykt, może chcieć zawrzeć ugodę, gdy, w jego ocenie, sprawa wypadła niekorzystnie i zostanie on uznany za winnego, a sąd wymierzy mu karę w maksymalnej wysokości. Z tego powodu decyzje oskarżonych wydają się być uzasadnione, gdy przyjmują oni oferty ugody od prokuratora, po postawieniu zarzutów popełnienia ciężkich przestępstw, a prokurator wnosi o wymierzenie np. kary śmierci.

Słusznie wskazuje się, że, z uwagi na niepewność postępowania przed ławą przysięgłych, nie tylko oskarżeni o poważne przestępstwa przystają na warunki ugody proponowane przez prokuratora. Zdarza się również, że niewinni oskarżeni lub oskarżeni o drobne przestępstwa przyjmują propozycje oskarżyciela publicznego, gdy np. znajdują się w trudnej sytuacji materialnej¹⁶⁷⁰.

Niejako na marginesie można rozważyć ewentualne zalety wprowadzenia ławy przysięgłych. Instytucja ta pozwala na bezpośredni udział obywateli w wymierzaniu sprawiedliwości. Decyzje dotyczące winy oskarżonego byłyby podejmowane przez grupę losowo wybranych obywateli, co mogłoby zwiększyć legitymizację wydawanych wyroków. Przysięgli mogą wnieść świeże, społeczne spojrzenie na sprawy, które staną się bardziej zrozumiałe dla „zwykłych ludzi”.

Biorąc pod rozwagę okoliczność, że sądy przysięgłych były poddawane krytyce w okresie międzywojnia, jak również, że w Republice Francuskiej nastąpiło przekształcenie instytucji z modelu „czystej” ławy przysięgłych na rzecz sądów mieszanych, zaś w dwóch

¹⁶⁶⁹ *Most criminal...*

¹⁶⁷⁰ *Most criminal...*

państwach o silnym rodowodzie nastąpił spadek jej znaczenia, należy uznać, że sądy te nie sprawdziłyby się w prawie polskim. Podobnie, jak w zakresie sądów pokoju, sądy przysięgłych nie przystają do rodzimych uwarunkowań historycznych i kulturowych. Analiza komparatystyczna wykazała, że są one krytykowane również w państwach, w których posiadają wieloletnią tradycję. Drastyczna zmiana modelu udziału czynnika społecznego wiązałaby się z licznymi problemami o charakterze finansowym (utrzymanie przysięgłych), lecz również o podłożu logistycznym (nieprzystosowanie kształtu sal rozpraw do rozłożenia stron i uczestników postępowania). Wskazane zmiany nie są potrzebne.

Co wykazały badania empiryczne, wielu sędziów dostrzega konieczność udziału czynnika społecznego w sprawach karnych. Sędziowie starsi stażem dużo pozytywniej oceniają partycypację społeczeństwa. Również obywatele zdają sobie sprawę z konieczności pełnienia funkcji orzeczniczych. Sędziowie w toku badań wskazywali, że zmiany poprzez wprowadzenie sądów przysięgłych miałyby charakter niepotrzebny, rewolucyjny, prowadziły do orzekania przez podmioty bez wykształcenia prawniczego, jak również do odejścia od orzekania przez podmioty fachowe do podmiotów kierujących się emocjami.

Przysięgli mogą być podatni na manipulację emocjonalną i medialną, co może prowadzić do wydawania niesprawiedliwych wyroków. Istnieje ryzyko, że decyzje przysięgłych mogą być oparte na emocjach lub presji społecznej, a nie na rzetelnej analizie dowodów. Przysięgli jako osoby niemające doświadczenia prawniczego, mogą mieć trudności z odpowiednią oceną skomplikowanych kwestii prawnych, co może prowadzić do problemów w zakresie prawidłowości wyroków. Polski system prawny nie jest gotowy na wskazane zmiany. System procedury karnej, opierający się bardziej na zasadzie prawdy materialnej niż na kontradyktoryjnym postępowaniu nie przystaje do instytucji ławy przysięgłych. Procesy przed nią mają charakter widowiskowy, jednakże nie o to chodzi w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Wyrokowanie polega na rozpoznaniu sprawy karnej konkretnego oskarżonego o zarzucany mu czyn. Można zastanowić się, czy w ogóle oskarżeni zdają sobie sprawę z partycypacji obywateli w procesie, czy, wręcz przeciwnie, postrzegają ich jak sędziów zawodowych. Zmiana modelu udziału czynnika społecznego nie przyniosłaby pozytywnych aspektów z perspektywy stron postępowania, którym zależy na sprawnym zakończeniu sprawy (co do zasady, inaczej w wypadku niektórych oskarżonych, którzy dopuszczają się obstrukcji procesowych). Biorąc pod rozwagę liczne, problematyczne nowelizacje, które weszły w życie na przestrzeni kilku lat, należy uznać, że dalsze nieprzemyślane zmiany doprowadziłyby do degradacji wymiaru sprawiedliwości.

Wobec problematycznej możliwości funkcjonowania ławy przysięgłych w polskim systemie prawa należałoby poszukiwać alternatyw. Zamiast ławę przysięgłych, należy rozważyć zwiększenie zakresu orzekania ławników poprzez chociażby ich nieznaczny powrót do sądów rejonowych.

Wprowadzenie ławy przysięgłych wiązałoby się z koniecznością modyfikacji Prawa o ustroju sądów powszechnych oraz ustaw regulujących procedurę karną. Każda próba wprowadzenia ławy przysięgłych wymagałaby szerokiej debaty publicznej, aby zyskać akceptację społeczeństwa oraz środowisk prawniczych. Konieczne byłoby zrozumienie i poparcie dla tego modelu wymierzania sprawiedliwości.

Perspektywa wprowadzenia ławy przysięgłych w polskim prawie karnym to interesująca, ale skomplikowana propozycja. Choć może ona przynieść korzyści w postaci większej demokratyzacji procesu sądowego i wzmocnienia udziału obywateli w wymierzaniu sprawiedliwości, wiąże się również z licznymi wyzwaniem, zarówno praktycznymi, jak i teoretycznymi. Wymagałaby ona głębokiej reformy sądownictwa, na co polski system prawny nie jest gotowy.

6.10. Dopuszczenie studentów do pełnienia funkcji orzeczniczych

Kolejną możliwością zmiany w zakresie udziału czynnika społecznego może być umożliwienie studentom prawa udziału w rozprawach jako ławnicy. Stanowi to interesującą propozycję, która wprowadziłaby nowy wymiar do polskiego sądownictwa. Włączenie studentów prawa w pełnienie funkcji ławników mogłoby nie tylko wzbogacić ich edukację, ale także wzmocnić skład sędziowski poprzez wprowadzenie młodych i zaangażowanych osób.

Warto zwrócić uwagę, że proponowane zmiany byłyby kompatybilne ze wskazywanymi uprzednio w zakresie zasad i kryteriów wyboru ławników - obniżenia dolnej granicy wieku osób wybieranych na ławników do 19 lat. Aktualny brak różnorodności wiekowej nie stanowi realizacji amerykańskiej zasady bycia sądzonym przez równych sobie (*jury of my peers*), którą warto byłoby transponować do polskiego systemu prawnego w zakresie regulacji kodeksu postępowania karnego. W przypadku spraw cywilnych (szczególnie rodzinnych i prawa pracy) potrzeba osób z większym doświadczeniem życiowym (starszych). W przypadku spraw karnych, gdy na ławie oskarżonych zasiada osoba młodociana czy nieletnia (sądzona na podstawie art. 10 § 2 lub 2a k.k.), studenci prawa czy osoby młodsze mogą pomóc składowi orzekającemu zrozumieć motywację czy pobudki kierujące sprawcę do popełnienia zarzucanego mu czynu. Warto wskazać, że niższa dolna granica wiekowa obowiązywała także

przed wejściem w życie nowej ustawy ustrojowej z 2001 roku, kiedy wystarczyło ukończenie 26 lat. Aktualnie granica ta wynosi 30 lat.

Chociaż głównym czynnikiem, kierującym ustawodawcą powinny być korzyści, jakie zmiana przyniesie dla stron, należy zwrócić uwagę na jej edukacyjną wartość dla studentów. Udział w rozprawach jako ławnicy dałby studentom prawa możliwość zdobycia doświadczenia praktycznego. Mogliby oni z bliska obserwować procesy sądowe, zrozumieć dynamikę sali rozpraw, a także poznać mechanizmy podejmowania decyzji w kontekście praktycznym, co byłoby z korzyścią dla przyszłego wykonywania zawodu sędziego. Udział w rozprawach pozwoliłby studentom lepiej zrozumieć teorię prawa i postępowania karnego.

Oczywiście, można wskazywać, że podobny skutek przyniesie praca na stanowisku sekretarza sądowego, bowiem studenci uczestniczą w rozprawach, co prawda w innym charakterze. Warto jednak wskazać na podnoszone już korzyści po stronie oskarżonych.

Wskazana zmiana umożliwi wzmocnienie składu orzekającego. Aktualna wiedza akademicka studentów może być cennym uzupełnieniem doświadczenia zawodowego sędziów. Wprowadzenie studentów prawa jako ławników mogłoby pomóc w uzupełnieniu braków kadrowych w składach ławniczych, co jest problemem w wielu rejonach Polski. Warto byłoby rozważyć możliwość wprowadzenia obowiązkowego uczestnictwa studentów w określonej liczbie procesów karnych (mniejszej niż 12 – art. 170 § 1 p.u.s.p.). Problem w zakresie nieobecności studentów w miastach akademickich w okresie wolnym od nauki można by rozwiązać w ten sposób, że przewodniczący wydziału, rejestrując sprawę (§ 80 ust. 1 regulaminu urzędowania) wskaże, do których spraw kierować studentów. Byłyby to sprawy mniejsze gabarytowo (mniej tomów), których zakończenie mogłoby nastąpić na pierwszym terminie rozprawy (art. 349 § 1 k.p.k.), kiedy nie byłoby potrzeby organizowania posiedzeń wstępnych.

Odnosząc się do wymagań i przygotowania studentów do orzekania, należałoby wprowadzić kryteria selekcji, które zapewnią, że tylko studenci o odpowiednich kwalifikacjach będą mogli pełnić funkcję ławników. Mogłoby to obejmować wymóg ukończenia określonej liczby lat studiów prawniczych (np. po trzecim roku), kiedy zakończy się kurs uczelniany z prawa karnego materialnego i procesowego (w zależności od uczelni), wysoką średnią ocen oraz pozytywną opinię ze strony kadry dydaktycznej. Przed objęciem funkcji ławnika, studenci powinni przejść specjalistyczne szkolenie obejmujące zarówno aspekty prawne, jak i etyczne.

Wskazana zmiana przyniosłaby korzyści społeczne. Włączenie studentów do pracy w wymiarze sprawiedliwości sprzyjałoby integracji środowiska akademickiego z praktykami, co mogłoby prowadzić do zrozumienia wyzwań stojących przed wymiarem sprawiedliwości i

zmiany formy kształcenia z teoretycznego na bardziej praktyczne, czego brakuje na polskich uczelniach prawniczych. Zaangażowanie młodych ludzi w procesy sądowe może przyczynić się do zwiększenia zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości, poprzez wskazanie, że wymiar sprawiedliwości jest otwarty na nowe pokolenia i perspektywy.

Wskazana nowelizacja instytucji niosłaby ze sobą potencjalne wyzwania. Udział w rozstrzyganiu spraw karnych to duża odpowiedzialność, która może być obciążająca dla niektórych spośród młodych osób. Należy rozważyć konieczność przeprowadzania badań psychologicznych przed pełnieniem funkcji. Studenci musieliby godzić swoje obowiązki ławnika z wymaganiami akademickimi, co mogłoby stanowić wyzwanie, zwłaszcza w okresach egzaminów. Warto by powoływać na ławników studentów, którzy dotychczas godzili różne aktywności zawodowe czy społeczne w czasie studiów. Dawaliby oni rękojmię należytego wykonywania obowiązków.

Wprowadzenie wskazanej zmiany poprzedzałby program pilotażowy w wybranych sądach o nazwie – „Studenci prawa ławnikami”. Włączenie studentów prawa jako ławników mogłoby być innowacyjnym krokiem, łączącym edukację prawniczą z praktyką sądową, a jednocześnie wzmacniającym wymiar sprawiedliwości.

6.11. Propozycje przyjęcia niektórych rozwiązań obowiązujących w innych państwach

W celu opracowania modelu udziału czynnika społecznego w procesie (zwracając uwagę na kulturę prawną państw obcych), w pracy doktorskiej zostały poruszone aspekty dotyczące systemów prawnych państw europejskich (Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Niemiec i Francji) i Stanów Zjednoczonych Ameryki. Wybór tej metody badawczej służył wskazaniu konstrukcji z prawa obcego, które mogłyby zostać inkorporowane do prawa polskiego. Należy zastanowić się zatem, które z instytucji można by wdrożyć do rodzimego porządku prawnego, a które nie przystają do niego, w świetle przywołanych już postulatów uczynionych odnośnie do modelu udziału czynnika społecznego w sprawach karnych.

Pierwszą instytucją jest wprowadzenie innej metody selekcji ławników, wzorowanej częściowo na amerykańskim *Voir dire*. W tym systemie wybór przysięgłych rozpoczyna się od losowania kandydatów na przysięgłych spośród osób wpisanych na listy wyborcze lub posiadaczy prawa jazdy. Większa różnorodność obywateli prowadziłaby do wzrostu reprezentacji w każdej grupie społecznej. Zaadaptowanie tej instytucji do prawa polskiego

wiązałyby się jednak ze zmianą obligatoryjnej formy sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako ławnicy (tak jest w USA) poprzez wprowadzenie konieczności składania elektronicznej deklaracji o chęci pełnienia obowiązku obywatelskiego. Spośród chętnych dokonywano by następnie wyboru, w którym uczestniczyłby sędzia zawodowy i strony postępowania.

W przypadku instytucji *Voir dire* należałoby pozostawić kryteria z art. 158 i art. 159 p.u.s.p. (pozytywne i negatywne). Istotne są bowiem przesłanki w zakresie wymaganego wieku, niekaralności, nieskazitelnego charakteru czy posiadania pełni praw cywilnych i obywatelskich. Po wpisaniu się na listę chętnych do wyboru, a przed dokonaniem wyboru ławników, elektroniczny system sprawdzałby kandydatów – czy spełniają oni wymogi pozytywne i nie wypełniają przesłanek negatywnych. Zasadna byłaby zmiana metody wyboru, bowiem poziom dostępności informacji o wyborach na ławników jest oceniany jako niewystarczający¹⁶⁷¹. W innej konfiguracji procesowej mogłoby dojść do większej różnorodności kandydatów – w zakresie reprezentowanych środowisk czy kategorii wiekowych.

W kontekście instytucji amerykańskich, warto rozważyć również wprowadzenie zasady *jury of my peers* poprzez obniżenie dolnej granicy wieku osób wybieranych na ławników do 19 lat. Co zostało już wcześniej podkreślone w pracy, większość osób wybieranych to kobiety w średnim wieku. Polskie grupy wiekowe, sprawujące wymiar sprawiedliwości nie stanowią realizacji amerykańskiej zasady bycia sądzonym przez równych sobie, co stanowi istotny mankament w kontekście gwarancji procesowych oskarżonego i lepszego zrozumienia jego sytuacji procesowej (motywu popełnienia zarzuczonego czynu). Nastąpiłoby to w przypadku wybrania do składu sądu osó o zbliżonym wieku do oskarżonego.

Rozważając wprowadzenie innych instytucji z zakresu prawa amerykańskiego oraz prawa Anglii i Walii do prawa polskiego, należy zdecydowanie odrzucić możliwość transpozycji ławy przysięgłych czy sędziów pokoju. Wobec rozważań historycznoprawnych przywołanych powyżej, należy wskazać, że instytucje te nie przystają do polskiej tradycji i kultury prawnej. Od lat w polskiej kulturze obywatele pełnią funkcje orzecznicze jako ławnicy. Społeczeństwo zdążyło już przywyknąć do sprawowania wymiaru sprawiedliwości jako sędzia społeczny w modelu mieszanym. Wprowadzanie zmian o charakterze rewolucyjnym niosłoby dotkliwe w skutkach konsekwencje dla polskiego systemu prawnego oraz rodzimej gospodarki, z uwagi na konieczność poczynienia wydatków na wynagrodzenia dla członków ławy oraz przeobrażenia w salach rozpraw. Ponadto, konstrukcja

¹⁶⁷¹ Szerzej: K. Girdwoyń, *Udział sędziów...*, s. 512-518.

sędziego pokoju nie wypełnia wymogów wskazywanych w treści ustawy zasadniczej, która przewiduje jedynie pełnienie funkcji orzeczniczych przez obywateli obok sędziów zawodowych (art. 182 Konstytucji RP).

Argumentem przeciwko wprowadzeniu instytucji ławy przysięgłych i sędziów pokoju do prawa polskiego jest również zmniejszenie ich znaczenia w USA i Anglii i Walii, o czym świadczy spadek liczebności kandydatów na sędziów pokoju oraz odejście od procesów przed ławą przysięgłych na rzecz trybów konsensualnych.

Instytucją z prawa Anglii i Walii wartą wprowadzenia do polskiego porządku prawnego są kompleksowe szkolenia, które w systemie *common law* prowadzi się pośród sędziów pokoju. Wprowadzając szkolenia do prawa kontynentalnego, należałoby je przeprowadzać wśród ławników. Szkolenia objęłyby zakres prawa obowiązującego, sposób przeprowadzania dowodów i kategorię spraw, które przyjdzie im rozpoznawać, aby ławnicy jak najlepiej mogli wykonywać funkcje orzecznicze i zrozumieć pełnią rolę w wymiarze sprawiedliwości.

Biorąc pod rozwagę dokonane rozważania, należy uznać, że instytucja z zakresu prawa francuskiego oraz niemieckiego w postaci ławników (model mieszany sprawowania wymiaru sprawiedliwości) najlepiej sprawdza się w polskim porządku prawnym. Na przestrzeni lat (choć stosunkowo krótko), w rodzimym systemie prawnym funkcjonowały instytucje ławy przysięgłych i sędziów pokoju. Polska należy jednak do kultury prawa kontynentalnego, który charakteryzuje się m.in. większym znaczeniem zasady prawdy materialnej niż w modelu anglosaskim, mniejszym zakresem realizacji zasady kontradyktoryjności, co wpływa również na sposób przeprowadzania dowodów. Inną istotną różnicą pomiędzy modelem kontynentalnym, a anglo-saskim, jest okoliczność łączenia funkcji strony przez prokuratora z rolą rzecznika praworządności. Podobnie jest z oskarżonym, który jest nie tylko stroną postępowania, lecz pełni funkcję stosownego świadka, z uwagi na rolę składanych wyjaśnień¹⁶⁷².

Wskazane komponenty, składające się na model rozprawy głównej w systemie kontynentalnym, sprawiają, że wprowadzenie innego modelu udziału czynnika społecznego do prawa polskiego spowodowałoby rewolucję prawną. Wówczas zmianie powinien ulec cały model rozprawy głównej, nie zaś tylko model udziału czynnika społecznego, jeśli planowana do wprowadzenia byłaby instytucja ławy przysięgłych w jej „czystej postaci”, w systemie kontradyktoryjnym. Ewentualna możliwa zmiana mogłaby objąć wprowadzenie ławy przysięgłych z systemu prawa francuskiego, który reprezentuje model mieszany. Prowadziłoby

¹⁶⁷² H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza...*, s. 53-62, 90.

to do zmiany liczby sędziów społecznych, którzy nadal w jednym trybunale rozstrzygaliby z sędzią zawodowym o winie i o karze. Patrząc jednak na niechęć społeczeństwa do pełnienia roli orzeczniczej oraz proponowane już możliwości powrotu ławników do sądów rejonowych, zmiana ilościowa ławników w sądach okręgowych mogłaby się spotkać z niepowodzeniem, biorąc pod uwagę okoliczność, że koniecznym byłoby wprowadzenie kolejnych dwóch (lub więcej) sędziów społecznych. Polski system prawny nie korzysta ze składów liczebnych jak w prawie niemieckim („dwóch plus dwóch” sędziów społecznych i zawodowych). Choć można również zastanawiać się nad wprowadzeniem składów dwóch sędziów zawodowych i dwóch społecznych ze zwiększeniem roli przewodniczącego składu albo sędziego sprawozdawcy (przy sędziach delegowanych).

6.12. Podsumowanie

W modelu partycypacji obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w prawie polskim, udział czynnika społecznego jest realizowany przez aktywne zaangażowanie społeczeństwa w procesy sądowe. Aktualnie obowiązujący w prawie polskim model udziału czynnika społecznego wydaje się być modelem funkcjonującym dobrze. Konieczna jest jego optymalizacja. Przeprowadzone badania doprowadziły do wniosków, że udział czynnika społecznego jest instytucją niezbędną w polskim systemie prawnym. Dalsze zmniejszenie partycypacji sędziów społecznych w orzekaniu mogłoby prowadzić nie tylko do naruszenia art. 182 Konstytucji RP, lecz również jej art. 4. W obecnym stanie prawnym obywatele posiadają rzeczywistą możliwość pełnienia funkcji w ramach władzy ustawodawczej i wykonawczej. Nie sposób uznać, że reprezentacja Narodu we władzy sądowniczej jest odpowiednia, gdy udział ławników w sprawach karnych został ograniczony do minimum.

W zakresie zmniejszenia udziału czynnika społecznego, konieczna byłaby likwidacja udziału ławników w rozpoznawaniu spraw przed Sądem Najwyższym. Instytucja ta budzi wątpliwości wobec dostępności innych przejawów udziału czynnika społecznego, jak jawność rozprawy czy obecność przedstawiciela społecznego, które stanowią realizację zasady udziału czynnika społecznego poza sferą orzekania w Sądzie Najwyższym. Czynniki społeczne nie przystają bowiem do organu judykatury, przed którym rozpoznaje się skargi nadzwyczajne i sprawy dyscyplinarne (w nich właśnie uczestniczą ławnicy SN), a zatem głównie problemy prawne. Partycypacja obywateli ma znaczenie w kontekście spraw, w których ustala się stan faktyczny, zaś Sąd Najwyższy jest sądem prawa, nie zaś faktów.

W oparciu o przeprowadzone badania, należy uznać, że koniecznym jest zwiększenie partycypacji obywateli w orzekaniu na gruncie spraw karnych. Wydaje się, że najbardziej

ślusznym rozwiązaniem, byłoby pozostawienie ławników w sprawach karnych o zbrodnie w sądach okręgowych oraz rozszerzenie ich partycypacji do spraw o określone występki, biorąc jako kryterium przedmiot ochrony prawnokarnej. Powinno się zatem przywrócić ławników w sądach rejonowych, w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, życiu i zdrowiu, czy przeciwko wolności. W tym wypadku ławnicy mogliby uczestniczyć we wszystkich rodzajach spraw – zarówno przed sądami rejonowymi i okręgowymi. Warto byłoby się zastanowić nad zapewnieniem udziału ławników również we wszystkich sprawach dotyczących bezpieczeństwa w komunikacji. Byłoby to zasadne wobec okoliczności, że ważne w nich jest doświadczenie związane z uczestnictwem w ruchu drogowym, a w mniejszym zakresie wiedza prawnicza.

Biorąc zaś pod uwagę kryterium wieku sędziego, ławnicy byłiby pomocni w przypadku sędziów młodszych służbą, asesorów sądowych, którzy nie posiadają dużego doświadczenia życiowego. Głos osób z doświadczeniem życiowym i zawodowym mógłby być pomocny w przypadku ustalenia stanu faktycznego czy oceny dowodów.

W celu prawidłowego funkcjonowania sędziów społecznych w sądach rejonowych i okręgowych, konieczne byłoby wprowadzenie kompleksowych szkoleń z zakresu prawa karnego materialnego, procesowego i etyki zawodu prawniczego. Brak wykształcenia prawniczego może doprowadzić do trudności w zrozumieniu skomplikowanych kwestii prawnych, szczególnie w bardziej złożonych sprawach. Szkolenie i profesjonalizacja ławników mogłyby poprawić jakość ich decyzji, ułatwiając im lepsze rozumienie przepisów oraz zasadniczych kwestii doktrynalnych, które mają wpływ na wyrokowanie. Zaoszczędziłoby to czas w niektórych sprawach, gdy sędzia w czasie narady nie będzie musiał tłumaczyć obywatelom podstawowych kwestii prawnych oraz braku możliwości zastosowania określonej konstrukcji. Profesjonalizacja ławników mogłaby również zwiększyć zaufanie obywateli do systemu wymiaru sprawiedliwości. Wprowadzone szkolenia powinny przypominać szkolenia sędziów pokoju w prawie Anglii i Walii.

Innym postulatem mogłoby być zwiększenie wynagrodzenia należnego ławnikom. Ławnicy otrzymują niskie wynagrodzenie, co nie zawsze rekompensuje czas poświęcony na uczestnictwo w rozprawach. Może to wpływać na ich motywację i zaangażowanie. Zwiększenie wynagrodzenia ławników mogłoby przyciągnąć bardziej kompetentnych kandydatów. Również wskazany postulat był podnoszony przez ławników w toku przeprowadzonych badań empirycznych i jako druga odpowiedź uzyskał najwięcej głosów.

Wartym rozważenia jest zmiana zasad i kryteriów wyboru ławników. Obecny system wyboru ławników przez rady gminy nie zawsze gwarantuje wybór osób o odpowiednich

kwalifikacjach. Reforma procesu wyboru ławników, na przykład poprzez wprowadzenie bardziej restrykcyjnych kryteriów, testów kwalifikacyjnych lub udziału organizacji społecznych w procesie rekrutacji, mogłaby poprawić jakość kadry ławniczej. Innym postulatem mogłoby być wprowadzenie sposobu wyboru, przypominającego amerykańskie *Voir dire* lub obniżenie dolnej granicy wiekowej, celem realizacji zasady bycia sądzonym przez równych sobie.

W zakresie zmian w instytucji sędziów społecznych warto rozważyć także zwiększenie roli ławników w innych rodzajach spraw (również cywilnych o zadośćuczynienie czy odszkodowanie) oraz zmianę roli pełnionej aktualnie przez ławników, poprzez wprowadzenie obowiązków w zakresie sporządzania prostych uzasadnień postanowień (w sprawach wypadkowych, gdzie nie ma problemów prawnych). Sporządzanie tych uzasadnień powinno odbywać się pod nadzorem sędziego przewodniczącego składu orzekającego.

Z perspektywy przeprowadzonych badań, należy zdecydowanie odrzucić wprowadzenie innych instytucji z zakresu prawa amerykańskiego oraz prawa Anglii i Walii do prawa polskiego, takich jak ława przysięgłych czy sędziowie pokoju. Wobec rozważań historycznoprawnych, należy wskazać, że instytucje te nie przystają do polskiej tradycji i kultury prawnej. Od lat w kulturze polskiej obywatele pełnią funkcje orzecznicze jako ławnicy. Społeczeństwo zdążyło już przywyknąć do pełnienia roli jako sędzia społeczny w modelu mieszanym. Wprowadzanie zmian o charakterze rewolucyjnym niosłoby dotkliwe w skutkach konsekwencje dla polskiego systemu prawnego oraz rodzimej gospodarki, z uwagi na konieczność poczynienia wydatków na wynagrodzenia dla członków ławy oraz przeobrażenia w salach rozpraw. Ponadto, konstrukcja sędziego pokoju nie wypełnia wymogów wskazywanych w treści ustawy zasadniczej, która przewiduje jedynie pełnienie funkcji orzeczniczych przez obywateli obok sędziów zawodowych (art. 182 Konstytucji RP).

Innym istotnym postulatem mogłoby być umożliwienie studentom prawa udziału w rozprawach jako ławnicy. Stanowi to propozycję, która wprowadziłaby nowy wymiar do polskiego sądownictwa. Włączenie studentów prawa w pełnienie funkcji ławników mogłoby nie tylko wzbogacić ich edukację, ale również wzmocnić skład sędziowski poprzez wprowadzenie młodych i zaangażowanych osób.

Celem prawidłowego wdrożenia modelu udziału czynnika społecznego, koniecznym jest czynienie zmian ewolucyjnych, które zapewniłyby większą społeczną akceptowalność wydawanym wyrokom, jak również realizację gwarancji procesowych stron postępowania. W prawie nie chodzi o widowiskowość procesów, lecz o rozpoznanie sprawy po dokonaniu prawidłowej wykładni przepisów pod konkretny stan faktyczny. Polska kultura prawa

kontynentalnego zapewnia realizację praw stron poprzez silną pozycję przewodniczącego rozprawy oraz zasadę prawdy materialnej. Czynniki społeczny stanowi istotny komponent polskiego procesu karnego, jednakże w każdym wypadku należy mieć na uwadze pozycję stron postępowania.

Zakończenie

Tematem rozprawy doktorskiej był udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim procesie karnym. Celem badań było ukazanie konieczności partycypacji obywateli w orzekaniu na gruncie spraw karnych. Udział społeczeństwa w orzekaniu jest czynnikiem niezbędnym do prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, aby wydawane przez sąd wyroki miały legitymację społeczną. Była to postawiona w toku badań hipoteza główna, która w pracy została potwierdzona. Znalazło to odzwierciedlenie w badaniach formalno-dogmatycznych (w zakresie konieczności rozwijania partycypacji obywateli i ich uprawnień w toku postępowania poprzez wdrażanie nowych instytucji do procesu karnego, jak np. narada wstępna i wyrok częściowy) oraz w badaniach empirycznych. Sędziowie zawodowi dostrzegają konieczność partycypacji obywateli w postępowaniu karnym. Dostrzega ją również społeczeństwo.

Powyższą hipotezę główną potwierdzono także poprzez analizę obecnego stanu prawnego (art. 182 Konstytucji RP, podstaw ustrojowych i karnoprocesowych). Po zmianie modelu orzekania z udziałem ławników w postępowaniu karnym poprzez odejście od ich partycypacji w sądach rejonowych, na przestrzeni lat toczyła się dyskusja na temat rozszerzenia udziału czynnika społecznego w procesie, czego przykładem były postulaty wprowadzenia instytucji sędziów pokoju. Kolejnym przykładem zwiększenia udziału czynnika społecznego jest obecność ławników w Izbie Odpowiedzialności Zawodowej oraz w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego. W tym wypadku, rola społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest nieco inna, ponieważ obywatele, razem z sędziami zawodowymi, decydują o odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów oraz rozstrzygają skargi nadzwyczajne. Z uwagi na inny charakter procedury, także skład liczebny różni się od tych występujących w sądach okręgowych, bowiem, zarówno w pierwszej instancji (m.in. w sprawach przewinień dyscyplinarnych wyczerpujących znamiona umyślnych przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego lub umyślnych przestępstw skarbowych), jak i w drugiej instancji, w Izbie Odpowiedzialności Zawodowej Sądu Najwyższego jest co do zasady jednolity skład w postaci 2 sędziów zawodowych i 1 ławnika Sądu Najwyższego. Tożsamo w przypadku składów ławniczych w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych¹⁶⁷³. Ławnicy pełnią w tych wypadkach rolę doradczą, nie mając decydującego głosu. Ustawodawca pokłada ogromną rolę w sędziach społecznych, nawet w przypadku orzekania przed Sądem Najwyższym. Należy jednak uznać, że czynnik społeczny nie przystaje

¹⁶⁷³ Wyjątki reguluje art. 94 § 2 ustawy o SN oraz art. 73 § 1 pkt 2 ustawy o SN. Szerzej: rozdział 3.3.1.

do tej kategorii spraw. O ile w przypadku spraw dyscyplinarnych można dopuścić orzekanie z udziałem ławników, o tyle nie sposób zaakceptować ich partycypacji w Izbie Kontroli z uwagi na zakres rozpoznawanych tam spraw – skarg nadzwyczajnych, które podlegają analizie pod kątem oceny prawnej. W przypadku oceny skomplikowanych problemów prawnych obecność sędziów społecznych nie przynosi bowiem korzyści dla wymiaru sprawiedliwości.

Do przekonania, że udział społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w polskim procesie karnym ma charakter niezbędny należy dojść także poprzez analizę czynników:

1. **historycznych** - sędzia społeczny ma wielowiekową tradycję, bowiem już w średniowieczu korzystano z rad społeczeństwa przy wydawaniu wyroków na przestępcach;
2. **społecznych** - udział czynnika społecznego wzmacnia legitymację wyroków, przez co zmniejsza się krytyka wydawanych orzeczeń, ponieważ obywatele mają świadomość, że nie tylko sędzia, prawnik, wydaje orzeczenie, ale jest ono efektem dyskusji przeprowadzonych przez sędziego ze społeczeństwem;
3. **kulturowych** - ławnicy, a wcześniej ława przysięgłych, są czynnikiem obecnym w kulturze polskiej od wielu lat, posiadającym swój rodowód konstytucyjny.

Odpowiadając na postawione we wstępie pracy główne pytanie badawcze (czy udział czynnika społecznego w polskim procesie karnym w orzekaniu w obecnym kształcie (składy ławnicze jedynie w sądach okręgowych w sprawach o zbrodnie) jest wystarczający?), należy wskazać, że udział czynnika społecznego w polskim procesie karnym w orzekaniu w obecnym kształcie nie jest optymalny. Do wskazanej odpowiedzi należy dojść w oparciu o pojawiające się w dyskursie prawniczym i debacie politycznej postulaty odnośnie do wprowadzenia sędziów pokoju czy z uwagi na wzrost udziału czynnika społecznego o charakterze jakościowym (poprzez udział obywateli w naradzie wstępnej czy wydaniu wyroku częściowego). Za większym udziałem ławników przemawia również wykładnia przypisów ustawy zasadniczej (art. 182 Konstytucji RP, czy jej art. 2 lub 4).

W oparciu o przeprowadzone badania historyczne można udzielić odpowiedzi na pytanie pomocnicze, dotyczące czynników, które spowodowały odsunięcie ławników od orzekania w sądach rejonowych. Przyczyn było kilka. Pierwszą z nich była negatywna ocena sędziów społecznych. Uwydatniano ich braki kadrowe czy błędy w przedstawianiu kandydatów na ławników¹⁶⁷⁴. Istotnej krytyce poddawano również sam sposób wyboru sędziów

¹⁶⁷⁴ J. Grajewski, S. Steinborn, *Komentarz do art. 28...*, s. 160-161

społecznych. Często pojawiały się postulaty wskazujące na konieczność wybierania ławników w wyborach powszechnych - razem z wyborami do rad gmin¹⁶⁷⁵.

Podstawą mającą wiodącą rolę w ograniczeniu sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez ławników była ich negatywna ocena przez sędziów zawodowych. Przedstawiciele judykatury wskazywali, że ławnicy nie przynoszą wartości dodanej wymiarowi sprawiedliwości, w szczególności w zakresie aspektów merytorycznych rozpoznawanej sprawy¹⁶⁷⁶. Podstawą takich opinii był również podnoszony jako argument brak zainteresowania ławników przebiegiem postępowania, w tym brak aktywności w toku narady i głosowania.

Przyczyn odejścia od zasady orzekania z udziałem czynnika społecznego należy upatrywać również w niechęci społeczeństwa do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Słusznie wskazuje się, że w porównaniu do innych instytucji o charakterze obywatelskim, jak np. radny, rola ławnika nie cieszy się dużą popularnością¹⁶⁷⁷. Inną przyczyną odejścia od udziału ławników w postępowaniu karnym były powody finansowe. Dotyczyły one kosztów rozpoznawania spraw karnych¹⁶⁷⁸. Z tego powodu poszukiwano rozwiązań prowadzących do ograniczenia wydatków.

Istotnymi powodami ograniczenia partycypacji ławników był także zbyt szeroki jej zakres w procesie karnym (niemalże we wszystkich kategoriach spraw), wzrost skomplikowania regulacji prawnych i konieczność specjalizacji sędziów.

Odpowiadając na kolejne postawione w pracy pytanie (czy istnieje potrzeba rozszerzenia udziału społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w polskim procesie karnym?), należy udzielić odpowiedzi twierdzącej. Wydaje się, że najbardziej słusznym rozwiązaniem, byłoby pozostawienie ławników w sprawach karnych o zbrodnie w sądach okręgowych oraz rozszerzenie ich partycypacji w sądach rejonowych w sprawach o poszczególne przestępstwa, biorąc jako kryterium przedmiot ochrony prawnokarnej, uwzględniając okoliczność, że ławnicy powinni brać udział w sprawach, w których można by wykorzystać ich wiedzę z zakresu życia codziennego, stosunków międzyludzkich, obrażeń ciała (byli lekarze), czy zachowania się na drodze (zawodowi kierowcy). Powinno się zatem przywrócić ławników w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, życiu i zdrowiu, czy przeciwko wolności. W tym wypadku ławnicy mogliby uczestniczyć we wszystkich rodzajach spraw, w których górna granica

¹⁶⁷⁵ K. Marszał, *Proces karny...*, s. 49.

¹⁶⁷⁶ M. Wenclik, *Ewolucja instytucji ...*, s. 70.

¹⁶⁷⁷ M. Wenclik, *Ewolucja instytucji...*, s. 71.

¹⁶⁷⁸ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, s. 226.

ustawowego zagrożenia karą przekracza 5 lat pozbawienia wolności. Warto byłoby się zastanowić nad zapewnieniem udziału ławników również w niektórych sprawach dotyczących bezpieczeństwa w komunikacji (jak np. katastrofa czy wypadek komunikacyjny). Byłoby to zasadne wobec okoliczności, że ważne w nich jest doświadczenie związane z uczestnictwem w ruchu drogowym, a w mniejszym zakresie wiedza prawnicza.

Można zastanowić się również, czy zasadnym nie byłoby wprowadzenie sędziów społecznych w sprawach o niektóre występki, które rozpoznaje się przed sądami okręgowymi, z uwagi na wagę czynu, biorąc pod rozwagę jako kryterium zagrożenie ustawowe karą. Ławnicy mogliby orzekać w sprawach o przestępstwa zagrożone karą, której górna granica przekracza 8 lat pozbawienia wolności. Warto byłoby rozważyć wskazaną zmianę również przez pryzmat kryterium ochrony prawnokarnej (przedmiot ochrony). Istotnym byłoby wprowadzenie ławników do sądów okręgowych w zakresie spraw dotyczących przestępstw drogowych, w szczególności spowodowania katastrofy na drodze (art. 173 § 3 i 4 k.k.), w których zagadnienia prawne mają charakter poboczny, zaś, z uwagi na następstwa czynu (skutek śmiertelny) oraz naruszenie reguł ostrożności w ruchu drogowym, istotne mogą być wiadomości specjalne posiadane przez zawodowych kierowców. Zasadnym byłoby również wprowadzenie ławników do sądów okręgowych w przypadku innych spraw przeciwko życiu i zdrowiu czy bezpieczeństwu powszechnemu, z uwagi na wagę dobra prawnego podlegającego ochronie.

Odnosząc się do kolejnego pytania badawczego (w jaki sposób można zwiększyć obecny udział czynnika społecznego w Polsce?), należy wskazać, że optymalnym sposobem jest przywołany wyżej powrót ławników do sądów rejonowych w określonych kategoriach spraw oraz w sprawach o niektóre występki przed sądami okręgowymi. Wprowadzenie zaś sędziów pokoju czy ławy przysięgłych, w oparciu o rodzime czynniki kulturowe i uwarunkowania historyczne, nie jest dobrym rozwiązaniem.

W zakresie udziału czynnika społecznego w procesie karnym można rozważyć przyjęcie niektórych konstrukcji z prawa obcego (np. *common law*), które mogłyby sprawdzić się w prawie polskim (odpowiedź na czwarte i piąte pytanie badawcze). Są to wskazywane już: *Voir dire*, zasada bycia sądzonym przez równych sobie, szkolenia specjalistyczne wśród ławników czy pozostawienie modelu udziału czynnika społecznego znanego w prawie niemieckim i francuskim – modelu ławniczego. Zdecydowanie należy opowiedzieć się za stanowiskiem, że sędziowie społeczni powinni orzekać w sądach I instancji, zaś czynnik społeczny nie przystaje do sądów odwoławczych, w których co do zasady rozpoznaje się problemy prawne.

W ramach aktualnie obowiązującego stanu prawnego zasadą jest jednoosobowe rozstrzygnięcie spraw karnych. Dotyczy ona wszystkich trybów postępowania - zwyczajnego, prywatnoskargowego czy przyspieszonego¹⁶⁷⁹. Znajduje zastosowanie również do postępowania karnoskarbowego. Obowiązujący zakres udziału czynnika społecznego jest wyjątkiem od wskazanej zasady i dotyczy dwóch wypadków. Punktem odniesienia w przypadku pierwszego z nich jest kryterium sankcji karnej. Dotyczy to spraw o zbrodnie i spraw zagrożonych karą dożywotniego pozbawienia wolności. W sprawach o zbrodnie sąd orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 2 k.p.k.). W sprawach o przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników (art. 28 § 4 k.p.k.). Drugim wypadkiem jest możliwość rozszerzenia składu mocą uznania sądu. Regulacja karnoprosesowa dopuszcza bowiem rozszerzenie składów orzekających w pierwszej instancji (tak przed sądem rejonowym, jak i okręgowym) z uwagi na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę. Sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 3 k.p.k.)¹⁶⁸⁰.

W oparciu o powyższe rozważania, należy uznać, że aktualnie obowiązujący zakres udziału czynnika społecznego, ograniczony do spraw o zbrodnie jest za wąski. Należy zdecydowanie opowiedzieć się za rozszerzeniem partycypacji obywateli poprzez ich powrót do sądów rejonowych, we wskazanych powyżej kategoriach spraw (w oparciu o przedmiot ochrony prawnokarnej) oraz wprowadzenie ławników do sądów okręgowych.

Rozszerzeniu powinna ulec zatem zasada udziału czynnika społecznego na rozprawie głównej (art. 28 § 2 i 4 k.p.k.) poprzez przywrócenie ławników do sądów rejonowych, ewentualnie przez ich wprowadzenie do sądów okręgowych w określonych kategoriach spraw o występki. Po zwiększeniu udziału czynnika społecznego we wskazany sposób, należałoby dokonać nowelizacji przepisu art. 28 § 3 k.p.k., w zakresie odnoszącym się do możliwości postanowienia o rozpoznaniu sprawy przez skład poszerzony - jednego sędziego i dwóch ławników lub trzech sędziów ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę, poprzez pozostawienie możliwości rozpoznania sprawy w składzie trzech sędziów. W każdym bowiem wypadku może dojść do sytuacji procesowej uzasadniającej rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów zawodowych – z uwagi na charakter sprawy.

Odnosząc się do zakresu udziału czynnika społecznego przez pryzmat forów orzekania, należy wskazać, że w przypadku spraw o zbrodnie, ławnicy uczestniczą zarówno w

¹⁶⁷⁹ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 3.

¹⁶⁸⁰ M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 28 k.p.k.*..., teza 4.

czynnościach dokonywanych w czasie rozprawy (wspomniany art. 28 § 2 i 4 k.p.k.) oraz w czasie posiedzeń podczas przerwy w rozprawie (art. 403 k.p.k.). W przypadku odroczenia rozprawy, orzeka już skład jednoosobowy. Zasadą w odniesieniu do posiedzeń jest bowiem skład jednoosobowy zawodowy (art. 30 § 1 k.p.k.). Jest to zatem taka sama zasada, jak na rozprawie (art. 28 § 1 k.p.k.). Wyjątkiem na posiedzeniu, są sytuacje, gdy ustawa stanowi inaczej albo ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę, prezes sądu zarządzi jej rozpoznanie w składzie trzech sędziów¹⁶⁸¹.

Warto zastanowić się jednak, czy istnieje potrzeba udziału czynnika społecznego w posiedzeniach odbywających się w czasie przerwy w rozprawie (art. 403 k.p.k.). Dlaczego skład orzekający w czasie przerwy (art. 403 k.p.k.) – taki sam skład, różni się od składu orzekającego w czasie odroczenia rozprawy (art. 30 § 1 k.p.k.) - skład jednoosobowy? Obowiązujące regulacje nie są niczym uzasadnione. Po zwiększeniu udziału czynnika społecznego w sprawach karnych przed sądami rejonowymi i okręgowymi należałoby jednak dokonać zmniejszenia partycypacji ławników w zakresie forów orzekania, poprzez odejście od ich udziału w posiedzeniach. Zasadnym byłoby zapewnienie optymalnego udziału społeczeństwa w orzekaniu w kontekście również czynników historycznych, które spowodowały zmianę modelu poprzez odejście od roli orzeczniczej ławników przed sądami rejonowymi. Na skutek m.in. zbyt szerokiego zakresu partycypacji obywateli doszło bowiem do odejścia od ich orzekania w sądach rejonowych. Dokonując kolejnych zmian w modelu udziału czynnika społecznego w orzekaniu należy mieć na uwadze wskazane rozważania historyczne.

Inną przyczyną odejścia od orzekania ławników w składach kolegialnych w czasie przerwy w rozprawie mogą być kwestie związane z prawidłowością składów orzekających i następstwami jej niezachowania (bezwzględna przyczyna odwoławcza z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k.). W sytuacji bowiem niezachowania zasady z art. 403 k.p.k. i wydania orzeczenia w sprawie wпадkowej (np. przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania), następstwem jest uchylenie zaskarżonego orzeczenia przez sąd odwoławczy niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść orzeczenia. Należy wskazać, że celem przeciwdziałania wskazanym uchybieniom, można by ograniczyć partycypację obywateli w posiedzeniach. Udział czynnika społecznego w orzekaniu w kwestiach wпадkowych nie ma uzasadnionych podstaw w kontekście kontroli społecznej sprawowanej nad wydawanymi orzeczeniami.

¹⁶⁸¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 kwietnia 2018 r., II AKa 114/17, LEX nr 3128597; M. Rogacka-Rzewnicka, *Komentarz do art. 30 k.p.k.*..., teza 1.

W kontekście udziału ławników w forum orzekania, jakim jest posiedzenie (inne posiedzenie niż w czasie przerwy w rozprawie z art. 403 k.p.k.), zasadnym byłoby pozostawienie czynnika społecznego w zakresie spraw o ułaskawienie (art. 562 k.p.k.). Byłby to dopuszczalny wyjątek od orzekania jednoosobowego (art. 30 § 1 k.p.k.). Doświadczenie życiowe ławników może być pomocne podczas rozpoznawania próśby o ułaskawienie, w kontekście okoliczności uwzględnianych przez sąd, wskazanych w art. 563 k.p.k., w tym w szczególności przy ocenie zachowania się skazanego po wydaniu wyroku, jak również szczególnych wydarzeń, jakie nastąpiły po jego wydaniu. Ławnicy mogliby pomóc w ocenie czy okoliczności te uzasadniają uwzględnienie próśby o ułaskawienie.

W kontekście rozważań prawnoporównawczych, należy wskazać, że problemy w obrębie partycypacji obywateli funkcjonują również w systemach prawnych państw, w których udział czynnika społecznego jest instytucją od dawna zastaną. Tak jest na gruncie systemu prawa Anglii i Walii oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki, w których zarówno w zakresie ławy przysięgłych oraz sędziów pokoju narosło wiele problemów. Z tego powodu, można dojść do konkluzji, że wprowadzenie tych instytucji do polskiego porządku prawnego nie jest zasadne. Wobec rozważań historycznoprawnych, należy wskazać, że instytucje te nie przystają do polskiej tradycji i kultury prawnej. Od lat w polskiej kulturze obywatele pełnią funkcje orzecznicze jako ławnicy. Społeczeństwo zdążyło już przywyknąć do pełnienia roli orzeczniczej jako sędzia społeczny w modelu mieszanym. Wprowadzanie zmian o charakterze rewolucyjnym (inkorporowanie np. ławy przysięgłych) niesłoby dotkliwie w skutkach konsekwencje dla polskiego systemu prawnego oraz rodzimej gospodarki, z uwagi na konieczność poczynienia wydatków na wynagrodzenia dla członków ławy oraz przeobrażenia w salach rozpraw. Ponadto, konstrukcja sędziego pokoju nie wypełnia wymogów wskazywanych w treści ustawy zasadniczej, która przewiduje jedynie pełnienie funkcji orzeczniczych przez obywateli obok sędziów zawodowych (art. 182 Konstytucji RP).

W zakresie przeprowadzonych badań empirycznych, na ich podstawie można również dojść do wniosku, że udział społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości ma charakter konieczny z perspektywy społecznej akceptowalności zapadanych wyroków i kształtowania świadomości prawnej obywateli, którzy wykonywali swój obowiązek obywatelski jako ławnicy.

Dostrzegając potrzebę partycypacji obywateli oraz konieczność nowelizacji instytucji przez chociażby rzeczywisty powrót ławników do sądów rejonowych, należy uznać, że poprzez udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim procesie karnym ma miejsce pozytywny wpływ na społeczeństwo w zakresie wzrostu świadomości prawnej obywateli oraz społecznej

akceptowalności zapadanych wyroków. Czynniki społeczny jest bowiem czynnikiem nie tylko niezbędnym, lecz również pomocnym w zakresie ustalania stanu faktycznego sprawy oraz oceny dowodów. Koniecznym jest natomiast zapewnienie realnego udziału obywateli poprzez realizację niektórych postulatów z niniejszej pracy.

W oparciu o przeprowadzone badania, należy dojść również do niepokojących wniosków, odnoszących się do podejścia ławników do pełnionej funkcji orzeczniczej i niezrozumienia instytucji – nastawienie na realizację własnych celów – poszerzenie kontaktów społecznych, czy zwiększenie zarobków. Warto zastanowić się, czy wskazany problem mógłby zostać przewyższony jedynie za pośrednictwem wprowadzenia kompleksowych szkoleń z zakresu pełnienia funkcji ławnika, prawa karnego materialnego i procesowego, oceny dowodów, zabierania głosu w czasie rozprawy, czy jest to raczej problem systemowy, związany z obniżeniem wymagań i poziomu społeczeństwa oraz dążeniem do wzbogacenia i uzyskiwania dóbr materialnych. Grupą społeczną, która najczęściej pełni funkcje orzecznicze są zdecydowanie osoby starsze, które mają 60 i więcej lat (76 %). Wydaje się, że podniesiony problem nie jest związany z objęciem funkcji ławnika przez pokolenia postrzegające ją we wskazany sposób, lecz jest to problem złożony, wynikający bardziej ze zmian społeczeństwa i postrzegania pełnionych funkcji. Inną przyczyną może być kwestia majątkowa związana z inflacją i poszukiwaniem źródła dochodu w pełnieniu funkcji orzeczniczej, aby osiągnąć większe zarobki obok uzyskiwanej emerytury. Pozytywnym aspektem wskazanego problemu jest okoliczność, że nie wszyscy sędziowie społeczni podchodzą tak do pełnionych przez siebie obowiązków, wskazując (jako przyczynę objęcia funkcji) zainteresowanie prawem¹⁶⁸². Poza wskazaną kwestią należy także zastanowić się nad zmianami w zakresie wyboru ławników i dokonywanie selekcji spośród osób aktywnych zawodowo. Problemem może być bowiem ograniczona liczba osób pełniących funkcje orzecznicze, pełnienie ich przez osoby starsze czy małe zainteresowanie sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości.

W celu prawidłowego funkcjonowania sędziów społecznych w sądach rejonowych i okręgowych, konieczne byłoby wprowadzenie kompleksowych szkoleń z zakresu prawa karnego materialnego, procesowego i etyki zawodu prawniczego. Brak wykształcenia prawniczego może doprowadzić do trudności w zrozumieniu skomplikowanych kwestii prawnych, szczególnie w bardziej złożonych sprawach. Szkolenie i profesjonalizacja ławników mogłyby poprawić jakość ich decyzji, ułatwiając im lepsze rozumienie przepisów oraz zasadniczych kwestii doktrynalnych, które mają wpływ na wyrokowanie. Zaoszczędziłoby to

¹⁶⁸² Zob. rozdział 5.3., opis przed wykresem 30.

czas w niektórych sprawach, gdy sędzia w czasie narady nie będzie musiał tłumaczyć obywatelom podstawowych kwestii prawnych oraz braku możliwości zastosowania określonej konstrukcji. Profesjonalizacja ławników mogłaby również zwiększyć zaufanie obywateli do wymiaru sprawiedliwości. Wprowadzone szkolenia powinny przypominać szkolenia sędziów pokoju w prawie Anglii i Walii.

Innym postulatem, który warto by wprowadzić może być zmiana zasad i kryteriów wyboru ławników. Obecny system wyboru ławników przez rady gminy nie zawsze gwarantuje wybór osób o odpowiednich kwalifikacjach. Reforma procesu wyboru ławników, na przykład poprzez wprowadzenie bardziej restrykcyjnych kryteriów, testów kwalifikacyjnych lub udziału organizacji społecznych w procesie rekrutacji, mogłaby poprawić jakość kadry ławniczej. Innym postulatem mogłoby być wprowadzenie sposobu wyboru, przypominającego amerykańskie *Voir dire* lub obniżenie dolnej granicy wiekowej, celem realizacji zasady bycia sądzonym przez równych sobie.

Bibliografia

Książki

1. Amos M., *Wymiar sprawiedliwości w Wielkiej Brytanii*, tłum. Krzemicka M., Londyn 1943;
2. Angerman K. K., Nowotny J., Przeworski J., *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego z dnia 19-go marca 1928 r Nr. 33 poz. 313 Dz. U. R. P. wraz z dotyczącymi ustawami i rozporządzeniami*, Warszawa, 1930;
3. Angerman, K. K., *Ustawa z dnia 23 maja 1873 roku o postępowaniu karnem*, Warszawa 1924;
4. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012;
5. Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1998;
6. Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009;
7. Bartoszewski J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I i II*, 1998, Lex;
8. Beard Ch.A., *The Office of the Justice of the Peace in England in Its Origin and Development*, Nowy Jork 1904;
9. Bieńkowska B., Gajewska-Kraczkowska H., Rogacka-Rzewnicka M. (red.), *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, Warszawa 2015;
10. Bojarski A., *Ustawa o postępowaniu karnem z dnia 23 maja 1873, tudzież ustawy o tymczasowym zawieszeniu Sądów Przysięgłych i o układaniu list Przysięgłych razem z ustawami i rozporządzeniami uzupełniającymi i objaśniającymi*, Kraków 1873
11. Bratoszewski J., *Zdanie odrębne*, Warszawa 1973;
12. Ciejka M., *Notatki z lekcji. Historia. Średniowiecze. Część 2*, Kraków 2010;
13. Czelcow A., *Radziecki proces karny*, Warszawa, 1955;
14. Czerwiński A., *Ustrój sądów powszechnych: wedle rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Dz. Ust. Nr. 12, poz 93.*, Lwów 1928;
15. Daszkiewicz W., *Proces karny: część ogólna*, Warszawa 1994
16. Dudka K. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, LEX 2020;
17. Dziadzio A., *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2009;
18. Faulkner D., Dickinson S., *Magistracy at the Crossroads*, Hook, Hampshire, United Kingdom 2012;

19. Garlicki L., Zubik M. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I, wyd. II*, LEX 2016;
20. Girdwoyń K., *Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza*, Warszawa 2021;
21. Girdwoyń P., *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Białystok 2006;
22. Glaser S., *Kompetencja sądów przysięgłych*, Lublin 1923;
23. Glaser S., *Wstęp do nauki procesu karnego; ze szczególnem uwzględnieniem ustaw obowiązujących tymczasowo w Polsce oraz polskiego Kodeksu postępowania karnego i polskiego prawa o ustroju sądów powszechnych*, Warszawa 1928;
24. Górecki D. (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012;
25. Górecki D., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012;
26. Górski A. (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, LEX, 2013;
27. Grajewski J., Paprzycki L., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I i II*, 2003, Lex;
28. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz*, LEX 2014,
29. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2005;
30. Gudowski J. (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, LEX 2009;
31. Heylman A., *Historia organizacyj sądownictwa w Królestwie Polskiem. T. I*, Warszawa 1861;
32. Hofmański P. (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom I. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2013;
33. Hofmański P., Kwiatkowski Z. (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, Warszawa 2015;
34. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 3*, Warszawa 2007;
35. Hofmański P., Waltoś S. (red.), *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018;
36. Hube R., *Prawo polskie w 14 wieku: sądy ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi 14 wieku: ze źródeł współczesnych*, Warszawa 1886;
37. Hube R., *Prawo polskie w 14 wieku: ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1881;
38. Hube R., *Prawo polskie w wieku trzynastym*, Warszawa 1874;

39. Jabłoński M., Abu Gholeh M. (red.), *Specyfika organizacji i funkcjonowania organów władzy publicznej, Analiza porządków prawnych państw współczesnych*, Wrocław 2019;
40. Johnston E. Smith T., *Criminal Procedure and Punishment*, Saltford 2020;
41. Kallas K., *Historia ustroju w Polsce*, Warszawa 2006
42. Kallas M., Krzymkowski M., *Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795-1918*, Warszawa 2006;
43. Kallas M., Lityński A., *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000;
44. Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces Karny. Część Ogólna*, Warszawa 2004;
45. Korbowicz A., Witkowski W., *Historia ustroju i prawa polskiego (1772-1918)*, Warszawa 2017;
46. Kraśnicka I., Ludwikowska A. (red.), *Wprowadzenie do systemu prawnego prawa Stanów Zjednoczonych*, Toruń 2012;
47. Kruszyński P. (red.), *System Prawa karnego procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu porównawczym*, Warszawa 2014;
48. Krzymuski E., *O konieczności zniesienia sądów przysięgłych i zastąpienia ich przez inny bardziej prawidłowy sąd karny mieszany*, Lwów 1889, s. 2–4;
49. Krzymuski E., *Wykład procesu karnego austriackiego*, Kraków 1922;
50. Kuczyńska H., *Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Między kontradiktoryjnością a inkwizycyjnością*, Warszawa 2022;
51. Kutrzeba S., *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Lwów-Warszawa-Kraków, 1927;
52. Kutrzeba S., *Historia ustroju Polski w zarysie*, Lwów: Warszawa, 1905;
53. Lach A., *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, 2018;
54. Laidler P., *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przewodnik*, Kraków 2007;
55. Lipczyńska M., Ponikowski R., *Mały komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa, 1988;
56. Machowska A., Wojtyczek K., *Prawo francuskie*, Kraków 2004;
57. Maciejewski T., *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, Warszawa 2011;
58. Malsch M., *Democracy in the Courts, Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, Taylor and Francis, 2009;
59. Marszał K., *Proces karny*, Katowice 1992;
60. Marszał K., *Proces karny*, Katowice 1995;
61. Maziarz J., *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017;

62. Maziarz J., *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017;
63. Mazur M. (red.), *Kodeks postępowania karnego: komentarz*, Warszawa 1971;
64. McAlinn G. P., Rosen D., Stern J. P., *An Introduction to American Law*, Durham 2010;
65. Mikołajczyk M., *Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI - XVIII wieku*, Katowice 2013;
66. Mogilnicki A., Rappaport E. S., *Kodeks postępowania karnego. Cz. II. Motywy ustawodawcze*, Warszawa 1929;
67. Mogilnicki A., Rappaport E. S., *Kwartalnik prawa cywilnego i karnego, Pismo poświęcone nauce prawa i zagadnieniom wymiaru sprawiedliwości*, Rok III, Warszawa 1920;
68. Mogilnicki A., Rappaport E. S., *Ustawy karne Rzeczypospolitej Polskiej. T. 1, Kodeks postępowania karnego. Cz. 2, Motywy ustawodawcze*, Warszawa 1929;
69. Moniuszko A., *Prawo sądowe Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI–XVIII w.) Zarys wykładu z wyborem źródeł*, Warszawa 2017;
70. Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Lex 2023;
71. Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994;
72. Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa, 1994;
73. Murzynowski A., Rezler J., *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1970: ustawodawstwo, organizacja i działalność*, Warszawa 1972;
74. Nowikowski I. (red.) *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, Lublin 2007;
75. Papke-Olszauskas K., *Wylączenie uczestników procesu karnego*, Gdańsk 2007;
76. Paprzycki L (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-424*, Warszawa 2013;
77. Paprzycki L. (red.) *Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego*, LEX 2015, teza 7;
78. Paszkudzki A., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921: z uwzględnieniem zmian ustalonych ustawą z dnia 2 sierpnia 1926, zmieniającą i uzupełniającą Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921*, Lwów-Warszawa, 1927;
79. Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks: z dodatkowymi ustawami, rozporządzeniami i umowami międzynarodowymi w przedmiocie wydania przestępców przy szczegółowym uwzględnieniu przepisów kodeksu karnego i ustawy karnej skarbowej*, Kraków 1933;

80. Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego: (rozp. Prez. Rzplitej z 19 marca 1928 Dz. U. R. P. nr 33, poz. 313 w brzmieniu ustawy z 21.I.1932 Dz. U. 10, poz. 60) i do przepisów wprowadzających tenże kodeks*, Kraków 1932;
81. Provine D. M., *Judging Credentials: Non-lawyers Judges and the Politics of Professionalism*, Chicago 1986;
82. Różycki S., *Kodeks postępowania karnego: komentarz oparty na tle motywów ustawodawczych oraz orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Nowogródek 1933;
83. Ruszewski J., *Ławnicy - społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, Suwałki 2011
84. Rybicki M., *Ławnicy ludowi w sądach PRL*, Warszawa 1968;
85. Rzepliński A., *Sądownictwo PRL*, Warszawa 1990;
86. Siemaszko A. (red.), *Ławnicy. Rezultat badań empirycznych*, Warszawa 1994;
87. Skrętowicz E., *Iudex inhabilis i iudex suspectus w polskim procesie karnym*, Lublin 1994;
88. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. VII*, LEX 2013;
89. Sołodow D., *Reformy procesu karnego w Rosji: zarys historyczno-prawny*, Łomża 2015;
90. Spencer J. R., *The English System*, [w:] M. Delmas-Marty (red.), *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, New York 2004;
91. Stawiarski I., *Ordynacja Kryminalna Pruska*, Warszawa 1828;
92. Stefański R. A., Zabłocki S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166*, LEX 2017;
93. Stefański R. A., Zabłocki S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom III. Komentarz do art. 297-424*, LEX 2021.
94. Steinborn S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, 2016, Lex,
95. Steinborn S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, LEX 2016;
96. Strzelecki S., *O sądach przysięgłych*, Kraków 1849;
97. Świecki D. (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023;
98. Świecki D. (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX 2024;
99. Świetlicka M., *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 15 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych*, LEX 2011;
100. Szczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2009;

101. Szczucki K. (red.), *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, wyd. II, LEX 2021;
102. Tokarczyk R., *Prawo Amerykańskie: Podręcznik*, Warszawa 2011;
103. Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX 2021;
104. Uruszczak W., *Historia państwa i prawa polskiego Tom I (966-1795)*, Warszawa 2015;
105. Wiliński P. (red.), *Polski proces karny*, Warszawa 2020;
106. Wiliński P. (red.), *Rzetelny proces karny: w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, Warszawa 2009;
107. Wiliński P. (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. cz. 2 Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014;
108. Wiliński P. (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. cz. 2 Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014;
109. Wiliński P. (red.), *System prawa karnego procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014;
110. Wróbel W. (red.), Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, wyd. V, LEX 2016;
111. Zagrodnik J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX 2023;
112. Zawadzki S., Kubicki L. (red.), *Udział ławników w postępowaniu karnym: opinie a rzeczywistość: studium prawnoempiryczne*, Warszawa 1970.

Artykuły:

1. Alschuler A. W., Deiss A. G., *A Brief of History of the Criminal Jury in the United States*, The University of Chicago Law Review, Vol. 61, Issue 3, 1994;
2. Ashman A., Lee D.L., *Non-Lawyer Judges: The Long Road North*, "Chicago-Kent Law Review", Vol. 53, Issue 3, 1977;
3. Basa M., *Instytucja ławników Sądu Najwyższego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny, Społeczny”, Tom 82 Nr 1, 2020;
4. Bornstein B. H., Greene E., *Jury Decision Making: Implications For and From Psychology*, „Current Directions in Psychological Science”, 20 (I), 2011;
5. Boyer L. M., *The Justice of the Peace in England and America from 1506 to 1776: A Bibliographic History*, „The Quarterly Journal of the Library of Congress”, Vol. 34, No. 4, 1977;
6. Bray S., *Not Proven: Introducing a Third Verdict*, „The University of Chicago Law Review”, 2005;

7. Bross J., *Zagadnienia Sądów przysięgłych*, „Głos Adwokatów”, Rok VII, Zeszyt III, Marzec 1932;
8. Cassidy R. M., *Toward a More Independent Grand Jury: Recasting and Enforcing the Prosecutor's Duty to Disclose Exculpatory Evidence*, „Boston College Law School”, Vol. 13, 2000;
9. Cate F. H., Minow N. N., *Who Is an Impartial Juror in an Age of Mass Media?*, „Maurer School of Law: Indiana University”, 1991;
10. Cleary A., *Scientific Jury Selection: History, Practice, and Controversy*, „Villanova University”, Vol. 28, 2005;
11. Czyżewska-Skalska A., *Udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym jako gwarancja procesowa dla stron i innych uczestników procesu*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, Nr 1, 2017;
12. Donoghue J. C., *Reforming the Role of Magistrates: Implications for Summary Justice in England and Wales*, „The Modern Law Review”, Vol. 77, No. 6, 2014;
13. Donovan J. M., *Magistrates and Juries in France, 1791-1952*, „French Historical Studies”, Vol. 22, No. 3, 1999;
14. Druff, *The Cross-Section Requirement and Jury Impartiality*, „California Law Review”, Vol. 73, Issue 5, Oct 1985
15. Duane J. J., *Jury Nullification: The Top Secret Constitutional Right*, „Litigation”, Vol. 22, No. 4, Summer 1996;
16. Duff P., *The Limitations on Trial by Jury*, „Revue Internationale de droit pénal”, Vol. 72, No. 1, 2001;
17. Fajst M., *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości PRL*, „Studia Iuridica”, XXXV/1998;
18. Germain C. M., *Trials by Peers: The Ebb and Flow of the Criminal Jury in France and Belgium*, „UF Law Faculty Publications”, 2018;
19. Gershman B. L., *Contaminating the Verdict: The Problem of Juror Misconduct*, „Pace Law Faculty Publications”, 2005;
20. Geurink H., *Exploring the Criticism of Grand Juries in the United States*, „Undergraduate Research and Creative Practice”, Nr 12, 2015;
21. Glaser S., *Kilka uwag o projekcie sądów ławniczych*, „Gazeta Sądowa Warszawska”, nr 35–36, 1938;
22. Glaser S., *Kompetencja sądów przysięgłych*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, nr 2, 1922;

23. Głuchowski M., Małolepszy M., *Participation of lay judges in criminal proceedings in Poland and Germany*, „Ius Novum”, Nr 2, 2018;
24. Gmurzyńska E., *Evolution of the Institution of Justices of the Peace in the United States*, „Studia Iuridica Lublinensia”, Vol. 28, Issue 1, 2019;
25. Gobert J. J., *In Search of the Impartial Jury*, „Journal of Criminal Law and Criminology”, Vol. 79, Issue 2, 1988;
26. Gondek M. M., *Austriacka procedura karna z 1853 i 1973 roku w praktyce orzecniczej sądów krakowskich*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, Vol. 16, Kraków 2013;
27. Gondek M. M., *Kształtowanie się mieszanego procesu karnego w XIX wiecznej Austrii*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, Nr 27, 2014;
28. Grubalska A., *Instytucja ławnika w Sądzie Najwyższym*, „Prokuratura i Prawo”, nr 12, 2023;
29. Grubalska A., *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w świetle prawa Anglii i Walii*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis”, vol. 10, no 1, 2021;
30. Hans V. P., Germain C. M., *The French Jury at a Crossroads*, „Chicago-Kent Law Review”, Vol. 86, Issue 2, 2011;
31. Harding A., *The Origins and Early History of the Keeper of the Peace: The Alexander Prize Essay*, „Transactions of the Royal Historical Society”, Vol. 10, 1960;
32. Heitz M. G., *Rights of a Witness before the Grand Jury*, Missouri Law Review, Vol. 43, Issue 4, Fall 1978;
33. Hoffmeister T., *The Grand Jury Legal Advisor: Resurrecting the Grand Jury's Shield*, „Journal of Criminal Law and Criminology”, Vol. 98, Issue 4, Summer 2008;
34. Howard B. E., *Trial by Jury in Germany*, „Political Science Quarterly”, Vol. 19, No. 4 December 1904;
35. Kmiecik R., Kmiecik Z. R., *Sądy pokoju – anachronizm czy krok ku demokratyzacji wymiaru sprawiedliwości?*, „Prokuratura i Prawo”, Nr 7-8, 2021;
36. Kmiecik Z. R., *Wyłączenie sędziego. Uwagi porównawcze*, „Prokuratura i Prawo” nr 7-8, 2023;
37. Kosonoga J., *Skład sądu na rozprawie głównej*, „Ius Novum”, 4/2016;
38. Kowalewska-Borys E., Osińska A., Żukowska M., *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 21, 2016;

39. Kowalewska-Borys E., Osińska A., Żukowska M., *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 21, 2016;
40. Krauza K., *Reformy austriackiej procedury karnej w dobie Wiosny Ludów*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa”, Vol. 16, 2013;
41. Kremens K., *Grand Jury (Wielka Ława Przysięgłych) a udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym na tle sprawy U.S. V.P. Manafort and R. Gates*, „Ius Novum” nr 1/2019;
42. Króliczek P., *Juries and Justices of the Peace in the United States*, „Krytyka Prawa”, Tom 12, nr 4, 2020;
43. Kubicki L., *Z problematyki badań empiryczno-prawnych nad udziałem ławników w postępowaniu karnym*, „Państwo i Prawo”, Nr 1, 1967;
44. Kulesza C., *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 21, 2016;
45. Lach A., *Werdykt ławy przysięgłych w świetle prawa do rzetelnego procesu*, „Palestra”, Nr 1-2/ 2011;
46. Lambert A., *650 years of the office of Justice of the Peace/Magistrate*, „Amicus Curiae”, Issue 88, Winter 2011;
47. Landsman S., Holderman J. F., *The Evolution of the Jury Trial in America*, „Litigation” Vol. 37, No. 1, Fall 2010;
48. Laskowski M., *Ustawowe pojęcie „nieskazitelność charakteru”*, „Prokuratura i Prawo”, nr 6, 2008;
49. Leggett Z., *The exceptional case of the Watson direction*, „Journal of Criminal Law”, 2015;
50. Leib E. J., *A Comparison of Criminal Jury Decision Rules in Democratic Countries*, „Ohio State Journal of Criminal Law”, Vol. 5, 2008;
51. Machura S., *Interaction Between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts*, „International Review of Penal Law”, Vol. 72, 2001;
52. Maciejewski T., *Ustrój sądowy Prus, II Rzeszy i Republiki Weimarskiej (1815-1871 i 1918-1933)*, „Studia Iuridica Lublinesia” Vol. XXV, 3, 2016;
53. Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo”, nr 10, 1993;
54. Mangat L., *A Jury of Your [Redacted]: The Rise and Implications of Anonymous Juries*, „Cornell Law Review”, Vol. 103, Issue 6, 2018;

55. Materniak-Pawłowska M., *Z dziejów sądów przysięgłych na ziemiach polskich w XIX wieku*, „Czasopismo prawno-historyczne”, Tom LXVI, Zeszyt 1, 2014;
56. Materniak-Pawłowska M., *Z dziejów sądów przysięgłych na ziemiach polskich w XIX wieku*, „Czasopismo prawno-historyczne”, Tom LXVI, Zeszyt 1, 2014;
57. Maudsley R. H., Davies J. W., *The Justice of the Peace in England*, „University of Miami Law Review”, Vol. 18, No. 3, 1964;
58. Mierzejewski Z., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych we Francji*, „Prokuratura i Prawo”, nr 3, 2020;
59. Mogilnicki A., *Kompetencja sądów przysięgłych*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, nr 2, 1922;
60. Mogilnicki A., *Projekt ustawy „o zmianach w ustroju sądów powszechnych i postępowaniu karnym”*, „Gazeta Sądowa Warszawska”, nr 7–8, 1937;
61. Moschzisker R. von, *The historic origin of trial by jury*, „University of Pennsylvania Law Review”, Vol. 70, No. 1, 1921;
62. Murzynowski A., *O stały rozwój kultury postępowania przed sądem I instancji*, „Państwo i Prawo” 1967, nr 12;
63. Murzynowski A., *Podstawowe zasady rzetelnego procesu a problem zróżnicowania form postępowania w sprawach o przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” nr 1, 2001;
64. Murzynowski A., *Podstawowe zasady rzetelnego procesu a problem zróżnicowania form postępowania w sprawach o przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” nr 1, 2001;
65. Murzynowski A., *Refleksje na temat kształtu procedury karnej w XXI wieku*, „Prokuratura i Prawo”, nr 7-8, 2001;
66. Murzynowski A., Zieliński A., *Ustrój wymiaru sprawiedliwości w przyszłej konstytucji*, „Państwo i Prawo”, nr 9, 1992;
67. Natapoff A., *Criminal Municipal Courts*, „Harvard Law Review”, Vol. 134, No. 3, 2021;
68. Newman M. F., *The Suspect and the Grand Jury: A Need for Constitutional Protection*, „University of Richmond Law Review”, Vol. 1, Issue 1, 1976;
69. Perron W., *Lay Participation in Germany*, „International Review of Penal Law”, Vol. 72, 2001;
70. Pisz M., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako jedna z gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym*, „Studia Prawnoustrojowe UWM”, nr 55, 2022;
71. Ploscowe M., *Jury Trial in France*, „Minnesota Law Review”, 1945;

72. Powell Jr. L. F., *Jury Trial of Crimes*, „Washington and Lee Law Review”, Vol. 23, Issue 1, Spring 1996;
73. Prowancki M., Kaczmarek M., Marszał K., *Wszczęcie postępowania karnego z oskarżenia prywatnego a przesłanki odwołania ławnika z pełnionej funkcji*, „Roczniki Administracji i Prawa”, z. 4, XX, 2020;
74. Rasnic C.D., *Northern Ireland's Criminal Trials without Jury: The Diplock Experiment*, „Annual Survey of International & Comparative Law” Vol. 5, Issue 1, 1999;
75. Rauxloh R. E., *Formalization of Plea Bargaining in Germany: Will the New Legislation Be Able to Square the Circle?*, „Fordham International Law Journal”, Vol. 34, Issue 2, 2011;
76. Rogacka-Rzewnicka M., *Zasada oportunistu w świetle ostatnich reform francuskiej procedury karnej*, „Prokuratura i Prawo”, nr 4, 2006;
77. Rönnau T., *Lay Judges in the German Criminal Justice System: A Critical Review*, „Center for Professional Legal Education and Research Waseda University Waseda Law School”, 2017;
78. Roszkiewicz J., *Indywidualny test niezawisłości sędziego powołanego z naruszeniem prawa – uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego*, „Przegląd Sądowy”, nr 11-12, 2022;
79. Rzeszót M., *Geneza i ewolucja procesów z udziałem ław przysięgłych w amerykańskim systemie prawnym*, „Studia prawnicze KUL”, nr 4 (64), 2015;
80. Shepard R. T., *Jury Trials Aren't What They Used to Be*, „Indiana Law Review”, Vol. 38, No. 4. 2005;
81. Siegismund E., *The Function of Honorary Judges in Criminal Proceedings in Germany*, s. 120, <http://www.unafei.or.jp> [dostęp: 9.09.2022].
82. Simon R., *Effectuating an Impartial Jury of One's Peers: Why Washington Has More Work to Do to Achieve Peremptory Challenge Reform*, „Seattle Journal for Social Justice”, Vol. 19, Issue 1, 2020;
83. Smith Ch. H., *The Justice of the Peace System in the United States*, „California Law Review”, Vol. 15, No. 2, January 1927,
84. Stachańczyk P., *Sąd przysięgłych w ustawodawstwie karnym i doktrynie w Polsce w latach 1918-1929*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, Tom 41, Nr 1, 1989;
85. Stephens J. E. R., *The growth of trial by jury in England*, „Harvard Law Review”, Vol. 10, No. 3, 1896;

86. Świecki D., *Postępowanie apelacyjne we francuskim kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo”, nr 10, 2009;
87. Świecki, D., *Wina w prawie karnym materialnym i procesowym*, „Prokuratura i Prawo”, nr 11-12, 2009;
88. Tanford J. A., *The Law and Psychology of Jury Instructions*, „Nebraska Law Review”, Vol. 69, Issue 1, 1990;
89. Thomas C., *Exposing the myths of jury service*, „Criminal Law Review”, 2008;
90. Tomczyk R., *Proces karny w Monarchii Habsburskiej. Od drugiej połowy XVIII wieku do 1918 roku*, „Edukacja Humanistyczna, nr 1 (28), 2013;
91. Towne S. C., *The Historical Origins of Bench Trial for Serious Crime*, „The American Journal of Legal History”, Vol. 26, No. 2, 1982;
92. Trautman L, Felton S., *The Use of Lay Magistrates in the United States*, „R Street Policy Study”, No. 173, May 2019;
93. Uelmen G. F., *The Anonymous Jury: Jury tampering by another name?*, „Santa Clara Law Digital Commons”, 1-1-1994;
94. Vanlandingham K. E., *The Decline of the Justice of the Peace*, „University of Kansas Law Review”, Vol. 12, 1964;
95. Waltoś S., *Niemiecki proces karny; zagadnienia podstawowe*, „Prokuratura i Prawo” , nr 12, 1997;
96. Waltoś S., *W dziesięciolecie obowiązywania kodeksu postępowania karnego*, „Państwo i Prawo”, nr 4, 2009;
97. Wąsek-Wiaderek M., *Przegląd Orzecznictwa Europejskiego Dotyczącego Spraw Karnych*, Zeszyt nr 1-2, 2008, s. 13-16, https://www.sn.pl/orzecznictwo/Orzecz_Euro_Karne/Orzecz_Euro_Karne_01-02_2008.pdf [dostęp: 9.09.2022];
98. Washburn K. K., *Restoring the Grand Jury*, „Fordham Law Review”, Vol. 76, Issue 5, 2008;
99. Wisznicki B., *Sądy Przysięgłych Palestra: organ Adwokatury Stołecznej: czasopismo poświęcone zagadnieniom prawnym i korporacyjno-zawodowym*, R. 4, Nr 6, Czerwiec 1927;
100. Zagrodnik J., *Analiza przesłanek wyznaczenia narady wstępnej i wydania wyroku częściowego*, „Przegląd Sądowy”, nr 1, 2024.

Akty prawne:

1. Code de procédure pénale <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show> [dostęp: 21.03.2022];
2. Constitution of Massachusetts <https://www.law.gmu.edu/assets/files/academics/founders/Mass-Constitution.pdf> [8.01.2022];
3. Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/748/text> [dostęp: 20.03.2022];
4. Courts Act 2003 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/39/contents> [dostęp: 23.04.2021];
5. Courts Reform (Scotland) Act 2014 <https://www.legislation.gov.uk/asp/2014/18/contents/enacted> [dostęp: 27.06.21];
6. Criminal Appeal Act 1968 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1968/19/section/1> [dostęp: 5.06.2021];
7. Décret n° 2022-16 du 7 janvier 2022 relatif au comité d'évaluation et de suivi de la cour criminelle départementale <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044890653> [dostęp: 26.03.2022];
8. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich (Dz. U. 1944 nr 4 poz. 21);
9. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o wprowadzeniu Sądów Przysięgłych (Dz. U. 1944 nr 2 poz. 7);
10. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 października 1944 r. o powoływaniu i ukonstytuowaniu ławy przysięgłych (Dz. U. 1944 nr 9 poz. 47);
11. Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. 1946 nr 30 poz. 192);
12. Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym (Dz. U. 1945 nr 53 poz. 301);
13. Dekret z dnia 21 kwietnia 1948 r. o zmianie prawa o sądach obywatelskich (Dz. U. 1948 nr 23 poz. 153);
14. Dekret z dnia 22 lutego 1946 r. - Prawo o sądach obywatelskich (Dz. U. 1946 nr 8 poz. 64);
15. Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o Najwyższym Trybunale Narodowym (Dz. U. 1946 nr 5 poz. 45);
16. Deutsches Richtergesetz https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_drig/englisch_drig.html [dostęp: 22.06.2022];

17. Druk nr 2003. Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o Sądzie Najwyższym [https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/5AB89A44A6408C3CC12581D800339FED/\\$File/2003.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/5AB89A44A6408C3CC12581D800339FED/$File/2003.pdf) [dostęp: 14.04.2023];
18. Druk nr 3251 - Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, uzasadnienie <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3251> [dostęp: 14.04.2024 r.];
19. Federal Rules of Criminal Procedure <https://www.federalrulesofcriminalprocedure.org> [dostęp: 5.02.2022];
20. Federal Rules of Evidence <https://www.rulesofevidence.org> [dostęp: 6.02.2022];
21. General Laws of Massachusetts <https://malegislature.gov/Laws/GeneralLaws> [dostęp: 8.01.2022];
22. Gerichtsverfassungsgesetz https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gvg/englisch_gvg.html [dostęp: 20.06.2022];
23. Gesetz über die Vergütung von Sachverständigen, Dolmetscherinnen, Dolmetschern, Übersetzerinnen und Übersetzern sowie die Entschädigung von ehrenamtlichen Richterinnen, ehrenamtlichen Richtern, Zeuginnen, Zeugen und Dritten (Justizvergütungs- und -entschädigungsgesetz - JVEG) <https://www.gesetze-im-internet.de/jveg/BJNR077600004.html> [dostęp: 10.09.2022];
24. Judiciary and Courts (Scotland) Act 2008 <https://www.legislation.gov.uk/asp/2008/6/contents> [dostęp: 27.06.21];
25. Juries Act 1974, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/23/contents> [dostęp: 23.04.2021];
26. Jury Trials (Scotland) Act 1815 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo3/55/42> [dostęp: 27.06.21];
27. Justice Act (Northern Ireland) 2015 <https://www.legislation.gov.uk/nia/2015/9/contents> [dostęp: 27.06.21];
28. Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/6/crossheading/trials-on-indictment-without-a-jury> [dostęp: 27.06.21];
29. Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 11 lutego 2025 r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2024 r. (M.P.2025.125);
30. Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 9 sierpnia 2024 r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w drugim kwartale 2024 r. (M.P.2024.730);

31. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz. U. 1952 nr 33 poz. 232);
32. Konstytucja Republiki Francuskiej <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html> [dostęp: 25.04.2022];
33. Konwencja o Ochronie Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.);
34. LOI n° 2011-939 du 10 août 2011 sur la participation des citoyens au fonctionnement de la justice pénale et le jugement des mineurs <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000024458085/2011-08-12/> [dostęp: 3.04.2022];
35. LOI n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000038261631/> [dostęp: 24.03.2022];
36. LOI n° 2021-1729 du 22 décembre 2021 pour la confiance dans l'institution judiciaire <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000044545992/2022-03-21/> [dostęp: 25.03.2022];
37. Magistrates 'Courts Act 1980, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/contents> [dostęp: 23.04.2021];
38. Model Rules of Professional Conduct https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/ [dostęp: 16.03.2022];
39. Montana Code Annotated 2021 <https://leg.mt.gov/bills/mca/index.html> [dostęp: 7.01.2022];
40. New York State Law Criminal Procedure Law <https://ypdcrime.com/cpl/> [dostęp: 9.01.2022];
41. Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lutego 1964 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 1964 nr 6 poz. 40);
42. Projekt ustawy postępowania karnego, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Postępowania Karnego, Warszawa-Lwów 1926-1927;
43. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 stycznia 2013 r. w sprawie należności przysługujących pracownikowi zatrudnionemu w państwowej lub

- samorządowej jednostce sfery budżetowej z tytułu podróży służbowej (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2190);
44. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 2022 r. Regulamin Sądu Najwyższego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 806);
 45. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 867 z późn. zm.);
 46. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. 2015 poz. 2316);
 47. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 2017 r. w sprawie stanowisk i szczegółowych zasad wynagradzania urzędników i innych pracowników sądów i prokuratury oraz odbywania stażu urzędniczego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2016 z późn. zm.);
 48. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 stycznia 2006 r. w sprawie sposobu wyboru, składu i struktury organizacyjnej, trybu działania oraz szczegółowych zadań rady ławniczej (Dz. U. Nr 23, poz. 174);
 49. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu postępowania z dokumentami złożonymi radom gmin przy zgłaszaniu kandydatów na ławników oraz wzoru karty zgłoszenia (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1474);
 50. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia z dnia 14 lipca 2022 r. w sprawie sposobu wyboru, składu, struktury organizacyjnej, trybu działania oraz szczegółowych zadań Rady Ławniczej Sądu Najwyższego (Dz. U. poz. 1490);
 51. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1928 nr 33 poz. 313);
 52. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 1928 nr 12 poz. 93);
 53. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 września 2024 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2025 r. (Dz. U. poz. 1362);
 54. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 listopada 1950 r. w sprawie trybu wyboru, odwoływania i wyznaczania do udziału w posiedzeniach sądowych ławników sądów wojewódzkich i powiatowych (Dz. U. 1950 nr 52 poz. 481);
 55. *Rządowy projekt ustawy o udziale czynnika obywatelskiego w orzecznictwie karnym*, „Gazeta Sądowa Warszawska”, nr 25, 1938;

56. Strafprozeßordnung https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [dostęp: 26.06.2022];
57. Texas Constitution <https://tlc.texas.gov/docs/legref/TxConst.pdf> [dostęp: 8.01.2022];
58. Texas Election Code <https://statutes.capitol.texas.gov/docs/sdocs/electioncode.pdf> [dostęp: 8.01.2022];
59. The Code for Crown Prosecutors <https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors> [dostęp: 24.10.2021];
60. The Constitution of the State Montana https://leg.mt.gov/bills/mca/title_0000/chapters_index.html [dostęp: 7.01.2022];
61. The Constitution of the State of New York https://www.nysenate.gov/sites/default/files/ckeditor/Oct-21/ny_state_constitution_2021.pdf [dostęp: 9.01.2022];
62. The Criminal Procedure Rules 2020 <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/759/contents/made> [dostęp: 23.04.2021];
63. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r. Regulamin Senatu (M.P.2018.846 t.j.);
64. United States Code <https://www.law.cornell.edu/uscode/text> [dostęp: 5.02.2022];
65. Ustawa dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1557);
66. Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz. U. 1992 nr 84 poz. 426);
67. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. 1935 nr 30 poz. 227);
68. Ustawa z dnia 1 grudnia 1961 r. o izbach morskich (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 159);
69. Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2005 nr 169 poz. 1413);
70. Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.);
71. Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.);
72. Ustawa z dnia 13 lipca 1990 r. o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks

- postępowania karnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz. U. 1990 nr 53 poz. 306);
73. Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 289 z późn. zm.);
 74. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 572);
 75. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo oświatowe (Dz. U. 2017 poz. 60);
 76. Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 2011 nr 109 poz. 627);
 77. Ustawa z dnia 15 maja 1993 r. o zmianie ustaw - Prawo o ustroju sądów powszechnych, o prokuraturze, o Sądzie Najwyższym, o Trybunale Konstytucyjnym, o Krajowej Radzie Sądownictwa i o powołaniu sądów apelacyjnych (Dz. U. 1993 nr 47 poz. 213);
 78. Ustawa z dnia 15 marca 2007 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 112, poz. 766);
 79. Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1631 z późn. zm.);
 80. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.);
 81. Ustawa z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. 1990 nr 34 poz. 198);
 82. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1921 nr 44 poz. 267);
 83. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 1998 nr 160 poz. 1064);
 84. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1969 nr 13 poz. 96);
 85. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694);
 86. Ustawa z dnia 2 grudnia 1960 r. o ławnikach ludowych w sądach powszechnych (Dz. U. 1960 nr 54 poz. 309);

87. Ustawa z dnia 2 grudnia 1960 r. o sprawach z oskarżenia prywatnego (Dz. U. 1960 nr 54 poz. 308);
88. Ustawa z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 340 z późn. zm.);
89. Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 1985 nr 31 poz. 137);
90. Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. RP Nr 38 poz. 347);
91. Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. RP Nr 38 poz. 348);
92. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń (Dz. U. Nr 12, poz. 118 z późn. zm.);
93. z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych (t.j. Dz. U. z 2005 r. Nr 196, poz. 1631 z późn. zm.);
94. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.);
95. Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 217 z późn. zm.);
96. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 977 z późn. zm.);
97. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm.);
98. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. RP Nr 32 poz. 237);
99. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. RP Nr 32 poz. 238);
100. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2020 poz. 2072);
101. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 ze zm.);
102. Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2013 poz. 1247);

103. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy o prokuraturze, ustawy - Prawo o ustroju sądów wojskowych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2003 nr 228 poz. 2256);
104. Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz. U. 1975 nr 16 poz. 91);
105. Ustawa z dnia 28 maja 2021 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1090);
106. Ustawa z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. 1958 nr 18 poz. 76);
107. Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 1995 nr 89 poz. 443);
108. Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 632 z późn. zm.);
109. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 383);
110. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 236 z późn. zm.);
111. Ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1860);
112. Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2018 r. poz. 3);
113. Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 roku o Sądzie Najwyższym (Dz. U. 2018 poz. 5);
114. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 nr 16 poz. 95);
115. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.);
116. Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o zniesieniu instytucji sądów przysięgłych i sędziów pokoju (Dz. U. 1938 nr 24 poz. 213);
117. Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf [dostęp: 9.09.2022];
118. Ustawy sądowe obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego na mocy najwyższej zatwierdzonego 19 lutego 1875 roku postanowienia o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 listopada 1864 roku do Warszawskiego okręgu sądowego. T. 2, Ustawa

postępowania sądowego karnego i ustawa o karach, wymierzanych przez sędziów pokoju, Sankt Petersburg 1875;

119. Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2024 [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/\\$File/2024.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/$File/2024.pdf) [dostęp: 6.11.2023];
120. Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw - druk nr 3216 [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/E437C668E9708454C12589AA0072F440/\\$File/3216.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/E437C668E9708454C12589AA0072F440/$File/3216.pdf) [dostęp: 6.11.2023].

Orzecznictwo:

1. Case of *Elezi v. Germany* (Application no. 26771/03) https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_26771-03 [dostęp: 9.09.2022];
2. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1932 r., I C 3064/31, LEX nr 391509;
3. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 lipca 2004 r., II AKz 518/04, LEX nr LEX nr 149704;
4. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 maja 2004 r., II AKz 361/04, LEX nr 142951;
5. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22 listopada 2007 r., II AKz 566/07, LEX nr 377347;
6. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 kwietnia 2007 r., II AKo 108/07, LEX nr 281641;
7. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 kwietnia 1998 r., II AKz 67/98, LEX nr 35170;
8. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 22 sierpnia 2003 r., II AKo 126/03, LEX nr 84166;
9. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1997 r., V KZ 24/97, LEX nr 29166;
10. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2008 r., V KK 131/06, LEX nr 214177;
11. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2005 r., V KK 430/04, LEX nr 151684;
12. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2007 r., V KK 15/07, LEX nr 299219;

13. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2022 r., II ZIZ 23/22, LEX nr 3482180;
14. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2017 r., V KK 216/17, LEX nr 2449657;
15. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2022 r., V KO 80/22, LEX nr 3486941;
16. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1952 r., KO 235/52, LEX nr 117204;
17. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2022 r., III KO 10/22, LEX nr 3324932;
18. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2010 r., WO 4/10, LEX nr 844346;
19. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2017 roku, III KK 26/13, LEX nr 1328036;
20. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 października 1946 r., K 1127/46, LEX nr 161853;
21. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 marca 2013 r. III KK 399/12, LEX nr 1311393;
22. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 2012 r., III KO 34/12, LEX nr 1212385;
23. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 2004 r., IV KK 417/03, LEX nr 106653;
24. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2011 r., I KZP 6/11, LEX nr 852214;
25. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2012 r., IV KK 164/11, LEX nr 1163356;
26. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 września 2011 r., IV KK 222/11, LEX nr 1663724;
27. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 2004 r., IV KK 131/04, LEX nr 162794;
28. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 2020 r., II DZP 1/20, LEX nr 3082409;
29. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2013 r., I KZP 25/12, LEX nr 1311529;
30. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2006 r., III KK 339/06, LEX nr 325685;
31. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 września 2020 r., V KO 57/20, LEX nr 3068898;
32. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2014 r., I KZP 22/14, LEX nr 1526846;
33. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2019 r., III KO 74/18, LEX nr 2690396;

34. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2003 r., III KK 137/02, LEX nr 185289;
35. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06, LEX nr 323275;
36. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2008 r., IV KK 143/08, LEX nr 490953;
37. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 marca 2008 r., III KK 421/07, LEX nr 383585;
38. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2000 r., III KKN 337/00, LEX nr 43442;
39. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2015 r., IV KZ 72/15, LEX nr 1936746;
40. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia z 8 marca 2000 r., III KKN 495/99, LEX nr 51436;
41. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 maja 2023 roku, P 13/21, LEX nr 3565327;
42. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 października 2011 roku, Ts 180/10, LEX nr 1124459;
43. Sprawa *Baldwin vs. New York* 399 U.S. 66 (1970) [online] <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/399/66/> [dostęp: 12.07.21];
44. Sprawa *Batson v. Kentucky*, 476 U.S. 79 (1986) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/476/79/> [dostęp: 12.03.2022];
45. Sprawa *Burch v. Louisiana*, 441 U.S. 130 (1979) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/441/130/#tab-opinion-1953112> [dostęp: 12.03.2022];
46. Sprawa *Colten v. Kentucky* 407 U.S. 104 (1972) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/407/104/> [dostęp: 19.12.2021];
47. Sprawa *Davis v. Montana* No. 16-123 <https://www.scotusblog.com/wp-content/uploads/2016/11/cert-reply-16-123-Davis-v-Montana.pdf> [dostęp: 2.12.2021];
48. Sprawa *Ditty v. Hampton* 490 S.W.2d 772 (1972) <https://law.justia.com/cases/kentucky/court-of-appeals/1973/490-s-w-2d-772-1.html> [dostęp: 2.01.2022];
49. Sprawa *Duncan vs. Louisiana* 391 U.S. 145 (1968) [online] <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/391/145/> [dostęp: 12.07.21];
50. Sprawa *Gordon v. Justice Court* 12 Cal. 3d 323 (1974) <https://cite.case.law/cal-3d/12/323/> [dostęp: 27.11.2021];

51. Sprawa *Guðmundur Andri Ástráðsson przeciwko Islandii* (skarga nr 26374/18), LEX nr 3087749;
52. Sprawa *Hallinger v. Davis* 146 U.S. 314 (1892)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/146/314/> [dostęp: 5.02.2022];
53. Sprawa *Hurtado v. California* 110 U.S. 516 (1884)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/110/516/> [dostęp: 5.02.2022];
54. Sprawa *Johnson v. California,* 545 U.S. 162 (2005)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/545/162/> [dostęp: 12.03.2022];
55. Sprawa *Kastigar v. United States* 406 U.S. 441 (1972)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/406/441/> [dostęp: 7.02.2022];
56. Sprawa *Ludwig v. Massachusetts* 427 U.S. 618 (1976)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/427/618/> [dostęp: 2.01.2022];
57. Sprawa *Miranda vs. Arizona* 384 U.S. 436 (1966)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/436/> [dostęp: 6.02.2022];
58. Sprawa *North v. Russell* 427 U.S. 328 (1976)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/427/328/> [dostęp: 27.11.2021];
59. Sprawa *Rogers v. United States* 340 U.S. 367 (1951) [online]
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/340/367/> [dostęp: 4.03.2022];
60. Sprawa *Shelmidine v. Jones* 550 P.2d 207 (1976)
<https://law.justia.com/cases/utah/supreme-court/1976/14152-0.html> [dostęp: 2.01.2022];
61. Sprawa *Sheppard v. Maxwell* 384 U.S. 333 (1966)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/333/> [dostęp: 13.02.2022];
62. Sprawa *Tumey v. Ohio* 273 U.S. 510 (1927)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/273/510/> [dostęp: 5.12.21];
63. Sprawa *United States v. Mandujano* 425 U.S. 564 (1976)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/425/564/> [dostęp: 6.02.2022];
64. Sprawa *Vasquez v. Hillery* 474 U.S. 254 (1986)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/474/254/> [dostęp: 5.02.2022];
65. Sprawa *Ward v. Village of Monroeville* 409 U.S. 57 (1972)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/> [dostęp: 2.01.2022];
66. Sprawa *Williams v. Florida* 399 U.S. 78 (1970)
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/399/78/> [12.02.2022];
67. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 27/69, LEX nr 18057;

68. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 27/69, LEX nr 18057;
69. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 19 marca 1970 r., VI KZP 27/69, LEX nr 18057;
70. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2022 r., I KZP 11/22, LEX nr 3402769;
71. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2000 r., I KZP 35/00, LEX nr 44025;
72. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2005 r., I KZP 43/05, LEX nr 159139;
73. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 1999 r., I KZP 21/99, LEX nr 37092;
74. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2022 r., I KZP 2/22, LEX nr 3348360;
75. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1972 r., VI KZP 67/72, LEX nr 18541;
76. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2001 r., I KZP 28/01, LEX nr 49485;
77. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 2007 r., I KZP 9/07, LEX nr 244463;
78. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2007 r., I KZP 34/06, LEX nr 214171;
79. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 września 1974 r., VI KZP 26/74, LEX nr 18863;
80. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 1962 r., VI KO 10/62, LEX nr 135663;
81. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2004 r., I KZP 9/04, LEX nr 108174;
82. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1966 r., VI KZP 37/66, LEX nr 112249;
83. Uchwała Sądu Najwyższego, pełny skład SN - Izba Cywilna, Karna oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 23 stycznia 2020 r., BSA I-4110-1/20, LEX nr 2784794;
84. Uchwała Sądu Najwyższego, pełny skład SN z dnia 15 lipca 1974 r., Kw Pr 2/1974, LEX nr 1730;
85. Uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2010 r., I KZP 34/09, LEX nr LEX nr 558101;
86. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2019 r., sygn akt I NSNZP 1/19, LEX nr 2729315;
87. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Wielka Izba z dnia 16 listopada 2010 r., 926/05, *Taxquet v. Belgia*, LEX nr 621329;
88. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 kwietnia 2003 r., 39731/98, *Sigurdsson v. Islandia*, LEX nr 78238;
89. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 października 2000 r., 42095/98, *Daktaras v. Litwa*, LEX nr 76722;
90. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 kwietnia 2018 r., skargi nr 36661/07 i 38433/07, *Chim i Przywierzewski v. Polska*, LEX nr 2471013;

91. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 stycznia 2008 r., 17056/06, *Micallef v. Malta*, LEX nr 336953;
92. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 2 marca 2010 r., 13102/02, *Kozak przeciwko Polsce*, LEX nr 560824;
93. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 lipca 2021 r., 43447/19, *Reczkowicz przeciwko Polsce*
[https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/9900000000000001_I_ETPC_043447_2019_Wy_2021-07-22_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/9900000000000001_I_ETPC_043447_2019_Wy_2021-07-22_001) [dostęp: 16.05.2024 r.];
94. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 lutego 2009 r., 22330/05, *Olujic v. Chorwacja*, LEX nr 479533;
95. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 września 2006 r., I OSK 1302/05, LEX nr 321145;
96. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 25 kwietnia 2018 r., II AKa 114/17, LEX nr 3128597;
97. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 29 kwietnia 1998 r., II AKa 83/98, LEX nr 1681208;
98. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22 września 1994 roku, II AkR 160/94, LEX nr 28157;
99. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 25 lipca 2013 r., II AKa 167/13, LEX nr 1381567;
100. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 30 kwietnia 2014 r., II AKa 87/14, LEX nr 1466969;
101. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2014 r., II AKa 66/14, LEX nr 1454660;
102. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 grudnia 2012 r., II AKa 356/12, LEX nr 1240281;
103. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 17 września 2008 r., II AKa 170/08, LEX nr 457797;
104. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 30 stycznia 2013 r., II AKa 387/12, LEX nr 1286708;
105. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 4 maja 2011 r., II AKa 300/10, LEX nr 942594;
106. Wyrok Sądu Najwyższego z 4 lutego 2014 r., II KK 262/13, LEX nr 1483626;
107. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 2009 r., III KK 354/08, LEX nr 503189;

108. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2007 r., V KK 4/07, LEX nr 241503;
109. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1976 r., III KZ 95/76, LEX nr 19201;
110. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1980 r., IV KR 55/80, LEX nr 1639920;
111. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 2007 r., SNO 9/07, LEX nr 569092;
112. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1976 r., V KR 246/75, LEX nr 19132;
113. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 1977 r., II KR 201/77, LEX nr 17022;
114. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 1979 r. Rw 226/79, LEX nr 19561;
115. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 1979 r., Rw 226/79, LEX nr 19561;
116. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1973 r., IV KR 380/72, LEX nr 16772;
117. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 1953 r., II. K. 254/52/II, LEX nr 1674139;
118. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2012 r., V KK 322/11, LEX nr 1212390;
119. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2009 r., IV KK 392/09, LEX nr 608338;
120. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1971 r., II KR 178/70, LEX nr 63735;
121. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 2011 r., V KK 386/10, LEX nr 846185;
122. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 2008 r., V KK 159/08, LEX nr 388655;
123. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 1960 r., V K 225/59, LEX nr 115301;
124. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1971 r., II KR 14/71, LEX nr 18315;
125. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2002 r., II KK 202/02, LEX nr 56092;
126. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2014 r., SNO 40/13, LEX nr 1430401;
127. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1978 r., IV KR 262/77, LEX nr 19384;
128. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2017 r., V KK 44/17, LEX nr 2288129;
129. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 1970 r., V KRN 235/70, LEX nr 18155;
130. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 1957 r., IV KRn 125/57, LEX nr 118877;
131. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 1982 r., II KR 78/82, LEX nr 19799;
132. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2000 r., IV KKN 225/99, LEX nr 51117;
133. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 marca 1976 r., IV KR 348/75, LEX nr 19151;
134. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1973 r., I KR 406/72, LEX nr 18666;
135. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2012 r., V KK 57/12, LEX nr 1232151;
136. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1997 r., V KKN 180/96, LEX nr 28877;
137. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2012 r., V KK 220/12, LEX nr 1228651;
138. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2019 r., V KK 91/18, LEX nr 2640565;
139. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2011 r., V KK 227/10, LEX nr 786417;
140. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2010 r., III KK 285/10, LEX nr 686811;
141. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2005 r., SDI 67/04, LEX nr 568867;

142. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2023 r., III KK 621/22, LEX nr 3509418;
143. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 kwietnia 1999 r. K 8/99, LEX nr 36399;
144. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2004 roku, K 12/03, LEX nr 84272;
145. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lipca 2004 r., SK 19/02, LEX nr 121572,
146. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 listopada 2007 roku, sygn akt SK 57/05, LEX nr 318037;
147. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1998 r., K 3/98, LEX nr 33153;
148. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 stycznia 1999 r., K 1/98, LEX nr 36156;
149. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 listopada 2005 roku, P 16/04, LEX nr 174113;
150. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 grudnia 2012 r., U 3/11, LEX nr 1230135;
151. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 4 września 2007 r., II SA/Go 472/07, LEX nr 340127;
152. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 26 lutego 2008 r., III SA/Kr 917/07, LEX nr 462675;
153. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 11 maja 2011 r., II SA/Po 188/11, LEX nr 795690;
154. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 15 stycznia 2007 r., IV SA/Wa 2270/06, LEX nr 330205;
155. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 kwietnia 2007 r., VI SA/Wa 241/07, LEX nr 352199;
156. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 21 sierpnia 2008 r., VI SA/Wa 2214/07, LEX nr 518042;
157. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 9 marca 2006 r., sygn akt VI SA/Wa 1182/05, LEX nr 197513.

Źródła internetowe:

1. *"Jurés populaires" en correctionnelle: premier bilan en demi-teinte*
https://www.lepoint.fr/editos-du-point/laurence-neuer/jures-populaires-en-correctionnelle-premier-bilan-en-demi-teinte-05-05-2012-1458403_56.php [dostęp: 3.04.2022];
2. *A Guide to the UK Legal System*,
https://www.nyulawglobal.org/globalex/United_Kingdom.html#wales [dostęp: 29.12.2020];

3. *About JP Courts* <https://www.scotcourts.gov.uk/the-courts/jp-court> [dostęp: 23.06.2021];
4. *Action Plan for the Justice Courts* <http://ww2.nycourts.gov/sites/default/files/document/files/2018-06/ActionPlan-JusticeCourts.pdf> [dostęp: 10.01.2022];
5. *Amending the U.S. Constitution* <https://www.ncsl.org/research/about-state-legislatures/amending-the-u-s-constitution.aspx> [dostęp: 10.03.2022];
6. *Ameryce: Konstytucja Stanów Zjednoczonych z objaśnieniami* https://photos.state.gov/libraries/adana/30145/publications-other-lang/The_US_Constitution_Polish.pdf [dostęp: 12.07.2021];
7. *Apply to become a justice of the peace* <https://www.mygov.scot/apply-justice-peace> [dostęp: 23.06.2021];
8. *Artur Kotowski: Ławnicy Sądu Najwyższego – dylematy wyboru* <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art37889801-artur-kotowski-lawnicy-sadu-najwyzszego-dylematy-wyboru> [dostęp: 13.04.2023];
9. *Assistance for Town and Village Justices* https://cjc.ny.gov/Policy.Statements/town_&_village_courts.html [dostęp: 10.01.2022];
10. *Attending a Criminal Court* <https://www.scotcourts.gov.uk/rules-and-practice/attending-a-court/attending-a-criminal-court> [dostęp: 23.06.2021];
11. *Become a magistrate* <https://www.gov.uk/become-magistrate/can-you-be-a-magistrate> [dostęp: 29.12.2020];
12. BIAŁA KSIĘGA w sprawie wprowadzenia do polskiego porządku prawnego instytucji sądów (sędziów) pokoju <http://stanislawtyszka.pl/wp-content/uploads/2018/11/BIAŁA-KSIĘGA-ws.-wprowadzenia-instytucji-sądów-pokoju-1.pdf> [dostęp: 11.08.2023];
13. *Can A Totally Inexperienced Person Become A Federal Judge?* <https://www.robertreeveslaw.com/blog/federal-judge/> [dostęp: 28.11.2021];
14. *Can You Appeal a Plea Bargain?* <https://criminal.findlaw.com/criminal-procedure/can-you-appeal-a-plea-bargain.html> [dostęp: 15.03.2022];
15. *Coronavirus: Jury trials to resume in England and Wales* <https://www.bbc.com/news/uk-52618352> [dostęp: 26.06.21];
16. *Could Zoom jury trials become the norm during the coronavirus pandemic?* <https://www.abajournal.com/web/article/could-zoom-jury-trials-become-a-reality-during-the-pandemic> [dostęp: 25.03.2022];
17. *Crime: Just 1% of magistrates under 30 in Wales*, <https://www.bbc.com/news/uk-wales-54824374> [dostęp: 29.12.2020];

18. *District judge*, <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/who-are-the-judiciary/judicial-roles/judges/district-judge-role/> [dostęp: 29.12.2020];
19. *Dlaczego w średniowieczu wierzono w sąd „rozgrzanego żelaza”?*, <https://m.deon.pl/531/art,315,dlaczego-w-sredniowieczu-wierzono-w-sad-rozgrzanego-zelaza.html> [dostęp: 29.12.2020];
20. Druk nr 1760 - uzasadnienie projektu <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1760> [dostęp: 23.08.2023];
21. Druk nr 1760 Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o sądach pokoju <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1760> [dostęp: 11.08.2023];
22. Druk nr 1761 - uzasadnienie projektu <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1760> [dostęp: 04.09.2023];
23. Druk nr 1761 Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy - Przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1761> [dostęp: 11.08.2023];
24. Druk nr 1762 - projekt ustawy <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1762> [dostęp: 11.08.2023];
25. Druk nr 1762 - uzasadnienie projektu <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1762> [dostęp: 11.08.2023];
26. Druk nr 1762 Poselski projekt ustawy o sądach pokoju oraz o zmianie niektórych innych ustaw. <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1762> [dostęp: 11.08.2023];
27. Druk nr 1763 - projekt ustawy <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1763> [dostęp: 19.08.2023];
28. Druk nr 1763 - uzasadnienie projektu <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1763> [dostęp: 19.08.2023];
29. Druk nr 1763 Poselski projekt ustawy o sądach pokoju <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1763> [dostęp: 11.08.2023];
30. *England and Wales court backlog crisis ‘to go on for several years’* <https://www.theguardian.com/law/2021/oct/22/england-wales-court-backlog-covid-crisis-go-on-for-several-years> [dostęp: 24.10.2021];
31. *Handbook for Federal Grand Jurors* <https://www.flmd.uscourts.gov/sites/flmd/files/documents/handbook-for-federal-grand-jurors.pdf> [dostęp: 5.02.2022];

32. *How is a jury selected?* <https://www.inbrief.co.uk/legal-system/jury-selection-process/> [dostęp: 29.12.2020];
33. *How to Get Out of Jury Duty: 15 Excuses That Work* <https://soapboxie.com/government/How-to-get-out-of-jury-duty-excuses-that-work> [dostęp: 13.02.2022];
34. *Jury Tampering* https://www.law.cornell.edu/wex/jury_tampering [dostęp: 15.03.2022];
35. *Jury Trials During COVID-19* <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/jury-trials-during-covid-19> [dostęp: 26.06.21];
36. *Justice Court Manual* <https://www.nycourts.gov/courts/townandvillage/FinalJusticeCourtManualforUSCsite.pdf> [dostęp: 10.01.2022];
37. *Justice of the peace*, <https://www.britannica.com/topic/justice-of-the-peace> [dostęp: 29.12.2020];
38. *Kukiz'15 przed spotkaniem z prezydentem: Chcemy wprowadzenia sędziów pokoju* <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1070136,kukiz15-tyszka-sedziowie-pokoju.html> [dostęp: 11.08.2023];
39. *Ławnicy w Sądzie Najwyższym – eksperyment teoretyczny czy procesowy?* <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1415351,lawnicy-w-sadzie-najwyzszym-eksperyment-teoretyczny-czy-procesowy-.html> [dostęp: 13.04.2023];
40. *Ławnicy w SN otrzymali wytyczne, jak zachowywać się w mediach* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wytyczne-dla-lawnikow-sn-jak-kontaktowac-sie-z-dziennikarzami-i,475726.html> [dostęp: 13.04.2023];
41. *Ławnikowi w Sądzie Najwyższym pod górkę, a prezydent chce wydłużenia kadencji* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/lawnicy-w-sadzie-najwyzszym-prezydent-chce-wydluzenia-ich,506706.html> [dostęp: 13.04.2023];
42. *Learn about the history of the jury system* <https://www.mass.gov/info-details/learn-about-the-history-of-the-jury-system#the-early-days-of-the-jury-system-> [dostęp: 12.07.21];
43. *Magistrates: What's it like being a justice of the peace?*, <https://www.bbc.com/news/uk-wales-49406599> [dostęp: 29.12.2020];
44. *Mandamus* <https://www.law.cornell.edu/wex/mandamus> [dostęp: 6.05.2022];
45. *Massachusetts Justices Of The Peace Association, Inc.* <https://www.mjpa.org/Resources/Documents/MJPA%20Manual%20Updated/MJPAhandbookfinal1.pdf> [dostęp: 9.01.2022];

46. *Most criminal cases end in plea bargains, not trials* <https://theoutline.com/post/2066/most-criminal-cases-end-in-plea-bargains-not-trials?zd=1&zi=p2irhsqk> [dostęp: 6.05.2022];
47. *Nie można cofnąć wyboru ławnika, odwołanie tylko po wyroku dyscyplinarnym* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/odwolanie-lawnika-tylko-po-wyroku-dyscyplinarnym,519191.html> [dostęp: 13.04.2023];
48. *Non-Jury Trials Justice and Security (Northern Ireland) Act 2007* <https://www.gov.uk/government/news/non-jury-trials-justice-and-security-northern-ireland-act-2007> [dostęp: 27.06.21];
49. *Od batalii o togi, po odsuwanie od spraw - niełatwe życia ławnika w SN* <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/lawnicy-sadu-najwyzszego-chca-rozpatrywac-protesty-wyborcze,500620.html> [dostęp: 13.04.2023];
50. *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości - z upoważnienia ministra - na interpelację nr 2639 w sprawie ograniczenia udziału ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości* <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/5D76FE77> [dostęp: 25.04.21 r.];
51. *Opinia Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia” dotycząca prezydenckiego projektu ustawy o Sądzie Najwyższym* <https://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2017/09/Opinia-Stowarzyszenia-Sędziów-Polskich.pdf> [dostęp: 14.04.2023];
52. *Piotr Zemła: Nikt nie wie lepiej niż prokurator* <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art39002811-piotr-zemla-nikt-nie-wie-lepiej-niz-prokurator> [dostęp: 6.11.2023];
53. *Przestępstwa osądzone bez ławy przysięgłych* <https://www.ifrancja.fr/przestepstwa-osadzone-bez-lawy-przysieglych/> [dostęp: 6.04.2022];
54. *Przystąpienie do postępowania i stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich wraz z uzasadnieniem* https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-12/Do_TK_sklady_lawnicze_3.12.2021.pdf [dostęp: 3.11.2022];
55. *Rozpoznawanie spraw z zakresu prawa pracy bez udziału ławników – szczególne rozwiązania związane z zapobieganiem i zwalczaniem COVID-19* <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/art/rozpoznawanie-spraw-z-zakresu-prawa-pracy-bez-udzialu-lawnikow-szczegolne-rozwiazania-zwiazane-z-zapobieganiem-i-zwalczaniem-covid-19> [dostęp: 3.11.2022].
56. *Sądy powszechne – wprowadzenie* https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-fr-pl.do?member=1 [dostęp: 6.04.2022];

57. *Should non-lawyer judges be sending people to jail? SCOTUS asked to review*
<https://sixthamendment.org/should-non-lawyer-judges-be-sending-people-to-jail-scotus-asked-to-review/> [dostęp: 28.11.2021];
58. *Skarga konstytucyjna nr Ts 180/10*
<https://bgoczynski.files.wordpress.com/2011/07/skarga-konstytucyjna-ts-180-10.pdf>
[dostęp: 25.10.2022];
59. *Słownik języka polskiego PWN* <https://sjp.pwn.pl/sjp/udzial;2532114.html> [dostęp: 26.09.2022];
60. *SN: Prokurator wydalona z zawodu, ławnik składa zdanie odrębne*
<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/prokurator-wydalona-z-zawodu-lawnik-sn-sklada-zdanie-odrebne,412561.html> [dostęp: 13.04.2023];
61. *Sprawy dyscyplinarne czekają, bo zabrakło ławników w Sądzie Najwyższym*
<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zabraklo-lawnikow-w-sadzie-najwyzszym-sprawy-dyscyplinarne,519600.html> [dostęp: 13.04.2023];
62. *Suspension of Jury Trials: A Threat to the Rule of Law*,
<https://www.legalfutures.co.uk/associate-news/suspension-of-jury-trials-a-threat-to-the-rule-of-law> [dostęp: 29.12.2020];
63. *Sytuacja losowa? Procesu karnego już nie przerwie zmiana w składzie orzekającym*
<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zmiana-sedziego-w-procesie-karnym-powowelizacji-kpk,522673.html> [dostęp: 6.11.2023];
64. *The Amendment Process* <https://www.trumanlibrary.gov/education/three-branches/amendment-process> [dostęp: 10.03.2022];
65. *The Crown Court Compendium* <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2018/06/crown-court-compendium-pt1-jury-and-trial-management-and-summing-up-june-2018-1.pdf> [dostęp: 3.06.2021];
66. *The far-right's push to enter the German judicial system* <https://www.dw.com/en/the-far-rights-push-to-enter-the-german-judicial-system/a-42912059> [dostęp: 10.09.2022];
67. *The Jury System*, <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/criminal-law/the-jury-system.php> [dostęp: 29.12.2020];
68. *The Jury Trial Post Covid-19*
<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiUjemsnPzAhWUrYsKHYC1DOAQFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.herts.ac.uk%2>

- F_data%2Fassets%2Fword_doc%2F0020%2F305372%2FThe-Jury-Trial-post-Covid-19.docx&usg=AOvVaw0ONQMGheji5KwinwhmeM_D [dostęp: 24.10.2021];
69. *The legal and technical danger in moving criminal courts online* <https://www.brookings.edu/techstream/the-legal-and-technical-danger-in-moving-criminal-courts-online/> [dostęp: 25.03.2022];
70. *The role of magistrates*, <https://www.gov.uk/government/speeches/the-role-of-magistrates> [dostęp: 29.12.2020];
71. *The truth about the US jury system* <https://www.businessinsider.com/racial-bias-american-jury-system-explained-2018-2?IR=T> [dostęp: 14.03.2022];
72. *These Judges Can Have Less Training Than Barbers but Still Decide Thousands of Cases Each Year* <https://www.propublica.org/article/these-judges-can-have-less-training-than-barbers-but-still-decide-thousands-of-cases-each-year> [dostęp: 2.01.2022];
73. *Troje kolejnych ławników Sądu Najwyższego zaprzysiężonych; 23 osoby nadal czekają na ślubowanie* <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8655495,lawnicy-sad-najwyzszy-zaprzysiezenie-manowska-senat.html> [dostęp: 13.04.2023];
74. *Uchwała nr XV/242/2019 Rady Miasta Kalisza* https://www.bip.kalisz.pl/uchwaly/2019_15_242.pdf [dostęp: 17.11.2023];
75. *Unlocking the mysteries of the Scottish jury* <https://insidetime.org/unlocking-the-mysteries-of-the-scottish-jury/> [dostęp: 23.06.2021];
76. *Uroczyste ślubowanie ławników kadencji 2020-2023* <https://lodz.so.gov.pl/uroczyste-slubowanie-lawnikow-kadencji-2020-2023,new,mg,1.html,1168> [dostęp: 17.11.2023].
77. *Uwagi do prezydenckich projektów ustawy o sądach pokoju oraz ustawy – przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju* <https://www.iustitia.pl/4337-uwagi-do-prezydenckich-projektow-ustawy-o-sadach-pokoju-oraz-ustawy-przepisy-wprowadzajace-ustawe-o-sadach-pokoju> [dostęp: 31.10.2023];
78. *Uwagi Sądu Najwyższego do poselskiego projektu ustawy o sądach pokoju* [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/C84708C97B73FD01C12587BA0040A96B/\\$File/1763-003.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/C84708C97B73FD01C12587BA0040A96B/$File/1763-003.pdf) [dostęp: 19.08.2023];
79. *Uwagi Sądu Najwyższego do przedstawionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o sądach pokoju* [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/698255C3A964AC7EC12587BA00407FA8/\\$File/1760-003.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/698255C3A964AC7EC12587BA00407FA8/$File/1760-003.pdf) [dostęp: 03.09.2023];
80. *Uwagi Sądu Najwyższego do przedstawionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy - Przepisy wprowadzające ustawę o sądach pokoju*

[https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/7426304085E29CC1C12587BA00409794/\\$File/1761-005.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/7426304085E29CC1C12587BA00409794/$File/1761-005.pdf) [dostęp: 09.09.2023];

81. *What is plea bargaining and when does it come into play?* <https://www.inbrief.co.uk/court-proceedings/plea-bargaining/> [dostęp: 24.10.2021];

82. *When Your Judge Isn't A Lawyer*
<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/02/when-your-judge-isnt-a-lawyer/515568/> [dostęp: 28.11.2021];

83. *Zawody prawnicze – wprowadzenie* https://e-justice.europa.eu/29/PL/types_of_legal_professions?FRANCE&member=1 [dostęp: 6.04.2022].